

مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش

راهنمای برنامه های درسی

شورای عالی آموزش و پرورش
پاییز - ۱۳۹۲

عنوان قراردادی	: ایران قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	: مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش : راهنمای برنامه های درسی / گردآوری جواد شرکایی اردکانی ,حسین ریاحی نژاد ، هادی رزاقی ،ناظر علمی مهدی نوید ادهم.
مشخصات نشر	:تهران:مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)،۱۳۹۲
خصات ظاهری	: ۳۱۸ ص
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۰۸-۰۶۳۳-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع:	آموزش و پرورش-قوانین و رویه ها
موضوع:	:شورای عالی آموزش و پرورش- مصوبات
موضوع:	:آموزش و پرورش-قوانین ومقررات-ایران
موضوع:	:آموزش و پرورش و دولت – ایران – آیین نامه ها
شناسه افزوده:	:شرکایی اردکانی ، جواد ۱۳۳۷- گرد آورنده
شناسه افزوده:	:ریاحی نژاد ، حسین ، گرد آورنده
شناسه افزوده:	:رزاقی, هادی ، گرد آورنده
شناسه افزوده:	:نوید ادهم ، مهدی ،ناظر علمی
شناسه افزوده:	:سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)
رده بندی کنگره:	:الف ۱۳۹۲ ۲۸ /آ ۳۱۳۸ KMH
رده بندی دیویی:	: ۳۵۱/۵۵۰۷
شماره کتابشناسی ملی:	:۳۲۸۸۴۶۱

نام کتاب: مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش (راهنمای برنامه های درسی)
گردآوری: جواد شرکایی اردکانی – حسین ریاحی نژاد- هادی رزاقی
ناظر علمی : مهدی نوید ادهم
چاپ اول: ۱۳۹۲
شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه
لیتو گرافی ,چاپ و صحافی از : چاپخانه مدرسه
قیمت : ریال
حق چاپ محفوظ است
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۰۸-۰۶۳۳-۳

نشانی: تهران، خیابان سپهبد قرنی،نرسیده به پل کریمخان زند،کوچه شهید محمود حقیقت طلب ، شماره ۸
تلفن :۰۳۲۴-۸۸۸۰۰۹ دور نویس (فاکس):۰۹-۸۸۹۰۳۸۰
www.enma.ir
info@enma.ir

فهرست

<u>ردیف</u>	<u>موضوع</u>	<u>جلسه</u>	<u>تاریخ</u>	<u>صفحه</u>
۱	مقدمه			۷
۲	اصول و چارچوب برنامه و فعالیت‌های آموزشی و پرورشی پیش‌دبستانی	۷۷۰	۸۷/۴/۲۵	۹
	رویکرد برنامه			۱۰
	اصول حاکم بر فعالیت‌های آموزشی و پرورشی			۱۰
	اهداف برنامه و فعالیت‌های دوره			۱۰
	ویژگی‌های عمومی مربیان			۱۱
	ارزشیابی			۱۱
	محتوای آموزشی و پرورشی دوره			۱۲
۳	راهنمای تفصیلی برنامه و فعالیت‌های آموزشی و پرورشی دوره پیش‌دبستانی (مورد تایید شورای عالی آموزش و پرورش)			۱۳
	تبیین رویکرد دوره‌ی پیش‌دبستان			۱۴
	هدف‌های تفصیلی دوره‌ی پیش‌دبستان			۱۵
	فعالیت‌های دوره‌ی پیش‌دبستانی و روش اجرای آنها			۲۲
	نمونه‌ی یک برنامه‌ی روزانه (حدود ۳/۵ ساعت)			۲۳
	در مراکز پیش‌دبستانی			
	صلاحیت‌های تخصصی موردنیاز تولیدکنندگان تولید محتوا			۴۳
	در استان‌ها و مناطق آموزشی			
	ویژگی‌های فضاءامکانات و تجهیزات آموزشی			۴۵
	راهنمای برنامه انس با قرآن کریم			۴۷
	راهنمای برنامه زبان‌آموزی کودکان مناطق دو زبانه			۵۰
۴	راهنمای برنامه درسی تربیت بدنی در دوره ابتدایی	۷۲۴	۸۴/۴/۲۵	۵۸
	اهداف تربیت بدنی در دوره ابتدایی			۵۹
	جداول دو بعدی هدف و محتوا			۶۰
	روش‌های یاددهی - یادگیری			۶۸
	ویژگی‌های اختصاصی معلم تربیت بدنی			۷۱
۵	آموزش قرآن در دوره ابتدایی	۶۶۸	۸۰/۹/۱	۷۲
<u>ردیف</u>	<u>موضوع</u>	<u>جلسه</u>	<u>تاریخ</u>	<u>صفحه</u>

۶	اصول حاکم بر آموزش قرآن در دوره ابتدایی	۶۷۷	۸۱/۶/۷	۷۴
	اهداف کلی آموزش قرآن			۷۵
	اهداف آموزش قرآن در هر یک از پایه ها			۷۵
	سر فصل های آموزش قرآن			۷۸
	روش تدریس			۷۸
	ارزش یابی پیشرفت تحصیلی			۸۱
۷	راهنمای برنامه تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی	۷۳۵	۸۵/۴/۲۷	۸۳
	ضرورت و اهمیت			۸۳
	رویکرد برنامه			۸۴
	اصول حاکم بر برنامه درسی			۸۷
	اهداف کلی			۹۱
	اهداف پایه‌های تحصیلی			۹۲
	نسبت اهداف دوره ابتدایی با درس تعلیم و تربیت اسلامی			۱۰۸
	جدول وسعت و توالی مفاهیم جزئی براساس مفاهیم			۱۱۴
	اساسی هر پایه			
	روش‌ها و منابع یاددهی - یادگیری			۱۲۳
	ارزشیابی			۱۲۶
	صلاحیت های حرفه ای معلمان			۱۲۹
۸	اجرای آزمایشی برنامه درس استان شناسی	۸۲۱	۸۹/۲/۲۸	۱۳۳
۹	راهنمای برنامه درسی استان شناسی			۱۳۳
	ضرورت و اهمیت			۱۳۴
	رویکرد برنامه			۱۳۷
	اصول حاکم بر برنامه های درسی			۱۴۰
	اهداف آموزش درس استان شناسی در پایه دوم دبیرستان			۱۴۲
	ارتباط اهداف برنامه با سایر مواد درسی			۱۴۹
	مفاهیم اساسی و جزئی			۱۵۱
	انتخاب و ساماندهی محتوای برنامه			۱۵۲
	روش ها و منابع یاددهی- یادگیری در استان شناسی			۱۵۲
ردیف	موضوع	جلسه	تاریخ	صفحه
	ارزش یابی			۱۵۸

۱۵۹	صلاحیت های معلم			
۱۶۱	۸۵۶	۹۰/۱۲/۲	راهنمای برنامه‌ی درسی دینی دوره‌های راهنمایی تحصیلی ، متوسطه و پیش دانشگاهی	۱۰
۱۶۲			راهنمای برنامه‌ی درس تعلیم و تربیت دینی دوره ی راهنمایی تحصیلی	۱۱
۱۶۲			مقدمه	
۱۶۲			ضرورت واهمیت (فلسفه وجودی)	
۱۶۵			رویکرد برنامه (رویکرد فطرت گرای توحیدی)	
۱۷۸			اصول حاکم بر برنامه تعلیم و تربیت دینی دوره‌ی راهنمایی	
۱۸۵			مفاهیم اساسی	
۱۸۶			اهداف کلی درس تعلیم و تربیت دینی در دوره‌ی راهنمایی	
۱۸۹			اهداف پایه‌های تحصیلی	
۱۹۷			اهداف دوره‌ی راهنمایی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش و نسبت آن با درس تعلیم و تربیت دینی	
۲۰۳			اهداف فرعی (کارکرد ثانویه)	
۲۰۴			انتظارات درس تعلیم و تربیت دینی از سایر دروس	
۲۰۷			جدول وسعت و توالی مفاهیم جزئی در هر پایه	
۲۱۱			روش ها، فنون و منابع یاددهی – یادگیری	
۲۱۵			ارزشیابی پیشرفت تحصیلی	
۲۲۷			ویژگی‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان	
۲۳۰			سامان دهی به مواد کمک آموزشی	
۲۳۳	۸۵۶	۹۰/۱۲/۲	راهنمای برنامه‌ی درسی قرآن و تعلیمات دینی دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی	۱۲
۲۳۳			مقدمه	
۲۳۴			ضرورت واهمیت (فلسفه وجودی)	
۲۳۶			رویکرد برنامه (رویکرد فطرت گرای توحیدی)	
<u>صفحه</u>	<u>جلسه</u>	<u>تاریخ</u>	<u>موضوع</u>	<u>ردیف</u>
۲۴۹			اصول حاکم بر برنامه های درسی قرآن و تعلیمات دینی دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی	

۲۵۶	مفاهیم اساسی
۲۵۷	اهداف کلی دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی
۲۶۰	اهداف پایه‌های تحصیلی
۲۷۴	اهداف دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی مصوب شورای عالی و نسبت آن با برنامه درس قرآن و تعلیمات دینی
۲۷۸	اهداف فرعی (کارکرد ثانویه)
۲۷۹	انتظارات درس قرآن و تعلیمات دینی از سایر دروس
۲۸۲	جدول وسعت و توالی مفاهیم جزئی در هر پایه
۲۹۱	روش هاو فنون یاددهی – یادگیری
۲۹۵	ارزشیابی پیشرفت تحصیلی
۳۰۷	ویژگی‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان
۳۱۰	سامان دهی به مواد کمک آموزشی

پیوست ها

۳۱۴	لایحه قانونی راجع به تشکیل شورای عالی آموزش و پرورش (مصوب مجلس شورای اسلامی)	۱۳
۳۱۷	آیین‌نامه داخلی شورای عالی آموزش و پرورش (تصویب‌نامه هیئت وزیران)	۱۴

به نام خدا

مقدمه:

رسالت خطیر آموزش و پرورش ، فراهم آوردن زمینه تربیت پذیری نسل جوان متناسب با فرهنگ اسلامی ایرانی است. این نهاد به عنوان نهاد تربیت کننده نیروی انسانی و مولد سرمایه اجتماعی ، مأموریت دارد تا با شناسایی و شکوفایی استعدادهای خدادادی کودکان و نوجوانان ، شایستگی ها و مهارت های لازم را در آنان تقویت نماید تا با انتخاب آگاهانه و آزادانه، برای یک زندگی مطلوب فردی و اجتماعی آماده شوند . تحقق این هدف سترگ ، نیازمند استفاده بهینه و هوشمندانه از تمام ظرفیت ها و امکانات در فرایند تعلیم و تربیت می باشد که یکی از مؤلفه های مهم و تاثیر گذار ، مؤلفه برنامه درسی است.

برنامه درسی به محتوای رسمی و غیر رسمی، فرایند، محتوا، آموزش های آشکار و پنهانی اطلاق می شود که به وسیله آنها فراگیر تحت هدایت مدرسه، دانش لازم را به دست می آورد، مهارت ها را کسب می کند و گرایش ها، قدرشناسی ها و ارزش ها را در خود تغییر می دهد .

راهنمای برنامه ی درسی سندی است که مبانی ، سیاست ها و اصول یاددهی – یادگیری در نظام آموزشی را مشخص می کند . این سند مشتمل بر اهداف و اصول دوره تحصیلی، رویکرد و منطق حاکم بر برنامه ی درسی، اهداف ماده درسی، مفاهیم اساسی ، تنظیم محتوا، اصول سازماندهی محتوا، ارائه روش های یاددهی- یادگیری مناسب و ارائه شیوه های ارزش یابی است و در واقع راهنمای عمل تولیدکنندگان مواد آموزشی می باشد.

شورای عالی آموزش و پرورش به عنوان مرجع سیاست گذار در حوزه آموزش عمومی و متوسطه در چارچوب سیاست های کلی نظام و قوانین و مقررات موضوعه، مسئولیت بررسی و تصویب برنامه های درسی و تربیتی کلیه موسسات آموزشی کشور (در حوزه وزارت آموزش و پرورش) را بر عهده دارد.

این شورا راهنمای برنامه های درسی دوره های مختلف تحصیلی را که توسط گروه های برنامه ریزی درسی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی و با عنایت به اسناد بالا دستی تدوین شده است ، بررسی و تصویب می کند. راهنماهای مذکور ابتدا در کمیته های تخصصی، کارشناسی و در کمیسیون برنامه های درسی و تربیتی شورای عالی بررسی می شود و سپس برای تصویب در دستور کار شورای عالی آموزش و پرورش قرار می گیرد. این راهنماها پس از تصویب ، به عنوان سندی متقن برای برنامه ریزی و تولید منابع آموزشی و تربیتی ، در اختیار برنامه ریزان، مولفان، معلمان و کارشناسان تعلیم و تربیت قرار خواهد گرفت .

هر چند با تصویب سند برنامه درسی ملی ، اهداف ، مبانی و مفاهیم جدیدی برای برنامه ریزی درسی پیش بینی شده و به تبع آن باید تغییراتی در راهنما های درسی موجود صورت گیرد ، لکن آن چه در پیش رو داریم ، تعدادی از راهنما های درسی دوره های تحصیلی است که قبل از تصویب برنامه های جدید، از اعتبار و وجاهت قانونی و حقوقی لازم برخوردار است.

از خداوند بزرگ می خواهیم به برنامه ریزان و مجریان و معلمان توفیق عنایت کند تا در تربیت نسل امروز مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی و متناسب با نیازها و اقتضائات جامعه اسلامی ، بیش از پیش موفق باشند.

ضمن سپاس صمیمانه از اعضای محترم شورای عالی و کمیسیون ها ، همکاران دبیرخانه و به ویژه گروه تدوین کننده این مجموعه و تشکر از کارکنان محترم موسسه فرهنگی برهان (انتشارات مدرسه) که همکاری لازم برای چاپ و توزیع آن معمول داشته اند ، توفیق همگان را از خداوند در خدمت به نظام مقدس جمهوری اسلامی مسئلت دارد.

مهدی نوید

دبیر کل شورای عالی آموزش و پرورش

اصول و چارچوب برنامه و فعالیتهای آموزشی و پرورشی

دوره پیش دبستانی (ویژه مربیان و دست‌اندرکاران)

جلسه ۷۷۰ تاریخ ۸۷/۴/۲۵ – شماره ابلاغ ۱۲۰/۱۰۷۳۹/۸ تاریخ ۸۷/۵/۲۱

با عنایت به بند ۶ مصوبه جلسه ۴۲۲ شورای عالی انقلاب فرهنگی تاریخ ۷۷/۴/۱۶ مبنی بر اینکه «کلیه مسائل آموزش پیش دبستانی در شورای عالی آموزش و پرورش مطرح شود» و با توجه به بند الف تبصره ۴ ماده ۳ قانون تاسیس مدارس غیر انتفاعی^۱ و با استناد به ماده ۵ اساسنامه دوره پیش دبستانی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش^۲ اصول و چارچوب راهنمای برنامه و فعالیتهای آموزشی و پرورشی مراکز پیش دبستانی برای استفاده‌ی دست‌اندرکاران، کارشناسان آموزش و پرورش و تولیدکنندگان مواد آموزشی و پرورشی به شرح زیر تصویب می‌شود:

۱- آموزش و پرورش به عنوان تنها مرجع صادرکننده مجوز تاسیس مراکز دوره پیش از دبستان محسوب می‌شود و کلیه مراکز پیش دبستانی اعم از مراکز وابسته به آموزش و پرورش و سایر نهادهای دولتی و غیردولتی (از جمله سازمان بهزیستی) ملزم به تطبیق برنامه‌های خود با این مصوبه می‌باشند.

۲- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی مؤظف است راهنمای تفصیلی دوره پیش دبستانی به همراه راهنمای برنامه انس با قرآن و نیز راهنمای برنامه زبان‌آموزی کودکان مناطق دو زبانه را تدوین نماید. این راهنما پس از تایید اعضای شورای عالی آموزش و پرورش لازم‌الاجرا خواهد بود.

۳- وزارت آموزش و پرورش موظف است زمینه تولید برنامه و محتوای آموزش‌های توجیهی برای مربیان، مسئولان و دست‌اندرکاران و نیز تولیدکنندگان رسانه‌های آموزشی مراکز پیش دبستانی را بر اساس این مصوبه فراهم نماید.

۴- دوره آموزش پیش از دبستان به عنوان آموزش غیررسمی، با مشارکت مردم و نهادهای غیر دولتی اجرا می‌شود.

۱- اخذ مجوز رسمی از وزارت آموزش و پرورش جهت تاسیس واحدهای آموزشی در مقاطع مختلف تحصیلی (کودکستان، دبستان، مدرسه راهنمایی، دبیرستان و آموزشگاههای آمادگی کتکور و کلاسهای تقویتی)

۲- راهنمای برنامه آموزشی و پرورشی دوره پیش دبستانی توسط وزارت آموزش و پرورش تهیه و به تصویب شورای عالی آموزش و پرورش می‌رسد در چارچوب راهنمای مذکور مواد آموزشی به صورت غیرمتمرکز تهیه می‌شود.

۵- وزارت آموزش و پرورش موظف است بر اجرای صحیح مفاد این مصوبه در همه مراکز دوره پیش‌دبستانی نظارت نماید و گزارش عملکرد آن را به صورت دو سالانه به شورای عالی آموزش و پرورش ارائه نماید.

رویکرد برنامه و فعالیتهای دوره‌ی پیش‌دبستانی

از آنجایی که سال‌های اولیه زندگی کودک زیر بنای تکوین شخصیت اوست، چنانچه تعلیم و تربیت کودک در دوران سیادت مبتنی بر فطرت الهی به خوبی سامان یابد امید می‌رود در آینده سرشت حقیقت‌جویی، فضیلت‌خواهی، عبودیت و ... در او بروز نماید، از این رو، برنامه و فعالیت‌های دوره پیش‌دبستان با رویکرد «شکوفایی فطرت الهی» طراحی و تدوین می‌گردد.

اصول حاکم بر فعالیت‌های آموزشی و پرورشی دوره‌ی پیش‌دبستانی

- ۱- هماهنگ با اهداف و محتوای دوره‌ی ابتدایی باشد.
- ۲- به فرهنگ بومی و محلی کودکان عنایت داشته و محتوای موردنیاز به صورت غیرمتمرکز تدوین شود.
- ۳- تفاوت‌های فردی و نقش‌های جنسیتی را به رسمیت بشناسد.
- ۴- فعالیت‌ها، تلفیقی، پودمانی و انعطاف‌پذیر باشد و متناسب با توانایی‌ها، نیازها و علایق فطری کودکان و رعایت عنصر شادی و نشاط کودکان طراحی شود.
- ۵- بر مشارکت و نقش فعال خانواده در دستیابی به اهداف تأکید داشته باشد.
- ۶- ارزشیابی نوآموزان براساس مشاهده رفتار و عملکرد گروهی آنان با رویکرد تشویقی صورت گیرد.

اهداف برنامه و فعالیت‌های دوره پیش‌دبستانی

اهداف برنامه و فعالیت‌های دوره پیش‌دبستان برگرفته از اهداف مندرج در اساسنامه دوره پیش‌دبستانی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش و متناسب با شرایط سنی نوآموزان به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- پرورش مهارت‌های جسمی - حرکتی
- ۲- پرورش روحیه و رفتار عاطفی
- ۳- پرورش مهارت‌های ذهنی
- ۴- پرورش صفات اخلاقی و رفتارهای اجتماعی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی
- ۵- انس با قرآن و علاقه به یادگیری آن
- ۶- پرورش ذوق هنری و زیبایی‌شناسی
- ۷- تقویت حس دینی و علایق مذهبی
- ۸- پرورش هویت ملی

۹- پرورش مهارت‌های زبان فارسی

۱۰- ارتقای سطح بهداشت و ایمنی

۱۱- آشنایی با محیط‌زیست و علاقه و انس با طبیعت و حفظ آن

ویژگی‌های عمومی مربیان پیش‌دبستانی

۱- دانش و توانایی برقراری ارتباط خوب و صحیح با کودکان، والدین و کارکنان را داشته باشد.

۲- به حرفه و کار خود علاقه‌مند بوده، اعتماد به نفس، صبر و حوصله‌ی کافی را برای کار با کودکان داشته باشد.

۳- روحیه‌ای شاد و ظاهری آراسته با رعایت شئونات اسلامی داشته باشد.

۴- از سواد قرآنی برخوردار باشد و به آموزش قرآن در دوره‌ی پیش‌دبستان علاقه‌مند باشد. مربیان مراکز پیش‌دبستانی اقلیت‌های مذهبی از این شرط مستثنی هستند.

۵- با عناصر «راهنمای تفصیلی برنامه و محتوای آموزشی و پرورشی دوره‌ی پیش‌دبستانی»، «برنامه‌ی انس کودک با قرآن»، روشهای تربیتی کودک، آموزش زبان فارسی (برای مناطق دوزبانه) (که در قالب برنامه آموزش مربیان پیش‌دبستانی توسط شورای عالی آموزش و پرورش پیش‌بینی می‌شود) آشنا و مهارت‌های لازم را کسب کرده است.

۶- از سلامت جسمی و روانی لازم برای انجام وظیفه و قدرت بیان شیوا برخوردار باشد.

۷- به اصول اخلاقی پایبند باشد.

۸- حداقل دارای مدرک دوره کاردانی مرتبط باشد.

ارزشیابی

* ارزشیابی در دوره‌ی پیش‌دبستان با مشاهده عملکرد گروه نوآموزان صورت می‌گیرد.

* ارزشیابی کودکان باید حین فرایند یادگیری صورت گرفته، رشد آنان را در همه‌ی ابعاد اجتماعی، عاطفی، اخلاقی و اعتقادی، شناختی و جسمانی مورد سنجش قرار دهد و به منظور کمک به پیشرفت نوآموزان در امر یادگیری انجام شود.

* عملکرد کودک را نباید با عملکرد کودک دیگر مقایسه کرد و رفتار هر کودک تنها با رفتار گذشته‌ی خودش قابل مقایسه است؛ بنابراین با توجه به اصول و اهداف برنامه، دستیابی کودک به حدّ معینی از یادگیری مورد انتظار نیست.

* ارزشیابی، فرصتی است که، مربی کار خود را نیز ارزیابی کند تا از این طریق در کیفیت بخشی به فرآیند یاددهی - یادگیری فعالانه بکوشد.

* ارزشیابی باید بر اساس محتوای فعالیت‌های مربوط انجام گیرد و نتیجه‌ی آن به منظور همکاری و هماهنگی بیش‌تر با اولیای کودکان، به ایشان گزارش شود.

✽ ارزشیابی در این دوره از طریق مشاهده‌ی رفتار کودک در گروه و به صورت توصیفی انجام می‌گیرد و از هر گونه آزمون و نمره‌دهی و صدور کارنامه باید پرهیز شود.

محتوای آموزشی و پرورشی دوره پیش دبستانی

محتوای متداول در این دوره مشتمل بر عناوین زیر است:

انس با قرآن، قصه، شعر و سرود، بازی، نقاشی، کاردستی، نمایش خلاق، بحث و گفت و گو، مشاهده، آزمایش، گردش علمی و تماشای فیلم و آشنایی با نحوه استفاده از فناوری‌های جدید. این فعالیت‌ها در فرایند تولید محتوای آموزشی، با نگاه تلفیقی به حوزه‌های یادگیری دینی، اجتماعی، هنری، ریاضی، تربیت بدنی و علوم، طراحی و با هدایت مربی، به روش فعال به اجرا در می‌آیند.

مدت زمان برنامه در این دوره شامل حداکثر ۵ روز در هفته با حدود ۳/۵ ساعت فعالیت روزانه می‌باشد.

موضوع: اصول و چارچوب برنامه و فعالیت‌های آموزشی و پرورشی دوره پیش‌دبستانی در هفتصد و هفتادمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش تاریخ ۱۳۸۷/۴/۲۵ به تصویب رسید.

راهنمای تفصیلی برنامه و فعالیتهای آموزشی و پرورشی

دوره ی پیش دبستانی

شماره ابلاغ ۱۲۰/۱۲۱۲۶ تاریخ ۸۷/۸/۵

برابر بند ۳ مصوبه جلسه ۷۷۰ تاریخ ۸۷/۴/۲۵ که به شماره ۱۲۰/۱۰۷۳۹ تاریخ ۸۷/۵/۲۱ ابلاغ شده است، راهنمای تفصیلی برنامه و فعالیتهای آموزشی و پرورشی دوره پیش دبستانی به شرح زیر مورد تایید شورای عالی آموزش و پرورش قرار گرفت.

مقدمه:

کودکان امروز، نوجوانان و جوانان فکور و مؤثر جامعهی فردا و نیز پیران فرزانه و راهنمایان جامعه در آینده خواهند بود. کودکان دوره ی پیش دبستانی، بیش از هر زمان دیگر، آماده ی پذیرش آداب و رفتارهای مطلوباند.^۱ «فطرت توحیدی» در این مقطع سنی، در آستانه ی شکوفایی قرار می گیرد تا شخصیت ایشان را شکل دهد؛ از این رو، برنامه ها و فعالیتهای دوره ی پیش از دبستان، با تأثیرپذیری از رویکردی الهی، سعی دارد رابطه ی کودک را متناسب با درک و ظرفیت این سنین در چهارحوزه ی (ارتباط با خود، خدا، جامعه و نظام آفرینش) تعریف کند.

این برنامه ضمن توجه به نیازها و علایق طبیعی کودکان، تلاش دارد بر مبنای اصول و تعالیم مکتب حیات بخش اسلام و اهداف مندرج در اساسنامه ی پیش دبستانی^۲ و نیز با بهره گیری از تجارب مفید بشری، ضمن تعامل با خانواده ها و مربیان توانمند و با انگیزه، زمینه ی شکوفایی و بروز خلاقیت ها را در آنان فراهم آورد.

محتوای برنامه ی پیش دبستانی، سیال^۳، پیمانه ای^۴ و تلفیقی^۵ بوده، با ویژگی های رشد دوره ی سیادت (۷ سال اول زندگی کودک) همخوانی و به تفاوت های فردی و جنسیتی نوآموزان توجه خاص داشته و می کوشد فعالیتهای متداول این دوره ی سنی را که توأم با تحرک و نشاط است مبتنی بر ارزش های الهی تعریف کند.

علاوه بر دلایل علمی و پژوهشی، تجارب موجود در ایران و جهان و به ویژه نیاز کودکان مناطق دو زبانه ی کشور مستندات قانونی زیر نیز حاکی از ضرورت وجود این دوره به عنوان دوره گذار از خانه به مدرسه می باشد.

۱- اساسنامه ی دوره ی پیش دبستانی، (مصوب ششصد و نود و نهمین جلسه ی شورای عالی آموزش و پرورش) مبنی بر طول دوره ی دوساله و وظیفه ی آموزش و پرورش در تهیه ی راهنمای برنامه ی آموزشی و پرورش و نیز نظارت بر همه ی مراکز آموزشی این دوره

۱- فرمایش معصومین بزرگوار (ع): الف: العلم فی الصغر کالنقش فی الحجر ب: بادر تک بالادب قبل ان یقسو قلبک

۲- مصوب جلسه ۶۹۹ شورای عالی آموزش و پرورش

۳- قابلیت انطباق با مدت زمان حضور نوآموز (به هر میزان)

۴- جامعیت محتوا با هر میزان بهره برداری

۵- ترکیبی و بین رشته ای

۲- مفاد بند «س» ماده‌ی ۵۲ قانون برنامه‌ی چهارم توسعه

۳- تعهدات کشورهای عضو کنفرانس داکار (از جمله جمهوری اسلامی ایران) مبنی بر تحت پوشش قرار دادن کودکان ۴ و ۵ ساله در دوره‌ی پیش‌دبستانی تا سال ۲۰۱۵ میلادی علاوه بر این‌ها، ضروری است تأکیدات بنیان‌گذار راحل جمهوری اسلامی در وصایای گران‌قدر ایشان آن‌جا که گفته‌اند: «از امور بسیار با اهمیت و سرنوشت‌ساز، مسئله‌ی مراکز تعلیم و تربیت از کودکان‌ها تا دانشگاه‌هاست» و نیز اشاره‌ی رهبر معظم انقلاب در جمع مسئولان، به خروجی آموزش و پرورش بعد از ۱۳ سال «با احتساب پیش‌دبستانی»، مورد توجه قرار گیرند.

این راهنما مشتمل بر فعالیت‌های متنوع مراکز پیش‌دبستانی، روش‌های اجرا و سایر اطلاعات لازم برای تولیدکنندگان محتوای آموزشی و پرورشی مراکز پیش‌دبستانی است که سابقه‌ی ۱۰ ساله دارد، به طوری که در روند تکاملی خود، مراحل آزمایشی را نیز پشت سر گذاشته و از این روی به منظور ایجاد هماهنگی و وحدت در بین مجاری متعدد تصمیم‌گیری برای این دوره تدوین گردیده است.

امید آن‌که با بهره‌گیری از این برنامه موجبات رشد همه جانبه و مطلوب کودکان این مرز و بوم در حساس‌ترین مراحل زندگی آنان فراهم گردد.

تبیین رویکرد دوره‌ی پیش‌دبستان

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ؛

به سوی آیین پاک الهی روی آور. این فطرت الهی است که خداوند انسان‌ها را بر آن آفریده است. تبدیل و تغییری در آن وجود ندارد. این آیین استوار و محکم حق است ولی بیشتر مردم نمی‌دانند. سوره‌ی روم، آیه‌ی ۳۰ رویکرد، جریانی است که جهت و روح حاکم بر برنامه را تعریف و تحلیل می‌کند و هویتی است که انسجام و انتظام برنامه را در مسیر اصول، اهداف و دیگر عناصر تعیین شده تضمین می‌کند.

برنامه‌ی دوره‌ی پیش‌دبستان نیز باید از رویکردی تبعیت کند که بتواند با درکی عمیق و نگاهی جامع به کودک، او را در جامعه و ارتباطات گسترده‌ی آن و در دنیای پیچیده‌ی امروز راهبر باشد.

نگاه عمیق به انسان وقتی پدید می‌آید که در امتداد نگاه جامع پروردگار به انسان و هستی باشد؛ چرا که بافت وجودی انسان با ساختار هماهنگ و قانونمند نظام هستی، همخوانی و همسویی دارد و نقطه‌ی شفاف و تجلی‌بخش این هماهنگی در انسان را می‌توانیم در فطرت توحیدی او ببینیم که او را به پرستش، حقیقت‌جویی، فضیلت‌خواهی، عدالت‌جویی، اخلاق، زیبایی و دیگر صفات ارزشمند الهی دعوت می‌کند.

«فطرت نحوه‌ی خاصی از آفرینش است که حقیقت آدمی، به آن نحو سرشته شده و بینشی شهودی، گرایشی آگاهانه، کششی شاهدانه و پرستشی خاضعانه، نسبت به خدای یگانه است.»^۱

فطرت تحمیلی و تعلیمی نیست، ثابت و پایدار است و در تمام انسان‌ها وجود دارد.

۱- تعریف فوق از آیت ا...جوادی آملی است.

اگر چه خمیره‌ی انسان با فطرت الهی سرشته شده و این مهم در تمام مراحل حیات او جلوه‌گر است ولی در دوران سیادت به لحاظ عمق تأثیرگذاری آموزه‌ها این ویژگی باید عمیقاً مورد عنایت اولیا و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت قرارگیرد؛ از این رو، برنامه و فعالیت‌های آموزشی و پرورشی دوره‌ی پیش‌دبستان با رویکرد «شکوفایی فطرت الهی» طراحی و تدوین شده است. در روایات اسلامی از این دوره (۷ سال اول) با عنوان سیادت^۱ یاد شده است؛ یعنی، همه‌ی برخوردهای تربیتی با کودک باید با توجه به نیازها و علایق او باشد. بدیهی است تمامی فرایند تربیتی مبتنی بر رویکرد فوق، باید با عنایت به ابعاد و ویژگی‌های فطرت [میل به پرستش و توحید، حقیقت‌جویی، خیراخلاقی، زیبایی دوستی و خلاقیت و نوآوری] در بستر ارزش‌های دینی تعریف و طراحی شود.

از آن جا که در قرآن و متون اسلامی بر مقوله‌ی فطرت تأکید شده است، با توجه به رویکرد یاد شده، برنامه‌ریزان، تولیدکنندگان محتوا، مربیان، والدین و مسئولان مراکز پیش‌دبستانی نه تنها باید در تدوین، اجرای برنامه و انتخاب نوع ارزشیابی از حریم شخصیت کودک به عنوان امانت الهی پاسداری کنند بلکه با انطباق خویش و نیز برنامه‌های آموزشی با چارچوب رویکرد فوق، زمینه‌ی شکوفایی و ارتقای کودک به سوی تحقق اهداف و انتظارات تعیین شده در برنامه را فراهم سازند.

این رویکرد، در طراحی برنامه به فرایند رشد، در تدوین و انتخاب محتوا به زمینه‌سازی جهت بارورشدن و رشد و شکوفایی استعدادهای کودک در مسیر ارزش‌های الهی، در انتخاب روش‌های آموزش به تفکر، خلاقیت، کرامت، شخصیت و حریت کودک و در ارزشیابی به خود شکوفایی کودک می‌اندیشد تا وی در طول زمان، به خود ارزیابی نزدیک و نزدیک‌تر شود و از همه مهم‌تر، به نقش مربی که باید زمینه و بستر مناسب را جهت شکوفا کردن استعدادهای کودک فراهم نماید، عنایت خاص دارد.

هدف‌های تفصیلی دوره‌ی پیش‌دبستان

هدف‌های زیر از اهداف مندرج در اصول و چارچوب مصوب برنامه اقتباس شده است.

هدف اول: پرورش مهارت‌های جسمی – حرکتی

الف – توسعه‌ی توانایی‌های جسمی – حرکتی

انجام دادن صحیح فعالیت‌هایی چون نشستن، راه‌رفتن، چرخیدن، جهیدن، دویدن، پریدن، درج‌زدن، جمع و باز کردن اندام‌ها، خوابیدن و

ب – تقویت و هماهنگی توانایی‌های جسمی – حرکتی

۱- در کتاب شریف مکارم الاخلاق مرحوم طبرسی، چاپ ششم، صفحه‌ی ۲۲۲ از پیامبر بزرگوار اسلام (ص) نقل شده است که فرمودند: «الولد سید سبع سنین و عبد سبع سنین و وزیر سبع سنین.»

حدیث فوق نشان می‌دهد در صورتی که مربیان با دقت، ویژگی‌های هر دوره را به خوبی لحاظ کنند، می‌توانند کودک را به صورت جامع در مسیر یک زندگی متعالی، راهبر باشند. سیادت نمایانگر ویژگی سنی کودک در این دوره از حیات اوست که آزادی‌اش را از قیودی که معمولاً در سنین دیگر مطرح است، تضمین و از بازخواست مصون می‌دارد و البته این بدان معنا نیست که او را در قبال خطرات احتمالی رها یا از تعلیم و تربیتش متناسب با شرایط سنی و به صورتی رغبت‌انگیز غافل شویم.

لی لی کردن — جا خالی دادن — راه رفتن روی خطوط مستقیم، زاویه‌دار و شیب‌دار — هدف‌گیری — ضربه زدن با پا و دست — بریدن — سوزن نخ کردن (سوزن بزرگ و نوک گرد) — دوختن — تا کردن — چسباندن — پر و خالی کردن — بستن بند کفش — باز و بسته کردن دکمه — ترسیم — رنگ کردن — تقلید کردن از حرکات — حمل صحیح اشیاء — پرتاب و دریافت کردن اشیا و

هدف دوم: پرورش روحیه و رفتار عاطفی

الف — ابراز صحیح عواطف در زمان و مکان مناسب

— ابراز محبت، همدلی و همدردی با دیگران، به فراخور شرایط و اشخاص
— ابراز خوشحالی و تقدیر از کارهای شایسته‌ی دیگران
— ابراز ناخشنودی از کارهای ناشایست
— و ...

ب — شناخت، کنترل و ابراز مناسب هیجانات

— واکنش صحیح به هنگام شادی، سرور و خنده و یا غم و اندوه و گریه
— خود کنترلی به هنگام خشم و نفرت
— برخورد مناسب در زمان ترس، اضطراب و نگرانی
— و ...

هدف سوم: پرورش مهارت‌های ذهنی^۱

الف — افزایش دقت و تمرکز

— افزایش تمرکز ۱۵-۱۰ دقیقه، از طریق تجارب یادگیری
— تقویت قدرت حافظه.

ب — ارتقای توانایی تفکر منطقی، حلّ مسئله و تصمیم‌گیری

— تمایل به گوش دادن نظر دیگران در حلّ مسائل
— تصمیم‌گیری در انجام دادن فعالیت‌های روزانه و ارائه‌ی راه‌حل برای مسائل روزمره
— بیان دلایل منطقی ساده برای عمل خود.

پ — پرورش خلاقیت

— ارائه‌ی ایده‌های نو و راه‌حل‌های عملی جدید (از نگاه کودک) با استفاده از امکانات موجود
— پاسخ گویی به سؤالات از نوع باز
— علاقه‌به تولید و مشارکت در فعالیت‌ها و بازی‌های خلاق.

ت — تقویت روحیه‌ی پرسشگری

— علاقه به پرسش در زمینه‌های گوناگون (اتفاقات روزمره، محیط، پدیده‌ها و خودش)
— پی‌گیری پاسخ‌ها و طرح سؤالات جدید
— علاقه به مشارکت در بازی‌ها و فعالیت‌هایی که چپستی و چرایی را مطرح می‌کند.

ث — ارتقای سطح مهارت تشخیص با بهره‌گیری از حواس پنج‌گانه

— تشخیص رنگ‌ها، طعم‌ها، بوها، دما، زبری، نرمی و ...

۱- در این موضوع، تقویت قدرت حافظه موردنظر است نه افزایش میزان محفوظات.

- درک مفهوم اندازه و مقدار (کوچک، بزرگ/ کوتاه، بلند / کم، زیاد / و ...)
- درک مفاهیم فضایی (بالا، پایین / زیر، رو / پشت، جلو / داخل، خارج / راست، چپ / کنار)
- تشخیص اشیا و اشکال و ویژگی‌های آن‌ها (چهارگوش، گردی، سه‌گوش)
- دسته‌بندی بر اساس دو تا سه ویژگی (اندازه - رنگ - شکل)
- مرتب کردن (از کوچک به بزرگ و بالعکس، کوتاه به بلند و بالعکس، کم رنگ به پر رنگ و بالعکس)

- برقراری تناظر یک به یک بین اعضای دو مجموعه
- تعیین اندازه‌ی اشیا بدون استفاده از ابزار استاندارد (وزن، مقدار، درازا و پهنای)
- تشخیص رابطه‌ی کل و جزء
- تشخیص عدم تعلق یک شیء به یک مجموعه.

هدف چهارم: پرورش صفات اخلاقی و رفتارهای اجتماعی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی

الف - در حوزه‌ی اجتماعی

- تمایل به گوش دادن نظر دیگران
- مهربانی با دیگران و بیزاری از بدکاران و دشمنان
- احترام گزاردن به دیگران (پدر و مادر، بزرگ‌ترها، مربیان و معلم‌ها، هم‌سالان، کوچک‌ترها)
- انعطاف‌پذیری
- رعایت قوانین گروهی
- مشارکت‌پذیری در فعالیت‌ها
- توانایی ابراز خود در جمع
- آشنایی با هدیه دادن در موقعیت‌های مناسب
- رعایت آداب روابط اجتماعی (سلام کردن، خداحافظی کردن، خوش‌قولی، تشکر، عذرخواهی، در زدن و اجازه گرفتن قبل از ورود به اتاق و کلاس و ...)
- رعایت حال دیگران در هنگام بازی و فعالیت
- امانت‌داری و حفظ اموال عمومی
- راستگویی و صداقت در روابط اجتماعی
- همدردی کردن با دیگران
- کمک کردن به دیگران
- آشنایی و استفاده‌ی صحیح از بعضی رسانه‌ها (رادیو، تلویزیون، رایانه، کتاب، مجله و ...)
- آشنایی با مقررات عبور و مرور (چراغ راهنما، پل عابر پیاده و ...)
- آشنایی با برخی مشاغل و احترام گزاردن به آن‌ها (معلم، پزشک، کشاورز، پلیس، رفتگر، نانوا و ...)
- آشنایی با نحوه‌ی زندگی مردم و احترام به آن (شهری، روستایی، چادرنشینی).

ب - در حوزه‌ی فردی

- توجه به نظافت و آراستگی
- عادت به راست‌گویی
- نظم‌پذیری در کارها (وقت‌شناسی و ...)
- انجام دادن کارهای شخصی

- آشنایی با برخی آداب خوردن و آشامیدن

- صبر و تحمل در کارها

- درست مصرف کردن

- انتقادپذیری

- افزایش اعتماد به نفس (دوست داشتن خود، احترام به خود و ...)

- آشنایی و علاقه به فرهنگ حیا و عفاف مانند پوشش اسلامی.

هدف پنجم: انس با قرآن و علاقه به یادگیری آن

این هدف در راهنمای جداگانه انس با قرآن که همراه این مجموعه می باشد، تبیین شده است.

هدف ششم: پرورش ذوق هنری و زیبایی شناسی

الف - توجه به زیبایی های آفرینش و لذت بردن از آن ها

- بیان و توصیف زیبایی محیط زندگی

- بیان احساسات (کلامی و غیر کلامی).

ب - خلق آثار هنری یا اجرای آن

- ساختن کاردستی

- نقاشی کردن / ترکیب رنگ ها / رنگ آمیزی کردن

- حفظ اشعار موزون / بیان کلمه های معنادار و هم قافیه / شناخت و تولید صدای موزون

- بیان و خلق داستان

- شرکت در نمایش های خلاق.

هدف هفتم: تقویت حس دینی و علایق مذهبی

الف - تقویت انس و ارتباط با خداوند مهربان با عنایت به:

- دوست داشتن خدا / شروع کار با نام خدا

- علاقه به کارهایی که خدا دوست دارد (نماز، روزه، پاکی و ...)

- دعا کردن.

ب - آشنایی با نعمت های خداوند و تشکر از او

- آشنایی با نعمت های خداوند؛ از جمله: پدر، مادر، خواهر، برادر/ اعضای بدن، زیبایی های آفرینش (گیاهان، باران و...) و استفاده ی درست از آن ها

- شکرگزاری از خداوند / تشکر از دیگران.

پ - آشنایی با پیامبران و اهل بیت (ع) و انس با ایشان، با تأکید بر آخرین پیامبر - صلی اله علیه و آله - و آخرین پیشوای معصوم - علیه السلام

- آشنایی با پیامبران و ائمه - علیه السلام - با تأکید بر رفتار آنان با کودکان/ احترام گزاردن به آنان

- سعی در خشنود کردن چهارده معصوم - علیه السلام - خاصه امام زمان - عجل الله فرجه - از طریق انجام دادن کارهای خوب مانند محبت کردن و احترام گزاردن به پدر، مادر، مربی و دیگران.

هدف هشتم: پرورش هویت ملی^۱

الف – تقویت تعلّقات دینی و ملی

- افتخار به مسلمان و ایرانی بودن
- آشنایی و علاقه به امام خمینی (ره)، رهبری انقلاب و شخصیت‌های دینی و ملی
- آشنایی و علاقه به مسجد و مکان‌های زیارتی
- آشنایی و علاقه به میراث فرهنگی (اماکن تاریخی، آداب و رسوم پسندیده و...).

ب – شناخت، تقویت علاقه و احترام به نمادهای ملی

- شناخت پرچم جمهوری اسلامی ایران و احترام به آن
- حفظ کردن سرود ملی کشور و احترام به آن
- آشنایی اجمالی با نقشه کشور ایران
- آشنایی با زبان فارسی و علاقه به آن
- آشنایی با نام رهبر و رئیس‌جمهوری و احترام به آن‌ها.
- پ – آشنایی و احترام گزاردن به آداب و رسوم و مناسبت‌های دینی و ملی**
- از قبیل اعیاد و مناسبت‌های مهم اسلامی، ایرانی و انقلابی (مبعث، غدیر، نیمه شعبان، فطر، قربان و نوروز، محرم و روز عاشورا، نیمه شعبان، ماه رمضان، شب‌های قدر، دهه‌ی فجر، ۱۲ فروردین، روز مادر، روز پدر، روز معلم، روز طبیعت، روز درختکاری و شب یلدا) و علاقه به حضور در مناسبت‌ها.

هدف نهم: پرورش مهارت‌های زبان فارسی

الف – پرورش مهارت‌های زبان در مناطق فارسی زبان

۱– گوش دادن

۱–۱ – دقت در گوش دادن

- تشخیص زیر و بمی صداها
- تشخیص و پیدا کردن منبع و جهت صدا
- توجه و دقت به صداهاى اول و آخر کلمات
- گوش دادن و تشخیص صداهاى پیرامون (ریزش باران، صدای سم اسب، صدای حیوانات، ضربان قلب، آژیر، بوق و ...)
- گوش دادن به سخنان دیگران
- گوش دادن به سکوت.

۲–۱– درک پیام‌های کلامی و غیر کلامی

- درک اشارات، لحن و آهنگ در کلام
- درک گونه‌ی زبان فارسی معیار (محاوره‌ای و نوشتاری)
- پیروی از دستورالعمل‌ها و فرمان‌های ساده (تا سه فرمان)

۱– اهداف مندرج در این بخش بر اساس اعتقادات قاطبه‌ی ایرانیان تنظیم گردیده و پیروان سایر مذاهب و ادیان رسمی کشور در چارچوب قانون اساسی ج.ا.ا و مفاد این راهنما تابع عقاید خود می‌باشند. در ضمن، افتخار به مسلمان و ایرانی بودن (مندرج در بند الف) مغایرتی با اصل احترام نسبت به اقوام و نژادهای غیرایرانی ندارد .

- درک کلام موزون

- گسترش گنجینه‌ی واژگان.

۳-۱- دریافت هسته‌ی معنایی پیام

- درک نظریات محسوس گوینده.

۴-۱- ارتباط میان بخش‌های یک پیام

- تشخیص توالی رویدادها در قصه

- ارتباط بین پیام‌های کلامی و غیرکلامی.

۲- سخن گفتن

۱-۲- به کارگیری کار افزارهای مناسب ارتباطی در سخن گفتن

- به کارگیری مناسب حرکات اعضای بدن (دست، سر، چهره و ...)

- به کارگیری مناسب لحن و آهنگ صدا در موقعیت‌های مختلف سخن گفتن.

۲-۲- حرکت از سخن خود محور به گفت و گوی دو سویه

- شرکت در بحث و گفت و گوهای کلاسی

- پاسخ به سؤالات.

۳-۲- سخن گفتن در برابر جمع

- بیان اندیشه، توصیف و توضیح دیده‌ها و شنیده‌ها در جمع بدون اضطراب و شتابزدگی

- بیان احساسات خود در شادی‌ها و غم‌ها

- بیان صحیح کلمات

- به کارگیری جملات و عبارات کوتاه

- کامل کردن عبارات کوتاه (گفتاری)

- به کارگیری سبک‌های زبان غیررسمی (دوستانه، مؤدبانه).

۳- خواندن

- درک پیام تصاویر (متوالی و غیرمتوالی)

- ارتباط بین بخش‌های مختلف تصاویر

- ارتباط نماد تصویری با نماد نوشتاری.

۴- نوشتن

- صحیح به دست گرفتن مداد

- دوره‌کشی نوشتاری

- وصل کردن خط چین‌ها و نقطه‌ها

- ترسیم خطوط جهت‌دار و منظم از راست به چپ / افقی و عمودی

- ترسیم تفکرات در قالب خطوط ابداعی.

ب - آموزش زبان فارسی در مناطق دو زبانه^۱

۱- با توجه به اهمیت تحقق این هدف در مناطق دوزبانه‌ی کشور، درچارچوب همین برنامه، راهنمای ویژه‌ای با عنوان «برنامه‌ی

درسی زبان‌آموزی کودکان پیش‌دبستانی در مناطق دوزبانه» تدوین شده که تولیدکنندگان محتوا می‌توانند جهت مناطق

فوق‌الذکر از آن بهره‌مند شوند.

۱- کسب توانش نسبی زبانی و ارتباطی

۲- ارتقاء نگرش مثبت نسبت به زبان فارسی.

هدف دهم: ارتقای سطح بهداشت و ایمنی

الف - بهداشت جسمی

- آشنایی با اعضای بدن و نحوه‌ی مراقبت از آن‌ها (چشم، گوش، دندان، پوست و ...)

- رعایت بهداشت بدن (استحمام، مسواک زدن، کوتاه نگه داشتن ناخن و ...)

- استفاده از وسایل شخصی (مسواک، لیوان، دستمال، شانه و ...)

- رعایت بهداشت هنگام غذا خوردن (شستن دست‌ها، نخوردن میوه‌ی نَشُسته و ...)

- رعایت بهداشت در استفاده از پوشاک

- تغذیه‌ی سالم و مفید

- رعایت بهداشت در مکان‌های عمومی (پارک‌ها، مراکز آموزشی و...)

- رعایت بهداشت پس از تماس با حیوانات، گیاهان، خاک و ...

ب - ایمنی

- رعایت نکات ایمنی هنگام فعالیت‌ها

- رعایت ایمنی در حوادث غیرمترقبه (متناسب محیط زندگی)

- پرهیز از بازی با وسایل خطرناک (چاقو، کبریت، اجاق گاز، بخاری و ...)

- پرهیز از ارتباط با افراد ناآشنا بدون حضور بزرگ‌ترها (پدر، مادر و...).

هدف یازدهم: آشنایی با محیط زیست و علاقه و انس با طبیعت و حفظ آن

الف - آشنایی با نعمت‌های خداوند و زیبایی‌های آفرینش

- محیط زیست و توجه به زیبایی‌های آن (خانه، خیابان، پارک، جنگل، کوه، دریا، رود)

- گیاهان، ویژگی‌ها، زیبایی‌ها و فواید آن‌ها

- جانوران، ویژگی‌ها، زیبایی‌ها و فواید آن‌ها

- آب، زیبایی‌ها و نقش آن در زندگی موجودات

- آسمان و زیبایی‌های آن (خورشید و آفتاب، ماه و مهتاب، ستارگان، روز و شب، ابر و ...)

- منابع (آب، برق، گاز، سوخت، درخت و ...)

- هوا و نقش آن در زندگی موجودات.

ب - حفظ و مراقبت از نعمت‌های خداوند

- حفظ و مراقبت از گیاهان (آب دادن به گیاهان، خودداری از شکستن شاخه‌ها و ...)

- حفظ و مراقبت از حیوانات (غذا دادن به آنها، خودداری از آزار دادن آنها و ...)

- صرفه‌جویی در مصرف منابع (آب، گاز، برق، درخت و ...)

- خودداری از آلوده کردن آب‌ها

- ریختن زباله در کیسه یا سطل مخصوص / تفکیک زباله و علت آن

- خودداری از ایجاد آلودگی‌های صوتی

- آشنایی با آلوده‌کننده‌های هوا.

فعالیت‌های دوره‌ی پیش‌دبستانی و روش اجرای آنها

فعالیت‌های متداول در این دوره، به صورت اختیاری و غیررسمی و مشتمل بر عناوین زیر است:

فعالیت‌های قرآنی، قصه، شعر و سرود، بازی، نقاشی، کاردستی، نمایش خلاق، بحث و گفت و گو، مشاهده، آزمایش، گردش علمی، تماشای فیلم، آشنایی و استفاده از فن‌آوری نوین (به تناسب سن و ظرفیت و نیاز کودکان). این فعالیت‌ها در فرایند تولید محتوای آموزشی، با نگاه تلفیقی به حوزه‌های یادگیری دینی، اجتماعی، هنری، ریاضی، تربیت بدنی و علوم، طراحی و با هدایت مربی، به روش فعال اجرا می‌گردند.

این روش، اساساً کودک محور بوده و با توجه به نیازهای اساسی او طراحی می‌شود. این روش راهی طبیعی برای بیان عواطف و احساسات و نیز شناخت دنیای پیرامون توسط کودک محسوب می‌شود و به او در ایجاد و تقویت روابط بین‌فردی کمک می‌نماید.

در این روش، کودک در امر یادگیری به شرکت‌کننده‌ای فعال و نه دریافت‌کننده‌ای غیرفعال تبدیل می‌شود. روش فعال، ارزشیابی مستمر از کودک را در فرایندهای یاددهی – یادگیری تسهیل می‌کند.

این روش، یادگیری را برای کودکان لذت‌بخش می‌کند و انگیزه‌ای مداوم برای رفتن به مدرسه و یادگیری‌های مدرسه‌ای فراهم می‌آورد.

از ویژگی‌های برجسته‌ی این روش، امکان به وجود آمدن تغییر، تنوع و استفاده از فعالیت‌های گروهی است؛ در این صورت است که می‌توان کودکان را به گروه‌های چندنفره تقسیم نمود و بنا به رغبت هر گروه فعالیت خاصی را برای آنان در نظر گرفت، ضمن آن‌که به منظور کسب تجربه‌های مختلف برای همه‌ی کودکان می‌توان ترتیبی اتخاذ نمود که فعالیت گروه‌ها به صورت چرخشی تغییر نماید.

با توضیحات فوق و تأکید بر این نکته که اصولاً تفاوت آموزش‌های رسمی مدرسه‌ای با برنامه‌های غیررسمی کودکان در دوره‌ی پیش‌دبستانی در همین آزادی عمل کودک و مربی است، توصیه می‌شود دست‌اندرکاران و مربیان محترم به گونه‌ای برنامه‌ریزی نمایند که برای تحقق اهداف تربیتی از تمامی قالب‌ها و برنامه‌های متداول نیز (اعم از بازی، قصه، شعر، نقاشی، کاردستی، بازدید، مشاهده، آزمایش، و بحث و گفت و گو) استفاده نمایند.

جدول پیشنهادی ذیل نمونه‌ای از یک برنامه روزانه در مراکز پیش‌دبستانی می‌باشد:

نمونه‌ی یک برنامه‌ی روزانه (حدود ۳/۵ ساعت) در مراکز پیش‌دبستانی

ردیف	عنوان فعالیت	زمان اجرا
۱	دعا و نیایش و نرمش صبحگاهی	۱۵ دقیقه
۲	بحث و گفت و گوی آزاد بین کودکان	۱۵ دقیقه

۳	برنامه‌ی اُنس با قرآن (در قالب هم‌خوانی و قصه و شعر، استماع تلاوت قرآن و ...) ^۱	۳۰ تا ۴۵ دقیقه (غیرمتوالی)
۴	اجرای فعالیت‌ها (بازی، نقاشی، کاردستی، شعر، قصه، نمایش خلاق، مشاهده، بازدید، آزمایش، بحث و گفت و گو، با تشخیص مربی، علاقه‌ی کودکان و موقعیت‌های فراهم آمده) ^۲	۶۰ دقیقه
۵	به اقتضای شرایط و امکانات تماشای فیلم‌های مناسب و بخش‌هایی از برنامه کودک سیمای ج.ا.ا همراه با پرسش و پاسخ و نیز در صورت لزوم و امکان، آشنایی و استفاده از فن‌آوری‌های نوین متناسب با نیاز و ظرفیت کودکان (از قبیل بازی‌های رایانه‌ای مناسب و ساده)	۳۰ دقیقه
۶	بازی در فضای باز	۳۰ دقیقه
۷	نظافت و تغذیه‌ی میان روز	۳۰ دقیقه

شرح اجمالی هر یک از فعالیت‌ها

انس با قرآن

نظر به اهمیت فعالیت‌های قرآنی در این دوره، راهنمای ویژه‌ای برای تولیدگران محتوا در استان‌ها تهیه شده است که همراه این مجموعه می‌باشد.

قصه

قصه یا داستان به متن یا گفتاری اطلاق می‌شود که نویسنده یا گوینده در آن فکر، احساس و باور خود را در قالب روایتی داستانی به خواننده ارائه می‌کند. قصه می‌تواند تخیلی و غیرواقعی باشد یا واقعیّات زندگی در آن با رنگ و بوی تخیل خالق آن تجلی یابد. معمولاً آن‌چه باعث کشش و جذابیت قصه می‌شود، ماجرا و رویدادهای آن و مفهوم اصلی و پیام نگارنده است که باید به صورت غیرمستقیم در اثر آورده شود. این برنامه تلاش دارد تا عناصر فعالیت‌ها را تبیین کند؛ از این‌رو، ذکر این مسئله مهم است که کارشناسان تولید محتوا باید قصه را طوری تدوین نمایند که مربی بتواند به صورت (قصه‌گویی) آن را اجرا کند.

قصه در دو قالب خود را نشان می‌دهد:

الف – قصه‌ی منظوم: در بخش شعر درباره‌ی آن صحبت شده است.

ب – قصه‌ی منثور (غیرمنظوم): که محتوای آن باید دارای معیارهای زیر باشد:

معیارها

۱- با تاکید بر این نکته که برنامه‌ی قرآن در این دوره صرفاً آموزشی نبوده بلکه هدف از آن، ایجاد انس و علاقه در کودکان نسبت به قرآن مجید است.

۲- بدیهی است در مناطق دوزبانه کشور، این فعالیت‌ها متناسب با مفاد راهنمای ویژه زبان آموزی در مناطق مزبور (که همراه این مجموعه می‌باشد) طراحی و اجرا خواهد شد.

۱- طرح

به چارچوب و اسکلت قصه طرح می‌گویند و آغاز، میانه و پایان قصه در آن مشخص می‌شود.

۲- موضوع

موضوع، مفهوم حاکم بر کل قصه است و قصه بر اساس آن رشد می‌کند و شکل می‌گیرد و با توجه به اهمیت موضوع در قصه و نیز اهداف این برنامه ضروری است در انتخاب قصه و موضوعات آن از قصه‌ها و آموزه‌های قرآنی و سیره‌ی معصومین - علیهم‌السلام - متناسب با این سن استفاده شود. همچنین، توجه به موضوعات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مناسب است.

۳- درون‌مایه

به محتوای اصلی قصه «درون‌مایه» می‌گویند.

۴- زاویه‌ی دید

هر قصه یک زاویه‌ی دید دارد که شامل زاویه‌ی دید اول شخص و سوم شخص است. قصه از زاویه‌ی دید روایت می‌شود.

۵- شخصیت‌پردازی

هر قصه تعدادی شخصیت دارد، نویسنده با معرفی و توضیح ویژگی‌های آن‌ها شخصیت‌پردازی می‌کند.

۶- صحنه‌سازی

هر قصه دارای زمان و مکان خاصی است. نویسنده در صحنه‌سازی به زمان و مکان قصه اشاره می‌کند و آن را توضیح می‌دهد.

۷- فضا‌سازی

نویسنده از طریق فضا‌سازی ما را با فضای قصه، ویژگی روحی - روانی شخصیت‌ها و مفهوم حس‌گیری در اثر آشنا می‌کند. فضا‌سازی در قصه بسیار مهم است.

۸- پیرنگ

پیرنگ، رابطه‌ی علت و معلول را در قصه روشن می‌سازد و خواننده متوجه می‌شود که عناصر گوناگون قصه در ارتباطی منطقی و باورپذیر با هم قرار گرفته‌اند یا خیر.

۹- حقیقت‌مانندی

حقیقت‌مانندی، یعنی تطابق تجربه‌ی مطرح شده در قصه با ذهنیت مخاطب تا خواننده، اثر را حقیقی و منطقی بداند و آن را بپذیرد؛ در غیر این صورت، اثر فاقد عنصر فوق خواهد بود.

۱۰- لحن و زبان

لحن، ریشه در زبان و بیان قصه دارد. خواننده از طریق گفت و گوی شخصیت‌های قصه و بیان نویسنده با لحن اثر آشنا می‌شود. لحن باید با اثر منطبق باشد.

۱۱- باور پذیری

عناصر قصه در ارتباطی پیوسته می‌باید حس باورپذیری را در خواننده ایجاد کنند؛ در غیر این صورت، مخاطب با اثر ارتباط برقرار نمی‌کند.

۱۲- عنصر تخیل

تخیل، عنصر اصلی و ماندگار در تولید اثر هنری است، هر نوشته‌ای که فاقد این ویژگی باشد، اثر هنری به شمار نمی‌آید. تخیل، روح و روان یک قصه محسوب می‌شود و بستگی به عواملی چون: توانمندی، تجربه و دانش نویسنده در زمینه‌ی بازآفرینی واقعیت، فرار وی از واقعیت و باورپذیر ساختن عناصر تخیلی خود در ذهن و اندیشه‌ی خواننده دارد. تخیل با خیال‌بافی تفاوت دارد. تخیل آن فضای ذهنی و خلاق در قصه را می‌گویند که مخاطب را به شکلی پویا با آن پیوند می‌دهد و او را یاری می‌کند تا فضاهای ذهنی و تفکر نویسنده را دریابد و با آن‌ها ارتباط برقرار کند، خلاصه آن که باید ذهن کودک را از تخیل انفعالی دور کرد و به سوی تخیل ادراکی سوق داد. تخیل انفعالی با خیال بافی همراه است و روابط علت و معلولی در آن وجود ندارد اما در تخیل ادراکی، این روابط لحاظ شده است.

۱۳- آموزش غیرمستقیم

مفاهیم باید به طور غیرمستقیم به کودکان منتقل شود؛ زیرا مستقیم‌گویی در قصه، عناصر آن را ضعیف می‌سازد.

۱۴- عدم پراکندگی مفهوم

هر قصه، می‌تواند یک مفهوم را با قدرت بیان کند؛ از این رو، چندین مفهوم را نباید در دل یک قصه جا داد و در صورت بیان چند مفهوم باید با دقت آن‌ها را به سوی مفهوم کلی هدایت کرد.

۱۵- رعایت اصول نوشتاری

نویسنده‌ی قصه باید اصول نوشتاری را رعایت کند. او ضمن حفظ ارزش هنری اثر خود، باید به زیبایی و سادگی کلام، غنی‌سازی زبان مخاطب و پرهیز از غلط‌آموزی توجه نماید. زبان قصه باید روان، ساده و قابل فهم و متناسب با سن و فرهنگ کودک باشد؛ به طوری که کودک بتواند به سهولت با متن و محتوای قصه ارتباط و انس برقرار کند.

۱۶- هماهنگی سنی

قصه به لحاظ طرح، درون‌مایه و موضوع باید با گروه سنی مخاطب خود هماهنگی داشته باشد، تا مخاطب با لذت به آن گوش بسپارد.

توصیه‌ها

باید مضامین و محتوای قصه در راستای ارزش‌های تربیتی - اخلاقی مبتنی بر آموزه‌های قرآنی تعریف شود.

سعی شود حوادث قصه بیش‌تر در اطراف حرکت و فعالیت دور زند تا کودک را بیش‌تر جلب کند.

وحدت و انسجام و تسلسل در قصه باید حفظ شود؛ به طوری که حوادث قصه به هم پیوسته، منظم، یکپارچه و شکل یافته در جهت هدف معین تعریف شود.

قصه دارای رنگ عاطفی باشد و هیجانات پراکنده‌ای را در شنونده برانگیزد؛ بدین معنا که کودک در قصه، شادی، خشم، اندوه و خوشبختی را احساس کند.

از بهترین صفات قصه‌ی خوب و پسندیده، این است که هدف اخلاقی و ارزشی داشته باشد، اگر چه بهتر است این هدف، ضمنی باشد.

قصه‌ی کنشی، به قصه‌ای می‌گویند که در آن، گره و گره‌گشایی و طرح ماجرا به خوبی مشهود است و براساس نمودار تعادل اولیه، عدم تعادل و تعادل ثانویه طراحی شده است. قصه‌ی

غیرکنشی، برعکس آن است و در آن، عنصر عدم تعادل، یا ضعیف است یا وجود ندارد. کودکان بیش‌تر قصه‌های کنشی را دوست دارند.

سعی کنیم در قصه‌های خود، به ذوق، علاقه، فرهنگ و ویژگی‌های بومی مخاطبان توجه کنیم تا گرایش آن‌ها به قصه افزایش یابد. در این زمینه از قصه‌های عامیانه (فولکلوریک) استفاده‌ی فراوان می‌توان کرد. البته باید توجه داشت که این‌گونه قصه‌ها نه تنها نباید با اصول و مبانی ارزشی و دینی، مبتنی بر قرآن و عترت - علیهم‌السلام - مغایرت یا مخالفتی داشته باشد بلکه باید عاملی در جهت انس کودک با آموزه‌های قرآنی باشد.

بکوشیم برای انتقال مفاهیم، از طریق قصه به کودکان، از گونه‌های متفاوت ادبی بهره ببریم؛ فقط به واقع‌گرایی نپردازیم بلکه از فانتزی، جاندارگرایی، طنز پسندیده و دیگر جریان‌های ادبی نیز استفاده کنیم.

لازم است در بیان قصه‌های تصویری، تصاویر قصه با محتوای آن هم‌خوان باشد.

در صورت استفاده از روش گفتارنویسی (محواره‌نویسی)، که بیش‌تر در قصه‌گویی کاربرد دارد، لازم است ترجمه‌ی اثر نیز ضمیمه باشد.

تا حدّ امکان سعی شود در بیان قصه به نقش‌های جنسیتی توجه شود.

ذکر مآخذ، منابع، رعایت امانت در رونویسی و نقل مطالب ضروری است.

شعر و سرود

شعر، عبارت است از اثری که در آن احساس، عاطفه و اندیشه‌های شاعر به گونه‌ای از طریق کاربرد زبان و با استفاده از عناصر شعری از نوع احساس و عاطفه، خیال‌انگیزی، موسیقی شعر، شکل و ساختار و... نمایان شود. زندگی حقیقی کودک، در هفت سال اول با بازی شکل می‌گیرد و تعریف می‌شود. باید توجه کرد که یکی از بهترین عوامل در انتقال پیام‌های زندگی به کودک، عامل «بازی» است که می‌تواند خود را در شعر کودک نشان دهد.

سرود، عبارت است از کلامی موزون و ملحون (با لحن و آهنگ) که بین شعر و موسیقی قرار دارد. بخش کلامی آن در حوزه‌ی شعر و بخش غیرکلامی آن در حوزه‌ی موسیقی است؛ از این رو، سرود را می‌توان فصل مشترک شعر و موسیقی دانست. در سرود، نخست وزن و آهنگ، کودک را جذب می‌کند سپس پیام و محتوای نهفته در آن، در لوح ضمیر کودک می‌نشیند.

بخش مهمی از پیام‌های زندگی در طی هفت سال اول حیات کودک از طریق شعرها و سرودها به او انتقال می‌یابد.

شعر ناب کودک باید از ویژگی‌ها و معیارهای خاصی برخوردار باشد که اهم آن‌ها به شرح زیر است:

معیارها

۱- سادگی و روانی

شعر کودک از هر جهت باید ساده، روان و قابل فهم برای کودکان پیش از دبستان باشد. خصوصاً کاربرد کلمه‌ها باید برگرفته از واژگان پایه‌ی کودکان باشد و از هر نوع ترکیب پرهیز شود. ضمناً در معنای کلمه‌ها نیز از طرح مفاهیم انتزاعی و غیرقابل فهم خودداری شود؛ لذا شاعر کودک باید با گنجینه‌ی واژگان پایه‌ی کودک آشنا باشد.

۲- کوتاه بودن

شعر کودک باید کوتاه و قابل حفظ کردن باشد، حتی اگر حفظ کردن آن مدت‌نظر نباشد (مثل قصه‌ی منظوم). در شعر کودک باید از انباشت اطلاعات و حرف‌های پراکنده پرهیز نموده و تنها به یک موضوع پرداخته شود. قصه‌ی منظوم، قصه یا ماجرای است که در قالب شعر بیان شده است؛ به همین سبب، روایتی‌تر و کمی بلندتر است و حفظ کردن آن مدّ نظر نیست.

۳- زبان

زبان، ابزار کار شاعر است. او با کنار هم چیدن کلمه‌ها می‌تواند مناسب‌ترین شعرهای کودکان را بیافریند. زبان شعری مبتنی بر ایجاز (چکیده‌گویی) است؛ به طوری که شاعر با کم‌ترین کلمه، بیش‌ترین حرف را بیان می‌کند. لازم است مفاهیم آموزشی به جای ارائه‌ی مستقیم، با زبان شعر یعنی به صورت غیرمستقیم ارائه شود. به شاعران کودک توصیه می‌شود که در بیان شعر از کلمات مخفّف (شکسته) استفاده نکنند، مگر در بعضی سرودها و به شرط آن‌که زبان محاوره‌ای آن، عوامانه نگردد؛ زیرا شعر یکی از ابزارها و بسترهایی است که می‌تواند به اصلاح و ارتقای زبان کودک کمک کند.

۴- خیال‌انگیزی

تخیل مشخصه‌ی عمده‌ی شعر بودن یک اثر است. کاربرد تخیل در شعر کودکان عواملی دارد که یکی از آن‌ها تشبیه است. تشبیه‌ها عموماً باید حسی به حسی باشند؛ یعنی ذهنی نباشند. عامل دیگر، «تشخیص» است که نوعی شخصیت بخشیدن به اشیا و امور است.

۵- ریتم و وزن

همه گونه رابطه‌های آوایی کلام، از نوع وزن عروضی و هجایی، قافیه، ردیف، تکریر، واج‌آرایی و ...، ریتم و آهنگ شعر را به وجود می‌آورد که باید با نشاط و متناسب با خلق و خوی کودک باشد. هر چه گروه سنی مخاطب پایین‌تر باشد، کاربرد این عنصر نیز باید پر رنگ‌تر باشد.

۶- احساس و عاطفه

لازمه‌ی گیرایی و دل‌نشینی هر شعر، تأثیرگذاری، داشتن احساس و عاطفه و نیز نقش برانگیختگی آن است و این زمانی صورت می‌پذیرد که ما از دنیای کودکان حرف بزنیم و از چیزهایی که آنان هر روز با آن سر و کار دارند (محسوسات، ملموسات و مفاهیم آشنا و قابل درک آنان) سخن بگوییم.

۷- ساختار

منظور از ساختار، وجود هماهنگی و پیوستگی بین محور عمودی و افقی شعر است؛ به طوری که همه‌ی اجزا و احاد آن، با هم پیوندی ارگانیک برقرار کنند و ساختمان واحدی را به وجود آورند. در شعری که دارای ساختار باشد نمی‌توان چیزی اضافه یا چیزی کم کرد.

۸- محتوای آموزشی

شعر کودک باید از محتوایی برخوردار باشد که اولاً متناسب با سن و ذوق کودک باشد، ثانیاً آمیخته با مضامین اسلامی مبتنی بر قرآن و عترت - علیهم‌السلام - باشد و ثالثاً بتواند در طی مراحل رشد، به او کمک کند تا به زندگی خویش جهت‌ارزشی و تربیتی بدهد؛ بنابراین، مفاهیم آموزشی و تربیتی می‌تواند در بطن شعر کودک قرارگیرد اما بیان آن باید بسیار ظریف، هنرمندانه و غیرمستقیم باشد.

۹- تناسب در کاربرد عناصر شعری

اولویت و میزان بهره‌گیری از هر یک از عناصر شعری برای کودکان باید با مخاطبان دیگر متفاوت باشد. در شعر کودک بیش تر از همه، ریتم و آهنگ کلمات است که اهمیت دارد؛ بنابراین، عنصر ریتم و آهنگ موزون در شعر کودک کاربرد بیش‌تری نسبت به عناصر دیگر دارد؛ پس می‌توان از عنصر خیال‌انگیزی بهره گرفت تا ارتباطی معنا دار بین مفاهیم و محتوا برقرار شود.

۱۰- نوآوری و نوجویی

تحریک حسن کنجکاوی کودکان و به کارگیری حواس و ادراک آن‌ها جهت کشف جهان پیرامون خود، نتیجه‌ی نگاه نوجوی شاعر است که موجب پرورش ذوق هنری کودکان می‌شود.

توصیه‌ها

خواندن شعر

الف: به صورت معمولی، مبتنی بر ریتم و آهنگ موزون و متناسب با ذوق و ذهن کودک

ب: به صورت دکلمه و رعایت کشش هجاها و مصوت‌ها.

در شعر کودک، نوع اول کاربرد بیش‌تری دارد اما در دوره‌ی آمادگی باید نوع دوم را هم به کار بگیریم تا سال بعد بچه‌ها در مدارس دچار مشکل نشوند.

بهره‌گیری از ریتم، نمایش و هم‌خوانی در اجرای شعر جهت تأثیرگذاری بیش‌تر آن آوردن کلمه‌هایی که مرتب تکرار می‌شوند (تکریر) و رعایت تناسب ریتم و آهنگ با محتوای شعر

توجه به فرهنگ دینی، ملی و بومی در چارچوب ارزش‌های دینی، مبتنی بر آموزه‌های قرآن و عترت (ع)

توجه به زبان طنز و لطیفه‌پردازی و نشاط و شادمانی

مشارکت کودکان در خواندن و حتی سرودن شعر

ذکر مآخذ و منابع و رعایت امانت در رونویسی و نقل مطلب.

نقاشی

به شکل یا طرحی که کودک برای باز آفرینی وقایع، پدیده‌ها و مفاهیم متأثر از ادراکات خود ترسیم کند، نقاشی کودک می‌گوییم.

معیارها

۱- کودک، شکلی را ترسیم کند.

کودک شکلی را ترسیم کند که خود خالق آن بوده است.

۲- کودک متأثر از ادراکات خود نقاشی کند.

ادراکات شامل اندیشه‌ها، احساسات و عواطف کودک است که او تحت تأثیر آن‌ها به انجام نقاشی می‌پردازد.

۳- شکل ترسیم شده در جهت باز آفرینی وقایع، پدیده‌ها و مفاهیم باشد.

وقتی کودک تحت تأثیر ادراکات خود به نقاشی بپردازد، شکل ترسیم شده باید بیانگر واقعه، پدیده یا مفهومی باشد. با این دیدگاه، خط خطی‌های بی‌معنایی که کودک در سال‌های نخستین زندگی ترسیم می‌کند، نقاشی محسوب نمی‌شود.

۴- آزادی عمل و انتخاب کودک رعایت شود.

کودک برای نقاشی کردن متأثر از ادراکات خود به آزادی نیاز دارد. هر قدر کودک، محدود شود حوزه‌ی عمل و انتخاب او نیز محدودتر می‌شود. ممکن است مربی به دلایلی آزادی کودک را محدود کند اما این محدودیت نباید سبب محرومیت او شده و او را از خلاقیت و آفرینش اثر باز دارد.

۵- تناسب سنی کودک در طراحی فعالیت رعایت شود. (رعایت سطح درک، توان‌کاری و تمایل کودک)

این برنامه برای کودکان دوره‌ی پیش‌دبستان طراحی می‌شود لذا باید به گونه‌ای باشد که کودک بتواند به آن فکر کند و از عهده‌ی انجام آن برآید؛ نه آن قدر پیچیده و دشوار باشد که کودک از انجام آن منصرف شود و نه آن قدر ساده باشد که کودک از آن لذتی نبرد و به انجام آن رغبتی نشان ندهد. رعایت توان فکری و جسمی کودک در فعالیت‌ها و هم‌چنین رعایت عواطف کودکان در انتخاب نوع کار و شیوه‌ی اجرا سبب می‌شود تا فعالیت، کودک را به خود جذب کند. هر قدر فعالیت پویاتر طراحی شود، کودک برای انجام دادن کار تا انتها، راغب‌تر خواهد بود.

۶- ارائه‌ی کلیشه و الگو با حفظ خلاقیت و آزادی کودک

ارائه‌ی الگوهای بصری یا معنایی و کلیشه‌های رایج به کودکان، نباید به گونه‌ای باشد که مانع نقش‌آفرینی ایشان در بازآفرینی ادراکات و تجربیاتشان شود.

۷- زمینه‌ی مناسب برای بروز خلاقیت فراهم شود.

در برنامه‌ی طراحی شده، لازم است به امکان واگرایی موضوع یا تکنیک و تناسب سطح دشواری این دو توجه شود. فعالیت به گونه‌ای طراحی شود که کودک ضمن انجام آن با سؤالات گوناگونی مواجه شود که فقط برای او ایجاد شده است؛ در این صورت، کودک ضمن تلاش برای حل مسائلی که برایش ایجاد شده است به لذت کشف و کسب تجارب تازه دست می‌یابد و از این طریق زمینه‌های رشد و بروز خلاقیت او فراهم می‌شود.

نکته‌ها

- ۱- معیارهای ۱ و ۲، را معیارهای نقش‌آفرینی می‌گوییم.
- ۲- معیارهای ۱، ۲ و ۳ مشخص می‌کنند که آیا یک فعالیت نقاشی است یا نه. عدم وجود هر یک از آن‌ها سبب می‌شود تا فعالیت «نقاشی» نباشد.
- ۳- معیارهای ۷-۴، معیارهای آموزشی است. در صورتی که هر یک از آن‌ها رعایت نشود، اگر چه فعالیت نقاشی باشد ولی آموزشی نیست.
- ۴- رعایت معیارهای زیر سبب می‌شود تا فعالیت طراحی شده مناسب باشد؛ زیرا در این صورت، بقیه‌ی معیارها نیز خود به خود رعایت خواهند شد:
 - نقش‌آفرینی (۱)
 - رعایت آزادی برای کودکان (۴)
 - رعایت تناسب سنی (۵)
 - فراهم کردن زمینه‌ی بروز خلاقیت (۷).
- ۵- تمامی معیارهای فوق باید در طراحی فعالیت رعایت شوند. گرچه می‌توان از هر معیار، که در یک طیف صفر تا صد قرار دارد، در حد مشخصی بهره برد اما این حد نباید آن قدر کم باشد که به محرومیت فعالیت از معیار منجر شود.

توصیه‌ها

رعایت توصیه‌های زیر سبب ارتقای کیفیت آموزش و بالا بردن میزان تأثیر آن بر کودک خواهد شد.

پویایی فعالیت

فعالیت پویا، فعالیتی است که کودک را به ادامه‌ی کار ترغیب می‌کند و باعث می‌شود او از انجام فعالیت بدون محرک خارجی لذت ببرد. کودک در یک فعالیت پویا داوطلبانه کار می‌کند و تمایل دارد کار را ادامه دهد. تغییر و تنوع در شیوه‌ی اجرا، انتخاب فضای مناسب برای اجرا، تکنیک و مواد مناسب، وجود مسئله در موضوع یا تکنیک و تلاش کودک در جهت حل و رفع آن، تحریک حس کنجکاوی او و طراحی فعالیت به روش بازی از عوامل پویایی فعالیت است.

وجود مقدمه (پیش زمینه) برای فعالیت

وجود مقدمه برای هر فعالیت، سبب می‌شود کودک برای درک بهتر فعالیت آماده شود، به آن دل ببندد، برای او سؤال‌های لازم ایجاد شود و بتواند از عهده‌ی کار برآید. فعالیت مقدماتی نباید آن قدر طولانی شود که فعالیت اصلی تحت‌الشعاع قرار بگیرد یا کودک دیگر میلی به انجام فعالیت اصلی نداشته باشد.

تلفیق با سایر فعالیت‌ها (فعالیت تکمیلی)

قبل از برنامه، هنگام اجرا یا پس از آن می‌توان از فعالیت‌های دیگر (کاردستی، شعر، قصه، نمایش خلاق و ...) به منظور تکمیل یا تقویت فعالیت اصلی بهره برد. در استفاده از سایر فعالیت‌ها باید مراقب بود تا اصل برنامه گم نشود و کودک به سبب خستگی به انجام نقاشی بی‌ رغبت نشود.

استفاده از فعالیت فردی، گروهی و جمعی در فعالیت‌ها

انتخاب شیوه‌ی انفرادی، گروهی یا جمعی با توجه به شرایط برنامه صورت می‌گیرد؛ معمولاً هر قدر کار جمعی‌تر باشد، پویاتر می‌شود. از آن‌جا که کودک به مهارت‌های فردی و جمعی (هر دو دسته) نیاز دارد، سعی شود در فعالیت‌های نقاشی در یک واحد یادگیری از انواع شیوه‌ها استفاده شود.

پرهیز از مقایسه‌ی آثار

منظور از مقایسه‌ی اثر یک کودک با سایرین؛ برپایی مسابقات نقاشی، توجه خاص مربی به یک نقاشی، انتخاب و گلچین کردن آثار یک کودک یا برخی کودکان است که سبب می‌شود کودک نسبت به خود بی‌اعتماد شود، ضمن آن که متوجه علت این انتخاب نیز نمی‌شود.

توجه به جای تشویق‌های لفظی یا مادی

گرچه تأثیر تشویق‌های لفظی و مادی سریع است ولی اثر آن نیز به سرعت از بین می‌رود. این‌گونه تشویق‌ها، تنها در راه‌اندازی کودکانی که در ترسیم نقاشی دچار مشکلاتی‌اند، مؤثر است. رعایت نکاتی چون توجه کردن (نگاه کردن به نقاشی کودک)، درخواست از کودک برای توصیف کردن نقاشی خودش، اشاره به نکات مثبت کار و برپایی نمایشگاه از نقاشی کودکان همواره اثری مفید و پایدار دارد و باعث ایجاد اعتماد کودک نسبت به خود می‌شود.

اهمیت دادن به فرایند انجام فعالیت

آن چه مهم است نفس کار است نه محصول و اثر تولید شده؛ زیرا در فرایند کار است که کودکان تجارب تازه و کشف‌های لازم را کسب می‌کنند.

توجه به نقش‌های جنسیتی کودکان

در ارائه‌ی موضوع یا الگو باید تلاش کرد خلاقیت کودک در بستر نقش‌های جنسیتی نیز آشکار شود.

برپایی نمایشگاه از تمامی آثار

این کار سبب می‌شود تا کودکان علاوه بر آن که احساس کنند به آثار آن‌ها توجه شده، از یکدیگر نیز ایده بگیرند اما باید مراقب بود کودکان صرفاً برای شرکت در نمایشگاه اقدام به نقاشی نکنند.

استفاده از فعالیت‌های کلامی

انجام بحث و گفت و گو در فعالیت مقدماتی برای آماده‌سازی کودکان، توصیف اثر خود در هنگام نقاشی یا پس از آن برای مربی یا برای دوست خود، هم چنین اظهار نظر در مورد آثار دوستان دیگر سبب می‌شود که کودکان در توصیف کردن و اظهار نظر کردن تمرین داشته باشند.

استفاده از نقاشی «آزاد و موضوعی» در یک واحد کار

استفاده‌ی متناوب از نقاشی آزاد و موضوعی ضروری است؛ لازم است فرصت‌هایی فراهم شود که هم کودک بتواند آزادانه موضوعی را برای نقاشی خود انتخاب کند و هم بتواند در چارچوب موضوعی که به او پیشنهاد می‌شود، فکر کند. در روش آزاد پس از انجام فعالیت مقدماتی (مشاهده، بحث و گفت و گو و ...)، می‌توان از کودکان خواست هر چه دوست دارند، بکشند. در این صورت، کودک آزاد است در ارتباط یا بی‌ارتباط با موضوع مقدماتی نقاشی کند. در روش موضوعی ممکن است موضوع نقاشی، یک مفهوم یا یک شیوه‌ی اجرا (تکنیک) باشد. خوب است در یک واحد کار، کودک انواع ابزارها و شیوه‌های کار (تکنیک‌ها) را تجربه کند.

در انجام فعالیت‌های مقدماتی، مانند بحث و گفت و گو و هم‌چنین در روش موضوعی، توجه به واحدهای یادگیری و تلفیق موضوعات آن‌ها ضروری است. در این مورد بهره‌گیری از مضامین قرآنی و داستان‌های تربیتی - اخلاقی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

استفاده از ابزار و مواد مناسب و در دسترس

لازم است ابزار و موادی برای نقاشی کودک پیشنهاد شود که دسترسی به آن‌ها آسان باشد، ضمن آن که دارای خصوصیتی چون دوام، اثرگذاری سریع، نرم بودن در زمان اثرگذاری، درخشندگی و شدت بالای رنگ بوده و تعداد آن‌ها نه آن قدر کم باشد که کودک از انتخاب محروم شود و نه آن قدر زیاد باشد که کودک نداند کدام را انتخاب کند.

کاربرد حواس در فعالیت

در زمان مشاهده‌ی پدیده‌ها و اجرای فعالیت‌ها هر چه حواس بیش‌تری از کودکان به کار گرفته شود، آن‌ها به ادراک بهتری دست خواهند یافت و هر چه حواس کودک بیش‌تر تقویت شود، ادراک او از جهان هستی بیش‌تر خواهد شد.

تحریک خیال

نقاشی بدون به کارگیری خیال، بی‌روح خواهد بود. موضوع فعالیت نباید به گونه‌ای باشد که کودک صرفاً یک موضوع شناختی و محدود را ترسیم کند. اجازه‌ی دخل و تصرف و تغییر در واقعیت، به کودک کمک خواهد کرد تا قوه‌ی تخیل خود را به کار گیرد.

کاردستی

به اشیای حجمی که کودک با تأثیر از افکار، احساسات یا تمایلات خود، آن را می‌سازد، «کاردستی» می‌گویند.

تعریف حجم: جسمی که دارای طول، عرض و ارتفاع است و نور نقش تعیین‌کننده در بیان شکل آن دارد.

معیارها

۱- شیئی توسط کودک ساخته می‌شود.

کودک با تجسم موضوعی در ذهن خود، ابزار و موادی را گرد می‌آورد و براساس همان طرح ذهنی، شیئی را می‌سازد؛ در کاردستی، فرایند ساخت و ساز است که مورد توجه است؛ برای مثال، فقط بریدن کاغذ کاردستی محسوب نمی‌شود.

۲- حجم ساخته شده زاییده‌ی ادراکات، فنون و مهارت‌های دستی کودک است.

دست ساخت‌های کودک از دو منظر قابل توجه است:

الف - بُعد بیانی: کودک زمانی که به ساخت و ساز می‌پردازد، آن‌چه را قبلاً در ذهن خود مجسم کرده خلق می‌کند.

ب - توان فنی و مهارتی کودک: ظرفیت و توان فنی و مهارتی کودک در نزدیک شدن دست ساخته‌های او به ذهنیتش تأثیر بسزایی دارد.

تذکر: نباید فراموش کرد که آموزش فنون و مهارت‌ها در جهت تقویت بیان کودکان و به تنهایی ارزش‌چندانی ندارند.

نکته: به فعالیتی **کاردستی کودک** می‌گویند که دو معیار فوق (معیارهای تعریف) را دارا باشد.

۳- آزادی عمل کودکان

کودک چه در مرحله‌ی طرح ذهنی و چه در مرحله‌ی ساخت، باید آزادی عمل داشته باشد؛ زیرا تصمیم‌گیری با کودک است که چه بسازد و چگونه بسازد. لازم به ذکر است که دادن موضوع، تعیین نحوه انجام فعالیت و ... باید به گونه‌ای باشد که آزادی عمل کاملاً از کودک گرفته نشود.

۴- تناسب فعالیت با ویژگی‌ها و توانایی‌های سنی کودکان

فعالیت کاردستی از سه جنبه‌ی مهارتی (توانایی انجام)، رشد ذهنی (درک) و رشد عاطفی (جذابیت) باید متناسب با سن کودک باشد. کودکان فعالیت‌های خیلی ساده را که در آن احساس بی‌هودگی کنند، دوست ندارند. از طرفی، فعالیت‌های دشوار آن‌ها را مأیوس و دلزده می‌کند. توجه به اصل از ساده به مشکل و رعایت پیش‌نیازها، در ارتقای توانایی‌های کودکان بسیار مؤثر است. مهارت‌های کودک را باید به تدریج و با برنامه تقویت کنیم. موضوع فعالیت باید در ظرف ادراک کودک جا بگیرد؛ یعنی کودک، توانایی ادراک آن را داشته باشد و در نهایت، رابطه‌ای که فعالیت با عاطفه و تمایلات کودک برقرار می‌کند موجب جذابیت آن شده و کودک ناخودآگاه به انجام فعالیت ترغیب می‌شود.

۵- فراهم آوردن زمینه‌ی مناسب برای بروز خلاقیت

در سال‌های پیش از دبستان، کودکان از فعالیت‌هایی که به کشف مواد و لوازم هنری منجر می‌شود، لذت می‌برند؛ بنابراین، باید به کودکان فرصت داده شود تا کار خود را بدون دخالت بزرگ‌ترها دنبال کنند و نیاز خلاقه‌ی ذاتی خود را برآورده سازند.

۶- پرهیز از ارائه‌ی الگو و کلیشه

ارائه‌ی کلیشه‌های ذهنی و الگوهای عملی با توجه به تجارب اندک کودکان، می‌تواند بروز خلاقیت را آسیب‌پذیر کند؛ بنابراین، به همه‌ی کودکان باید فرصت داد تا ساختن را تجربه کنند.

نکته‌ها

۱- برای مثال، تصویر ذهنی هر یک از کودکان از «درخت» با دیگری فرق دارد. دادن یک الگو یا کلیشه کردن یک مدل از درخت، امکان بروز خلاقیت را از آن‌ها می‌گیرد. یک فعالیت طبق معیارهای ۱ و ۲ کاردستی محسوب می‌شود ولی برای این که به لحاظ آموزشی هم فعالیتی مناسب باشد، رعایت معیارهای ۳ تا ۶ لازم است.

۲- هر یک از معیارهای ۳ تا ۵ به طور نسبی در فعالیت لحاظ می‌شود؛ برای مثال، آزادی عمل کودک معیاری متغیر است. فعالیت می‌تواند کاملاً آزاد باشد یا با موضوع و این آزادی محدود شود. نکته‌ی مهم این است که تغییر هر یک از این معیارها به مرز بحرانی و غیر قابل قبول نرسد.

۳- در فعالیت آموزشی به شرط در نظر گرفتن معیارهای یاد شده می‌توان از برخی دستورالعمل‌ها استفاده کرد.

مثال: فعالیت اریگامی (کاغذ و تا) به طور عمده به چند دستورالعمل اولیه نیاز دارد که اگر به بروز خلاقیت منجر نشود و کودک فقط با پیروی از دستورات مربی بتواند یک شیء کاغذی بسازد، ادراک کودک دخالتی در کار او نداشته است؛ لذا فعالیت قابل قبولی نخواهد بود ولی می‌توان همین فعالیت را به صورت خلاق طراحی کرد تا کودکان بر پایه‌ی ادراک خود ساخته‌هایشان را تکمیل کنند. (با استفاده از دستورالعمل‌های ساده پایه‌ی مهارتی ایجاد می‌شود تا کودک با ایده و خلاقیت خود به ادامه‌ی کار بپردازد.)

۴- در این گروه سنی، هر نوع استفاده از مواد، ابزار یا روش جدید برای ساختن کاردستی می‌تواند یک روش (تکنیک) به حساب آید؛ مثلاً استفاده از دور ریختنی‌ها می‌تواند روش (تکنیک) یک فعالیت باشد.

۵- باید به کودکان کمک کرد که خلاقیت خویش را با توجه به نقش‌های جنسیتی نیز بتوانند ارائه دهند.

توصیه‌ها

توجه به پویایی و مشارکت هر چه بیش‌تر کودک

کودکان معمولاً به انجام کاردستی و کسب تجربه، علاقه‌مندند ولی فعالیتی پویاست که ذهن و جسم کودک را هر چه بیش‌تر درگیر کند. ایجاد سؤال و مسئله در ذهن کودکان، ارائه‌ی فعالیت از طریق حل مسئله، بالا بردن مشارکت کودکان از طریق آماده کردن وسایل، مشارکت در انتخاب موضوع و... می‌تواند به پویایی بیش‌تر فعالیت بینجامد.

وجود فعالیت‌های مقدماتی و ایجاد پیش‌زمینه‌ی ذهنی

انجام فعالیت‌های مقدماتی و زمینه‌سازی، ضمن ایجاد فضای مناسب برای شناخت، کنجکاوی، مشاهده و... کودک را به لحاظ ذهنی، عاطفی و مهارتی برای ورود به فعالیت اصلی آماده می‌سازد. گاهی انجام فعالیت قبلی مثل شعر، قصه، نمایش خلاق، بازی و... خود می‌تواند زمینه‌ای برای ورود به فعالیت بعدی به حساب آید. در این مورد با توجه به آشنایی کودکان با اشعار و داستان‌های قرآنی،

استفاده از برخی عناصر موجود در این داستان‌ها مانند کشتی حضرت نوح ـ علیه‌السلام ـ، گهواره‌ی کودکی حضرت موسی ـ علیه‌السلام ـ کعبه و ... و نیز ساختن جلد، رحل و نشانگر خطوط قرآن کریم مناسب و مفید است.

توجه به فعالیت‌های فردی و گروهی به صورت متناسب در یک واحد کار

فعالیت‌های فردی و گروهی هر یک مزایایی در جهت پرورش کودک دارند؛ بنابراین، پرداختن به هر دو جنبه و رعایت تناسب با موضوع و روش (تکنیک) کار در طول یک واحد آموزشی، مفید و مؤثر خواهد بود.

تعادل در کار موضوعی و آزاد

همان‌طور که آزادی در موضوع فعالیت، مفید خواهد بود، محدودیت در موضوع نیز گاهی در جهت پرورش مهارت‌ها لازم است. از طرفی، باید توجه داشت زمانی که موضوع، آموزش روش (تکنیک) یا ... در فعالیت موردنظر است، وجود محدودیت‌های دیگر نباید به آزادی عمل یا خلاقیت کودک صدمه بزند.

تحریک خیال

فعالیت کاردستی باید به گونه‌ای طراحی شود که کودک ضمن به کارگیری مشاهداتش از تخیل خویش نیز در ساخت کاردستی بهره گیرد؛ مثال:

فعالیت ۱: به کودک گفته می‌شود که درخت را تماشا کند و بعد آن را با خمیر بسازد.

فعالیت ۲: کودکان را کناردرخت می‌بریم و درباره‌ی درخت، خاطره و قصه می‌گوییم، بعد از کودک می‌پرسیم: «به نظر شما اگر روی ماه درخت درآید چه شکلی است؟». بعد از او می‌خواهیم آن را بسازد.

در فعالیت اول، هدف طراح فقط بیان مشاهدات کودک بوده و تخیل او محدود شده است.

در فعالیت دوم (فعالیت مناسب)، مشاهده‌ی عینی درخت صورت گرفته و طراح آمیزه‌ای از خیال و مشاهده را از کودک خواسته است. در این فعالیت به تخیل، حس و شناخت به طور متعادل توجه می‌شود.

آشنا کردن کودک با ابزار، موادّ مختلف، امکانات و محیط اطراف

کودک فرصت می‌خواهد ضمن تمرکز روی ساختن، به شناخت محیط اطراف نیز بپردازد؛ سپس موادی از قبیل سنگ، گل، هسته، پر، چوب، برگ و ... را جمع‌آوری کرده و در کار از آن‌ها استفاده کند.

توجه به کاربرد و تقویت حواس و ایجاد هماهنگی بین اندام‌ها

کودکان در هنگام ساختن کاردستی به طور ناخودآگاه از حواسّ خود استفاده می‌کنند، ضمن آن که این فعالیت، موجب تقویت مهارت‌ها و هماهنگی بین اندام‌های مختلف آن‌ها می‌شود. فعالیت مناسب، کودک را در جهت به کارگیری دقیق‌تر و بیش‌تر حواس هدایت می‌کند.

بر پایی نمایشگاه از تمامی آثار (عدم انتخاب آثار)

برپایی نمایشگاه از تمام کارهای کودکان و بدون گزینش، می‌تواند به آنان در جمع‌بندی کلی از موضوع کمک کند. کودک تجربه‌های دیگران را می‌بیند و تجزیه و تحلیل می‌کند. تذکر: گزینش آثار در حقیقت گزینش شخصیت و توانایی کودکان است و تأثیر مطلوبی نخواهد داشت.

بحث و گفت و گو و امکان توصیف اثر خود و دیگران

وجود فضای بحث و گفت و گو و توصیف آثار، در جهت تقویت مهارت‌های بیانی کودکان و بالا بردن درک هنری آن‌ها حائز اهمیت است. کودکی که خود تجربه‌ی کار با گل را داشته حالا می‌تواند در مورد یک سفال یا ... نظر بدهد.

عدم مقایسه‌ی آثار

چون مشاهدات، ادراکات و توانایی‌های کودکان متفاوت است، بدیهی است دست ساخته‌های آنان نیز متفاوت خواهد بود؛ در نتیجه، محصولات نهایی آن‌ها را نباید با هم مقایسه کرد.

توجه به فرایند کار نه محصول (پذیرش تنوع در محصولات)

کودکان در فرایند کار شاید بارها چیزی را خراب کنند و دوباره بسازند؛ این امر به غنی شدن حوزه‌ی تجربه و شناخت آن‌ها کمک می‌کند؛ بنابراین، تأثیر فرایند کار در رشد کودک بسیار بیش‌تر از محصولی است که ساخته می‌شود.

توجه به استفاده‌های کاربردی و تلفیقی از ساخته‌های کودکان

گاهی می‌توان از ساخته‌های کودک برای بازی، تزئین محیط، جای وسایل، نمایش دادن، هدیه دادن و ... استفاده کرد؛ مثلاً در مراسم و جشن‌ها، استفاده‌ی تزئینی از کاردستی‌های کودکان می‌تواند آن‌ها را به شوق آورد (تخلیه‌ی احساسی).

در انتخاب ابزار و مواد باید به نکات زیر توجه کرد:

الف: استفاده از آن راحت باشد.

ب: از رنگ‌های شاد و متنوع استفاده شود.

پ: تهیه‌ی آن آسان و در دسترس باشد.

ت: از کیفیت مطلوب برخوردار باشد.

ث: مقدار آن نه خیلی زیاد باشد که کودک را بی قید سازد و نه خیلی کم باشد که کودک نگران تمام شدن آن باشد.

توجه به کار (فعالیت) کودک به جای تشویق‌های مادی و لفظی

بهترین تشویق برای کودک، توجه به کار اوست؛ به این ترتیب، کودک متوجه می‌شود تلاشی که انجام می‌دهد، برای ما ارزشمند است و به ادامه‌ی کار ترغیب می‌شود و فعالیت برای خود او نیز با ارزش خواهد بود.

در این صورت است که کودک برای انگیزه‌ی درونی خود کاردستی می‌سازد نه به دلیل تشویق‌های مادی و لفظی مربی.

تذکر: به کار بردن همه‌ی توصیه‌ها در یک فعالیت ضرورتی ندارد بلکه استفاده از آن‌ها در جهت بهبود کیفیت آموزشی مدّ نظر است.

بازی

به کلیه‌ی فعالیت‌هایی که کودک از روی میل و رغبت و با شور و اشتیاق انجام می‌دهد، بازی اطلاق می‌شود. بازی دارای قانون و مقررات بوده ولی تحمیلی نیست. بازی فعالیتی است که عنصر تفریح در آن موجود و دارای شرط مطلوب باشد. (شرط مطلوب شرطی است که انجام آن از کودک خواسته شده است.)

معیارها

۱- فعالیت باید متناسب با ویژگی‌ها، نیازها و توانایی‌های کودکان باشد.

۲- هماهنگی بین اندام‌های مختلف بدن و پرورش مهارت‌های حسی - حرکتی (راه رفتن، دویدن، پرتاب کردن، پریدن و ...)

۳- توجه به تقویت دقت و تمرکز و عکس‌العمل به موقع و پرورش خلاقیت لازم است بازی علاوه بر تقویت دقت و تمرکز، زمینه‌های رشد خلاقیت، اعتماد به نفس، تصمیم‌گیری فردی، نگاه تازه و جدید به دنیای اطراف، کشف و حل مسئله، پاسخ به موقع و ... را فراهم آورد.

۴- دارا بودن تعبیر منطقی (معنا و مفهوم)

فعالیت‌ها و رفتارهای موجود در بازی باید تعبیر منطقی داشته باشد؛ برای مثال، در بازی «گرگم به هوا» وجود تعبیر منطقی گرگ و گوسفند دلیل تعقیب و گریز آن دو است.

۵- وجود رابطه‌ی منطقی بین بخش‌های مختلف بازی

این بخش موجب درک و عملکرد خوب کودک و انسجام و جذابیت بازی می‌شود.

مثال: ارتباط و هماهنگی که بین گفتن نام پرنده و کلمه‌ی «پر» و بالا بردن دست در بازی «کلاغ پر» وجود دارد.

۶- پرهیز از ارائه‌ی روش‌های نامناسب در برخورد با کودکان ناموفق :

بازی باید به گونه‌ای طراحی شود که بر اعلام برنده و بازنده تأکید زیادی نشود. لازم است طراح بازی به این نکته توجه کند که کودکی که توان انجام درست فعالیت را ندارد، نباید مدت طولانی از بازی اخراج شود؛ چون فرصت کسب مهارت را از دست خواهد داد. پیشنهاد می‌شود در صورت عدم موفقیت کودک، نقش جدیدی به او داده یا انجام فعالیتی به او واگذار شود.

توصیه ها

لازم است در طراحی بازی‌ها از عناصری چون ریتم، نقش‌پذیری، شعر، تحرک و جنب و جوش که مورد علاقه‌ی کودکان است و سبب جذابیت بازی می‌شود، استفاده‌ی مناسب شود.

گردآوری و ارائه‌ی بازی‌های بومی و سنتی متناسب با سن مخاطبان، در حفظ فرهنگ بومی مؤثر بوده و با روحیات کودکان آن محل نیز سازگار است. در ضمن استفاده از زبان، اعتقادات و باورها، لباس، گیاهان و عناصر طبیعی هر محل در تولید بازی‌ها به نوعی از توجه به عناصر بومی و محلی محسوب می‌شود.

بازی‌های گروهی و جمعی، موجب اجتماعی شدن کودک و کسب مهارت لازم در برخوردهای اجتماعی می‌شود. در این گونه بازی‌ها تمام کودکان درگیر و فعال‌اند؛ به دلیل وجود این‌گونه مزایا طراحی و استفاده از بازی‌های جمعی و گروهی در این دوره توصیه می‌شود.

طراحی بازی‌ها باید به گونه‌ای باشد که ضمن ایجاد رقابت سازنده و سالم، سبب همکاری در گروه شود و کمک کردن، مشارکت و مسئولیت‌پذیری را گسترش دهد تا متناسب با دوره‌ی سنی، صفات نیک اخلاقی مانند همدلی با دیگران، محبت، گذشت، کنترل عواطف، پذیرش واقعیات به هنگام شکست و پیروزی، بردباری و رعایت نوبت و ... را تقویت کند.

نمایش خلاق

نمایش خلاق یک روند علمی و گروهی کار با کودک است که در آن، مربی با تشخیص توانایی‌ها و نیازهای کودکان و با کمک خودشان، مفهومی را در قالب نمایش به صورت غیرمستقیم آموزش می‌دهد.

نمایش خلاق، یک تمرین برنامه‌ریزی شده برای یادگیری کودک و وسیله‌ای برای بیان آزادانه‌ی ایده‌ها، احساسات و رفتارهای اوست. نمایش خلاق، یک فعالیت لذت‌بخش است که در آن، کودکان به واسطه‌ی حرکت، پانتومیم، بدیهه‌گویی، نقش بازی کردن و شخصیت‌پردازی را به طور تجربی می‌آموزند. نمایش خلاق، راهی برای بهره‌گیری از هنر در آموزش است و به منزله‌ی یک شیوه‌ی مطلوب یادگیری است و در عین حال باعث رشد شخصیت و پرورش ذهن و خلاقیت کودکان می‌شود. در نمایش خلاق، ساخت یک قصه یا نمایش در سطح حرفه‌ای و مطلوب هدف نیست بلکه کیفیت مسیری که کودک به همراه مربی طی می‌کند و مشارکت او در تمام مراحل موردنظر است.

معیارها

۱- فعالیت، مطابق با تعریف نمایش خلاق باشد.

نمایش خلاق یک روند علمی و گروهی کار کودک است که در آن، مربی با تشخیص توانایی‌ها و نیازهای کودکان و با کمک خودشان، مفاهیمی را در قالب نمایش (بازیگری و نقش بازی کردن) به صورت غیرمستقیم آموزش می‌دهد.

۲- فعالیت باید، متناسب با ویژگی‌ها و توانایی‌های سنی کودکان طراحی شود.

۳- انتخاب موضوع در راستای اهداف این برنامه باشد.

در بیان موضوع و محتوای نمایش باید اولاً به نقش‌های جنسیتی کودکان توجه کرد، ثانیاً به رشد تربیتی کودک مبتنی بر آموزه‌های دینی توجه ویژه کرد و ثالثاً، موضوع برای کودک قابل درک و فهم باشد.

۴- در نمایش خلاق، روند فعالیت مهم تر از نتیجه‌ی آن است.

در نمایش خلاق، آماده شدن یک قصه یا نمایش در سطح حرفه‌ای و مطلوب، هدف نیست بلکه مهم‌تر از آن، ارزیابی کیفیت مسیری است که کودک به همراه مربی طی می‌کند و در تمام مراحل کار، مشارکت مستقیم دارد.

نکته: هدف از نمایش خلاق، تربیت هنرمندان حرفه‌ای نیست.

۵- در نمایش خلاق، تأکید بر امکانات و تجهیزات نیست.

نمایش خلاق، تنها به یک گروه کودک، یک مربی واجد شرایط (خلاق و همراه با کودک در تمام مراحل و نه فرمان‌دهنده) و فضایی که بتوان در آن به راحتی فعالیت کرد نیاز دارد.

نکته: چون در نمایش خلاق تأکید بر نقش‌آفرینی کودک است. وجود امکاناتی مثل لباس خاص نمایش، وسایل صحنه، گریم، موسیقی و ... ضروری نیست. در صورت وجود این‌گونه امکانات در مراکز آموزشی می‌توان از آن‌ها استفاده کرد.

۶- در نمایش خلاق باید آزادی عمل نسبی برای کودک وجود داشته باشد.

دادن آزادی عمل به کودک ضمن ایجاد احساس امنیت باعث می‌شود که او با یک حقیقت روبه‌رو شود، آن را جست‌وجو کرده و بر اساس یافته‌های خود عمل کند این، فرصت مناسبی برای کسب تجربه و بیان خلاق توسط اوست.

نکته: آزادی عمل نسبی به این معناست که کودک در چارچوب برنامه‌ی کلاس آن چه را مربی از او خواسته است، به دلخواه نمایش داده یا بیان کند.

۷- گسترش عنصر تخیل

اگر توانایی به تصور در آوردن آن چه وجود ندارد را تخیل بنامیم، نمایش خلاق باید بتواند تخیلات کودکان را هدایت و گسترش دهد و به امور عینی نزدیک کند. هم چنین باید بتواند برخوردهای عملی و عینی کودک را با واقعیت دنیای پیرامونش بیشتر و نزدیکتر کند.

۸- نمایش خلاق، باید بتواند باعث برانگیختن، تقویت و پرورش خلاقیت کودک شود.

در نمایش خلاق، توجه به بداهه‌پردازی و خلق کردن در لحظه، باعث برانگیختن خلاقیت شده و استفاده از اعضای بدن و صدا در اجرای نمایش خلاق توسط کودک، تکرار و تداوم آن و همراهی به موقع و مناسب مربی در نمایش خلاق موجب تقویت و پرورش خلاقیت می‌شود.

۹- نمایش خلاق، متن از پیش تعیین شده ندارد و اساس کار بر بدیهه‌سازی (بداهه‌پردازی) است.

در نمایش خلاق، همه چیز در لحظه و با کمک خود کودکان خلق می‌شود. متنی برای حفظ کردن وجود ندارد و متنی که از قبل تهیه می‌شود، شرح فعالیتی است که مربی آن را بر اساس موضوع واحد کار و در نظر گرفتن تعداد و نوع تمرینات تهیه می‌کند و چگونگی اجرای تمرینات به عهده‌ی خود کودکان است.

۱۰- مشارکت همه‌ی کودکان در تمام مراحل فعالیت

در نمایش خلاق مشارکت کودکان لازم و ضروری است. آن‌ها در مراحل مختلف فعالیت (بحث و گفت و گو، اجرای تمرین‌ها، قصه‌سازی و نمایش دادن آن) در کنار مربی مشارکت مستقیم و غیرمستقیم دارند. ضروری است تمام کودکان در فعالیت شرکت کنند و کودکی منفعل نباشند. **نکته:** در نمایش خلاق همه‌ی کودکان، شرکت‌کننده، اجرا کننده و تماشاگرند.

توصیه‌ها

در نمایش خلاق، مربی نقش راهنما و هدایت‌کنندگی را داشته و مسئولیت طراحی و سازماندهی تمرین‌ها را به عهده دارد و نباید الگوی حرکتی به کودکان بدهد.

فعالیت باید به گونه‌ای طراحی شود که کودکان در حین انجام فعالیت به مفاهیم تربیتی، اخلاقی و آموزشی دست یابند و از مستقیم‌گویی پرهیز شود. کودکان، در هر تمرین نکاتی می‌آموزند، در نتیجه به جمع‌بندی یا مرور مطالب آموزشی در انتهای فعالیت نیازی نیست.

تمرینات باید از ساده به پیچیده، از بی‌کلام به با کلام (خرده نمایش‌ها) و از فردی به جمعی طراحی و اجرا شود.

در نمایش خلاق، مربی باید به جذابیت و شاد بودن فعالیت و هم‌چنین جنبه‌ی سرگرم‌کنندگی اجرای آن توجه کند.

در نمایش خلاق، مربی به کودکان کمک می‌کند تا (اصل فاصله‌گذاری) را رعایت کنند؛ یعنی، کودکان و مربی، حرکتی پاندولی و نامنظم بین نقش و خودشان دارند. چون نمایش خلاق یک

جریان آموزشی است در این حرکت پاندولی مطالب آموزشی به راحتی رد و بدل می‌شود، ضمن این‌که بر عدم پرورش بازیگران حرفه‌ای تأکید می‌شود. مربی لازم است در حین اجرای فعالیت با کودکان و همچنین تعامل کودکان با یکدیگر به طور عملی و تا حد امکان غیرمستقیم به ارزش‌ها و موضوعات تربیت اسلامی و همچنین به ارزش تربیتی نمایش خلاق توجه کند. مربی باید زمینه‌ی مناسب جهت شکوفایی نقش‌های جنسیتی را برای کودکان مهیا کند.

مشاهده

مشاهده فرایندی است که از طریق آن به پدیده‌های محیط اطراف توجه می‌کنیم. مشاهده‌ی توصیفی برای یک واقعیت، بدون هرگونه تلاش برای تفسیر آن است. همچنین نخستین گام در پژوهش، آزمایش و انجام قضاوت است. پرورش مهارت مشاهده، سبب می‌شود که کودکان به طور آگاهانه در جست و جوی اطلاعاتی باشند که بر دانش آن‌ها می‌افزاید. از مهم‌ترین اعمالی که نشان دهنده‌ی مشاهده‌ی علمی است، می‌توان استفاده از حواس مختلف/ به کارگیری وسایل کمکی برای مطالعه‌ی دقیق‌تر (ذره‌بین و ...) / توجه به جزئیات مربوط به جسم، پدیده و موضوع و ارتباط آن‌ها با محیط اطراف / توجه به ترتیب و توالی وقایع را نام برد.

اهداف

مشاهده‌ی پدیده‌های طبیعی، راهی برای توجه به آفرینش آفریدگار یکتا و شکر نعمت‌های اوست.

مشاهده راهی برای افزایش دانش محسوب می‌شود.

مشاهده می‌تواند موجب ایجاد سؤال و انگیزه برای جست و جوی پاسخ موردنظر باشد.

مشاهده می‌تواند انگیزه‌ای برای شروع یک تحقیق باشد.

مشاهده موجب بسط و گسترش اطلاعات درباره‌ی جنبه‌های مختلف یک موضوع می‌شود.

معیارها

طرح پرسش مناسب

با طرح پرسش‌های مناسب، انگیزه‌ی کودکان برای مشاهده‌ی دقیق‌تر، بهتر و بیش‌تر بالا می‌رود. توجه‌دادن به زیبایی‌ها، نظم و فواید مخلوقات الهی، زمینه‌های لازم برای شکوفایی فطرت الهی کودک است.

طرح‌ریزی مناسب برای جمع‌آوری شواهد درباره‌ی یک موضوع یا رویداد

دادن فرصت کافی برای مشاهده‌ی آزاد، فرصت برای بحث درباره‌ی مشاهدات و ترتیب دادن مشاهده‌ی مجدد، سبب می‌شود شواهد بیش‌تر، دقیق‌تر و معتبرتری در اختیار کودکان قرار گیرد.

برقراری ارتباط بین اجزای پدیده‌های مورد مشاهده و توجه به جنبه‌های مختلف آن

با ارائه‌ی راهنمایی‌های مشخص، به کودکان کمک کنیم تا بتوانند از مشاهده‌ی سطحی بگذرند و به مشاهده‌ی جزئیات و روابط بپردازند.

بحث و گفت و گو

ایجاد زمینه برای بحث و گفت و گو

کودکان از این طریق می‌توانند حاصل مشاهدات خود را برای یکدیگر تعریف کنند. همچنین می‌توان فرصت‌هایی فراهم کرد تا آن‌ها بتوانند ضمن توصیف مشاهدات، به پیش‌بینی

فرایندهای مشابه و پیشنهاد فرضیه بپردازند و همچنین درباره‌ی فواید، زیبایی‌ها و نظم موجود در مخلوقات الهی گفت و گو کنند.

گردش علمی - تربیتی

گردش علمی - تربیتی، فعالیتی است که برای درگیر ساختن کودکان با تجربیات یادگیری نوآورانه و مشارکتی، در محیطی جدید طراحی شده است. گردش علمی - تربیتی، معلمان را قادر می‌سازد تا یادگیری کودکان را از داخل کلاس، به جامعه‌ی بزرگ‌تر (بیرون از کلاس) گسترش دهند. این نوع گردش‌ها برای کودکان، مانند آزمایشگاهی است که یادگیری در آن، از طریق فعالیت‌های جدید در محیط‌های غنی شکل می‌گیرد.

اهداف

جمع‌آوری اطلاعات از منابع

عینیت بخشیدن به آموزه‌های دینی و توسعه‌ی درک آن‌ها از طریق تجربه‌کردن مصادیق و مظاهر آن‌ها در جامعه

برقراری ارتباط بین آموزش‌های مدرسه‌ای و آموزه‌های محیطی، اعم از طبیعی، فرهنگی و اجتماعی

توسعه‌ی مهارت‌های ارتباط با دیگران و کار جمعی

آشنایی با امکان و آثار تاریخی به منظور درک تدریجی دستاوردهای تمدن اسلامی و ایرانی.

معیارها

۱- فعالیت گردش علمی - تربیتی، متمم و مکمل برنامه‌ی درسی داخل کلاس باشد.

۲- فعالیت گردش علمی - تربیتی، به افزایش درک و دانش از موضوع منجر شود.

۳- به پرورش درک معنوی و حس دینی کودک بینجامد.

۴- واقعی بودن موضوع مطالعه، مورد نظر است.

۵- فعالیت گردش علمی - تربیتی، باید زمینه‌ای مناسب برای طرح سؤال و توسعه‌ی بحث‌های کلاسی فراهم آورد.

۶- موجب علاقه به دستاوردهای تمدن اسلامی و ایرانی بشود.

۷- فعالیت‌های ذوقی و گرایش به هنر را پرورش دهد.

۸- به پرورش مهارت جمع‌آوری اطلاعات و شواهد و مدارک منجر شود.

۹- مهارت‌های کار گروهی و روابط اجتماعی را تقویت کند.

آزمایش

آزمایش علمی، یک تجربه‌ی کاملاً علمی تعریف شده و کنترل شده است که دیگران نیز با انجام آن به همان نتیجه برسند.

آزمایش علمی، به کودکان کمک می‌کند تا راه‌حل‌های علمی را با استفاده از روش‌های دانشمندان کسب کنند، اطلاعات مفید علمی را مستقیماً به‌دست آورند، مفاهیم علمی را بشناسند و آن‌ها را به کارگیرند و حتی تعمیم دهند. آزمایش یکی از شیوه‌های اکتشاف است و از این حیث می‌توان آن را در سه دسته اکتشاف به روش آزمون و خطا، اکتشاف تصادفی و پژوهش طراحی شده، گروه‌بندی کرد.

هدف نهایی، توانمندی کودکان در طراحی پژوهش، اجرا و ارزیابی نتایج آن است اما با توجه به محدودیت‌های مخاطبان دوره، می‌توان اهداف و نتایج مورد انتظار را تعدیل کرد؛ به گونه‌ای که

برخی از مشاهدات در دوره‌ی پیش‌دبستان را می‌توان در زمره‌ی آزمایشات ساده نیز محسوب کرد؛ چرا که با توجه ویژگی‌های دوره‌ی پیش‌دبستان، طراحی آزمایش علمی در این دوره با معیارهای علمی بسیار مشکل خواهد بود؛ از این‌رو، طراحی فرصت‌هایی برای غنی ساختن مشاهدات می‌تواند عامل مناسبی برای آمادگی کودکان در طراحی و اجرای آزمایش‌های علمی پیچیده‌تر بعدی باشد.

اهداف

آزمایش برای کودکان ایجاد سؤال می‌کند. آزمایش می‌تواند به قسمتی از سؤال‌های کودکان درباره‌ی نظام آفرینش پاسخ دهد. آزمایش به کودکان کمک می‌کند که برداشت‌های خود از پدیده‌های پیرامون را به محک تجربه بگذارند و از درست یا نادرست بودن آن‌ها اطمینان حاصل کنند. آزمایش‌ورسیدن به نتایج یکسان، می‌تواند به تدریج کودکان را با نظم و قانونمندی جهان آفرینش آشنا کند.

معیار

طرح‌ریزی فرصت‌هایی که طی آن، کودکان بتوانند به دست‌کاری در متغیر یا متغیرهای مورد مشاهده بپردازند.

پیش‌بینی کردن فرصت مناسب برای کودک، جهت مشاهده‌ی نتایج کار که بر اثر دست‌کاری و تغییر موقعیت، شرایط و عوامل به وجود آمده است. قرار دادن فرصت‌هایی در اختیار کودکان تا نتایج آزمایش را در شرایط و موقعیت‌های مشابه تفسیر و پیش‌بینی کنند و به نقش وجود یا عدم یک عامل توجه کنند (زمینه‌سازی برای توجه به روابط علت و معلولی میان پدیده‌ها).

آزمایش باید توسط خود کودک صورت گیرد، حتی بهتر است طراحی آزمایش و آماده‌سازی مواد و وسایل نیز توسط کودک انجام گیرد. در صورتی که آزمایش توسط مربی یا فرد دیگری انجام بگیرد و کودک مشاهده‌کننده باشد، به این شیوه «روش نمایشی» اطلاق می‌شود.

بحث و گفت و گو

بحث و گفت‌وگو، روشی است که بر اساس فعالیت‌های گروهی کودکان سازماندهی می‌شود و در آن، فرصت‌ها و موقعیت‌های آموزشی به گونه‌ای پیش‌بینی می‌شود که کودکان قادر باشند و تشویق شوند که ایده‌های خود را به نمایش بگذارند و در فعالیت مشارکت بیش‌تری داشته باشند. بحث و گفت و گو برای یادگیری همه‌ی موضوعات درسی اهمیت دارد. بحث و گفت‌وگو، موجب تعمیق آموخته‌های قبلی و تقویت علاقه و رشد عاطفی کودکان با آن موضوعات می‌شود. از این روش باید در مورد آموزه‌های دینی، مبتنی بر قرآن و عترت - علیهم‌السلام - حداکثر استفاده به عمل آید. برای کودکان فرایند کسب اطلاعات، بر دریافت صریح آن از دیگران ارجح است. موقعیت‌هایی که کودکان مایل و قادرند در آن به بحث و گفت و گو با یکدیگر بپردازند، عبارت‌اند از:

۱- گفت و گوی غیررسمی:

نوعی گفت‌وگو است که در موقعیت‌های سازمان نیافته انجام می‌گیرد و طی آن، کودکان درباره‌ی خود و توانایی‌های خود صحبت می‌کنند.

۲- گفت و گوی رسمی:

الف - نوع اول: کودکان به نوبت درباره‌ی هر چه می‌خواهند، مربوط یا نا مربوط صحبت می‌کنند. این جلسات معمولاً ترکیبی از موضوعات، اشیا و تجربیات مختلف را در بر می‌گیرد. این فرصت‌ها، «زنگ گفت‌وگو»، «زنگ اخبار» یا «زنگ دور هم جمع شدن» گفته می‌شوند.

ب - نوع دوم: گفت و گوها حول برنامه‌های روزانه شکل می‌گیرد. در این مرحله، کودکان درباره‌ی تلاش‌های خود و در مورد کار با مواد گفت و گو می‌کنند. در پایان هر جلسه، آن‌ها باید فرصتی برای معرفی کارهای خود مثل نقاشی، ساختمان‌سازی، اختراع و مسئله‌هایی که حل کرده‌اند، داشته باشند.

پ - نوع سوم: شامل برنامه‌ریزی گروهی یا حل مسئله به وسیله‌ی گروه است. در این حالت، از افراد دعوت می‌شود تا نظریات خود را درباره‌ی یک موضوع مشخص با دیگران در میان بگذارند و برنامه‌های آینده، علاقه‌ها و ایده‌های خود را شرح دهند.

معیارها

- مربی تسهیل‌گر بوده و مباحث را به سمت شکوفایی فطرت و دستیابی به اطلاعات ضروری هدایت کند.
- هدف، کامل و واضح برای بحث تدارک دیده شود.
- موضوع مورد بحث دارای جنبه‌های گوناگون بوده و باعث به کارگیری افکار شود.
- از شیوه‌های متفاوت (بارش مغزی، تفکر زوجی، تحلیل موردی و ایفای نقش)، برای بیان ایده‌ها استفاده شود.
- فرصت‌هایی برای مشارکت بیش‌تر کودکان فراهم شود.

تماشای فیلم و آشنایی و استفاده از فن‌آوری‌های نوین

از آنجایی که تماشای فیلم و کارتون به جهات مختلف، مورد علاقه‌ی کودکان است، نمایش فیلم‌های مناسب آموزشی و تربیتی و نیز مشاهده برخی از برنامه‌های ویژه پیش‌دبستانی که از سیمای ج.ا.ا پخش می‌شود علاوه بر سرگرمی و کسب نشاط در آموزش فردی و اجتماعی و توسعه زبان ارتباطی آن‌ها مؤثر بوده و زمینه‌ی انتخاب و تشخیص فیلم و برنامه‌های مناسب، نقد مشهودات و حتی زمان مناسب برای تماشای آن‌ها را در کودکان فراهم می‌سازد.

از سوی دیگر، نوآموزان، به ویژه در مناطق شهری که بعضاً از نعمت حضور در دامن طبیعت بهره کمی دارند و به سرگرمی‌های خانگی مشغول و با فن‌آوری‌های نوین مثل بازی‌های رایانه‌ای و ... مأنوسند، جا دارد مربیان مراکز پیش‌دبستانی، به فراخور شرایط، فرصت و نیاز، شیوه‌های آشنایی و استفاده از آن‌ها را به کودکان بیاموزند تا بدین وسیله تدریجاً توان تشخیص و انتخاب صحیح در آن‌ها تقویت شود.

صلاحیت‌های تخصصی موردنیاز تولیدکنندگان در سطح استان، مناطق و مراکز آموزشی

کمیت‌های تولید محتوا در استان‌ها و مناطق آموزشی

- ۱- شناخت نقشه‌ی یاددهی - یادگیری (آشنایی با عناصر برنامه: رویکرد، اصول، اهداف و قلمرو آن‌ها)
- ۲- آشنایی با مراحل تولید محتوای آموزشی - تربیتی
- ۳- برخورداری از سواد قرآنی (توانایی روان‌خوانی، درک معنای عبارات آیات ساده و انس و ارتباط مستمر با قرآن کریم)
- ۴- آشنایی با نحوه‌ی بررسی تولیدات
- ۵- آشنایی با چگونگی مدیریت برنامه و سازماندهی اجرایی

۶- آشنایی با نحوه‌ی نظارت بر چگونگی اجرا و توسعه‌ی برنامه‌ها
۷- آشنایی با ویژگی‌های کودکان در هفت سال اول زندگی (دوره‌ی سیادت).

مدیران مراکز آموزشی

۱- شناخت نقشه‌ی یاددهی - یادگیری (آشنایی با عناصر برنامه: رویکرد، اصول، اهداف و قلمرو آن‌ها)

۲- آشنایی با مراحل تولید و نحوه‌ی انتخاب محتوای آموزشی - تربیتی

۳- برخورداری از سواد قرآنی

۴- آشنایی با نحوه‌ی اجرای مطلوب برنامه‌ها

۵- آشنایی با ویژگی‌های کودکان در هفت سال اول زندگی (دوره‌ی سیادت).

لازم به ذکر است مراکز پیش‌دبستانی با فعالیت اختصاصی (مثل موضوع خاص قرآنی) باید ضمن انطباق محتوای برنامه‌ی خود با مفاد این راهنما، از آموزش و پرورش استان مجوز قانونی اخذ نمایند.

مراحل طراحی یک واحد یادگیری

مرحله‌ی اول:

- انتخاب عنوان واحد یادگیری

- تعیین زیرمجموعه (عناوین فرعی) مرتبط با عنوان واحد یادگیری

- تبیین موضوعات مربوط به هر عنوان فرعی.

مرحله‌ی دوم:

- تعیین اهداف هر حوزه‌ی یادگیری

- تعیین انتظارات هر هدف و کدگذاری آن‌ها.

مرحله‌ی سوم:

- انتخاب و طراحی فعالیت با توجه به فهرست موضوعات (مرحله‌ی اول بند سوم)

- مشخص نمودن نوع و نام فعالیت

- متناسب نمودن فعالیت از حیث ابعاد فنی

- متناسب نمودن فعالیت از حیث ابعاد اجرایی.

مرحله‌ی چهارم:

- برقراری ارتباط بین اهداف و انتظارات هر حوزه‌ی یادگیری با فعالیت

- برقراری ارتباط بین اهداف و انتظارات فعالیت با اهداف و انتظارات واحد یادگیری و کدگذاری آن‌ها.

مرحله‌ی پنجم:

- ارزشیابی از مراحل واحد یادگیری.

بدیهی است محتوای تولید شده توسط استان‌ها، پس از تأیید و صدور مجوز توسط کارشناسان دفتر تألیف مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد.

معیارهای هر فعالیت از منظر اجرایی

به جهت هماهنگی شرایط اجرایی با محتوای برنامه و به منظور اجرای مطلوب در مدارس لازم است تولیدکنندگان محتوا، معیارهای زیر را مورد توجه قرار دهند.

توجه به نقش مربی در فعالیت (راهنما، هدایتگر و الگو، به ویژه در موضوعات اخلاقی، تربیتی و...)

مشخص بودن مکان اجرا
مشخص بودن مدت زمان اجرا
ارائه‌ی پیش‌زمینه‌ی مناسب (ایجاد انگیزه)
مشخص بودن مراحل کار
ذکر نکات بهداشتی و ایمنی
مشخص نمودن وسایل و امکانات و حتی‌المقدور استفاده از وسایل ارزان و در دسترس
توجه به نحوه‌ی چینش کودکان (با توجه به نوع فعالیت)
توجه به نحوه‌ی گروه‌بندی کودکان (با توجه به فعالیت)
انتخاب موضوع بر اساس علاقه، نیازها و توانایی کودک
توجه به فعال بودن کودکان.

ویژگی‌های فضا، امکانات و تجهیزات آموزشی

این ویژگی‌ها ضمن این‌که باید متأثر از فرهنگ دینی و قرآنی باشد، لازم است تابع دستورالعمل دفتر معاونت آموزش و پرورش عمومی به شماره‌ی ۱۴۰/۱۳۶۰۶ تاریخ ۸۶/۶/۱۳ باشد.

ویژگی‌های مزبور عبارت‌اند از:

فضا و تجهیزات آموزشی

۱- شرایط و ویژگی‌های فضا و محیط آموزشی

فضا و محیط آموزشی لازم است که

- متأثر از دو فضای رسمی «مدرسه» و غیررسمی «خانه» باشد.
- امکان اجرای فعالیت‌های فردی و گروهی را برای کودکان فراهم آورد.
- امکان حضور والدین کودکان و مشارکت آن‌ها در فرایند یاددهی - یادگیری را فراهم کند.
- امکان اجرای فعالیت‌های مختلف یاددهی - یادگیری را در محورهای مختلف بازی، قصه‌گویی، نمایش، دست‌ورزی و ... ایجاد کند.
- دارای فضای باز مناسب برای فعالیت‌های ورزشی، باغبانی، نگهداری حیوانات، بازی کودکان و ... باشد.
- متناسب با تعداد کودکان بوده و به وسایل موردنیاز مجهز باشد.
- ضمن استقلال بخشیدن به فعالیت‌های این دوره، در مراکز غیرمستقل اعم از دولتی و غیردولتی (مهدهای کودک، مدارس و ...) مانع انجام وظایف و فعالیت‌های این مراکز نباشد.
- در بردارنده‌ی نکات ایمنی، بهداشتی و رفاهی باشد؛ از جمله:
- وجود سیستم حرارتی و برودتی، دستگاه تهویه و لوله‌کشی آب سرد و گرم
- وجود آب آشامیدنی تصفیه شده
- وجود نور و هوای کافی
- قرار گرفتن کلاس‌ها - تا حد امکان - در طبقه‌ی همکف
- وجود حفاظ راه‌پله‌ها، پنجره‌ها، بالکن، استخر و ... و نیز درپوش برای پریزهای برق که در ارتفاع پایین قرار دارند.
- وجود وسایل ایمنی، اطفای حریق و کمک‌های اولیه
- لغزنده نبودن کف اتاق‌ها و سالن‌ها و قابل شست و شو بودن و ضدعفونی شدن آن‌ها

- استفاده از رنگ‌های روشن و قابل شست و شو در رنگ‌آمیزی دیوارها (حداقل تا ارتفاع ۱/۵ متر قابل شست و شو باشد)
- عدم وجود موانع آسیب‌زا در محیط
- اختصاص بخشی از حیاط مدرسی که دارای کلاس آمادگی ضمیمه‌اند برای زمین بازی کودکان و تا حد امکان، تجهیز آن به وسایل بازی.

۲- امکانات و تجهیزات

- مراکز آموزش و پرورش پیش از دبستان می‌بایست دارای امکانات و تجهیزات زیر باشد:
- لوازم بهداشت عمومی (دستمال کاغذی، صابون، سطل زباله‌ی دردار و ...) و بهداشت فردی برای هر یک از کودکان (حوله، لیوان، پیش‌بندبازی و ... که توسط والدین تهیه می‌شود).
- میز و صندلی متناسب برای کودکان و کمد یا قفسه‌ی نگهداری وسایل و پوشه‌های فعالیت‌های آنان
- تابلوهای آموزشی (چارت آب و هوا، تقویم روزانه، مسئولیت‌ها، حضور و غیاب کودکان و ...)
- تابلوهای اعلانات اعم از قابل نصب روی دیوار یا پایه‌دار برای نصب اطلاعیه‌ها، بخش‌نامه‌ها دستورالعمل‌ها، پوستر و موارد قابل توجه برای مربیان و اولیای کودکان
- وسایل صوتی، تصویری (تلویزیون، ویدئو، ضبط و پخش و ... و نوارهای فیلم و موسیقی ویژه‌ی کودکان)
- تجهیزات لازم برای رشد عاطفی، اجتماعی و زبان‌آموزی متناسب با ویژگی‌ها و تعداد کودکان از جمله انواع عروسک‌های پارچه‌ای، نمایشی، پلاستیکی، انواع ماشین‌ها، کارت‌های قصه‌گویی و کتاب‌های مناسب کودکان و ...
- وسایل و لوازم مورد نیاز آموزش مفاهیم دینی و آموزه‌های قرآنی؛ مانند: نوارهای صوتی و تصویری از قرآن کریم، لوحه‌های تصویری و آموزشی و ...
- تجهیزات مورد نیاز برای رشد مهارت‌های ذهنی و جسمانی (مانند پازل، دومینو، انواع بلوک‌های ساختمان‌سازی، اتصالات، مکعب‌های چوبی و پلاستیکی، وسایل نقاشی، مقوا و کاغذهای رنگی، قیچی نوک گرد، چسب، خمیربازی، توپ‌های کوچک و بزرگ، تاب، سرسره، الاکلنگ و ...) با توجه به ویژگی‌ها و تعداد کودکان
- وسایل و لوازم مورد نیاز آموزش مفاهیم علوم، ریاضی و سایر مفاهیم مورد نظر با توجه به اهداف و محتوای آموزشی و رعایت تناسب آن با ویژگی‌ها و تعداد کودکان.

یادآوری:

یکی از منابع مهم تأمین وسایل و مواد آموزشی در دوره‌ی پیش‌دبستانی، امکانات موجود در محیط زندگی و طبیعت و نیز وسایل دور ریختنی است.

راهنمای برنامه انس با قرآن کریم

پیش‌گفتار

قرآن کریم، منشور زندگی و راه سعادت انسان است. دوره‌ی پیش‌دبستان نیز از حساس‌ترین مراحل تربیت و زمینه‌ساز شکوفایی فطرت الهی کودک است. توصیه‌های ائمه معصومین - علیهم السلام - که راهنمایان اصلی تعلیم و تربیت هستند، مؤید این موضوع است. حضرت امیرالمؤمنین امام علی - علیه السلام - به فرزند خود امام حسن - علیه السلام - می‌فرمایند:

وَأَنْ أَبْتَدِئَكَ بِتَعْلِيمِ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ^۱

(ای فرزندم) و تربیت تو را با آموزش کتاب خدای عزّ و جل آغاز کردم.

هم‌چنین روان‌شناسی تربیتی بر اهمیت دوره‌ی پیش‌دبستان در شکل‌گیری شخصیت کودک تأکید دارد. براساس رسالت آموزش و پرورش و با توجه به راهنمای برنامه‌ی درسی دوره‌ی پیش‌دبستان، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی همواره سعی دارد علاوه بر محوریت تعلیم و تربیت اسلامی و بهره‌گیری از آموزه‌های قرآن کریم در واحدهای کار دوره‌ی پیش‌دبستان، با معتنم دانستن فرصت یادگیری در این دوره، برنامه‌ی انس با قرآن کریم را در واحد یادگیری مستقلی ارائه کند. با توجه به اهمیت این موضوع، ضروری است مراکز پیش‌دبستان، هر روز زمانی را به فعالیت‌های یاددهی - یادگیری خاص قرآن کریم در چارچوب این راهنما اختصاص دهند.

با توجه به سیاست کلی آموزش و پرورش مبنی بر بهره‌مندی از حداکثر ظرفیت‌ها و توانمندی‌های موجود در کشور، تولید و انتخاب فعالیت‌های یاددهی - یادگیری دوره‌ی پیش‌دبستان به استان‌ها واگذار شده است.

این مجموعه راهنمای عمل کمیته‌های مذکور در تولید و انتخاب محتوای برنامه‌ی انس با قرآن کریم در دوره‌ی پیش‌دبستان است.

رویکرد برنامه

رویکرد برنامه‌ی قرآن^۲ در دوره‌ی پیش‌دبستان، «انس کودک با قرآن کریم و علاقه به یادگیری آن» است. این رویکرد با توجه به مبانی تعلیم و تربیت اسلامی و برنامه‌ی درسی دوره‌ی پیش‌دبستان (شکوفایی فطرت الهی)^۳ انتخاب شده است. با توجه به این رویکرد هر نوع یاددهی و یادگیری بر اساس علاقه و پذیرش کودک بوده و از اجبار و تحمیل به دور می‌باشد.

بر این اساس هر فعالیتی که زمینه‌ی آشنایی، علاقه و ارتباط کودک را با قرآن کریم فراهم آورد و موجب علاقه‌ی او به قرآن و یادگیری آن شود، انس با قرآن در دوره‌ی پیش‌دبستان محسوب می‌شود. این امر می‌تواند از طریق گوش دادن به قرائت قرآن و الگوگیری از آن، حفظ برخی از سوره‌ها و آیات، خواندن قرآن، آشنایی با برخی از داستان‌ها و معنای آیات متناسب با

۱- نهج البلاغه، نامه‌ی ۳۱

۲- این برنامه در چارچوب راهنمای تفصیلی برنامه‌ی درسی دوره‌ی پیش‌دبستان، تهیه شده است.

۳- برای آشنایی بیش‌تر با رویکرد به راهنمای تفصیلی یاد شده مراجعه شود.

درک کودک در قالب فعالیت‌های یاددهی - یادگیری پیش‌دبستانی طراحی شود؛ به شرط آن که این فعالیت‌ها در چارچوب اصول مندرج در این برنامه باشد. قابل ذکر است انجام این فعالیت‌های قرآنی لزوماً به معنای رسیدن به حدّ خاصی از یادگیری نیست، بلکه زمینه‌ساز علاقه کودک به قرآن کریم و یادگیری آن است.

هدف: علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن

این هدف در قالب فعالیت‌های متنوع و جذاب یاددهی - یادگیری دوره‌ی پیش‌دبستان و در قلمروهای زیر محقق می‌شود.

الف - علاقه به شنیدن قرائت زیبا و جذاب آیات قرآن کریم

- شنیدن صوت زیبای قرآن
- علاقه به شرکت در جمع‌خوانی سوره‌های کوتاه قرآن و سعی در تقلید از قرائت زیبای آن.

ب - علاقه به حفظ برخی آیات و سوره‌های کوتاه قرآن کریم

- حفظ برخی سوره‌هایی که دارای آیات ساده، موزون و کوتاه است؛ مانند: سوره‌های توحید، کوثر، ناس، عصر، نصر، حمد، فلق، قدر.
- حفظ برخی از عبارات و آیاتی که دارای ترکیب‌های ساده، روان، موزون و کوتاه باشد (حدود ۵ کلمه)

پ - آشنایی با برخی از آموزه‌های قرآنی

- آشنایی با برخی از آموزه‌های اخلاقی و رفتاری از قرآن کریم یا درباره‌ی قرآن کریم
- آشنایی با برخی از صفات خدا مانند مهربانی، بخشنده‌گی، توانایی در قالب آموزه‌های قرآنی
- آشنایی به حفظ اشعار و سرودهای قرآنی.

ت - علاقه به شنیدن برخی از داستان‌های قرآنی

- آشنایی با برخی از داستان‌های قرآن کریم
- آشنایی با داستان‌هایی درباره‌ی قرآن کریم یا آموزه‌های قرآنی.

ث - علاقه به یادگیری خواندن قرآن کریم

- خواندن کلمات، عبارات و آیات ساده و کوتاه قرآن کریم.

تذکر مهم: فعالیت‌های یاددهی قرآن کریم در قلمروهای فوق، زمینه‌ساز انس و علاقه به قرآن کریم است. انس با قرآن، محصول علاقه و ارتباط مستمر با آن است که به تدریج حاصل می‌شود. کودکان با توجه به ویژگی‌های فردی و استعدادهای ذهنی خود به بخشی از این توانایی‌ها دست می‌یابند؛ از این رو، هر نوع آموزش به کودکان از الزام و اجبار به دور بوده و دست‌یابی به حدّ خاصی از یادگیری موردنظر نیست.

اصول حاکم بر برنامه

- ۱- برنامه‌ی قرآن کریم باید لذت‌بخش و زمینه‌ساز علاقه‌مندی کودک به قرآن باشد.
- ۲- پیام‌ها و آموزه‌های قرآنی باید متناسب با سنّ کودک انتخاب شود.
- ۳- برنامه‌ی قرآن کریم دوره‌ی پیش‌دبستان باید مبتنی بر ظرفیت و توانایی کودک باشد.
- ۴- در برنامه‌ی قرآن کریم باید بر جنبه‌های رحمت و لطف الهی تأکید شود.
- ۵- برنامه‌ی قرآن کریم مبتنی بر دستورات الهی و سنت معصومین - علیهم السلام - است.
- ۶- برنامه‌ی قرآن کریم دوره‌ی پیش‌دبستان باید مطابق رغبت و علاقه‌ی او بوده و از هرگونه الزام و اجبار به دور باشد.

۷- هر نوع برنامه‌ی قرآنی باید در قالب فعالیت‌های جذاب یاددهی - یادگیری پیش‌دستانی عرضه شود.

۸- برنامه‌ی قرآن کریم دوره‌ی پیش‌دستانی باید در راستای هدف و در چارچوب برنامه‌ی درسی دوره‌ی پیش‌دستان باشد.

۹- برنامه‌ی قرآن کریم دوره‌ی پیش‌دستانی نباید در تعارض با برنامه‌ی رسمی آموزش دوره‌ی ابتدایی باشد.

۱۰- ارزشیابی باید به منظور سنجش میزان دستیابی به اهداف برنامه بوده و از شیوه‌های اضطراب‌آور، مقایسه‌ی کودکان با یکدیگر و نیز انتظار رسیدن همه‌ی کودکان به حدّ خاصی از یادگیری، به‌دور باشد.

۱۱- در فرایند یاددهی یادگیری به نقش الگو بودن مربی توجه شود؛ به نحوی که نتیجه‌ی انس با قرآن کریم در رفتار مربی تبلور داشته باشد.

روش ارائه‌ی برنامه‌ی انس با قرآن کریم

روش‌های ارائه‌ی برنامه‌ی انس با قرآن کریم در دوره‌ی پیش‌دستان به صورت **تلفیقی** از برنامه‌های مختلف قرآن کریم اعم از حفظ، آموزه‌ها، داستان‌ها و خواندن است. این برنامه‌ها براساس فعالیت‌های یاددهی - یادگیری و معیارهای مذکور در برنامه‌ی درسی دوره‌ی پیش‌دستان، طراحی می‌شود.

ارزشیابی

در ارزشیابی برنامه‌ی انس با قرآن کریم علاوه بر رعایت اصول و نکات مندرج در راهنمای برنامه دوره‌ی پیش‌دستان، توجه به نکات زیر لازم است.

۱- با توجه به رویکرد این برنامه یعنی «انس با قرآن کریم و علاقه به یادگیری آن» و همچنین اصول حاکم بر آن رسیدن به حد معینی از یادگیری محتوای آموزشی مد نظر نیست. از این رو دستیابی کودک به هر میزان از یادگیری محتوای ارائه شده مطلوب و مورد قبول است. این مهم باید مورد توجه مربیان و والدین قرار گیرد.

۲- عملکرد کودک را نباید با عملکرد کودک دیگر مقایسه کرد و رفتار هر کودک تنها با رفتار گذشته‌ی خودش قابل مقایسه است؛ بنابراین با توجه به اصول و اهداف برنامه، دستیابی کودک به حد معینی از یادگیری مورد انتظار نیست.

۳- ارزشیابی به منظور ارائه گزارش به اولیاء و در راستای همکاری و هماهنگی بیش‌تر آنهاست.

ویژگی‌های مربیان دوره‌ی پیش‌دستانی از منظر برنامه‌ی انس با قرآن کریم

از آن‌جا که تمام فعالیت‌های یاددهی - یادگیری مربوط به آموزش قرآن و سایر واحدهای یاددهی توسط یک مربی در دوره‌ی پیش‌دستان انجام می‌شود، از این‌رو مربی علاوه بر صلاحیت‌های عمومی مندرج در بخش‌نامه‌ی شماره‌ی ۲۱۰/۲۷۶۹/۴۱۲، تاریخ ۸۳/۶/۷ صادره از دفتر آموزش و پرورش دوره‌ی پیش‌دستان و ابتدایی، از منظر برنامه‌ی انس با قرآن کریم باید واجد ویژگی‌های زیر باشد.

- ۱- از سواد قرآنی^۱ برخوردار باشد.
- ۲- به انجام برنامه انس با قرآن کریم در دوره‌ی پیش‌دبستان علاقمند است.
- ۳- با عناصر راهنمای تفصیلی «برنامه‌ی قرآن» طی گذراندن دوره مربوط آشنا شده است.
- ۴- توانایی نسبی در طراحی واحدهای کار قرآن دوره‌ی پیش‌دبستانی داشته باشد.
- ۵- از مهارت کافی در یاددهی موضوعات حفظ، آموزه‌ها، داستان‌ها و خواندن قرآن کریم طی گذراندن دوره مربوط برخوردار است.

راهنمای برنامه‌ی زبان‌آموزی کودکان پیش‌دبستانی در مناطق دوزبانه

مقدمه:

ایران، کشوری چندزبانه است که در آن جمع‌کثیری از کودکان در هنگام ورود به مدرسه به زبان‌هایی غیر از فارسی تکلم می‌کنند. این در حالی است که زبان برنامه‌های درسی در فرآیند آموزش کشورمان فارسی است. کودکان غیرفارسی زبان از آغاز ورود به نظام آموزشی با این زبان مواجه می‌شوند و باید با آن ارتباط برقرار کنند.

نتایج تحقیقات انجام شده در مدارس مناطق دو زبانه کشور، بیانگر عملکرد ضعیف تحصیلی در میان کودکان این مناطق است به طوری که آمارها افت تحصیلی بیشتری را به‌ویژه در پایه اول ابتدایی این مناطق نشان می‌دهند. براین اساس در شروع آموزش، دانش‌آموزان و معلمان در شرایط بسیار سختی قرار می‌گیرند.

با توجه به مسائل فوق و این که زبان فارسی برای بسیاری از کودکان مناطق دوزبانه کشورمان، زبان دوم است به منظور پرکردن خلاء آموزشی آنان و برای ایجاد عدالت آموزشی، برنامه‌ای درسی تدوین شده تا در راستای آن کودکان مناطق غیرفارسی زبان در قبل از دبستان در فرایندی غیرمستقیم و به صورتی علمی به فراگیری زبان رسمی کشور بپردازند و در نهایت با آمادگی بیشتری به نظام آموزشی ابتدایی وارد شوند.

برنامه‌ی مزبور که برای تأمین نیازهای زبان‌آموزی این کودکان تدوین شده؛ پس از تهیه، تدوین و بررسی در شورای برنامه‌ریزی ذیربط در قالب یک طرح پژوهشی از دید صاحب‌نظران فن و مجریان از جمله مربیان اعتباربخشی شده است. برنامه پیش رو، مشتمل بر رویکرد، اصول حاکم بر محتوا، روش و ارزشیابی می‌باشد.

رویکرد برنامه:

^۱ - سواد قرآنی یعنی برخورداری از توانایی روان‌خوانی، درک معنای عبارات و آیات ساده و پرکاربرد، انس و خواندن قرآن کریم بطور مستمر.

رویکرد، دیدگاه و نوع نگاهی است که متأثر از بنیان‌های فکری است. در آموزش زبان برآیند نظریات و تئوری‌های دو حوزه روانشناسی و زبانشناسی تعیین‌کننده رویکرد آن است که جهت‌گیری و محدوده همه مولفه‌های برنامه را مشخص می‌کند. تاکید اصلی رویکرد برنامه ایجاد توانش زبانی و ارتباطی به زبان فارسی است. **به زبان** و یادگیری آن به عنوان یک کل و فرآیندی فعال و خلاق نگریسته می‌شود. کارکردها و عناصر دیگر زبان، در بافت‌های معنادار و در موقعیت‌های ارتباطی با توجه به ویژگی‌های شخصیتی، جنسیتی و عاطفی کودکان و بارعایت اصل فعالیت محوری و علایق و نیازهای کودکان آموزش داده می‌شود.

یادگیری زبان به معنای یادگیری مجموعه‌ای از قواعد ذهنی زبان است نه تکرار و حفظ مجموعه‌ای از الگوهای دستوری.^۱ زبان‌آموزان باید خود به قواعد زبان پی ببرند نه این که قواعد زبان برای آن‌ها تشریح شوند. شکل گفتاری و شفاهی زبان مورد تاکید بوده که در این میان، درک شنیداری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است تفهیم و تفاهم از اصول مهم ارتباطات اجتماعی هستند. بنابراین زبان‌آموز باید به این توانایی برسد که منظورش را به صورت کلامی و غیرکلامی بیان کرده و گفته‌های دیگران را درک کند. مربی با ایجاد شرایط واقعی یا شبه واقعی در کلاس، نقش یک هم صحبت، تسهیل‌کننده فرایند یادگیری و نظم‌دهنده به فعالیت‌های آموزشی را برای کودکان ایفا می‌کند.

باتوجه به این ویژگی‌ها رویکرد برنامه «تلفیقی» است. بدین معنا که؛ تلفیقی از رویکردهای ارتباطی، شفاهی موقعیتی، عاطفی و درک بنیاد با تأکید بر رویکرد ارتباطی می‌باشد.

اهداف برنامه زبان آموزی درمناطق دوزبانه

الف) – کسب توانش زبانی و ارتباطی به زبان فارسی

۱- گوش دادن

- ۱/۱- شناسایی نام اشیا و پدیده‌های موجود در محیط
- ۲/۱- درک درست کلمه‌ها، جمله‌ها و گفتمان‌های ساده
- ۳/۱- درک محور اصلی گفته‌ها
- ۴/۱- پیروی از دستورالعمل‌های ساده و متناسب
- ۵/۱- درک و فهم پیام‌های (کلامی و غیرکلامی) ساده
- ۶/۱- درک آهنگ و لحن کلام
- ۷/۱- تمیز کلام موزون از غیرموزون

۲- سخن گفتن

- ۱/۲- به کارگیری واژه‌ها و جمله‌های پرکاربرد با الگو ی دستوری مناسب
- ۲/۲- توصیف و روایت ساده درباره دیده‌ها و شنیده‌ها
- ۳/۲- طرح پرسش‌های ساده و پاسخ‌گویی به این نوع پرسش‌ها

۱- منظور از قواعد زبان، قواعدی است که شخص در ذهن دارد و به صورت ناخود آگاه آنها را به کار می‌گیرد ، بنابراین با قواعد دستوری تفاوت دارند.

۴/۲- به کارگیری کارکردها و نقش‌های پرکاربرد زبان

۵/۲- به کارگیری درست افعال، ضمائر، صفات و قیود

۳- آمادگی برای خواندن و نوشتن به زبان فارسی

۱/۳- تصویر خوانی به زبان فارسی

۲/۳- صحیح به دست گرفتن مداد

۳/۳- وصل کردن خط چین‌ها و نقطه‌ها

۴/۳- ترسیم خطوط (افقی، عمودی، گرد، سه گوش و چهارگوش)

ب) - ارتقای نگرش مثبت به زبان فارسی

۱- علاقه‌مندی نسبت به استفاده از واژه‌ها و عبارات زبان فارسی

۲- علاقه‌مندی به شرکت در گفت‌وگوهای کلاسی و غیرکلاسی

۳- گرایش مثبت نسبت به برقراری ارتباط عاطفی با شنونده

۴- التذاذ از کلام آهنگین فارسی

اصول ناظر بر برنامه زبان آموزی درمناطق دوزبانه

اصول حاکم بر محتوا:

۱- در تهیه محتوا از زبان طبیعی و واقعی استفاده شود.

توصیه‌ها:

الف: داده‌های زبانی به لحاظ دستوری صحیح باشند

ب: زبان در موقعیت‌های واقعی و در ارتباط با زندگی روزمره آموزش داده شود.

پ: واژه‌ها و ساخت‌های زبان فارسی در بافت طبیعی زبان فارسی آموزش داده شود.

ت: فعالیت‌های آموزشی معنادار بوده تا کودکان با ویژگی‌های کاربرد زبان در خارج از کلاس و در محیط واقعی زندگی آشنا شوند.

۲- واژه‌ها و ساختارها در هر درس مبتنی بر معیارهای آموزشی باشد.

الف: واژه‌های جدید در هر درس محدود باشند. (از ۳ تا ۹)

ب: از پرداختن به واژه‌های ذهنی و غیرعینی به‌ویژه در شروع آموزش، خودداری شود. در طول دوره اولویت با آموزش واژه‌های عینی است.

پ: کل واژگان و ساخت‌ها در هر فعالیت، جدید و ناآشنا نباشند و در بافت‌های زبانی آشنا آموزش داده شوند.

ت: سعی شود واژه‌ها و ساخت‌های فعالیت‌های پیشین در فعالیت‌های جدید نیز گنجانده شوند.

ث: واژگان و ساخت‌های جدید در فعالیت‌های مختلف (نمایش، قصه، بازی، مکالمه، شعر، کاردستی و ...) تکرار شوند. در تکرار تلاش شود بافت‌های زبانی و محتوایی جدید باشند.

ج: سعی شود واژه‌های انتخاب شده در فعالیت‌های مربوط به یک برنامه‌ی آموزشی در حوزه معنایی مرتبط با موضوع آن باشند.

چ: واژه‌های مورد استفاده در فعالیت‌ها از واژگان پایه کودکان، واژگان مشترک در زبان مادری و زبان فارسی و نیز از واژگان کتاب پایه‌ی اول هم استفاده شود.

۳- در آغاز آموزش، افعال کنشی در متن‌ها و فعالیت‌ها، محور و تکیه‌گاه آموزش هستند.

توصیه:

– افعال کنشی مانند خوردن، راه رفتن، پریدن، دیدن، بستن و... به کار گرفته شوند. این افعال قابل نمایش و قابل اجرا هستند و تثبیت آنها در ذهن راحت تر است.

۴– فعالیتهای آموزشی جذاب و متناسب با درک و علایق و نیازهای آنها باشد.

توصیه‌ها:

الف: از دنیای ویژه‌ی کودکان گرفته شده و متناسب با محیط زندگی آنها باشند

ب: متنوع، کوتاه‌دت و برانگیزاننده‌ی ذوق و علاقه کودک باشد.

پ: حواس گوناگون را در فرآیند یادگیری به چالش بکشند. برای آموزش یک واژه یا ساخت زبانی علاوه بر حس شنوایی، حواس دیگر نیز به کار گرفته شود.

ت: در فعالیتهای از کارکردهای ذهنی متناسب با کودکان همچون مقایسه، طبقه‌بندی، تجزیه، ترکیب و پیش‌بینی استفاده شود.

ث: فعالیتهای می‌تواند در قالب یک مجموعه مرتبط با یکدیگر ارائه شوند

ج: در تدوین فعالیتهای سیر ساده به پیچیده رعایت شود.

چ: در فعالیتهای اصل جنسیت و علایق و نیازها و تفاوت‌های فردی و اجتماعی کودکان در نظر گرفته شود.

۵– محتوای فعالیتهای آموزشی براساس دانش زبانی کودک تهیه و تدوین شوند.

توصیه‌ها:

الف: از انکار دانش زبان مادری کودک پرهیز شود زیرا زبان و فرهنگ زبان مادری پایه و مبنای خوبی برای آموزش فارسی است.

ب: ضمن ایجاد علاقه و نگرش مثبت به زبان فارسی، حرمت زبان مادری کودکان هم حفظ شود.

پ: به‌کارگیری زبان مادری مورد تحقیر و تمسخر قرار نگیرد.

ت: در مراحل اولیه آموزش می‌توان، از زبان مادری استفاده کرد ولی به تدریج زبان فارسی جای آن را می‌گیرد.

۶– محتوای آموزشی، فعالیت محور بوده و از همه رسانه‌ها و امکانات استفاده شود.

توصیه‌ها:

الف: از فعالیتهای مختلفی هم چون نمایش، بازی، قصه، شعر، کاردستی، نقاشی، مکالمه و ... استفاده شود.

ب: فعالیتهای خودساخته و پیشنهاد شده توسط کودکان مورد تاکید است.

ت: انتخاب و اجرای فعالیتهای آموزشی صرفاً به داخل کلاس محدود نباشد. از فضای خارج از کلاس نیز استفاده شود. اشیاء و پدیده‌های موجود در کلاس و خارج از کلاس محمل و رسانه خوبی برای آموزش هستند.

ث: از رسانه‌هایی مثل تصاویر، فیلم، نوارصوتی و تصویری به عنوان ابزار مناسب آموزش زبان استفاده شود.

ج: آموزش صرفاً کتاب محور نباشد.

۷– استفاده از اشعار و سرودها و کلام آهنگین در طول این دوره مورد تأکید است.

توصیه‌ها:

الف: از اشعار کودکانه که بیانگر دنیای کودکان هستند استفاده شود.

ب: اشعار فاقد عیوب فنی باشند.

پ: اشعار و سرودهای مورد استفاده کوتاه و دارای مضامین محدود باشند.

ت: شعرها مفاهیم عینی و صریح و موضوعات محیط اطراف زبان‌آموزان را بیان نکنند.

ج: از اجبار کودکان به حفظ نمودن اشعار خوداری شود.

۸- داستان از غنی‌ترین و مهم‌ترین فعالیت‌های آموزش زبان است.

توصیه‌ها:

الف: توالی رویدادها در داستان باید صریح و مشخص باشد.

ب: تعداد شخصیت‌های داستان محدود و روابط بین آنها هم ساده باشد.

پ: ترجمه داستان‌های رایج در فرهنگ بومی منبع خوبی برای زبان‌آموزی کودکان است.

ت: مفاهیم ساده، عینی و عاطفی در داستان‌ها گنجانده شوند.

ث: از نتیجه‌گیری‌های صریح اخلاقی پرهیز شود.

ج: در اوایل دوره زمان وقوع حوادث و رویدادهای داستان، گذشته، حال و آینده ساده باشد.

۹- محتوای آموزش به جز بهره‌گیری از آموزه‌های بومی و محلی، بر آموزه‌های دینی،

ملی و بین‌المللی نیز استوار است.

توصیه: علاوه بر داستان‌های بومی، ملی و مذهبی می‌توان از داستان‌های ملل دیگر نیز استفاده کرد.

اصول حاکم بر روش‌های یادگیری – یاددهی

۱- روشهای ایفای نقش، بحث و گفت‌وگو و بازی‌های آموزشی، محمل خوبی برای آموزش هستند.

توصیه‌ها:

الف: از ایفای نقش برای ایجاد توانش زبانی و ارتباطی استفاده کنید.

ب: واژگان و ساختارهای زبانی را می‌توان در قالب بازی‌های زبانی و اجرای نقش در فضایی مفرح، آموزش داد.

پ: بازی‌های آموزشی جنبه رقابتی نداشته باشد؛ بر اعلام برندگی و بازندگی تأکید نشود.

ت: از مفاهیم عینی، صریح و موضوعات محیط اطراف استفاده شود.

ث: از گروه‌های کوچک در بحث و گفت‌وگو، بازی‌ها و نقش‌ها استفاده شود.

۲- تکیه اصلی در آغاز آموزش، بر مهارت گوش دادن و توجه به دوره سکوت است.

توصیه‌ها:

الف: دوره سکوت به عنوان پدیده رایج در فرایند یادگیری زبان مورد توجه قرار گیرد.

ب: در آغاز آموزش با استفاده از جمله‌های امری و نشان دادن معنای آنها از طریق اجرای فعالیت‌ها می‌توان به کودکان کمک کرد.

پ: کودکان تا زمانی که احساس نیاز و آمادگی نکرده‌اند نباید به سخن گفتن وادار شوند. در این صورت وقتی زمان سخن گفتن آن‌ها فرا برسد تعداد غلط‌های فاحش در گفتار آنها کمتر خواهد بود.

۳- فرآیند یادگیری زبان پیش از تولید آن با شنیدن گفتار معنادار و آرایه پاسخ‌های غیرزبانی معنادار آغاز می‌شود.

توصیه‌ها:

الف: در آغاز، با زبان آموزان ارتباط زبانی برقرار کنید ولی انتظار تولید زبانی نداشته باشید.
ب: از شیوه **Total Physical Response**^۱ (پاسخ‌های غیرزبانی به رفتارهای زبانی) که موجب تقویت درک شنیداری است استفاده شود بدون اینکه در طول دوره در کاربرد از این شیوه افراط شود.

پ: با استفاده از حرکات بدنی مفاهیم زبانی را دیداری کنید.

۴- زبان آگاهی تکیه‌گاه آموزش نباشد.

توصیه‌ها:

الف: از آموزش مستقیم زبان خودداری شود.

ب: با شیوه‌های غیرمستقیم بر ارزش زبان فارسی صحنه گذاشته شود.

پ: از آموزش دستور زبان و آرایه توضیحات زبانی پرهیز شود.

ت: همانند فراگیری زبان مادری، آموزش بطور ناخودآگاه و طبیعی انجام شود.

ث: اصلاح خطاهای کودکان در جریان آموزش، به شیوه‌ای غیرمستقیم انجام شود. زیرا تولید نادرست واژه‌ها، ساختارها و جمله‌ها، پدیده‌ای طبیعی است و بروز خطا از سوی آنان امری اجتناب‌ناپذیر است. اصلاح غلط‌های آن‌ها به طور مستقیم نه تنها ضرورت ندارد بلکه مانع فرایند یادگیری است.

۵- فضای آموزشی دوسویه، فعال، بانشاط، پرتحرک، امن و لذت‌بخش باشد.

توصیه‌ها:

الف: به کلیه دانش‌آموزان فرصت شرکت در فعالیت‌ها داده شود.

ب: کودکان در اجرای فعالیت‌های آموزشی نقش محوری دارند و یادگیری آن‌ها از همدیگر مورد تأکید است. فعالیت‌های یادگیری در گروه‌های کوچک انجام شود.

پ: از پرسش‌های مداوم، مداخله آموزشی بیش از حد و تصحیح مداوم گفتار کودکان در کلاس پرهیز شود. نقش هدایتی معلم پررنگ گردد.

ت: به کودکان اجازه داده شود تا درباره خواسته‌ها و علایق‌شان صحبت کنند.

ث: توجه دقیق معلم به کودکان و تأیید سخنان آنان ضروری است.

ج: توجه به شیوه‌ها و سبک‌های متفاوت یادگیری ضروری است

ح: در فرایند آموزش، فضایی دیداری - شنیداری ایجاد کنید.

۶- برای تثبیت ساخت‌های درست زبان، از مثال‌ها و مصداق‌های متنوع و گوناگون استفاده شود.

۱- شیوه Total Physical Response در اوائل قرن بیستم توسط جیمز اشرف زبانشناس انگلیسی با الهام از یادگیری زبان اول کودک در برخورد باوالدین باوی در ماههای اولیه زندگی ابداع شد. در این شیوه معلم اطلاعات زبانی را بصورت دستورالعمل‌هایی مثل: بلند شو، بیا اینجا و... در اختیار زبان‌آموزان قرار می‌دهد و زبان‌آموزان هم در واکنش به این اطلاعات زبانی آنها را تجزیه و تحلیل کرده و فعالیت موردنظر را انجام می‌دهد.

توصیه: – ساخت‌های درست زبان در بافت‌های متنوع مطرح و تکرار شوند.

اصول حاکم بر ارزشیابی

۱- ارزشیابی در پیش‌دبستان بیشتر به صورت مستمر، غیررسمی و براساس اهداف زبان آموزی است.

توصیه‌ها:

الف: ارزشیابی، به صورت تدریجی و در فرایند دوره آموزشی انجام شود.

ب: ارزشیابی بیشتر به صورت مشاهده رفتار زبانی یا از طریق انجام کارهای عملی و به صورت شفاهی است.

پ: از شیوه تی پی آر^۱، برای ارزشیابی توانش درکی زبان‌آموزان استفاده شود.

۲- هدف از ارزشیابی کسب اطلاع از میزان دانش و توانش زبان فارسی، بهبود کیفیت یاددهی – یادگیری و شناسایی ضعف‌ها و کاستی‌هاست.

توصیه‌ها:

الف: در ارزشیابی به ویژگی‌های کودکان توجه شود. پیشرفت رفتار زبانی هر کودک با خودش مقایسه شود و از مقایسه آن‌ها با یکدیگر خودداری شود.

ب: ارزشیابی، ابزاری در خدمت آموزش و فرصتی برای تقویت آموخته‌هاست

۳- ارزشیابی به‌طور غیرمستقیم و بدون آگاهی کودک انجام گیرد.

توصیه‌ها:

الف: ارزشیابی را به‌عنوان بخشی از فعالیت آموزش در نظر بگیرید و از اختصاص زمان خاص به آن خودداری کنید.

ب: آگاهی زبان‌آموزان از ارزشیابی باعث نگرانی آنها شده و مانع از به‌کارگیری دانش زبانی‌شان می‌شوند.

پ: در جریان ارزشیابی خطاهای زبان‌آموزان به شیوه‌ای غیرمستقیم تصحیح شوند.

۴- ارزشیابی نیز همانند آموزش، فعالیت محور باشد.

توصیه‌ها:

الف: در حین انجام فعالیت‌های آموزشی، ارزشیابی انجام شود.

ب: از حس‌های مختلف و فرایندهای مختلف ذهنی کودکان استفاده شود.

پ: در ابتدای آموزش، تأکید ارزشیابی بیشتر بر درک زبان است تا تولید آن.

ت: در بعد تولید زبان از زبان‌آموزان بخواهید درباره اشیاء، مسائل و مطالب محیط اطراف صحبت کنند. واژگان را نیز بدین صورت ارزشیابی نمایید.

ث: در بخش افعال زبان، فعل‌های کنشی بیشتر مورد تأکید هستند.

ویژگی‌های مربیان زبان آموزی در مناطق دوزبانه

۱- به روش‌ها و فنون آموزش زبان دوم آشنا باشند.

۲- با ویژگی‌های کودکان و نحوه یادگیری آنان آشنا باشند.

۱- پاسخ های غیرزبانی به رفتارهای زبانی (در بند ب شماره ۳ اصول حاکم بر روش‌ها)

- ۳- با ماهیت زبان، اصول و نظریه‌های آن و نیز عوامل روانشناختی مؤثر در یادگیری زبان آشنا باشند.
- ۴- به زبان فارسی و گویش محلی آشنا باشند.
- ۵- از توانایی لازم برای ایجاد نگرش مثبت به زبان فارسی در میان کودکان و خانواده آنان برخوردار باشند.
- ۶- با راهنمای تفصیلی برنامه زبان آموزی در مناطق دوزبانه آشنا باشند.
- ۷- در انجام فعالیت‌های یاددهی - یادگیری، از مهارت کافی برخوردار باشند.

راهنمای برنامه درسی تربیت بدنی در دوره ابتدایی

جلسه ۷۲۴ تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ - شماره ابلاغ ۱۲۰/۱۲۹۱ تاریخ ۸۴/۶/۱

رویکرد برنامه درسی تربیت بدنی دوره ابتدایی

تربیت بدنی به عنوان بخشی از نظام تعلیم و تربیت عمومی؛ از جمله مهمترین درسی است که در مدارس به طور عملی و از طریق حرکت درکسب و حفظ سلامتی و تندرستی دانش‌آموزان موثر است. تندرستی با مفهومی گسترده چیزی فراتر از بیمار نبودن و داشتن آمادگی جسمانی مطلوب است.

با چنین رویکردی برنامه درسی تربیت بدنی شرایطی را فراهم می‌کند تا دانش‌آموزان با تمرین حرکات و رفتارهایی در ابعاد پنج‌گانه جسمانی، عاطفی، عقلانی، اجتماعی و معنوی به نتایج مثبتی که در اهداف برنامه پیش‌بینی شده است، برسند.

تدریس یک برنامه درسی کیفی با رویکرد کسب و حفظ سلامتی و تندرستی، ضمن توجه به آموزش مقدماتی مهارت‌های ورزشی رایج به طور غیرمستقیم، به تامین اوقات فراغت غنی‌تری باری می‌رساند و از سوی دیگر بستری مناسب برای جذب افراد نخبه به ورزش در سطح قهرمانی و شکوفایی استعداد آنان فراهم می‌کند.

جذب و پرورش استعدادهای ورزشی در حوزه مسئولیت تربیت بدنی آموزش و پرورش نیست.

تعریف واژه‌های کلیدی

• سلامتی و تندرستی: به معنای موازنه کامل بین بدن، ذهن و روح و روان آدمی است که برای تحقق آن باید تعادلی بین جنبه‌های جسمی، فکری، عاطفی، اجتماعی و معنوی فرد برقرار باشد.

• آمادگی جسمانی: وقتی فردی بدون احساس خستگی کارها و وظایف روزانه خود را انجام دهد و هنوز انرژی ذخیره‌ای فراوانی برای انجام امور ضروری و بهره‌گیری از تفریحات سالم را داشته باشد می‌گوییم آمادگی جسمانی دارد. میزان آمادگی موردنیاز یک فرد برای رفع نیازهای روزانه ممکن است با فرد دیگر تفاوت داشته باشد.

سلامتی فرد و وضعیت تغذیه و ساختار ژنتیکی او در حفظ و توسعه‌ی آمادگی جسمانی نقش اساسی دارند.

اهداف تربیت بدنی در دوره ابتدایی

•اهداف شناختی:

- ۱- آشنایی با وضعیت‌های صحیح بدنی از جمله هنگام ایستادن، نشستن، راه رفتن، خوابیدن، دویدن و آگاهی از محدودیت‌ها و قابلیت‌های حرکتی خود
- ۲- آشنایی با آمادگی جسمانی و برخی از آزمون‌های عملی آن
- ۳- آشنایی با اطلاعات مربوط به بهداشت و تغذیه ورزشی
- ۴- آشنایی با موارد ایمنی در کلاس درس تربیت بدنی
- ۵- آشنایی با بازی‌ها و رشته‌های ورزشی رایج آموزشگاهی
- ۶- آشنایی با روش‌های حفظ و نگهداری وسایل و امکانات ورزشی

•اهداف مهارتی:

- ۱- مهارت در کسب آمادگی جسمانی و حرکتی
- ۲- کسب مهارت در حرکات انتقالی، حرکات غیرانتقالی و حرکات دست ورزی (کنترلی)
- ۳- کسب مهارت در مقدمات ورزش‌های رایج آموزشگاهی
- ۴- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌های بدنی به منظور درک مفاهیم فضا، مکان، نیرو، جهت‌بندی، سطح و..
- ۵- کسب آمادگی در اجرای ترکیبی حرکات پایه و مهارت‌ها در بازی‌های ورزشی

•اهداف نگرشی:

- ۱- گرایش به شرکت فعال در فعالیت‌های تربیت بدنی
- ۲- تلاش در جهت حفظ و ارتقای سطح سلامتی و آمادگی جسمانی
- ۳- گرایش به بهبود و توسعه حرکات پایه و مهارت‌ها
- ۴- رعایت اصول ایمنی در اجرای فعالیت‌های تربیت بدنی و برنامه‌های ورزشی
- ۵- تمایل به رعایت بهداشت ورزشی
- ۶- تلاش برای پیشگیری از آسیب‌های ورزشی
- ۷- تمایل به رعایت اصول عاطفی و اجتماعی متناسب با دوره ابتدایی
- ۸- تمایل به حفظ و نگهداری وسایل و امکانات ورزشی

جدول دو بعدی هدف و محتوای برنامه درسی تربیت بدنی دوره ابتدایی

اهداف شناختی:

اهداف آموزشی	پایه ها	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	پایه چهارم	پایه پنجم
آشنایی با وضعیت های صحیح بدنی از جمله هنگام ایستادن، نشستن، راه رفتن، خوابیدن، دویدن و آگاهی از محدودیت ها و قابلیت های حرکتی خود	۱- آشنایی با وضعیت صحیح ایستادن درمقابل اشکال ناصحیح آن ۲- آشنایی با وضعیت صحیح نشستن در حالات مختلف: روی زمین، روی صندلی، پشت میز در مقابل اشکال ناصحیح آن ۳- آشنایی با وضعیت صحیح راه رفتن در مقابل اشکال ناصحیح آن ۴- آشنایی با وضعیت صحیح خوابیدن بر روی تخت و روی زمین در مقابل اشکال ناصحیح آن ۵- آشنایی با وضعیت صحیح دویدن در مقابل اشکال ناصحیح آن	۱- آشنایی با وضعیت سر، دست ها ، پاها و تنه در راه رفتن ۲- آشنایی با وضعیت دست ها ، پاها ، سرو گردن و تنه در دویدن ۳- آشنایی با دامنه حرکتی طبیعی مفاصل ۴- آشنایی با محدودیت حرکتی در مفاصل	۱- آشنایی با شکل های صحیح ایستادن به تناسب فعالیت های ورزشی ۲- آشنایی با نشستن صحیح و تناسب با اندازه های میز و صندلی ۳- آشنایی با شکل صحیح راه رفتن، انواع راه رفتن و حمل اشیاء ۴- آشنایی با شکل صحیح بدن در انواع بازی و ورزش	۱- آشنایی با مصرف انرژی در وضعیت های صحیح و ناصحیح بدن ۲- آشنایی با حالت های استخوان ها و عضلات در ایستادن ۳- آشنایی با حالت های استخوان ها و عضلات در نشستن ۴- آشنایی با راه رفتن و عملکرد استخوان ها و عضلات ۵- آشنایی با ناتوانی های حرکتی و ورزش	۱- آشنایی با تغییر وضعیت های بدنی جهت جلوگیری از خستگی ۲- آشنایی با عوارض نشستن ناصحیح ۳- آشنایی با عوارض راه رفتن ناصحیح ۴- آشنایی با فعالیت و ورزش در صورت وجود محدودیت های حرکتی	۱- آشنایی با تغییر وضعیت های بدنی جهت جلوگیری از خستگی ۲- آشنایی با عوارض نشستن ناصحیح ۳- آشنایی با عوارض راه رفتن ناصحیح ۴- آشنایی با فعالیت و ورزش در صورت وجود محدودیت های حرکتی
آشنایی با آمادگی جسمانی و برخی از آزمون های عملی	۱- آشنایی با برخی از ویژگی های آمادگی جسمانی ۲- آشنایی با برخی از	۱- آشنایی با روش های کسب آمادگی جسمانی ۲- آشنایی با	۱- آگاهی از ارتباط بین آمادگی جسمانی و	۱- آشنایی با اجزاء آمادگی جسمانی ۲- آشنایی با	۱- آشنایی با جاده تندرستی ^۱ ۲- آشنایی با برخی از	۱- آشنایی با جاده تندرستی ^۱ ۲- آشنایی با برخی از

۱- مجموعه ای از ایستگاهها برای انجام حرکات مختلف که منجر به آمادگی جسمانی می شود.

	فعالیت‌های هوازی	چابکی و هماهنگی ۳- آشنایی با برخی از فعالیت‌های هوازی	تندرستی ۲- آشنایی با عوامل کاهنده آمادگی جسمانی ۳- آشنایی با برخی از فعالیت‌های هوازی ۴- آشنایی با تعادل	برخی از آزمون‌های استقامت عمومی - چابکی - هماهنگی و تعادل ۳- آشنایی با دو سرعت	آزمون‌های (استقامت - قدرتی) غیرهوازی از قبیل دراز و نشست - بارفیکس - دو ۵۴۰ متر ۳- آشنایی با برخی از آزمون‌های انعطاف پذیری
آشنایی با اطلاعات مربوط به بهداشت و تغذیه ورزشی	۱- آشنایی با غذا و حرکت ۲- آشنایی با نوشیدنی‌های سالم	۱- آشنایی با زمان نوشیدن آب ۲- آشنایی با محاسبه وزن مناسب بدن	۱- آشنایی با زمان صرف غذا و فعالیت ۲- آشنایی با نحوه نوشیدن آب در زمان فعالیت ۳- آشنایی با مواد غذایی سازنده مثل لبنیات ۴- آشنایی با معایب اضافه وزن ۵- آشنایی با مشکلات اضافه وزن و کمبود وزن	۱- آشنایی با مواد غذایی موردنیاز بدن ۲- آشنایی با آب و تنظیم دمای بدن ۳- آشنایی با کنترل وزن و سلامتی ۴- آشنایی با کنترل وزن با ورزش و رژیم غذایی	۱- آشنایی با مواد غذایی و فعالیت‌های ورزشی ۲- آشنایی با نقش آب در فعالیت‌های بدنی و ورزشی ۳- آشنایی با اهمیت کنترل وزن ۴- آشنایی با وزن مطلوب ۵- آشنایی با چگونگی تعیین وزن مطلوب خود ۶- آشنایی با وزن بدن و فعالیت‌های ورزشی

ادامه جدول دوبعدی هدف و محتوای برنامه درسی تربیت بدنی دوره ابتدایی

اهداف شناختی:

اهداف آموزشی / پایه ها	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	پایه چهارم	پایه پنجم
آشنایی با موارد ایمنی در کلاس درس تربیت بدنی	۱- آشنایی با حرکتهای خطرناک در فعالیتهای ورزشی ۲- آشنایی با عدم تناسب بین همبازیها ۳- آشنایی با مراقبت از اعضاء بدن هنگام ورزش و بازی ۴- آشنایی با وسایل و امکانات خطرآفرین هنگام ورزش و بازی	۱- آشنایی با کفش و پوشاک مناسب ۲- آشنایی با محل های خطرناک برای بازی و ورزش ۳- آشنایی با مراقبت از خود هنگام بازی و ورزش و عدم برخورد با دیگران ۴- آشنایی با وسایل خطرناک در بازی ها و ورزش	۱- آشنایی با انواع وسایل خطرآفرین در بازی و ورزش ۲- آشنایی با بازی و ورزش در زمان بیماری	۱- آشنایی با عوامل ایجاد آسیب در اندامهای بدن ۲- آشنایی با توصیه های ایمنی در ورزش	۱- آشنایی با عوامل ایجاد آسیب در رشته های ورزشی ۲- آشنایی با اصول ایمنی در ورزش ها ۴- آشنایی با مشکلات عدم رعایت اصول ایمنی
آشنایی با بازی ها و رشته های ورزشی رایج آموزشی	۱- آشنایی با بازی ها و ورزشی هایی که با دست انجام می گیرند. ۲- آشنایی با بازی ها و ورزش هایی که با پا انجام می گیرند. ۳- آشنایی با بازی ها و ورزش هایی که با دست و پا انجام می گیرند.	۱- آشنایی با بازی ها و ورزش های انفرادی ۲- آشنایی با بازی ها و ورزش های گروهی	۱- آشنایی با بازیها و ورزش هایی که با وسیله انجام می گیرند ۲- آشنایی با بازیها و ورزش هایی که بدون وسیله انجام می گیرند	آشنایی با وسایل و فضای اجرای سایر ورزشهای رایج آموزشی	آشنایی با وسایل و فضای اجرای سایر ورزشهای رایج آموزشی
آشنایی با روشهای مراقبت از وسایل و امکانات ورزشی و قرار دادن آنها در جای مناسب	آشنایی با روشهای مراقبت از وسایل و امکانات ورزشی و قرار دادن آنها در جای مناسب				
آشنایی با روشهای حفظ و نگهداری وسایل و امکانات ورزشی	آشنایی با روشهای حفظ و نگهداری وسایل و امکانات ورزشی				

جدول دو بعدی هدف و محتوای برنامه درسی تربیت بدنی دوره ابتدایی

اهداف مهارتی:

پایه ها اهداف آموزشی	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	پایه چهارم	پایه پنجم
مهارت در کسب آمادگی جسمانی و حرکتی	۱- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌های جسمانی که منجر به تقویت دستگاه قلب و عروق می‌شوند. ۲- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه انعطاف‌پذیری می‌شوند. ۳- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه و تقویت تعادل می‌شوند. ۴- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه هماهنگی عصب و عضله می‌شوند.	۱- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌های جسمانی که منجر به تقویت دستگاه قلب و عروق می‌شوند. ۲- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه هماهنگی عصب و عضله می‌شوند. ۳- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه و تقویت تعادل می‌شوند. ۴- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه چابکی می‌شوند.	۱- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌های جسمانی که منجر به تقویت دستگاه قلب و عروق می‌شوند. ۲- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به استقامت عضلانی می‌شوند. ۳- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه هماهنگی عصب و عضله می‌شوند. ۴- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه چابکی می‌شوند.	۱- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌های جسمانی که منجر به تقویت دستگاه قلب و عروق می‌شوند. ۲- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه هماهنگی عصب و عضله می‌شوند. ۳- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه چابکی می‌شوند.	۱- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌های جسمانی که منجر به تقویت دستگاه قلب و عروق می‌شوند. ۲- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه هماهنگی عصب و عضله می‌شوند. ۳- کسب مهارت در اجرای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه چابکی می‌شوند.
کسب مهارت در	۱- کسب مهارت در خم شدن و راست	۱- کسب مهارت در پریدن	۱- کسب مهارت در جا		

حرکات انتقالی – حرکات غیرانتقالی و حرکات دست ورزی(کنترلی)	شــــــــــــــــــــــدن (بازشدن) ۲- کسب مهارت در راه رفتن ۳- کسب مهارت در دویدن ۴- کسب مهارت با جهش رفتن ۵- کسب مهارت در چهارنعل رفتن	۲- کسب مهارت در به پهلو دویدن ۳- کسب مهارت در چرخیدن و پیچیدن ۴- کسب مهارت در لی لی کردن ۵- کسب مهارت در دریافت کردن ۶- کسب مهارت در پرتاب کردن یک دستی و از بالا و پایین	خالی کردن ۲- کسب مهارت در تاب خوردن ۳- کسب مهارت در ضربه زدن با پا ۴- کسب مهارت در ضربه زدن با دست ۵- کسب مهارت در باپرش رفتن		
کسب مهارت در مقــــــــــــــــــــدمات ورزش‌های رایج آموزشگاهی				۱- کسب مهارت‌های فوتبال در حد مقدماتی (ارسال، دریافت، دریبل) ۲- کسب مهارت‌های والیبال در حد مقدماتی (پنجه ساعد، سرویس) ۳- کسب مهارت‌های تنیس روی میز در حد مقدماتی فورهند - بک هند، سرویس) ۴- کسب مهارت‌های ژیمناستیک در حد مقدماتی (غلت جلو و عقب بالانس کمکی)	۱- کسب مهارت‌های بسکتبال در حد مقدماتی (پاس - دریافت - شوت) ۲- کسب مهارت‌های هندبال در حد مقدماتی (پاس - دریافت ت شوت) ۳- کسب مهارت‌های بدمینتون در حد مقدماتی (بک - هند - فورهند - سرویس- اسمش) ۴- کسب مهارت‌های دو و میدانی در حد مقــــــــــــــــــــدماتی (استارت، نشسته

					و ایستاده)
--	--	--	--	--	------------

جدول دو بعدی هدف و محتوای برنامه درسی تربیت بدنی دوره ابتدایی

اهداف مهارتی:

اهداف آموزشی	پایه ها	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	پایه چهارم	پایه پنجم
کسب مهارت در اجرای فعالیت های بدنی به منظور درک مفاهیم فضا، مکان ، نیرو، جهت یابی، کندی ، سطح و...	۱- کسب مهارت در شناخت اندام ها از طریق فعالیت جسمانی ۲- کسب مهارت در تشکیل صف و ستون از طریق فعالیت جسمانی ۳- کسب مهارت در تشخیص فضای عمومی و شخصی از طریق فعالیت جسمانی	۱- کسب مهارت در تشخیص جهات (جلو - عقب - چپ و راست) از طریق فعالیت جسمانی ۲- کسب مهارت در تشخیص سطوح (بالا - پایین - وسط) از طریق فعالیت جسمانی	۱- کسب مهارت در تشخیص اشکال هندسی از طریق فعالیت جسمانی ۲- کسب مهارت در تشخیص مسافت (دور - نزدیک و ...) از طریق فعالیت جسمانی	۱- کسب مهارت در تشخیص مفاهیم کندی - آرام و ... از طریق فعالیت جسمانی ۲- کسب مهارت در تشخیص برخی مفاهیم ساده ریاضی (جمع شدن - کم شدن و...) از طریق فعالیت جسمانی	۱- کسب مهارت در تشخیص مفاهیم کندی - آرام و ... از طریق فعالیت جسمانی ۲- کسب مهارت در تشخیص برخی مفاهیم ساده ریاضی (جمع شدن - کم شدن و...) از طریق فعالیت جسمانی	۱- کسب مهارت در تشخیص موقعیت های مکانی (داخل - خارج - زیر - رو) از طریق فعالیت جسمانی ۲- کسب مهارت در تشخیص مفاهیم سبک - سنگین از طریق فعالیت جسمانی
کسب آمادگی در اجرای ترکیبی حرکات پایه و مهارت ها در بازیهای ورزشی	۱- کسب مهارت در جمع و بازکردن بدن ۲- کسب مهارت در چرخیدن و پیچیدن ۳- کسب مهارت در راه رفتن ۴- کسب مهارت در دویدن ۵- کسب مهارت در پریدن ۶- کسب مهارت در فریب و فرار (جاخالی) ۷- کسب مهارت	۱- کسب مهارت در جمع و بازکردن بدن ۲- کسب مهارت در چرخیدن و پیچیدن ۳- کسب مهارت در راه رفتن ۴- کسب مهارت در دویدن ۵- کسب مهارت در پریدن ۶- کسب مهارت در فریب و فرار (جاخالی) ۷- کسب مهارت	۱- کسب مهارت در جمع و بازکردن بدن ۲- کسب مهارت در چرخیدن و پیچیدن ۳- کسب مهارت در راه رفتن ۴- کسب مهارت در دویدن ۵- کسب مهارت در پریدن ۶- کسب مهارت در فریب و فرار (جاخالی) ۷- کسب مهارت	۱- کسب مهارت در جمع و بازکردن بدن ۲- کسب مهارت در چرخیدن و پیچیدن ۳- کسب مهارت در راه رفتن ۴- کسب مهارت در دویدن ۵- کسب مهارت در پریدن ۶- کسب مهارت در فریب و فرار (جاخالی) ۷- کسب مهارت		

		در لی لی کردن ۸- کسب مهارت با پرش رفتن ۹- کسب مهارت در پرتاب کردن ۱۰- کسب مهارت در دریافت کردن ۱۱- کسب مهارت در ضربه زدن	در لی لی کردن ۸- کسب مهارت با پرش رفتن ۹- کسب مهارت در پرتاب کردن ۱۰- کسب مهارت در دریافت کردن ۱۱- کسب مهارت در ضربه زدن	در لی لی کردن ۸- کسب مهارت با پرش رفتن ۹- کسب مهارت در پرتاب کردن ۱۰- کسب مهارت در دریافت کردن ۱۱- کسب مهارت در ضربه زدن	
--	--	--	--	--	--

جدول دو بعدی هدف و محتوای برنامه درسی تربیت بدنی دوره ابتدایی

اهداف نگرشی:

پایه ها	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	پایه چهارم	پایه پنجم
اهداف آموزشی					
گرایش به شرکت فعال در فعالیت‌های تربیت بدنی	۱- حضور به موقع در کلاس درس تربیت بدنی ۲- شرکت فعال در اجرای تمرینات کلاس با نظارت معلم				
تلاش در جهت حفظ و ارتقای سطح سلامتی و آمادگی جسمانی	۱- توجه به مطالب ارایه شده در کلاس درس تربیت بدنی ۲- سعی در انجام صحیح تمرینات آمادگی جسمانی ۳- تلاش در جهت ارتقای آمادگی جسمانی (دانشی و مهارتی)				
گرایش به بهبود و توسعه حرکات پایه و مهارت‌ها	۱- توجه به مطالب ارایه شده در کلاس درس تربیت بدنی ۲- سعی در اجرای صحیح حرکات پایه و مهارت‌ها در تمرینات کلاسی ۳- تلاش در جهت ارتقای سطح مهارت‌های ورزشی خویش				
رعایت اصول ایمنی در اجرای فعالیت‌های تربیت بدنی و برنامه‌های ورزشی	۱- سعی در رعایت اصول ایمنی فردی در کلاس درس تربیت بدنی ۲- سعی در رعایت اصول ایمنی عمومی در کلاس درس تربیت بدنی				
تمایل به رعایت بهداشت ورزشی	۱- پوشیدن لباس ورزشی ۲- رعایت نظافت و بهداشت ورزشی				
تلاش برای پیشگیری از آسیب‌های ورزشی	۱- رعایت توصیه‌ها و آموزش های معلم در کلاس درس ۲- رعایت گرم کردن بدن قبل از شروع تمرینات ۳- رعایت سرد کردن بدن در خاتمه درس				
تمایل به رعایت اصول عاطفی و اجتماعی متناسب با دوره ابتدایی	۱- رعایت اصل تعاون، همکاری و مشارکت در فعالیت‌های ورزشی ۲- تلاش در جهت انجام مسئولیت‌های فردی و اجتماعی در فعالیت‌های ورزشی ۳- احترام به قوانین و مقررات ۴- احترام به بزرگ‌ترها ۵- سازگاری اجتماعی ۶- کنترل هیجانات ۷- ایثار و گذشت ۸- حمایت از ارزش‌های اجتماعی ۹- راستگویی و صداقت				
تمایل به حفظ و نگهداری وسایل و امکانات ورزشی	۱- سعی در حفظ وسایل و تجهیزات ورزشی ۲- تلاش فردی و تمایل به همکاری با همکلاسی‌ها و معلم در جمع‌آوری وسایل ورزشی				

روش‌های یاددهی - یادگیری

روش‌های یاددهی - یادگیری درس تربیت بدنی نیز مانند سایر دروس تحت تاثیر عوامل مختلفی است. برخی از این عوامل با عوامل دروس دیگر مانند اهداف برنامه درسی، جمعیت دانش‌آموزی و غیره مشترکند. برخی نیز مانند برتری آموزش‌های مهارتی و جسمانی بر آموزش نظری، تفاوت فضای آموزشی و به کارگیری امکانات آموزشی خاص فعالیت‌های بدنی، مختص درس تربیت بدنی هستند. به همین دلیل در روشهای یاددهی - یادگیری درس مذکور باید به موارد خاص توجه کرد که عبارتند از:

۱- معلم می‌تواند از امکانات مختلفی برای تفهیم موضوع آموزش که در تربیت بدنی بیشتر مهارت‌های حرکتی است، استفاده کند. برخی از این راه‌ها عبارت‌اند از:

الف - بیان و توضیح چگونگی اجرای مهارت و نکات عمده‌ای که باید رعایت شود. در هنگام توضیح، معلم باید از کلمات ساده و روشن استفاده کند و اطمینان حاصل کند که همه دانش‌آموزان توضیحات او را درک کرده‌اند.

ب - نمایش حرکت توسط معلم که می‌تواند بسیار موثر واقع شود. برای این کار باید خود از آمادگی جسمانی و مهارت کافی برخوردار باشند. در غیراین صورت معلم می‌تواند از یکی از دانش‌آموزان که آمادگی لازم را دارد، برای نمایش مهارت استفاده کند.

ج - استفاده از فیلم و تصویر نیز می‌تواند در نمایش مهارت بسیار موثر واقع شود. در چنین حالتی ضمن نمایش مهارت، معلم توضیحات تکمیلی را ارائه می‌نماید. بدیهی است که استفاده از روشهای مختلف نمایش مهارت از یکنواختی کار می‌کاهد و انگیزه بیشتری به دانش‌آموزان می‌دهد.

۲- به واسطه ماهیت حرکتی مهارت‌ها لازم است دانش‌آموزان به طور مشخصی شخصاً بارها و بارها مهارت‌ها را تکرار و تمرین کنند و بسیار مهم است که وقت کافی برای این کار به آنها داده شود. این تکرار و تمرین باید با نظارت و راهنمایی معلم صورت پذیرد تا اطمینان حاصل شود که مهارت‌ها صحیح اجرا می‌شوند و همه دانش‌آموزان در حد قابل قبولی آنها را آموخته‌اند.

۳- اشتباهات رایج در اجرای هر مهارت برای کلیه دانش‌آموزان نمایش داده شود و اشتباهات فردی هر دانش‌آموز به طور جداگانه اصلاح شود.

۴- نمایش حرکات با کمال دقت و صحت انجام گیرد و در اجرای آنها از عجله خودداری شود.

۵- هنگام نمایش مهارت‌ها، معلم طوری بایستد که همه‌ی دانش‌آموزان به راحتی او را ببینند.

۶- بازی‌ها حالت طبیعی داشته و از مقررات خشک و تحمیلی به دور باشند تا کودکان آنها را به صورت تکلیف نبینند و دچار خستگی روانی نشوند.

۷- مهارت‌ها و بازی‌های هر جلسه طوری انتخاب شوند که ضمن وادار نمودن دانش‌آموزان به تلاش بیشتر، قابل دستیابی باشند تا همه‌ی آنان موفقیت را تا حدودی تجربه کنند.

۸- هر نوع عامل خطرزا که ممکن است به گونه‌ای سلامت دانش‌آموزان را با مخاطره روبه‌رو سازد، از محیط آموزش حذف شود.

۹- بین آموزش‌های ارائه شده، ارتباط منطقی حفظ شود.

۱۰- از تکرار فعالیت‌های خسته‌کننده خودداری شود.

۱۱- نظر به اهمیت ارتباطات غیرکلامی به خصوص در تربیت بدنی، لازم است معلمان تربیت بدنی به اهمیت این‌گونه ارتباط واقف و در آن مهارت داشته باشند.

شیوه‌های ارزش یابی

ارزش یابی این درس مقوله‌ای تفکیک‌ناپذیر از فرایند آموزش است که تحت تاثیر رویکرد آن قرار می‌گیرد. بدین معنا که ارزش یابی در درجه اول وسیله‌ای است که به طور مستمر بازخوردهایی را فراهم می‌آورد تا دانش‌آموزان از نقاط ضعف و قوت خود مطلع شوند و با دریافت راه‌حل‌های مناسب آموزشی، گامهای موثری در زمینه دستیابی به سلامت جسمانی بردارند. از طرف دیگر بازخوردهای دریافتی به اصلاح روند آموزش و روش تدریس منجر می‌شود و به این ترتیب، ارزش یابی خود وسیله‌ای در جهت تحقق اهداف درس تربیت بدنی است.

چند نکته اساسی در ارزش یابی

۱- در درس تربیت بدنی اهداف مهارتی، جایگاه ویژه‌ای دارند و سهم قابل توجهی از اهداف کلی را به خود اختصاص می‌دهند.

۲- اهداف شناختی به عنوان پشتوانه‌ای نظری برای شفاف‌سازی مفاهیم کلیدی مرتبط با اهداف مهارتی عمل می‌کنند.

۳- برای دستیابی به اهداف شناختی و نگرشی، دو فرصت یادگیری فراهم می‌شود:

الف - دروس شناختی که فرصتی را برای تعامل بین معلم و دانش‌آموزان و همچنین دانش‌آموزان با یکدیگر درباره مفاهیم اساسی همچون آمادگی جسمانی، مهارت‌های ورزشی، ایمنی در ورزش، بهداشت و تغذیه ورزشی و هدف‌های تربیت بدنی به شکل نظری فراهم می‌کند.

ب - دروس مهارتی که با محور قرار گرفتن معلم تربیت بدنی، رفتارهای دانش‌آموزان تحت نظارت قرار می‌گیرد و با یادآوری مباحث آموخته شده در حوزه دانشی، با توصیه هدایت و مدیریت می‌شوند. زمان برگشت به حالت اولیه نیز فرصت مناسبی است که تذکرات به شکل مبسوط‌تر ارائه و عادات مناسب و شایسته جایگزین شوند.

۴- در حیطه شناختی هدف اصلی آشنایی و درک مفاهیم اساسی تربیت بدنی و اصول و قوانین است. به این ترتیب مبنای ارزش یابی، سنجش محفوظات دانش‌آموزان نیست.

۵- ارزش یابی مستمر به دلیل فراهم کردن بازخوردهای دائمی باید مورد تاکید واقع شود.

۶- نوع و روش ارزش یابی باید متناسب با یادگیرنده و کلاس باشد.

۷- ارزش یابی از سطح مهارت‌های ورزشی و فعالیت‌های جسمانی دانش‌آموزان معلول و دارای بیماری‌های خاص، متناسب با نوع معلولیت و بیماری خاص آنان انجام می‌شود.

۸- ارزش یابی در سطح نگرش امری مستمر است که از طریق مشاهده رفتارهای مورد انتظار توسط معلم در موقعیت‌های مختلف انجام می‌گیرد. در واقع نگرش نتیجه فرآیند حیطه‌های دانشی و مهارتی هستند که باید همواره تحت نظارت و هدایت معلم باشد و ضرورت ندارد که صرفاً در یک موقعیت خاص به آن پرداخته شود.

۹- در مورد افرادی که با تشخیص و صلاحدید پزشک معتمد به هیچ وجه امکان انجام مهارت‌های ورزشی و فعالیت‌های جسمانی وجود ندارد، ارزش یابی از بخش هدف‌های شناختی و فعالیت‌های خارج از کلاس به عمل می‌آید.

ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات:

۱- آزمون‌های استاندارد شده و آزمون‌های معلم ساخته‌ی آمادگی جسمانی و مهارت‌های ورزشی

۲- مشاهده رفتار دانش آموز در حین انجام فعالیت های مهارتی و آمادگی جسمانی

۳- آزمون های شفاهی در حیطه ی شناختی

۴- مشاهده رفتار دانش آموز در فعالیت های کلاسی در حیطه نگرشی

۵- چک لیست عملکرد براساس رفتار مورد انتظار

روش ارزش یابی:

ارزش یابی درس تربیت بدنی به صورت عملی - شفاهی می باشد.

وسایل، ابزار و فضای آموزشی موردنیاز برنامه

آنچه که در زیر ارائه می شود، حداقل نیازهای اساسی برای اجرای یک ساعت برنامه درسی تربیت بدنی در دبستان است و مقدار و تنوع وسایل بستگی به تعداد نفرات کلاس خواهد داشت.

الف) وسایل و تجهیزات

- توپ مینی بسکتبال استاندارد و لاستیکی

- توپ مینی والیبال استاندارد و لاستیکی

- توپ هندبال استاندارد و لاستیکی

- توپ والیبال استاندارد و لاستیکی

- توپ های تنیس

- توپ فوتبال

- توپ مینی هندبال

- توپ لاستیکی در اندازه های کوچک

- طناب انفرادی بلند: ۱۹۰-۲۲۰-۲۵۰ سانتی متری

- طناب بلند: ۳۸۰-۴۶۰-۵۴۰-۷۲۰ سانتی متری

- کشی به طول ۱۱۰ سانتی متر

- طناب سقفی

- انواع راکت های ورزشی

- انواع تورها

- انواع سبدها

- کیسه های لوبیای ۱۵ × ۱۵ و تعدادی تابلو برای هدف گیری (می توان داخل کیسه را از شن پر کرد)

- چوب در اندازه های مختلف (۹۰ سانتی متروچوب دوی امدادی)

- گچ برای خط کشی

- حلقه های هولی هوپ

- تعدادی بطری پلاستیکی برای نشانه گیری

- تعدادی جعبه در اندازه های مختلف برای پرش

- چوب موازنه با ارتفاع مختلف

- تلمبه ی باد

- تابلو اعلانات

- کابینت فلزی (برای نگهداری وسایل)

- کیسه های کتان برای حمل توپ (برای جمع آوری و حمل آنها به کلاس و بر عکس)

- جعبه ابزار
- جعبه چرخ دار برای حمل و نقل وسایل
- مانع ۵، ۳۷/۳۰، ۴۵ و ۵۰ سانتی متر
- تشک ژیمناستیک ۱۰۰×۱۰۰- سانتی متر
- پارالل کوتاه
- نردبان افقی
- انواع حلقه (هولی هوپ، تایرماشین؛ تویه لاستیک)
- پله
- چوب تعادلی (۹۰ سانتی متر)
- انواع جعبه با ارتفاع مختلف برای بالا رفتن و پریدن از روی آنها
- تخته تعادلی طرح سوئدی
- تخته بسکتبال
- دروازه هندبال یا مینی فوتبال
- میله نگهدارنده تور والیبال
- میله نگهدارنده تور بدمینتون

ب) فضای ورزشی

با توجه به سه دسته حرکات غیرانتقالی، انتقالی و دست‌ورزی که در پایه‌های اول، دوم و سوم انجام می‌شود و همچنین بازی‌های ورزشی که در آنها نیاز به تحرک و جابه‌جایی و پرتاب و دریافت توپ‌های مختلف ورزشی و غیره وجود دارد، حداقل فضای موردنیاز برای کلاس تربیت بدنی در دوره‌ی ابتدایی با توافق وزارت آموزش و پرورش و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور تعیین می‌شود. این فضا باید کاملاً از سایر فضاهای مدرسه تفکیک شده باشد و امکان فعالیت معلم و دانش‌آموزان را بدون حضور دیگران فراهم کند. ازطرفی به علت شرایط اقلیمی کشور و به خصوص تامین شرایط لازم برای فعالیت دختران، ترجیحاً این فضا باید سرپوشیده باشد.

ویژگی‌های اختصاصی معلم تربیت بدنی دوره ابتدایی

- ۱- داشتن حداقل مدرک لیسانس تربیت بدنی
- تبصره: در صورت نبود لیسانس تربیت بدنی، به کارگیری معلم فوق دیپلم تربیت بدنی و یا معلم لیسانس غیرمرتبط، با گذراندن دوره‌های تخصصی مربوط بلامانع است.
- ۲- آشنایی از محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی
- ۳- نداشتن نقص عضوی که مانع از انجام وظیفه باشد
- ۴- توانایی جسمانی لازم برای اجرای مهارت‌ها و فعالیت‌های موردنظر در برنامه
- ۵- توانایی فنی لازم برای نشان دادن مهارت‌های پایه و فعالیت‌های بدنی
- ۶- داشتن تناسب اندام و وزن مطلوب
- ۷- اعتقاد به اثربخشی فعالیت‌های بدنی و آمادگی جسمانی در بهداشت و تندرستی
- ۸- اعتقاد به فعالیت‌های بدنی به عنوان وسیله‌ای برای ابراز وجود دانش‌آموزان تکامل و بهبود یادگیری آنها.
- ۹- داشتن دانش و توانایی لازم در تلفیق سایر مواد آموزشی با تربیت بدنی و بالعکس

ملاحظات اجرایی برنامه

- ۱- با توجه به ضرورت و اهمیت نقش نیروی انسانی در اجرای برنامه درس تربیت بدنی دوره ابتدایی، لازم است معلمان واجد شرط طی یک برنامه پنجساله تامین شده و یا آموزش‌های تخصصی لازم را براساس دستورالعمل‌های مربوط گذرانده باشند.
 - ۲- تجهیزات و وسایل موردنیاز، متناسب با استانداردهای لازم، تهیه و در اختیار واحدهای آموزشی قرار گیرد.
 - ۳- در طراحی و ساخت واحدهای آموزشی، فضای آموزشی موردنیاز در نظر گرفته شود.
- موضوع:** راهنمای برنامه درسی تربیت بدنی در دوره ابتدایی در هفتصد و بیست و چهارمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ به تصویب رسید.

آموزش قرآن در دوره ابتدایی

جلسه ۶۶۸ تاریخ ۱۳۸۰/۹/۱ - شماره ابلاغ ۱۲۰/۲۶۰۱/۸ تاریخ ۱۳۸۰/۹/۷

- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی موظف است ظرف مدت دو ماه اهداف درس قرآن، سرفصل برنامه‌ها، اصول و روش آموزش، شیوه ارزش یابی و نحوه اجرای آن در دوره ابتدایی با همکاری صاحب‌نظران تدوین و جهت تصویب به شورای عالی آموزش و پرورش ارائه کند و در این جهت از نتایج گزارش ارزش یابی پژوهشکده تعلیم و تربیت از اجرای آزمایشی درس قرآن در پایه‌های اول و دوم ابتدایی و توصیه‌های شورای عالی به شرح زیر استفاده نماید:
- ۱- آموزش و یادگیری قرآن در کلیه پایه‌های تحصیلی دوره ابتدایی لحاظ شود.
 - ۲- آموزش قرآن حتی‌الامکان توسط معلم کلاس انجام گیرد.
 - ۳- محتوا و روشهای آموزش پیامدهای عاطفی مثبت داشته و انس و علاقه دانش‌آموزان را نسبت به قرآن افزایش دهد.
 - ۴- هم‌خوانی و استفاده از گوش کردن و شنیدن قرآن در همه پایه‌های تحصیلی به ویژه پایه‌های اول و دوم مورد تاکید است.
 - ۵- در پایه اول ابتدایی آموزش قرآن با گوش کردن و شنیدن سوره‌های کوتاه، موزون و آهنگین قرآن آغاز و بصورت همخوانی با نگاه به سطور قرآن بدون تجزیه کلمات و جملات ادامه یابد و دانش‌آموزان به تدریج با مفهوم برخی از آنها آشنا شوند.
 - ۶- آموزش روخوانی قرآن با تاکید بر شناخت حروف، حرکات و علائم خط عربی از پایه دوم یا سوم ابتدایی آغاز شود.
 - ۷- آموزش قرآن در پایه‌های اول و دوم دبستان هر روز حتی‌الامکان در ابتدای زنگ اول اجرا شود.
 - ۸- ارزش یابی پیشرفت دانش‌آموزان در برنامه آموزش قرآن در پایه‌های اول و دوم دبستان فرآیند محور و شامل گزارشی توصیفی از عملکرد دانش‌آموز و چگونگی یادگیری او باشد.

۹- از مدرسی که در اجرای برنامه آموزش قرآن موفقیت‌های چشمگیری داشته‌اند تقدیر و حمایت شود.

۱۰- دانش‌آموزانی که در یادگیری قرآن پیشرفت قابل توجهی داشته باشند مورد تشویق قرار گرفته و در جهت کسب آموزشهای عمیق‌تر حمایت شوند.

۱۱- کتاب راهنمای معلم، وسایل صوتی، تصویری مناسب تهیه و در اختیار معلمان قرار گیرد تا آنها با استفاده از قابلیت‌های شخصی و امکانات مذکور موقعیتهای جذابی را برای آموزش قرآن طراحی و اجرا کنند.

۱۲- نیروی انسانی و امکانات لازم برای اجرای برنامه پیشاپیش آماده شود و نوسازی مداوم آن مورد توجه جدی قرار گیرد.

۱۳- در تکمیل برنامه آموزش قرآن برای دوره ابتدایی از تجارت سایر کشورها استفاده شود.

تبصره - اجرای برنامه آموزشی قرآن در پایه‌های اول و دوم ابتدایی براساس برنامه از پیش تعیین شده در سال تحصیلی ۸۱-۸۰ ادامه خواهد یافت.

موضوع: نحوه تدوین و تصویب برنامه آموزش قرآن در دوره ابتدایی در ششصد و شصت و هشتمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش تاریخ ۸۰/۹/۱ به تصویب رسید. صحیح است، به مورد اجرا گذارده شود.

اصول حاکم بر آموزش قرآن در دوره ابتدایی

بر اساس بند ۲ مصوبه جلسه ۶۷۷ تاریخ ۱۳۸۱/۶/۷

شماره ابلاغ ۱۲۰/۲۵۵۶/۸ تاریخ ۱۳۸۱/۶/۱۰

اصول حاکم بر آموزش قرآن در دوره ابتدایی

- ۱- توجه جدی به موضوع «انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن» در تمام موارد اعم از تعیین اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزش‌یابی.
- ۲- تعیین اهداف درس قرآن براساس اهداف آموزشی و پرورشی دوره ابتدایی (مصوب شورای عالی آموزش و پرورش).
- ۳- رعایت جامعیت آموزش قرآن با تأکید بر آموزش روخوانی و روان‌خوانی قرآن.
- ۴- لحاظ کردن اهداف مشترک دوره ابتدایی در اهداف درس قرآن و توجه به ارتباط درس قرآن با سایر دروس
- ۵- تأکید بر سهل‌الوصول بودن اهداف، محتوا و روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزش‌یابی، با در نظر گرفتن اصول روان‌شناسی یادگیری.
- ۶- جذاب و دلپذیر بودن محتوا و روش‌های تدریس، با تأکید بر استفاده از هنر برای دستیابی هر چه بیشتر به پیامدهای عاطفی آموزش.
- ۷- تناسب محتوای آموزش با نیازها و علایق و توانایی دانش‌آموزان
- ۸- تأکیدگذاری بیشتر بر مهارت‌های عملی (در قیاس با دانش نظری) به ویژه مهارت‌های سمعی و بصری
- ۹- انعطاف‌پذیری روش‌های تدریس با در نظر گرفتن شرایط مختلف.
- ۱۰- تأکید بر الگوگیری در آموزش قرائت قرآن.
- ۱۱- مبتنی بودن آموزش روخوانی بر سیر سوادآموزی فارسی و استفاده از رسم‌الخط شبیه به خط فارسی.
- ۱۲- کلمات و ترکیبات قرآنی که برای آموزش روخوانی براساس سیر سوادآموزی انتخاب می‌شود باید حتی‌الامکان در کتاب درسی به نحوی ارائه شود که ارتباط آنها با آیات قرآن احساس شود.
- ۱۳- اولویت دادن به روش‌های فعال تدریس و کارگروهی دانش‌آموزان.
- ۱۴- استفاده از فناوری آموزش متناسب با قداست و شأن قرآن کریم.
- ۱۵- ضرورت آموزش قرآن از زبان آموزگار پایه
- ۱۶- ارتقاء توانایی آموزگاران با استفاده از شیوه‌های متنوع و موثر
- ۱۷- استفاده از زمان و فضای مناسب برای آموزش قرآن
- ۱۸- ضرورت استمرار آموزش قرآن و رعایت تعدد و فاصله جلسات تدریس در طول هفته.
- ۱۹- تخصیص مدت زمان آموزش لازم برای دستیابی به اهداف درس قرآن
- ۲۰- پشتیبانی از برنامه آموزش قرآن و نظارت بر آن به منظور تقویت جایگاه این درس در دوره ابتدایی

- ۲۱- وجود ویژگی‌های زیر در شیوه‌های ارزش یابی:
- الف) تقویت علاقه‌ی دانش‌آموزان به یادگیری.
- ب) توجه به دو اصل « تشویق » و « احساس موفقیت » در فرایند ارزش یابی.
- ج) حفظ و تقویت منزلت و اهمیت درس قرآن در میان سایر دروس.
- د) جهت گیری ارزش یابی به سمت ارزش یابی توصیفی.
- هـ) توجه به اصل تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان.
- و) پرهیز کردن از ایجاد محیط‌های اضطراب‌آور.
- ۲۲- اشاعه‌ی برنامه‌ی آموزش قرآن از راه‌های گوناگون، به ویژه بهره‌گیری از اولیاء دانش‌آموزان و صدا و سیما.

اهداف کلی آموزش قرآن در دوره ابتدایی

- ۱- آشنایی با قرآن کریم که کلام الهی و کتاب آسمانی است.
- ۲- تقویت انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن
- ۳- روخوانی قرآن به صورت شمرده و آرام از روی مصحف با استفاده از رسم‌الخط آموزشی.
- ۴- توانایی خواندن آیات کتاب درسی به صورت روان یا آهنگین.
- ۵- آشنایی با قواعد ضروری روخوانی قرآن.
- ۶- حفظ کردن برخی از سوره‌های کوتاه کتاب درسی.
- ۷- آشنایی با برخی از داستان‌های قرآن کریم.
- ۸- فراگیری معنای برخی از کلمات ساده^۱ و عبارات کوتاه قرآن.
- ۹- تقویت علاقه به شنیدن، خواندن و فهم معنای آیات قرآن کریم.
- ۱۰- آشنایی با مفهوم برخی از پیام‌های قرآن.
- ۱۱- شناسایی و تقویت استعدادهای دانش‌آموزان در گرایش‌های مختلف آموزش قرآن

اهداف آموزش قرآن در هر یک از پایه‌های دوره ابتدایی

دانش‌آموز در پایان هر سال تحصیلی توانایی‌های زیر را کسب می‌کند.

پایه اوّل ابتدایی

- ۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره‌های کتاب علاقه نشان می‌دهد.
- ۲- دوست دارد کتاب قرآن خود را پاکیزه نگه دارد.
- ۳- با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۴- با معنای برخی از عبارات ساده‌ی قرآن (به زبان کودکانه یا شعر) آشنا می‌شود.
- ۵- درخواندن آهنگین و جمعی سوره‌های کتاب درسی، مشارکت می‌کند.
- ۶- با گوش دادن به قرائت آیات قرآن و نگاه کردن به عبارات آن‌ها، سوره‌های کتاب درسی را به صورت ساده یا آهنگین می‌خواند.
- ۷- برخی از کلمات و عبارات ساده قرآنی کتاب را براساس سیر سوادآموزی فارسی می‌خواند.

۱- کلمه ساده، کلمه‌ای است که خود آن کلمه یا کلمه‌های هم خانواده‌ی آن در فارسی رایج است.

پایه دوم ابتدایی

- ۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره‌های کتاب علاقه نشان می‌دهد.
- ۲- دوست دارد کتاب قرآن خود را پاکیزه نگه دارد به آن احترام بگذارد.
- ۳- با بعضی از آداب خواندن قرآن مانند پاکی و پاکیزگی آشنا می‌شود.
- ۴- با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۵- با مفاهیم ساده‌ی برخی از پیام‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۶- معنای برخی از کلمات ساده‌ی پیام‌های قرآنی کتاب را می‌داند.
- ۷- برخی از نشانه‌ها و نمادهای رسم‌الخط قرآن را می‌شناسد.
- ۸- سوره‌های کتاب را (از طریق استماع نوار و نشان دادن خط کتاب) ساده یا آهنگین می‌خواند.

- ۹- سوره‌های حمد، توحید، ناس و عصر را از حفظ می‌خواند.
- ۱۰- عبارات قرآنی هر درس را به صورت ساده و شمرده می‌خواند.
- ۱۱- می‌تواند مفهوم پیام‌های قرآنی کتاب را به زبان کودکان بیان کند.

پایه سوم ابتدایی

- ۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره‌های کتاب علاقه نشان می‌دهد.
- ۲- به زیبا خواندن سوره‌های کتاب علاقه‌مند است.
- ۳- با چگونگی وقف در آخر آیات و عبارات قرآنی آشنا می‌شود.
- ۴- با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۵- با مفاهیم ساده‌ی پیام‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۶- معنای برخی از کلمات آشنا و ساده‌ی قرآنی را می‌داند.
- ۷- نشانه‌ها و نمادهای رسم‌الخط قرآن را می‌شناسد.
- ۸- سوره‌های کوتاه کتاب را (با نشان دادن خط) به صورت روان یا آهنگین می‌خواند.
- ۹- عبارات قرآنی کتاب را به صورت ساده و شمرده می‌خواند.
- ۱۰- می‌تواند مفهوم پیام‌های قرآنی کتاب را به زبان ساده بیان کند.

پایه‌ی چهارم ابتدایی

- ۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب علاقه نشان می‌دهد.
- ۲- به زیبا خواندن قرآن و حفظ برخی از سوره‌ها و پیام‌های قرآنی کتاب علاقه‌مند است.
- ۳- علاقه دارد معنای آیات و عبارات قرآنی کتاب را بداند.
- ۴- دوست دارد در جلسات قرآنی شرکت کند.
- ۵- با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۶- با مفاهیم ساده‌ی پیام‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۷- معنای برخی کلمات آشنا و ساده‌ی قرآن را می‌داند.
- ۸- سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب را (با نشان دادن خط) به صورت روان یا آهنگین می‌خواند.
- ۹- عبارات قرآنی دارای حروف ناخوانا را صحیح می‌خواند.
- ۱۰- قواعد وقف را در آخر آیات و عبارات قرآنی رعایت می‌کند.
- ۱۱- می‌تواند مفهوم پیام‌های قرآنی کتاب را به زبان ساده بیان کند.
- ۱۲- برخی از عبارات ساده و کوتاه قرآن را معنا می‌کند.

پایه‌ی پنجم ابتدایی

- ۱- به شنیدن قرائت زیبای قرآن علاقه نشان می‌دهد.
- ۲- به زیباخواندن قرآن و حفظ برخی ازسوره‌ها و پیام‌های قرآنی کتاب علاقه‌مند است.
- ۳- علاقه‌مند است معنای آیات قرآن را بداند.
- ۴- دوست دارد در جلسات و برنامه‌های قرآنی شرکت کند.
- ۵- با نحوه‌ی خواندن حروف مقطعه آشنا شود.
- ۶- با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۷- با مفاهیم ساده‌ی پیام‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۸- معنای برخی از کلمات آشنا و ساده‌ی قرآن را می‌داند.
- ۹- سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب را به صورت روان یا آهنگین می‌خواند.
- ۱۰- آیات قرآن را با کمک خط آموزشی به صورت شمرده می‌خواند.
- ۱۱- مفهوم پیام‌های قرآنی کتاب را به زبان ساده بیان می‌کند.
- ۱۲- برخی از عبارات ساده و کوتاه قرآن را معنا می‌کند.

سرفصل‌های آموزش قرآن در دوره ابتدایی

سرفصل	توضیح
استماع ^۱ و قرائت زیبای سوره ها و آیات قرآن	شنیدن سوره‌های جرعسی‌ام، اذکار نماز و عبارت هایی ^۲ از آیات قرآن برای ایجاد علاقه ی بیش تر به قرائت قرآن و کسب توانایی نسبی در زیباخوانی ^۳ قرآن کریم.
روخوانی	پایه ی اول: خواندن کلمات و عبارات ساده ی قرآنی براساس سوادآموزی فارسی پایه‌های بعدی: روخوانی و روان خوانی ^۴ سوره‌های استماع شده و و برخی عبارت‌های قرآنی و اذکار نماز
پیام قرآنی ^۵	پایه دوم به بعد: آشنایی با برخی پیام‌های اخلاقی و تربیتی قرآن که برای کودکان مناسب است.
قواعد روخوانی	آموزش و تمرین قواعد ضروری روخوانی قرآن شامل الف کوچک، کاف بی سرکج، تشدید، حروف ناخوانا ، ؤ ، تنوین، همزه و کرسی‌های آن، وقف و...
معنای کلمات و عبارات	آشنایی با معنای برخی کلمات ساده، ترکیب‌ها و عبارت‌های کوتاه و پرکاربرد قرآن
داستان	آشنایی با برخی از داستان‌های قرآنی و یا داستان‌های مربوط به قرآن که برای کودکان مناسب است

روش تدریس

در آموزش قرآن از روش تدریس فعال استفاده می‌شود. در بخش آموزش روخوانی قرآن که کسب مهارت عملی اهمیت بیشتری دارد، نقش اصلی در فرآیند یاددهی - یادگیری برعهده دانش‌آموزان است و آموزگار بیشتر نقش راهنما (با دانش‌آموز محور) دارد. برای عینی و ملموسی شدن هر چه بیشتر مفاهیم پیام‌های قرآنی، دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری کاملاً فعال و خلاق مشارکت می‌کنند. توضیحات هر قسمت به تفکیک در جدول پیوست آمده است.

^۱ - استماع: شنیدن آیات قرآن از نوار آموزشی یا از آموزگار.

^۲ - عبارت قرآنی: مجموعه‌ای از آیات قرآن غیر از سوره‌های جزء سی‌ام که شامل داستان یا موضوع تربیتی، اخلاقی و اعتقادی مناسب دانش‌آموزان است

^۳ - زیبا خوانی: خواندن قرآن به صورت آهنگین و تقریباً شبیه به لحن عربی.

^۴ - روخوانی: خواندن قرآن به صورت شمرده یا حداقل بخش بخش - روان خوانی: خواندن قرآن به صورت معمولی و با سرعتی بیش از شمرده خوانی

^۵ - پیام قرآنی: عبارت یا آیه کوتاهی از قرآن کریم که متضمن مفهومی اخلاقی، تربیتی یا اعتقادی مناسب دانش‌آموزان است.

موضوع	روش	نقش آموزگار	نقش دانش آموز	فرایند آموزش
آموزش روخوانی	تلفیقی (کلی و تحلیلی) ^۲	نقش آموزگار در آموزش روخوانی به نحوی است که بدون آن که کلمات و عبارات قرآن را بخواند با نشان دادن و توجه دادن به صامت‌ها و مصوت‌ها، به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا آنها خود کلمات و عبارات قرآنی را صحیح بخوانند.	مراحل روخوانی کلمات و عبارات قرآنی را از بخش‌خوانی تا روان‌خوانی خود دانش‌آموز طی می‌کند.	این آموزش طی مراحل زیر انجام می‌شود: ۱- بخش‌خوانی دانش‌آموزان به صورت جمعی و فردی با اشاره‌ی معلم به صامت‌ها و مصوت‌ها ۲- بخش‌خوانی دانش‌آموزان بدون اشاره‌ی معلم ۳- شمرده‌خوانی ۴- روان‌خوانی تذکر: هر یک از مراحل آموزش با تمرین و تکرار لازم همراه است و تا قبل از یادگیری هر مرحله، مرحله‌ی بعد آغاز نمی‌شود. ممکن است هر یک از این مراحل بیش از یک سال به طول انجامد. برنامه‌ریزی در این زمینه از انعطاف لازم برخوردار است. هر دانش‌آموز با توجه به استعدادهای فردی خویش، به تدریج این مراحل را از پایه‌ی اول آغاز می‌کند و در پایه‌ی پنجم به مراحل پایانی آن دست می‌یابد.

۱- کلی: یادگیری با توجه به کل صورت و شکل کلمات و جملات انجام می‌شود و بیشتر بر روش جمله (آیه) محور تاکید دارد.
۲- تحلیلی: یادگیری براساس آموزش بخش‌های کلمات و عبارات انجام می‌شود. کلمات و عبارات به صورت طبیعی (تفکیک نشده) نوشته می‌شود و دانش‌آموز آنها را بخش بخش می‌خواند.

زیبا خوانی (قرائت و ترتیل آموزشی)	الگوی	نوار آموزشی ، نقش اصلی را در فرایند یاددهی - یادگیری ایفا می کند.	دانش آموزان یا استماع و الگوگیری از نوار آموزشی یا از قرائت زیبای معلم، ضمن تقویت مهارت خوب گوش دادن به طور فعال در فرایند یاددهی - یادگیری شرکت می کنند.	دانش آموزان با استماع و الگوگیری از نوار آموزشی یا از قرائت زیبای معلم، سوره ها و عبارت های قرآنی کتاب را به صورت دسته جمعی می خوانند. تذکر: در این بخش از یادگیری، تأکید بر جمع خوانی دانش آموزان است، هر چند آنها به مدد استعداد های خود مهارت زیبا خوانی سوره ها و عبارت های قرآنی را به صورت فردی نیز کسب می کنند.
پیام قرآنی	بحث و گفت و گو	آموزگار به کمک تصاویر پیام ها با تبیین مفهوم مورد نظر، دانش آموزان را در درک مفهوم آن پیام کمک می کند.	دانش آموزان با مشاهده ی تصاویر، بحث و گفت و گو و مشارکت در فرایند یاددهی - یادگیری به درک مفهوم پیام و توسعه و تعمیم آن دست می یابند.	آموزگار با دعوت از دانش آموزان برای مشاهده، مشارکت و گفت و گو درباره ی تصویر پیام ها، زمینه درک مفهوم پیام ها را فراهم می آورد. تذکر: ۱- دانش آموزان به حفظ کردن عبارت پیام های قرآنی تشویق شوند. ۲- حفظ کردن متن و ترجمه ی پیام ها الزامی نیست.
داستان قرآنی	داستان گویی	آموزگار به کمک تصاویر، داستان های کتاب را برای دانش آموزان تعریف می کند.	دانش آموزان با بازگویی داستان ها، ضمن تقویت مهارت سخن گفتن، آشنایی خود را با داستان های قرآنی (و علاقه خود را به این داستان ها) ارتقا می بخشند.	۱- پرداختن به داستان ها باید به نحوی باشد که به هدف اصلی آموزش قرآن در دوره ی ابتدایی یعنی آموزش روخوانی آسیمی وارد نسازد. ۲- ترجیحاً داستان هایی در کتاب می آید که در سایر کتاب های درسی نیامده است، یا به شکلی که در کتاب آموزش قرآن به آن داستان پرداخته شده است در آن کتاب نیامده است. ۳- در بیان داستان ها رعایت اختصار ضروری است. ۴- در طرح داستان ها تنوع سبک رعایت شود.

تبصره ۲- به برخی از آموخته‌های خاص دانش‌آموزان در سطوح بالاتر یادگیری مانند خواندن قرآن به صورت ترتیل، حفظ سوره‌ها و پیام‌های قرآنی، معنا کردن عبارات قرآنی کتاب، می‌توان در ارزش‌یابی نمره‌ی تشویقی اختصاص داد.

۳- ابزار ارزش‌یابی: در ارزش‌یابی مستمر می‌توان از فهرست هدف‌های رفتاری برای مشاهده‌ی رفتار فردی و گروهی دانش‌آموزان و نیز از سایر ابزارهای مناسب با موضوع ارزش‌یابی بهره‌جست. در ارزش‌یابی پایانی به استفاده از کارت آزمون توصیه می‌شود. تهیه کارت آزمون در پرسش‌های شفاهی موجب ارزش‌یابی دقیق‌تر خواهد شد.

۴- روش ارزش‌یابی: ارزش‌یابی مستمر و پایانی درس قرآن در تمام پایه‌های دوره‌ی ابتدایی به صورت شفاهی انجام می‌شود. ارزش‌یابی مستمر علاوه بر پرسش شفاهی شامل سنجش میزان شرکت گروهی دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری، فعالیت‌های قرآنی خارج از کلاس، مشاهده رفتار دانش‌آموزان و سایر موارد مشابه است. تفصیل و توصیه‌های مربوط به ارزش‌یابی مستمر و پایانی در دستورالعمل مربوط طراحی و تدوین می‌شود.

تبصره - ارزش‌یابی درس قرآن در پایه‌ی اول و دوم ابتدایی به صورت کیفی و توصیفی است. نتیجه‌ی این ارزش‌یابی ذیل چهار رتبه‌ی «ممتاز، عالی، بسیار خوب و خوب» در کارنامه‌ی دانش‌آموزان منعکس می‌گردد.

ملاحظات اجرایی در برنامه‌ی آموزش قرآن

۱- ضرورت بازنگری در تعداد واحدهای درسی و سرفصل‌های آموزش قرآن در رشته‌ی آموزش ابتدایی دوره‌های کاردانی و کارشناسی پیوسته و ناپیوسته‌ی مراکز تربیت معلم، ضمن خدمت و دانشگاه؛ به نحوی که فارغ‌التحصیلان این رشته علاقه، توانایی و تخصص لازم را برای آموزش قرآن براساس برنامه‌ی جدید کسب کند.

۲- طراحی و اجرای دوره‌های کارآمد و جذاب و پیرانگیزه‌ی ضمن خدمت برای ارتقاء بخشیدن به توانایی علمی و عملی آموزگاران در آموزش قرآن کریم و کسب مهارت‌های لازم برای آموزش این درس براساس برنامه‌ی جدید.

۳- تأمین و تربیت مدرس قرآن در کشور برای برگزاری دوره‌های ضمن خدمت آموزگاران در مناطق آموزش و پرورش.

۴- تهیه و اجرای طرحی از سوی معاونت آموزش عمومی و امور تربیتی برای نظارت دائمی بر آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی و پشتیبانی از آن ضروری است.

۵- شورای عالی آموزش و پرورش با توجه به ضرورت استمرار آموزش قرآن، توصیه می‌کند در پایه‌ی اول ابتدایی علاوه بر ساعت مصوب، حداکثر سه روز در طول هفته به مدت ۱۰ هفته در زنگ اول، آموخته‌های درس قرآن، تمرین و تکرار شود.

راهنمای برنامه‌ی تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی

جلسه ۷۳۵ تاریخ ۱۳۸۵/۴/۲۷ - شماره ابلاغ ۱۲۰/۴۹۵۰ تاریخ ۸۵/۷/۱۰

مقدمه:

کودکی، آغاز حرکت و تلاش برای زیستن است؛ مرحله‌ای که باید آن را به خودی خود، به رسمیت شناخت؛ زیرا کودک، انسانی است مستقل با احساسات و خصوصیات خوب انسانی. با این همه، کودکی، مقدمه نوجوانی، جوانی و بزرگسالی است و اساس زندگی بزرگسالی، به کیفیت این دوره بستگی دارد. این کیفیت نیز به چگونگی تعلیم و تربیت در این دوران وابستگی کامل دارد. در این دوره است که شخصیت، منش و رفتار کودک (به ویژه رفتارهای اجتماعی) و رشد جسمانی، عقلانی و فرهنگی وی بر اثر ارتباط او با سایرین شکل می‌گیرد. بی‌دلیل نیست که پیشوایان دینی بیش و پیش از هر چیز، به دوره کودکی توجه داشته و راهنمایی‌های لازم را در این باره ارائه کرده‌اند.

امروزه، درس دینی جزء جدایی‌ناپذیر برنامه درسی مدارس ما به شمار می‌رود. اهمیت این ماده درسی حتی پیش از انقلاب اسلامی نیز به خوبی احساس می‌شده و کسانی بوده‌اند که با تلاشهای آنان، نهاد آموزش و پرورش رسمی آن زمان کشور، به گنجاندن ماده درسی با عنوان «دینی»، مجاب می‌شده است. در این میان، یاد و خاطره بزرگانی چون استاد شهید مطهری، مرحوم شهید دکتر بهشتی و مرحوم شهید دکتر باهنر همواره برای دست‌اندرکاران نظام آموزشی کشور و دانش‌آموزان و معلمان، زنده و جاوید است. شایان ذکر است که آموزش دین به معنای جامع آن، در درس دینی خلاصه نمی‌شود و باید مبانی دینی محور اصلی و غالب نظام آموزشی و برنامه درسی نیز باشد.

در سالهای اخیر، توجه به نیازهای نو در عرصه آموزش دین، رویکردهای جدید در امر آموزش، توجه بیش از پیش به جنبه‌های نگرشی آموزه‌های دینی، لزوم بهره‌گیری از روشهای نوین در تعلیم و تربیت دینی و به کارگیری تربیت دینی به منظور شکل‌گیری رفتارهای دینی و تقویت احساس دینی از طریق شناخت دین و تفکر در آن و ... - که همه برخاسته و برگرفته از نظرها و پیشنهادهاى آموزگاران مجرب، صاحب‌نظران و کارشناسان امر تعلیم و تربیت است - متخصصان تعلیم و تربیت دینی را برآن داشته است تا با برنامه‌ریزی دقیق و مطالعه جامع‌الاطراف در این خصوص، دست به کار تهیه برنامه‌ای نوین برای تعلیم و تربیت دینی شوند.

۱ - ضرورت و اهمیت (فلسفه وجودی تعلیم و تربیت دینی)

«ان هذا القرآن یهدی للتی هی اقوم و یشیر المؤمنین الذین یعملون الصالحات ان لهم اجرا کبیراً»
مهم‌ترین رسالت نظام اسلامی برنامه‌ریزی برای پرورش انسانهایی مؤمن، اندیشه‌ورز، خلاق، متعهد و عامل به تعالیم اسلامی است. انجام این رسالت هم بالندگی، دوام و استکمال نظام اسلامی را در پی دارد و هم فرصتی فراهم می‌کند تا احاد جامعه وظایفی را که خداوند برای آنها معین فرموده انجام دهند و به سوی فلاح و رستگاری گام بردارند. روشن است که این مسئولیت مهم زمانی مؤثر واقع می‌شود که نظام اسلامی به رسالتهای دیگر خود نیز به طور نسبی عمل

نماید و عوامل آسیب‌زای اجتماعی و تربیتی را به حداقل برساند. زیرا اهداف و مسئولیتها هرچه عمیق‌تر و عظیم‌تر شوند، علاوه بر برنامه‌ریزی گسترده، نیازمند دایره‌ای وسیع و شبکه‌ای پیچیده از عوامل و اسباب خواهند بود.

جمهوری اسلامی ایران بر مبنای این اعتقاد که دین اسلام طرحی برای «حیات طیبه» در دنیا و فلاح و رستگاری در آخرت است، ساختار ویژه‌ای را برای اداره جامعه در پیش گرفته است و تربیت دینی را به عنوان مبنایی‌ترین مسئولیت می‌پذیرد و همه برنامه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را در همین جهت سامان می‌دهد. این هدف متعالی ریشه در مسئولیتی دارد که پیامبر اسلام، صلی الله علیه و آله، برای آن مبعوث شده و به جامعه توحیدی و نظام دینی هویت می‌بخشد.

«لقد من الله على المؤمنين اذ بعث فيهم رسولا من انفسهم يتلوا عليهم آياته و يزيههم و يعلمهم الكتاب و الحكمة و ان كانوا من قبل لفى ضلال مبين»

تعهد نظام اسلامی نسبت به تعلیم و تربیت احاد جامعه به معنی تعیین نوع خاصی از تصدی‌گری و کیفیت انجام این مسئولیت نیست؛ بلکه نوع تصدی‌گری متناسب با شرایط زمانی و مکانی تنظیم می‌گردد؛ همان‌طور که تعهد نظام اسلامی نسبت به تأمین معیشت مردم به معنای نوع خاصی از تصدی‌گری نیست. به‌طور مثال، محیط مدرسه، بعد از خانواده، مهم‌ترین محیط تربیتی است و نظام اسلامی مسئولیت دارد سهم خود را در ساختن این محیط انجام دهد و دولتی و یا خصوصی بودن مدرسه، موجب سلب مسئولیت نمی‌گردد، بلکه صرفاً نوع مسئولیت و میزان تصدی‌گری را متفاوت می‌کند.

در نظام اسلامی، نهادهایی که نسبتی با تعلیم و تربیت دارند، به میزان دایره عمل و تأثیر خود مسئولیت بیشتری بر عهده دارند.

بعد از خانواده، نهادهای تعلیمی و تربیتی مانند حوزه‌های علمیه، آموزش و پرورش، صدا و سیما و کلیه بخشهای فرهنگی، مسئول و موظف در این امر می‌باشند. در این میان آموزش و پرورش وظیفه‌ای ویژه دارد و باید مبنای مجموعه برنامه‌های درسی و فعالیتهای تربیتی و فرهنگی قرار گیرد. علاوه بر این که رویکرد عام آموزشی در آموزش و پرورش باید رویکرد تربیت دینی باشد، درس تعلیم و تربیت دینی وظیفه دارد که آموزه‌های دینی را به دانش‌آموزان آموزش دهد و آنان را به بصیرت کافی در این‌باره برساند.

۲- رویکرد برنامه

بر مبنای انسان‌شناسی اسلامی، انسان با ویژگیهای منحصر به فردی آفریده شده که او را از سایر مخلوقات متمایز می‌کند. قرآن کریم با تعبیری چون «و لقد کرما بنی آدم..»، «ثم انشاناه خلقاً اخر» و «نفخت فيه من روحي» از این تمایز ذاتی یاد می‌کند. این خلقت خاص که با تعبیر «فطرت» نیز از آن یاد می‌شود، در استعدادها، گرایشها، تواناییها و مقاصد خاص تجلی می‌یابد. انسانها با گرایش به سوی خیر، زیبایی و کمال که سرچشمه همه آنها خداست، به دنیا می‌آیند و با برخورداری از قدرت اندیشه و انتخاب می‌توانند مظهر و تجلی‌گاه خیر و زیبایی و کمال شوند و بر مقام جانشینی خدا تکیه زنند. دین که راه سعادت و کمال انسان است، بر این فطرت بنا شده و در نسبت با آن نازل گردیده است.

«فاقم وجهک للدين حنيفا فطره الله التي فطرناس عليها لا تبديل لخلق الله ذلك الدين القيم و لكن اکثر الناس لا يعلمون» «پس روی خویش را به سوی دین یکتاپرستی فرادار، در حالی که از همه کیشها روی برتافته و حق گراباشی، به همان فطرتی که خدا مردم را برآن آفریده است. آفرینش خدا را دگرگونی نیست، این است دین راست و استوار ولی بیشتر مردم نمی‌دانند. بنا بر معارف دینی، هر انسانی با فطرتی پاک به دنیا می‌آید و تنها طریقی که می‌تواند انسان را به فلاح و رستگاری برساند و استعدادهای واقعی‌اش را شکوفا سازد، طریق سازگار با فطرت و منطبق بر آن است. همچنین مطابق با معارف دینی، مهم‌ترین ویژگی فطری انسان، گرایش به توحید، عبودیت خدای یگانه و معرفت الله است. فطرت انسان فطرت توحیدی است بدین معنا که هم خود را وابسته به خالق می‌یابد که منبع و سرچشمه همه خیرها و کمالات است و هم گرایشی به او - که گرایش به سوی همان خوبیها و زیباییهاست - در ضمیر خویش احساس می‌کند. دین اسلام که دین فطری است آمده تا این فطرت توحیدی را در همه ابعاد شکوفا کند و شخصیتی توحیدی از انسان بسازد. به علاوه رسیدن به بینش توحیدی در باب جهان و انسان زیربنا و محور برنامه هدایتی اسلام است که همه اجزا و مؤلفه‌های این برنامه را شکل و جهت می‌دهد: «صبغه الله و من احسن من الله صبغه». استاد مطهری می‌نویسد: (در حدیث است: «الدين الحنيف و الفطره و صبغه الله و التعريف، في الميثاق»؛ دین حنیف یا دین فطری و یا صبغه الله است که خدا در ميثاق - یعنی در پیمانی که با روح بشر بسته است - بشر را با آن آشنا کرده است).

محور قرار گرفتن فطرت در باب تعلیم و تربیت، محل افتراق بنیادین تعلیم و تربیت اسلامی از سایر مکاتب تعلیم و تربیتی، بخصوص تعلیم و تربیت «سکولار» است. تعلیم و تربیت در رهیافت و تقرب فطرت‌گرای خود، تعلیم و تربیتی خنثی و بدون جهت نیست؛ بلکه دارای یک جهت‌گیری بنیادی، یعنی شکوفایی فطرت توحیدی است. از آنجا که خردورزی و اختیار از ویژگیهای فطری انسان و وجه تمایز او با حیوانهاست، هدایت وی در بستری اختیاری صورت می‌پذیرد و به تمام شرایط و لوازم هدایت اختیاری ملتزم است: «انا هدیناه السبیل اما شاکراً و اما کفوراً» و از آنجا که این هدایت، اختیاری است، تعقل مهم‌ترین ساز و کار در تعلیم و تربیت اسلامی است.

بنابراین تعلیم و تربیت دینی زمینه‌ساز و تسهیل‌کننده مسیر شکوفایی استعدادها و گرایش به خیر، زیبایی و کمال است. این برنامه با رویکرد به فطرت انسان برنامه خود را سامان می‌دهد و در اصول، اهداف و روشهای تعلیمی و تربیتی، ردپای آن را دنبال می‌کند و به موارد زیر - که اصلی‌ترین ویژگی‌های فطری انسان‌اند - توجه ویژه دارد:

۱- حقیقت جویی و خردورزی

انسان به کشف واقعیت‌ها آن چنان که هستند تمایل دارد. این تمایل در میان تمامی انسان‌ها از کودک خردسال تا پیرمرد و پیرزن مشترک است. هر انسانی دوست دارد واقعیت جهان هستی را دریافت کند و حقیقت آن را بفهمد و بداند. البته قابل توجه است که این تمایل میان افراد مختلف با توجه به تربیت و پرورش از قوت و ضعف برخوردار است. داستان ابوریحان بیرونی و پرسش او به هنگام مرگ که دوست دارد دانا از دنیا برود موید همین نکته است.

از آنجا که فطرت و استعدادهای فطری با بهره‌مندی از تعقل و اتخاذ تصمیمهای درست شکوفا می‌شوند، نقش خرد و خردورزی در مسیر تعلیم و تربیت دینی بسیار مهم و بنیادی تلقی

می‌گردد. در آموزه‌های دینی ما بر دینداری خردمندانه تأکید شده است. در تعلیم و تربیت دینی، انباشتن ذهن دانش‌آموزان از دانستنیها، اطلاعات و مفاهیم دینی بدون آنکه تمایلی برای عمل به آنها وجود داشته باشد و نیز تأکید بر اعمال و مهارت‌های فاقد پشتوانه آگاهی و نگرش، به کلی مردود است. مفاهیم و موضوعات باید به نحوی ادراک شوند که قابلیت کاربرد و انتقال به زندگی روزمره یادگیرنده را داشته باشند. به علاوه، چنین دانشی باید موجبات ایجاد و تقویت احساس مثبت و خوشایند نسبت به مفاهیم دینی و گرایش به انجام اعمال دینی را فراهم آورد. بدین ترتیب، در تعلیم و تربیت دینی، اهداف شناختی نیز اهمیت ویژه خود را حفظ می‌کنند ولی نه به این صورت که تنها اطلاعاتی پراکنده و بدون ارتباط با سایر مفاهیم موجود در بافت ذهنی یادگیرنده باشند.

۲- گرایش به خیر و فضیلت

در انسان دو گرایش عمده وجود دارد: اولی، خیر حسی و یا منفعت‌جویی است و دیگری خیر عقلی و یا فضیلت. گرایش به رفع حوائج مادی و به دست آوردن آن چه برای بقا و حیات انسان ضرورت دارد از مصادیق خیر حسی است. گرایش به فضیلت و خیر را می‌توان از مقوله‌ی خیر اخلاقی و اخلاقیات بر شمرد که در آن انسان به دنبال منفعت مادی نیست. که خود بر دو قسم است: «خیر اخلاقی فردی» مانند گرایش به نظم فردی و تسلط بر نفس خویش و «خیر اخلاقی اجتماعی» مانند شجاعت، سخاوت، تعاون و ایثار. در اسلام بر این گرایش تأکید و تشویق فراوان شده است که از این قبیل است گرایش به ایثار «و یوثرن علی انفسهم و لو کان بهم خصاصة» اینکه انسان در عین احتیاج خود، دیگری را بر خود مقدم بدارد.

۳- زیبایی‌گرایی

در انسان گرایشی به جمال و زیبایی، چه به معنی زیبایی دوستی و چه به معنی زیباآفرینی که نامش هنر است به معنی مطلق وجود دارد و انسانی نیست که از این حس فارغ و خالی باشد. انسان همواره در محیط خود می‌کوشد به بهترین صورتی خود را بیاراید، محیط پیرامون زندگی خود را زیباتر کند و و از دیدن مناظر زیبا و شنیدن صدای خوش لذت ببرد. یکی از عوامل ماندگاری و جهانی شدن قرآن، عامل زیبایی یعنی فصاحت و بلاغت فوق‌العاده آن است. در قرآن می‌خوانیم که خداوند آسمان دنیا را با ستارگان زینت داد و آراست و در جایی دیگر می‌فرماید: «چه کسی زینت‌های الهی که خداوند برای بندگانش قرار داده حرام کرده است و حتی خداوند متعال امر به همراه داشتن زینت در مساجد می‌نماید. »

زیبایی‌گرایی، از مهم‌ترین ویژگیهای فطری انسان است که مورد توجه معارف دینی قرار گرفته است و عبارت مشهور «ان الله جمیل و یحب الجمال» گویای این حقیقت است. جهان خلقت (کتاب تکوین) و قرآن کریم (کتاب تشریع) تجلی زیبایی خداوند است. با توجه به علاقه فطری انسان به زیبایی، بهره‌مندی از آن در مراحل مختلف برنامه، بستر مناسبی برای تحقق اهداف فراهم می‌سازد.

۴- گرایش به خلاقیت و ابداع

در هر انسانی تمایل برای خلق و آفرینش وجود دارد که می‌خواهد آن چه را نبوده بیافریند، خلاقیت نیز همین‌گونه است. انسان از کودک خردسال تا بزرگسالان به هنگام ابداع و ایجاد مشی جدید در خود احساس سرور و شادی کرده و شخصیت متعالی‌تری می‌یابد. این گرایش نیز با تربیت و پرورش رشد و تعالی می‌یابد. خداوند متعال جهان را بدیع آفریده است. و هر روز را نو

به نو می‌آفریند و هیچ دو روزی را در جهان یکسان قرار نداده است. گرایش به خلاقیت و ابداع از دیدگاه انسان در تمامی ساحت‌های وجود انسان از اخلاق فردی و اجتماعی تا کار و تلاش روزانه جاری است بدان حد که از نظر اسلام، فردی که دو روز از عمرش یکسان باشد مورد مذمت قرار گرفته است.

۵- گرایش به عشق و پرستش

انسان حقیقتاً برترین آفریده الهی است و از نشانه‌های این برتری گرایش‌های اختصاصی و عالی انسان در مقایسه با سایر موجودات است، مانند گرایش به عشق و پرستش. در این جا باید میان عشق و شهوت تفاوت قائل شد، زیرا شهوت یعنی چیزی را برای خود خواستن. اما عشق یعنی چیزی را برای دیگری خواستن. در عشق، وصال و تصاحب برای خود انسان مطرح نیست چیزی شبیه خیر اخلاقی؛ در بحث عشق فنای عاشق در معشوق مطرح است، یعنی از خودگذشتگی و نه خودمحوری و خودخواهی. مساله‌ی پرستش یعنی عشق، انسان را به مرحله‌ای می‌رساند که می‌خواهد از معشوق، خدایی بسازد و از خود، بنده؛ او را هستی مطلق بداند و خود را در مقابل او نیست و نیستی حساب کند. چنین گرایشی در تمامی انسان‌ها وجود داشته و دارد و حتی بت‌پرستی هم راه به خطا رفته‌ی همین گرایش ناب است.

۳- اصول حاکم بر برنامه درسی

۱- محور قرار گرفتن قرآن کریم و سنت و سیره معصومین صلوات الله علیهم

این اصل که بر گرفته از مبانی تعلیم و تربیت دینی است، بر همه مراحل برنامه، بخصوص موارد زیر حاکم است:

اول: تعیین الویت‌های آموزشی

دوم: اهداف کلی پایه‌های تحصیلی

سوم: روش‌های تعلیمی و تربیتی

چهارم: تدوین محتوا و رسانه‌های آموزشی

۲- توجه به رویکردهای جدید در تعلیم و تربیت با هدف روزآمد شدن برنامه

شیوه‌های نو در تعلیم و تربیت، بر افزایش مشارکت دانش‌آموز در امر یادگیری و ایجاد فرصت‌های مناسب برای حضور فعال او در همه‌ی صحنه‌های یادگیری تأکید دارد. برنامه‌ای که بر روش‌های فعال و مشارکتی در آموزش تأکید داشته باشد، لزوماً به دنبال ایجاد فرصت برای مشارکت کودکان در امر یادگیری است. اینکه دانش‌آموز خود جست و جو کند، خود بیابد و یافته‌هایش را خود به کار گیرد، هدف روش فعال یادگیری به شمار می‌رود. در این شیوه، معلم در واقع راهنما و راهبر است و این بچه‌ها هستند که با راهنمایی او، مفاهیم جدید را دریافت می‌کنند. برنامه درسی باید تا آنجا که امکان دارد، مطابق این شیوه تهیه شود. بدین ترتیب، فعالیتهای گروهی و آموختن دانش‌آموزان از یکدیگر، فراهم کردن امکان بروز خلاقیت و ابتکار برای دانش‌آموزان، ایجاد زمینه برقراری پیوند بین آموخته‌های خود در دروس مختلف (اهداف فرعی یا کارکرد ثانویه) نیز از دیگر نکات مورد توجه در این برنامه‌اند. (در اهداف، کار کرد ثانویه دیده شده است)

۳- توجه به تواناییها و محدودیتهای رشد شناختی دانش‌آموزان دوره ابتدایی

با توجه به ویژگیهای رشد ذهنی دانش‌آموزان در دوره ابتدایی، در برنامه جدید، بر علاوه بر بهره‌گیری از محسوسات و نمونه‌های عینی بر تربیت استعدادهای کودک برای شناختن اوضاع جهان خارج و مرتبط ساختن مطالب درسی با مظاهر زندگی و اشیای موجود در محیط خاص کودک تأکید شده است. همچنین، ضمن توجه به اهمیت بهره‌گیری از حافظه کودک به نحو مطلوب، ادراک مفاهیم و فراگیری طرز استفاده از آنها (در قالب اهداف) و برقراری پیوند بین آموزش و زندگی روزمره بچه‌ها مورد تأکید قرار گرفته‌اند.

برای بیان مفاهیم موجود در برنامه، در حدامکان، بر استفاده معقول از استعداد خیال‌پردازی کودکان و همچنین، به رسمیت شناخته شدن عناصر فانتزی ذهن کودکان در مواقع مقتضی توسط معلمان، سفارش شده است. (روش‌های تدریس) البته به گونه‌ای که آرام آرام بتوانند به تفکر و تعقل بپردازند و صرفاً به عالم گسترده و زیبای تخیل دلخوش نشوند. لذا برای تحقق جنبه‌های فوق نیز، تا حد ممکن از مفاهیم ساده و ملموس استفاده شده است. مفاهیمی که بچه‌ها خود بتوانند با آنها ارتباط برقرار کرده، درکشان کنند و نسبت به آنها احساس خوشایند و دلپذیری داشته باشند.

شایان ذکر است که تأکید بر آموزش محسوس و ملموس صرفاً شیوه و روشی است برای تقویت ایمان به غیب، چرا که بذر ایمان به غیب نیز در همین دوره در وجود کودک افشاندن می‌شود و البته همین اقدام نیز با توجه به لحاظ توانایی‌های ذهنی کودک انجام می‌شود.

۴- توجه به جنبه‌های عاطفی، نگرشی برای عمل کردن باورها

تأکید بر جنبه‌های نگرشی و عاطفی تعلیم دینی، به منظور فراهم ساختن مقدمات عمل به باورها، یکی از ویژگیهای مهم برنامه تعلیم و تربیت دینی است. آنچه بیش از هر چیز دیگری در تعلیم و تربیت دینی موردنظر است، ایجاد نگرشهای صحیح و یا تغییر برخی نگرشهای نادرست است و این که دانش‌آموز براساس آموخته‌های خود بتواند به یک موضع و نظرگاه معین و ضرورتاً صحیح برسد و امکان انتخاب و تصمیم‌گیری را بیابد و در نهایت از این رهگذر به ایمان و اعتقاد برسد. این ایمان و اعتقاد، مقدمه عمل آگاهانه و انتخاب شده است، بنابراین در برنامه جدید، انباشتن ذهن کودکان از مفاهیم و تأکید صرف بر مهارتهایی که تنها به درد امتحان می‌خورد و آنها را به هنگام ارزشیابی به ظاهر موفق جلوه می‌دهد، مد نظر نبوده، در عوض، ادراک مفاهیم دینی به عنوان مقدمه‌ای برای رشد عاطفی و تغییر نگرشهای دانش‌آموزان نسبت به آنها و انس با این مفاهیم مورد توجه قرار گرفته است. همچنین به «عمل صحیح» به عنوان حاصل تبعی «نگرشهای صحیح» تأکید شده است.

۵- اصالت قائل شدن به کیفیت فرایند یاددهی - یادگیری و استفاده از روش آموزش فعال

تربیت دینی به دنبال آن است که تسهیلات و شرایط مساعدی برای رشد تفکر دینی دانش‌آموزان فراهم کند. به این ترتیب، آشنایی با معارف دینی، هدفی میانی و زیستن دینی انسان، هدف اصلی خواهد بود. از آنجا که مسایل زندگی انسان نامحدودند و هیچ‌گاه نمی‌توان همه آنها را آموزش داد، لازم است دانش‌آموختگان، فرایند یادگیری را به خوبی آموخته باشند تا در مواجهه با هر مسئله تازه‌ای، راه حل مناسب آن را پیدا کنند و جریان یادگیری را تداوم بخشند. همچنین، باید توجه داشت که فرایند و مسیر بر کیفیت نتیجه هم اثر می‌گذارد. احساس و نگرش فرد در مورد موضوع یادگیری نیز تا حد زیادی تحت تأثیر چگونگی طی مسیر یادگیری است؛ بنابراین، باید به افراد کمک کرد تا نسبت به فرایند یادگیری و آموخته‌هایشان

احساس خوب و خوشایندی داشته باشند. بر این اساس، توصیه می‌شود که به فرایند یادگیری بیش از پیش توجه شود؛ چرا که فقط این نتیجه یادگیری نیست که اهمیت دارد بلکه آنچه طی فرایند آموزش اتفاق می‌افتد، نیز از اهمیت فراوان برخوردار است. ثمره این بحث آن است که اولاً درگیری دانش‌آموزان در جریان یادگیری، موجب عمیق تر و پایدارتر شدن آموخته‌های آنان می‌شود؛ ثانیاً معلم را یاری می‌دهد تا برای ارزشیابی پیشرفت یادگیری آنان، هم به فرایند و هم به محصول توجه کند و به نتایج بهتری دست یابد؛ ثالثاً اینکه به واسطه فعالیت بیشتر در امر یادگیری، در دانش‌آموزان احساس خوب و خوشایندی ایجاد می‌کند که به ویژه برای درس دینی، فوق‌العاده حائز اهمیت است. همچنین فراهم ساختن فرصت مشارکت فعال دانش‌آموزان در جریان آموزش و یادگیری بسیار مهم است؛ چرا که به دانش‌آموز کمک می‌کند تا حد امکان، خودش جست و جو، فکر و عمل کند و با توجه به تجارب و یافته‌های قبلی و فعلی خود، به نتیجه برسد و معلم هم با راهنمایی‌های مناسب، او را در این راه یاری رساند. به این ترتیب، به کارگیری روشهای یادگیری از طریق همیاری (شرکت دانش‌آموز در فعالیتهای آموزشی به عنوان یکی از اعضای گروه) و بهره‌گیری از شیوه‌های فعال تدریس، که از طریق آن، دانش‌آموزان با هدایت معلم و فعالیت ذهنی و عملی خود، به نتیجه می‌رسند، از راهبردهای اساسی فرایند یادگیری در تعلیم و تربیت دینی است.

۶- تقویت احساس نیاز به دین

برنامه درسی و آموزش‌های دینی باید به گونه‌ای طراحی شود که اصل احساس نیاز به دین را برای دانش‌آموز زنده کند؛ به گونه‌ای که دریابد بدون تکیه بر دین و اعتقادات دینی زندگی او دارای خلایبی بزرگ و از معنا و جهت تهی است. او دریابد که زندگی با دین گره‌ها را می‌گشاید و از سردرگمی‌ها و بی‌تفاوتی‌ها نجات می‌دهد و به شخصی فعال و هدفمند و مفید در زندگی تبدیل می‌کند.

۷- توجه به هنر برای ترسیم چهره زیبای الگوهای دینی

بچه‌ها زیبایی را دوست دارند. روح آنها با زیبایی پیوندی عمیق دارد و به دنبال چیزهایی هستند که چشم و گوششان را بنوازد و قوه تخیلشان را به پرواز درآورد. بچه‌ها هنر را دوست دارند و از تکلف و زیاده‌گویی بیزارند و هر چه فطرت زیباپرست آنها را نادیده بگیرد، طرد می‌کنند. توجه به جنبه‌های زیبایی شناختی از ارکان آموزش دینی است؛ برای اینکه در درجه اول، فطرت زیباپرست دانش‌آموزان مورد توجه قرار گرفته و پرورش یابد؛ دوم اینکه از دین و آموزه‌های آن، تصویری زیبا در ذهن آنان ترسیم شود و سوم اینکه چهره زیبای الگوهای رفتاری و شخصیت پیشوایان و راهنمایان بزرگ دینی بر پرده جان و اندیشه آنان نقش بندد. پس باید بتوان زیباییهای دین و دین زیبا را در سطحی کودکانه به بچه‌ها آموخت با توجه به اهمیت الگوپذیری در این سن، استفاده از الگوهای صحیح موكداً باید مورد توجه قرار گیرد.

۸- توجه به زبان و ادبیات خاص کودکان

ادبیات کودکان آموزه‌های ارزنده‌ای را در اختیار برنامه‌ریزان و مؤلفان کتابهای درسی قرار می‌دهد تا با بهره‌گیری از آنها بتوانند به زبان کودکان بیش از پیش نزدیک شده و کلام خود را با آنان هماهنگ کنند. در برنامه جدید نیز تا آنجا که به محتوا، اصالت مفاهیم و ساختار آموزشی مواد درسی لطمه وارد نشود، از آموزه‌های مربوط به ادبیات کودکان و محصولات کارشناسان این حیطه بهره گرفته شده است. همچنین باتوجه به ویژگیهای رشد ذهنی کودکان، از محسوسات و

نمونه‌های عینی برای پرورش تفکر کودکان استفاده و از طرح بی‌موقع مطالب انتزاعی، خشک و غیرملموس دوری شده است.

۹- ارتباط آموزش با نیازها و علائق دانش‌آموزان و توجه به او به عنوان منبع اطلاعات برنامه درسی

هدف تعلیم و تربیت دینی، تنها ارائه اطلاعات و معارف دینی به دانش‌آموزان نیست. هدف آن است که دانش‌آموزان از آموخته‌های خود در این زمینه در موقعیتهای مختلف زندگی روزمره خود استفاده کنند. به همین جهت در این برنامه سعی شده آموزشها با زندگی روزمره دانش‌آموزان کاملاً مرتبط باشند. استفاده از موقعیتهای و نمونه‌های موجود در زندگی روزمره دانش‌آموزان، انتخاب مطالب، نمونه‌ها و مثالها از زندگی آنها، فراهم ساختن فرصت تمرین و تعمیم آموخته‌ها به زندگی روزمره و موقعیتهای شبیه‌سازی شده آن و ... از جمله نکاتی است که در این مورد مطمئن نظر قرار گرفته‌اند. توجه به علایق و رغبتهای مخاطبان، از ویژگیهای ضروری هر آموزش موفق است. کودکان، جستجو، کشف و ساختن را دوست دارند، از بازی و فعالیتهای نشاط‌آور لذت می‌برند و در این برنامه ضمن رعایت نکات پیش گفته، سعی شده این‌گونه علایق در فعالیتهای آموزشی و تربیتی مورد توجه قرار گیرد. همچنین از آنجا که استعدادها و گرایشهای فطری به صورت بالقوه در نهاد کودک حضور دارد و باید با عمل ارادی و آگاهانه او به فعلیت برسد، تربیت دینی با التفات به ماهیت رشد کودک و اعتقاد به خوبی ذاتی انسانها در برنامه‌ریزی درسی، شخصیت، نیازها و تعلقات شاگردان را همواره مدنظر قرار می‌دهد. بدین ترتیب، به کودکان نه به عنوان بزرگسالان کوچک اندام بلکه به عنوان موجوداتی که مراحل مختلف رشد را طی می‌کنند، نگریسته می‌شود. از طرفی، هیچ دو کودکی شبیه به هم نیستند. کودکان از نظر آگاهی، ویژگیهای شخصی، قابلیتها و تواناییها، علایق و امیالی که کسب کرده‌اند، با هم فرق دارند. لذا توجه به نیازها و مقتضیات خاص این سن مستلزم برنامه‌ریزی درسی خاصی است که باید مورد توجه واقع شود.

۱۰- حضور اندیشه‌های حضرت امام خمینی (قدس سره) در کالبد محتوای آموزش

اندیشه‌های امام خمینی که معمار بزرگ نظام اسلامی در عصر حاضر هستند، باید در همه مراحل آموزش و برنامه درسی حضور داشته باشد. استفاده از پیامها، سخنرانی‌ها و کتابهای ایشان و آوردن مصادیق و نمونه‌ها و شواهد از آنها و نیز ارجاع دانش‌آموز به این آثار در برنامه‌های تحقیقی خود، سبب توجه دانش‌آموزان به اندیشه‌های آن بزرگوار است.

۱۱- بهره‌مندی از دستاوردهای عالمان دین

در تدوین و تبیین آموزه‌های دینی، باید از منبع غنی علوم و فرهنگ اسلامی که فرزنانگان علم و تقوا در طول چند قرن تمدن اسلامی با مجاهدت خود فراهم ساخته‌اند، استفاده شود و دستاوردهای علمی که دانشمندان اسلامی معاصر در جهت ارائه اسلام ناب در جهان امروز عرضه کرده‌اند، بخصوص آثار فرهنگی حضرت امام خمینی، علامه طباطبایی و شهید مطهری - رحمه الله علیهم - و رهنمودهای رهبر معظم انقلاب اسلامی فرا راه حرکت‌های آموزشی قرار گیرد.

۱۲- توجه به اهداف ویژه‌ی دختران و پسران

برنامه باید با توجه به تفاوت‌های موجود در احکام دختران و پسران طراحی و برای هرگروه به تنهایی آموزش داده شود. هم‌چنین در اموری مانند سن بلوغ، معاشرت، پوشش و حجاب، نظام خانواده، نقش مرد و زن در خانه و جامعه، باید به نوع مخاطب و نحوه‌ی پیام‌رسانی به او توجه گردد. هم‌چنین جنبه‌های روان‌شناختی زن و مرد در مجموعه آموزش‌ها باید مد نظر قرار گیرد.

۱۳- سمت‌گیری آموزش در جهت وحدت اسلامی

برنامه باید در جهت تقویت وحدت اسلامی و نزدیکی پیروان مذاهب مختلف اسلامی طراحی شود تا مودت و رحمت میان آنان را استحکام بخشد؛ به همین دلیل باید از تعارضات و کشمکش‌های بی‌مورد فکری اجتناب نمود و محور آموزش را بر تعلیمات قرآن کریم و سنت پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت بزرگوار ایشان قرار داد.

۱۴- آموزش اقلیت‌های دینی (مسیحی، یهودی و زرتشتی)

چون همه ادیان الهی در اصول دین و جوهره و حقیقت دین که خداگرایی و معنویت‌گرایی و عمل برای سعادت در آخرت است، وحدت نظر دارند، چارچوب کلی برنامه درسی آنان از همین برنامه اخذ می‌شود. اما محتوای آموزشی آنان با توجه به تعلیمات خاص آن ادیان و با استفاده از منابع مورد تایید در آن ادیان، فراهم می‌آید. این آموزش باید هماهنگ با قوانین جمهوری اسلامی ایران باشد.

۴- اهداف کلی درس تعلیم و تربیت دینی در دوره ابتدایی

اهداف کلی این درس در سه حیطه شناختی، عاطفی و کنشی (رفتار و عمل) به شرح ذیل است:

حیطه شناختی

- ۱- آشنایی با مهربانی، بخشندگی، دانایی، توانایی و یگانگی خداوند؛
- ۲- آشنایی با معنا و مفهوم ساده پیامبری و امامت؛
- ۳- آشنایی با معنا و مفهوم ساده معاد و جهان آخرت؛
- ۴- آشنایی با خودشناسی در محدوده موضوعات دوره ابتدایی؛
- ۵- آشنایی با اهم امور اخلاقی و آداب اسلامی موردنیاز در زندگی کودک و نوجوان؛
- ۶- آگاهی از برخی از مهمترین مراسم اجتماعی دین اسلام و انقلاب اسلامی؛
- ۷- دانستن برخی اطلاعات اولیه و ساده قرآنی؛
- ۸- دانستن احکام شرعی و موردنیاز کودک و نوجوان؛

حیطه عاطفی

- ۱- محبت و علاقه‌مندی نسبت به خداوند؛
- ۲- محبت و احترام نسبت به پیامبران، معصومین علیهم‌السلام و اولیای دین؛
- ۳- گرایش نسبت به انجام کارهای نیک و دوری از بدیها؛
- ۴- علاقه‌مندی و تمایل بیشتر به شناخت خود؛
- ۵- تمایل به انجام آداب اسلامی و دستورات اخلاقی اسلام؛
- ۶- گرایش و علاقه‌مندی به مشارکت در مراسم دینی و مراسم مربوط به انقلاب اسلامی؛
- ۷- علاقه‌مندی نسبت به تلاوت و فهم قرآن کریم؛
- ۸- تمایل به عمل به احکام شرعی.

حیطه کنشی (رفتار و عمل)

- ۱- ارتباط با خدا از طریق دعا و نماز؛
- ۲- تلاش برای الگو گرفتن از سیره پیامبران و ائمه معصومین صلوات الله علیهم؛
- ۳- تلاش برای شناخت بیشتر خود؛
- ۴- تلاش برای انجام کارهای نیک، آداب دینی و دستورات اخلاقی و دوری از بدیها؛
- ۵- همکاری و مشارکت در برپایی مراسم دینی و انقلاب اسلامی؛
- ۶- تلاش برای قرائت و فهم قرآن؛
- ۷- تلاش برای عمل به احکام شرع.

۵- اهداف پایه‌های تحصیلی

اهداف تعلیم و تربیت دینی در پایه اول

از آن جایی که در پایه اول ابتدایی درس خاص دینی نداریم لذا اهداف ذکر شده به صورت تلفیقی در دیگر دروس مانند فارسی و قرآن پیگیری می‌شود.

حیطه ی شناختی

- ۱- آشنایی با طبیعت و زیباییها و فواید آن، به عنوان آفریده‌ها و نعمتهای الهی؛
- ۲- آشنایی با اسامی چهارده معصوم (ع)، به عنوان دوستان خوب خدا و کسانی که بچه‌ها را دوست دارند؛
- ۳- آشنایی با برخی آداب اسلامی: احترام به قرآن، احترام به معلم و کتاب، مطالعه کردن و مسواک زدن؛
- ۴- آشنایی با اهمیت و شیوه‌های رعایت نوبت، محافظت از وسایل خود و وسایل عمومی، تشکر در برابر محبتها و نیکیهای دیگران و اجازه گرفتن برای استفاده از وسایل دیگران؛
- ۵- آشنایی با شکرگزاری از خداوند به خاطر نعمت با سوادشدن. (با توجه به برگزاری جشن شکرانه آموزش الفبا).

حیطه‌ی عاطفی

- ۱- احساس علاقه بیشتر به خداوند، به عنوان خالق و بخشنده نعمتها؛
- ۲- احساس علاقه بیشتر به زندگی و اخلاق و رفتار معصومین (ع)؛
- ۳- علاقه بیشتر به آداب اسلامی احترام به قرآن، معلم، کتاب و توجه بیشتر به مطالعه کردن و مسواک زدن؛
- ۴- تمایل به رعایت نوبت، محافظت از وسایل خود و وسایل عمومی، تشکر در برابر محبتها و نیکیهای دیگران و اجازه گرفتن برای استفاده از وسایل دیگران؛
- ۵- تمایل به شکرگزاری از خداوند به خاطر نعمت با سوادشدن.

حیطه‌ی روانی – حرکتی

- ۱- تلاش برای رعایت آداب اسلامی احترام به قرآن، احترام به معلم و کتاب و تلاش برای مطالعه کردن و انجام عمل مسواک زدن؛
- ۲- تلاش برای رعایت نوبت دیگران، محافظت از وسایل خود و وسایل عمومی، تشکر در برابر محبتها و نیکیهای دیگران و اجازه گرفتن برای استفاده از وسایل دیگران؛
- ۳- تلاش برای استفاده صحیح از نعمتهای خداوند.

اهداف پایه‌های دوم، سوم، چهارم و پنجم دوره ابتدایی

الف) حیطه شناختی

ردیف	پایه ها مفاهیم اساسی	دوم	سوم	چهارم	پنجم
۱	خداشناسی	۱- آشنایی با مهربانی خدا از طریق آگاهی از نعمتهای بی‌شمار او ۲- آشنایی با دعا به عنوان راه‌گفت وگو با خداوند و بیان خواسته‌های ما با او	۱- آشنایی با بخشندگی خداوند از طریق توجه به نعمتهای بی‌شمار او ۲- آشنایی با دعا به عنوان راه گفت وگو با خداوند و بیان خواسته‌های ما با او	۱- آشنایی با دانایی و توانایی خداوند از طریق توجه به نعمتهای خداوند به عنوان رفع‌کنندهٔ نیازهای مختلف انسان و سایر موجودات ۲- آشنایی با برخی دعا‌های مناسب با تأکید بر ادعیهٔ قرآنی	۱- آشنایی با یگانگی و بی‌همتایی خداوند ۲- آشنایی با دعا‌های مناسب با تأکید بر دعا‌های معصومین علیهم‌السلام
۲	تاریخ و جغرافیا	۱- آشنایی با نام پیامبران بزرگ الهی و (آشنایی با حضرت نوح (ع) به عنوان یکی از پیامبران بزرگ الهی) ۲- آگاهی از پیامبران بزرگ الهی) ۲- آگاهی از مهربانی پیامبر اسلام (ص) نسبت به کودکان	۱- آشنایی با حضرت ابراهیم (ع) به عنوان یکی از پیامبران بزرگ الهی ۲- آشنایی با زندگی و ویژگیه‌های پیامبر اسلام (ص) در دوران کودکی ایشان	۱- آشنایی با حضرت موسی (ع) به عنوان یکی از پیامبران بزرگ الهی ۲- آشنایی با نمونه‌هایی از اخلاق و رفتار پیامبر اکرم (ص) با خویشان	۱- آشنایی با حضرت عیسی (ع) به عنوان یکی از پیامبران بزرگ الهی ۲- آشنایی با تأثیر اخلاق و رفتار پیامبر اکرم (ص) بر مردم ۳- آشنایی با مفهوم نبوت به عنوان یکی از اصول دین اسلام

۳	آشنایی با ائمه اطهار(ع) به عنوان بهترین انسانها	۱- آشنایی با امامان چهارم و پنجم و ششم به عنوان ائمه شیعه	۱- آشنایی با امامان هفتم و هشتم و نهم (ع) به عنوان ائمه شیعه	۱- آشنایی با امامان دهم و یازدهم و دوازدهم (ع) به عنوان ائمه شیعه
۴	جهان آخرت	۱- آشنایی با امامان چهارم و پنجم و ششم به عنوان ائمه شیعه	۱- آشنایی با امامان هفتم و هشتم و نهم (ع) به عنوان ائمه شیعه	۱- آشنایی با امامان دهم و یازدهم و دوازدهم (ع) به عنوان ائمه شیعه
۵	قرآن کریم	۱- آشنایی با امامان چهارم و پنجم و ششم به عنوان ائمه شیعه	۱- آشنایی با امامان هفتم و هشتم و نهم (ع) به عنوان ائمه شیعه	۱- آشنایی با امامان دهم و یازدهم و دوازدهم (ع) به عنوان ائمه شیعه

۶	آداب و اخلاق اسلامی	۱- آشنایی با برخی از آداب اسلامی مانند سلام کردن، پاکیزگی، نحوه خوردن و آشامیدن ۲- آشنایی با آثار و نتایج راستگویی و پرهیز از دروغ	۱- آشنایی با مفهوم حجاب و پوشش اسلامی ۲- آشنایی با مفهوم نظم و ترتیب در کارهای شخصی ۳- آشنایی با ضرورت و شیوه‌های احترام به پدر و مادر ۴- آشنایی با شیوه‌های استفاده صحیح از طبیعت	۱- آشنایی با برخی از وظایف یک مسلمان در برابر خویشان، دوستان و همسایه‌ها ۲- آشنایی با ویژگی‌های دوست خوب ۳- آشنایی با اهمیت کمک کردن به دیگران و برخی نمونه‌های آن ۴- آشنایی با ضرورت و شیوه‌های احترام به معلم	۱- آشنایی با برخی از آداب معاشرت: پرهیز از بدگویی، تهمت زدن، خبرچینی و مسخره کردن ۲- آشنایی با مفهوم برنامه‌ریزی در زندگی فردی و گروهی ۳- آشنایی با مفهوم اسراف و روشهای پرهیز از آن
۷	احکام	۱- آشنایی اجمالی با طرز وضو گرفتن ۲- آشنایی با اجزا و اذکار یک نماز دورکعتی ۳- آشنایی با اذان به عنوان اعلام‌کننده اوقات نماز و مقدمه آن	۱- آشنایی با معنای تکلیف و برخی وظایف فرد مکلف ۲- آشنایی با اجزا و اذکار یک نماز چهار رکعتی ۳- آشنایی با احکام ضروری تقلید، طهارت، وضو و نماز (بویژه برای دختران) ۴- آشنایی با مفهوم روزه و برخی از احکام آن	۱- آشنایی با نماز جماعت و برخی از احکام آن ۲- آشنایی با نماز آیات و برخی احکام آن (به هنگام وجوب) ۳- آشنایی با تیمم و احکام ضروری آن	۱- آشنایی با غسل جمعه و برخی از احکام آن ۲- آشنایی با برخی از آداب، احکام و مراسم نماز جمعه ۳- آشنایی با مفهوم مال حلال و حرام و برخی از مصادیق آن در زندگی روزمره دانش‌آموزان ۴- آشنایی با مفهوم و برخی مصادیق امر به معروف و نهی از منکر

۸	مراسم اسلامی	۱- آشنایی با مراسم میلاد نبی اکرم (ص) و نیمه شعبان، میلاد امام زمان (ع) ۲- آشنایی با جشن نماز و چگونگی برگزاری آن ۳- آشنایی با مراسم خاص ولادت و شهادت ائمه(ع)، واقع در طول سال تحصیلی ۴- آشنایی با روز میلاد حضرت علی (ع) (روز پدر)	۱- آشنایی با مراسم روزه و عید فطر ۲- آشنایی با مراسم جشن تکلیف دخترها ۳- آشنایی با مراسم روز ولادت حضرت زهرا(س) و روز مادر ۴- آشنایی با مراسم بزرگداشت قیام امام حسین (ع) و روز عاشورا ۵- آشنایی با مراسم خاص ولادت و شهادت ائمه(ع)، واقع در طول سال تحصیلی	۱- آشنایی با عید مبعث و مراسم آن ۲- آشنایی با برخی آداب و مراسم زیارت ۳- آشنایی با آداب حضور در مسجد و مراسم نماز جماعت ۴- آشنایی با مراسم خاص ولادت و شهادت ائمه(ع)، واقع در طول سال تحصیلی	۱- آشنایی با عید غدیر و مراسم این روز ۲- آشنایی با مراسم مربوط به بزرگداشت پیروزی انقلاب اسلامی ۳- آشنایی با مراسم خاص ولادت و شهادت ائمه(ع)، واقع در طول سال تحصیلی
۹		شخصیتهای دینی	۱- آشنایی با حضرت زینب (س) به عنوان یکی از زنان مؤمن	۱- آشنایی با حضرت خدیجه (س) به عنوان یکی از زنان مؤمن ۲- آشنایی با آسیه (س) به عنوان یکی از زنان مؤمن	۱- آشنایی با حضرت مریم (س) به عنوان یکی از زنان مؤمن ۲- آشنایی با امام خمینی(ره) رهبر انقلاب اسلامی، به عنوان یکی از برجسته ترین پیروان واقعی ائمه(ع)
۱۰	خود شناسی	۱- آشنایی با خود به عنوان مخلوق محبوب و مورد توجه خداوند ۲- آگاهی از نیاز به پاکیزگی خود	۱- آگاهی از نیاز انسان به نعمت ها ی بی شمار خداوند ۲- آگاهی از نیاز ما به آشنایی با دوران کودکی پیامبر اکرم (ص)	۱- شناخت آثار و نتایج اعمال خود در زندگی ۲- آشنایی با نیاز خود به ارتباط با همسالان	۱- آگاهی از نیاز خود به درس گرفتن از پیشوایان

اهداف پایه‌های دوم، سوم، چهارم و پنجم دوره ابتدایی

ب - حیطه عاطفی

ردیف	پایه ها مفاهیم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
۱	آشنایی	۱- احساس علاقه و محبت نسبت به خدا ۲- تمایل به دعاکردن و گفت و گو با خداوند	۱- احساس نیاز توأم با علاقه به خداوند، تمایل به شکرگزاری در برابر نعمتهای فراوان خداوند ۲- تمایل به دعاکردن و گفت و گو با خداوند	۱- احساس دلگرمی وعلاقه نسبت به خداوند ۲- گرایش به بهره‌گیری از دعاهاى مناسب برای گفت وگو با خدا	۱- احساس علاقه توأم با تقدیس نسبت به خداوند ۲- گرایش به بهره‌گیری از دعاهاى مناسب برای گفت وگو با خدا
۲	زیارت	۱- احساس علاقه نسبت به پیامبران بزرگ الهی ۲- تمایل به آشنایی بیشتر با پیامبران بزرگ الهی ۳- احساس علاقه نسبت به حضرت نوح (ع) و رفتار ایشان ۴- احساس علاقه و محبت نسبت به پیامبر اکرم (ص)	۱- احساس علاقه نسبت به حضرت ابراهیم (ع) و اعمال و رفتار ایشان ۲- احساس علاقه ومحبت نسبت به پیامبر اکرم (ص) و اعمال و رفتار ایشان	۱- احساس علاقه نسبت به حضرت موسی (ع) و اعمال و رفتار ایشان ۲- احساس علاقه نسبت به پیامبر اسلام (ص) و اخلاق و رفتار ایشان	۱- احساس علاقه و احترام نسبت به حضرت عیسی (ع) و اعمال و رفتار ایشان ۲- احساس علاقه نسبت به پیامبر اسلام (ص) و اعمال و رفتار ایشان ۳- احساس نیاز به راهنمایی از جانب خدا

۳	تواضع	۱- تمایل به آشنایی بیشتر با زندگی و اخلاق و رفتار ائمه معصومین(ع) ۲- تمایل به آشنایی بیشتر با اهل بیت پیامبر(ص) ۳- احساس علاقه و محبت نسبت به ائمه اطهار(ع) بویژه امامان اول، دوم و سوم (ع) ۴- تمایل به آشنایی بیشتر با ویژگیهای امام زمان (ع)	۱- احساس علاقه و احترام نسبت به امامان چهارم و پنجم و ششم(ع) و اعمال و رفتار ایشان ۲- احساس علاقه و احترام نسبت به امام زمان (ع) ۳- احساس علاقه به حضرت زهرا (س) و اعمال و رفتار ایشان	۱- احساس علاقه و احترام نسبت به امامان هفتم و هشتم و نهم(ع) و اعمال و رفتار ایشان ۲- اشتیاق به ظهور و دیدار امام زمان (ع)	۱- احساس علاقه و احترام نسبت به امامان دهم و یازدهم و دوازدهم (ع) و اعمال و رفتار ایشان ۲- احساس علاقه به امام زمان (ع) و تمایل به بهره مندی از توجه ایشان ۳- احساس نیاز به راهنمایی امامان
۴	تواضع		۱- توجه به نیکی و بدی اعمال و نتیجه آنها در جهان آخرت ۲- تمایل به آشنایی بیشتر با بهشت و جهنم به عنوان جزای اعمال نیک و بد انسان در جهان آخرت	۱- تمایل به انجام کارهای نیک برای بهره مندی از پاداش در جهان آخرت	۱- اشتیاق به انجام کارهای نیک برای بهره مندی از نعمتهای بهشتی ۲- توجه به نیکی و بدی اعمال و اشتیاق به انجام اعمال نیک

ردیف	پایه ها مفاهیم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
۵	قرآن کریم	۱- توجه به پیامهای قرآنی مرتبط با موضوعات درس	۱- توجه به پیامهای قرآنی مرتبط با موضوعات درس	۱- توجه به پیامهای قرآنی مرتبط با موضوعات درس	۱- تمایل به قرائت و فهم صحیح قرآن
۶	آداب و اخلاق اسلامی	۱- تمایل به رعایت آداب سلام کردن، پاکیزگی، خوردن و آشامیدن ۲- تمایل به راستگویی به عنوان یک کار نیک	۱- تمایل به رعایت حجاب و پوشش اسلامی ۲- گرایش به نظم و ترتیب در کارهای شخصی ۳- احساس قدردانی و تشکر از زحمات پدر و مادر و معلم ۴- احساس مسئولیت در برابر حفظ طبیعت	۱- تمایل به انجام وظایف خود در برابر خویشان، دوستان و همسایه ها ۲- مایل به دوستی با افراد شایسته ۳- اشتیاق به کمک به دیگران	۱- تمایل به رعایت آداب اسلامی معاشرت ۲- تمایل به برنامه ریزی برای انجام کارهای خود و کارهای مشترک با دیگران ۳- تقویت نگرش منفی نسبت به اسراف
۷	احکام	۱- احساس علاقه و اشتیاق به خواندن نماز ۲- توجه به اذان به عنوان اعلام وقت نماز و مقدمه آن ۳- تمایل به آشنایی بیشتر با اذان و نحوه اذان گفتن	۱- احساس علاقه و اشتیاق برای رسیدن به سن تکلیف و انجام وظایف یک مکلف ۲- احساس علاقه و اشتیاق به خواندن نماز ۳- احساس وظیفه نسبت به رعایت احکام تقلید، طهارت، وضو و نماز (بویژه برای	۱- تمایل به شرکت در مراسم نمازجماعت ۲- اشتیاق به ادای نماز آیات به هنگام وجوب آن ۳- توجه به انجام تیمم، به هنگام وجوب آن	۱- تمایل به انجام غسل جمعه ۲- اشتیاق به شرکت در مراسم نماز جمعه ۳- تمایل به استفاده از روزی حلال و پرهیز از مال حرام ۴- احساس وظیفه درمورد امر به معروف و نهی از منکر

		دختران) ۴- اشتیاق به گرفتن روزه (بویژه برای دختران)			
۱- اشتیاق به شرکت در مراسم چشم عید غدیر ۲- تمایل به شرکت در مراسم بزرگداشت پیروزی انقلاب اسلامی ۳- تمایل به شرکت در مراسم ولادت و شهادت ائمه (ع)	۱- اشتیاق به شرکت در مراسم عید مبعث ۲- اشتیاق به زیارت حرم های مطهرائمه (ع) و امام زادگان ۳- تمایل به حضور در مسجد و بجا آوردن نماز جماعت ۴- تمایل به شرکت در مراسم ولادت و شهادت ائمه (ع)	۱- اشتیاق به شرکت در مراسم مربوط به روزه و عید فطر ۲- اشتیاق به برگزاری و شرکت در جشن تکلیف (برای دخترها) ۳- اشتیاق به برگزاری مراسم روز ولادت حضرت زهرا(س) و روز مادر ۴- اشتیاق به شرکت در مراسم روز عاشورا	۱- علاقه و اشتیاق به شرکت در مراسم میلاد پیامبر اکرم (ص) و جشن نیمه شعبان ۲- افزایش اشتیاق و علاقه به نماز - اشتیاق به برگزاری جشن نماز ۳- اشتیاق به شرکت در مراسم روز میلاد حضرت علی (ع) و روز پدر	مراسم اسلامی	۸

ردیف	پایه ها مفاهیم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
۹	شخصیت‌های دینی		۱- احساس علاقه و محبت بیشتر به حضرت زینب (س)	۱- احساس علاقه نسبت به حضرت خدیجه (س) و اعمال و رفتار ایشان ۲- احساس علاقه و احترام نسبت به آسویه(س) و اعمال و رفتار ایشان	۱- احساس علاقه و احترام نسبت به حضرت مریم (س) و اعمال و رفتار ایشان ۲- احساس علاقه نسبت به امام خمینی (ره)
۱۰	خودشناسی	۱- توجه به خود عنوان محبوب خداوند ۲- گرایش و علاقه به پاکیزگی خود	۱- توجه به نیاز انسان به نعمت های الهی ۲- علاقه مندی به رفع نیاز خود در درس گرفتن از کودکی پیامبر (ص)	۱- توجه به آثار و نتایج اعمال خود در زندگی ۲- علاقه به رفع نیاز خود در مورد ارتباط با همسالان	۱- علاقه به رفع نیاز خود در درس گرفتن از پیشوایان دینی (ع).

اهداف پایه‌های دوم، سوم، چهارم و پنجم دورهٔ ابتدایی

ج - حیطه‌کنشی (رفتار و عمل)

ردیف	پایه ها مفاهیم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
۱	آشنایی	۱- تشکر و سپاسگزاری از خداوند درمقابل نعمت هایش ۲- بیان خواسته‌ها و آرزوهای خود با خداوند در قالب یک دعای ساده	۱- تشکر و سپاسگزاری از خداوند در مقابل نعمت هایش، شکرگزاری نسبت به نعمت های بی‌شمار خداوند، به شیوه‌ای مناسب ۲- بیان خواسته‌ها و آرزوهای خود با خداوند در قالب یک دعای ساده	۱- تشکر و سپاسگزاری از خداوند در مقابل نعمت‌هایش ۲- تلاش نعمتهایش ۲- تلاش برای بهره‌گیری از دعا‌های مناسب برای گفت وگو با خدا	۱- تقدیس خداوند با ادای برخی جملات و انجام برخی اعمال (مانند نماز) ۲- تلاش برای بهره‌گیری از دعا‌های مناسب برای گفت وگو با خدا
۲	پیامبری	۱- ادای احترام به حضرت نوح(ع) به عنوان پیامبر بزرگ الهی ۲- ادای احترام نسبت به پیامبر اسلام (ص)	۱- ادای احترام به حضرت ابراهیم (ع) به عنوان پیامبر بزرگ الهی ۲- ادای احترام نسبت به پیامبر اسلام (ص)	۱- ادای احترام به حضرت موسی(ع) به عنوان پیامبر بزرگ الهی ۲- تلاش برای الگو گرفتن از اخلاق و رفتار پیامبر اکرم (ص) با خویشان	۱- ادای احترام به حضرت عیسی (ع) به عنوان پیامبر بزرگ الهی ۲- تلاش برای سرمشق گرفتن از رفتار و زندگی نبی مکرم اسلام (ص) ۳- کوشش برای استفاده از راهنماییهای پیامبران در زندگی

	۳	تَلَّاسُ	۱- ادای احترام نسبت به ائمهٔ معصومین (ع) ۲- ادای احترام نسبت اهل بیت پیامبر اکرم (ص) ۳- تلاش برای الگوگرفتن از زندگی و اخلاق و رفتار امامان اول، دوم و سوم (ع) ۴- ادای احترام نسبت به امام دوازدهم (ع)	۱- تلاش برای الگوگرفتن از زندگی و اخلاق و رفتار امامان چهارم و پنجم و ششم (ع) ۲- ادای احترام نسبت به امام زمان (ع) ۳- تلاش برای الگوگرفتن از زندگی و اخلاق و رفتار حضرت زهرا (س)	۱- تلاش برای الگوگرفتن از زندگی و اخلاق و رفتار امامان هفتم و هشتم و نهم (ع) ۲- تلاش برای آشنایی بیشتر با عوامل زمینه ساز ظهور امام زمان (ع)	۱- تلاش برای الگوگرفتن از زندگی و اخلاق و رفتار امامان دهم و یازدهم و دوازدهم (ع) ۲- ادای احترام نسبت به امام زمان (ع) ۳- تلاش برای استفاده از راهنماییهای امامان (ع) در زندگی
	۴	نَعْمَتُ الْبَرِّ		۱- تلاش برای رسیدن به نعمت های بهشتی و دوری از جهنم	۱- تلاش برای انجام کارهای نیک برای بهره‌مندی از نعمت های بهشتی برای انجام کارهای نیک برای بهره‌مندی از نعمت های بهشتی	۱- تلاش برای انجام کارهای نیک برای بهره‌مندی از نعمت های بهشتی

ردیف	پایه ها مفاهیم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
۵	قرآن کریم	۱- تلاش برای آشنایی بیشتر با پیامهای قرآنی	۱- تلاش برای آشنایی بیشتر با پیامهای قرآنی	۱- تلاش برای آشنایی بیشتر با پیامهای قرآنی	۱- تلاش برای قرائت بیشتر و فهم بهتر قرآن
۶	آداب و اخلاق اسلامی	۱- تلاش برای رعایت آداب سلام کردن، پاکیزگی، خوردن و آشامیدن ۲- تلاش برای رعایت راستگویی در گفتار	۱- تلاش برای رعایت حجاب و پوشش اسلامی ۲- تلاش برای رعایت نظم و ترتیب در امور شخصی ۳- ادای احترام به پدر و مادر و معلم ۴- تلاش برای حفظ طبیعت و استفاده صحیح از آن	۱- تلاش برای انجام وظایف خود در برابر خویشان، دوستان و همسایه ها ۲- تلاش برای انتخاب دوستان شایسته ۳- تلاش برای کمک به دیگران، در موقع نیاز ایشان	۱- تلاش برای پرهیز از رفتارهای نامناسب در معاشرت ۲- تهیه یک برنامه برای انجام کارهای فردی یا جمعی خود ۳- تلاش برای پرهیز از اسراف در زندگی فردی و جمعی
۷	احکام	۱- ادای یک نماز دورکعتی به شیوه صحیح ۲- انجام وضو به شیوه صحیح	۱- تلاش برای رعایت وظایف فرد مکلف، برای دختران و تمرین برای عمل به آنها برای پسران ۲- تلاش برای خواندن صحیح و مرتب نمازهای روزانه (خصوصاً برای دختران) ۳- ادای یک نماز چهاررکعتی به	۱- تلاش برای شرکت در مراسم نماز جماعت و رعایت احکام آن ۲- ادای نماز آیات به شیوه صحیح آن ۳- انجام تیمم به شیوه صحیح	۱- انجام غسل جمعه ۲- برنامه ریزی برای شرکت در مراسم نماز جمعه ۳- تلاش برای استفاده از مال حلال و پرهیز از مال حرام در زندگی ۴- تلاش برای عمل به وظیفه امر به معروف و نهی از منکر

		شیوه صحیح ۴- تلاش برای عمل به احکام تقلید، طهارت، وضو و نماز (مخصوصاً برای دختران) ۵- تلاش برای گرفتن روزه ماه رمضان (برای دختران) ۶- تمرین برای روزه گرفتن در ماه رمضان (برای پسران)			
۱- مشارکت در برگزاری مراسم روز عید غدیر ۲- مشارکت در برگزاری مراسم بزرگداشت پیروزی انقلاب اسلامی ۳- مشارکت در برگزاری مراسم مربوط به ولادت و شهادت ائمه (ع)	۱- مشارکت در برگزاری مراسم عید مبعث ۲- همراهی بزرگترها در زیارت اماکن متبرکه ۳- تلاش برای شرکت در مراسم نماز جماعت در مسجد ۴- مشارکت در برگزاری مراسم مربوط به ولادت و شهادت ائمه (ع)	۱- مشارکت در مراسم مربوط به روزه، عید فطر و نماز آن ۲- مشارکت در برگزاری جشن تکلیف مخصوص دخترها) ۳- مشارکت در برگزاری مراسم ولادت حضرت زهرا (س) و روز مادر ۴- مشارکت در برگزاری مراسم مربوط به ولادت و شهادت ائمه (ع)	۱- مشارکت در برگزاری مراسم میلاد پیامبر اکرم(ص) و جشن نیمه شعبان ۲- مشارکت در برگزاری مراسم جشن نماز ۳- مشارکت در برگزاری مراسم مربوط به ولادت و شهادت ائمه (ع) ۴- مشارکت در برگزاری روز	مراسم اسلامی	۸

			میلاد حضرت علی (ع) و روز پدر		
	۹	شخصیت های دینی		۱- تلاش برای الگو گرفتن از زندگی و اخلاق و رفتار حضرت زینب (س) ۲- تلاش برای الگو گرفتن از اخلاق و رفتار امام خمینی (ره)	۱- تلاش برای الگو گرفتن از زندگی و اخلاق و رفتار حضرت خدیجه (س) ۲- تلاش برای الگو گرفتن از زندگی و اخلاق و رفتار آسیه
	۱۰	خود شناسی	۱- تلاش برای محبوبیت خود نزد خدا ۲- تلاش برای پاکیزه نگهداشتن خود	۱- تلاش برای درک بهتر نیاز انسان به نعمت های الهی ۲- تلاش برای تطبیق کودکی خود با دوران کودکی پیامبر	۱- تلاش برای رسیدن به نتایج خوب از کارهای خود ۲- تلاش برای رفع نیاز خود در ارتباط با همسالان

۶- نسبت اهداف دوره ابتدایی با درس تعلیم و تربیت اسلامی

(مصوب جلسه ۶۷۴ شورای عالی آموزش و پرورش تاریخ ۷۹/۲/۲۹)

اعتقادی:

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف درس تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی
۱	اصول دین را می‌داند و به آن معتقد است.	(خداشناسی، هدف ۱ پایه دوم، سوم، چهارم و پنجم - پیامبری، هدف ۱ پایه دوم، سوم، چهارم و ۱ و ۳ پایه پنجم - امامت، هدف ۱ و ۲ و ۳ و ۴ پایه دوم، هدف ۱ و ۳ پایه سوم، هدف ۱ پایه چهارم و هدف ۱ و ۲ و ۳ پایه پنجم و جهان آخرت، هدف ۱ پایه سوم و هدف ۲ پایه پنجم)
۲	خداوند را دوست دارد و او را بهترین یاور و کمک می‌داند.	(بخش خداشناسی در تمام پایه‌ها)
۳	با زندگی انبیای اولوالعزم بویژه نبی اکرم (ص) و معصومین (ع) تاحدی آشناست و آنان را دوست دارد.	(بخشهای پیامبری و امامت همه پایه‌ها، در هر سال تعدادی از پیامبران و امامان)
۴	با معنای معاد آشناست و می‌داند که انسان در کارهایی که انجام می‌دهد، نزد خداوند پاسخ گو است.	(بخش جهان آخرت، هدف ۱ پایه چهارم و هدف ۱ و ۲ پایه پنجم)
۵	به اولیای دین، بزرگان و شخصیت های اسلامی احترام می‌گذارد.	(حیطه عاطفی بخش های پیامبری و امامت کلیه پایه‌ها)
۶	نماز را به درستی می‌خواند و با احکام ضروری مربوط به نماز و روزه آشنا است.	(بخش احکام، هدف ۱ و ۲ و ۳ پایه دوم - هدف ۱ و ۲ و ۳ و ۴ پایه سوم - هدف ۱ و ۲ و ۳ پایه چهارم و هدف ۲ پایه پنجم)
۷	نمازهای واجب را با رغبت می‌خواند (برای دختران).	(حیطه عاطفی بخش احکام هدف ۱ و ۲ و ۳ پایه دوم - هدف ۱ و ۲ و ۳ پایه سوم - هدف ۱ و ۲ و ۳ پایه چهارم و هدف ۲ پایه پنجم)
۸	افراد محرم و نامحرم را تشخیص می‌دهد و احکام مربوط به آن را رعایت می‌کند.	(بخش احکام، هدف ۱ پایه سوم)
۹	با مسائل مربوط به سن تکلیف و تقلید آشنا است و احکام را در حد ضرورت می‌داند و به آن عمل می‌کند (برای دختران).	(بخش احکام، هدف ۳ پایه سوم)
۱۰	با حلال و حرام آشنا است و احکام مربوط به آن را در حد ضرورت رعایت می‌کند.	(بخش احکام، هدف ۳ پایه پنجم)
۱۱	معنای امر به معروف و نهی از منکر را می‌داند.	(بخش احکام، هدف ۴ پایه پنجم)
۱۲	به مجاهدین در راه خدا و شهدا احترام می‌گذارد.	(بخش مراسم اسلامی، هدف ۳ پایه دوم، هدف ۵ پایه سوم، هدف ۴ پایه چهارم و هدف ۳ پایه پنجم)
۱۳	زمان ها و مکان های مقدس و مهم را می‌شناسد.	(بخش آداب و مراسم اسلامی همه پایه‌ها)
۱۴	به حضور در مسجد علاقه نشان می‌دهد.	(بخشهای آداب و مراسم اسلامی، هدف ۳ پایه چهارم)

اخلاقی:

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف درس تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی
۱	راستگو و امین است.	(بخش اخلاق، هدف ۲ پایه دوم و به عنوان یک روی کرد در تمام پایه‌ها)
۲	مؤدب و مهربان است	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایه چهارم و به عنوان یک روی کرد در تمام پایه‌ها)
۳	مظاهر حیا و عفت در او آشکار است.	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایه سوم و به عنوان یک روی کرد در تمام پایه‌ها)
۴	احترام به بزرگ ترها را وظیفه خود می‌داند و به نظرات آنها توجه می‌کند.	(آموزش در بخش اخلاق، هدف ۳ پایه سوم و هدف ۱ پایه چهارم و به عنوان یک رویکرد در تمام پایه‌ها)
۵	از والدین اطاعت می‌کند.	(بخش اخلاق، هدف ۳ پایه سوم و به عنوان یک رویکرد در تمام پایه‌ها)
۶	شجاع و صبور است.	(بخش امامت، هدف ۱ پایه چهارم و به عنوان یک رویکرد در بخش اخلاق تمام پایه‌ها)
۷	تمیز است و پاکیزگی را دوست دارد.	(بخشهای احکام و اخلاق، هدف ۱ پایه دوم و به عنوان یک رویکرد در تمام پایه‌ها)
۸	پوشش اسلامی را دوست دارد و آن را رعایت می‌کند.	(بخش احکام، هدف ۱ پایه سوم و به عنوان یک رویکرد در تمام پایه‌ها)
۹	اوقات فراغت خود را با فعالیتهای و بازیهای مناسب پر می‌کند.	(بخش خودشناسی، هدف ۱ پایه چهارم و بخش اخلاق، هدف ۲ و ۳ پایه پنجم)
۱۰	امیدوار و بانشاط است و از مواجهه با مشکلات نمی‌هراسد.	(بخش خداشناسی، هدف ۱ همه پایه‌ها)
۱۱	ظاهری آراسته دارد.	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایه دوم - هدف ۱ و ۲ پایه سوم و به عنوان یک رویکرد در تمام پایه‌ها)
۱۲	خطا و اشتباه دیگران را در مورد خود می‌بخشد.	(بخش اخلاق، هدف ۳ پایه چهارم - هدف ۱ پایه پنجم)
۱۳	برای رفتارهای خود با دیگران دلیل دارد.	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایه چهارم و هدف ۱ پایه پنجم)
۱۴	درارتباط با دیگران از کلمات محبت‌آمیز و دوستانه استفاده می‌کند.	(بخش اخلاق، هدف ۱ و ۳ پایه چهارم و هدف ۱ پایه پنجم)
۱۵	برای انجام کارهای خود، دوستانش را به زحمت نمی‌اندازد.	(بخش اخلاق، هدف ۲ پایه چهارم)
۱۶	به همکلاسان و همسالان خود را در انجام وظایف یادگیری کمک می‌کند.	(بخش اخلاق، هدف ۱ و ۳ پایه چهارم و هدف ۱ پایه پنجم)
۱۷	در برابر رفتارهای ناپسند خود پوزش خواسته و رفتار خود را اصلاح می‌کند.	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایه پنجم)
۱۸	نظم و انضباط را در خانه، مدرسه و اجتماع رعایت می‌کند.	(بخش اخلاق، هدف ۲ پایه سوم و هدف ۲ پایه پنجم)

علمی و آموزشی:

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف درس تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی
۱	نسبت به شناخت پدیده‌ها کنجکاو است.	(از مهارت‌های فرعی مورد توجه در کلیه پایه‌ها)
۲	در فکر کردن، شنیدن، گفتن و بیان مقصود، خواندن و نوشتن و حساب کردن مهارت کافی دارد.	(از مهارت‌های فرعی مورد توجه در کلیه پایه‌ها)
۳	با زبان فارسی آشنایی دارد و می‌تواند از کتاب و روزنامه استفاده کند.	(از مهارت‌های فرعی مورد توجه در کلیه پایه‌ها)
۴	به اهمیت و ارزش اطلاعات و اطلاع‌رسانی در زندگی آگاه است.	(جهت‌گیری کلی در تمام پایه‌ها)
۵	ارزش علم را در انجام درست کارها تاحدی می‌داند.	(به عنوان یک رویکرد در تمام پایه‌ها)
۶	مهارت‌های اولیه برای زندگی در جامعه را کسب کرده است.	(بخش خودشناسی، هدف ۱ پایه چهارم)
۷	با نحوه یادگیری خود تا حدودی آشنا است.	(بخش خودشناسی، هدف ۱ پایه پنجم)
۸	به مطالعه کتاب علاقه مند است.	(بخش خودشناسی، هدف ۱ پایه پنجم و از مهارت‌های مورد توجه در کلیه پایه‌ها)

سیاسی:

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف درس تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی
۱	با زندگی بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران آشنا است و از او به بزرگی یاد می‌کند.	(بخش شخصیت‌های دینی، هدف ۲ پایه پنجم)
۲	مسلمانان را دوست دارد و نسبت به امور آنان بی تفاوت نیست.	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایه چهارم و از مهارت‌های مورد توجه در کلیه پایه‌ها)

فرهنگی هنری:

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف درس تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی
۱	به زیباییهای طبیعت توجه دارد و هماهنگی آن را دوست دارد.	بخش اخلاق، هدف ۴ پایه سوم و خودشناسی، هدف ۱ پایه سوم
۲	از مشاهده آثار هنری لذت می‌برد.	(جهت‌گیری مورد توجه در کلیه پایه‌ها)
۳	ذوق و خلاقیت هنری خود را در انجام فعالیتها نشان می‌دهد.	(جهت‌گیری مورد توجه در کلیه پایه‌ها)
۴	به خواندن اشعار و قصه‌های مناسب علاقه‌مند است.	(از مهارت‌های مورد توجه در کلیه پایه‌ها و به عنوان یک رویکرد در تمام پایه‌ها)
۵	برخی از آداب فرهنگی و اجتماعی اسلامی ایرانی را می‌داند و برای آنها ارزش قائل است.	بخش مراسم اسلامی تمام پایه‌ها (جهت‌گیری کلی در تمام پایه‌ها)

اجتماعی:

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف درس تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی
۱	وظایف خود را در مقابل خانواده، دوستان و همسایگان می‌داند.	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایهٔ چهارم)
۲	اعضای خانوادهٔ خود را دوست دارد و در انجام کارها به آنها کمک می‌کند.	(بخش اخلاق، هدف ۳ پایهٔ سوم)
۳	به معلمان و اولیای مدرسه احترام می‌گذارد.	(بخش اخلاق، هدف ۳ پایهٔ سوم)
۴	به حق خود قانع است و حقوق دیگران را رعایت می‌کند.	(بخش اخلاق، هدف ۱ و ۳ پایهٔ چهارم)
۵	همکلاسیهای خود را دوست دارد و به آنها کمک می‌کند.	(بخش اخلاق، هدف ۳ پایهٔ چهارم)
۶	همکاری با دیگران را دوست دارد.	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایهٔ چهارم و هدف ۲ پایه پنجم)
۷	در بازیها و فعالیتهای گروهی شرکت می‌کند.	(از مهارتهای مورد توجه در کلیهٔ پایه‌ها)
۸	به رعایت مقررات اجتماعی علاقه نشان می‌دهد.	(جهت‌گیری کلی در تمام پایه‌ها به طور ضمنی)
۹	به انجام وظایف و مسئولیتهایی که برعهدهٔ او می‌گذارند، پای بند است.	(از مهارتهای مورد توجه در کلیهٔ پایه‌ها)
۱۰	نظرات اصلاحی دیگران را درمورد خود می‌پذیرد.	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایه پنجم)
۱۱	اشتباهات دیگران را با رعایت احترام به آنها تذکر می‌دهد.	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایهٔ چهارم و هدف ۱ پایه پنجم)
۱۲	در برابر خدمت دیگران، قدرشناس است و از آنها تشکر می‌کند.	(از مهارتهای مورد توجه در کلیهٔ پایه‌ها)
۱۳	آداب سخن گفتن را رعایت می‌کند.	(بخش اخلاق، هدف ۱ پایه پنجم و از مهارتهای مورد توجه در کلیهٔ پایه‌ها)
۱۴	خدمت کردن به میهن و مردم خود را دوست دارد.	(حیطه عاطفی، بخش مراسم اسلامی، هدف ۲ پایه پنجم و جهت‌گیری کلی تمام پایه‌ها به طور ضمنی)

این اهداف معرف کارکردها یا ماموریت ثانوی درس تعلیم و تربیت اسلامی دورهٔ ابتدایی در جهت کمک به تحقق اهدافی است که مسئولیت آن در درجه نخست بر عهده این ماده درسی نمی‌باشد. این اهداف که تقریباً در تمامی پایه‌ها پیگیری می‌شود به شرح ذیل است:

ردیف	درس	اهداف	نسبت با تعلیم و تربیت اسلامی
۱	ادبیات فارسی	تقویت مهارت گوش کردن تقویت مهارت سخن گفتن تقویت مهارت نوشتن توانایی استفاده از ماهیچه‌ها و عضلات کوچک	(کلیه پایه‌ها به حسب ارتباط با موضوع) (کلیه پایه‌ها به حسب ارتباط با موضوع) (کلیه پایه‌ها به حسب ارتباط با موضوع) (ساخت کاردستی‌ها و اشکال مختلف، کشیدن انواع تصاویر در برخی فعالیت‌های کتاب کار)
۲	مطالعات اجتماعی	رعایت حقوق دیگران در محیط خانه و مدرسه و اجتماع رعایت نظم و انضباط در محیط مدرسه توانایی برقراری ارتباط با دیگران در محیط مدرسه تقویت پاره‌ای از نکات بهداشت روانی در روابط اجتماعی در مدرسه تلاش در حفظ محیط زیست.	(بخش اخلاق پایه سوم) (بخش اخلاق پایه دوم، سوم و پنجم) (محتوای تمام پایه‌ها) (محتوای تمام پایه‌ها)
۳	هنر	توانایی استفاده از ماهیچه‌ها و عضلات کوچک تقویت حس زیبایی‌شناسی تقویت روحیه خلاقیت و نوآوری	(ساخت کاردستی‌ها و اشکال مختلف، کشیدن انواع تصاویر در برخی فعالیت‌های کتاب کار) (محتوای تمام پایه‌ها) (محتوای تمام پایه‌ها)
۴	علوم	توانایی انجام مشاهدات ساده توانایی پیش بینی نتایج عملکردها و پدیده‌ها در محیط زندگی تقویت وظایف فردی در حفظ محیط زیست تقویت روحیه کنجکاوی و جستجوگری رعایت بهداشت فردی و اجتماعی	(محتوای تمام پایه‌ها) (محتوای تمام پایه‌ها) (محتوای تمام پایه‌ها) (محتوای تمام پایه‌ها) (بخش احکام و اخلاق پایهٔ دوم)
۵	قرآن	تلاش برای خواندن و عمل به قرآن	(محتوای تمام پایه‌ها)
۶	بین‌رشته‌ای (عمومی)	توانایی حل مسائل ساده روز تقویت مهارت‌های کار گروهی تقویت روحیه شاد و با نشاط تقویت مهارت کسب اطلاعات از راه‌های مختلف تقویت روحیه پشتکار و تلاش برای رسیدن به هدف خود	(محتوای تمام پایه‌ها) (محتوای تمام پایه‌ها) (محتوای تمام پایه‌ها) (محتوای تمام پایه‌ها) (محتوای تمام پایه‌ها)

در برنامهٔ تعلیم و تربیت اسلامی دورهٔ ابتدایی، بر پایهٔ سؤالات اساسی انسان، ده مفهوم اصلی انتخاب و اهداف هر پایه در این بخش‌ها تنظیم شده است. این موضوعات عبارتند از:

ردیف	مفهوم اساسی	توضیحات
۱	خدا	صفات خداوند (مهربانی، بخشنده‌گی، دانایی و توانایی)
۲	پیامبری	پیامبران بزرگ خدا به ویژه پیامبر اکرم (ص)
۳	امامت	امامان و پیشوایان با تأکید بیشتر بر امام حسین (ع) و امام زمان (عج)
۴	معاد	با تأکید بر نتایج و عمل خوب و بد
۵	قرآن	استفاده از برخی مضامین مرتبط با موضوعات درسی
۶	آداب و اخلاق	برخی از آداب و اخلاق اسلامی با تأکید بر اخلاق اجتماعی
۷	احکام	احکام ضروری دین
۸	مراسم	آداب و شعائر اسلامی به ویژه اعیاد اسلامی
۹	شخصیت های دینی	قبل و بعد از اسلام با تاکید بر زنان برجسته
۱۰	خود شناسی	در محدودهٔ خدا، پیامبر، معاد، اخلاق

۷- جدول وسعت و توالی مفاهیم جزئی براساس مفاهیم اساسی هر پایه

مفهوم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
مفهوم	(۱) خدا به ما نعمتهای زیادی داده است. — نمونه‌های مهربانی در زندگی روزمره و محیط پیرامون دانش آموزان — نمونه‌های انسان مهربان در زندگی و محیط پیرامون دانش آموزان — مهربانها و مهربانیهای خدا به ما (۲) خدای ما مهربان است. — خدا آفرینندهٔ همهٔ مهربانها و مهربانیها — مهربانی خدا نسبت به ما نشانهٔ محبت او به ما — خدای مهربان و دوست داشتنی (۳) خدا به درخواستها و سخنان ما گوش می‌دهد. — امکان گفت وگو با خدا و درخواست از او امکان همیشگی سخن گفتن با خدا (۴) خدا دوست دارد ما با او سخن بگوییم. — توجه خدا به سخنان ما، نشانهٔ مهربانی و محبت خدا به ما (۵) دعا، گفت وگوی ما با خدا و راه بیان خواسته‌های ما از اوست. نمونه‌هایی از دعا‌های کودکان	(۱) هرآنچه داریم، بخشش خداوند به ماست. — نمونه‌هایی از نعمتهای خداوند برای برطرف کردن نیازهای ما — نمونه‌هایی از خوبیها و زیباییها در زندگی روزمرهٔ دانش‌آموزان، به عنوان بخششهای خداوند (۲) خدای ما مهربان و بخشنده است. — بخشش خداوند همگانی و بی چشمداشت مزدی برای خودش — بخشش خداوند نشانهٔ مهربانی و علاقهٔ او به ما (۳) ما به خدای بخشنده نیازمندیم. — ممکن نبودن زندگی بدون بخشش خداوند (۴) ما باید شکرگزار نعمتهای بی‌شمار خداوند باشیم. — شکرگزاری دربرابر محبتها و هدایای دیگران — شکرگزاری دربرابر نعمتهای خداوند	(۱) خدای بخشنده و مهربان، دانا و تواناست. — نمونه‌هایی از نیازهای انسان و موجودات دیگر و نعمتهای خداوند برای رفع آنها — نمونه‌هایی از یاری خداوند نسبت به بندگانش (۲) خدا همیشه با ماست و ما را تنها نمی‌گذارد. — بینایی و شنوایی همیشگی خداوند نسبت به همهٔ اعمال و گفتار ما — بیداری همیشگی خداوند و توجه او نسبت به ما (۳) خدا از همهٔ چیزهایی که برای ما خوب و لازم است، خبر دارد. — رفع نیازهای ما نشانه‌های دانایی و توانایی خداوند است (۴) دعا‌های خوب فراوانی وجود دارند که خوب است با بعضی از آنها آشنا شویم. — نمونه‌هایی از دعا‌های قرآنی و معصومین (متناسب با نیاز و فهم کودکان)	(۱) خداوند یکتاست و هیچکس مانند او نیست. — یگانگی و بی‌همتایی خداوند — اصل توحید، اولین اصل دین (۲) خداوند بالاترین پشتیبان و یگانه مایهٔ امیدواری ما در زندگی است. — خدا مهربان‌ترین، داناترین و تواناترین موجود — خداوند بالاترین پشتیبان ما — خداوند یگانه مایهٔ آرامش، امیدواری و دلگرمی انسان (۳) دعا‌های معصومین (ع)، مایهٔ آرامش و دلگرمی ماست. — نمونه‌هایی از دعا‌های معصومین علیهم السلام (۴) خداوند دعای دسته جمعی را دوست دارد. — علاقهٔ خداوند به جمع انسانهای خوب — زیبایی و شکوه دعای دسته جمعی — دعاکردن برای همدیگر
مفهوم	دوم	سوم	چهارم	پنجم

پیامبری	۱) از میان پیامبران خدا، پنج تن از سایرین برتر هستند. — حضرت نوح، حضرت ابراهیم، حضرت موسی، حضرت عیسی و حضرت محمد (ص)، برترین پیامبران الهی ۲) پیامبر اسلام کودکان را دوست داشتند و با آنها مهربان بودند. — سلام پیامبر(ص) به کودکان — بازی پیامبر(ص) با کودکان — سفارش به دیگران برای محبت به کودکان ۳) ما پیامبران بزرگ الهی را دوست داریم و به آنها احترام می گذاریم. — پیامبران انسانهایی خوب و مهربان — خدا دوستدار پیامبران	۱) حضرت ابراهیم (ع)، از همان کودکی، برای از اشتباه درآوردن مردم تلاش می کرد. — دوران کودکی حضرت ابراهیم (ع)، ۲) حضرت محمد (ص) در دوران کودکی نیز خداشناس و مهربان بودند. — محمد (ص) کودکی مهربان و دوست داشتنی — محمد (ص) کودکی خداشناس	۱) داستان زندگی حضرت موسی (ع) برای ما آموزنده است. — نجات حضرت موسی (ع) از گرفتاری در کودکی توسط خداوند ۲) پیامبر اکرم (ص) با خویشان خود رفتاری پسندیده داشتند. — برخورد پیامبر (ص) با خویشان — رفتار پیامبر اکرم (ص) با دوستان	۱) حضرت عیسی (ع)، یکی از پیامبران بزرگ الهی است و ما به ایشان احترام می گذاریم. — حضرت عیسی (ع)، بشارت دهنده بعثت پیامبر خاتم (ص) — حضرت عیسی (ع)، از همراهان امام زمان (ع) به هنگام ظهور ایشان ۲) اخلاق و رفتار پسندیده پیامبر اسلام (ص)، بر مردم تأثیر فراوانی داشته و دارد. — پیامبر(ص)، جامع صفات پسندیده — آثار رفتار و اخلاق پسندیده پیامبر اسلام (ص) بر مردم ۳) نبوت یکی از اصول دین اسلام است. — اصول دین اسلام — نبوت، یکی از اصول دین ۴) خدا پیامبران را برای راهنمایی بشر فرستاده است. — نیاز انسان به راهنمایان خوب و شایسته — پیامبران، راهنمایی از جانب خدا — پیامبر اسلام (ص) آخرین پیامبر خدا
---------	---	--	--	--

مفهوم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
مفهوم	۱) امامان مانند پیامبر(ص) افرادی شایسته بوده‌اند. — اسامی دوازده امام (ع) — اسامی اهل بیت پیامبر(ص) — خدا دوستدار اهل بیت پیامبر و امامان (ع) ۲) حضرت علی (ع)، امام حسن (ع) و امام حسین (ع)، امامان اول و دوم و سوم شیعیان هستند. — مشخصات سه امام نخست — نمونه‌هایی از اخلاق و رفتار نیکوی ایشان ۳) آخرین امام ما شیعیان زنده هستند — یکی از نام‌های مبارک امام زمان (ع)	۱) امام سجاد (ع) امام چهارم ماست که از ایشان دعا‌های زیادی به ما رسیده است. — مشخصات امام سجاد (ع) — امام سجاد(ع)، بازماندهٔ کربلا ۲) امام باقر و امام صادق (ع)، امامان پنجم و ششم ما، در راه علم و یاددادن اسلام تلاش بسیار کردند. — مشخصات امام باقر (ع) و امام صادق (ع) — داستان‌هایی از زندگی و اخلاق و رفتار ایشان — خدمات این دو امام به علوم اسلامی — حضرت زهرا (س) بهترین بانوی عالم و مادر امامان است . — نمونه‌هایی از اخلاق و رفتار پسندیده آن حضرت — فاطمه(س) مادر اهل بیت	۱) امام کاظم (ع) هفتم ما، برای اسلام سختی‌های فراوان کشید و سالها در زندان به سربرد. — مشخصات امام کاظم (ع) — نمونه‌هایی از زندگی و رفتار ایشان ۲) امام رضا (ع)، امام هشتم ماست که به حضور ایشان در ایران افتخار می‌کنیم. — مشخصات امام رضا (ع) — نمونه‌هایی از زندگی و رفتار امام رضا (ع) — زیارت امام رضا (ع) ۳) امام جواد، امام نهم ما که برای اسلام زحمات زیادی کشیدند. — مشخصات امام جواد (ع) — نمونه‌هایی از زندگی و رفتار امام جواد (ع) ۴) بعد از ظهور امام زمان(ع)، زندگی انسانها، بهترین و زیباترین وضعیت را خواهد داشت. — دوستی و مهربانی مردم با یکدیگر — کم شدن بدیها — فراوانی نعمت	۱) امام هادی (ع) و امام عسگری (ع)، امامان دهم و یازدهم ما هستند. — مشخصات امام هادی (ع) و امام عسگری (ع) — نمونه‌هایی از زندگی و رفتار ایشان ۲) حضرت مهدی (ع)، امام زمان ماست که در غیبت به سر می‌برد. — مشخصات امام زمان (ع) — حضرت مهدی (ع)، امام زنده ۳) امام زمان (ع)، به شیعیان توجه دارند و به ایشان کمک می‌کنند. — نمونه‌هایی از مهربانی و توجه امام زمان (ع) نسبت به شیعیان — امکان کمک گرفتن از ایشان در کارها ۴) امامت، یکی از اصول دین است. — امامان، جانشینان شایستهٔ پیامبر(ص) و راهنمایان برگزیدهٔ خداوند — امامت، یکی از اصول دین

مفهوم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
جهان آخرت		۱) هرکاری نتیجه ای دارد. – نمونه هایی از تصمیمها، حرفها و کارهای بچه ها در زندگی روزمره و نتایج آنها – مشخص شدن نتیجه بعضی کارها، پس از گذشت مدتی طولانی ۲) در جهان آخرت، نتیجه کارهای خوب و بد ما مشخص می شود. – آخرت، جهان جزا و پاداش ۳) پاداش اعمال خوب، در جهان آخرت، بهشت و جزای کارهای بد، جهنم است. – نمونه هایی از کارهای نیک که پاداش بهشتی دارند. – نمونه هایی از کارهای ناپسند که جزای جهنمی دارند.	۱) همه کارهای ما ثبت می شوند تا در جهان آخرت نتیجه آنها را ببینیم. – آگاهی خداوند از همه کارهای ما حتی آنهایی که کس دیگری ندیده – پاداش همه کارهای خوب، حتی آنهایی که کسی ندیده، در جهان آخرت – نمونه هایی از کارهای خوبی که پاداش اخروی دارند	۱) تلاش بیشتر امروز، نتایج بهتر فردا را به دنبال دارد. – تلاش بیشتر، نتیجه بهتر – نتایج تلاشهای انسانهای نیک ۲) معاد، یکی از اصول دین اسلام است. – زندگی انسان پس از مرگ – رسیدگی به اعمال انسان – پاداش و جزا
پیام قرآن	۱) خدا در قرآن پیامهایی برای ما دارد. – نمونه هایی از پیامهای قرآن – نمونه هایی از پیامهای اخلاقی قرآن	۱) خدا در قرآن پیامهایی برای ما دارد. – نمونه هایی از پیامهای قرآن – نمونه هایی از پیامهای اخلاقی قرآن	۱) خدا در قرآن راه و رسم زندگی را به ما نشان داده است. – قرآن کتاب آسمانی ما مسلمانان – دستورات قرآنی	۱) پیامهای قرآن برای ما مفید و خوب است. – عمل به پیامهای قرآنی و نتیجه خوب آنها ۲) یک مسلمان باید قرآن را خوب بخواند، درست بفهمد و به آن عمل کند. – قرائت و فهم درست قرآن، لازمه عمل به آن

مفهوم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
آداب و اخلاق اسلامی	۱) خدا کسی را که زودتر سلام می‌کند و جواب سلام می‌دهد، دوست دارد. — نتایج سلام کردن و جواب سلام دادن، در زندگی بچه‌ها — پیامبر اسلام (ص)، پیشقدم در سلام کردن ۲) خدا پاکیزگی را دوست دارد. — برخی نمونه‌ها و مصادیق پاکیزگی در زندگی بچه‌ها — دوست داشتنی بودن فرد پاکیزه نزد خدا و مردم — پاکیزگی، رسم و شیوه معصومین (ع) ۳) اسلام برای خوردن و آشامیدن آدابی دارد. — نمونه‌هایی از آداب اسلامی خوردن و آشامیدن ۴) راستگویی، بهترین سخن است. — نتایج و آثار ملموس راستگویی در زندگی بچه‌ها — دوست داشتنی بودن فرد راستگو نزد خدا و مردم ۵) معصومین (ع)، بهترین الگوی رعایت آداب و اخلاق اسلامی هستند.	۱) اسلام برای لباس پوشیدن آدابی دارد. — پاکیزگی و آراستگی لباس — تناسب لباس با شرایط و موقعیتهای مختلف — مفهوم حجاب و شرایط آن برای دختران — مفهوم پوشیدگی برای پسران ۲) هرکاری با نظم و ترتیب، بهتر انجام می‌شود. — نمونه‌ها و مصادیق نظم و ترتیب در زندگی بچه‌ها — نمونه‌هایی از نتایج خوب رعایت نظم و ترتیب در زندگی بچه‌ها — موفق‌تر و محبوب‌تر بودن آدم منظم ۳) احترام به پدر و مادر و معلم، وظیفه همیشگی یک مسلمان است. — نمونه‌هایی از زحمات و رنجهای پدر و مادر و معلم برای فرزندان و شاگردان — تشکر و قدردانی از زحمات پدر و مادر و معلم ۴) حیوانات و گیاهان، آفریده خدا هستند و باید مراقب آنها بود. — نمونه‌هایی از مهربانی معصومین (ع)، با حیوانات و گیاهان — اهمیت توجه و مراقبت از حیوانات و گیاهان ۵) معصومین (ع)، بهترین	۱) احترام و نیکی به خویشاوندان و همسایه‌ها از آداب مهم اسلامی است — معنای خویشاوندی و خویشاوندان — نمونه‌هایی از تاثیر خویشاوندان و همسایه‌ها در زندگی ما — انتظارات و توقعات ما از خویشاوندان و همسایگان — برخی از وظایف ما در برابر خویشان و همسایه‌ها ۲) ما در برابر مردم، وظایفی داریم که باید انجام دهیم. — نمونه‌هایی از مصادیق رعایت حقوق مردم در زندگی بچه‌ها — نتایج نیکی به همسایگان و خویشان در زندگی انسان ۳) هر مسلمان باید دوستان خود را از میان خوبها انتخاب کند و به آنها نیکی کند. — نمونه‌هایی از تاثیر دوستان در زندگی بچه‌ها — برخی از ویژگیهای دوست خوب — راههای حفظ دوستی و دوستان خوب ۴) خدا کسانی را که به دیگران کمک می‌کنند، دوست دارد. — نمونه‌هایی از توقعات و انتظارات بچه‌ها از دیگران، به هنگام گرفتاری — توقع و انتظارات مشابه دیگران از ما درموقع نیاز — توصیه‌های اسلام به ما برای	۱) خدا کسانی را که با دیگران به شایستگی رفتار می‌کنند دوست دارد. — مصادیق بدگویی، تهمت، خبرچینی و تمسخر دیگران — برخی از نتایج نـــــــامطلوب بی‌توجهی به آداب معاشرت با دیگران ۲) خـــــــدا اصراف‌کنندگان را دوست ندارد. — معانی و مصادیق اصراف — فواید پرهیز از اصراف ۳) یک مسلمان برای استفاده مناسب از وقت و امکانات خود برنامه‌ریزی می‌کند. — اهمیت و فواید برنامه‌ریزی — برخی نکات لازم برای برنامه‌ریزی ۴) معصومین (ع)، بهترین الگوی رعایت آداب و اخلاق اسلامی هستند. — سیره معصومین (ع) در موارد فوق

	کمک به دیگران، درموقع نیاز ۵) معصومین (ع)، بهترین الگوی رعایت آداب و اخلاق اسلامی هستند. — سیره معصومین (ع) در موارد فوق	الگوی رعایت آداب و اخلاق اسلامی هستند. — سیره معصومین (ع) در موارد فوق	— سیره معصومین (ع)، در موارد فوق	
--	--	--	--	--

مفهوم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
پاک	(۱) نماز، دارای اجزا و اذکار خاصی است. - توجه خدا به نماز ما - طرز ادای یک نماز دو رکعتی (۲) اذان و وضو مقدمات نماز هستند. - اذان اعلام‌کننده اوقات نماز - وضو مقدمه نماز، قرائت قرآن و... - وضو وسیله‌ای مناسب برای پاکی و پاکیزگی - طرز وضوگرفتن	(۱) دختران و پسران، در سنین خاصی به تکلیف می‌رسند و وظایف جدیدی به عهده آنها قرار می‌گیرد. - معنای مکلف شدن (شایستگی بیشتر) - مقدمات تکلیف: تقلید، انتخاب مرجع تقلید، آشنایی با معنای واجبات و محرمات - مراسم جشن تکلیف دخترها (۲) هر مسلمانی باید بتواند نماز را در وقت آن و درست به جا آورد. - یادآوری وضو - طرز ادای نماز سه رکعتی و چهار رکعتی - احکام ضروری وضو و نماز (۳) روزه یکی از واجبات دینی است و مسلمانان آن را با آداب و به جا می‌آورند. - معنای روزه - احکام ضروری روزه - مراسم و آداب روزه (۴) رعایت حجاب، برای دختران مکلف، از واجبات است. - معنای حجاب - احکام ضروری حجاب (۵) بعضی چیزها نجس هستند و باید از آنها دوری کرد. - مصادیق نجاسات در زندگی دانش‌آموزان - آب یکی از پاک‌کننده‌ها	(۱) خدا اقامه نماز را به جماعت دوست دارد. - اهمیت نماز جماعت - ثواب نماز جماعت - نحوه اقامه نماز جماعت و برخی احکام آن (۲) نماز آیات، از واجبات دینی است که در اوقات خاصی باید اقامه شود. - شرایط وجوب نماز آیات - نحوه اقامه نماز آیات و برخی احکام آن (۳) تیمم، در شرایط خاصی به جای وضو انجام می‌شود. - شرایط وجوب تیمم - نحوه انجام تیمم و برخی احکام	(۱) غسل روز جمعه یکی از آداب سفارش شده اسلام است. - غسل از آداب پاکیزگی در اسلام - اهمیت غسل جمعه و سفارشهای زیاد به انجام آن - طرز انجام غسل جمعه (۲) نماز جمعه یکی از مراسم باشکوه مسلمانان است. - نماز جمعه، مراسم باشکوه هفتگی مسلمانان - برخی آداب و احکام نماز جمعه (۳) هر مسلمانی وظیفه دارد از مال حلال استفاده کند و از مال حرام بپرهیزد. - معنای حلال و حرام - نمونه‌های مال حلال و حرام در زندگی دانش‌آموزان - برخی از مصادیق اموال عمومی در زندگی بچه‌ها (۴) امر به معروف و نهی از منکر از وظایف مسلمانان نسبت به یکدیگر است. - معنای امر به معروف و نهی از منکر - فواید و اهمیت امر به معروف و نهی از منکر - برخی از مصادیق امر به معروف و نهی از منکر در زندگی بچه‌ها

مفهوم	دوم	سوم	چهارم	پنجم
مراسم اسلامی	۱) روز میلاد پیامبر اکرم (ص) روز جشن و شادی مسلمانان است. – پیشنهادهایی برای برگزاری این جشن – روز میلاد حضرت علی (ع)، روز پدر	۱) عید فطر یکی از اعیاد بزرگ مسلمانان است که آن را جشن می گیریم. – عید فطر، پایان ماه روزه – شادی مسلمانان به سبب موفقیت در انجام روزه – مراسم روز عید فطر و نماز آن	۱) عید مبعث، یکی از اعیاد بزرگ اسلامی است که آن را جشن می گیریم. – داستان بعثت پیامبر اسلام (ص) – پیشنهادهایی برای برگزاری جشن این روز	۱) عید غدیر یکی از اعیاد بزرگ اسلامی است که آن را جشن می گیریم. – واقعه غدیر خم – مراسم روز عید غدیر – دید و بازدید سادات
	۲) روز نیمه شعبان، روز ولادت امام زمان (ع) را جشن می گیریم. – شادی مسلمانان در این روز – نمونه هایی از ابراز شادی برای جشن نیمه شعبان	۲) در روز ولادت حضرت زهرا (س)، به مادران خود هدیه می دهیم و از آنها تقدیر و تشکر می کنیم. – راههای تشکر و قدردانی از زحمات مادر – ویژگیهای یک هدیه خوب برای مادر	۲) زیارت امام رضا(ع) و سایر ائمه معصومین (ع) از شادی بخش ترین مراسم اسلامی است. – معنای زیارت – برخی آداب و مراسم زیارت	۲) سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی، یادآور تلاش موفق مردم برای همراهی با یکدیگر و با رهبری آن است. – ظلم ستیزی مردم ایران – همبستگی مردم در پیروزی – اطاعت از رهبری – بزرگداشت قهرمانان انقلاب اسلامی – شادمانی پیروزی
	۳) جشن نماز، نشانه شادی ما برای آموختن نماز است. – پیشنهادهایی برای برگزاری مراسم جشن نماز	۳) ما در محرم برای امام حسین (ع) و یاران او عزاداری می کنیم. – عزاداری برای امام حسین (ع)، نشانه علاقه و محبت ما به ایشان – برخی از مراسم عزاداری برای امام حسین (ع)	۳) مسجد، خانه خداست و در زندگی مسلمانان نقش مؤثری دارد. – مسجد، خانه خدا و محل اجتماع مؤمنان – اهمیت اقامه نماز در مسجد – نقشهای مختلف مسجد در زندگی مسلمانان	۳) ایام ولادت معصومین (ع) از اعیاد اسلامی به شمار می روند. – شادی ما در ایام ولادت معصومین (ع)، نشانه محبت ما به ایشان ۴– ما در ایام شهادت ائمه (ع) برای ایشان عزاداری می کنیم. – عزاداری ما در شهادت معصومین (ع)، نشانه محبت ما به آنها
مفهوم	دوم	سوم	چهارم	پنجم

تخصیص های دینی		زینب کبری (س)، بانویی مهربان و فداکار بود. — پرستاری ایشان از مجروحان در کربلا - نوازش کودکان - مدیریت کاروان اسرا — فداکاری‌های حضرت زینب در دوره کودکی	حضرت خدیجه (س)، همسری شایسته برای پیامبر اکرم (ص) بود. - حضرت خدیجه، اولین زن مسلمان — همراهی با پیامبر در لحظات سخت - بذل مال در راه پیروزی اسلام — حضرت خدیجه، مادر شایسته حضرت فاطمه (س)	حضرت مریم، یکی از زنان بزرگ تاریخ است. - حضرت مریم، مادر حضرت عیسی (ع) — حضرت مریم، زنی خدایست
			- حضرت آسیه یکی از زنان بزرگ تاریخ است.	امام خمینی (ره)، رهبر انقلاب اسلامی یکی از پیروان واقعی ائمه اطهار(ع) بود. - زندگی و رفتار امام خمینی (ره) در پیروی از ائمه اطهار (ع) - پیروی مردم از امام خمینی (ره)
موضوعات	۱— کودکان محبوب و مورد توجه خداوند هستند. — نشانی‌های توجه به کودکان مهربانی‌های پدر و مادر - نشانه‌های توجه خدا به انسان در طبیعت	۱— کودکان مسلمان نیازمند شناخت کودکی پیامبر خود هستند — علاقه پیامبر(ص) به کودکان - درس گرفتن از کودکی پیامبر	۱- زندگی انسان به اعمال او بستگی دارد. — نمونه‌های تاثیرگذاری اعمال در زندگی	۱- هر انسانی با اسوه قرار دادن بزرگان بهتر به خوبی‌ها می‌رسد. نمونه‌هایی از رفتار پیشوایان برای اسوه قرار دادن آن‌ها - تاثیر اسوه‌ها بر انسان
	۲— انسان نیازمند به پاکیزگی و سلامتی است. - راه‌های پاکیزگی خود	۲— انسان نیازمند نعمت‌های الهی است . نیاز کودکان به نعمت - خداوند بخشنده نعمت	۲- انسان نیازمند ارتباط با همسالان است. - نیاز به دوستی - دوستان مناسب	

۱۰- روش‌ها و منابع یاددهی – یادگیری

الف (اصول کلی روش تدریس دینی

آموزش دینی مانند سایر آموزشها نیازمند روشهای مؤثر و جذابی است که نیل به اهداف دینی آموزش را با سرعت و عمق بیشتر میسر سازد. در این بخش به مهم‌ترین اصولی که در روش تدریس دینی باید به آنها توجه داشت، اشاره شده است.

۱- تعلیم و تربیت دینی نیز باید مانند سایر آموزشها متناسب با ظرفیتهای روانی و جسمانی دانش‌آموزان باشد. در این خصوص توجه به یافته‌های پژوهشی مربوط به مراحل رشد تفکر دینی ضروری می‌نماید. بر پایه این تحقیقات وجود سه مرحله تفکر شهودی، عملیات عینی و عملیات صوری نظریه پیازه در درک مفاهیم دینی نیز تأکید می‌گردد ولی باید به دو تفاوت موجود در این زمینه توجه داشت. نخست این که مرحله عملیات عینی در درک مفاهیم دینی مدت زمان بیشتری به طول می‌انجامد و تا حدود سن سیزده تا چهارده سالگی ادامه می‌یابد. این مهم نشان می‌دهد که نباید درس دینی را با سایر دروس مقایسه کرد. نوع و میزان تجربه‌های دینی کودکان و اتخاذ شیوه‌های آموزشی در تعیین مدت این مرحله تأثیر بسیاری دارد. دوم اینکه، میان این سه مرحله، مراحل واسطه‌ای نیز وجود دارند که با مراحل اصلی تداخل داشته و درک مفاهیم مذهبی را به یک سیر تدریجی پنج مرحله‌ای مبدل می‌سازند.^۱

۲- توجه به برداشتهای کودکان از مفاهیم دینی نیز نقش بسزایی در تعیین روشهای مناسب آموزشی دارد؛ زیرا اگر بخواهیم آموزش دینی مناسبی را برنامه‌ریزی کنیم، ناچاریم در دنیای کودکان دانش آموز گام گذارده و از دید او به دین و معارف آن بنگریم. تصورات کودک از مفاهیم دینی چنان خام و محدود است که معلم بدون شناخت آنها در آموزش خود موفق نخواهد بود. در این زمینه، یافته‌های تحقیقات انجام شده می‌توانند ملاک خوبی برای عمل باشند.

۳- به طور کلی می‌توان آموزش دینی کودکان را به دو دوره تقسیم کرد:

- خردسالان ۵ تا ۹ سال: این دوره که شامل پایه‌های پیش‌دبستان، اول، دوم و سوم دبستان می‌باشد، از آنجا که توانایی درک و عقل خردسالان بسیار محدود است و احساس و خیال ابرار آنها در تحقیق و بررسی پدیده‌های عالم است، آموزش دینی خردسالان باید توأم با بازی و شوخی و سرگرمی و داستان‌گویی باشد و از داستان، نقاشی، نمایشنامه و کارهای هنری در این آموزش بهره‌گیری شود. به ویژه اینکه هدف عمده آموزش دینی در این سنین جذب کودک به دروس دینی و سپس آموزش است.

- کودکان ۹ تا ۱۳ سال: در این دوره که شامل پایه‌های چهارم و پنجم می‌شود، تفکر کودکان در مرحله عملیات عینی قرار دارد و درک آنها از مفاهیم مذهبی به واسطه طبیعت عینی تفکرشان محدود است. از این رو، نمی‌توان مستقیماً مفاهیم انتزاعی و استدلالهای عقلی را برای آنها مطرح کرد. بلکه معارف دینی همچنان باید به صورتی ساده و با تکیه بر تجربیات و احساس‌های شخصی آنها تعلیم داده شود؛ اما تغییر تدریجی تفکر آنها از عینی به انتزاعی و بالا رفتن تجربیاتشان در زندگی این امکان را به وجود می‌آورد که معلومات در سطح بالاتری برای آنان ارائه شود و اطلاعات دینی بیشتری در اختیارشان قرار گیرد. در این مرحله نیز استفاده از داستان، شعر، سرود، نمایشنامه و کارهای عملی و هنری مختلف یکی از ضرورتهای آموزش به شمار می‌آید. نکته دیگری که در این مقطع سنی قابل توجه است، بروز اولیه تفاوت‌های جنسی

۱- با هنر، ناصر، «آموزش مفاهیم دینی همگام با روانشناسی رشد» شرکت چاپ و نشر بین‌الملل سازمان تبلیغات، صفحه ۶۸،

دختر و پسر است. این تفاوت‌ها نه فقط در جسم، بلکه در نحوه رشد شخصیتی و فکری نیز نمود دارد و در مجموع دختران زودتر از پسران به بلوغ فکری می‌رسند که این امر نیز در آموزش‌ها باید مدنظر قرار گیرد.

۴- معلم در آموزش دینی باید از شیوه‌های متنوع شناخته شده بهره برد و متناسب با شرایط کلاس، جنسیت مخاطبان، آموزش را با شیوه‌های جدید نیز همراه سازد. از جمله شیوه‌های مطلوب می‌توان به پرسش و پاسخ، نمایش، داستان‌گویی، گردش علمی، روش همیاری، روش نمایشی و روش خلق موقعیت برای داوری اشاره نمود که هر کدام در جای خود قابل استفاده است. از آنجا که درک کودکان از مسائل اخلاقی محدود است و اندیشه و برداشت بزرگسالان را از دستورات و احکام اخلاقی ندارند، روشهای تفهیم مسائل اخلاقی به کودکان باید متفاوت از بزرگسالان باشد. در این زمینه‌ها استفاده از روشهای غیرمستقیم بسیار مفیدتر از روشهای مستقیم است. همچنین الگو قرار گرفتن معلم، از راههای مؤثر در این زمینه است. تنظیم روال تدریس در سیر از مصادیق جزئی به نتیجه‌گیریهای کلی، تأکید بر حل مسئله و استفاده از روشهای فعال از جمله نکات مهم در این روشها به شمار می‌آیند.

۵- در اتخاذ شیوه‌های مناسب تدریس احکام عملی دین باید به تفاوتهای دختران و پسران توجه داشت. از آنجا که عمل به این احکام برای دختران پایان ۹ سالگی است و از آن به بعد به عنوان یک فریضه محسوب می‌شود، ضروری است تا آموزش این بخش از معارف دینی برای دختران با جدیت بیشتری صورت پذیرد و معلمان از ابتدای ورود دختران به مدرسه، زمینه‌های ذهنی لازم را در آنها به وجود آورند و تمرینهای عملی مرتب و منظم با نظارت معلم را در دستور کار خود قرار دهند. این شیوه‌ها برای پسران تا حدودی متفاوت خواهد بود. علاوه بر محدود شدن محتوای آموزش به ضروریاتی همچون وضو، نماز و روزه، شیوه‌ها نیز از سیر تدریجی ملایم‌تری برخوردار خواهند بود تا در طول پنج سال و به تدریج این آشنایی و عادت به انجام اعمال شرعی در پسران به وجود آید.

ب) ویژگیهای فعالیتهای یاددهی – یادگیری مناسب برای درس دینی

فعالیت‌های یاددهی – یادگیری در درس دینی برای دانش‌آموزان ابتدایی باید به گونه‌ای انتخاب شوند که واجد ویژگیهای ذیل باشند:

یادگیرنده در هنگام آموزش از جهت ذهنی و عملی فعال باشد. انتقال اطلاعات از معلم به دانش‌آموز به شکلی که یادگیرنده، شنونده‌ای منفعل باشد، تنها می‌تواند به حفظ طوطی‌وار مطالب کمک کند. چنین دانسته‌هایی فقط در شرایطی کاملاً شبیه موقعیت به یادسپاری آنها، قابل یادآوری و بازخوانی هستند و در موقعیتهای تازه و حتی اندکی متفاوت هم تأثیر و خاصیتی ندارند. این اطلاعات، به سهولت در معرض فراموشی هستند و به همین دلایل، فاقد ارزش یادگیری واقعی می‌باشند. درحالی که اگر دانش‌آموزان طی فعالیتهایی ارزشمند، با موضوع یادگیری عملاً و یا به صورت ذهنی درگیر شده و خود به نتیجه برسند، هم یادگیری پایدارتری حاصل می‌شود و هم در موقعیتهای تازه، قادرند از تجربه یادگیری قبلی خود استفاده کرده برای مواجهه و کسب تجربه جدید، از آنها بهره‌برداری کنند.

از معلومات و تجارب قبلی دانش‌آموزان (چه آموخته‌های مدرسه‌ای و چه تجارب زندگی فردی و اجتماعی) استفاده کنند. یادگیری واقعی وقتی رخ می‌دهد که آموخته‌های جدید در بافت ذهنی و معلومات موجود فرد بدرستی جایگزین شده و با آنها یکپارچه گردند. این امر در صورتی

امکان‌پذیر است که از معلومات و تجارب قبلی دانش‌آموز در انجام فعالیت یادگیری جدید استفاده شود و با هدایتی مناسب، بین آنها با تجربه تازه پیوند برقرار گردد. قابل ذکر است که معلومات قبلی، تنها شامل دانسته‌های فرد از دروس و یا پایه‌های تحصیلی گذشته وی نمی‌شود و می‌تواند شامل تمام تجربیات و دانسته‌های بیرون از مدرسه وی نیز باشد.

فعالیتها حتی‌الامکان آن قدر متنوع باشند که دانش‌آموزانی با نیازها و تواناییها و سبکهای مختلف یادگیری، بتوانند از آنها بهره گرفته و احساس رضایت و موفقیت کنند. به عنوان توضیح باید اشاره شود که افراد برای یادگیری، سبکهای متفاوتی دارند. برخی از راه مطالعه، زودتر به نتیجه می‌رسند؛ برخی حتماً باید خود عمل و تجربه کنند؛ برخی ابتدا کلیت را می‌بینند و بعد جزئیات را و برخی، برعکس. تنوع فعالیتها این امکان را برای اکثریت دانش‌آموزان فراهم می‌کند که کم یا بیش، یادگرفته و به نتیجه مورد انتظار کلاس و معلم برسند.

تناسب فعالیتهای گروهی و انفرادی رعایت شود تا هم نیاز دانش‌آموزان را به تشخیص‌طلبی و ابراز وجود ارضا کنند، هم نیاز آنها را به عضویت در گروه و انجام بخشی از یک مجموعه فعالیت و هم نیاز آنها را به همفکری با دیگران برای رسیدن به نتیجه برآورده سازند و هم به موقع خود، مجال تفکر و استنباط شخصی را برای آنها فراهم کنند. همچنین بی‌توجهی به مقتضیات خاص آموزش موضوعات مختلف و شیفتگی افراطی نسبت به کار گروهی و فواید و ثمرات آن می‌تواند موجب شود فراموش کنیم یادگیری برخی از مفاهیم و موضوعات (بویژه در درس دینی)، نیازمند جستجو و تأمل شخصی و نتیجه‌گیری انفرادی بوده، از طریق فعالیت گروهی، کمتر محقق می‌شود.

تناسب فعالیتهای ساده و دشوار به گونه‌ای رعایت شود که هم نیاز دانش‌آموزان به انجام کارهای سخت و پرهزمت ارضا شود و هم اعتماد بنفس آنها از بین نرود. انجام کارهای بسیار ساده که مستلزم تلاشی کمتر از توان دانش‌آموزان هستند، برای ایشان لذت‌چندانی نداشته و به سهولت انگیزه‌های آنها را در معرض کمرنگ شدن قرار می‌دهد. فعالیتهای دشوار و فوق‌توان دانش‌آموزان نیز آنها را نسبت به تواناییهایشان بی‌اعتماد ساخته، انگیزه‌های آنها را برای فعالیتهای بعدی به مخاطره می‌اندازد.

بین زندگی و مسایل روزمره دانش‌آموزان و نکات و موضوعات آموزشی ارتباط برقرار شود. مفاهیم و موضوعات دینی آموزش داده می‌شوند تا در زندگی واقعی یادگیرندگان به کار آیند. این امر در صورتی امکان‌پذیر است که یادگیری در شرایطی شبیه به زندگی روزمره، با نمونه‌ها و مثالهایی از زندگی واقعی، با تمرینهایی در زندگی واقعی و نتیجه‌گیری از آن انجام شود. فعالیتها باید به نحوی تنظیم شوند که این ارتباط و پیوستگی، به روشنی برای یادگیرندگان ایجاد شود و آموخته‌های دینی در نظر ایشان، اطلاعاتی ضروری برای موفقیت در زندگی روزمره‌شان قلمداد گردند. فراهم ساختن فرصتهایی برای فعالیتهای خارج از کلاس و حتی مدرسه برای برقراری پیوند هر چه بیشتر بین آموخته‌ها و زندگی واقعی نیز می‌تواند از توصیه‌های مؤثر این بخش باشد.

فعالیتها باید به گونه‌ای انتخاب شوند که امکان تجزیه و تحلیل موقعیتهای و قضاوت در مورد مسایل و رفتارهای مختلف خود و دیگران را برای یادگیرندگان فراهم ساخته، از این طریق به تعمیق آموخته‌ها و افزایش احتمال به کار بردن آنها کمک نمایند.

فعاليتها متناسب با تواناييها و علايق دانش‌آموزان در زمينه‌هاي مختلف باشند تا هم يادگيري را براي آنها آسان‌تر نمايند و هم انگيزه و علاقهٔ بيشتري براي يادگيري ايجاد کنند. تواناييهاي يادگيرندگان در زمينه‌هاي مختلف هنري و ادبي، مي‌تواند نمونهٔ مناسبی در اين مورد باشد. فضای یاد دهی - یادگیری منحصر به کلاس مدرسه نشود، بلکه از انواع فضاهای دینی مانند مساجد و حسینیه‌ها برای این فرایند می‌توان استفاده کرد.

ج) منابع یاد دهی - یادگیری

یکی از نکاتی که لازم است در تمام فعاليتها به آن توجه شود این است که در ابتدا حتی‌الامکان از کتاب درسی، کتاب کار و کتاب معلم در جای خود استفاده شده و از تصاویر و سوالات مطرح شده در جهت فهم بهتر و شیرین جلوه دادن مطالب بهره کافی برده شود. در کنار این‌ها می‌توان از رسانه‌های تصویری، لوحه‌های آموزشی، نرم‌افزارهای موجود، فیلم‌های خاص، روزنامه‌ها و جراید، بعضی از برنامه‌های تلویزیون و تصاویر گوناگونی که به صلاحدید معلم برای تعمیق آموخته‌ها یا آسان کردن آن کمک می‌کند بهره‌برداری شود تا صرفاً منابع یادگیری به کتاب‌های درسی محدود نشده و هر آن چیزی که بتواند مسیر یادگیری را سهل و آسان کند بهره‌برداری شود تا دانش‌آموز احساس کند تمامی وسایل و امکاناتی که در محیط اطراف او وجود دارد می‌تواند منابع یادگیری بوده و در او دید وسیع‌تری از یادگیری مفاهیم موردنظر ايجاد نماید.

۱۱ - ارزشیابی (مبانی، روشها و ابزارها)

چند نکتهٔ قابل توجه به عنوان مقدمه:

ارزشیابی، به عنوان مهم‌ترین بخش فرایند یادگیری، باید با هدف رشد دانش‌آموزان انجام شود. ارزشیابی باید منبعی غنی از اطلاعات را هم برای معلم و هم برای شاگرد * فراهم کند. این نوع اطلاعات به دانش‌آموزان در انتخاب راه و روشهای اصلاحی و به معلمان در تعیین روشهای تدریس بهینه کمک میکنند.

در تعلیم و تربیت دینی، هر یک از حیطه‌های سه گانهٔ یادگیری، اهمیت و ویژگیهای خاص خود را دارند. اعمال دینی، هنگامی ارزشمندند که براساس ایمان و تمایلی درونی و قلبی باشند و اساس چنین ایمانی را نیز معرفت و شناخت حقیقی تشکیل می‌دهد.

به خاطر سپردن مجموعه‌ای از اطلاعات و متراکم ساختن محفوظات، رغبتی برای به عمل در آوردن دانستنیها در فرد ایجاد نخواهد کرد و انجام اعمال و آداب دینی هم بدون آنکه باور و ایمانی همراه آن باشد، ارزش چندانی ندارد. همچنانکه احساسات دینی، آن‌گاه مطلوب و ارزشمندند که پشتوانه‌ای از علم و معرفت داشته باشند و در این صورت است که می‌توان انتظار داشت انجام اعمال دینی، استمرار داشته و فرد، در موقعیتهای مختلف، به انجام وظایف و تکالیف دینی خود پایبند باشد. به این ترتیب، در تعلیم و تربیت دینی، می‌خواهیم دانش‌آموزان، مفاهیم و مطالب دینی را درک کنند، به کسب معرفت بیشتر و نیز عمل به دانسته‌ها علاقه‌مند

* ارزشیابی، بازخوردهای لازم را برای اطلاع یادگیرندگان از وضعیت یادگیری و پیشرفت درسی خود فراهم می‌نماید. بازخورد عملکرد، نقش مهمی در بهبود یادگیری دانش‌آموزان دارد. دانش‌آموزان با به کار بردن بازخوردها، یادگیری خود را بهبود می‌بخشند.

شوند و اعمال و وظایف دینی را با آگاهی و انگیزه‌ای واقعی، به صورتی مستمر و مداوم، انجام دهند.

- باید از یک سوء برداشت پرهیز شود و آن اینکه توجه به قلمروهای نگرشی و مهارتی دانش‌آموزان بدین معنا نیست که به میزان دین‌داری آنان نمره بدهیم و مثلاً به کسی که در نماز جماعت شرکت می‌کند یا راست می‌گوید یا غیبت دیگران را نمی‌کند، نمره کامل بدهیم. این امور اساساً قابل نمره دادن نیستند. آنچه در یک فرایند آموزشی می‌تواند مورد ارزشیابی قرار گیرد، صرفاً یادگیری افراد است. دانش، نگرش و تواناییهایی که طی فرایند یاددهی - یادگیری به دست آورده‌اند و اگر همه‌جانبه و اثربخش باشند، می‌توانند موجبات تقویت ایمان و عمل صالح آنان را فراهم آورند.

- نباید با آزمون‌ها و امتحانات مشکل و دلهره‌آور، در دانش‌آموزان، احساس ناخوشایندی نسبت به درس دینی ایجاد شود و یا تعدادی از آنها موفقیت در این زمینه را برای خود، امری دشوار و یا ناممکن تلقی کنند. اگر کودک، درمورد انجام تکلیفی، خود را ناموفق و شکست خورده تلقی کند، نسبت به آن کار، احساس بدی پیدا کرده و چنین احساسی، حتی او را از یادگیریهای بعدی باز می‌دارد؛ زیرا هم تمرکز حواس روی جزئیات مطلب یادگرفتنی را از او می‌گیرد و هم موجب فرار او از موقعیتهای مشابه (تجاریبی که کودک به آن بسیار نیازمند است) می‌شود. اهمیت ممانعت از ایجاد چنین احساسی، بویژه درمورد موضوعاتی که صرفاً یک ماده درسی تلقی نمی‌شود (بلکه تمام زندگی امروز و آینده دانش‌آموزان را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد)، به مراتب بیشتر است. به همین خاطر، هیچ دانش‌آموزی نباید در درس دینی، احساس شکست و ناتوانی پیدا کند.

- مقایسه میان دانش‌آموزان با یکدیگر ابتدایی، اضطراب‌آفرین و گاهی ناامیدکننده است؛ به همین دلیل، وضعیت هر کودک را، نخست باید به نسبت خودش و پیشرفتی که حاصل کرده، سنجید و برآورد کرد. به عبارت بهتر، آنچه مهم است، رقابت هر دانش‌آموز با خود اوست، نه با دانش‌آموزان دیگر. توانایی و سرعت یادگیری دانش‌آموزان، بسیار متفاوت است و کافی است معلم، هر دانش‌آموز را از این نظر، بخوبی شناخته و به او کمک نماید تا از توان خود استفاده کند.

- از آنجا که ارزشیابی، بخش جدایی‌ناپذیر تدریس و یادگیری است، باید در شرایط واقعی آموزش، حین انجام فعالیتهای آموزشی صورت گیرد و شرایط و موقعیت مصنوعی امتحان، نمی‌تواند مجال مناسبی برای بروز رفتارهای واقعی دانش‌آموزان باشد ضمن آنکه چنین شرایطی می‌تواند تشویش و نگرانی زیادی در بچه‌ها از بابت عملکردی که خواهند داشت و قضاوتی که در موردشان خواهد شد، به وجود آورد. در اینجا تمام فعالیتهای و پیشرفتهای دانش‌آموزان و روندی که آنها طی می‌کنند تا به نتیجه برسند، دارای اهمیت هستند. بنابراین، ارزشیابی، به صورت مستمر انجام می‌شود و دیگر نیازی به اتکا بر آزمونهای پایان سال تحصیلی و ایجاد شرایطی خاص برای امتحان وجود ندارد و اضطراب و نگرانی هم از این بابت در دانش‌آموزان به وجود نخواهد آمد.

شیوه‌ها و ابزارهای ارزشیابی موردنظر برنامه:

ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، به عنوان مهم‌ترین بخش فرایند یادگیری، همراه با تحول در برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی دوره ابتدایی، بازنگری و اصلاح شده است. به همین جهت، شیوه

ارزشیابی این درس که با هدف رشد دانش‌آموزان انجام می‌شود، به صورت ذیل، تنظیم و اعلام می‌گردد:

شیوه ارزشیابی:

- ۱- ارزشیابی به صورت تکوینی و مستمر صورت می‌گیرد.
- ۲- ارزشیابی تکوینی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در این درس از طریق مشاهده رفتارهای حاکی از یادگیری انجام می‌شود.
- ۳- رفتارهای حاکی از یادگیری یعنی رفتارهایی که «نشان‌دهنده تحقق اهداف و انتظارات یادگیری هر درس می‌باشند.» به عبارت دیگر، اهداف و انتظارات هر درس مشخص می‌کنند که چه رفتارهایی را باید ملاحظه کنیم تا براساس آن درباره تحقق یا عدم تحقق اهداف یادگیری، قضاوت نماییم.
- ۴- مشاهده رفتارهای حاکی از یادگیری، در تمام طول تدریس، به هنگام انجام فعالیت‌های یادگیری و نیز پس از انجام آنها (مشاهده محصول فعالیت) صورت می‌گیرد. کلیه فعالیت‌های یادگیری که توسط معلم طراحی و توسط دانش‌آموز انجام می‌شوند، موقعیت مناسبی برای مشاهده و قضاوت در مورد نتایج آن هستند.
- ۵- آنچه در این ارزشیابی موردنظر است، میزان تحقق اهداف یادگیری هر درس است. بنابراین هرگونه مشاهده و قضاوت براساس فعالیت‌های غیرضروری جایز نیست (اعم از نمره دادن به رنگ‌آمیزی تصاویر کتاب کار تا به خاطر سپردن و به یادآوردن جز به جزء اطلاعات مندرج در درس‌ها و یا عمل به وظایف و تکالیف شرعی و اخلاقی در خانه و مدرسه، در جایی که از اهداف درس نباشند).
- ۶- ارزشیابی این درس، کیفیت‌نگر است؛ یعنی تغییرات کیفی درک و فهم و نیز نگرش‌های دانش‌آموزان، مشاهده و ثبت می‌شوند. البته نتایج این مشاهدات، فعلاً به صورت کمی در کارنامه منعکس می‌شود.
- ۷- این ارزشیابی زمان و موقعیت خاصی برای برگزاری امتحان، چه به صورت کتبی و چه به صورت شفاهی ندارد. بدین ترتیب برای ارزشیابی پیشرفت تحصیلی در هدیه‌های آسمان، از فعالیت به نام «امتحان» استفاده نمی‌شود.
- ۸- با توجه به این که ارزشیابی این درس منحصر به ارزشیابی تکوینی است، لذا این درس، در پایان هر نیم سال و یا سال تحصیلی، امتحان شفاهی و امتحان کتبی و امتحان نهایی ندارد.

۱۲- صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان

الف) صلاحیت‌های عمومی

منظور از صلاحیت‌های عمومی، مجموعه آگاهیها و مهارت‌های ذهنی است که معلم را در شناخت و تحلیل مسایل و موضوعات مرتبط با تعلیم و تربیت توانا می‌سازد. این صلاحیتها عبارتند از:

۱- شناخت انسان

بدین معنا که بداند انسان موجودی خدا جوست، متفکر است، حقیقت‌طلب است، زیبایی‌طلب است، کرامت ذاتی دارد، دارای اراده و اختیار و عدالت‌خواه است و می‌تواند جانشین خدا در روی زمین باشد.

۲- آگاهی از چگونگی مراحل رشد کودک از نظر اسلام

اسلام اصل رشد و مرحله‌ای بودن آن را پذیرفته و بر آن صحه می‌گذارد همان‌گونه که در روایات مختلف آمده مراحل رشد کودک به سه مرحله تقسیم می‌شود. امام صادق علیه‌السلام فرمود: به فرزندت هفت سال آزادی بده تا بازی کند، هفت سال هم او را با اخلاق و آداب نیک تربیت کن. هفت سال هم او را ملازم و همراه خود قرار بده. پس اگر فرد صالحی شد به هدف خود رسیده‌ای؛ و الا او را به حال خود واگذار^۱.

آگاهی از نیازها و علایق فراگیر یکی از مهم‌ترین مسایل در این زمینه است یعنی بداند مخاطب او در ابعاد مختلف رشد (عقلی، اجتماعی، بدنی، عاطفی و اخلاقی) دارای چه ویژگیهایی است تا فعالیت‌های خود را بر اساس آن شکل دهد.

۳- هدایت و کنترل یادگیری

هدایت یادگیری توسط معلم به معنای آن است که او فعالیت‌های شاگرد را به نحوی جهت می‌دهد که از توانایی‌های وی به خوبی استفاده شده و زمینه رشد او توسط خویشتن فراهم گردد. بنابراین هدایت، راهنمایی و کنترل معنایی جز این ندارد که به یادگیرنده برای یادگیری ارادی به گونه‌ای یاری رسانده شود که او بتواند با اراده و اختیار خود یادگیری را انتخاب و مسیر آن را طی کند.

تجلی هدایت‌گری معلم در کوششی است که او برای رشد استعداد افراد انجام می‌دهد؛ کوششی برای آن که آنان مستقل فکر کنند و با بصیرت بیشتر و احساس عمیق‌تر به انجام کارها اقدام نمایند. او برای این منظور، محیط تربیتی را فراهم می‌کند که مشوق آگاهی از گذشته و حال و امکانات آینده است.

۴- توانایی در طراحی درس

معلم کسی است که طرح درس را می‌سازد و به منظور برنامه‌ریزی، پارامترهای سیستم آموزشی را به گونه‌ای اندیشیده دستکاری می‌کند و فرایند تربیتی را هم از نظر موضوعات درسی که باید فرا گرفته شود و هم از چشم‌انداز تجربه زندگی یادگیرنده می‌شناسد. او فعالانه تعیین می‌کند که چه چیزی باید در برنامه درسی کلاسش بگنجد و می‌داند به رغم محدودیت‌ها، مقررات، زبان و محیط، چگونه با برنامه برخورد کند.

۵- توانایی در غنی‌سازی محتوای یادگیری

کتاب، ماده اولیه کار معلم است. اما اوست که باید محتوای این کتاب را با تدبیر خود همچون پارچه‌ای برش دهد و آن را متناسب با قامت دانش‌آموز، به هیئت لباسی مناسب در آورد.

اگر معلم دینی بخواهد علاوه بر ارائه آموزش، به پرورش دینی دانش‌آموزان نیز بپردازد، یعنی علم را تبدیل به ایمان کند و دین‌آموزی را با دین‌باوری و دین‌داری همراه سازد، باید علاوه بر اقناع عقلها، دل‌ها را نیز ارضا کند. مربی واقعی می‌تواند راهی به سوی دل‌ها بگشاید و علم را به ایمان و عقل را به دل پیوند زند. از این رو راز موفقیت معلمان دینی را در رشد و شکوفایی ایمان شاگردان، باید نخست در جذب دانش‌آموزان دانست. به صورتی که بین معلم و شاگرد، رابطه‌ای روحی و معنوی برقرار شده و حتی نگاه‌ها، اشاره‌ها و حالت‌های معلم نیز در آنان تأثیر عمیقی گذارده و در تربیت شخصیت آنان منشأ اثر شود. معلم باید بداند که همه فعالیت‌های او،

۱- اسلام و تعلیم و تربیت، ابراهیم امینی، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، ص ۲۲

از لحظه‌ی ورود به کلاس تا زمان خروج، رفتار او در محیط مدرسه و حتی خارج آن، حالت صورت، نگاه‌ها و همه‌ی کلمات او در یادگیری دانش‌آموزان سهم مؤثری دارد. معلم آگاه، برای ایجاد فضایی که بتواند شاگردان را در آن فضا به صورت اعضای یک جامعه‌ی منسجم برای یادگیری شکل داده و قالب‌ریزی کند، ویژگی‌هایی را از خود بروز می‌دهد که فعالیت او را به عنوان سرمشق و عاملی تعیین‌کننده در ایجاد روحیه‌ی اجتماعی در دانش‌آموزان، اثر بخش سازد: حالت شاد، رفتار دوستانه، بلوغ عاطفی، صداقت، صمیمیت و توجه دلسوزانه و آمیخته با محبت، توجه به نیازها، احساس و عواطف بچه‌ها و علاقه‌مندی به اجتماعی شدن آن‌ها از این جمله‌اند.

۶- توانایی برقراری ارتباط با محیط زندگی و والدین بچه‌ها

معلم آگاه، موضوع هر درس را به معلومات و تجارب قبلی شاگردان پیوند می‌زند و بنای کار خود را بر آن می‌نهد. این معلومات و تجربیات قبلی شاگردان، در برگیرنده فرهنگهایی است که آنها از خانه‌ها و زادگاهشان آورده‌اند.

معلم شایسته، با گسترش دادن دامنه محیط یادگیری از مدرسه به خانه شاگردان، روابطی همکارانه با والدین برقرار می‌سازد و این روابط را استمرار می‌بخشد و از این راه، مشارکت فعالانه والدین را در یادگیری فرزندانشان تشویق می‌کند.

۷- استفاده از عنصر بازی در حین تدریس

به گفته پیازه بازی خمیر مایه کودک است. معلم این دوره باید قابلیت استفاده از انواع بازی‌ها اعم از بازی‌های حرکتی، کلامی، نوشتاری و را داشته و در کار خود از آن‌ها در جای صحیح بهره گیرد تا از این طریق، پیام‌ها و آموزه‌های دینی در جان کودک نشست و روح و روان او با این مطالب عجین گردد.

۸- رابطه معلم و شاگردی

باید بر رابطه معلم و شاگردی بیش از پیش تاکید کرد و امید داشت این رابطه، تحولات مهمی را در پی داشته باشد. شاگردان، عموماً در نتیجه تماس با معلم از نظر فکری متحول می‌شوند. این تحول مهم است زیرا هیچ کس نمی‌تواند بدون تفکر، زندگی خوبی داشته باشد. تعلیم و تربیت باید به گونه‌ای باشد که در آن شاگرد و معلم به رغم تفاوت در نوع و میزان دانش، در شرایط یکسانی از مناسبات انسانی باشند و هر کس در این ارتباط هم یاردهنده و هم یادگیرنده باشد. چنین ارتباطی، به جای رقابت، بر همکاری که تجارب یادگیری مثبت‌تری را برای دانش‌آموزان در بر دارد، تأکید می‌کند. بهبود رابطه دانش‌آموزان با یکدیگر و نیز رشد دائمی «عزت نفس» در ایشان، از نکات مورد توجه این معلمان است.

۹- آگاهی از فن‌آوری‌های جدید و دانش و علم روز در حد نیاز

به تناسب رشد علم و دانش و ظهور فناوری‌های جدید در حد نیاز از آنها آگاه شده و در مسیر یاددهی - یادگیری از این علوم بهره‌برداری نماید.

ب) صلاحیتهای تخصصی

۱- عامل بودن

هدف تعلیم و تربیت دینی، تنها ارائه اطلاعات و معارف دینی به دانش‌آموزان نیست. هدف آن است که دانش‌آموزان از آموخته‌های خود در این زمینه در موقعیتهای مختلف زندگی روزمره خود استفاده کنند. به همین جهت لازم است آموزشها با زندگی روزمره دانش‌آموزان کاملاً

مرتبط باشند. استفاده از موقعیته‌ها و نمونه‌های موجود در زندگی روزمره دانش‌آموزان، انتخاب مطالب، نمونه‌ها و مثالها از زندگی آنها، فراهم ساختن فرصت تمرین و تعمیم آموخته‌ها به زندگی روزمره و موقعیتهای شبیه‌سازی شده آن و ... ازجمله نکاتی است که باید مورد توجه قرار گیرند.

۲- آشنایی با معارف دینی

آشنایی معلم با معارف دینی و منابع تقویت آن، از ضروریتهای تدریس موفق این درس در تمام مقاطع تحصیلی است. این ضرورت بویژه در دوره حاضر که دانش‌آموزان پرسشهای متعددی در این زمینه‌ها دارند، بیشتر به چشم می‌خورد. همچنین استفاده از روشهای فعال تدریس و مزایای آن، مستلزم غنای بیشتر معارف دینی آموزگاران می‌باشد.

۳- نقش الگویی

در تعلیم و تربیت دینی عوامل گوناگونی دست به دست هم می‌دهند تا بستر مناسبی برای رشد کودک مهیا شود. این عوامل را باید در محیط خانه و در پدر و مادر و مسایل مربوط به وراثت تا خویشان، دوستان، محل زندگی، همکلاسی‌ها، معلمان، کتاب و مواد آموزشی گوناگون جست‌وجو کرد، اما به یقین پس از پدر و مادر، باید مهم‌ترین عامل را در مدرسه و در شخصیت معلم بجوییم؛ به ویژه در محدوده سنی دوره ابتدایی که الگوپذیری دانش آموز از یک‌سو و نقش الگویی معلم از سوی دیگر این عامل را قوت می‌بخشد. بنابراین، یکی از مهمترین نقش‌های معلم دینی، ایفای نقش تربیتی وی به عنوان یک الگوست.^۱ و لذا باید خود وی عامل به تعالیمی که ارائه می‌کند باشد؛ نه اینکه صرفا به عنوان یک الگو نقش بازی کند. همچنین معلمان، برای دانش‌آموزان، الگوی عالی ارتباط مؤثر با دیگران، خلاقیت و ابتکار و کار و فعالیت هستند.

۴- سعه صدر و صبر

معلم دینی می‌داند که دانش‌آموز مانند هر انسانی ممکن است اشتباه و خطا کند، متناسب با سن خود احساسات مختلف دارد، حالات مختلفی در او بروز می‌کند. گاهی تند می‌رود و گاهی کند، گاه پرخاشگر است و گاه انزواطلب و گوشه‌گیر، گاه مطیع است و گاه به تندی اعتراض می‌کند و همه چیز را زیر سوال می‌برد، معلم دینی با مدارا و سعه صدر دانش‌آموز خود را از بحران‌ها عبور می‌دهد و سالم به سر منزل مقصود می‌رساند.

۱- حضرت علی علیه‌السلام در خطبه‌ی ۱۷۰ نهج‌البلاغه کیفیت تعلیم و تبلیغ دینی پیامبر اسلام را این‌گونه توصیف می‌کنند: «طیب سیاری است که با طبابت خویش همواره در سیر و گردش است. مرهم‌هایش را آماده کرده، ابزارهایش را سرخ و تافته نموده است. هر جا که لازم باشد. این یا آن را می‌نهد، جایی نیش است و جایی نوش. در دل‌های نابینا، گوش‌های ناشنوا، زبان‌های گنگ، داروهای خود را در جایگاه غفلت و در محل حیرت و آوارگی می‌نهد و آنان را از غفلت و سرگشتگی نجات می‌بخشد.» بنابراین درد آشنایی، درمان‌شناسی، نیش و نوش را به جا بکار بردن و... و از همه مهم‌تر بدنبال دردمند گشتن و با کمال خضوع و حرص، غمخواری بیماران کردن از ویژگی‌های پیامبر اکرم به عنوان مربی بزرگ بشریت است. همچنین سوز و علاقه، اخلاص و بی‌توقعی، فروتنی و افتادگی، صبوری و بلند نظری راه و رسم طبابت روحانی بزرگان تربیت دینی است چرا که بدون آن، دردهای روحی و معنوی جامعه برطرف نمی‌شود. معلم آگاه در نقش یک مربی زندگی با احترام به حقوق دانش‌آموزان، مراعات انصاف و مساوات، پرهیز از تبعیض، مراعات اصل آزادی، برخورد محبت‌آمیز و... الگویی مؤثر برای رفتار دانش‌آموزان خود بشمار می‌آید.»

۵- احترام به بنیاد اساسی شخصیت

معلم، باید محیطی را به وجود آورد که در آن، «بنیاد اساسی شخصیت» مورد احترام قرار گیرد. به عبارت دیگر نتایج اعتقادات را باید بدون محکوم کردن اشخاص بررسی کند و فرد خاصی را که عقیده‌ای خاص دارد، مورد حمله قرار ندهد. در چنین محیطی، شاگرد می‌تواند توافق یک عقیده را با عقاید دیگر بررسی کند و آزادانه به تجدید بنای موقت اعتقادات خود بپردازد.^۱

موضوع: راهنمای برنامه‌ی تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی در هفتصد و سی و پنجمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش تاریخ ۱۳۸۵/۴/۲۷ به تصویب رسید.

۱- چرا که فرد ممکن است از لحاظ عقلانی برتری عقیده‌ای را بر عقیده‌ی دیگر بپذیرد، ولی به لحاظ عاطفی در پذیرفتن آن دچار اشکال شود.

اجرای آزمایشی برنامه درسی استان شناسی

جلسه ۸۲۱ تاریخ ۱۳۸۹/۲/۲۸ - شماره ابلاغ ۱۲۰/۲۸۶۷۳ تاریخ ۸۹/۱۲/۲۸

ماده واحده:

شورای عالی آموزش و پرورش مقرر می‌دارد برنامه درسی استان‌شناسی بر اساس راهنمای پیوست (مورد تأیید کمیسیون برنامه های درسی و تربیتی) به مدت دو سال، در شش استان کشور به صورت آزمایشی اجرا شود.

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش موظف است اجرای آزمایشی برنامه مذکور را ارزشیابی و نتیجه را جهت اتخاذ تصمیم به شورای عالی آموزش و پرورش گزارش دهد.

تبصره- در استان‌های منتخب این درس جایگزین درس جغرافیای استان ضمیمه جغرافیای عمومی سال دوم متوسطه خواهد بود.

موضوع: اجرای آزمایشی برنامه درسی استان شناسی در هشتصدویستویکمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش تاریخ ۱۳۸۹/۲/۲۸ به تصویب رسید.

راهنمای برنامه درسی استان شناسی

ضمیمه‌ی جغرافیای سال دوم دبیرستان (مشترک کلیه رشته‌ها)

(مورد تأیید کمیسیون برنامه های درسی و تربیتی شورای عالی آموزش و پرورش)

مقدمه

برنامه‌ی درسی استان‌شناسی، در پی آن است که دانش‌آموزان هراستان با مسایل جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، مردم‌شناسی و گذشته‌ی تاریخی محل زندگی خود آشنا شوند و زمینه‌ای را برای پاسخگویی به مسائل محلی و ناحیه‌ای آن‌ها فراهم نماید.

دانش‌آموزان از طریق این برنامه می‌آموزند که بایستی در فرایند شکل‌گیری هویت ملی (اسلامی - ایرانی) خود نقش فعالی داشته باشند. نقشی که تنوع و گوناگونی زیادی دارد و طیف گسترده‌ای از فرایندهای تاریخی، سیاسی، اقتصادی، علمی، فرهنگی و فناوری را در برمی‌گیرد.

گنجینه‌ای گرانبها از پتانسیل‌ها و توان‌های مختلف طبیعی، فرهنگی، تاریخی، علمی و ... در هریک از استان‌های کشور ذخیره شده است. آشنایی با این گنجینه‌ها که خلاء آموزش آن‌ها در نظام آموزشی فعلی مشهود است، برای دانش‌آموزان که آینده‌سازان کشور هستند از اهمیت فراوانی برخوردار است.

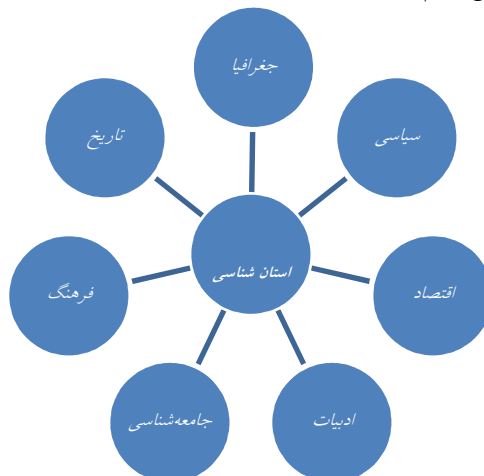
برنامه‌ی درسی استان‌شناسی تلاش می‌کند تا نگرش مثبت و صحیح دانش‌آموزان به موضوعات مختلف استانی تقویت شود و آن‌ها بتوانند پاسخ‌ها و روش‌های خلاقانه‌ای برای حل مسایل و مشکلات مختلف مکان زندگی خود ارائه کنند.

این برنامه در نظر دارد درک جامع و یکپارچه‌ای از وضعیت استان محل زندگی دانش‌آموز در ابعاد مختلف ایجاد نماید تا سبب دلبستگی بیش‌تر آن‌ها به شهر و استان محل زندگی‌شان شود و به تدریج علاقه و وابستگی آن‌ها را به سرزمین ملی و میراث فرهنگی افزایش دهد. مطالعات و بررسی‌های پژوهشگران حاکی از آن است که از طریق آشنایی با جغرافیا، تاریخ محلی، آداب و رسوم، سنت‌ها و میراث فرهنگی محیط زادگاه است که به تدریج روحیه‌ی وطن دوستی دانش‌آموزان شکل می‌گیرد و هویت ملی و دینی آنان تثبیت می‌شود.

۱- ضرورت و اهمیت (فلسفه‌ی وجودی درس استان شناسی)

برنامه‌ی درسی استان‌شناسی به مطالعه‌ی مسایل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و معیشتی محیط زندگی دانش‌آموزان در چارچوب یک واحد سیاسی یعنی استان می‌پردازد. برخلاف کتاب‌های فعلی جغرافیای استان که صرفاً روابط انسان و محیط در محدوده‌ی استانی را مطالعه قرار داده است، این برنامه وضعیت جغرافیایی، تاریخی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی محیط زندگی دانش‌آموزان را در قالبی یکپارچه مورد مطالعه قرار می‌دهد.

برنامه‌ی درسی استان‌شناسی از رویکرد تک سویه که تنها به بعد جغرافیایی تأکید می‌ورزد، خارج شده و از نظرگاه ویژگی برنامه‌ی درسی به وضعیتی در قالب ماتریس چند بعدی، نگره‌ها و سویه‌های تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی استان را مورد مطالعه قرار می‌دهد. در فرایند این یادگیری جدید، پردازش اطلاعات دانش‌آموزان از مسائل محدوده‌ی استانی از قالب تک‌نگاری و تک‌اندیشی جغرافیایی محض خارج شده و به وضعیت سیستمی و چند وجهی میل پیدا می‌کند. به دلیل ماهیت علم جغرافیا مطالعه سیستمی استان‌ها تنها از ورای این رشته قابل انجام است.

از نظر آموزشی رویکرد جدید استان‌شناسی، دانش‌های عینی را به شکل سازمان‌یافته‌تر و در یک فرایند منطقی و سیستمی به دانش‌آموزان منتقل می‌کند. بدون شک با توجه به درهم تنیدگی و درهم آمیختگی مسائل نوین زندگی انسان معاصر، جریان یاددهی - یادگیری باید از ضریب پیوستگی

و ارتباط بیش‌تر و معنادارتری با سایر رشته‌های علمی برخوردار باشد. در سایه‌ی چنین برنامه‌ریزی است که نیل به درک و حس عمیق‌تر و روشن‌تر از موضوعات محیط پیرامونی، برای دانش‌آموزان ایجاد می‌شود.

از طرف دیگر یکی از اهداف برنامه‌ی درسی استان‌شناسی پاسخگویی به نیازهای محلی در ابعاد گوناگون است، بخشی از این نیازها دارای ابعاد مختلف در سطح محلی است که یک برنامه‌ی درسی مطلوب و شایسته‌ای نیازمند است که به این نیازها پاسخ دهد. تحقق این ضرورت‌ها موجب ارضای حس کنجکاوی دانش‌آموزان، شناخت مسایل محیطی، تقویت حس تعلق منطقه‌ای در عین تعلق ایرانی و دلبستگی آن‌ها به مکان زندگی می‌شود. هم‌چنین علاقه به محیط زندگی و زادگاه، زمینه را برای پرورش حس وطن‌دوستی در دانش‌آموزان و احساس مسئولیت در برابر محیط، جامعه و مسایل آن فراهم می‌کند. اساساً از نظر شیوه‌های آموزشی باید دانش‌آموزان را در ابتدا با مسایل مختلف جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی و فرهنگی مکان زندگی آشنا کرد و سپس آگاهی‌های او را به مکان‌های دورتر گسترش داد. شناخت موضوعات استانی می‌تواند زمینه و آغازی برای تقویت احساس تعلق ایرانی بودن و درک هوشمندانه از مسایل مختلف در سطح کشوری و جهانی را فراهم کند.

مطالعه‌ی همه جانبه و چند بعدی این مکان جغرافیایی موجب خواهد شد که دانش‌آموزان مسایل را عمیق‌تر درک کنند. همین امر به شکل‌گیری دیدی یک‌پارچه و کل‌گرا (سیستمی) در دانش‌آموزان کمک می‌کند. و آن‌ها احساس می‌کنند که در مکان معینی با ویژگی‌های خاص و گذشته‌ی تاریخی و شیوه‌ی معیشتی و فرهنگی ویژه‌ای به سر می‌برند که دارای پیوستگی‌های مختلفی با یکدیگر هستند. برنامه‌ی درسی استان‌شناسی در نهایت این فرصت را در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد که با جذابیت‌ها و امکانات محلی، مسایل، فرصت‌ها و تهدیدهای مکان زندگی خود و نقش آن در کلیت هویت ملی و ضرورت تعلق خاطر به ایران اسلامی آشنا شوند. این آگاهی و شناخت بعدها به آن‌ها کمک می‌کند که در توسعه و پیشرفت سرزمین خود سهیم شوند.

درس استان‌شناسی به دنبال تقویت احساس هویت، فرهنگی، دینی و ملی است. تعلق به یک مکان، مردم و گذشته‌ی آنان، فرهنگ، مسایل مکانی و ایجاد احساس مسئولیت در برابر مسائل، از اهداف اساسی آموزش این درس است. با توجه به پدیداری شرایط نوین در زندگی بشر و پیچیدگی‌های مختلف مسایل و مشکلات جوامع بشری از سوی دیگر، تغییر در دیدگاه‌های صاحب‌نظران و برنامه‌ریزان، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. امروزه رسالت تعلیم و تربیت را نمی‌توان تنها از طریق دانش خاص یک رشته علمی جاودانه کرد. چرا که نظام‌های رشته‌ای بیش از پیش رشد و گسترش پیدا کرده‌اند. از این نظر یادگیری تک بعدی در مقابل نیازهای مختلف فرد و جامعه، ناکافی است و رشد ناموزون یک بعد با رویکرد سنتی در برگیرنده‌ی راه‌حل جامعی برای برون رفت از چنین فضایی نیست. از منظر فلسفه‌ی برنامه‌ریزی آموزشی، مواجهه با مسایل پیچیده و درهم تنیده‌ی کنونی، توسعه‌ی خلاقیت و تفکر انتقادی و افزایش مهارت‌ها، فرایندی تحلیلی، چندوجهی، چندگفتمانی و بین رشته‌ای را می‌طلبد. این موضوع فعالیت یادگیری را در نزد دانش‌آموزان تسهیل خواهد بخشید.

از جمله انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندان آگاه است. مطالعه‌ی مکان زندگی در ابعاد مختلف یکی از راهبردهای کلیدی برای تحقق این هدف است. از منظر یک علم صرف و یک جانبه‌نگر، به راحتی نمی‌توان به درکی عمیق از یک واحد سیاسی و مسایل آن نایل شد. جغرافیای استان‌ها اگرچه در حد و زمان خود برنامه‌ای قابل توجه و اعتنا است، اما کم‌تر در پی آن بوده که

بتواند دانشی وسیع را تهیه کند تا دانش‌آموزان به شناخت عمیق‌تر از مسایل مختلف استان نایل شوند. کسب دانش وسیع‌تر و عمیق‌تر به طور کلی ارزشمندتر است. با توجه به این امر که استان‌شناسی از جمله دروس عمومی و مشترک می‌باشد و به دنبال گسترش بصیرت دانش‌آموزان نسبت به محیط زندگی و توانمند کردن آنان در حل مسایل محیط پیرامونی است، نیل به این هدف می‌تواند به تربیت شهروندان مسئول و کارآمد کمک کند. دانش‌آموزان امروز، مدیران و مسئولان فردا هستند، آن‌ها مدرسه و کلاس درس را باید با ذهنیتی مناسب، ترک کنند، زیرا تنها در این صورت است که در برابر محیط زندگی خود و مسایل آن احساس مسئولیت خواهند کرد. دانش‌آموزان، نیازمند آگاهی از شکل‌گیری محیط طبیعی و اجتماعی پیرامون خود از جمله چگونگی، شکل‌گیری تمدن‌های اولیه در مکان زندگی، رشد و توسعه‌ی آن، شناخت واقعیت‌های حال و درک بهتر از مسایل آینده مکان زندگی خود هستند. استان‌شناسی به تحقق این نیاز کمک می‌کند.

این برنامه می‌تواند به ایجاد مبانی معرفتی در دانش‌آموزان نسبت به سرزمین ایران و هم‌چنین میراث غنی مادی و معنوی آن کمک کند. بدین ترتیب این برنامه نوعی ایران‌شناسی است که می‌تواند در شکل‌گیری هویت دینی و ملی نقش اساسی ایفا کند.

برنامه‌ی درسی استان‌شناسی، ما را با این حقیقت آشنا می‌کند که ایران از فرهنگ‌های مختلفی تشکیل شده است. فرهنگ ایرانی تلفیقی از اندیشه‌های اقدام مختلف، مانند فارس، گُرد، لُر، ترک، عرب، بلوچ و ... است.

برنامه‌ی درسی استان‌شناسی از محدود دروسی است که می‌تواند به روشن‌شدن رابطه‌ی تحولات اجتماعی و سیاسی کشور (انقلاب بزرگ اسلامی ایران) و اثرات آن در تغییر سیمای چشم‌اندازهای جغرافیایی و تحولات کیفی و کمی زندگی مردم میهن اسلامی کمک کند.

برنامه‌ی درسی استان‌شناسی این حقیقت را روشن می‌کند که هویت دارای لایه‌های مختلفی است از جمله خودآگاهی شخصی، خودآگاهی محلی، شهری، استانی، ناحیه‌ای، ملی، اسلامی و جهانی. آنچه که برای یک ملت مهم است همان هویت ملی و دینی است، طبعاً دین بخشی مهم از این هویت است، دین یکی از عناصر مهم فرهنگ ماست.

از دیگر مفروضات این ماده‌ی درسی پاسخ‌گویی به نیازهای محلی، فراهم آوردن درکی همه‌جانبه از مکان زندگی، علاقه‌مندی به محیط پیرامونی، تقویت حس وطن‌دوستی در دانش‌آموزان، پرورش احساس مسئولیت در برابر مسایل محیطی و اجتماعی و نیز کمک به برخورد هوشمندانه با مسایل مختلف در محیط پیرامون زندگی است. این برنامه پاسخی به نیاز استان‌های مختلف است که در اسناد توسعه‌ی راهبردی نظام آموزش و پرورش و طرح سند ملی هم مورد تأکید قرار گرفته است.

۲- رویکرد برنامه‌ی درسی

رویکردها به جهت‌گیری برنامه‌ی درسی در ارتباط با موضوعات یاددهی و یادگیری و عناصر برنامه‌ی درسی اشاره می‌کند (میلر ۲۰۰۰)، عناصر برنامه‌ی درسی نظیر اهداف، محتوا، فرایند آموزش، محیط یادگیری، نقش معلم و شیوه‌ی ارزشیابی از آموخته‌ها، متأثر از رویکردهای برنامه‌ی درسی است.

با توجه به ماهیت برنامه‌ی درسی استان‌شناسی که به دنبال پاسخ‌گویی به نیازهای دانش‌آموزان در ابعاد جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و تربیتی است، برنامه‌ی درس استان‌شناسی ترکیبی از رویکردهای مختلف از جمله فرهنگی- تربیتی، موضوعی، جامعه محوری و دانش‌آموز محوری را در بر می‌گیرد.

۲-۱- محورهای عمده در رویکرد برنامه‌ی درسی استان‌شناسی

۱- تقویت فرهنگ ایران و اسلام

فرهنگ در لغت به معنای شیوه‌ی زندگی است که به جنبه‌های معنوی یک تمدن اشاره دارد. عناصر یک فرهنگ شامل زبان، دین، آداب و رسوم و سنت‌های اجتماعی، باورها، نوع معیشت و هنر یک ملت است. فرهنگ مردم ایران متأثر از گذشته‌ی مردم ایران، دین مبین اسلام، نوع معیشت، عوامل جغرافیایی و مبادلات فرهنگی با دیگر کشورهای جهان می‌باشد. رسالت مدارس امروز حفظ، تداوم و توسعه‌ی این فرهنگ است. هریک از برنامه‌های درسی به نسبت سهم خود لازم است که به معرفی فرهنگ ایران و اسلام تلاش کنند.

۲- تقویت تربیت دینی و عقلانی

تربیت در لغت به معنای پرورش دادن فرد در جهت ربوبیت است. به عبارت دیگر تغییر دادن فرد در جهت عالی‌ترین مقصد هستی یعنی خداوند متعال. در هیچ یک از فرهنگ‌ها و فلسفه‌های تربیتی چنین معنایی برای تربیت دیده نشده است. در زبان لاتین تربیت معادل با لغت **Education** است که به معنای «بیرون ریختن آن چه که در درون فرد نهفته»، آمده است. تربیت در اصل به معنای فرایندی است که قوا و استعدادهای نهفته‌ی فرد را شکوفا کرده و بارور می‌سازد. از آن جا که به موجب فلسفه‌ی تعلیم و تربیت اسلام، حقیقت وجودی انسان چیزی جز روح نیست و روح نیز به طور فطری گرایش به این دارد که خود را به نزدیک‌ترین موجود به خود یعنی خداوند شبیه سازی کند، به ناچار فرایند آموزش باید فرد را در جهت شکوفایی قوای فکری، (رشد تفکر استدلالی، تفکر خلاق، تفکر نقاد)، رشد شخصیت فردی، تعالی اخلاقی و امور معنوی سوق دهد. محتوای درسی بر اساس این رویکرد نه یک هدف، بلکه یک وسیله برای رسیدن به این اهداف محسوب می‌شود و هر برنامه‌ی درسی نیز باید به سهم خود وسیله‌ی نیل به این اهداف را تسهیل نماید.

بدین لحاظ برنامه‌ی درس استان‌شناسی به دنبال تقویت، تعمیق، تعمیم و بسط اهداف متعالی فرهنگی و تربیتی اسلام است که برگرفته از عقل، قرآن، سنت، آموزه‌های اهل بیت(ع)، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و رهنمودهای امام راحل (ره)، مقام معظم رهبری، فرهنگ ایران و نظرات مربیان تربیتی می‌باشد. توجه به نیازهای حال و آینده همراه با بهره‌گیری از تجربه‌های ملی و جهانی، در همه‌ی برنامه‌های درسی و برنامه‌ریزی‌ها، تولید مواد آموزشی و سایر عناصر برنامه‌ی درسی نیز مورد تأکید است.

۳- تعمیق هویت ملی

مردم یک سرزمین دارای هویت مخصوص به خود هستند. این هویت متأثر از عوامل تاریخی (تاریخ محلی و تاریخ ملی) مذهبی، اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی است. اجزای این هویت در ارتباط با مسایل منطقه‌ای از ویژگی‌های خاصی برخوردار است. در عین حال هویت‌های بومی با هم‌جویشی

زمینه‌ی همبستگی فرهنگی و سیاسی را در کشور ایجاد می‌کند که در این برنامه دانش‌آموزان با رابطه‌ی هویت ملی و ارتباط تنگاتنگ آن با عوامل منطقه‌ای آشنا می‌شوند.

۴- توجه به موضوعات علمی

در این رویکرد برنامه‌ی درسی با توجه به مفاهیم اساسی در حوزه‌های علمی سازمان‌دهی می‌شود. با در نظر گرفتن ماهیت درس استان‌شناسی، دیسیپلین‌ها یا رشته‌های علمی، شامل تاریخ، جغرافیا، فرهنگ، ادبیات، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و اقتصاد خواهد بود. مفاهیم برگرفته از این علوم با توجه به موضوعات درسی که گستره‌ای نسبتاً وسیع دارد، به ناچار به شیوه‌ای کم و بیش درهم تنیده سازمان‌دهی می‌شود.

۵- توجه به مسایل اجتماعی

این رویکرد بر طرح مسایل اجتماعی، محیطی، فرهنگی، انتقال ارزش‌ها، سنت‌ها، اخلاق و نقش مدرسه در رفع نابسامانی‌های اجتماعی تأکید دارد. از آن جا که مسایل اجتماعی، محیطی و فرهنگی از مکانی به مکان دیگر متفاوت است، برنامه‌ی درسی استان‌شناسی با طرح مسایل استانی، دانش‌آموزان را به چالش‌های فکری در برخورد عاقلانه با مسایل اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و اقتصادی همراه می‌کند.

۶- توجه به علایق و نیازهای دانش‌آموزان

نقطه تمرکز در این رویکرد، توجه به علایق و نیازهای دانش‌آموزان است. دانش‌آموزان با طرح سؤالات و مسایل مختلف در کلاس، علایق و نیازهای خود را بروز می‌دهند. معلم با توجه به علایق دانش‌آموزان و تعیین موضوعات پژوهشی می‌تواند آنان را به مطالعه در این مورد به شیوه‌ی فردی و گروهی ترغیب کند.

۷- شناخت محیط محلی

محل و مکان زندگی دربرگیرنده‌ی کوچک‌ترین محدوده‌هایی است که روابط اجتماعی در آن‌ها شکل می‌گیرد. در این راستا شهر فضایی است که با مجموعه‌ی متنوعی از پیوندها یا شبکه‌ای ارتباطی که در مقیاس‌ها و فواصل گوناگون در جریان هستند تشکیل شده است، آموزش استان‌شناسی در ابتدا با طرح سؤالاتی در مورد محل زندگی دانش‌آموزان شروع می‌شود، سپس به سایر مناطق استان گسترش می‌یابد.

این رویکرد به مطالعه‌ی تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی زادگاه دانش‌آموزان اشاره دارد. معلمان از طریق انتخاب موضوع می‌توانند دانش‌آموزان را به تحقیق در این زمینه ترغیب کنند. در آموزش درس استان‌شناسی اولویت نخست توجه به مسایل محلی (محیط نزدیک) و در درجه‌ی بعد استان است (محیط دورتر) تجزیه و تحلیل این پیوندها از جمله اهداف این رویکرد است.

۸- شناخت نواحی جغرافیایی ایران به لحاظ وحدت محیطی، معیشتی و فرهنگی

ناحیه، محدوده‌ی جغرافیایی است که با ویژگی‌های طبیعی و انسانی متجانس از سایر قلمروها مجزا می‌گردد. شهرها در قلمرو ناحیه خاصی قرار دارند، مطالعه ناحیه به درک بهتر عوامل مؤثر بر ویژگی‌های مکانی و تاریخی کمک می‌کند. ایران کشوری پهناور و متشکل از اقوام مختلف است. هر بخش از ایران در ادوار تاریخی مختلف به صورت یک هسته‌ی سیاسی و فرهنگی برای کل کشور عمل کرده است. هر زمان که بخشی از کشور از نظر سیاسی دچار ایستایی شده، سایر مناطق فعال شده است. در تاریخ ایران، زمانی زابلستان، زمانی فارس، زمانی دیگر

خراسان، گیلان و مازندران، اصفهان و یا آذربایجان و زمانی تهران به صورت یک هسته‌ی سیاسی و رهایی بخش عملکردده است.

هر ناحیه و استان از ایران تاریخ، جغرافیا و فرهنگ خاص خود را دارد. تاریخ ناحیه‌ای، معمولاً فراتر از تاریخ استانی است. نواحی تاریخی ایران، رخدادها، قهرمانان، شخصیت‌ها، اندیشمندان و ادیبان خاص خود را دارد که در راه اعتلای کشور و غنی سازی فرهنگ و تمدن آن تلاش کرده‌اند. مطالعه‌ی تاریخ و جغرافیای محلی به روشن‌شدن تصویر بزرگ‌تری از ایران یعنی جغرافیا و تاریخ ملی ما کمک خواهد کرد.

انقلاب اسلامی ایران و نظام مقدس جمهوری اسلامی خدمات ارزشمندی را به مناطق مختلف ایران ارائه داده است. این خدمات اشکال متفاوتی داشته است، آشنایی با این دستاوردها می‌تواند به تقویت رابطه‌ی مردم، دولت و نظام برخاسته از آرمان‌های مردم کمک کند.

دانش‌آموزان به مطالعه‌ی جغرافیا و تاریخ محلی و ناحیه‌ای، میراث فرهنگی موجود در مکان زندگی و مسایل آن علاقه‌مند هستند. آثار موجود در محل، اعم از طبیعی و انسانی یک عامل برانگیزاننده در مطالعه‌ی جغرافیا و تاریخ محلی و ناحیه‌ای محسوب می‌شوند. دانش‌آموزان هر روزه در تماس با میراث طبیعی و فرهنگی محل زندگی خود هستند. آن‌ها هر روز مطالبی را درباره‌ی آن‌ها می‌شنوند، می‌خوانند، می‌بینند و علاقه‌مندند که اطلاعات خود را در مورد آن‌ها تکمیل کنند. غفلت از این منابع چیزی جز فراموش کردن سرزمین نیاکان، تاریخ گذشته و از دست دادن هویت ملی (اسلامی - ایرانی) نیست.

شناخت تاریخ، جغرافیای محلی و فرهنگ بومی می‌تواند مبنایی برای شناخت بهتر تاریخ و جغرافیای ملی یک کشور فراهم کند.

در مطالعه‌ی جغرافیا، تاریخ و فرهنگ ناحیه‌ای و ملی، شکل‌گیری نخستین مراکز تمدنی، پیدایش نخستین شهرها، نقش عوامل جغرافیایی در پیدایش این مراکز، سیمای طبیعی و انسانی ناحیه، تحولات تاریخی ناحیه، چگونگی ورود اسلام به منطقه، میراث فرهنگی و معنوی، رشادت‌های مردم در حفظ ایران و اسلام، باورها، نگرش‌ها، ارزش‌ها و آداب و رسوم، جشن‌ها و سنت‌های اسلامی، امکانات منطقه، مسایل و چالش‌ها و فرصت‌ها و تلاش‌هایی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در جهت بهبود زندگی مردم صورت گرفته است، مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

با توجه به ماهیت برنامه‌ی درسی استان‌شناسی که به دنبال پاسخگویی به نیاز دانش‌آموزان و جامعه مطالعه‌ی استان از منظر دیسیپلین‌های مختلف (جغرافیا، تاریخ و علوم اجتماعی، شیوه‌ی معیشت، مردم‌شناسی و توجه به مسایل اجتماعی و فرهنگی) است رویکردهای خاص برنامه‌ی درسی، به ناچار تلفیقی از رویکردهای موضوع محوری، جامعه محوری و دانش‌آموز محوری و حفظ توازن و تعادل بین این رویکردهاست. از سوی دیگر با توجه به موضوعات مطرح در استان‌شناسی نحوه‌ی سازمان‌دهی موضوعات حرکت از موضوعات محلی به موضوعات ناحیه‌ای خواهد بود.

۳- اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی

۱- ۳- اصول مربوط به انتخاب اهداف و محتوا

در تولید محتوای دروس استان‌شناسی ملاحظات و اصول زیر باید از طرف مؤلفین و ناظران برنامه‌ی آن مورد توجه جدی قرار گیرد:

- توجه به اصل وحدت ملی و دینی مردم ایران و پرهیز از طرح مسائل اختلاف انگیز و تمرکز بر موضوعات وحدت آفرین

توجه به تمامیت ارضی ایران اسلامی و حفظ و تقویت هویت دینی و ملی

- تمرکز بر عناصر وحدت آفرین از شاخص‌های طبیعی و انسانی استان
- رعایت توازن مفهومی و محتوایی در معرفی همه‌ی شهرستان‌های استان
- توجه به حوزه‌های شناختی، مهارتی و نگرشی متناسب با اهداف محلی آموزش و پرورش
- توجه به قابلیت حصول اهداف
- توجه به موضوعات مهم جغرافیایی، تاریخی، جامعه‌شناسی، سیاسی، مردم‌شناسی و اقتصادی استان

- توجه به علایق و نیازهای دانش‌آموزان استان
- توجه به نقش و خدمات چهره‌های برجسته‌ی استان به استقلال و عزت ایران
- توجه به حفظ میراث فرهنگی استان
- توجه به اعتبار علمی مطالب
- به‌روز بودن اطلاعات
- توجه به نیازهای محلی و استانی
- توجه به ساختارهای فرهنگی هر استان
- توجه به مسایل تاریخی، اجتماعی، محیطی و فرهنگی استان و ارائه‌ی راه‌حل‌های مناسب
- تناسب محتوا با سطح سنی و پیش‌دانسته‌های ذهنی فراگیران
- توجه به ارزش‌های دینی و اخلاقی
- توجه به واقعیت‌های مکانی، تاریخی و اجتماعی
- توجه به مسایل آینده و چشم‌انداز توسعه‌ی همه‌جانبه استان
- توجه به نقش استان در توسعه‌ی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ناحیه و یا کشور
- توجه به کاربردی بودن اطلاعات و محتوای آموزشی
- تقویت مهارت‌های تفکر در حوزه‌های تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی
- تقویت علاقه به جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی و طبیعی استان
- افزایش تقویت حس وطن‌دوستی
- کمک به کسب معرفت در حوزه‌ی ایران‌شناسی
- توجه به نقش انقلاب اسلامی در توسعه‌ی استان
- بهره‌گیری از تصاویر، عکس‌ها، نقشه‌ها، نمودارها و ... جهت افزایش کیفیت آموزش
- توجه به پرورش تفکر خلاق و انتقادی
- توجه به نقش تاریخ محلی در تقویت هویت قومی و ملی
- توجه به مفاخر، شخصیت‌ها، سرداران شهید دفاع مقدس و آثار و جلوه‌های تمدن و فرهنگ ایران و اسلام
- ایجاد امیدواری، نشاط و میل به زندگی و پیشرفت در دانش‌آموزان
- تأکید بر توان‌ها و قابلیت‌های محیطی و انسانی استان برای پیشرفت و سازندگی
- توجه به سهم منطقی موضوعات تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی با عنایت به مصالح ملی (اسلامی- ایرانی)

- توجه به انتخاب شخصیت‌هایی که از محبوبیت اعتقادی و ملی برخوردار هستند و یا در استان منشاء خدماتی بوده‌اند و از خوش‌نامی برخوردار بوده‌اند.
 - همچنین ضروری است مؤلفین و ناظران کتاب از طرح مسائل و موضوعات زیر خودداری نمایند.
 - اختلافات قومی و قبیله‌ای که در سال‌های گذشته و در طول تاریخ استان موجود بوده است.
 - مطرح کردن ادعاهای مربوط به تقسیمات کشوری در پاره‌ای از نواحی استان
 - برجسته‌کردن مسائل قومی، نژادی و زبانی خاص در استان
 - سهم دادن بیش از حد در معرفی استان به بعضی از شهرستان‌ها
 - طرح مسائل سیاسی و حزبی با تمام ابعاد آن
 - بزرگ‌نمایی بیش از حد پاره‌ای از مسائل و مشکلات استان
 - مقایسه‌ی غیرمنطقی و غیراصولی استان با سایر استان‌ها و شهرستان‌های کشور
 - استناد به منابع و متون غیرمستند و غیرموثق در تاریخ‌نگاری و بطور کلی در وقایع‌نگاری
- ۲-۳- اصول مربوط به سازماندهی محتوا:**
- توجه به ارتباط افقی با محتوای جغرافیای عمومی (۱) دروس اجتماعی و تاریخ سال دوم دبیرستان

- سازمان‌دهی مطالب به شیوه‌ی منطقی
 - تناسب محتوا با زمان تدریس هفتگی و تناسب منطقی بین حجم فصل‌های درسی
 - سازماندهی محتوا در چارچوب موضوعات وسیع و مرتبط
 - سازماندهی محتوای دروس به شیوه‌ی بین رشته‌ای
- ۳-۳- اصول مربوط به روش‌ها:**
- بهره‌گیری از روش‌های متنوع و فعال
 - توجه به پرورش روحیه‌ی کاوشگری و مطالعه
 - توجه به انجام فعالیت‌های گروهی و مشارکت و تعامل دانش‌آموزان بایکدیگر
- ۴-۳- اصول مربوط به ارزشیابی:**
- بهره‌گیری از شیوه‌ی کارعملی و پروژه‌ای در ارزشیابی
 - بهره‌گیری از شیوه‌ی خود ارزشیابی فردی و گروهی

۴- اهداف آموزش درس استان شناسی در پایه دوم دبیرستان

حیطه‌شناختی	حیطه مهارتی	حیطه نگرشی
۱- شناخت وضعیت جغرافیایی زادگاه و استان شامل: - آگاهی از موقعیت جغرافیای زادگاه دانش‌آموزان بر روی نقشه‌ی ایران	- پیدا کردن مکان زادگاه و استان بر روی نقشه‌ی ایران و یا استان - ترسیم نقشه‌ی سیاسی	- ایجاد علاقه به زادگاه و استان در چارچوب تعلقات ایرانی - اسلامی و تلاش برای توسعه آن در زمینه‌های مختلف

– آگاهی از موقعیت جغرافیایی استان، تقسیمات سیاسی استان و اهمیت آن از نظر جغرافیایی – شناخت پدیده‌های جغرافیایی زادگاه و استان (ناهمواری‌ها، پدیده‌های خاص جغرافیایی (آب و هوا، رودها، پوشش گیاهی و تاثیرات آن‌ها بر زندگی انسان) – شناخت منابع طبیعی زادگاه و استان – مخاطرات محیطی و مسائل مهم شهری و روستایی	شهرستان و استان – نمایش پدیده‌های مهم جغرافیایی بر روی نقشه‌ی شهرستان و استان – نمایش منابع طبیعی شهر زادگاه و استان بر روی نقشه — جمع‌آوری اطلاعات جغرافیایی – تهیه‌ی عکس – مشاهده کردن – کسب مهارت نقادی و تجزیه و تحلیل مسائل و مشکلات استان و ارائه راه‌حل‌ها	– پیدا کردن نگرش مثبت نسبت به علم جغرافیا – ایجاد علاقه به کشور – پیدا کردن احساس مسئولیت در برابر مسائل زیست محیطی
۲– آگاهی از ویژگی‌های معیشتی و فعالیت‌های اقتصادی در استان و درک رابطه آن با عوامل جغرافیایی و سایر عوامل مشکلات و تنگناهای استان که ریشه در مسائل جغرافیایی دارد، جمعیت و تحرکات آن	– کسب توانایی پژوهش و جست و جو در موضوعات جغرافیایی — کسب مهارت در نقشه‌خوانی – کسب توانایی در گردآوری اطلاعات جغرافیایی	– کسب بینش جغرافیایی و ایجاد علاقه به مطالعات جغرافیایی – کسب نگرش مثبت نسبت به علم جغرافیا در حل برخی از مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی
۳– آگاهی از قابلیت‌های محیطی، اقتصادی استان شامل: – آگاهی از توانایی‌های استان به لحاظ منابع طبیعی، جمعیت، موقعیت جغرافیایی، وضعیت کشاورزی و صنعت، فرصت‌ها و محدودیت‌ها	– کسب توانایی در تجزیه و تحلیل مسائل – درک روابط علت و معلول و پیوستگی و وابستگی عناصر – کسب مهارت در حل مسئله و تصمیم‌گیری عاقلانه	– ایجاد تمایل در بهره‌گیری از دانش جغرافیا در توسعه‌ی محلی و استانی – احساس مسئولیت در ارتباط با پیشرفت زادگاه و استان در زمینه‌های اقتصادی
۴– آگاهی از قابلیت‌های علمی و فرهنگی استان (پیشینه علمی و فرهنگی، مراکز فرهنگی در گذشته، مراکز مهم دانشگاهی، مذهبی و تحقیقاتی در زمان حاضر، برخی از دانشمندان، ادبا و هنرمندان بزرگ،	– کسب مهارت در جمع‌آوری اطلاعات اجتماعی و فرهنگی – مهارت در تهیه گزارش – کسب مهارت در پیش‌بینی و تجزیه و تحلیل	– ایجاد احساس مسئولیت در ارتباط با پیشرفت و توسعه محلی و استانی به لحاظ علمی و فرهنگی – ایجاد بینش علمی و فرهنگی و علاقه به توسعه آن

موزه‌ها چشم‌انداز آینده)		
۵- آگاهی از پیشینه تاریخ استان — پیدایش نخستین مراکز تمدن و شکل‌گیری شهرستان استان - میراث فرهنگی زادگاه استان - مهمترین شخصیت‌های تاریخی زادگاه و استان و خدمات آن‌ها به کشور — شخصیت‌های مذهبی و انقلابی و سرداران شهید زادگاه و استان	- کسب مهارت در جمع‌آوری اطلاعات تاریخی، علمی و ادبی - کسب توانایی در ترسیم نقشه‌های تاریخی - جمع‌آوری تصاویر تاریخی و شخصیت‌های فرهنگی، علمی و ادبی در صورت امکان - مهارت در تهیه گزارش	— ایجاد علاقه به میراث فرهنگی زادگاه و استان و حفظ آن — ایجاد علاقه به مفاخر فرهنگی، علمی، هنری و ادبی زادگاه و استان - ایجاد نگرش مثبت نسبت به ایران، اسلام و نظام مقدس جمهوری اسلامی - ایجاد علاقه به شخصیت‌های مذهبی و انقلابی استان - قدردانی از شهدا - ایجاد علاقه به تاریخ محلی و ملی
۶- آشنایی با آداب و رسوم و سنت‌های محلی و ہماری‌های اجتماعی شامل: - زبان و گویش محلی و گویش استانی - اقوام و اعتقادات - هنرهای بومی - آئین‌های محلی و آداب و رسوم - روابط خانوادگی و خویشاوندی	- کسب مهارت در جمع‌آوری اطلاعات اجتماعی و مردم‌شناسی - مهارت در مصاحبه با افراد مرجع - تهیه گزارش	- ایجاد علاقه در حفظ میراث فرهنگی — ارزش‌گذاری برای آداب و رسوم محلی
۷- آگاهی از نقش استان در توسعه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ناحیه یا کشور بعد از انقلاب اسلامی ایران در حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور شامل: - نقش شهرهای مهم و یا استان در توسعه اقتصادی ناحیه و یا استان‌های هم‌جوار — نقش استان در حفظ استقلال و تمامیت ارضی در طول جنگ تحمیلی - عوامل وحدت بخش استان با سایر	— مهارت در جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از کتاب‌ها، روزنامه‌ها و مجلات - مسئولیت‌پذیری در برابر زادگاه، استان، کشور و مسائل آن	- ایجاد نگرش مثبت نسبت به انقلاب اسلامی ایران و دستاوردهای آن - تقویت حس وطن‌دوستی - ایجاد روحیه همکاری جمعی با هدف دستیابی به آرمان‌های مشترک

		استان‌ها — وظایف و مسئولیت‌های فردی در پیشرفت زادگاه و استان
--	--	--

۴-۱- نسبت اهداف درس استان شناسی با اهداف کلی آموزش و پرورش در دوره

متوسطه مصوب جلسه ۶۴۷ شورای عالی آموزش و پرورش تاریخ ۷۹/۲/۲۹

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش در دوره متوسطه (حیطه شناختی)	اهداف درس استان شناسی (حیطه شناختی)
۱	— در حوضه های علوم طبیعی، اجتماعی و انسانی اطلاعات کافی دارد و می تواند از آن ها استفاده کند (هدف ۲ از اهداف علمی و آموزشی)	۱- شناخت وضعیت جغرافیایی استان: - (موقعیت جغرافیایی، تقسیمات سیاسی استان، پدیده های جغرافیایی، رابطه ی پدیده های جغرافیایی با زندگی انسان، منابع طبیعی، مخاطرات محیطی و مسائل شهری و روستایی
۲	— با جغرافیای سیاسی ایران و کشورهای اسلامی آشنا است و تفاوت های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی آن ها را می داند (هدف ۴ از اهداف سیاسی)	— مسئولیت ما در ارتباط با مخاطرات محیطی
۳	— منابع مادی و ثروت ملی را از آن خداوند و متعلث به همه نسل ها می داند (هدف ۱۰ از اهداف اقتصادی)	
۴	— در حفظ و احیای محیط زیست فعالانه شرکت می کند (هدف ۳ از اهداف زیستی)	
۵	— با منابع اقتصادی در کشور، منطقه و جهان آشنایی دارد و برای توسعه آن تلاش می کند. (هدف ۴ از اهداف اقتصادی)	۲- آگاهی از ویژگی های معیشتی و فعالیت های اقتصادی در استان و درک رابطه ی آن با عوامل جغرافیایی و سایر عوامل
۶	پدیده های ساده علمی، تجربی و محیطی و ارتباط آن ها را درک می کند (هدف ۱ از اهداف علمی)	— آگاهی از مشکلات و تنگناهای استان که ریشه در مسائل جغرافیایی دارد.
۷	— راه های کسب و استمرار استقلال اقتصادی کشور را می داند (هدف ۱۹ از اهداف اقتصادی)	
۸	— در حوزه های طبیعی، اجتماعی و انسانی اطلاعات کافی دارد و می تواند در زندگی از آن ها استفاده کند (هدف ۲ از اهداف علمی و آموزشی)	۳- آگاهی از قابلیت های محیطی استان) منابع طبیعی، جمعیت، موقعیت جغرافیایی کشاورزی، صنعت، گردشگری فرصت ها و تهدیدها در استان)

۹	– دستاوردهای فرهنگی هنری جامعه ایرانی را جزیی از هویت ملی خویش می‌داند (هدف ۲ از اهداف فرهنگی هنری)	۴– آگاهی از قابلیت‌های علمی و فرهنگی و هنری مراکز فرهنگی در گذشته (مراکز علمی و تحقیقاتی مهم در حال حاضر
۱۰	– با مفاخر فرهنگ و هنر آشنا است و از آن‌ها استفاده می‌کند (هدف ۵ از اهداف فرهنگی و هنری)	– برخی از دانشمندان، ادبا و هنرمندان بزرگ
۱۱	– به مطالعه تاریخ و فرهنگ و تمدن اسلام ایران و جهان علاقه‌مند است (هدف ۶ از اهداف فرهنگی و هنری)	– چشم‌انداز آینده‌ی استان)
۱۲	– به مطالعه تاریخ و فرهنگ و تمدن اسلام، ایران و جهان علاقه‌مند است (هدف ۶ از اهداف فرهنگی هنری)	۵– آگاهی از پیشینه تاریخی استان (پیدایش نخستین مراکز تمدن، میراث فرهنگی، شخصیت تاریخی، مذهبی و انقلابی و سرداران شهید)
۱۳	– دستاوردهای فرهنگی هنری جامعه ایرانی را جزئی از هویت ملی خویش می‌داند (هدف ۲ از اهداف فرهنگی هنری)	۶– آشنایی با آداب و رسوم و سنت‌ها محلی و همیاریهای اجتماعی: (زبان و گویش‌های محلی، اقوام و اعتقادات، آئین‌ها و آداب و رسوم، روابط خانوادگی و خویشاوندی)
۱۴	– به زبان و لهجه بومی و محلی خود علاقه‌مند است (هدف ۷ از اهداف فرهنگی و هنری)	
۱۵	– در فعالیتهای اجتماعی آگاهانه و با علاقه‌مندی شرکت می‌کند (هدف ۹ از اهداف اجتماعی)	
۱۶	– برای حفظ و توسعه یکپارچگی در اجتماع، تلاش می‌کند (هدف ۵ از اهداف اجتماعی) – حفظ وحدت و یکپارچگی جامعه را لازمه امنیت ملی می‌داند و برای تحقق آن تلاش می‌کند (هدف ۱۰ از اهداف سیاسی) – مصالح جامعه را بر مصالح فردی ترجیح می‌دهد و قانون را برتر از تمایلات فردی و گروهی می‌داند و آن را رعایت می‌کند (هدف ۷ از اهداف اجتماع) – با برنامه‌های توسعه آشنا است و برای تحقق اهداف آن می‌کوشد (هدف ۱۲ از اهداف اجتماعی)	۷– آگاهی از نقش استان در توسعه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ناحیه و یا کشور بعد از انقلاب اسلامی ایران (نقش شهرهای مهم در توسعه استان، استان‌های همجوار و کشور، نقش استان در حفظ استقلال و تمامیت ارضی، عوامل وحدت‌بخش، مسئولیت فردی در پیشرفت زادگاه و استان)

	– در راه خدمت به میهن و مردم داوطلب بوده و از خودگذشتگی نشان می‌دهد (هدف ۱۴ از اهداف اجتماعی)	
۱۷	– برای زندگی و کار در جامعه و تحصیل در دوره‌های بالاتر مهارت‌های لازم را دارد. (هدف ۹ از اهداف زیستی)	– مکان‌یابی بر روز نقشه، ترسیم نقشه و نمایش پدیده‌های جغرافیایی با روی نقشه، جمع‌آوری اطلاعات، تهیه عکس مهارت‌های مشاهده کردن، نقادی و تجزیه و تحلیل، پژوهش و جستجوگر، نقشه‌خوانی، درک روابط علت و معلولی، رابطه پیوستگی و همبستگی حل مسئله و تصمیم‌گیری عاقلانه، ترسیم نقشه‌های تاریخی و نمایش مراکز تاریخی بر روی نقشه، مصاحبه با افراد مرجع، پیش‌بینی، کاربرد یافته تفکر کردن، بحث و گفت‌وگو، منبع‌شناسی، تعهد جمعی
۱۸	– جریان‌یادگیری خود را هدایت می‌کند. (هدف ۱۲ از اهداف زیستی)	
۱۹	– به تفکر و مباحثه علاقه‌مند است و با روش تحقیق آشنایی عمل دارد (هدف ۱۳ از اهداف زیستی)	
۲۰	برای انجام کارهای خود برنامه‌ریزی می‌کند (هدف ۶ از اهداف اخلاقی)	
۲۱	– رفتار و اعمال خود را بر پایه عقل و فکر ارزشیابی و انتخاب می‌کند (هدف ۱۶ از اهداف اخلاقی)	
۲۲	– پدیده‌های ساده علمی، تجربی و محیطی و ارتباط آن‌ها را درک می‌کند (هدف از اهداف علمی و آموزشی حیطه نگرشی و ارزشی	اهداف حیطه نگرشی دروس استان شناسی
۲۳	– با برنامه‌های توسعه آشناست و برای تحقق اهداف آن می‌کوشد	– ایجاد علاقه به زادگاه و استان در چارچوب تعلقات ایرانی – اسلامی و تلاش برای توسعه آن در زمینه‌های مختلف ایجاد علاقه به کشور
۲۴	– حفظ وحدت و یکپارچگی جامعه را لازمه امنیت ملی می‌داند و برای تحقق آن تلاش می‌کند (هدف ۱۲ از اهداف اجتماعی)	– پیدا کردن احساس مسئولیت در برابر مسایل زیست محیطی
۲۵	– در حفظ و احیای محیط زیست فعالانه مشارکت می‌کند (هدف ۳ از اهداف زیستی)	– پیدا کردن نگرش مثبت نسبت به علم جغرافیا در حل برخی از مسایل محیطی، اجتماعی و اقتصادی
۲۶	– در حوزه علوم طبیعی، اجتماعی و انسانی اطلاعات کافی دارد و می‌تواند در زندگی از آن‌ها استفاده کند.	– احساس مسئولیت در ارتباط با پیشرفت و توسعه محلی و استانی در زمینه‌های

۲۷	- با اعتقاد به تأثیر علم در انجام درست کارها، فناوری مناسب را به خدمت می‌گیرد.	اقتصادی، فرهنگی و علمی و هنری
۲۸	- برای پیشرفت کشور و راحتی هموطنانش تلاش می‌کند و آسایش و امنیت مرد را نتیجه وحدت و یکپارچگی می‌داند (هدف ۱۵ از اهداف اخلاقی)	- ایجاد بینش علمی و فرهنگی و علاقه به توسعه آن
۲۹	- دستاوردهای فرهنگی هنری جامعه‌ی ایرانی را جزیی از هویت ملت خویش می‌داند. (هدف ۳ از اهداف فرهنگی هنری)	- ایجاد علاقه به میراث فرهنگی زادگاه، استان و کشور و حفظ آن
۳۰	- با مفاخر فرهنگ و هنر آشنا است و از آن‌ها استفاده می‌کنند.	- ایجاد علاقه به مفاخر مهم فرهنگی، علمی و هنری زادگاه و استان
۳۱	- در راه خدمت به میهن و مردم داوطلب بوده و از خودگذشتگی نشان می‌دهد (هدف ۱۴ از اهداف اجتماعی)	- ایجاد علاقه به شخیت‌های مذهبی، انقلابی استان
۳۲	- ایثار را ارزش می‌داند و هر زمان که مصالح جامعه اسلامی اقتضا کند از خودگذشتگی نشان می‌دهد (هدف ۱۳ از اهداف اجتماعی)	- قدردانی از شهدا
۳۳	- به مطالعه تاریخ و فرهنگ و تمدن اسلام، ایران و جهان علاقه‌مند است (هدف ۶ از اهداف فرهنگی و هنری)	- ایجاد علاقه به تاریخ محلی و ملی
۳۴	- به زبان لهجه بومی و محلی خود علاقه‌مند است (هدف ۷ از اهداف فرهنگی و هنری)	- ارزش‌گذاری برای آداب و رسوم محلی

۵- ارتباط اهداف برنامه با سایر مواد درسی

(دینی و قرآن، علوم انسانی «اجتماعی، روان‌شناسی و...»، علوم تجربی «زمین‌شناسی و علوم زیستی» و ادبیات فارسی)

برنامه‌ی درس استان‌شناسی علاوه بر تحقق اهداف اصلی درس، می‌تواند در تحقق برخی از اهداف دروس مرتبط و به شکل غیرمستقیم کمک کند:

دینی و قرآن

تقویت اعتقاد به خداوند و دین‌باوری

تقویت روحیه ایمان و ایثار در دانش‌آموزان

تقویت ارزش‌های دینی و اخلاقی

تقویت علاقه به تعالیم اسلامی و انقلابی و اندیشه‌های حضرت امام خمینی (ره)

آگاهی از وظایف و تکالیف فردی در برابر جامعه و طبیعت

علوم اجتماعی

آگاهی از مسایل محلی و استانی در حوزه‌ی اجتماعی

تقویت روحیه‌ی خدمت‌گذاری

شناخت آداب، رسوم و سنن اجتماعی

تقویت هویت اسلامی، ملی و انقلابی

آشنایی با جاذبه‌های گردشگری استان

ایجاد وفاق و مشارکت ملی (پیوستگی مردم و حکومت)

آشنایی با تحولات و تغییرات اجتماعی و سیاسی

توجه به مقتضیات بومی، ارزش‌ها و بنیادهای اجتماعی

آشنایی با میراث فرهنگی ایران و اسلام

تقویت هویت ملی با تکیه بر درک ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران

شناخت فرصت‌ها و امکانات استانی و ناحیه‌ای

پی‌بردن به جایگاه استان در توسعه‌ی همه‌جانبه کشور

تقویت روحیه‌ی سلحشوری و دفاع از کیان کشور اسلامی

تقویت درک اهمیت وحدت و امنیت ملی

زمین‌شناسی و علوم زیستی

آشنایی با تاریخ زمین‌شناسی استان (پیدایش)

شناخت تحولات زمین‌شناسی استان

آشنایی با سیمای کنونی زمین‌شناسی و تغییرات عمده‌ی آن در استان

تقویت کسب دانش‌های لازم در حوزه‌های طبیعی

شناخت طبیعت و محیط زیست استان محل زندگی

کوشش برای حفظ و احیای محیط زیست استان

آشنایی با حوادث طبیعی استان و راه‌های مقابله با آن

استفاده‌ی مطلوب از محیط زیست پیرامون

اقتصاد

آشنایی با زمینه‌های اقتصادی در بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات استان

آگاهی از شیوه‌های معیشت و گذران زندگی در زادگاه و استان
تقویت روحیه‌ی مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی استان
آشنایی با مشاغل بومی استان
آشنایی با میراث فرهنگی ایران و اسلام موجود در استان
هنر، زبان و ادبیات فارسی
آشنایی با مشاهیر دینی، فلسفی، علمی و ادبی هنری استان
آشنایی با فرهنگ بومی (باورها، نگرش‌ها، ارزش‌ها، آداب و رسوم، جشن‌ها و سنت‌ها ی اسلامی و ...)
و محلی
شناخت هنرهای بومی
ارائه‌ی راه‌حل‌های مناسب برای جلوگیری از انقراض هنرها، فولکلور و صنایع بومی

۶- مفاهیم اساسی و جزئی:

با توجه به این که هدف درس استان شناسی شناخت ویژگی های جغرافیایی، گذشته ی تاریخی، مسایل اجتماعی و فرهنگی، فعالیت های اقتصادی و مردم شناسی در بزرگ ترین واحد سیاسی کشور یعنی استان می باشد، مفاهیم اساسی و جزئی این درس با توجه به اهداف کلی این درسی انتخاب شده و محتوای این درسی در ذیل هفت مفهوم اصلی و چهل مفهوم جزئی سازماندهی شده است.

ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
۱	وضعیت جغرافیایی استان	موقعیت جغرافیایی، موقعیت استان در کشور، پدیده های مهم جغرافیایی، ناهمواری ها، آب و هوا، رودها، پوشش گیاهی، منابع طبیعی، جمعیت، تأثیرات عوامل طبیعی بر زندگی انسان، مخاطرات محیطی، مسایل مهم شهری و روستایی، مسئولیت در برابر حوادث
۲	قابلیت های محیطی	توانایی های محیطی، وضعیت منابع طبیعی، جمعیت، موقعیت جغرافیایی، کشاورزی، صنعت، گردشگری، فرصت ها و محدودیت ها
۳	فعالیت های اقتصادی و نقش عوامل جغرافیایی در توزیع فعالیت ها	شیوه معیشت غالب مردم، مهم ترین فعالیت های اقتصادی، نقش عوامل جغرافیایی و سایر عوامل در توزیع فعالیت ها، مشکلات و تنگناهای اقتصادی استان که ریشه در عوامل جغرافیایی و یا سایر عوامل دارند.
۴	قابلیت های علمی و فرهنگی	پیشینه ی علمی و فرهنگی - مراکز فرهنگی در گذشته، مراکز مهم دانشگاهی، مذهبی و تحقیقاتی در حال حاضر، مهم ترین دانشمندان، ادبا، هنرمندان و ورزشکاران، چشم انداز آینده استان با توجه به جمعیت باسواد و مراکز علمی و فرهنگی
۵	پیشینه ی تاریخی استان	پیدایش نخستین مراکز تمدن در استان، میراث فرهنگی، مهم ترین شخصیت های تاریخی، انقلابی و سرداران شهید
۶	آداب و رسوم مردم استان	زبان و گویش محلی، اقوام و مهم ترین اعتقادات، مهم ترین آئین های محلی، روابط خانوادگی و خویشاوندی
۷	نقش استان در توسعه ی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی کشور	نقش شهرهای مهم، نقش استان در پیشرفت کشور، نقش استان در حفظ استقلال و تمامیت ارضی ایران در طول جنگ تحمیلی، مسئولیت ما در برابر استان و کشور

۷- انتخاب و سازماندهی محتوای برنامه

برنامه‌ی درسی استان‌شناسی به شیوه‌ی درهم تنیده و تلفیقی از موضوعات جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی و اقتصادی است. محتوای واحدهای درسی از رشته‌های مختلف علوم اجتماعی استخراج می‌شود و به صورت ترکیبی در حول و حوش موضوعات اصلی سازمان‌دهی می‌شود که هدف آن دستیابی فراگیران به بینش وسیع و همه‌جانبه است. می‌دانیم که درهم تنیدگی یک برنامه از اصول خاصی پیروی می‌کند و مدل‌های مختلفی از آن وجود دارد. گاه درهم تنیدگی از نوع بین رشته‌ای است. برای مثال لباس یک مفهوم بین رشته‌ای است و می‌توان آن را از جنبه‌های مختلف نظیر آب و هوا، شیوه‌های گذران معیشت، هنر و یا سنت مورد مطالعه قرار داد. گاه در هم تنیدگی از نوع مخلوط است. برای مثال ممکن است که یک واحد درسی از یک موضوع تاریخی و واحد دیگر از یک موضوع جغرافیایی و اقتصادی بحث کند. گاه در هم تنیدگی از نوع ایجاد رابطه بین دو موضوع است. بدیهی است که ایجاد رابطه بین دو موضوع باید منطقی باشد و حتی‌المقدور از ایجاد رابطه‌های غیرمنطقی پرهیز شود.

درهم تنیدگی ممکن است که از طریق انجام یک فعالیت پژوهشی صورت گیرد. برای مثال در مطالعه‌ی موردی یک روستا و یا تأثیرات ایجاد یک سد، پژوهشگر را به حوزه‌های مختلفی از علوم وارد می‌کند. در چنین حالتی مرزهای علوم برداشته می‌شود. در نهایت به این نکته باید توجه داشت که در هم تنیدگی در ذهن اتفاق می‌افتد و حاصل آن درک وسیع‌تر از یک موضوع است.

در رویکرد جدید سازمان‌دهی برنامه از نوع رشته‌های وسیع (**Broad Fields**) می‌باشد. موضوع مطالعه استان است و استان از زوایای مختلف مورد مطالعه قرار می‌گیرد. در چنین حالتی مؤلف و یا معلم از حوزه‌های مختلف علمی (دیسپلین‌ها) به مطالعه‌ی یک موضوع می‌پردازد. هدف از برگزیدن چنین شیوه‌ای، پیدا کردن درکی جامع و یکپارچه از یک استان است. این رویکرد فواید زیادی دارد. از جمله این‌که معرفتی عمیق‌تر از یک موضوع پیدا می‌شود، مسایل بهتر درک می‌شود و فراگیران به علت داشتن یک ذهنیت بین رشته‌ای، در حل یک مسأله از توانایی بیش‌تری برخوردار خواهند شد.

۸- روش‌ها و منابع یاددهی- یادگیری درس استان‌شناسی

۸-۱- روش‌های کلی در تدریس درس استان‌شناسی:

۱- روش مطالعه‌ی موردی:

روش مطالعه‌ی موردی از جمله روش‌های مطالعه دقیق و تفصیلی در تدریس درس استان‌شناسی است. موضوعات مطالعه‌ی موردی ممکن است که پیدایش و توسعه‌ی یک شهر، تأثیر یک رودخانه بر زندگی مردم، مطالعه‌ی همه جانبه یک روستا، گذران معیشت مردم، شیوه‌های کشاورزی، مهاجرت، عقاید و باورهای مردم، تأثیرات زلزله بر زندگی مردم، مطالعه‌ی یک کارخانه، مطالعه یک اثر باستانی، آداب و رسوم و ... باشد. مطالعه‌ی موردی نیازمند مشاهده، رجوع به منابع، مصاحبه و یا استفاده از پرسش‌نامه است.

۲- روش مباحثه:

استفاده از روش مباحثه زمانی صورت می‌گیرد که بخواهند نظرات افراد مختلف را در مورد یک پدیده جویا شوند. مثلاً احداث یک کارخانه در یک شهر، عبور یک بزرگراه از میان جنگل، مسیرهای عشاير کوچ‌رو، مسائل و مشکلات تأمین آب، مشکلات جوانان، مسأله‌ی بیکاری، آثار و پی‌آمدها

کنترل جمعیت، توسعه‌ی شهر، کاربری زمین، مسایل اجتماعی و ... در پایان مباحثه لازم است معلم و یا نماینده‌ی گروه به جمع‌بندی مسایل بپردازد.

۳- روش نمایش:

روش نمایش از جمله روش‌های یادگیری مؤثر در درس استان‌شناسی است. زیرا که دانش‌آموزان از طریق به‌کارگیری حواس بصری و شنیداری یعنی دیدن و شنیدن به یادگیری می‌پردازند. دانش‌آموزان با ساختن مدل‌های مختلف می‌توانند یک بحث یا موضوعی را عملاً به نمایش بگذارند. برای مثال، توزیع و پراکندگی مراکز باستانی بر روی یک نقشه، نمایش عروسی انواع لباس، کاربری زمین، مراحل توسعه‌ی یک شهر، انواع مشاغل، شیوه‌های معیشت، نمایش مراحل تغییر و تحول پدیده‌هایی مانند رشد جمعیت، روند فعالیت‌های عمرانی در شهر و محل زادگاه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، پراکندگی انواع محصولات زراعی، نمونه‌هایی از سنگ‌ها، تصاویری از پوشش گیاهی و حیات وحش، انواع معادن، آثاری از مشاهیر و یا سرداران شهید استان.

۴- روش مذاکره/ گفت‌وگو:

در این روش معلم با طرح یک سؤال توجه دانش‌آموزان را به یک موضوع جلب می‌کند و سپس با جمع‌آوری اطلاعات و ایده‌ها تلاش می‌کند که دانش‌آموزان را درگیر مباحث شفاهی کند و خود به سازمان‌دهی آن‌ها می‌پردازد. این روش به دانش‌آموزان فرصت می‌دهد تا درک خود را از یک موضوع بیان کنند، بدین‌ترتیب مهارت‌های زبانی، گفتاری و نظم منطقی تفکر در آنان تقویت می‌شود.

۵- روش نمایش فیلم و اسلاید:

فیلم و اسلاید رسانه‌های مناسبی برای انتقال جذاب اطلاعات هستند. استفاده از رسانه‌های دیداری- شنیداری به ویژه فیلم موجب می‌شود که آموخته‌ها برای دانش‌آموزان واقعی‌تر جلوه کند. دیدن فیلم نوعی مشاهده‌ی غیرمستقیم پدیده‌ها و یا از جهاتی یک راه انجام بازدیدهای علمی است. فیلم‌های مرتبط با درس استان‌شناسی را می‌توان از شبکه‌های تلویزیونی ضبط و یا از آرشیو سازمان‌ها و ادارات تهیه کرد.

۶- روش کار گروهی:

کارگروهی فرایندی است که به دانش‌آموزان، سازمان‌دهی کار و تقسیم وظایف را می‌آموزد و آنان را برای انجام وظایف اجتماعی آماده می‌سازد. دانش‌آموزان در فرایند تدریس، با هم روی موضوعی کار می‌کنند و خود را برای ارائه‌ی آن در کلاس، آماده می‌کنند. کار گروهی به دانش‌آموزان این فرصت را می‌دهد تا افکار، اطلاعات و ایده‌های خویش را با یک‌دیگر مبادله نمایند. تأکید برانجام کار گروهی به خاطر تقویت همکاری، کار جمعی، تقسیم وظایف و پرورش حس مسئولیت در افراد صورت می‌گیرد. موضوعات کار گروهی ممکن است مباحثی مانند آلودگی‌های زیست محیطی، پدیده‌ی بیکاری، مسائل جوانان، پیامدهای مهاجرت، شیوه‌ی کشاورزی در یک روستا و ... را شامل شود.

۷- روش بازدید علمی (فعالیت میدانی):

روش بازدید علمی یکی از روش‌های مؤثر در تدریس درس استان‌شناسی است. از این روش می‌توان در مشاهده‌ی پدیده‌های جغرافیایی، آثار فرهنگی، فعالیت‌های اقتصادی، بازدید از موزه‌ها، اماکن مقدس و مذهبی، ادارات، پارک‌های حفاظت شده، بازدید یک معدن، یک پدیده‌ی

زمین‌شناسی، یک محله، ابنیه‌ی تاریخی و یا نحوه‌ی گذران معیشت مردم، سود جست. رعایت اصول زیر در بازدید علمی الزامی است.

انتخاب زمان مناسب، جلب رضایت والدین، تعیین مسیر رفت و برگشت، اخذ مجوز در صورت نیاز،

تعیین وظایف برای دانش‌آموزان، رعایت ملاحظات ایمنی در سفر (غذای سالم، ایمنی وسیله، حمل و نقل، پرهیز از رفتن به جاهای خطرناک و محل زندگی جانوران وحشی، رفتن به جاهای پرشیب و لغزنده، باتلاق‌ها و رودخانه‌های متلاطم، دست زدن به وسایل کارخانه‌ها و بالا رفتن از درختان) و بالاخره تهیه‌ی گزارش از بازدید علمی.

هم‌چنین لازم است که در طی بازدیدهای علمی، دانش‌آموزان از منطقه‌ی مورد بازدید، طرح و کروکی تهیه کنند تا به جزئیات مکان مورد مطالعه بیش‌تر واقف شوند. در پایان بازدید علمی لازم است گزارشی از سوی معلم به اولیاء آموزشگاه ارائه شود و در اولین جلسه‌ی درس پس از بازدید علمی، دانش‌آموزان می‌توانند نتایج بازدید علمی و مسائل مربوط به آن را در کلاس درس مطرح کنند.

۸- روش حل مسأله:

منظور از روش حل مسأله، انتخاب یک مسأله‌ی پژوهشی برای دانش‌آموزان است. در استان‌ها مسائل متعددی وجود دارد مانند محرومیت، فقر، مهاجرت افراد، آلودگی‌های زیست‌محیطی، پدیده‌ی اعتیاد، گرانی مسکن و ممکن است دانش‌آموزان خود یک مسأله را انتخاب کنند، یا به توصیه‌ی معلم این کار را انجام دهند. در این روش معلم، دانش‌آموزان را به یادگیری درباره‌ی مسأله‌ی موردنظر تشویق و ترغیب می‌کند و از آن‌ها می‌خواهد که هدف از تحقیق و چگونگی گردآوری اطلاعات در ارتباط با این مسأله را بیان کنند. و پژوهش خود را به صورت یک گزارش همراه با نتیجه‌گیری ارائه دهند.

۹- روش سخنرانی و توضیحی:

در این روش همان‌گونه که از نام آن پیداست، اطلاعات از طریق سخنرانی و توضیحات معلم به دانش‌آموزان منتقل می‌شود. اگرچه امروزه این روش به دلیل معایبی که دارد مورد انتقاد واقع شده است، اما معلمان ناچارند در مواردی از آن بهره بگیرند. معلمان می‌توانند در صورت رعایت مواردی مانند زیاد صحبت نکردن و غالب نبودن روش سخنرانی در تبیین مفاهیم، برانگیختن علایق دانش‌آموزان و فعالیت‌های ذهنی از آن استفاده کنند. توصیه می‌شود که معلمان در فواصل بین سخنرانی و در پایان آن سؤالاتی را از دانش‌آموزان تا کلاس از حالت انفعالی خارج شود.

۱۰- روش استفاده از منابع و مآخذ:

در این روش، شاگردان با مراجعه به منابع و یا گزارشات مختلف تاریخی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، بیوگرافی‌ها، سفرنامه‌ها، ادبیات، منابع دینی. درباره‌ی یک موضوع تحقیق کرده و نتیجه را به کلاس گزارش می‌دهند. هدف از به‌کارگیری این روش این نیست که دانش‌آموزان یک کار را به‌طور کامل انجام دهند. بلکه هدف عمده، شناخت منابع اطلاعاتی و اصول تهیه‌ی گزارش است.

۱۱- روش ایفای نقش:

این روش برای تجسم عینی موضوعاتی که برای نمایش مناسب می‌باشند، به کار گرفته می‌شود. در روش ایفای نقش یک یا چند دانش‌آموز موضوعی را به صورت نمایش کوتاه اجرا می‌کنند، معلم بنا به موقعیت، هدف و موضوع موردنظر، از این روش آموزشی استفاده می‌کند. هم‌چنین این شیوه به سبب ایجاد ارتباط عاطفی بین تماشاگران و ایفا کنندگان نقش، ایجاد هیجان و استفاده از همه‌ی حواس دانش‌آموزان در ایجاد یادگیری بهتر و مؤثرتر بسیار مفید است.

۱۲- روش بیان افکار و ایده‌های آنی

روشی است که معلم با استفاده از پیش‌آگاهی‌های ذهنی و یافته‌های خودجوش ذهنی دانش‌آموزان، عبارات و مطالب موردنظر درخصوص یک مفهوم یک موضوع یا سرفصل را دریافت می‌کند. در این روش دانش‌آموزان نظرات و ایده‌های آنی خود را در خصوص سرفصل‌هایی مانند هوا، بیابان، مشکلات زندگی شهری، تورسم و ... با آزادی کامل و علاقه ارائه می‌کنند.

■ نکات لازم برای بهبود کار معلمان

تهیه‌ی برنامه‌ی کاری سالیانه، ماهیانه و روزانه شامل: طرح درس، نحوه‌ی ارائه‌ی درس، نحوه‌ی ارزشیابی پایانی از آموخته‌های فراگیران و پیش‌بینی زمان برای فعالیت‌ها. تنوع در به کارگیری روش‌های یاددهی - یادگیری به هنگام ارائه‌ی دروس بهره‌گیری از روش‌های تقویت‌کننده‌ی روحیه‌ی همکاری و فعالیت جمعی در دانش‌آموزان بهره‌گیری از روش‌های تقویت‌کننده‌ی مهارت‌های پژوهش و جست‌وجوگری بهره‌گیری از روش‌های ترغیب‌کننده‌ی دانش‌آموزان در تولید و تهیه‌ی مفاهیم و محتوا بهره‌گیری از روش‌های تقویت‌کننده‌ی مهارت‌های فکری در دانش‌آموزان استفاده از مواد آموزشی مختلف در انتقال بهتر مفاهیم و مهارت‌ها استفاده از روش‌های تشویق‌کننده دانش‌آموزان به فعالیت‌های مختلف استفاده از روش‌های عمق‌بخشی به یادگیری و مؤثر بر ذهن دانش‌آموزان

■ توصیه‌هایی برای انجام فعالیت‌های عملی و تکمیلی مناسب یاددهی - یادگیری:

از جمله اهداف درس مختلف علوم‌انسانی در دوره‌ی متوسطه، تقویت روحیه‌ی پژوهش و جست‌وجوگری است. ما در عصر انفجار دانش و اطلاعات به سر می‌بریم. از مقتضیات این عصر تشویق دانش‌آموزان به تولید محتوا به جای مصرف محتواست. شایسته است دانش‌آموزان که با اصول پژوهش در یک موضوع و تنظیم گزارش آشنا شوند. در تعیین فعالیت‌های عملی برای دانش‌آموزان رعایت اصول و ملاحظات زیر ضروری است.

پیش‌بینی فهرستی از فعالیت‌های مناسب دانش‌آموزان در ارتباط با هر واحد درسی تعیین گروه‌های کاری و توجه به علایق گروه‌ها در انجام پژوهش‌ها پرهیز از تعیین فعالیت‌های مازاد برای گروه‌های کاری دانش‌آموز (حتی‌المقدور هر گروه یک یا دو فعالیت پژوهشی را در طول سال یا نیم‌سال بر عهده گیرد). تنوع در فعالیت‌ها با توجه به محتوای درس استان‌شناسی توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان (در صورت عدم علاقه یک دانش‌آموز به مشارکت در انجام کار جمعی، تکلیفی متناسب با توان وی در نظر گرفته شود). تشویق دانش‌آموزان به انجام کارهای جمعی (به‌منظور تقویت روحیه‌ی جمع‌گرایی و ترجیح آن بر فعالیت‌های فردگرایانه)

پرهیز از تعیین فعالیت‌های پیچیده برای دانش‌آموزان راهنمایی معلمان، در انجام فعالیت‌های عملی به دانش‌آموزان و معرفی منابع مورد نیاز. در نظر گرفتن زمان کافی برای انجام هر فعالیت پرهیز از ارائه‌ی موضوعات مبهم به دانش‌آموزان ارزیابی و قدردانی از فعالیت گروه‌های کاری به تناسب کار انجام شده آموزش‌اصول مقاله‌نویسی، گزارش‌نویسی، تهیه‌ی نقشه ویا پژوهش در یک موضوع به دانش‌آموزان.

۸-۲- منابع یاددهی و یادگیری

مواد آموزشی لازم برای تدریس درس استان‌شناسی، شامل کتاب درسی، نقشه‌های سیاسی و طبیعی استان، نقشه‌های کاربری اراضی، نقشه‌های تاریخی (توزیع مراکز اولیه‌ی تمدن، میراث فرهنگی)، نمودارها و چارت‌ها، مدل‌ها، عکس‌ها و تصاویر (جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، دینی)، کتاب‌های آموزشی، منابع غیرکتابی (مجلات، جزوات یا روزنامه‌هایی که در استان به چاپ می‌رسد)، افراد مرجع و فیلم‌های آموزشی می‌باشد.

درس استان‌شناسی با مطالعه‌ی رابطه‌ی انسان و محیط در یک واحد سیاسی، تحولات زندگی مردم در گذر زمان، شخصیت‌های فرهنگی، سیاسی، مذهبی و سرداران شهید، شناخت فرهنگ و آداب و رسوم، ارزش‌ها و باورهای مردم، مسایل مختلف استان که ریشه در عوامل جغرافیایی دارد و همچنین تغییرات و پیشرفت‌ها در زندگی مردم استان به ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و نقش استان در توسعه‌ی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ناحیه و کشور سروکار دارد. همین امر به کارگیری از مواد آموزشی گوناگون را طلب می‌کند.

دستیابی به اهداف درسی استان‌شناسی نیازمند کسب مجموعه‌ای از تجارب آموزشی با استفاده از منابع مختلف یادگیری است که از همه‌ی حواس انسان استفاده می‌شود. ژوزف. جی‌وېر (۱۹۹۸ ص ۸۳) معتقد است که ۴۰ درصد از یادگیری‌های ما از طریق تجارب بصری، ۲۵ درصد از طریق گوش، ۱۷ درصد از طریق لمس و حس کردن و ۱۵ درصد از طریق ترکیبی از احساس‌های مختلف و ۳ درصد از طریق چشیدن و بوئیدن حاصل می‌شود، به همین سبب برای یادگیری مؤثر، بهره‌گیری از انواع مواد آموزشی مختلف در آموزش درس استان‌شناسی یک امر ضروری است. مواد آموزشی مختلف دریچه‌های گوناگونی از یادگیری را بر روی دانش‌آموزان باز می‌کند و شایسته است که معلمان و دانش‌آموزان در داخل و خارج از کلاس از آن‌ها استفاده نمایند.

رسانه‌های دیداری:

رسانه‌هایی هستند که به کارگیری آن‌ها موجب برانگیختن حس کنجکاوی و افزایش تجارب دانش‌آموزان در یادگیری از طریق دیدن می‌شود. این مواد شامل نقشه‌ها (تقسیمات سیاسی ایران، تقسیمات سیاسی استان یا شهرستان، نقشه‌ی طبیعی استان، نقشه‌ی زمین‌شناسی، نقشه‌ی پوشش گیاهی، مناطق حفاظت شده نقشه‌های توزیع جمعیت، نقشه‌ی راه‌ها، نقشه‌ی انواع آب و هوا، نقشه‌ی کاربری زمین و نقشه‌های تاریخی، انواع نمودارها (مانند نمودار تغییر رشد جمعیت، ساختار جمعیت، دما و بارش) جدول‌ها، تصاویر و عکس‌های مختلف جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، مذهبی پوسترها، نقاشی‌ها و اسلاید است.

رسانه‌های شنیداری:

رسانه‌هایی هستند که از طریق آن‌ها تجارب یادگیری دانش‌آموزان از طریق شنیدن افزایش می‌یابد. از جمله این رسانه‌ها می‌توان به رادیو یا ضبط‌صوت اشاره کرد. از رادیوهای محلی

می‌توان اطلاعاتی را در ارتباط با استان به دست آورد. از ضبط صوت می‌توان برای مصاحبه با افراد استفاده کرد.

رسانه‌های دیداری - شنیداری:

رسانه‌هایی هستند که از طریق آن‌ها می‌توان به‌طور همزمان اطلاعات بصری و شنیداری را در ارتباط با موضوع خاصی کسب کرد. از جمله این رسانه‌ها می‌توان به تلویزیون و فیلم‌های آموزشی و ویدیویی و رایانه اشاره کرد. برنامه‌های تلویزیونی استان و یا فیلم‌هایی که در ارتباط با موضوعات مختلف استان تهیه شده است، منابع با ارزشی را در اختیار افراد قرار می‌دهد. معلمان و یا دانش‌آموزان علاقه‌مند در صورت داشتن امکانات فیلمبرداری به هنگام مسافرت و یا گردش‌های علمی، می‌توانند فیلم‌های مستندی از موضوعات مختلف تهیه کنند. موضوعات این فیلم می‌تواند مسایل جغرافیایی، میراث فرهنگی، موضوعات اجتماعی، آداب و رسوم، فعالیت‌های صنعتی، کشاورزی و یا مصاحبه با مسئولان درباره‌ی اوضاع سیاسی اجتماعی، فرهنگی و یا باورها و عقاید مردم باشد.

رسانه‌های نوشتاری:

این رسانه‌ها به کتاب درسی، کتاب‌های آموزشی، منابع متون تاریخی مرتبط با استان، منابع مردم‌شناسی، کتاب‌هایی درباره‌ی مشاهیر استان، جغرافیای تاریخی، مقالات مرتبط با استان، گزارش سازمان‌ها و اداره‌های محلی، مجله‌ها، جزوه‌های موردی، پایان‌نامه‌ها و یا روزنامه‌های استان اشاره دارد. جمع‌آوری این منابع در کتابخانه‌ی مدارس و اختصاص مکانی ویژه به آن‌ها می‌تواند به دانش‌آموزان در انجام تحقیقات و پژوهش‌های مربوط به استان کمک کند.

موزه‌ها:

استان‌ها دارای موزه‌های مختلفی هستند، بررسی‌ها حاکی از آن است که بسیاری از دانش‌آموزان و حتی مردم از وجود آن‌ها بی‌اطلاعند. موزه‌ها منابع با ارزشی در ارتباط با مطالعه‌ی گذشته‌ی یک کشور و یا تمدن، سیر تحول یک پدیده، میراث‌های فرهنگی و هنری یک کشور و یا مردم‌شناسی فراهم کرده‌اند و بازدید از آن‌ها کمک مؤثری به شناخت کشور و گنجینه‌های آن می‌نماید.

افراد مرجع:

تربیت شهروند مطلوب یکی از الزامات در بازکردن مدارس به روی آحاد جامعه است. یادگیری را نباید محدود به کتاب درسی و یا معلم کرد. افراد مرجع ممکن است که یک دانشمند، عالم دینی، نویسنده و مسئول اداری (استاندار، فرماندار، شهردار، مسئولین محیط زیست، شورای شهر، میراث فرهنگی، اداره‌های کشاورزی، کمیته‌ی امداد امام خمینی، بنیاد جانبازان، بنیاد شهید، مراکز دانشگاهی، حوزه‌های دینی و ...) و یا افراد بومی مطلع باشند. افراد آگاه و مطلع می‌توانند اطلاعات دست اول در مورد زمینه‌های مختلف استان و یا محل زندگی در اختیار دانش‌آموزان قرار دهند.

تخته نمایش یا تابلوی اعلانات (Board of Bullet)

از تخته‌ی نمایش می‌توان برای آموزش موضوعات استانی به صورت دو هفته یک‌بار و یا ماهانه استفاده کرد. بهتر است که هر بار از تابلوی اعلانات برای آموزش یک موضوع استفاده کرد. موضوعات مورد نمایش می‌تواند در ارتباط با یکی از مطالب زیر انتخاب شود.

آداب و رسوم مردم استان، لباس، ضربالمثل‌ها، صنایع دستی، میراث فرهنگی، باورها و اعتقادات، مشاهیر فرهنگی استان، شعرا و شخصیت‌ها، دانشمندان، علما، سرداران شهید، اماکن مقدس و تاریخی، زندگی روستایی، زندگی شهری، فعالیت‌های صنعتی، جمعیت استان و مسایل آن، مسایل اجتماعی در استان، مسایل جوانان و

رایانه و اینترنت:

امروزه از رایانه به شیوه‌های مختلف می‌توان در آموزش سود جست که از جمله:

- به عنوان یک وسیله‌ی کمک آموزشی برای نمایش عکس‌ها، تصاویر، نقشه‌ها، نمودار، شکل و متن
- دریافت و ارسال داده‌ها به اینترنت، ذخیره‌سازی و بازیافت اطلاعات
- طراحی واحد یادگیری و تکثیر درس‌ها به کمک چاپگرها با اتصال به شبکه‌ی اینترنت، از این طریق می‌توان از مخزن بزرگ اطلاعات ذخیره شده در سطح جهان سود جست و به ارتقاء کیفیت آموزش کمک کرد.

دانش‌آموزان و معلمان در صورت تسلط به زبان انگلیسی بهتر می‌توانند به اطلاعات زیادی درباره‌ی موضوعات مختلف دسترسی پیدا کنند. پیش‌بینی می‌شود که در آینده بیش‌تر یادگیری‌های ما از طریق رایانه و به صورت یادگیری الکترونیکی صورت گیرد و نیازهای افراد برای دسترسی به دانش‌های اساسی با سهولت و صرف هزینه‌های کم‌تری تأمین شود.

۹- ارزشیابی (مبانی، روش‌ها و ابزارها)

ارزشیابی، بخش مهمی از فرایند تدریس است. هدف از ارزشیابی آگاهی از میزان آموخته‌های شاگردان، اصلاح فرایند تدریس و تعمیق یادگیری است. آن‌چه که در فرایند ارزشیابی باید مورد توجه قرار گیرد، دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های دانش‌آموزان است. تأکید صرف بر آموخته‌های دانشی موجب غفلت از فرایندهای یادگیری و چگونه دانستن خواهد شد. ارزشیابی از درس استان‌شناسی به مانند جغرافیای ایران به صورت تکوینی و مستمر از طریق مشاهده عملکرد شاگردان، کارهای فردی و گروهی آن و آزمون‌های انشایی صورت می‌گیرد. بدیهی است در این درس بیش‌ترین تأکید بر عملکردهای شاگردان در زمینه‌ی کارهای پروژه‌ای صورت خواهد گرفت.

۹-۱- اصول و روش‌های مناسب ارزشیابی با توجه به مصوبات شورای عالی آموزش و

پرورش

شورای عالی آموزش و پرورش در هفتصدوسیزدهمین جلسه‌ی خود در ۲۱ مهر ماه ۱۳۸۳ اصول زیر را در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی به تصویب رساند. این اصول اگرچه به یک ماده‌ی درسی اختصاص نداشته و جنبه‌ی عمومی دارد، اما حاوی نکات مهمی است که جا دارد توسط برنامه‌ریزان و معلمان مورد توجه قرار گیرد.

- جدایی‌ناپذیری ارزشیابی از فرایند یاددهی- یادگیری
- استفاده از نتایج ارزشیابی در بهبود فرایند یاددهی- یادگیری و اصلاح برنامه‌ها و روش‌ها
- هماهنگی میان هدف‌ها، محتوا، روش‌های یاددهی- یادگیری و فرایند ارزشیابی
- توجه به آمادگی دانش‌آموزان
- توجه به رشد همه‌جانبه‌ی دانش‌آموزان
- توجه همه‌جانبه به دانش‌ها، نگرش‌ها و مهارت‌ها

- توجه به ارزشیابی دانش‌آموز از یادگیری‌های خود(خود ارزشیابی) و ارزشیابی توسط هم‌کلاسان
- ارزشیابی از فعالیت‌های گروهی
- توجه به فرایندهای فکری منتهی به تولید پاسخ
- تأکید بر نوآوری و خلاقیت
- تنوع روش‌ها و ابزارهای اندازه‌گیری و سنجش پیشرفت تحصیلی
- استفاده از انواع ارزشیابی
- استقلال مدرسه و معلم در فرایند ارزشیابی
- رعایت قواعد اخلاقی و انسانی در ارزشیابی
- توجه به تفاوت‌های فردی
- ضرورت هماهنگی در تحقق اصول ارزشیابی

۹-۲- ابزارهای مناسب در ارزشیابی از آموخته‌های فراگیران در برنامه‌ی درسی استان‌شناسی

- ۱- ارزشیابی از اهداف دانشی، مفاهیم و اطلاعات را می‌توان با کمک آزمون‌های شفاهی، آزمون‌های عینی، آزمون‌های کوتاه جواب، انشایی و استاندارد شده .
 - ۲- ارزشیابی از مهارت‌ها از طریق آزمون‌های تصویری و مهارتی و ارزیابی از نمونه کارهای دانش‌آموزان.
 - ۳- ارزشیابی از نگرش‌ها و ارزش‌ها بررسی عملکرد کلی دانش‌آموزان از طریق مشاهده، بررسی گزارش کارهای آن‌ها، چک‌لیست‌های نگرش‌سنجی و عملکردی و یادداشت آن‌ها در فرایند یاددهی- یادگیری.
- آزمون‌ها ممکن است از نوع استاندارد شده یا معلم ساخته باشد. آزمون‌های استاندارد شده توسط متخصصان ارزشیابی تهیه می‌شود اما آزمون‌های معلم ساخته را معلم کلاس تهیه می‌کند. هر دوی این آزمون‌ها از نظر ماهیت شبیه به یکدیگر است، تنها تفاوت آزمون‌های استاندارد شده با سایر آزمون‌ها در میزان اعتبار و روایی آن‌ها است. تهیه‌ی آزمون‌های استاندارد شده به مهارت و تخصص بیشتری نیاز دارد.

۹-۳- نظام نمره‌گذاری

ارزشیابی از این درس براساس فعالیت‌های فردی و گروهی دانش‌آموزان صورت خواهد گرفت. میزان نمره‌ی اختصاص داده شده به این درس در حال حاضر حداکثر ۵ نمره خواهد بود. در صورتی که به صورت یک درس مستقل در نظر گرفته شود به صورت یک درس ۲ واحدی خواهد بود و ۲۰ نمره‌ی به آن اختصاص خواهد یافت.

۱۰- صلاحیت‌های معلم

در فرایند تدریس، تنها تجارب و توانمندی‌های علمی معلم نیست که در دانش‌آموز تأثیر دارد، بلکه دیدگاه فلسفه‌ی اعتقادی و کل شخصیت معلم در تدریس، تغییر، تحول و یادگیری دانش‌آموز مؤثر واقع می‌شود؛ لذا یکی از مسائل مهم در فرایند تعلیم و تربیت توجه به صلاحیت‌های معلمی است. صلاحیت‌های معلمی مجموعه شناخت‌ها، گرایش‌ها، مهارت‌ها و عملکردهایی است که در جریان تعلیم

به پرورش جسمی، عقلی، عاطفی، اجتماعی، اخلاقی، علمی و معنوی فراگیران کمک می‌کند. این صلاحیت‌ها را می‌توان از جهات مختلف طبقه‌بندی نمود.

۱۰-۱- صلاحیت‌های عام:

به مجموعه‌ای از ویژگی‌های جسمانی، روانی، اخلاقی، علمی و ارتباطی اطلاق می‌شود که عموم معلمان صرف‌نظر از دوره‌ی تحصیلی که به آن اشتغال دارند، باید از آن‌ها برخوردار باشند تا بتوانند وظایف خود را به شکل مؤثری انجام دهند.

۱۰-۲- صلاحیت‌های خاص:

صلاحیت‌های خاص معلمی در دوره‌ی متوسطه را می‌توان به دو گروه زیر تقسیم کرد:

۱- **صلاحیت‌های دانشی:** این دسته از صلاحیت‌ها شامل: آگاهی معلم از پیشرفت‌های علمی در رشته‌ی مورد تدریس و کاربردهای آن در زندگی است. حداقل صلاحیت تخصصی برای تدریس این درس در دوره‌ی متوسطه، داشتن مدرک کارشناسی در رشته‌ی جغرافیا است.

۲- **صلاحیت‌های حرفه‌ای:** صلاحیت‌های حرفه‌ای معلم شامل موارد زیر است:

آگاهی و شناخت نسبت به مفاهیم علمی و اهداف آموزشی کتاب و تسلط به موضوع درس

شناخت اصول حاکم بر یادگیری و ظرایف تربیتی دانش‌آموزان در دوره‌ی آموزشی موردنظر

توانایی در مهارت طراحی آموزشی و درسی به‌کارگیری روش‌های متنوع در تدریس

آگاهی و شناخت نسبت به شیوه‌های ارزشیابی متناسب با روش‌ها

مهارت در اداره و مدیریت کلاس درس

کسب و تقویت صلاحیت‌های حرفه‌ای از طریق شرکت در دوره‌های ضمن خدمت

مهارت استفاده از کاربرد تکنولوژی آموزشی در فرایند تدریس

۱۱- توصیه‌های اجرایی برنامه

اجرای یک برنامه‌ی درسی مستلزم آموزش معلمان و عوامل اجرایی، حمایت و پشتیبانی از برنامه‌ی درسی و مطالعه در خصوص مشکلات اجرایی برنامه است.

آموزش مدرسان، معلمان و عوامل اجرایی:

برگزاری دوره‌های آموزش ضمن خدمت برای مدرسان درس استان‌شناسی، معلمان و کارشناسان دوره‌ی متوسطه، دوره‌ی آموزش مولفان به صورت کشوری و دوره‌ی ضمن خدمت معلمان، به صورت استانی یک ضرورت است. در برگزاری دوره‌های استانی، حضور یک ناظر از دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی توصیه می‌شود.

۱۲- عوامل مؤثر در موفقیت برنامه‌ی درس استان‌شناسی

۱- حمایت معنوی و مالی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و دفتربرنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی و پشتیبانی مستمر از اجرای این برنامه در دوره‌ی متوسطه

۲- برقراری ارتباط و ایجاد هماهنگی میان دفاتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، آموزش متوسطه نظری، اداره‌ی کل آموزش ضمن خدمت، اداره‌ی کل امتحانات، دفترتکنولوژی آموزشی، سازمان‌های آموزش و پرورش و گروه‌های آموزشی به‌منظور کسب اطلاعات و آگاهی دفاتر، ادارات و مجریان از تغییر برنامه‌ی درسی در دوره‌ی متوسطه و تمهید امکانات و منابع موردنیاز برای اجرای موفق برنامه و برگزاری دوره‌های آموزش معلمان دوره‌ی متوسطه

۳- برقراری ارتباط با گروه‌های درسی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف به منظور آگاهی از نوع تغییرات ایجاد شده در برنامه‌های درسی

۴- اعتباربخشی برنامه درهنگام تدوین برنامه ازطریق نظرخواهی از دبیران، صاحب‌نظران و گروه‌های آموزشی مرتبط
۵ - مشارکت همراه با علاقه و اشتیاق کارشناسان گروه‌های درسی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف در آموزش معلمان

راهنمای برنامه درسی دینی دوره های راهنمایی تحصیلی و متوسطه و پیش دانشگاهی

مصوبه جلسه ۸۵۶ تاریخ ۱۳۹۰/۱۲/۲ - شماره ابلاغ ۱۳۹۰/۳۵۳۲۳-۹۱/۱/۲۲

ماده واحده:

راهنمای برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی دوره ی راهنمایی تحصیلی و راهنمای برنامه درسی قرآن و تعلیمات دینی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی به شرح پیوست مورد تصویب است. وزارت آموزش و پرورش موظف است:

۱- راهنماهای مذکور را مبنای برنامه ریزی های آموزشی و تربیتی و تولید محتوا و منابع آموزشی و کمک آموزشی قرار دهد.

۲- از فرآیند تألیف کتب درسی و میزان انطباق آنها با راهنمای برنامه درسی مصوب و همچنین میزان اثربخشی و کارایی آنها، ارزشیابی به عمل آورده و گزارش دوسالانه آن را به شورای عالی آموزش و پرورش ارائه نماید.

موضوع: راهنمای برنامه درسی دینی دوره های راهنمایی تحصیلی و متوسطه و پیش دانشگاهی در هشتصد و پنجاه و ششمین جلسه ی شورای عالی آموزش و پرورش تاریخ ۱۳۹۰/۱۲/۲ به تصویب رسید.

راهنمای برنامه‌ی درسی تعلیم و تربیت دینی دوره‌ی راهنمایی

مقدمه

مهم‌ترین رسالت نظام اسلامی برنامه‌ریزی برای رشد و پرورش انسان‌هایی مؤمن و عامل به تعلیم اسلام است. انجام این رسالت هم بالندگی، دوام و استكمال نظام اسلامی را به دنبال دارد و هم بستری فراهم می‌کند تا آحاد و جامعه وظایفی را که خداوند برای آن‌ها معین فرموده، انجام دهند و به سوی فلاح و رستگاری گام بردارند.

ارکان و اجزاء نظام اسلامی به میزان نسبتی که با امر تعلیم و تربیت دارند، دایره‌ی مسئولیت آن‌ها و نقش و وظیفه‌شان معین می‌گردد. به طور مسلم، خانواده اولین و مهم‌ترین نهاد تعلیم و تربیت و والدین اولین مسؤولان این عرصه‌اند. آنان در مقابل خداوند نسبت به فرزندان خود مسؤولند و باید به انجام این وظیفه نیز همت گمارند.

بعد از خانواده، نهادها و سازمان‌های دیگر تعلیمی و تربیتی مانند روحانیت و حوزه‌های علمیه، آموزش و پرورش، صدا و سیما، بنیادهای فرهنگی و عموم رسانه‌ها نیز مسئولیت مشترک دارند. در میان این نهادها، آموزش و پرورش مسئولیتی ویژه دارد. زیرا عموم فرزندان این ملت از حدود سن ۶ تا حدود ۱۸ سالگی ساعات مهم زندگی روزانه‌ی خود را در مدارس می‌گذرانند و معلمان و مربیان به امر تربیت آنها می‌پردازند. بنابراین تعلیم و تربیت دینی، رسالت مجموعه‌ی آموزش و پرورش است و به بخش خاص یا درس خاصی محدود و منحصر نمی‌شود. برای ایفای این رسالت، نیازمند آنیم که نقش و مسئولیت خاص بخش‌های مختلف را تعیین کنیم و نحوه‌ی باری گرفتن از مجموعه‌ی ساعات درسی را مشخص سازیم. نسبت علوم و درس‌های دیگر با تعلیم و تربیت دینی را تبیین کنیم و فرصتی مناسب برای رشد و شکوفایی استعدادهای مادی و معنوی دانش‌آموزان فراهم آوریم.

گرچه تعلیم و تربیت دینی مسئولیت مشترک مجموعه‌ی برنامه‌های درسی است، اما درس تعلیم و تربیت دینی به عنوان یک ماده‌ی درسی، نقش محوری و مسئولیتی ویژه بر عهده دارد که باید متناسب با ظرفیت خود، این نقش محوری را به خوبی ایفا نماید. بدین منظور، گروه تعلیم و تربیت دینی اقدام به تدوین راهنمای برنامه درسی برای دوره‌های مختلف نموده است. آنچه در پیش رو داریم، برنامه‌ی دوره‌ی راهنمایی است. این برنامه، مکمل برنامه‌ی دوره‌ی ابتدایی و فراهم کننده‌ی زمینه برای برنامه‌ی دوره‌ی متوسطه است. از خداوند بزرگ می‌خواهیم کاستی‌های برنامه را جبران فرموده، به برنامه‌ریزان و مجریان و معلمان توفیق عنایت کند تا در تربیت نسل امروز با اخلاص عمل نموده و قدم‌های صحیح بردارند.

۱- ضرورت و اهمیت (فلسفه‌ی وجودی)

انسان به عنوان یکی از موجودات خلقت، برای وصول به غایت و مقصود خود، نیازمند راه و نقشه‌ی رسیدن به غایت است. از آن‌جا که خالق موجودات، غایت هر یک از آن‌ها را در خلقت‌شان قرارداده، قانون‌مندی و مسیر وصول به غایات را نیز معین کرده است. به همین جهت

قرآن کریم هدایت را لازمه‌ی وجودی همه‌ی موجودات دانسته و می‌فرماید: «سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ * الَّذِي خَلَقَ فَسْوَیَ * وَ الَّذِي قَدَّرَ فَهْدَىٰ»^۱

انسان به عنوان یکی از موجودات غایت‌مند این جهان، می‌تواند با هدایت الهی، راه و روش رسیدن به غایت را بی‌یابد و به مقصود برسد. به این منظور خداوند پیامبران را فرستاده تا چگونگی حرکت و راه وصول را به انسان‌ها بیاموزند: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ»^۲

در حقیقت، دین راه رسیدن انسان به مقصود و غایت است و قرآن کریم، کتاب هدایت و دین مکتوب الهی است. صراط مستقیم و سبیل‌الی‌الله در این کتاب، مکتوب است و انسان‌ها باندبر و تفکر در این کتاب و پیروی از معلمان اصلی آن، می‌توانند مسیر زندگی خود را بیابند و با انتخاب آن، به هدف و مقصود نائل شوند.

لازمه‌ی پذیرش هدایت الهی و پیوستن به کاروان مؤمنان، داشتن تقوای فطری است. بدون این مرتبه‌ی اولی تقوا دریافت هدایت میسر نیست. تقوای فطری، همان حقیقت‌طلبی، تابعیت از عقل و گرایش به خوبی و کمال است که به طور طبیعی در نهاد هر انسانی هست. قرآن کریم می‌فرماید:

«ذلک الکتاب لا ریب فیه هدی للمتقین»^۳

«هذا بیان للناس و هدی و موعظه للمتقین»^۴

گرچه دین الهی و کتاب قرآن و پیام پیامبر اسلام برای همه‌ی مردم است، اما انسان‌هایی از آن بهره‌مند می‌شوند که مرتبه‌ی اول تقوا را که حق‌گرایی و پذیرش حق است، هم چنان در وجود خود داشته باشند مراتب بعدی هدایت و حرکت در مسیر صعودی زندگی نیازمند درجات بالاتری از تقواست که در قرآن کریم و روایات پیشوایان بزرگوار یادآوری شده است.

قرارگرفتن در مسیر هدایت الهی، به ایمان و عمل صالح در انسان مهتدی می‌انجامد. به هر میزان که ایمان و عمل صالح کامل‌تر شود و مراتب بالاتری از این دو محقق شود، مراتب بالاتری از کمال به دست می‌آید. پس ایمان و عمل صالح نردبان رسیدن به کمال و مقصود است.

انسان، با قوه‌ی تعقل جهان پیرامون خود را می‌شناسد، درست را از نادرست، حق را از باطل و خوب را از بد متمایز می‌کند. قلب، کنه وجود آدمی است که محل تلاقی مراتب مختلف وجود انسان است. قلب محل تصمیم‌گیری است. کانونی است که اگر گرم و روشن باشد، زندگی نیز روشن است و اگر خاموش و سرد باشد، زندگی نیز بی‌نور و بی‌حرارت خواهد بود.

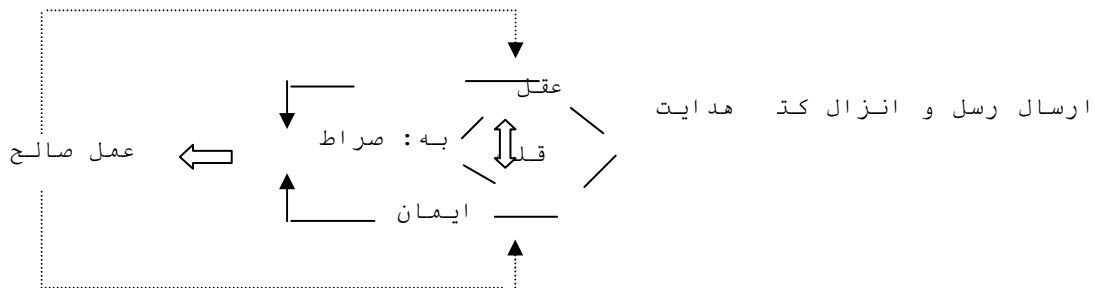
^۱ - نام پروردگار والائرت را به پاکی بستای. آن‌که آفرید پس سامان بخشیدو آن که اندازه‌گیری کرد پس راهنمایی فرمود./ سوره‌ی اعلی،

آیه‌ی ۱ تا ۳

^۲ - هر آینه خدای بر مؤمنان منت نهاد که در میانشان پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آنان می‌خواند و پاکشان می‌سازد و کتاب و حکمتشان می‌آموزد، در حالی که پیش از آن در گمراهی آشکاری بوده‌اند./ سوره‌ی آل عمران آیه‌ی ۱۶۴

^۳ - این کتاب، هیچ شکی در آن نیست، راهنمای متقین است./ سوره‌ی بقره آیه‌ی ۲

^۴ - این، بیانی است برای مردم و راهنمایی و موعظه‌ای است برای متقین / سوره‌ی آل عمران، آیه‌ی ۱۳۸

عقل می‌فهمد و تصدیق می‌کند ← قلب، معتقد می‌شود و شوق پیدا می‌کند ← جوارح و جوانح عمل می‌کنند.

همان‌طور که بزرگان فرموده‌اند، ایمان غیر از علم است. علم و ادراک، بهره‌ی عقل است و ایمان بهره‌ی دل، انسان تنها با علم پیدا کردن به خدا و ملائکه و پیامبران و روز قیامت مؤمن نمی‌شود و گر نه ابلیس از همه مؤمن‌تر بود، در حالی که خداوند او را کافر نامیده است.^۱

«ایمان در لغت به معنی وثوق و تصدیق و اطمینان و انقیاد و خضوع است و در فارسی به معنای گرویدن است و پر واضح است که گرویدن غیر از علم و ادراک است.»^۲

به همین جهت تعلیم و تربیت دینی باید به گونه‌ای انجام گیرد که تمهیدات لازم برای رسیدن انسان به درجانی از ایمان را فراهم نماید. انسان هدایت‌گر نیز نباید تنها به دانستن حقایق دینی قناعت کند، بلکه باید بکوشد شرایطی برای خود فراهم آورد که این علم به قلب برسد و قلب تسلیم حقایق و معارف شود.

رابطه‌ی ایمان و تقوا یک رابطه‌ی دو طرفه است. مرتبه‌ی اول تقوا، مرتبه‌ی اول ایمان را به دنبال دارد. ایمان اولیه سبب حرکت می‌شود و مراتب دیگر تقوا را به دنبال می‌آورد.

ایمان که التزام، تسلیم، گرایش و حبّ قلبی به حق و راه حق است، عمل صالح را به دنبال خود دارد. بدون ایمان، عمل صالح حاصل نمی‌شود و راهی به عمل صالح نیست. رسول خدا (ص) به امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید:

«لایمان ما وقر فی القلوب و صدقته الاعمال»^۳

به عبارت دیگر، انبیای الهی و ائمه‌ی اطهار صلوات الله علیهم هادیان و مربیان برگزیده‌ی خداوند هستند و انسان‌ها را به سوی هدف اصلی خلقت و تعالی هدایت و تربیت می‌کنند. وظیفه‌ی اولیه و اصلی هر نظام الهی و اسلامی نیز ایجاد زمینه و فرصت برای تحقق همان هدفی است که انبیا به خاطر آن مبعوث شده و قیام کرده‌اند. بر این اساس، پرداختن به تعلیم و تربیت دینی، در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی نه تنها اهمیت دارد، بلکه مهم‌ترین وظیفه‌ی آن است و مجموعه‌ی برنامه‌های آموزشی و تربیتی باید به سوی این وظیفه‌ی مهم جهت‌گیری کنند. از این زاویه، تعلیم و تربیت دینی

^۱ - شرح حدیث جنود عقل و جهل، امام خمینی، ص ۸۸

^۲ - شرح حدیث جنود عقل و جهل، امام خمینی، ص ۸۶

^۳ - ایمان آن چیزی است که در قلب‌ها استقرار می‌یابد و اعمال آن را تصدیق می‌کند. / بحارالانوار، ج ۵۰، ص ۲۰۸

اختصاص به درس خاص و برنامه‌ی خاص ندارد و هر برنامه‌ی درسی به تناسب موضوع و محتوای خود باید در رسیدن به تعلیم و تربیت دینی کمک کند و مؤثرواقع شود. اما از آن جا که معرفت به دین و ارائه تفکر منسجم در اعتقادات دینی و راه و روش زندگی نیازمند آموزش ویژه‌ای نیز هست، ضروری است، علاوه بر توجه عمومی برنامه‌ها به تعلیم و تربیت دینی، برنامه و درس خاصی نیز به آن اختصاص یابد و دانش‌آموزان به کمک معلم تخصصی خود، معرفت و دانش مورد نیاز را کسب کنند.

۲- رویکرد برنامه (رویکرد فطرت گرای توحیدی)

رویکردها یا رهیافت‌ها که عموماً ناظر بر دیدگاه‌ها و طرز تلقی‌های خاص‌اند، بر عناصر و اجزای یک برنامه پرتوافکنی می‌کنند و ساختار و سامان آن را جهت می‌دهند. رویکردها به تناسب گستره و وسعتی که دارند، می‌توانند در مراحل مختلف یک برنامه ظاهر شوند و هر بخش از آن را تحت تأثیر قرار دهند. برخی از رویکردها که عموماً ناظر بر مبانی آن برنامه‌اند، چنان گستره‌ای دارند که بر تمام اجزای برنامه تأثیر می‌گذارند و برخی که در درون آن رویکردهای کلی قرار می‌گیرند، ناظر بر برخی از اجزای برنامه‌اند.

رویکرد مناسب و سازگار با تعلیم و تربیت دینی، رویکرد فطرت‌گراست. این رویکرد، برخاسته از دیدگاه اسلام نسبت به انسان و انسان‌شناسی دینی است. در این دیدگاه، «فطرت» نقش محوری دارد و همان‌طور که متفکر شهید مرتضی مطهری گفته‌اند، ام المعارف محسوب می‌شود. فطرت به معنای نوع خاص خلقت انسان است. این خلقت خاص، به انسانیت انسان، اوصاف و ویژگی‌هایی ذاتی بخشیده که او را از سایر انواع موجودات متمایز می‌کند. انسان دارای استعدادها و غایات خاص، گرایش‌های خاص و توانایی‌های شناختی خاصی است که یا در موجودات دیگر مشاهده نمی‌شود و یا تا بدان حد در آن‌ها تحقق ندارد. دین که راه سعادت و کمال است، بر این فطرت بنا شده و در تناسب با آن نازل گردیده است:

«فأقم وجهک للدين حنیفاً فطرة الله التي فطر الناس علیها لا تبدیل لخلق الله ذلک الدین القیم و لکن اکثر الناس لا یعلمون»^۱

بنابر معارف دینی، هر انسانی با فطرتی پاک به دنیا می‌آید^۲ و تنها طریقی که می‌تواند انسان را به رستگاری برساند و استعدادهای واقعی‌اش را شکوفا سازد، طریق سازگار با فطرت و منطبق بر آن است.

ویژگی‌های فطری انسان عبارتند از^۳:

۱- انسان مخلوقی است حقیقت‌جو، دانایی و آگاهی را دوست دارد و از آن لذت می‌برد. انسان طبعاً از جهل فرار میکند و به سوی علم می‌شتابد. بنابراین، انسان، دانش را نه تنها برای رفع نیازها و بهبود زندگی می‌خواهد، بلکه آن را فی حد نفسه مطلوب خود می‌یابد و با دستیابی به علم، کامل می‌شود و لذت می‌برد. علم طلبی انسان، نامحدود است و به حدی ختم نمی‌شود.

^۱ - پس روی خود را به سوی دین یکتاپرستی فرادار، در حالی که از همه‌ی کیش‌ها روی برتافته و حق‌گرا باشی، به همان فطرتی که خدا مردم را بر آن آفریده است. آفرینش خدا را دگرگونی نیست. این است دین راست و استوار، ولی بیش‌تر مردم نمی‌دانند. / سوره‌ی روم، آیه ۳۰

^۲ - پیامبر اسلام (ص) فرمودند: «کل مولود یولد علی الفطرة» صحیح بخاری، کتاب الجنائز، ابواب ۸۰ و ۹۳

^۳ - انسان در قرآن، استاد شهید مطهری، ص ۱۸ به بعد

۲- انسان مخلوقی است که به خیر اخلاقی گرایش دارد، آن را خوب می داند و از داشتن آن لذت می برد. بسیاری از کارها را انسان به جهت ارزش اخلاقی انجام می دهد، نه به جهت امور مادی. و هر قدر پابندی به امور اخلاقی در او بیشتر شود، کامل تر می گردد و تعالی می یابد. خیر اخلاقی و ارزش اخلاقی برای حیوان، معنی و مفهومی ندارد.

۳- بعد فطری دیگر انسان، علاقه به جمال و زیبایی است. انسان، جمال و زیبایی را در همه ی شئون زندگی دخالت می دهد، هم در شئون مادی و هم معنوی. انسان دوست دارد خور و محیط زندگی و گفتار و رفتارش زیبا باشد.

۴- یکی دیگر از ابعاد اصیل و فطری وجود آدمی حس پرستش است. پرستش حقیقت مطلق خیر مطلق و زیبایی مطلق در درون هر کس هست، پرستش کمالی برتر که در او نقصی نیست و جمالی که در او زشتی وجود ندارد. عبادت و پرستش نشان دهنده ی یک «امکان» و یک «میل» در انسان است: امکان بیرون رفتن از امور مادی، و میل به پیوستن به مرتبه ی بالاتر و وسیع تر.

از آن جاکه حقیقت مطلق، خیر مطلق و زیبایی مطلق خداست، در واقع، انسان مخلوقی خداجو و خداطلب است. خلقت او به گونه ای است که قرب به خدا را می جوید و تا به او نپیوندد از پا نمی نشیند.

بنابراین، برنامه تربیتی انسان، آن برنامه ای است که بتواند حقیقت جویی، خیر طلبی، زیبایی گرایی و پرستش را که به صورت استعداد در انسان وجود دارد، به فعلیت رساند و او را در تقرب به خدایاری دهد.

۵- ویژگی دیگر انسان که او را از سایر مخلوقات جدا می کند، داشتن نیروی عقل است. این نیرو به او کمک می کند که هم حقایق را بشناسد و از باطل ها جدا کند و هم خوبی ها را تشخیص دهد و از زشتی ها جدا کند. انسان چون دارای قدرت عقل و اراده است می تواند در برابر میل های باطل مقاومت کند و خود را در مسیر سعادت قرار دهد.

۶- ویژگی دیگر انسان داشتن مرکزی به نام «قلب» است. قلب، کانون اعتقاد داشتن، تسلیم شدن، شوق و ورزیدن، عشق، کین، مهر و خشم است. اگر قلب، تسلیم حقایق شود و کانون عشق به زیبایی های برتر و حقیقی گردد، انسان به سوی گرایش های فطری خود حرکت خواهد کرد و گام در مسیر قرب الهی بر خواهد داشت و الا سرآشوبی سقوط را خواهد پیمود.

بنابراین، تربیت موفق، آن تربیتی است که عقل و اراده را در انسان رشد دهد و قلب را تابع عقل سازد و از هوی و هوس دور نماید تا شوق به زیبایی مطلق در قلب جای گیرد و انگیزه ی رفتن به سوی آن زیبایی حاصل شود.

این است که می گوئیم مهم ترین ویژگی فطری انسان، گرایش به توحید، عبودیت خدای یگانه و معرفت الله^۱ است. فطرت انسان، فطرتی توحیدی است. بدین معنا که هم خود را وابسته به خالق می یابد که منبع و سرچشمه همه خیرها و کمالات است و هم گرایشی به او- که گرایش به سوی همان خوبی ها و زیبایی ها است- در ضمیر خویش احساس می کند. دین اسلام که دین فطری است آمده تا این فطرت توحیدی را در همه ابعاد شکوفا کند و شخصیتی توحیدی از انسان بسازد. به علاوه، رسیدن به بینش توحیدی در باب جهان و انسان- که به تعبیر استاد شهید مطهری، به معنای

^۱- از امام باقر (ع) در مورد «حنیفیت» سؤال شد، فرمودند: «هی الفطره التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله، فطرهم الله على معرفته» توحید صدوق، ص ۳۳۰، به نقل از استاد شهید مطهری. مجموعه آثار، ج ۳، ص ۴۶۲

درک ماهیت «ازاوی» و «به سوی اوی» جهان و انسان است زیربنا و محور برنامه‌ی هدایتی اسلام است که همه اجزا و مؤلفه‌های این برنامه را شکل و جهت می‌دهد: «صبغه الله و من احسن من الله صبغه»^۱ «در حدیث است: الدین الحنیف و الفطره و صبغه‌الله و التعریف، فی الميثاق»^۲ . فطرت‌گرایی توحیدی در تعلیم و تربیت، رهیافتی بنیادی است که ابعاد مختلف هدایت دینی را شکل می‌دهد:

الف – بنابراین رهیافت، جهان مجموعه‌ای یکپارچه، مرتبط به هم و دارای پیوندی محکم است که از خداست و به سوی او باز می‌گردد . این جهان هویتی زنده و شخصیتی واحد دارد و وحدت خود را در نسبت با خالق خود که یگانه ی حقیقی است، کسب می‌کند .

ب- علاوه براین، این مجموعه‌ی یکپارچه‌ی واحد، بازگشتی به سوی او دارد. البته بازگشت انسان، بازگشتی ویژه‌ی خود و متناسب با شأن و منزلت وی می‌باشد. «واقعیت تکاملی انسان و واقعیت تکاملی خلقت، واقعیت «به سوی اوی» است. هر چه روبه سوی او ندارد باطل و بر ضد مسیر تکاملی خلقت است.»^۳

ج- ثمره‌ی توجه به فطرت توحیدی در هدایت، تحقق مراتبی از توحید عملی در شخصیت تک تک انسان‌هاست. نفی معبودهای درونی و بیرونی، جهت‌گیری همه‌ی قوای روحی و جسمی به سمت تقرب الی‌الله و بالاخره، رسیدن به وحدت شخصیت^۴، حقیقت توحید عملی است. اخلاص، تعبیر دیگری از توحید عملی است. «تأثیر و نفوذ خداشناسی در انسان مراتب و درجات دارد و تفاوت انسان‌ها از نظر کمال انسانی و قرب به خداوند به این درجات بستگی دارد و همه‌ی این‌ها «صدق» و «اخلاص» نامیده می‌شوند؛ یعنی همه‌ی این درجات، درجات صدق و اخلاص است.»^۵

د- میوه‌ی توحید نظری و توحید عملی در افراد جامعه‌ی اسلامی، برپایی توحید اجتماعی و شکل‌گیری جامعه‌ای است که نظامات و مقررات آن، برنامه‌ها و فعالیت‌های آن به خاطر خدا و برای اطاعت از اوامر و نواهی اوست. یعنی همه‌ی فعالیت‌های اجتماعی جهتی واحد دارند که همان رضایت الهی و اطاعت از اوست.

اصول منتج از رویکرد فطرت‌گرای توحیدی

این رویکرد که برگرفته از انسان‌شناسی اسلامی است، ما را به سمت اصولی راهنمایی می‌کند که برنامه‌ی درسی را تحت تأثیر قرار می‌دهند و الزاماتی را در اجزای برنامه به دنبال دارند.

اهم این اصول در این برنامه عبارت‌اند از:

^۱ - سوره بقره، آیه ۱۳۸ . امام باقر (ع) می‌فرمایند: «عروه الوثقی التوحید و صبغه‌الاسلام، بحارالانوار، ج ۳، ص ۲۷۹

^۲ - بحارالانوار، ج ۳، باب ۱۱، ص ۲۷۶، نقل از معانی الاخبار؛ دین حنیف، یا دین فطری و یا صبغه الله است که خدا در میثاق - یعنی در پیمانی که با روح بشر بسته است - بشر را با آن آشنا کرده است.

^۳ - استاد شهید مطهری، مجموعه آثار، ج ۲، ص ۱۳۵

^۴ - اصطلاحی که استاد شهید مطهری به کار می‌بردند و آن را نتیجه‌ی پرستش خدای یگانه و بندگی می‌دانستند.

^۵ - استاد شهید مطهری، مجموعه آثار، ج ۲، ص ۱۳۳

۱- توجه به حقیقت کمال‌گرای انسان

خداوند کمال مطلق است و نوع انسان فطرتاً خداگرا و کمال‌گراست. آنچه از درون او را به تلاش و تکاپو وادار می‌کند، همین گرایش است. «کمال» از اوصاف الهی و «کامل» از اسماء حق تعالی است که در روایات و ادعیه‌ی ماثوره از معصومین بزرگوار صلوات‌الله علیهم، آمده است.^۱ اگر وصف کمال، در مورد انسان و سایر موجودات به کار رود، به عنوان یک وصف مقید و نسبی است. همان‌طور که وصف علم و قدرت نیز چنین‌اند. کمال مطلق، علم مطلق و قدرت مطلق ویژه‌ی خداست و انسان به میزان بهره‌مندی از کمال، علم و قدرت، کامل‌تر و عالم‌تر و قادرتر می‌شود.

هدایت الهی که در برنامه‌های انبیاء متجلی شده، مشتمل برنامه‌ای است که استعدادهای وجودی انسان را شکوفا می‌کند و به فعلیت می‌رساند و کمالاتی را که بالقوه لایق آن است در او محقق می‌سازد از همین‌رو در برخی آیات قرآن کریم، بعد از نسبت دادن خلق و تقدیر به خدای متعال، از هدایت الهی موجودات به سوی مقصدشان سخن به میان آمده است.^۲

بنابراین بیان، میان اوامر و نواهی الهی با رشد و کمال انسانی یک رابطه‌ی حقیقی وجود دارد. به طور مثال میان روزه‌داری و تقوا یک رابطه‌ی حقیقی است، نه این‌که تقوا را صرفاً به عنوان جایزه‌ای قراردادی به انسان دهند.

این اصل بر تبیین معارف دین بخصوص معارف اخلاقی و عملی پرتو می‌افکند و تأثیر می‌گذارد. انجام احکام دینی از حالت خشک قراردادی خارج می‌شود و ظاهرگرایی و سطحی‌نگری در برخورد با معارف و احکام دینی، جای خود را به تعمق و خردورزی می‌دهد. توجه به این اصل، هم چنین سبب می‌شود که برنامه‌ریزان درسی استعدادهای فطری را شناسایی کنند و برای شکوفایی آن‌ها برنامه‌ریزی کنند و از شیوه‌هایی که سبب سرکوبی این استعدادهای می‌شود، اجتناب ورزند. غالب متفکرین اسلامی بخصوص حضرت امام خمینی، مرحوم علامه طباطبایی و شهید مطهری، در تبیین معارف دینی، سلوک اخلاقی و عرفانی و جهت‌گیری‌های تربیتی از همین منظر وارد شده و همین دیدگاه را داشته‌اند.

۲- توجه به عقلانیت و تفکر

از آن جا که فطرت و استعدادهای فطری با بهره‌مندی از عقل و اراده به شکوفایی می‌رسد، نقش عقل در مسیر تعلیم و تربیت دینی و هدایت انسان‌ها به سوی رستگاری، نقش بسیار مهم و بنیادی است. در بهره‌مندی از تعقل و خردورزی باید به نکات زیر توجه کرد:

الف- عقل آدمی ساختاری دارد که می‌تواند حقایق و واقعیات خارجی را بشناسد و به دانشی منطبق بر واقعیات دست یابد. هم‌چنین می‌تواند خوبی را از بدی تشخیص دهد.

لذا در خود عقل و قواعد حاکم بر تفکر عقلی خطا معنی ندارد و وجود خطا و اشتباه در میان دانش بشری ناشی از نقص ساختاری عقل نیست، بلکه امری عارضی است و دقیقاً در موردی اتفاق می‌افتد که قواعد عقلی به درستی به کار گرفته نمی‌شوند. دقیق‌ترین توصیف عقل، در کلام مبین شرع آمده

^۱ - مفاتیح الجنان، دعای سحرماه مبارک رمضان و دعای جوشن کبیر.

^۲ - سبح اسم ربك الاعلی الذی خلق فسوی و الذی قدر فهدی/ سوره ی اعلی، آیات ۱ تا ۳ و قال ربنا الذی اعطى كل شیء خلقه ثم هدی سوره طه، آیه ۵۰

که از آن به عنوان «حجت باطنی» نام می‌برد.^۱ امری که خود بذاته حجت است، نمی‌تواند نقص ساختاری داشته باشد و امکان واقع‌نمایی نداشته باشد والا نیازمند حجت دیگری خواهیم بود تا بتواند خطای آن را باز شناسد. تعبیر «حجت باطنی» از زاویه‌ای دیگر نیز حائز اهمیت است. آن حجتی که با هر فرد انسانی پیوند درونی دارد، عقل است و دین و شرع از مسیر همین حجت مورد تصدیق فرد قرار می‌گیرد و اگر این حلقه‌ی واسطه نبود، راهی برای تصدیق و پذیرش و اعتماد به دین وجود نداشت و به همین لحاظ است که در سیره‌ی اولیای دین صلوات‌الله‌علیهم از دو عقل: عقلی ایمانی و عقل شیطانی سخنی نیست. عقل در مقابل جهل است و عقل از جنود رحمان و جهل از جنود شیطان شمرده شده است.

یکی از یاران امام صادق (ع) از ایشان سؤال کرد: عقل چیست؟

ایشان فرمودند: «ما عبد به الرحمن واكتسب به الجنان»

وی دوباره سؤال می‌کند: پس آن چیزی که در معاویه بود، چیست؟

امام می‌فرماید: تلك النكراء تلك الشيطنة وهي شبهة بالعقل وليست العقل.^۲

این بیان نورانی امام صادق و توضیحی که درباره‌ی معاویه می‌دهند، مبین همین نکته است که کار عقل، روشنگری و هدایت است و عقل جنبه‌ی شیطانی و منفی ندارد. شیطننت کار عقل نیست و عقل همواره امری رحمانی و نورانی است.^۳

ب- تفکر عقلی، بنابر آیات شریفه‌ی قرآن کریم حیثیات متعدد و مراتب کثیری دارد که متناسب با آن حیثیات و مراتب نام‌های مختلفی گرفته‌اند؛ ولی همه در مفهوم جامع «عقل» سامان می‌یابند. لذا وقتی از معرفت عقلی سخن می‌گوییم، منظور معرفتی است که همه‌ی آن حیثیات و مراتب در آن لحاظ شده است. مجموعه‌ی اطلاعات انباشته شده که صرفاً ناشی از قدرت حافظه است و تعقل در آن نقش چندانی ندارد معرفت عقلی محسوب نمی‌شود. معرفت عقلی، حاصل فعالیت تعقلی انسان است و با انفعال به دست نمی‌آید.

اصطلاحاتی نظیر «تفقه»، «تفکر»، «بصیرت»، «استماع»، «تدبر»، «نظر» و «توجه» که در قرآن آمده، همه حیثیاتی از تعقلند. انسان هدایت شده اهل تفقه و تفکر است، صاحب بصیرت و نظر است، چشم و گوشی باز دارد، اقوال را می‌شنود و بهترین قول را انتخاب می‌کند، در خلقت تفکر می‌کند و هدفدار بودن آن را می‌یابد.

ج - در آموزه‌های دینی، عقل حجت باطنی شمرده شده و وحی حجت ظاهری. این دو تعبیر گویای آن است که ما با دو حجت در عرض یک‌دیگر سروکار نداریم؛ بخشی از هدایت‌های زندگی مربوط به عقل و برخی به دین که این خود به نوعی سکولاریسم می‌انجامد. بلکه بدان معناست که عقل بنابر معیارهای کلی و مبنایی خود میزان پذیرش دین قرار می‌گیرد و صحت آن را اثبات می‌کند. از طرف دیگر، عقل به دین مراجعه می‌کند و بر اساس معیارهای دینی و هدایت‌های آن به

^۱ - امام صادق (ع) : حجة الله على العباد النبي و الحجة فيما بين العباد و بين الله العقل، کافی / ج ۱، ص ۲۹. امام کاظم علیه‌السلام به هشام فرمود: يا هشام، ما بعث الله انبياء و رسله الى عباده الا ليعقلوا عن الله فاحسنهم استجابة احسنهم معرفة. و اعلمهم بامر الله احسنهم عقلا و اكملهم عقلا ارفعهم درجة في الدنيا و الآخرة. يا هشام، ان لله على الناس حجتين : حجة ظاهرة و حجة باطنة فاما الظاهرة فالرسل و الانبياء و الائمة و اما الباطنة فالعقول (اصول کافی، ج ۱، ص ۱۹)

^۲ - اصول کافی، ج ۱، ص ۱۱، باب عقل و جهل

^۳ - اصول کافی، ج ۱، ص ۱۱، باب عقل و جهل

تبیین احکام می‌پردازد. امام علی علیه‌السلام فرموده‌اند یکی از رسالت‌های انبیا آن است که گنجینه‌های پنهان عقل را بکاوند و بارور کنند.^۱ به کمال رسیدن عقل که چراغ باطنی انسان است، تنها به مدد تعلیمات انبیاء میسر می‌شود.

د- به میزانی که عقل پرورش یابد و تعقل مبنای رفتار و قضاوت‌های آدمی قرار گیرد، قدرت اختیار و انتخاب بیش‌تر می‌شود. چرا که در این صورت، افعال و رفتارهای آدمی صرفاً برخاسته از انگیزه‌های روانی، عوامل طبیعی و غریزی و شرایط محیطی و اجتماعی نخواهد بود. زمانی می‌توان یک فعل را حقیقتاً اختیاری دانست که تحت قضاوت و داوری عقل تحقق یافته باشد و انتخاب آن ناشی از تشخیص درستی و سودمندی آن از ناحیه‌ی عقل باشد. انسانی که این‌گونه تربیت شده و به تعقل و تفکر عادت کرده باشد، به طور طبیعی انسانی سنجش‌گر، توانا در داوری و ارزیابی، پرسش‌گر و نقاد خواهد بود.

ه- تفکر عقلی یک اصل مبنایی است و بر همه‌ی ابعاد برنامه تأثیر می‌گذارد. نگاه ما به دین و تبیین موضوعات دینی، نقش عقل در کسب ایمان و معرفت دینی، انتخاب اهداف آموزشی، سازمان‌دهی محتوا، شیوه‌ی کار معلم و روش تدریس همگی تحت‌تأثیر این اصل، جلوه خاص به خود می‌گیرند.

۳- جمع میان عقل و عرفان

عرفان اسلامی منبعث از سنت و سیره‌ی رسول خدا و ائمه اطهار صلوات‌الله علیهم که در رفتار شخصیت‌های بزرگی چون امام خمینی، علامه طباطبایی، میرزا جواد آقاملکی تبریزی، آیت‌الله شاه‌آبادی و آیت‌الله حاج سید علی قاضی نزد ما شناخته شده، طریقه‌ی تزکیه‌ی نفس، سلوک‌الی الله، تقرب به خدا و معرفت‌الله است. و وجه تمایز آن با سایر مکاتب عرفانی، التزام عملی به ظاهر شرع و احکام و تکالیف آن و تبعیت از سیره‌ی معصومین صلوات‌الله علیهم می‌باشد. کسی که به خداوند عشق می‌ورزد و حب او در قلبش منزل گزیده و دیدار او را طلب می‌کند، آهنگ او می‌کند و قدم در راه می‌گذارد تا به معرفت و تقرب به او واصل شود. لذا راه عرفان که طریقه‌ی وصول الی الله و معرفت الله است، توسط رسول خدا و ائمه اطهار صلوات‌الله علیهم تعیین و پیموده شده و ایشان آن را به دیگران تعلیم داده‌اند. کمال‌نهایی انسان در همین تقرب و لقاء است. و از همین حیث عرفان اسلامی با رویکرد کمال‌گرا هماهنگی دارد. عارف در لسان اهل بیت کسی است که بر مبنای عشق به خدا و حب به او و با اطاعت از اوامر و نواهی الهی و رشد استعدادهای فطری و تزکیه و تهذیب نفس طی طریق کرده و به مراتبی از معرفه‌الله نائل شده است. در دعای کمیل با خداوندی که غایت آمال عارفین است راز و نیاز می‌کنیم.^۲ و در مناجات‌المحبین، حضرت سجاد علیه السلام یکی از اوصاف محبین را «معرفت حق تعالی» می‌شمارد^۳ و قلب عارفان را مشتاق سبحات وجه الهی می‌داند^۴ و عامل شرح صدر محبین را رسیدن به معرفه‌الله معرفی می‌نماید.^۵

^۱ - نهج البلاغه، خطبه‌ی اول

^۲ - «یا غایه آمال العارفین»

^۳ - مناجات‌المحبین : «... خصصته بمعرفتك»

^۴ - مناجات‌المحبین: «و سبحات وجهه لقلوب عارفیه شائقه»

^۵ - مناجات‌العارفین: «وانشروحت بتحقیق المعرفة صدورهم»

عرفان بدون شائبه انحراف وقتی ممکن است که از عقل سودگیرد و عقل نیز باید با استفاده از ظواهر و بواطن قرآن کریم و سنت و سیره‌ی معصومین صلوات‌الله‌علیه‌م طریقه‌ی سلوک و راه‌کمال و رشد را مشخص نماید.

این طرز تلقی عینی، هماهنگی تنگاتنگ میان عقل و عرفان آثار فراوانی در هدایت و تعلیم و تربیت باقی می‌گذارد که باید به خوبی از آن بهره‌برداری شود. در این شیوه تعلیم و تربیتی، در عین استفاده از عقل و استدلال، از رابطه‌ی میان بنده و خالق کمک گرفته می‌شود تا حلاوت محبت و شوق دیدار با استحکام و انسجام عقلی قرین گردد و پرکشیدن در آسمان رشد و کمال با دو بال عقل و عشق محقق شود.

این اصل در تدوین محتوا و در شیوه‌ی تعلیم و تربیتی نیز تأثیر می‌گذارد. متن تهیه شده با این اصل باید بتواند صلاحیت عقلی را با حلاوت ذوقی به طور متوازن همراه کند. دبیری نیز که می‌خواهد با این مبنا تدریس کند باید بتواند از روش‌هایی استفاده کند که هم تفکر و اندیشه‌ی دانش‌آموز را پرورش دهد و هم دل و قلب او را متوجه خداوند نماید، همان گونه که قرآن کریم و معصومین بزرگوار صلوات‌الله‌علیه‌م ما را به این راه دعوت کرده‌اند.

۴- توجه به بُعد زیباگرایی انسان

اصل دیگر در تعلیم و تربیت دینی، توجه به بُعد زیبایی‌گرایی انسان در تمام مراحل تعلیم و تربیت است. این اصل نیز ریشه در معارف دینی، قرآن کریم و سنت و سیره‌ی معصومین دارد. عبارت مشهور «إن الله جميل و يحب الجمال» زیربنای این اصل است. نام‌گذاری صفات ثبوتی یا کمالی حق تعالی به صفات جمالی گویای آن است که «زیبا» بودن خداوند در همه‌ی اوصافش متجلی است و جهان خلقت که آیه‌ی اوصاف حق است، آیت زیبایی است.

این همه عکس می و نقش نگارین که نمود یک فروغ رخ ساقی است که در جام افتاد با این نگاه، به میزانی که انسان طریق کمال را ببیماید و به اوصاف الهی آراسته گردد برحسن و زیبای خود می‌افزاید. انبیاء الهی و ائمه معصومین صلوات‌الله‌علیه‌م هم آیات عظمای زیبایی حق‌اند و هم مجلی و واسطه‌ی تجلی این زیبایی در خلق.

زیبایی‌گرایی در همه‌ی ابعاد قرآن کریم نیز متجلی است: فصاحت و بلاغت ظاهری و معنوی، نحوه‌ی پردازش داستان، بیان‌های انذاری و تبشیری، توصیف حق تعالی و خلقت و معاد و شیوه‌ی طرح موضوعات همه معجزه‌ی زیبایی است.

این اصل برخاسته از گرایش فطری انسان به زیبایی‌هاست گرایشی که منشأ بسیاری از رفتارها می‌باشد.^۱ این موضوع در تعلیم و تربیت دینی آن‌قدر حائز اهمیت است و تا آن‌جا پیش می‌رود که ساده‌ترین و کوچک‌ترین نمونه‌ها را هم در بر می‌گیرد. به گونه‌ای که یک رفتار زیبای معلم می‌تواند دانش‌آموزی را جذب کند و او را برای همیشه در طریق حق قرار دهد.

^۱ - استاد شهید مطهری می‌گوید: «در انسان گرایش به جمال و زیبایی -چه به معنی زیبایی دوستی و چه به معنی زیبایی آفرینی که نلمش هنر است- به معنی مطلق وجود دارد و کسی نیست که از این حس فارغ و خالی باشد. انسان لباس هم که می‌پوشد کوشش می‌کند تا حدی که برایش ممکن باشد، وضع زیباتری برای خودش به وجود بیاورد./مجموعه آثار استاد مطهری، ج ۳، فطرت، ص ۴۹۶

۵- توجه به رشد معتدل و همه جانبه‌ی انسان

توجه به فطرت انسانی، رشد هماهنگ و همه جانبه‌ی کمالات فطری را به دنبال دارد. انسان هدایت یافته و رشید، انسانی است که کمالات وجودی او به نحوی هماهنگ، رشد کرده و به شخصیتی معتدل دست یافته باشد.

یکی از آسیب‌های مهم تعلیم و تربیت دینی، انحراف از خط اعتدال است. گرایش‌های افراطی یا تفريطی از مبانی تعلیم و تربیت شروع می‌شود و به همه‌ی اجزای دیگر آن تسری پیدا می‌کند. مطالعه‌ی تاریخ اسلام از این حیث، دربردارنده‌ی درس‌های بزرگی است که می‌تواند فرا راه همه‌ی دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت باشد. این جمله‌ی جاودانه‌ی حضرت علی (ع) که در آستانه‌ی شکل‌گیری گروه‌ها و مکاتب مختلف اسلامی ایراد شده است، چراغ هدایت در تعلیم و تربیت است.

«شغل من الجنة والنار امامه؛ ساع سریع نجا؛ و طالب بطیء رجا؛ و مقصر فی النار هوی. الیمین و الشمال مضله و الطريق الوسطی هی الجاده، علیها باقی الکتاب و اثار النبوه و منها منفذ السنه و الیه‌ها مصیر العاقبه. هلک من ادعی و خاب من افتری.»^۱

رویکردهای مطرح در برنامه درسی و تناسب آن‌ها با تعلیم و تربیت دینی

۱- فرایند محوری

بر مبنای این رویکرد، فعالیت‌های آموزشی بخش‌های مستقل از یک‌دیگر نیستند که به نحو اتفاقی و بی ارتباط کنار هم چیده شده باشند؛ بلکه شبیه مراحل رشد یک گیاه است که هر مرحله، مقدمه‌ی رسیدن به مرحله‌ی بعد است تا در نهایت نتیجه و هدف آموزش تحقق یابد. کسب یک دانش یا رسیدن به یک نگرش و توانایی در یک مهارت طی فرآیندی آموزشی و گام به گام صورت می‌گیرد و بی توجهی به این فرایند سبب کم اثری و ناکارآمدی آموزش می‌گردد. این رویکرد از دو جهت با تربیت دینی و هدایت اسلامی هماهنگی دارد:

اولاً: هدایت اسلامی مراحل رشد و کمال انسان است که به نحو تدریجی و مرحله به مرحله شکل می‌گیرد. کسب خصلت‌های متعالی امری آنی و دفعی نیست، مجموعه‌ای از نگرش‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و اعمال دست به دست هم می‌دهند و به تدریج خصلتی را پدید می‌آورند.

ثانیاً: برای این‌که انسان تصمیم بگیرد و کاری را انجام دهد، فرایندی در مراتب سه‌گانه‌ی وجود او یعنی، اندیشه، قلب و جوارح و جوانح طی می‌شود. فرایندی بودن وقوع فعل در انسان کمک می‌کند که آموزش نیز فرایندی مناسب با آن پیدا کند. به طور مثال به جای تقسیم‌بندی محتوای آموزشی به اعتقادات، اخلاق و احکام، می‌توان هم‌پای با وقوع تحولات در انسان، مفاهیم آموزشی را تنظیم کرد. بدین طریق که مثلاً ابتدا راه زندگی را برای وی ترسیم کرد و هدف از آن را بیان نمود. سپس کوشش نمود تا داده‌های ذهنی در وجود وی تبدیل به معرفتی ایمانی شود و علاوه بر عقل، دل نیز به این راه دل ببندد. قدم بعدی در وجود انسان، عزم و تصمیم‌گیری است. بنابراین، متناسب با این قدم، آموزش‌های مربوط به عزم و تصمیم داده شود و در پایان مراحل مختلف راه، آموزش داده شود.

^۱ - کسی را که بهشت و جهنم در پیش است، شغل شاغلی دارد: رهرو شتابان نجات یابد و آن خواستاری که با کندی پیش می‌رود امیدوار است و کسی که به غفلت و تقصیر می‌گذرد، در پرنگه آتش سرنگون شود. راست و چپ، کوره راه گمراهی است و راه استوار و میانه همان جاده‌ی (کمال و فلاح) است، کتاب باقی ابدی (قرآن کریم) و اثر نبوت بر این راه پرتوافکن است و از همین راه است پیشرفت سنت و به سوی همین مقصد است بازگشت عاقبت، ادعا کار دین ساز را هلاکت است و پشت هم‌انداز دروغساز را دست کوتاه است/ نهج‌البلاغه، خطبه ۱۶

۲- تلفیق

الف - از تفاوت‌های مبنایی آموزش و پرورش نظام اسلامی با آموزش و پرورش‌های غیرمذهبی و سکولار این است که هدف غایی آموزش و پرورش نظام اسلامی، تربیت انسانی رشید، دیندار و متخلق به اخلاق و متعهد به مسئولیت‌های اسلامی است. اما هدف غایی آموزش و پرورش‌های سکولار آن است که مهارت‌های تفکر را توسعه دهد و به عقل‌توانایی داوری و قضاوت ببخشد و شخص را آماده‌ی حضور سازگار با جامعه‌ای کند که در آن زندگی می‌نماید.

بر مبنای این تفاوت، توسعه‌ی مهارت‌های تفکر در آموزش و پرورش اسلامی هدف مقدسی است که وصول به هدف غایی را ممکن می‌سازد، زیرا رسیدن به ایمان دینی از معبر تفکر و انتخاب می‌گذرد. لذا همه‌ی درس‌هایی که به باروری اندیشه کمک می‌کنند، در خدمت هدف غایی آموزش و پرورش، یعنی دینداری قرار می‌گیرند.

ب- با توجه به این که تقویت دینداری هدف نهایی آموزش و پرورش است، ضروری است همه‌ی درس‌ها و آموزش‌ها در تناسب با این هدف تنظیم شوند و «مانند اندام‌های مختلف بدن که هریک نقشی در حفظ حیات آدمی ایفا می‌کند» آن‌ها نیز نقش ویژه‌ی خود را در این جهت ایفا نمایند. در بدن انسان، چشم با ساختار ویژه، کار ویژه‌ی خود را انجام می‌دهد، قلب نیز با ساختار ویژه، وظیفه‌ای ویژه بر عهده دارد. در عین حال، میان این دو رابطه‌ای دقیق وجود دارد و هر دو در تأمین یک هدف با یک‌دیگر همکاری می‌کنند. طبیعت پیرامون ما نیز چنین است که با همه‌ی گوناگونی و تنوعی که در موجودات و ساختار آن‌ها وجود دارد، دست به دست هم نظام متقن خلقت را به عنوان آیت خداوندی می‌سازند. معرفی این آیت توحید، جهت‌گیری حاکم بر تمام دروس باید باشد.

ج - تأمین هدف غایی از طریق دانش‌های مختلف به معنای خروج آن‌ها از تأمین هدف‌های ویژه و کار در حوزه‌ی تخصصی‌شان نیست. این علوم هر یک جلوه‌گاه حکمت و قدرت خداوندی‌اند و این به معنای بالندگی علم در فضایی معنوی و دینی است. در این فضا، تعاملی تعالی‌بخش پدید می‌آید که هر یک از علوم از یک طرف فضای معنوی را زیباتر نمایان می‌کنند و از طرف دیگر معنویت حاکم بر آموزش دانش‌طلبی را تقویت می‌نمایند.

د - در این تعامل تعالی‌بخش، معلم نقش محوری و اساسی دارد. اوست که می‌تواند با استفاده از قانون‌مندی و نظم حاکم بر مخلوقات، نگرشی زیبایی‌شناس و زیبایی‌بین به دانش‌آموزان ببخشد و معنای موجود در ورای این زیبایی‌ها را با بیان احساس آمیز خود در فضای کلاس منتشر سازد.

هـ - در صورتی این تعامل تعالی‌بخش شکل خواهد گرفت که میان اصول و آموزه‌های فلسفه‌ی تجربی با دانش تجربی تفکیک شود و گمان نرود که فلسفه‌ی تجربی ثمره‌ی تعمیم صحیح دانش تجربی است. فلسفه‌ی تجربی که نتیجه‌ی فروریزی ستون‌های فلسفه عقلی است، لازمه منطقی دانش‌های تجربی نیست. آن چیزی که گاه از سوی برخی برنامه‌ریزان یا مدرسین سر می‌زند و نتایج فلسفه‌ی تجربی مانند نسبیت و عدم قطعیت، را عنوان می‌کنند و یا قوانین حاکم بر ماده را به همه‌ی مراتب جهان تسری می‌دهند به هیچ‌وجه برخاسته از ویژگی‌های دانش تجربی نیست. دانش تجربی بیانگر زیبایی‌ها و شگفتی‌های موجودات، غایت‌مندی حرکات آن‌ها و حکومت شعور و تدبیر است، همان‌گونه که عموم دانشمندان بزرگ چون نیوتن، انیشتین و ماکس پلانک ابراز کرده‌اند.

و- درس‌های مربوط به ادبیات و علوم انسانی، مانند زبان و ادبیات فارسی، تاریخ و مطالعات اجتماعی نسبت‌های دیگری با تعلیم و تربیت دینی دارند. برخی از این علوم با درس دینی موضوع مشترک دارند و برخی نیز ظرف مناسبی برای هدف‌های تربیتی هستند. تعامل و همکاری درس‌ها در موضوع مشترک و استفاده از ظرفیت‌های درس‌های دیگر برای تحقق هدف‌های تربیتی امکان بسیار مناسبی است که باید بدان توجه کرد. البته استفاده از این ظرفیت‌ها نباید به گونه‌ای باشد که به تکرار خسته‌کننده‌ی برخی مفاهیم دینی منجر شود و موجبات دلزدگی را فراهم کند. در واقع دنبال کردن هدف‌های دینی و تربیتی در درس‌های دیگر نباید در پیوندی صوری و ظاهری، ساختار درس را به هم زند و صورتی تصنعی به خود گیرد؛ بلکه باید در جهت‌گیری‌های آموزشی، این اهداف مدنظر قرار گیرد به نحوی که آن‌ها مکمل همدیگر باشند.^۱

ز- پیگیری هدف‌های دینی با رویکردی تلفیقی در درس‌های دیگر، به معنای بی‌نیازی از درسی تخصصی به نام درس دینی نیست، زیرا کمکی که از درس‌های دیگر به درس دینی می‌رسد، بیش‌تر در حوزه‌ی هدف‌های نگرشی و ترسیم فضای معنوی است و از این رهگذر به هیچ وجه نمی‌توان به مجموعه‌ای از تفکر سامان یافته و منسجم در اعتقادات دینی و راه و روش زندگی رسید، لذا ضروری است که درس دینی به عنوان کانون و محور تعلیم و تربیت دینی وجود داشته باشد و سایر دروس به تناسب موقعیت خود، مدرسان اهداف غایی این درس که هدف کلی آموزش و پرورش است، باشند.

ح- تعلیمات دینی، آموزه‌هایی جامع و به هم پیوسته است که میان مفاهیم آن ارتباط و همبستگی وجود دارد، تجزیه و پراکنده کردن آن در درس‌های مختلف، بخصوص که با بینش‌های متفاوت تدوین شود، مانع دستیابی دانش آموز به آن دستگاه جامع و به هم پیوسته می‌گردد. این جامعیت و پیوستگی خود، موضوعیت دارد، زیرا ثمره‌ی آن در دانش‌آموز، وحدت نظام اندیشه‌ای وی درباره‌ی نظام هستی و وحدت شخصیتی وی در سازگاری میان اندیشه و عمل می‌باشد، که این نکته‌ی اخیر بسیار حائز اهمیت است.

بنا بر همین ضرورت، در برنامه‌ی جدید تعلیم و تربیت دینی، حوزه‌های گوناگون علوم و معارف اسلامی مانند اصول عقاید، اخلاق و احکام، جزیره‌های جدا از یک‌دیگر فرض نشده‌اند. بلکه با تلفیق درونی میان این معارف، نظام اندیشه‌ای واحدی تلقی شده‌اند که یک‌دیگر را تکمیل و مساعدت می‌کنند و در مسیر آموزش دیدگاهی جامع و واحد را به دانش آموزان منتقل می‌سازد. آموزش جداگانه‌ی هر یک از این حوزه‌ها به تنهایی بخشی از شاکله‌ی وجود انسان را بنا می‌کند؛ در حالی که هدف، تربیت متعادل تمامی ابعاد وجود انسان می‌باشد.

۳- تعادل میان موضوع محوری و دانش آموز محوری

الف - اسلام دین زندگی و راه عملی تأمین کمال است. برای این که آموزش منجر به تغییر رفتار دانش‌آموز گردد و او را در جهت اهداف پیش ببرد، لازم است در شیوه‌ی آموزش، علاوه بر طرح موضوع و بیان مسائل پیرامون آن، راه‌هایی اتخاذ شود که دانش‌آموز به نحو انکشافی معارف و اخلاق دینی را به دست آورد. در حقیقت آموزش باید به این سؤال پاسخ دهد که

^۱ - تفصیل این مسئله در بخش ۲-۸ خواهد آمد.

دانش آموز به سمت فهم چه مسائلی باید سیر کند و چه اعمال و رفتاری را باید بتواند به آسانی انجام دهد که قبلاً انجام نمی داده یا اهمیتی در انجام آن نداشته است. به کار گرفتن دانش آموز و دادن نقشی در آموزش به او، امکان تغییر رفتار را فراهم می آورد و عادت جدید موردنظر را در او شکل می دهد.

ب- بر این مبنا، دانش آموز باید طالب تربیت شود و بداند که چگونه و چه چیزی را در دین جست و جو کند تا در آینده عالم و عامل خوبی باشد، به مفاهیم دینی به عنوان مجموعه ای از اندوخته های علمی که در رقابت و تفاخر علمی قابل استفاده است نظر نکند، بلکه آن ها را گوهرهای گرانبهائی بباید که در اقیانوس متلاطم افکار و اندیشه ها طلب کرده و به دست آورده است در چنین صورتی اهداف درسی، مطلوب دانش آموز واقع می شود و خواهان وصول بدان و حصول نتیجه است.

ج- در چنین روشی باید از انباشت اطلاعات در کتاب درسی اجتناب کرد و زمینه ی مناسب را برای تحقیق و ابتکار فراهم نمود و از تکیه بیش از حد روی حافظه خودداری کرد. باید فرصت و مجال جست و جوگری را برای دانش آموز ایجاد کرد تا با کشف هدف، فرح و شادی روانی و علاقه ی به ادامه ی کار برای او فراهم شود و دلسردی و خستگی و نظایر آن که در شیوه ی آموزش موضوع محوری پیش می آید، از بین برود.

د- در طراحی درس، بر فعالیت های عملی دارای جهت تأکید شود. تکیه بر کار گروهی و دسته جمعی و مشارکت در کسب نتیجه در تحقیقات دینی یا اعمال و آداب آن، راه را برای محور قرار گرفتن دانش آموز هموار می سازد. این طراحی باید فرصت فعالیت های فوق برنامه و خارج از چارچوب کلاس را فراهم نماید. درس دینی که درس زندگی است، مسلماً محدود به فعالیت های پیشنهادی در کتاب نیست. بنابراین، درس دینی می تواند توسعه پیدا کرده از چارچوب خارج شود و محیط زندگی دانش آموز را متأثر سازد. برای اجرای این بخش کارآیی و قدرت عمل معلم بسیار مؤثر است.

ه- فراهم آوردن فرصت های مناسب تجربه ی دینی برای دانش آموز؛ یکی از ویژگی های تمدن و فرهنگ جدید که جامعه ی امروز ما به شدت از آن متأثر است وجود اشتغالات گوناگون و سرگرمی های متنوع دنیایی است همین امر امکان توجه به امور دینی را اندک ساخته و فرصت تجربه های شخصی دینی را از آن ها گرفته است. یکی از اهدافی که باید در آموزش بدان توجه شود، فراهم ساختن چنین فرصت هایی است.

و- بنا بر حرکت از موضوع محوری به دانش آموز محوری، لازم است محتوا به گونه ای تنظیم شود که ۵۰ تا ۶۰ درصد به شناخت و تبیین موضوعات اختصاص یابد و ۴۰ تا ۵۰ درصد زمینه ی فعالیت ها و تحقیقات و کارهای دانش آموز را فراهم نماید تا دانش آموز بتواند خلاقیت های خود را نشان دهد و فرصت های مناسب شکل گیری رفتار و شخصیت او حاصل گردد. مخاطب قراردادن دانش آموز، گردآوری شواهد و بحث کردن، ترغیب در استفاده از کتابخانه، مشورت با دیگران از جمله راه هایی است که امکان فعالیت یادگیرنده را فراهم می کند.

۴-خلاقیت

در برنامه های جدید آموزشی برنامه ریزان سعی داشته اند که سمت گیری برنامه ی درسی را در جهت بروز خلاقیت در رشته های هنری و علوم تجربی مورد تأکید قرار داده اند. این تأکید

زمینه‌ی رشد دانش و هنر را فراهم می‌کند و حضور شاداب دانش‌آموزان را در پی دارد. اما باید دید که جایگاه این رهیافت در تربیت دینی چیست؟ استاد شهید مطهری ذیل گرایش‌های فطری انسان، «گرایش به خلاقیت و ابداع» را از جمله‌ی این گرایش‌ها می‌شمارد.^۱

استاد مطهری با طرح «گرایش خلاقیت» به عنوان یک گرایش فطری در ذات هر انسانی، بدون توجه به رویکرد خلاقیت در برنامه‌ی درسی و به احتمال زیاد، بدون اطلاع از آن، خلاقیت را در جایگاهی بسیار برتر و متعالی طرح می‌کند و شکوفایی این بعد از وجود آدمی را یک رسالت دینی می‌شمارد؛ زیرا تربیت دینی و به یک معنا، هدایت انسان شکوفایی گرایش‌های فطری اوست.

این رویکرد به خلاقیت بسیار عمیق‌تر است از آن‌چه در برنامه‌های درسی مدنظر است. انسان دو مرتبه‌ی مادی و معنوی یا دنیوی و اخروی دارد. اگر انسان به رشد معنوی خود توجه نداشته باشد و هنوز انسان دنیایی باشد، خلاقیت و ابتکارات وی صرفاً در خدمت بعد دنیوی قرار می‌گیرد و به توسعه‌ی فن و تکنولوژی می‌انجامد این رشد یک بعدی، الگوی منبعث از دیدگاه اسلامی نیست. اما آن کس که به رشد معنوی نیز توجه داشته باشد هم محدوده‌های طبیعت را

^۱ - شهید مطهری می‌فرماید: این گرایش در انسان است که می‌خواهد خلق کند و بیافریند، چیزی را که نبوده است به وجود آورد. درست است که بشر برای رفع حوائج زندگی‌اش هم به کار صنعت و خلاقیت و ابداع پرداخته است، ولی همین‌طور که علم، هم وسیله‌ای بوده برای زندگی و هم خودش برای انسان هدف بوده است، خلاقیت نیز چنین بوده است. مسأله‌ای امروز مطرح است که آیا علم برای علم، یا علم برای زندگی، جوابش این است: هر دو؛ یعنی علم برای بشر هم «به اصطلاح طلبه‌ها» مطلوب بالذات است و هم مطلوب بالغیر، یعنی علم هم برای ذات خویش مطلوب است و هم (برای آن‌که) وسیله‌ای است برای حل مشکلات بشر. از آن جهت که علم و کشف حقیقت است مطلوب با لذات است و از آن جهت که در عین‌حال (موجب) قدرت است و توانایی و «توانا بود هر که دانا بود» وسیله‌ای است برای حل مشکلات زندگی، مطلوب بالغیر است. خلاقیت نیز همین‌طور است. شما (اشاره‌ی استاد به حضار است که عبارت از مدیران و دبیران مدرسه‌ی نیکان بوده‌اند) در دانش‌آموزان، بهتر تجربه کرده‌اید و می‌دانید یک بچه وقتی چیزی را خلق و ایجاد می‌کند، چگونه به او سرور و فرح دست می‌دهد و احساس شخصیت در خودش می‌کند. وقتی «کاردستی» به او می‌دهید که این کاردستی را بساز، می‌خواهد که یک چیز جدیدی به وجود آورده باشد. به طور کلی ابتکار در هر قسمتی، خودش خلق است. افرادی را شما می‌گویید ابتکار دارند، مثلاً می‌گویید که در کار معلمی، فلان شخص ابتکار دارد، یعنی روشی را خلق می‌کند. افراد دیگر ممکن است تابع و مقلد باشند، یعنی روش‌های دیگران را تقلید و پیروی می‌کنند، ولی بعضی از افراد این قدرت را دارند که می‌توانند روش بیافرینند. به طور کلی در طرح‌های اجتماعی، طرح‌های مملکت‌داری، طرح‌های شهرسازی، در اموری که مثلاً یک شهرداری باید طرح و ابتکار داشته باشد، در برنامه‌ریزی‌ها و تألیف کتاب‌ها (نیز برخی مبتکرند و برخی مقلد) ...

از این‌ها بالاتر در نظریه‌هاست. یک کسی یک نظریه خلق می‌کند، بعد آن را اثبات می‌کند و بعد دیگران نظریه‌ی او را می‌پذیرند. این خودش یک نوع قدرت خلق است. مثل آن کسی که «حرکت جوهریه» را به عنوان یک نظریه خلق کرد و بعد اثبات کرد و دیگران پیروی می‌کنند. البته این را هم توجه دارید که در بعضی امور دو سه مقوله با همدیگر توأم می‌شوند؛ مثلاً کسی که شعری ابتکار می‌کند و مبتکر در شعر است، مثل حافظ، در آن واحد دو کار کرده است، یکی این که چیزی را خلق کرده، یعنی آن حس خلاقیت خودش را ارضا کرده و دیگر آن که یک «زیبا» آفریده است «یک شعر زیبا» یعنی آن حس زیبایی را ارضا کرده است و ممکن است حس حقیقت‌جویی هم با آن ارضا شده باشد. منافات ندارد که یک شیء در آن واحد از چند مقوله شمرده شود. مجموعه آثار، جلد سوم (بحث فطرت)، صفحه‌ی ۴۹۸

می‌شکند و در گستره‌ی طبیعت پیش می‌رود و هم حصارهای درونی را فتح می‌کند و به قله‌های رفیع انسانیت صعود می‌کند.

انسان چهار زندان دارد: طبیعت، جامعه، تاریخ و خود.^۱ خلاقیت در مفهوم علمای تعلیم و تربیت صرفاً به معنای رهایی از سه زندان اول است. اما خلاقیت دینی در مرتبه‌ی اول، رهایی از زندان خود است. کسی می‌تواند حقیقتاً از زندان طبیعت، تاریخ و جامعه رهایی یابد و آن‌ها را بسازد که ابتدا از زندان خویشتن رهایی یابد و خود را بسازد و آن یک سازندگی واقعی و خلاقیت حقیقی است والا با توسعه‌ی علم و تکنولوژی، خود را در حصاری بزرگ‌تر محصور می‌کند و زنجیرهای تکنولوژی و ماشینیزم دست و پای او را می‌بندد و قدرت پرواز و رهایی را از او سلب می‌کند. آن‌چه امروزه در آموزش به عنوان خلاقیت مطرح است، لایه‌ی اولیه‌ی خلاقیت است که نفوذ در طبیعت را توسعه می‌دهد. اما آیا انسان جدید بر طبیعت مسلط گردیده یا همین تکنولوژی، ابزار بردگی و اسارت انسان شده است.^۲

انسان جدید به «تفسیر» جهان نمی‌اندیشد، بلکه به «تغییر» آن نظر دارد. اما از منظر دینی، «تغییر» جهان، علاوه بر آن که نیاز به «تفسیر» درست آن دارد، جز با تغییر «خود» میسر نیست.

«خلاقیت دینی» به جای این‌که از بیرون آغاز شود، ابتدا در درون صورت می‌گیرد. «خودسازی» به معنای توانایی و ابتکار و تسلط بر خود برای نفی خصلت‌های ناپسند و احیای فضائل متعالی، نهایتاً به توانایی تسلط بر طبیعت می‌انجامد. خلاقیت دینی انسان را بر اعضا و جوارحش حاکم می‌کند. پا و دست و گوش و زبان و قوای درونی چون قوه‌ی غضب و شهوت را به اطاعت عقل در می‌آورد و این امر تنها با "بندگی" و "عبودیت" میسر می‌باشد: «العبودية جوهرة كنهها الربوبية»

در این خلاقیت و ربوبیت، انسان ابتدا خلاق و مربی درونی خود می‌شود و از حصار نفس اماره آزاد می‌گردد تا بعد بتواند بر عالم مسلط گردد.

نتیجه این‌که: مهارت خلاقیت، آن گونه که در برنامه‌های درسی مطرح است، خلاقیت در مهارت‌های ذهنی و عملی است که مشترک میان همه‌ی درس‌ها از جمله درس دینی است. با این خلاقیت، گرچه انسان بزرگ و مقتدر می‌شود، اما لزوماً «بزرگوار» و «ارزشمند» نمی‌گردد.^۳ زیرا صرفاً مجهز به ابزار قوی‌تری شده است و دامنه‌ی اقتدار و اختیارش را توسعه داده است. اما خلاقیت دینی، که خاص تعلیم و تربیت دینی است، «سازندگی» را از طریق عبودیت و تسلط بر خود از طریق بندگی و شکستن چهار حصار «طبیعت»، «تاریخ»، «جامعه» و «خویشتن» محقق می‌سازد از این زاویه، «خلاقیت» یک رویکرد مبنایی و تأثیرگذار در همه‌ی ابعاد تعلیم و تربیت دینی است.

^۱ - مجموع آثار دکتر شریعتی، ج ۲۴ (انسان)، ص ۲۹۵

^۲ - در این زمینه به آثار اندیشمندانی چون هایدگر، رنه گنون، شوان و دکتر شریعتی مراجعه شود.

^۳ - برای تفکیک دو مفهوم بزرگی و بزرگواری، ر. ک: استاد مطهری، کتاب آزادی معنوی، مقاله‌ی بزرگی و بزرگواری

۳- اصول حاکم بر برنامه‌ی تعلیم و تربیت دینی دوره‌ی راهنمایی

اصولی که حاکم بر برنامه‌ی درسی دینی است، به دو دسته تقسیم می‌شوند. یک دسته از این اصول بیش‌تر به درس دینی اختصاص دارند و کاربرد اصلی آن‌ها مربوط به این درس است. دسته‌ای دیگر که عام و فراگیر هستند و به تمام درس‌ها مربوط می‌شوند و به همین جهت در درس دینی باید مورد توجه قرار گیرند.

الف- اصول خاص

۱- تلفیق آموزش قرآن و دینی

قرآن کریم کتاب هدایت الهی و منبع اصلی معارف دینی است. هر فرد مسلمان باید با این کتاب آشنا باشد و از هدایت‌های آن بهره‌برد. برای رسیدن به این مرحله، دانش‌آموزان باید در طول سال‌های تحصیل از ابتدایی تا پایان پیش‌دانشگاهی، گام‌های زیر را بردارند :

الف- بتوانند قرآن کریم را به راحتی و به طور صحیح بخوانند.

ب- توانایی نسبی و اجمالی درک معنای این کتاب آسمانی را کسب کنند.

ج- به توانایی نسبی در تدبر در قرآن برسند تا بتوانند از معارف آن بهره‌مند شوند.

د- انس با قرآن پیدا کنند و تفکر و تدبر در آن را در برنامه زندگی خود قرار دهند.

گرچه این سه گام از یکدیگر جدایی ناپذیرند و به هم کمک می‌کنند، اما متناسب با سن دانش‌آموزان، در هر دوره تأکید بیش‌تری بر یکی از این گام‌هاست، جز گام چهارم که در همه دوره‌ها دنبال می‌شود. در دوره ابتدایی، تأکید بر گام اول و در دوره راهنمایی تأکید بر گام دوم می‌باشد. دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی نیز بیش‌تر به گام سوم اختصاص یافته است.

پس دوره متوسطه، دوره تدبر در قرآن و آشنایی با معارف آن است.

از طرف دیگر، در درس دینی تلاش بر آن است که قرآن کریم و سیره معصومین محور قرار گیرند و درس‌های زندگی با الهام از این دو منبع به دانش‌آموزان آموزش داده شود. اینجاست که می‌بینیم دو جویبار آموزش قرآن کریم و تعلیم و تربیت دینی که از دوره ابتدایی آغاز شده و دوره راهنمایی را طی کرده‌اند، در دوره متوسطه به یکدیگر پیوسته و هم‌هدف شده‌اند.

یکی شدن هدف این دو درس، این پیام را دارد که محتوای آموزشی، شیوه‌های تدریس و ارزشیابی آن‌ها نیز باید یکی شوند. نتایج و ثمرات این تلفیق آن است که :

الف- دانش‌آموزان با تدبر در قرآن، معارف دینی خود را به دست می‌آورند و این یک همکاری طبیعی میان آموزش قرآن و درس دینی است. این همکاری تمام مراحل آموزش، مانند تدوین محتوا، تدریس در کلاس و ارزشیابی را پوشش می‌دهد و در سهولت یادگیری دانش‌آموز و انسجام فکری وی تأثیر به سزایی دارد. به طور مثال وقتی که در آموزش قرآن به تدبر در آیات مربوط به هدف زندگی می‌پردازد، در همان جا تبیین و هدف زندگی نیز اتفاق می‌افتد و دانش‌آموزان با سیره معصومین و توضیحات ضروری دیگر در هدف زندگی آشنا می‌شوند و اگر نیازی به استدلال‌های عقلی بود، در همین جا بیان می‌گردد. یعنی با محور قرار گرفتن قرآن، از احادیث، استدلال‌ها، شواهد و مثال‌ها و شعر و مانند آن استفاده می‌شود.

در حقیقت، این مربوط به ویژگی تدبر در قرآن است که در هر تدبری، بحث معارفی وجود دارد و دبیر ناگزیر است که آنچه را در تدبر به دست آورده، برای دانش‌آموزان تبیین کند.

ب- در رویکرد تلفیق، استفاده مفید از محتوای آموزشی، زمان، فضا، برنامه‌های تدریس و سایر عوامل دخیل در آموزش می‌شود. ارزشیابی و امتحان واحد نیز از آثار مفیدی است که تلفیق در بر دارد که تأثیر به سزایی در فعالیت مطالعاتی دانش‌آموزان می‌گذارد.

با تلفیق این دو درس از محتوای اضافی جلوگیری می‌شود. یعنی هم محتوای کتاب درسی و هم محتوای تدریسی معلم تقلیل می‌یابد و از زمان استفاده بهتر صورت می‌گیرد.

ج- رویکرد تلفیق، سبب می‌شود که به طور طبیعی یک معلم به تدریس این درس بپردازد. ارتباط عملی معلم دینی با آموزش قرآن و تدبیر در آن سبب می‌شود که دبیر در هر دو جنبه به توانایی عملی و مهارتی برسد. این دبیر هم می‌تواند پاسخگوی سؤال‌های معارفی دانش‌آموزان باشد و هم مهارت آموزش قرآن را به دست آورد.

د- رویکرد تلفیق انس با قرآن را نیز افزایش می‌دهد. انس با قرآن یک هدف گرایشی است که ارتباط آن با محتوا و معارف قرآن بیش از قرائت آن است. وقتی دانش‌آموز دریابد که قرآن کریم با استدلال متین و با بیانی زیبا از توحید، آخرت، پیامبران، نماز و مانند آن سخن گفته، جذب این کتاب الهی می‌شود و انس او با قرآن افزایش می‌یابد.

۲- محور قرار گرفتن قرآن کریم و سنت و سیره معصومین صلوات الله علیهم

این اصل که برگرفته از مبانی تعلیم و تربیت دینی است، بر همه‌ی اجزای برنامه بخصوص موارد زیر حاکم است:

اول: اهداف کلی و پایه‌های تحصیلی درس تعلیم و تربیت دینی دوره ی راهنمایی

دوم: تدوین محتوا و رسانه‌های آموزشی

سوم: تعیین اولویت‌های موضوعی

چهارم: ویژگی‌های معلم و روش‌های تعلیمی و تربیتی

۳- تنظیم محتوا در جهت تبیین برنامه‌ی نظری و عملی زندگی دینی در دنیای امروز

یکی از ضرورت‌های تربیت دینی ارائه ی راه عملی و برنامه‌ی زندگی پیش روی نسل امروز است نسلی که می‌خواهد در دنیای امروز زندگی دینی داشته باشد، یک زندگی عزتمند که نه تنها احساس حقارت و کمبود شخصیت نکند، بلکه با سربلندی حضوری مؤثر در جامعه داشته باشد و به رضایت درونی برسد. این آموزش باید با زندگی دانش‌آموز پیوند بخورد و با آن در آمیزد و از طریق نمونه‌های عینی و مصادیق ملموس، جنبه‌ی عملی و کاربردی تعلیم دینی تقویت شود.

۴- توازن در پرورش روحیه تعبد، تعقل و تعلق قلبی

قرآن کریم نسبت انسان با خدا و دستورات الهی را در سه مرتبه طرح می‌کند:

اول: انجام تکلیف و اطاعت از خداوند براساس قبول رابطه‌ی بندگی و اعتماد مطلق به خداوند و تسلیم در برابر خواست‌های او؛ توجه به اوامر و نواهی خداوند و قبول آنها براساس اعتقاد به مالکیت مطلق خداوند بر جهان و انسان.

دوم: همین انسان که عمل را از سر اطاعت مطلق انجام می‌دهد، باید در تحلیل عقلی در یابد که اوامر و نواهی الهی بنا بر مصالحی است که کمال و رشد انسان را تضمین می‌کند. این تصدیق عقلی کیفیت عمل را تعالی می‌بخشد و اعتماد شخص را افزایش می‌دهد.

سوم: همین انسان از زاویه‌ای دیگر به خدا، که جمال و کمال مطلق است، عشق می‌ورزد و او را مقصد و مقصود و محبوب خود می‌یابد و می‌کوشد رضایت خاطر دوست را فراهم کند. پس هر کاری را که محبوب دوست دارد، انجام می‌دهد و از آن‌چه دوست نمی‌پسندد، دوری می‌کند.

این سه بعد نه تنها با یکدیگر تنافر ندارند، بلکه مکمل و متمم یکدیگرند و به میزانی که انسانی به کمال برسد، توانایی او در جمع این سه بعد افزایش می‌یابد. تبیین دین با توجه به

این سه بعد، معقولیت دین را روشن کند، زیبایی‌های آن را عیان می‌سازد و تعبد در پیشگاه خداوند را تضمین می‌کند.

بنابراین لازم است مباحث نظری، اخلاقی و عبادی به گونه‌ای طرح شوند که پیوند میان آن‌ها نشان داده شود، به طوری که دانش‌آموز مباحث اخلاقی، عرفانی و عبادی را مبتنی بر عقلانیت و نظر بیابد و در عین حال به سوی اخلاق و رفتار متعالی نیز ترغیب شود.

۵- ایجاد طلب و تشنگی در مخاطب

پیش از عرضه ی معارف، تقویت طلب و تشنگی در مخاطب ضروری است. اگر وی به این معارف احساس نیاز نکند، به سوی آن روی نخواهد آورد و شاهد و شیرینی آن را نخواهد چشید. چنین مخاطبی، به شخصی می‌ماند که با احساس سیری کاذب بر سر سفره‌ای رنگین نشسته و به هیچ یک از غذاها میل ندارد. وظیفه‌ی آموزش این است که آن طلب درونی و فطری را آشکار کند و برای دانش‌آموز شفاف سازد.

نباید چنین اندیشید که باید از فرصت استفاده کرد و همه چیز را به دانش‌آموز گفت. این سیرابی، در واقع، سراب است. باید شرایطی فراهم کرد که متعلم احساس نیاز کند و با طلب درونی به سوی معارف دینی روی آورد.

آب کم جو تشنگی آور به دست تا بجوشد آبت از بالا و پست

البته ایجاد طلب و تشنگی با ایجاد تشکیک و طرح شبهه متفاوت است. طلب و تشنگی انسان را به سمت سؤال و جست و جو سوق می‌دهد. اما شبهه سبب سرد شدن و بی‌انگیزه شدن فرد می‌گردد. و احتمال ماندن و توقف را افزایش می‌دهد. در موارد ضروری و در سال‌های آخر متوسطه بهتر است به طرح برخی شبهات پرداخت و با دادن آگاهی عمیق، جامع و مستدل آن شبهات را رفع کرد. شناخت درست و صحیح معارف و تقویت ایمان و اشتیاق برای عمل به فرایض بهترین راه مهار شبهات و دفع آن‌هاست.

۶- فراهم کردن فرصت تجربه و تأمل با خود

تربیت دینی با میل و کششی در قلب آغاز می‌شود. این میل و کشش نیز آن‌گاه پدید می‌آید که مخاطب فرصت تأمل و درون کاوی خود را پیدا کند و گرایش‌های فطری به زیبایی‌های دینی در خود آگاه وی ظاهر شود. در این تأملات، زیبایی‌های دین لمس می‌شود و از درون وی انگیزه‌ای به سوی معارف دینی پدیدار می‌شود.

۷- ترسیم سیمای معقول و زیبای دین

ذات دین در نهایت معقولیت و زیبایی است. زیرا هم از جانب خدای حکیم و جمیل آمده و هم راه هدایتی است که نه تنها قوه‌ی نظری و عقلی انسان را به کمال می‌رساند، بلکه به او شخصیتی با زیبایی‌های معنوی می‌بخشد. گاهی این دین زیبا و معقول، با کج سلیقگی‌ها و افراط و تفریط‌هایی روبه‌رو شده و به گونه‌ای معرفی گردیده که برای مخاطب جاذبه‌ی چندانی نداشته است. معارف نظری دین باید همان گونه که هستند، در نهایت اتقان و استحکام عقلی و عملی عرضه شوند که عقل را اقناع کنند و احکام و دستورات عملی آن نیز باید به صورتی طرح گردند که یک زندگی بسیار زیبا و جذاب را برای مخاطب ترسیم نماید و به او پیشنهاد دهد. علاوه بر این دانش‌آموز باید احساس کند که تعالیم دینی نه تنها زندگی را سخت و مشکل نمی‌کند، بلکه تعالیمی کارآمد و زندگی‌ساز است و او می‌تواند به آسانی یک زندگی دینی برای خود سامان دهد.

۸- پیراستن دین از خرافه‌ها و طرد عادات و رسوم اجتماعی نادرست از ساحت دین
خرافه‌زدایی از دین و پیراستن آن از آداب و سنن غلط اجتماعی با تکیه بر معارف قرآن کریم و سیره‌ی معصومین (ع) و مشی تربیت‌یافتگان ائمه بزرگوار به نحو دقیق و ظریف انجام گردد. دقت و ظرافت از آن جهت لازم است که بسیاری از آداب و سنن اجتماعی گرچه ممکن است از دین گرفته نشده باشند، اما با دین تعارضی ندارند و حفظ آن‌ها سبب وحدت ملی و همبستگی است و موافق طبع اقوام یک سرزمین است. بنابراین اول باید آداب و سنن غلط از آداب و سنن صحیح تفکیک شوند و سپس تعارض آداب و سنن غلط با دین روشن گردد. اگر به آداب غلط اجتماعی به نام دین بها داده شود، حقیقت دین مسخ می‌شود و دیگر قابل قبول برای انسان اندیشمند و فهیم نمی‌باشد.

۹- ارائه برنامه جامع اخلاقی و سلوک فردی و اجتماعی
آموزش اخلاقی باید یکی از ارکان اصلی آموزش دین باشد. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «بعثت لاتمم مکارم الاخلاق». آن‌چه در این‌جا باید مدنظر قرار گیرد، ارائه‌ی یک برنامه‌ی عملی در اخلاق و سلوک فردی و اجتماعی است که غایت آن کمال فردی و به فعلیت رسیدن خصائل معنوی و کمالات نفسانی و نیز اصلاح جامعه و سیر به سوی عدالت اجتماعی است. در این صورت دانش‌آموزی که انگیزه‌ی وصول به حقیقت در او ایجاد شده، می‌داند که چگونه عمل کند تا کمال یابد.

برنامه‌ی درسی باید رشد اجتماعی دانش‌آموزان را نیز مورد توجه قرار دهد، به طوری که با ورود وی به صحنه‌ی عمل اجتماعی بتواند مصالح جامعه و نظام اسلامی جامعه‌ی خود را بر مصالح فردی ترجیح دهد و نقش خود را به عنوان یک عضو با کفایت و حافظ معیارها و ارزش‌های اسلامی به خوبی ایفا نماید. متعهد به میثاق‌ها و تعهدات اسلامی خود در قبال جامعه باشد و به اصل مهم امر به معروف و نهی از منکر عمل نماید و بدین وسیله حافظ نظام اسلامی خود باشد.

۱۰- ایجاد آمادگی در دانش‌آموز برای حفظ هویت اسلامی خود در شرایط نامناسب
برنامه‌ی درسی باید به نحوی تنظیم گردد که ناظر بر واقعیت و ابتلائات اخلاقی و فرهنگی باشد و دانش‌آموز به نحوی آموزش ببیند که آمادگی برخورد مناسب و سنجیده با شرایط نامساعد را داشته باشد و منحل در شرایط مشکل نگردد. به عبارت دیگر آموزش نباید متناسب با شرایط ایده‌آل خالی از هرگونه مشکل تنظیم شود.

۱۱- سمت‌گیری برنامه‌ی درسی در جهت وحدت اسلامی
برنامه باید در جهت تقویت وحدت اسلامی و نزدیکی پیروان مذاهب مختلف اسلامی مؤثر باشد و مودت و رحمت میان آنان را استحکام بخشد. به همین دلیل باید از تعارضات و کشمکش‌های بی‌مورد فکری اجتناب نمود و محور آموزش را بر تعلیمات قرآن کریم و سیره و سنت پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت بزرگوار ایشان که محبوب قلوب مسلمین می‌باشند، قرار داد.

۱۲- حضور اندیشه‌های حضرت امام خمینی (قدس سره) در کالبد محتوای آموزش
اندیشه‌های حضرت امام خمینی که معمار بزرگ نظام اسلامی در عصر حاضر هستند، باید در همه‌ی مراحل آموزش و محتوای کتاب‌های درسی حضور داشته باشد. استفاده از پیام‌ها، سخنرانی‌ها و کتاب‌های ایشان و آوردن مصادیق و نمونه‌ها و شواهد از آن‌ها و نیز ارجاع دانش‌آموز به این آثار در برنامه‌های تحقیقی خود، سبب توجه دانش‌آموزان به اندیشه‌های آن بزرگوار است.

۱۳- بهره‌مندی از دستاوردهای عالمان دین

در تدوین و تبیین آموزه‌های دینی، باید از منبع غنی علوم و فرهنگ اسلامی که فرزندگان علم و تقوا در طول چند قرن تمدن اسلامی با مجاهدت خود فراهم ساخته‌اند، استفاده شود و دستاوردهای علمی که دانشمندان اسلامی معاصر در جهت ارائه اسلام ناب در جهان امروز عرضه کرده‌اند، به خصوص آثار فرهنگی حضرت امام خمینی، رهبر کبیر انقلاب اسلامی، علامه طباطبایی و شهید مطهری- رحمه الله علیهم- و رهنمودهای رهبر معظم انقلاب اسلامی فرا راه حرکت‌های آموزشی قرار گیرد.

۱۴- توجه به نیازها و ویژگی‌های دختران و پسران

با توجه به این‌که در برخی از احکام دینی تفاوت‌هایی میان احکام دختران و پسران وجود دارد که باید به هر گروه به تنهایی آموزش داده شود، برنامه باید پیش‌بینی این تفاوت‌ها را بکند، هم چنین در اموری مانند سن بلوغ، معاشرت، پوشش و حجاب، نظام خانواده، نقش مرد و زن در خانه و جامعه، باید به نوع مخاطب و نحوه‌ی پیام‌رسانی به او توجه گردد. هم‌چنین جنبه‌های روان‌شناختی زن و مرد در مجموعه‌ی آموزش‌ها باید مدنظر قرار گیرد.

۱۵- تقویت احساس نیاز به دین

برنامه‌ی درسی و آموزش‌های دینی باید به گونه‌ای طراحی شود که اصل احساس نیاز به دین را برای دانش‌آموز زنده کند، به گونه‌ای که دریابد بدون تکیه بر دین و اعتقادات دینی زندگی او دارای یک خلاء بزرگ است و از معنا تهی است. او دریابد که زندگی با دین گره‌ها را می‌گشاید و از سردرگمی و بی‌تفاوتی‌ها نجات می‌دهد و به شخصی فعال در جامعه و هدفمند و مفید در زندگی تبدیل می‌کند.

۱۶- توجه به آموزش‌های خاص اهل سنت

از آن جا که میان مذاهب بزرگ اسلامی در بیش‌تر معارف اسلامی وحدت نظر است، این برنامه شامل آموزش‌های مربوط به دانش‌آموزان اهل سنت نیز می‌شود و فقط در موارد خاص فقهی و مانند آن که اختلاف نظر وجود دارد، باید بر اساس منابع اصیل اهل سنت، محتوای آموزشی ویژه تنظیم گردد. این محتوا در چارچوب همین برنامه و توسط دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی تنظیم می‌گردد.

۱۷- توجه به آموزش‌های خاص اقلیت‌های دینی (مسیحی، یهودی و زرتشتی)

چون همه‌ی ادیان الهی در اصول دین و جوهره و حقیقت دین که خداگرایی و معنویت‌گرایی و عمل برای سعادت در آخرت است، وحدت نظر دارند، چهارچوب کلی برنامه‌ی درسی آنان از همین برنامه اخذ می‌شود. اما محتوای آموزشی آنان با توجه به تعلیمات خاص آن ادیان و با استفاده از منابع مورد تأیید در آن ادیان، فراهم می‌آید. این آموزش باید هماهنگ با قانون اساسی و قوانین عادی جمهوری اسلامی ایران باشد و به تأیید دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی برسد.

ب- اصول عام

۱- توجه به نیازها در برنامه‌ی درسی:

الف - دو دسته نیاز در آموزش باید مورد توجه باشد:

اول نیازهای بنیادی و فطری؛ این نیازها همان کمالات بالقوه‌ای است که انسانی فطرتاً سعادت خود را در آن‌ها می‌یابد و آن‌ها را جست و جو می‌کند. توجه به آن‌ها در آموزش، سبب میل و رغبت درونی دانش‌آموز می‌گردد، به گونه‌ای که در مسیر آموزش در ضمیر خود احساس طمأنینه و امنیت خاطر می‌نماید، موضوع طرح شده را مسأله خود می‌یابد و با آن فعالانه برخورد می‌نماید.

دوم نیازهای منبعث از شرایط اجتماعی: این نیازها در تضارب فرهنگی و اخلاقی و تحولات اجتماعی پدیدار می‌شوند. ملاحظه‌ی نیازهای روز سبب می‌شود که تربیت دینی دانش‌آموز متناسب با زمان صورت گیرد و آموزش جنبه‌ی کاربردی داشته باشد و متعلم با دیدن این آموزش‌ها مسیر زندگی اجتماعی را به سهولت تشخیص دهد و با جریان‌ات اجتماعی سنجیده برخورد نماید و صرفاً منفعل و تأثیرپذیر نباشد.

ب - محور قرار گرفتن نیازهای روز دانش‌آموز، سبب جزیی‌نگری و گزینش در مفاهیم دینی می‌شود و مانع ارائه دید کلی و جامع می‌گردد و آموزش را به سمت عملگرایی و دنباله روی از حوادث می‌کشاند. برای اجتناب از این امر، باید نیازهای انسانی و ثابت که از ندای درونی و فطرت آدمی سرچشمه می‌گیرند، محور قرار گیرند و نیازهای روز و فوری دانش‌آموز در چارچوب آن‌ها پاسخ داده شوند. علاوه بر این می‌توان نیازهای روز را زمینه‌ی ورود به معارف کلی و محوری دین قرار داد تا هم انگیزه‌ی لازم در دانش‌آموز ایجاد شود و هم نحوه‌ی حضور آن معارف در زندگی ملموس گردد.

۲- استفاده از علوم روز

تعلیم و تربیت به عنوان یک علم، با اتکا به تجربه‌های انسانی در حال پیشرفت و توسعه است. این پیشرفت به علت توسعه‌ای است که در دانش‌های مرتبط با آن اتفاق می‌افتد. به طور مثال دانش روان‌شناختی بخصوص روان‌شناختی رشد که در این سال‌ها پیشرفت فراوانی کرده، می‌تواند در خدمت تعلیم و تربیت دینی قرار گیرد. مسلماً در این‌جا، مانند سایر علوم انسانی، دیدگاه‌های مختلفی مطرح است و توصیه‌های مختلفی مبتنی بر تنوع دیدگاه‌ها پیشنهاد می‌گردد. آن دسته از توصیه‌ها که متناسب با دیدگاه تعلیمی و تربیتی اسلام است، سبب ارتقاء کیفی تربیت و دستیابی به شیوه‌های مطلوب‌تر می‌گردد.

۳- پرورش مهارت‌های تفکر

انسان دیندار، هم‌چنان که به وظایفی مانند نماز، روزه، صداقت در گفتار، کمک به نیازمندان عمل می‌کند. اهل تفکر، اندیشه‌ورزی، تحقیق، تجزیه و تحلیل و حقیقت‌جویی نیز هست و این را هم یک وظیفه‌ی دینی می‌شمارد. لذا برنامه‌ی درسی باید به گونه‌ای تنظیم شود که مهارت‌هایی مانند خلاقیت فکری، حقیقت‌جویی، هم‌فکری و مشورت، قدرت تحقیق و مطالعه و توانایی استدلال را در دانش‌آموز تقویت نماید.

۴ - بهره‌مندی از فناوری‌های جدید در برنامه‌ی درسی

فناوری‌های جدید، نه تنها انتقال اطلاعات را آسان کرده است، بلکه سبب تسهیل در سازمان‌دهی آموزش نیز شده است. برنامه‌ی درسی باید به گونه‌ای طراحی شود که امکان خروج تدریجی از وضع موجود و عدم تکیه‌ی مطلق بر کتاب درسی را فراهم کند و حتی الامکان از ابزارهای کمک آموزشی از قبیل فیلم و رایانه استفاده کند.

۵- رعایت پیوستگی و انسجام طولی و عرضی در برنامه‌ی درسی

این برنامه باید در تمام سطوح به نحوی تدوین گردد که یک مجموعه کامل به هم پیوسته را از دین ارائه دهد. در عین حال که تقدم و تأخر مطالب با توجه به شرایط سنی و نیازها ضروری است، اما دقت شود که ارتباط اصول با فروع و ابتناء فروع بر اصول مراعات گردد. ممکن است اصلی از اصول در پیش دانشگاهی آموزش داده شود و فرعی از آن در سال اول، اما باید توجه شود که سایه‌ی آن اصل بر این فرع گسترده باشد. بنابراین درس‌ها طوری طرح شود که یک رابطه‌ی منطقی میان همه‌ی مطالب آن‌ها برقرار

باشد. هم‌چنین این برنامه باید با برنامه‌های درسی دیگر هماهنگی داشته باشد به طوری که مجموعه‌ی برنامه‌های درسی کمک‌کننده‌ی به یک‌دیگر باشند و هم‌دیگر را تأیید و تکمیل نمایند.

۶- توجه به دانش آموزان ویژه و استعداد‌های برتر

برنامه‌های درسی که برای عموم دانش‌آموزان و در سطح متوسط توانایی‌ها تنظیم می‌شود، باید فرصتی برای ظهور استعداد‌های برتر و خلاقیت‌های فردی افراد ایجاد کند. هم‌چنین به دانش‌آموزانی که توانایی آنان از حد متوسط پایین‌تر است، توجه خاص نموده و برای آن‌ها برنامه‌های ویژه‌ای تدارک ببیند.

۷- توجه به ویژگی‌های عصر جدید

برنامه‌ی درسی دینی باید به ویژگی‌های عصر جدید که عصر فناوری و ارتباطات است توجه کند. این ویژگی‌ها تأثیر بسزایی بر نگرش‌ها، سلیقه‌ها و گرایش‌های دانش‌آموزان و نوع زندگی آنان دارد. فناوری سبب شده که دانش‌آموزان در هر لحظه و هر مکان در معرض بمباران اطلاعات در عموم حوزه‌های علمی و نظری باشند. زندگی در این فضا، نیازمند یک برنامه‌ی تربیتی است که توانایی عقلی و خردمندی دانش‌آموزان را افزایش دهد تا در معرض بادهای و طوفان‌های تبلیغاتی نلغزند و نیز دلبستگی و عشق و محبت آنان را به خداوند، الگوهای دینی و مظاهر مذهبی بیشتر کنند تا در شیخون فرهنگی ایستادگی و مقاومت نمایند.

۸- ترسیم فضای مناسب مذهبی در آموزش

شیوه‌ی حاکم در ارائه درس‌ها به نحوی باشد که دانش‌آموز احساس کند در یک جامعه‌ی مذهبی حضور دارد و نسبت به جامعه‌ی خودش دارای وظیفه است و با عادات مذهبی آن جامعه آشناست. جامعه‌ای که در محله‌ی آن مسجد است، صدای اذان به گوش می‌رسد، شب‌های جمعه آن دعاست، روز جمعه نماز است، در معاشرت سلام می‌گویند، در عزای حسینی شرکت می‌نمایند، اعیاد دینی را مهم می‌گیرند، در معامله و تجارت انصاف و جوانمردی را بر خدعه و دروغ، معنا و حقیقت را بر دنیا و ظواهر ترجیح می‌دهند، کار را برای خدا می‌کنند، نماز را در مساجد و در اول وقت می‌خوانند، با قرآن انس دارند، یار ستم‌دیده و دشمن ظالمند، حقیقت طلب و با انصافند، به اهل بیت به عنوان محبین و محبوبین خداوند عشق می‌ورزند، رفتار خود را با آنان تطبیق می‌دهند، از دیدن منکراتی چون ظلم، تجاوز، بی‌عفتی و سایر رذائل اخلاقی متنفر می‌شوند و از دیدن امور معروفی چون عدل، پاکدامنی و سایر فضائل اخلاقی مسرور می‌گردند. در عین حال، باید آموزش به گونه‌ای باشد که دانش‌آموز بتواند این فضای آرمانی را با فضای واقعی مقایسه کند و فضای واقعی را نقد نماید. این امر سبب می‌شود که انگیزه‌ی وی برای حرکت به سمت فضای آرمانی و تغییر و اصلاح وضع موجود افزایش یابد.

۹- تقویت هویت اسلامی و ملی

دنیای امروز، دنیای ارتباطات، تداخل فرهنگ‌ها و کم رنگ شدن مرزهای هویتی است. در این شرایط، قدرت‌های استکباری حاکم بر جهان، می‌کوشند به یکسان‌سازی فرهنگ‌ها به نفع تمایلات قدرت طلبانه و مادی خود بپردازند. لذا با بهره‌گیری از فناوری‌های نو، تبلیغات، هنر، معنویت‌های دروغین و اندیشه‌های الحادی و سکولار، فرهنگ‌های ملی و مستقل را تضعیف کنند و جهان را به سود خود سامان دهند. درس دینی باید در جهت تقویت هویت اسلامی و ملی برنامه‌های خود را سامان دهند، درس دینی باید در جهت تقویت هویت اسلامی و ملی برنامه‌های خود را سامان دهد، برای تهاجمات مختلف فرهنگی راه حل ارائه نماید و در حد ظرفیت خود مانع تحقق اهداف دشمن شده و به تضعیف و نابودی فرهنگ الحادی جهان کمک نماید.

۱۰- انعطاف‌پذیری برنامه

از آنجا که درس تعلیمات دینی و قرآن یک درس عمومی برای دانش‌آموزان سراسر کشور در کلیه رشته‌هاست، باید از انعطاف لازم برخوردار باشد تا بتواند نیازهای مختلف اقلیمی، تفاوت‌های جنسیتی دختر و پسر، چالش‌های محیط‌های گوناگون اجتماعی را پوشش دهد و بر ای معلم این امکان را فراهم کند که بتواند در چارچوب برنامه و محتوای آموزشی تدوین شده به آن نیازها و چالش‌ها مناسب دهد.

۱۱- امکان توسعه و تکمیل و تجدیدنظر در برنامه

آموزش قرآن و تعلیمات دینی با دنیای متحول فکری، سیاسی، اجتماعی و اخلاقی جامعه پیوندی مستقیم و وثیق دارد و آن تحولات، اندیشه و عمل مخاطبین آموزش «دانش‌آموز» را به سرعت متأثر می‌نماید، لذا لازم است شورای برنامه‌ریزی درسی قرآن و تعلیمات دینی به طور مستمر تشکیل گردد و برنامه‌ی درسی را روز آمد نماید. البته تغییرات باید به نحوی انجام گیرد که آموزش را دچار تحولات روزمره نسازد و به اصل تداوم در آموزش لطمه وارد نیاورد.

۴- مفاهیم اساسی

مفاهیم اساسی این برنامه بر اساس سؤال‌های اساسی انسان و سؤال‌های متفرع بر آن تنظیم یافته است. این سؤال‌ها برخاسته از ویژگی انسان و جایگاه او در جهان هستی است. انسان، همانند همه‌ی موجودات جهان خلقت، برای هدفی آفریده شده است که آن هدف، کمال و سعادت او محسوب می‌شود. تفاوت اساسی انسان با سایر موجودات در این است که مسئولیت رسیدن به کمال و هدف خلقت بر دوش خودش نهاده شده است. یعنی انسان با اندیشه‌اش باید راه مستقیم رسیدن به کمال را تشخیص دهد، انتخاب کند و قدم در راه گذارد تا به هدف رسد. گر چه خداوند به عنوان هدایت‌گر انسان، راه را به آدمی نشان می‌دهد، اما انسان به علت داشتن قدرت اندیشه و انتخاب، مسئولیت رفتن را بر عهده دارد. در حقیقت دین، پاسخ خداوند به پرسش‌های اساسی انسان است که به طور فطری در نهاد خود دارد. این پرسش‌های اساسی و مفاهیم آنها عبارتند از:

- ۱- کیستم؟ ← انسان‌شناسی
- ۲- از کجا آمده‌ام؟ ← مبدأ (توحید)
- ۳- به کجا می‌روم؟ ← معاد
- ۴- در کجا هستم؟ ← جهان‌شناسی
- ۵- راهنمای من در مسیر زندگی کیست؟ ← راهنما (نبوت، امامت و ولایت فقیه)
- ۶- از کدامین راه؟ چگونه باید بروم؟ ← راه (برنامه دین)
- ۷- همراهان من چه کسانی هستند؟ ← جامعه (امت اسلامی)
- ۸- موانع و رهنان راه کدامند؟ ← دشمن‌شناسی

از آن جا که آغاز این سؤال‌ها در دوره‌ی راهنمایی است، می‌توان مفاهیم اساسی را از متن آن‌ها استخراج کرد و اهداف و موضوعات این درس را در پاسخ به این سؤال‌ها ترتیب داد. مزیت این ترتیب و تقسیم بندی آن است که انسان را موجودی پویا و در حال حرکت فرض می‌کند که برای رسیدن به مقصد و انجام حرکت درست نیازمند به راهنمایی است و آن چه به عنوان دین و راهنمایی الهی در اختیار او قرار می‌گیرد، پاسخی به سؤال‌های فطری اوست تا بتواند به

مقصد برسد. همان طور که امام علی علیه السلام در این عبارت خود به سه سؤال از این سؤال‌ها توجه داده و فرموده است: رحم الله امرءاً علم من این فی این و الی این^۱.

۵- اهداف کلی درس تعلیم و تربیت دینی دوره راهنمایی

ردیف	قلمرو	شناخت	باور و گرایش	عمل و رفتار
۱	مبدأ (خداشناسی)	۱- آشنایی بیش‌تر با برخی از نشانه‌های خداوند در جهان خلقت ۲- شناخت خداوند به عنوان قادر، مستعان، ناظر و غفار و ودود ۳- آشنایی با اصل عدل و نمونه‌های آن در جهان خلقت ۴- آشنایی با اصل توحید و نظام توحیدی و دوری از شرک	۱- تقویت ایمان به خداوند ۲- تقویت احساس نیاز به خداوند و پشتیبانی‌های او در زندگی ۳- تقویت ایمان و اعتقاد به اصل توحید و نظام عادلانه‌ی خلقت.	۱. تلاش برای تقویت ایمان به خداوند ۲. بیان درخواست‌ها و نیازهای خود با خدا
۲	معاد	۱. آشنایی بیش‌تر با اصل معاد و سرنوشت آدمی پس از مرگ و زندگی در جهان آخرت ۲. آشنایی بیش‌تر با آثار زندگی دنیوی در حیات اخروی ۳. آشنایی بیش‌تر با چگونگی کسب زاد راه برای حضور سعادت‌مندان در جهان آخرت	۱- تقویت ایمان به معاد و زندگی در جهان آخرت ۲- توجه به آثار زندگی دنیوی در حیات اخروی ۳- گرایش به اعمال شایسته در اثر اعتقاد به معاد	۱. تلاش برای انجام کردار شایسته برای رسیدن به سعادت اخروی

۱- اعلام الدین فی صفات المومنین، حسن بن ابی الحسن دیلمی، مؤسسه آل البیت، ص ۳۴۴

۳	انسان‌شناسی	۱. آشنایی بیش‌تر با ارج و محبوبیت انسان نزد خدا ۲. آشنایی با برخی از توانمندی‌ها و کاستی‌های خود ۳. آشنایی با ارزش زندگی و اغتنام فرصت	۱. احساس عزت نفس از عنایت خاص خداوند و منزلت انسان ۲. علاقه به برطرف کردن ضعف‌ها و کمبودهای ۳. وجودی خود با توجه به توانمندی‌های خود	۱. تلاش برای داشتن رفتار عزت‌منشانه ۲. تلاش برای به‌کارگیری توانمندی‌های خود در جهت رفع ضعف‌ها و کمبودهای خود و بهره‌مندی بهتر از زندگی
۴	جهان‌شناسی	۱-شناخت جهان به عنوان آیه و مخلوق خداوند ۲-آشنایی با جهان خلقت به عنوان بستر رشد و سازندگی انسان	۱-توجه به جهان هستی به عنوان آیت و نشانه‌ی خداوند ۲-توجه به جهان هستی به عنوان بستر رشد انسان	۱. تلاش برای استفاده مناسب از امکانات جهان خلقت در جهت رشد و تکامل
۵	راهنمایی، امامت و ولایت نبویه	۱-آشنایی بیش‌تر با نیاز آدمی به راهنمایی از جانب خداوند ۲-آشنایی بیش‌تر با پیامبر و امام به عنوان راهنمایان بزرگ انسان‌ها ۳-آشنایی بیش‌تر با شخصیت حضرت زهرا (س) ۴-آشنایی بیش‌تر با قرآن کریم به عنوان منشور هدایت انسان ۵-آشنایی با وظایف مسلمانان در عصر غیبت ۶-آشنایی با بعضی از اسوه‌های بزرگ دینی	۱-تقویت ایمان به هدایت‌های الهی ۲-تقویت ایمان به پیامبران و امامان (ع) و محبت به آنان و بهره‌مندی از راهنمایی آنان ۳-تقویت اشتیاق به ظهور امام عصر (عج) و زندگی در سایه‌ی رهبری ایشان ۴-گرایش به مطالعه و فهم قرآن کریم و بهره‌مندی از هدایت‌های آن	۱-تلاش برای بهره‌مندی از هدایت‌های الهی و پیامبران و امامان (ع) در زندگی ۲-کوشش برای اسوه‌قراردادن پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) و حضرت زهرا (س) ۳-تلاش برای انجام وظایف و مسئولیت‌های عصر غیبت و آماده ساختن خود برای ظهور امام عصر (عج) تلاش برای قرائت، فهم و تدبیر در آیات قرآن کریم

۶	راه (برنامه دینی)	۱- آشنایی بیش‌تر با ضرورت برنامه داشتن برای زندگی ۲- آشنایی بیش‌تر با دین اسلام، به عنوان بهترین و کامل‌ترین راه و برنامه زندگی ۳- آشنایی با برخی برنامه‌های دین اسلام در ارتباط با خدا، خود، جامعه و جهان خلقت	۱. تقویت علاقه به دین اسلام به عنوان راه صحیح زندگی و سعادت ۲. تقویت علاقه به انجام برنامه‌های دین اسلام در ارتباط با خدا، خود، جامعه و جهان خلقت	۱- تلاش برای قرار گرفتن در مسیر هدایت و بهره‌مندی از راهنمایی‌های خداوند ۲- تلاش در انجام برنامه‌های دین اسلام در ارتباط با خدا، خود، جامعه و جهان خلقت
۷	جامعه (امت اسلامی)	۱- آشنایی با برخی ویژگی‌های امت اسلامی و قابلیت‌های آن برای رشد و تکامل انسان ۲- آشنایی با برخی ویژگی‌های گذشته‌ی درخشان امت اسلامی برای ساختن آینده ۳- آشنایی با دشمنان امت اسلامی و برخی ویژگی‌های آنان	۱- احساس خرسندی به عنوان عضو امت اسلامی ۲- احساس خرسندی و افتخار نسبت به دوره درخشان تمدن اسلامی ۳- علاقه به احیای سربلندی‌های امت اسلامی ۴- احساس برائت از دشمنان	۱- تلاش برای بهره‌گیری از ویژگی‌های امت اسلامی برای رشد و تکامل خود ۲- تلاش برای انجام مسئولیت‌های خود نسبت به امت اسلامی و احیای افتخارات گذشته ۳- تلاش برای رفتار هوشیارانه در برابر دشمنان امت اسلامی
۸	دشمن‌شناسی	۱- آشنایی با برخی از دشمنان و عناصر مانع آفرین در درون و بیرون ۲- آشنایی با برخی از شیوه‌های مجاهدت و مقاومت در مقابل موانع هدایت	۱- احساس بی‌زاری نسبت به عوامل دوری از سعادت ۲- اشتیاق به مقاومت درمقابل موانع راه	۱- تلاش برای دور نگه‌داشتن خود و دیگران از موانع هدایت و ستیز و مقابله با آن‌ها

۶- اهداف درس تعلیم و تربیت دینی در پایه های تحصیلی دوره ی راهنمایی

۱- مبدا خداشناسی			
قلمرو	سال اول	سال دوم	سال سوم
شناختن	۱- آشنایی با توحید به عنوان اصل اول اصول دین ۲- آشنایی با ناظر بودن خداوند و تأثیر این آشنایی در بینش و عمل انسان	۱- آشنایی با زیبایی‌ها، تنوع، هماهنگی و نظم در خلقت ۲- آشنایی با اسماء قادر و مستعان خداوند و تأثیر این آشنایی در بینش و عمل انسان	۱- آشنایی با آثار اعتقاد به توحید یا شرک در بینش و عمل انسان ۲- آشنایی با معنای عدل به عنوان اصلی از اصول دین آشنایی با اسماء «غفار» و «ودود» و تأثیر این آشنایی در بینش و عمل انسان
باور و گرایش	۱- تقویت علاقه و انس به خداوند یگانه به عنوان تنها معبود انسان ۲- تقویت ایمان به خداوند یگانه به عنوان ناظری مهربان	۱- تقویت ایمان به یگانگی خداوند با توجه به نظم و زیبایی و هماهنگی موجود در نظام خلقت تقویت احساس نیاز به خداوند و بیان نیازها و خواست‌های خود با او	۱- تقویت ایمان به توحید و بی‌زاری از شرک ۲- احساس نیاز و اعتماد به غفاریت و مهربانی و عدالت خداوند و طلب بخشش خطاها و گناهان
رفتار و عمل	۱- تلاش برای انجام اعمال شایسته و ترک زشتی‌ها با توجه به ناظر و حاضر بودن خداوند یگانه	۱- تلاش برای شناخت بیش‌تر خداوند یگانه بر اساس هماهنگی و نظم عالم خلقت ۲- تلاش برای استعانت و یاری طلبی از خداوند به عنوان برترین یاور انسان در زندگی	۱- کوشش برای اصلاح خطاها و گناهان با اعتماد و یاری جستن از خداوند غفار و مهربان
	۲- معاد		
شناختن	۱- آشنایی با اصل معاد به عنوان یکی از اصول دین ۲- آشنایی با چگونگی زندگی در بهشت و جهنم و جایگاه بهشتیان و دوزخیان	۱- آشنایی با مرگ به عنوان پل ارتباط دهنده زندگی دنیوی و اخروی ۲- آشنایی با تأثیر عمل انسان در هنگام انتقال به جهان دیگر	۱. آشنایی با واقعه قیامت به عنوان شروع جهان آخرت ۲. آشنایی با تأثیر اعمال انسان در سعادت اخروی ۳. آشنایی با برخی از راه‌های تهیه زاد آخرت

باور و گرایش	۱- تقویت ایمان و اعتقاد به اصل معاد ۲- تشدید علاقه به زندگی در بهشت و بیزاری از دوزخ و دوزخیان	۱- کاهش احساس نامطلوب نسبت به مرگ به عنوان آغاز حیات جاوید ۲- تقویت امید به دریافت پاداش و راحتی در هنگام انتقال به جهان دیگر	۱- تقویت توجه به زندگی پس از مرگ ۲- تقویت علاقه به انجام اعمال خیر برای هر چه بهتر شدن زندگی پس از مرگ و کسب توشه‌ی آخرت
	۳- انسان شناسی		
شناختن	۱. آشنایی با برخی از نمودهای محبوبیت انسان در نزد خداوند ۲. آشنایی با برخی توانایی خود (قابلیت جسمانی به عنوان وسیله‌ای برای رشد انسان) ۳. آشنایی با برخی کاستی‌های انسان (عجول بودن و راههای غلبه بر آن)	۱. آشنایی با برخی توانایی‌ها (قابلیت تفکر و ثمرات آن در خداشناسی) ۲. آشنایی با مفهوم فرصت و عمر ۳. آشنایی با برخی کاستی‌های انسان (کم طاقتی و بی تابی و راههای غلبه بر آن)	۱. آشنایی با برخی توانایی‌های خود (قابلیت رشد و هدایت و ارتباط با دیگران) ۲. آشنایی با برخی کاستی‌های انسان (ناامیدی و راههای غلبه بر آن)
باور و گرایش	۱. علاقه و توجه به حفظ و محبوبیت خود نزد خداوند و سپاس‌گزاری از خداوند به خاطر بخشیدن قابلیت‌های جسمانی ۲. علاقه و تمایل برای دوری از عجله و شتابزدگی	۱- احساس رضایت از داشتن قابلیت تفکر ۲- دغدغه و تمایل جدی برای از دست ندادن فرصت‌ها و عمر گران مایه ۳- علاقه‌مندی به کاهش و کنترل کم طاقتی و بی‌تابی	۱. احساس رضایت از داشتن قابلیت رشد و هدایت الهی و ارتباط با دیگران و تمایل جدی برای استفاده صحیح از آن ۲. احساس امید با توجه به داشتن قابلیت رشد، هدایت الهی و ارتباط با دیگران

رفتار و عمل	۳. تلاش برای قدر دانی و حفظ محبوبیت خویش نزد خداوند متعال ۴. تلاش برای استفاده صحیح و تقویت قابلیت های جسمانی ۵. سعی در کاهش شتابزدگی و عجله در عین سرعت و دقت برای انجام درست کارها	۱. تلاش برای بهره‌وری بهتر از فرصت محدود زندگانی بر اساس برنامه‌ریزی دینی ۲. تلاش برای تقویت و استفاده صحیح از تفکر و ثمرات آن در زندگی و شکرگزاری این توانمندی ۳. سعی در کاهش و کنترل کم طاقتی و بی‌تابی برای ساختن زندگی سعادتمندانه	۳. تلاش برای استفاده از قابلیت رشد و هدایت الهی و ارتباط با دیگران برای زندگی سعادتمندانه و شکرگزاری از این توانمندی‌ها ۴. سعی در برطرف ساختن احساس «ناامیدی»
	۴-جهان شناسی		
شناخت		۱. آشنایی با زیبایی‌های زندگی در دنیا به عنوان بستر رشد و سازندگی انسان	۱. آشنایی با برخی از سنت‌های آفرینش مؤثر در زندگی انسان (تأثیر زمان ها، مکان‌ها و اعمال خاص)
باور و گرایش		۱- احساس شادمانی از درک زیبایی‌های گوناگون و ستایش خالق آن‌ها و بهره‌مندی صحیح از آن‌ها	۱. علاقه‌مندی به پیروی از سنت‌های آفرینش جهت زندگی سعادتمندانه
رفتار و عمل		۱-تلاش برای درک زیبایی‌های گوناگون جهان خلقت و بهره‌مندی صحیح از آن	۱-تلاش برای پیروی از سنت‌های آفرینش مؤثر در زندگی انسان
	۵-راهنما (نبوت، امامت، و ولایت		

شناختن	۱- آشنایی با انبیا به عنوان فرستادگان الهی برای راهنمایی انسان ۲- آشنایی با برخی ویژگی‌های اخلاقی پیامبران بزرگ ۳- آشنایی با برخی ویژگی‌های اخلاقی رسول خدا (ص) و حضرت فاطمه زهرا (س) و ائمه اطهار (ع) ۴- آشنایی با برخی از اسوه‌های گذشتۀ و حال مسلمان	۱- آشنایی با ضرورت نیاز آدمی به راهنمایی خداوند و معنای نبوت ۲- آشنایی با برخی از ویژگی‌های اجتماعی رسول خدا (ص)، حضرت فاطمه زهرا (س) و ائمه اطهار (ع) ۳- شناخت امام زمان (عج) به عنوان امام زنده و حاضر و ناظر ۴- آشنایی با برخی از اسوه‌های گذشته و حال مسلمان	۱- آشنایی با رسول خدا (ص) به عنوان آخرین پیامبر ۲- آشنایی با کتاب قرآن به عنوان کتاب هدایت ۳- آشنایی با شیوه هدایت و رهبری انسان‌ها بعد از رسول خدا (ص) ۴- آشنایی با شیوه هدایت و رهبری انسان‌ها در عصر غیبت ۵- آشنایی با امام خمینی (ره) به عنوان رهبر و ولی جامعه اسلامی ۶- آشنایی با برخی از اسوه‌های گذشته و حال مسلمان
نور و گرایش	۱- تقویت علاقه و قدرشناسی نسبت به فرستادگان الهی و پیروی از آن‌ها ۲- تقویت محبت و گرایش به رسول خدا، حضرت فاطمه زهرا (س) و ائمه اطهار علاقه و گرایش به اسوه‌های مسلمان	۱- احساس نیاز به راهنمایی خداوند در طول زندگی ۲- گرایش به تبعیت از رسول خدا (ص)، حضرت فاطمه زهرا (س) و ائمه اطهار (ع) در زندگی اجتماعی ۳- احساس علاقه به راز و نیاز و توسل به امام زمان (عج) به عنوان امام زنده و تقویت علاقه‌مندی به ایشان تقویت علاقه‌مندی و گرایش به الگو قرار دادن اسوه‌های مسلمان	۱- تقویت محبت و ایمان به رسول خدا و گرایش به پیروی از ایشان به عنوان آخرین پیامبر الهی و راهنمایان پس از ایشان ۲- تقویت علاقه‌مندی به بهره‌گیری از هدایت‌گری‌های قرآن ۳- تقویت اشتیاق برای بهره‌مندی از هدایت‌های امام زمان (عج) در زمان غیبت ۴- احساس علاقه، احترام و سپاسگزاری به امام خمینی (ره) به جهت گسترش دینداری در عصر حاضر تقویت علاقه‌مندی و گرایش به الگو قرار دادن اسوه‌های مسلمان

رفتار و عمل	۱- سعی در بزرگداشت پیامبران الهی و اسوه قراردادن آن‌ها	۱- تلاش برای بهره‌مندی از هدایت‌های الهی	۱- سعی در سرمشق قرار دادن پیامبر اکرم (ص) و ائمه‌ی اطهار (ع) و پیروی از ایشان
	۲- تلاش برای پیروی و سرمشق قرار دادن معصومین بزرگوار (ع) در اخلاق و معرفی آنان به دیگران	۲- تلاش برای سرمشق قرار دادن سیره‌ی معصومین (ع) در زندگی اجتماعی	۲- تلاش برای درک معنای آیاتی از قرآن کریم به منظور بهره‌مندی از هدایت‌های قرآن
	تلاش برای سرمشق قرار دادن اسوه‌های مسلمان و معرفی آنان به دیگران	۳- تلاش برای برقراری ارتباط معنوی بیش‌تر با امام عصر (عج) به عنوان امام زنده و حاضر و ناظر تلاش برای سرمشق قرار دادن اسوه‌های مسلمان و معرفی آنان به دیگران	۳- تلاش برای پیروی بیش از پیش از امام زمان (عج) و کسب رضایت ایشان تلاش برای شناخت بیش‌تر امام خمینی (ره) جهت سرمشق قرار دادن ایشان

۶- راه (برنامه دین)			
۱. آشنایی با دین به عنوان تنها برنامه‌ی زندگی ۲. آشنایی با احکام تکلیف و تقلید ۳. آشنایی با برخی از دعا‌های مأثور از معصومین بزرگوار ۴. آشنایی با مفهوم و ضرورت امانت داری ۵. آشنایی با ضرورت عفاف و حجاب و حدود آن ۶. آشنایی با برخی از ویژگی‌ها و احکام دوران بلوغ ۷. آشنایی با وظایف فرزندان نسبت به والدین ۸. آشنایی با مفهوم حسد و راه‌های رفع آن ۹. آشنایی با برخی از احکام و آداب نماز	۱. آشنایی با ضرورت کوشش و تلاش در زندگی و کسب مال حلال ۲. آشنایی با روزه و برخی احکام آن ۳. آشنایی با برخی از آداب زیارت ۴. آشنایی با برخی از احکام غسل ۵. آشنایی با ضرورت و شیوه‌های نگهداری و حفاظت محیط زیست ۶. آشنایی با مفهوم حق الناس و ضرورت توجه به آن ۷. آشنایی با سخاوت و تأثیر آن در جامعه ۸. آشنایی با برخی از احکام و آداب نماز	۱. آشنایی با اهمیت نماز و نماز جمعه و جماعت و برخی احکام آن ۲. آشنایی با برخی از احکام طهارت و نجاست ۳. آشنایی با مفهوم و ضرورت وفای به عهد ۴. آشنایی با مفهوم و ضرورت راستگویی و صداقت ۵. آشنایی با ضرورت تشکر و قدردانی از دیگران	تعلیم

باور و گرایش	۱. تقویت علاقه‌مندی برای به جا آوردن نماز، نماز جمعه و نماز جماعت ۲. تقویت علاقه‌مندی به رعایت برخی از احکام طهارت و نجاست ۳. تقویت علاقه‌مندی نسبت به وفای به عهد و صداقت احساس وظیفه برای قدردانی و تشکر از دیگران	۱. علاقه‌مندی به کوشش و تلاش در زندگی و کسب مال حلال ۲. تقویت علاقه‌مندی به گرفتن روزه‌های واجب با رعایت احکام آن ۳. اشتیاق و آرزو برای زیارت مَشاهد مشرفه ۴. احساس مسئولیت نسبت به حفظ محیط زیست ۵. احساس وظیفه برای رعایت حق الناس ۶. تقویت علاقه‌مندی با ضابطه برای سخاوت و بخشش اموال تقویت علاقه‌مندی برای به جا آوردن نماز و انجام غسل	۱. توجه و علاقه‌مندی به دین به عنوان کامل‌ترین برنامه زندگی ۲. تقویت گرایش به انتخاب مرجع جامع الشرایط ۳. احساس نیاز به گفت و گو با خدا از طریق دعا‌های ماثور معصومین (ع) ۴. احساس وظیفه نسبت به ادای امانت‌ها ۵. احساس نیاز به حفظ عفاف و حجاب ۶. تقویت توجه به احکام خاص دوران بلوغ ۷. تقویت احساس وظیفه نسبت به والدین ۸. احساس انزجار نسبت به حسادت و علاقه‌مندی، به برطرف کردن آن تقویت علاقه‌مندی برای به جا آوردن نماز با توجه به احکام آموخته شده
---------------------	--	---	--

دینار و عمل	۱. تلاش برای به جا آوردن صحیح نماز، نماز جمعه و نماز جماعت و تلاش برای رعایت برخی از احکام طهارت و نجاسات ۲. تلاش بر پابندی بر عهدها و پیمان های فردی و جمعی و صداقت در زندگی ۳. تلاش برای سپاسگزاری و قدردانی از لطف دیگران	۱. دوری از تنبلی و سستی و اهل تلاش و کار بودن و کسب مال حلال ۲. سعی در گرفتن روزه های واجب با توجه به احکام آن ۳. تلاش در زیارت کردن مَشاهد مشرفه با رعایت برخی از آداب زیارت ۴. اهتمام بر حفظ محیط زیست ۵. اهتمام در رعایت حق الناس و سعی در سخاوت و بخشش تمرین و ممارست در به جای آوردن نماز با توجه به احکام آموخته شده	۱. تلاش برای فهم صحیح دین به عنوان برنامه زندگی ۲. تلاش برای انتخاب مرجع تقلید جامع الشرایط و تقلید از او ۳. انس و مداومت بر برخی از دعا های معصومین (ع) ۴. تلاش بر حفظ و ادای امانت دیگران ۵. حفظ عفاف و رعایت حدود معاشرت با نامحرم ۶. تلاش برای برخورد مناسب با بلوغ جسمی و روحی و رعایت احکام دوران بلوغ ۷. تلاش برای کسب رضایت الهی از طریق جلب رضایت والدین ۸. تلاش برای دوری از عوامل حسادت و ترک آن تمرین و ممارست در به جای آوردن نماز با توجه به احکام آموخته شده
	۷- دشمن شناسی		
تنبلی	۱. آشنایی با ضرورت و نتایج شناخت دشمنان و موانع و خطرات در راه ۲. شناخت برخی از موانع درونی و بیرونی (تنبلی و دوستان ناباب) و واکنش صحیح نسبت به آنها	۱. آشنایی با برخی موانع درونی مانند: عادت های ناپسند و راه های مبارزه با آنها ۲. آشنایی با برخی موانع بیرونی (سرگرمی های غافل کننده) و برخورد صحیح نسبت به آنها	۱. آشنایی با برخی از موانع درونی مانند دوستی های بدون معیار، هوس های زودگذر و تخریب کننده و راه های مبارزه با آن ۲. شناخت با برخی از دشمنان بیرونی و موانع بیرونی (وسوسه های شیطان، خواندنی ها و دیدنی ها و شنیدنی های نامناسب)

۱-احساس نیاز نسبت به شناخت دشمنان و خطرات راه ۲-علاقه‌مندی به دوری از موانع درونی و بیرونی با توجه به نتایج	۱-احساس نیاز نسبت به شناخت دشمنان و خطرات راه ۲-علاقه‌مندی به دوری از موانع درونی و بیرونی با توجه به نتایج	۱-احساس نیاز نسبت به شناخت دشمنان و خطرات راه ۲-علاقه‌مندی به دوری از موانع درونی و بیرونی با توجه به نتایج	۱-احساس دوری نسبت به برخی از موانع درونی ۲-تقویت تنفر و بیزاری نسبت به موانع بیرونی و درونی مذکور
۱-تلاش برای شناخت موانع و خطرات راه ۲-تلاش برای مقابله با برخی از موانع درونی و بیرونی با توجه به نتایج شناخت خطرات راه	۱-تلاش برای مقابله با عادت‌های ناپسند ۲-تلاش برای مقابله با سرگرمی‌های غافل‌کننده	۱-تلاش برای مقابله با عادت‌های ناپسند ۲-تلاش برای مقابله با سرگرمی‌های غافل‌کننده	۱-تلاش برای مقابله با موانع درونی تلاش برای مقابله با دشمنان و موانع بیرونی
۸-جامعه (امت اسلامی)			
۱. آشنایی با نمونه‌هایی از تعاون و برادری ۲. آشنایی با برخی از نمونه‌های علم دوستی مسلمانان و کمک آن‌ها به بشریت	۱-آشنایی با برخی از ویژگی‌ها و شعائر خاص جامعه‌ی اسلامی برای رشد انسان (اعیاد و مراسم مذهبی، اذان، طهارت، نمازهای جمعه و جماعت و توجه به محرومان)	۱- آشنایی با نمونه‌های درخشان تاریخ مسلمانان (مانند هنر، انقلاب‌اسلامی، دفاع مقدس) ۲. شناخت دشمنان امت اسلامی	
۱. تقویت احساس همدلی و تعاون و برادری و هم‌دردی با مسلمانان علاقه‌مندی به انجام فعالیت‌های علمی و اعتلای علمی جامعه مسلمانان	۱.احساس خرسندی و علاقه به ویژگی‌ها و شعائر جامعه اسلامی احساس رضایت و سربلندی نسبت به ویژگی‌های خاص جامعه اسلامی	۱. احساس افتخار به دین اسلام با توجه به نمونه های درخشان در تاریخ اسلام و تمایل به تجدید آن احساس برائت از دشمنان اسلام	

۷- اهداف دوره‌ی راهنمایی مصوب شورای عالی و نسبت آن با درس تعلیم و تربیت دینی

یکی از اصلی ترین منابع برای تدوین راهنمای برنامه‌ی درسی و در راس آن اهداف آموزشی، اهداف مصوب شورای عالی می باشد . در این بخش هم پوشانی و هماهنگی میان اهداف مصوب شورای عالی و اهداف برنامه ارائه می گردد.

اعتقادی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دوره ی راهنمایی تحصیلی
۱	اصول دین را باور دارد و بر مبنای آن عمل می کند .	(مبداء، هدف ۱، ۲ در پایه ی اول، هدف ۱و۲ در پایه ی دوم، هدف ۱ و ۲و۳ در پایه سوم (معاد، هدف ۱، ۲ در پایه ی اول، هدف ۱و۲ در پایه ی دوم، هدف ۱ و ۲و۳ در پایه سوم (راهنما، هدف ۱، در پایه ی اول، هدف ۱و۲ در پایه ی دوم، هدف ۱ در پایه سوم
۲	خدا را به دلیل ربوبیت شایسته اطاعت می داند .	(مبداء، هدف ۲ در پایه ی اول، در حیطه رفتار و عمل، هدف ۲ در پایه ی دوم در حیطه ی رفتار و عمل، هدف ۱ و ۲و۳ در پایه سوم در حیطه رفتار و عمل انسان شناسی، هدف ۱ و ۲ و ۳ در پایه اول، هدف ۱ و ۲و۳ در پایه دوم، هدف ۱ و ۲ در پایه سوم – علاوه بر آن هدف در حیطه رفتار و عمل تمامی بخشهای سه سال اطاعت از دستورهای خداست
۳	با انبیاء و ائمه معصومین (ع) آشنایی دارد و به مطالعه زندگی آنها علاقه نشان می دهد.	بخش راهنما، هدف ۱و۲و۳ در پایه اول،هدف ۱ و ۲ و ۳ و ۴ در پایه ی دوم، هدف ۱و۲و۳ در پایه سوم، علاوه بر آن به عنوان یک هدف نگرشی در کل کلاسهای سه سال دنبال می شود .
۴	با ولایت فقیه آشنایی دارد و رابطه آن را با امامت می داند .	بخش راهنما، هدف ۳و۴و۵ در پایه ی سوم
۵	به رعایت تولی و تبری توجه دارد.	بخش راهنما، هدف ۲و۳ در پایه اول، هدف ۳و۴ در پایه دوم، هدف ۴ و ۱ در پایه سوم در حیطه نگرشی – در بخش جامعه، هدف ۱در پایه اول و هدف ۲ در پایه سوم
۶	با اولیای دین بزرگان و شخصیت های اسلامی آشنایی دارد و به مطالعه زندگی آنها علاقه نشان می دهد .	(در بخش راهنما، هدف ۴، در پایه اول، هدف ۵ در پایه دوم، هدف ۵و۶ در پایه سوم (در بخش جامعه، هدف ۲ در پایه اول، هدف ۱ در پایه سوم)
۷	به قیامت و حساب در آن روز باور دارد و خود را در رابطه با اعمالش در نزد خداوند مسئول می داند	(بخش معاد در هر سه پایه، در بخش مبدا هدف ۲ در پایه اول، هدف ۲ د رپایه دوم و هدف ۲ و ۳ در پایه سوم)
۸	نماز را مهم ترین راه ارتباط با خدا می داند	(در بخش راه، هدف ۱و۵در پایه اول، هدف ۸ در پایه دو،

	و به خواندن نمازهای پنج گانه عادت کرده است	هدف ۱۰ در پایه سوم در بخش جامعه، هدف ۱ در پایه دو)
۹	قرآن را صحیح قرائت می کند و با برخی قصص آن آشناست.	در بخش راهنما، هدف ۲ در پایه سوم، علاوه بر آن به نحو رویکردی در تألیف از قصص قرآنی استفاده خواهد شد .
۱۰	با تاریخ صدر اسلام آشناست و به آن علاقه نشان می دهد	در بخش راهنما، هدف ۳ در پایه اول، هدف ۳و۴ در پایه دوم، هدف ۱در پایه سوم
۱۱	فروع دین را می داند	بخش راه در همه پایه‌ها
۱۲	می تواند از رساله ی عملیه خاص سنین خود استفاده کند .	در بخش راه هدف ۱و۲ در پایه اول، هدف ۸ در پایه دوم، هدف ۱۰ در پایه سوم)
۱۳	احکام تقلید را می داند و مرجعی برای خود انتخاب کرده است	(در بخش راه هدف ۲ در پایه سوم)
۱۴	احکام مربوط به محرم و نامحرم را رعایت می کند	(در بخش راه، هدف ۶ در پایه سوم)
۱۵	به انجام امر به معروف و نهی از منکر علاقه نشان می دهد .	(در بخش دشمن شناسی، هدف ۲ در پایه اول، دوم و سوم)
۱۶	معنای جهاد و شهادت را می داند و به حضور در صحنه های دفاع از دین علاقه نشان می دهد .	در بخش جامعه، هدف ۲ در پایه سوم
۱۷	زمانها و مکانهای مقدس را می شناسد و به وظیفه خود در مقابل آن عمل می نماید .	(بخش جامعه، هدف اول، پایه دو، بخش ظرف هدف اول پایه سوم)
۱۸	در مسجد با رغبت حضور می یابد و در برنامه های عبادی، فرهنگی و اجتماعی آن شرکت فعالانه دارد.	در بخش جامعه، هدف ۱ در پایه اول، هدف ۱ در پایه دوم در بخش راه هدف ۱ در پایه اول، هدف ۳ در پایه دو، هدف ۳و۴در پایه سوم

علمی و آموزشی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دوره ی راهنمایی تحصیلی
۱	نسبت به پدیده های علمی، محیطی و تجربی حساس است و ارتباط آنها را درک می کند .	بخش جهان شناسی هدف ۱ پایه دوم، علاوه بر این از مهارت های فرعی مورد توجه کلیه پایه ها می باشد .
۲	اطلاعات لازم رادر حوزه های علوم طبیعی، انسانی و اجتماعی کسب کرده و به نقش علوم و کاربرد آنها در پیشرفت جامعه آگاه است	بخش جامعه هدف ۱ پایه اول
۳	با زبان و ادب فارسی مأنوس است و در کاربرد	از مهارت های فرعی در کلیه پایه ها می باشد .

	مهارت‌های زبانی و استفاده از متون ساده ادبی توانایی دارد .	
۴	با زبان عربی برای فهم بهتر قرآن و احادیث و ادعیه و ادبیات فارسی تا حدودی آشناست.	یکی از رویکردهای متخذ در برنامه، رویکرد هماهنگ‌سازی میان درس دینی و عربی و قرآن است البته به نحو خاص می‌توان در بخش راهنما هدف ۲ پایه سوم، در بخش راه هدف ۳ و ۴ در پایه سوم اشاره کرد .
۵	می‌تواند از رسانه های ارتباطی برای کسب اطلاعات استفاده کند .	به عنوان یک مهارت در تمامی پایه ها بر اساس رویکرد استفاده از فناوری می‌باشد
۶	جامعه خود را می‌شناسد و برای زندگی در جامعه مهارت کافی دارد	کلیه اهداف بخش جامعه و کلیه اهداف بخش انسان‌شناسی و کلیه اهداف بخش راه در تمامی پایه‌ها به طور مستقیم چگونه زیستن اسلامی را می‌آموزد .
۷	روحیه علمی، قدرت استدلال و تفکر انتقادی و خلاق دارد	از مهارت‌های مورد توجه در هر سه پایه می‌باشد
۸	نحوه یادگیری خود را می‌فهمند	از مهارت‌های مورد توجه در هر سه پایه می‌باشد
۹	شیوه صحیح مطالعه و تحقیق را می‌داند	از مهارت‌های مورد توجه در هر سه پایه می‌باشد
۱۰	به تفکر و مباحثه علاقه مند است و با روش تحقیق آشنایی عملی دارد	از مهارت‌های مورد توجه در هر سه پایه می‌باشد

سیاسی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دوره راهنمایی تحصیلی
۱	تفاوت حکومت دینی مبتنی بر ولایت فقیه را با سایر حکومت ها می‌داند	بخش راهنما، هدف ۴، پایه سوم
۲	با تاریخ سیاسی معاصر ایران و مبارزات سیاسی بنیان گذار جمهوری اسلامی ایران آشنایی دارد	بخش راهنما، هدف ۵، پایه سوم
۳	نسبت به سرنوشت مسلمانان جهان حساس است	بخش جامعه، هدف ۱، پایه اول
۴	راه های حفظ استقلال، آزادی و عدم وابستگی را می‌شناسد	بخش جامعه، هدف ۲، پایه اول، هدف ۱، پایه دوم، هدف ۱ و ۲، پایه سوم
۵	دارای روحیه سلحشوری و دفاع از کیان کشور اسلامی است	بخش جامعه هدف ۲، پایه سوم
۶	در مواجهه با تبلیغات دشمنان میهن اسلامی از خود هوشیاری نشان می‌دهد	بخش جامعه ی هدف ۲، پایه سوم
۷	با فعالیت های سیاسی و شیوه مبارزه پیامبران و ائمه معصومین (ع) در دفاع از حق، آشناست	بخش راهنما، هدف، ۳ و ۴، پایه سوم، هدف ۲، پایه اول

اقتصادی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دورهٔ راهنمایی تحصیلی
۱	ارزش کار را برای بهبود و وضعیت فردی و اجتماعی می‌داند	بخش راه، هدف ۱، پایهٔ دوم
۲	اهمیت آمادگی برای کار بیشتر و پرهیز از راحت طلبی را در پیشرفت اقتصادی جامعه می‌داند	بخش راه، هدف ۱، پایهٔ دوم، بخش دشمن‌شناسی، هدف ۲، پایهٔ اول
۳	نسبت به حفظ و توسعه منابع اقتصادی ملی و منطقه ای خود حساس است	بخش راه، هدف ۶، پایهٔ دوم

زیستی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دورهٔ راهنمایی تحصیلی
۱	با بهداشت فردی و اجتماعی آشناست و آن را رعایت می‌کند	بخش انسان‌شناسی، هدف ۲، پایهٔ اول
۲	در حفظ و احیای محیط زیست کوشش می‌کند	بخش راه، هدف ۵، پایهٔ دوم
۳	برای حفظ و سلامتی خود ورزش می‌کند و در رشتهٔ ورزشی مورد علاقهٔ خود دارای مهارت نسبی است	بخش انسان‌شناسی، هدف ۱ و ۲، پایهٔ اول

فرهنگی هنری

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دورهٔ راهنمایی تحصیلی
۱	با استعداد های خود آشناست و سعی در پرورش آنها دارد	بخش انسان‌شناسی، هدف ۲، پایهٔ اول، پایهٔ سوم
۲	ابعاد زیبایی را در مخلوقات الهی توصیف می‌کند	بخش جهان‌شناسی، هدف ۱، پایه‌ی دوم
۳	از مشاهده بررسی آثار هنری لذت می‌برد	از اهداف فرعی در تمامی پایه‌ها می‌باشد
۴	با استعداد های هنری خود آشناست و سعی در پرورش آنها دارد	بخش انسان‌شناسی، هدف ۱، پایه‌ی سوم
۵	با برخی از هنرهای اسلامی و ایرانی آشناست	بخش جامعه، هدف ۱، پایه‌ی سوم
۶	با فرهنگ و آداب و سنن مطلوب جامعه آشناست و نسبت به آنها احساس تعهد می‌کند	بخش جامعه، هدف ۱، پایه‌ی دوم

اجتماعی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دورهٔ راهنمایی تحصیلی
۱	وظایف خود را مقابل دوستان، همسایگان و خانواده رعایت می‌کند .	بخش راه، هدف ۸، پایه‌ی سوم، بخش دشمن‌شناسی، هدف ۲، پایه‌ی اول و هدف ۱ پایه‌ی سوم
۲	در انجام کارها از دیگران کمک می‌گیرد و به دیگران کمک می‌کند.	بخش جامعه، هدف ۱، پایه‌ی اول، هدف ۱، پایه‌ی دوم
۳	در کارهای گروهی و اجتماعی شرکت می‌کند و به اهمیت نقش رهبری و وظایف اعضا واقف است	بخش جامعه، هدف، ۱، پایه‌ی اول

۴	برای کسب موفقیت تلاش می کند و از موفقیت دیگران نیز شاد می شود	بخش راه، هدف ۱، پایه‌ی دوم
۵	با معنی اיתار آشنا است و در موقع لزوم از خود گذشتگی می کند .	بخش جامعه، هدف ۲، پایه‌ی سوم
۶	در برابر خدمت دیگران قدر شناس است و از آنها تشکر می کند .	بخش راه، هدف ۵، پایه‌ی اول
۷	خدمت کردن به مردم و میهن را وظیفه می داند .	بخش جامعه، هدف ۱، پایه‌ی اول

اخلاقی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دورهٔ راهنمایی تحصیلی
۱	راستگو، امانت‌دار و رازنگهدار است.	(بخش راه، هدف ۳ و ۴، در پایه‌ی اول، هدف ۵، در پایه‌ی سوم)
۲	به ارزش‌های اخلاقی علاقه نشان می‌دهد.	اغلب اهداف دربخش راه به این موضوع اختصاص دارد.
۳	به ارزش‌ها و توانایی‌های خودآگاه و سعی در پرورش آن‌ها دارد.	(بخش انسان‌شناسی در هر سه پایه)
۴	دختری عفیف و با حياء و پسری شجاع و غيور است.	(بخش راه، هدف ۶، در پایه سوم، در بخش جامعه،هدف ۲، درپایه سوم)
۵	اطاعت از والدین را وظیفه می‌داند.	(در بخش راه، هدف ۸، در پایه‌ی سوم)
۶	موفقیت دیگران را ارج می‌نهد و خود نیز برای رسیدن به موفقیت تلاش می‌کند.	در بخش راه، هدف ۵، در بخش دشمن‌شناسی، هدف ۲ در پایه‌ی اول)
۷	به دیگران کمک می‌کند و در رفع ضعف‌های آن‌ها می‌کوشد.	(بخش جامعه، هدف ۱، در پایه‌ی اول، هدف ۲، در پایه‌ی دوم)
۸	اوقات فراغت خود را با فعالیت‌های مناسب پر می‌کند.	در بخش دشمن‌شناسی، هدف ۲، در پایه‌ی دوم، هدف ۲ در پایه‌ی سوم)
۹	به دیگران کمک می‌کند و در رفع ضعف‌های آن‌ها می‌کوشد.	(بخش جامعه دشمن‌شناسی، هدف ۱، پایه‌ی اول، هدف ۱، پایه‌ی دوم)
۱۰	کاری از دیگران خواستن را مگر در صورت ناچاری امری ناپسند می‌داند.	(بخش دشمن‌شناسی، هدف ۲، پایه‌ی اول، مفهوم تنبلی) (بخش راه، هدف ۱، پایه‌ی دوم)
۱۱	به پیشرفت کشور خود و هم وطنانش اهمیت می‌دهد و یکپارچگی ملی را با ارزش می‌داند.	(بخش جامعه تمامی اهداف و در هر سه پایه)

۱۲	قبل از عمل فکر می‌کند.	(بخش انسان‌شناسی، هدف ۳، پایه‌ی اول، هدف ۱ و ۲، پایه‌ی دوم)
۱۳	خوب را از بد تشخیص می‌دهد و گرایش به خوبی دارد.	این هدف نهایی و مقصد آموزشی از این درس می‌باشد.
۱۴	رفتاری متعادل دارد و سعی می‌کند بر احساسات خود تسلط یابد.	بخش انسان‌شناسی، هدف ۳، پایه‌ی اول، هدف ۳، پایه‌ی دوم، هدف ۳، پایه‌ی سوم.

۸- اهداف فرعی (کارکرد ثانویه)

گرچه ساختار راهنمای برنامه‌ی درسی جدید در مورد تحقق بخشیدن به اهداف مصوب شورای عالی در درجه‌ی اول در بخش های اعتقادی و اخلاقی اما به علت همه جانبه بودن تعلیم و تربیت اسلامی در کنار اهداف اصلی به نحو فرایندی اهداف فرعی دیگر به نحو آگاهانه و بر اساس انتخاب کارشناسان محقق می گردد که به شرح ذیل می باشد .

ردیف	درس	اهداف	نسبت با راهنمای برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی
۱	قرآن	- توانایی روان خوانی قرآن کریم - توانایی ترجمه آیات ساده با توجه به مفاهیم آن . - آشنایی با کتاب قرآن به عنوان کتاب هدایت	در هر سه پایه‌ی دوره‌ی راهنمای و به نحو تلفیقی در محتوای آموزشی مندرج می باشد . بخش راهنما، پایه‌ی سوم، هدف ۲
۲	ادبیات فارسی	- آشنایی با زبان معیار و زبان گفتار - آشنایی با مهارت های نگارشی - تقویت مهارت گوش دادن - تقویت مهارت های سخن گفتن - تقویت مهارت های خواندن و نوشتن - آشنایی بیشتر با متون ادبی	در هر سه پایه‌ی دوره‌ی راهنمایی و با توجه به رویکرد فعال و دانش آموز محور اهداف مذکور تحقق می یابد .
۳	علوم	- توانایی انجام مشاهدات و استنتاج های ساده علمی - تقویت وظایف فردی و اجتماعی در حفظ محیط زیست - رعایت بهداشت فردی و اجتماعی - تقویت روحیه کنجکاوی و جستجو گری نسبت به کل جهان	بخش مبدا، پایه‌ی دوم، هدف ۱ بخش راه، پایه‌ی دوم، هدف ۵ بخش انسان شناسی، پایه‌ی اول، هدف دوم بخش جهان شناسی، هدف ۱، سال دوم و در تمامی پایه ها
۴	آمادگی دفاعی	- توانایی مقابله با دشمنان امت اسلامی	بخش راه، پایه‌ی دوم، هدف ۵

۵	تعلیمات اجتماعی	- تلاش در حفظ محیط زیست - علاقمند به کار و کوشش - رعایت حقوق دوستان و والدین - آشنایی با ویژگی های جامعه‌ی اسلامی و تلاش در حفظ آن‌ها	بخش راه، پایه‌ی دوم، هدف ۵ بخش راه، پایه‌ی دوم، هدف ۱ بخش راه، پایه‌ی سوم بخش دشمن‌شناسی پایه‌ی اول، هدف دوم، پایه‌ی سوم، هدف اول بخش جامعه، پایه‌ی دوم، هدف ۱
۶	تاریخ	- آشنایی با تاریخ عصر بعثت و امامان معصوم (ع) - آشنایی با تاریخ معاصر و نقش امام خمینی در آن	بخش راهنما پایه‌ی سوم، هدف ۱، ۳، ۶ بخش راهنما، پایه‌ی سوم، هدف ۵
۷	ورزش	- آشنایی با قابلیت جسمانی و تلاش برای استفاده صحیح و تقویت آن	بخش انسان‌شناسی، پایه اول، هدف ۲
۸	عربی	- تقویت توانایی خواندن و درک جملات و عبارات عربی مانند آیات و روایات	در تمامی پایه ها وجود دارد.
۹	هنر	- تقویت حس زیبایی شناسی - تقویت روحیه خلاقیت و نوآوری	محتوای تمامی پایه ها
۱۰	بین رشته ای (عمومی)	- تقویت مهارت‌های کار گروهی - تقویت مهارت‌های کسب اطلاعات - تقویت روحیه ی پشتکار و تلاش برای رسیدن به هدف - آشنایی مقدماتی باتحقیق و پژوهش - تقویت علاقه و نگرش مثبت به مطالعه کتاب‌های متناسب - تقویت مهارت‌های نقد و تحلیل	محتوای تمامی پایه ها

۹-انتظارات درس تعلیم و تربیت دینی از سایر دروس

تعلیم و تربیت دینی یک تربیت همه جانبه و کامل است و تمام ابعاد وجودی انسان را در برمی‌گیرد؛ زیرا این تربیت به منظور تحقق مقصد و غایت بنیادی و اصلی انسان است، مقصد و غایتی که بر سایر مقاصد و اهداف پرتو می‌افکند و به آن‌ها جهت می‌دهد؛ زیرا این تربیت مربوط به همان هدفی است که انسان برای آن خلق شده و همه‌ی ابعاد وجودی انسان برای رسیدن به آن هدف به انسان اعطا شده است.

اهمیت این موضوع وقتی بیش‌تر می‌شود که به یکپارچگی و وحدت شخصیت انسان توجه نماییم و رشد هماهنگ، هم سو و هم جهت را دنبال کنیم بنابراین ضروری است تربیت اجتماعی، تربیت هنری، تربیت علمی و سایر ابعاد آن در راستای این تربیت بنیادین سامان‌دهی و برنامه‌ریزی شوند. با توجه به موارد فوق لازم است سایر برنامه‌های درسی در جهت یاری رساندن به تربیت دینی تدوین شوند. البته تربیت دینی مساوی با درس تعلیم و تربیت دینی نیست، اما این درس و معلم آن می‌تواند

کانون چنین تربیتی واقع شود و سایر برنامه‌ها را با خود هماهنگ و همراه نماید. از این رو انتظارات این برنامه از سایر برنامه‌های درسی به اجمال، به شرح زیر اعلام می‌گردد:

ردیف	درس	انتظارات
۱	آموزش قرآن	هماهنگی آیات انتخابی هر سال با موضوعات درس دینی در همان سال هماهنگی محتوایی میان موضوعات طرح شده در درس قرآن با این برنامه
۲	زبان و ادبیات فارسی و عربی	پرداختن به مفاهیم اخلاقی در قالب داستان و حکایت‌های تاریخی (غیبت، دروغ‌گویی، رباکاری، سخن‌چینی، ادب) پرداختن به مفاهیم اجتماعی دینی در قالب داستان و حکایت‌های تاریخی (نفاق، ولایت‌مداری، رابطه بین مؤمنین، رابطه‌ی خانوادگی، ارتقای سطح درک دانش‌آموزان از مضامین اشعار، ارائه اشعار دارای مفاهیم غنی ارتقای سطح دانش‌آموزان در درک ادبیات دینی و عرفانی مندرج در اشعار امثال حافظ و مولوی استفاده از آیات و احادیث در فعالیت‌ها و بهره‌گیری از حکایت‌های تاریخی مربوط به سیره معصومین (علیهم‌السلام) در پردازش متن‌های عربی استفاده از نمونه‌های فرهنگ و تمدن اسلامی برای تقویت هویت اسلامی نقد فرهنگ و تمدن غرب به خصوص از جهت رابطه‌ی نابرابر و ظالمانه با دیگران، با ذکر مصداق‌ها
۳	مطالعات اجتماعی (تاریخ، جغرافیا، تعلیمات اجتماعی)	آشنایی با رفتار شایسته با والدین و با برادر و خواهر پرهیز از به کارگیری مبانی فکری مغایر و معارض با مبانی تعلیم و تربیت دینی هماهنگی در طرح مفاهیم دینی مشترک هم از جهت رویکرد و نوع نگرش و هم از حیث دوره و پایه، مانند مباحث مربوط به حکومت توجه به همبستگی تاریخی و جغرافیایی مسلمانان تقویت هویت تاریخی و جغرافیایی مسلمانان محور قرار گرفتن زندگی پیشوایان دین در سیر تاریخی اهمیت دادن به نمادهای فرهنگ اسلامی در بررسی تاریخی و جغرافیایی توجه به جامعیت دین در تربیت، به خصوص تربیت اجتماعی
۴	علوم تجربی و حرفه‌وفن	معرفی طبیعت به عنوان خلقت خداوند (از خدا بودن و هدف‌مند بودن خلقت) ارائه برهان نظم در ضمن آموزش‌های تجربی استفاده از فرهنگ و ادبیات دینی در تهیه‌ی محتوا توجه به محدودیت‌های علم تجربی و آسیب‌های بینش پوزیتیویستی نگرش صحیح درباره‌ی نسبت انسان با مخلوقات استفاده‌ی درست از تکنولوژی و صنعت در جهت ارتقای کیفیت مادی و معنوی زندگی به دور از نابودی طبیعت و اسراف کاری

۵	ورزش	آموزش اخلاق مناسب با محیط ورزشی تأکید بر ورزش عمومی و ورزش برای تندرستی و تفریح سالم توجه دادن به آسیب‌های ورزش قهرمانی و رقابت‌های تخریبی
۶	هنر	معرفی هنر اسلامی و هنرمندان مسلمان و متعهد معرفی نقش تمدن اسلامی در تحولات هنری جامعه ایران معرفی نقش آموزه‌ها و تربیت دینی در رفتارهای هنری هنرمندان در تاریخ اسلام پرهیز از شعار هنر برای هنر و معرفی هنر متعهد
۷	آمادگی دفاعی	معرفی آمادگی دفاعی به عنوان یک وظیفه و مسئولیت دینی توجه به ویژگی‌های خاص آمادگی دفاعی در منظر دینی همانند نصرت و امدادهای الهی تبیین مفهوم صحیح جهاد در اسلام آموزش اخلاقیات ویژه دفاع و جهاد(صبر، پرهیز از تعدی، وفای به عهد و شجاعت، ایمان و ...)

۱۰- جدول وسعت و توالی مفاهیم جزئی در هر پایه

ردیف	مفاهیم	سال اول	سال دوم	سال سوم
۱	مبدأ (خداشناسی)	۱- تعریف اصول دین ۲- تعریف توحید و یگانگی خداوند ۳- خداوند یگانه خالق و ناظر ما و جهان ۴- رضایت خداوند از مشاهده‌ی کارهای خوب ما (او نگران اعمال ماست) شرم و حیاء از خطا و تکرار آن در پیشگاه الهی.	۱. زیبایی، هماهنگی و پیوستگی و گوناگونی در جهان ۲. هدفداری و حسابگری در خلقت و درس گرفتن از آن ۳. خداوند، تنها یار و مستعان، نمونه‌هایی از استعانت خداوند در زندگی (نماز این سینا و ...) ۴. شرایط بهره‌مندی از استعانت‌های الهی	۱. امید و شوق به عمل، تلاش و جدیت از آثار اعتقاد به توحید و تکیه بر خداوند ۲. تعریف ساده‌ی عدل (هر چیزی در جای خودش، هر چیز به جای خودش نکوست) ۳. زیبایی گوناگونی‌ها و تنوع ۴. تعریف «غفار» و «ودود» و نمونه‌های غفران الهی ۵. گذشت و پرده پوشی از نشانه‌های بندگان مؤمن (بخشش تا خدا بر تو ببخشايد) ، لذت گذشت
۲	معاد	۱. معنای معاد (چرا بر می‌گردیم؟ به کجا می‌رویم؟) ۲. آثار اعتقاد به معاد در زندگی دنیوی (پلیس درونی، امیدبخشی، سعادت) ۳. نمونه‌هایی از رابطه اعمال با نعمت‌های بهشتی، روابط بهشتیان ۴. نمونه‌های از رابطه‌ی اعمال و عذاب در دوزخ و روابط دوزخیان ۵- حسرت و پشیمانی از دست دادن فرصت‌ها	۱. چرا مرگ پل است؟ ۲. شیرین و زیبا بودن مرگ برای درستکاران، دیدار ائمه در هنگام مرگ و بعد از مرگ در قیامت ۳. ترس برخی از افراد از مرگ ۴. نمونه‌هایی از کارهایی که به هنگام انتقال تأثیر دارند مانند: احترام به پدر و مادر، نماز اول وقت، اخلاق خوب، اخلاق بد ۵. نمونه‌هایی از اعمال نیک و بد که آثار آن‌ها بعد از مرگ ادامه دارد.	۱. تعریف قیامت و برخی نام‌های آن (یوم‌الحساب، روز جدایی) ۲. چهره‌های خندان و گریان در قیامت ۳. زاد و توشه‌ی سفر آخرت (ایمان و عمل صالح، دعای خیر دیگران، حسنات و خیرات جاریه، آثار علمی، نماز جماعت، نیت خیره، دیدار عالمان ...)
۳	انسان‌شناسی	۱- نشانه‌های محبت خداوند به انسان: ۲- خداپذیرا و شنوای قول تو و نگهبان تو، فرشتگان حافظ تو ۳- برخی از قابلیت‌های جسمانی، چگونگی بهره‌مندی از قابلیت‌ها برای رشد و مسئولیت انسان	۱. ارزش و ثمرات تفکر: تصمیم‌گیری درست و کم شدن خطاها، به دست آوردن تجربه‌ها از دست ندادن فرصت‌ها ۲. استعانت از خدا برای درست فکر کردن ۳. عمر نعمت و فرصتی برای سازندگی، زودگذر بودن عمر و بازگشت ناپذیری آن، مصداق‌هایی	۱. استعداد رشد و بالندگی در انسان، هدایت‌پذیری انسان لطفی از جانب خدا، نمونه‌هایی از انسان‌های رشد ۲. نیاز انسان به ارتباط با دیگران، نمونه‌هایی از تأثیر ارتباط با دیگران در تعالی و رشد ۳. برخی از عوامل یأس‌آفرین، نمونه‌هایی از نتایج نومیدی و یأس، راه‌های تقویت امید، تأثیر استعانت

ردیف	مفاهیم	سال اول	سال دوم	سال سوم
		نسبت به حفظ سلامت جسمانی (بهره‌مندی از هوای پاک، دندان سالم، موی تمیز، ورزش کردن، به موقع خوابیدن و برخاستن) ۴-نمونه‌هایی از نتایج شتاب‌زدگی مانند: دوباره کاری، جلوگیری از تفکر، راه‌های برطرف کردن عجله: ارزش تأمل و درنگ و نمونه‌های آن	از خوب یا بد استفاده کردن از عمر ۴. نتایج کم طاقتی و بی تابی، راه برطرف کردن کم طاقتی و بی تابی	از خداوند در امیدبخشی
۴	جهان‌شناسی		۱. گستره‌ی زیبایی درجهان: حرکت و پویایی و رشد، زیبایی‌های طبیعی پیرامون، درس آموزی از طبیعت با تفکر در آن ۲. تأثیر زیبایی‌های جهان در انسان: نشاط، امید، اعتماد به خدا ۳. شرایط رشد و بالندگی در دنیا: حفظ و رشد دادن طبیعت، بهره‌مندی درست از سرمایه‌های طبیعی	۱. جهان قانون‌مند: - قانون عمل و عکس العمل در هستی و زندگی، گم نشدن هیچ چیز در جهان ۲. قوانین حاکم بر جهان: آثار خاص برخی زمان‌ها مانند آثار شب قدر و شب جمعه * آثار خاص برخی از مکان‌ها مانند زیارتگاه‌های ائمه اطهار و فرزندان آنان ۳. نتایج برخی از اعمال در همین دنیا: توجه به محرومین یا بی توجهی به آنان، ارتباط با خویشان یا عدم ارتباط، احترام به پدر و مادر یا بی احترامی به آنان
۵	راهنما (فقهی) امامت و ولایت	۱- لطف خداوند به انسان‌ها با فرستادن راهنما ۲- ویژگی‌های اخلاقی پیامبران، مانند: مهربانی با مردم، صداقت در قول و عمل، پایداری در سختی‌ها و حسن خلق ۳- برخی ویژگی‌های اخلاقی	۱. نیاز هر موجودی از جمله انسان به هدایت ۲. رفتار اجتماعی رسول خدا (ص) ، مانند رعایت حقوق و احترام به قانون، جلوگیری از غیبت و تهمت، رسیدگی به وضع مردم ۳. رفتار اجتماعی ائمه اطهار (ع) و حضرت زهرا (س): دفاع از	۱. رسول خدا (ص) آخرین پیامبر الهی ۲. قرآن کریم، برترین کتاب زندگی، پیام‌های اصلی قرآن کریم ۳. مسیر هدایت و رهبری بعد از رسول خدا (ص) ۴. رابطه‌ی قرآن و اهل بیت (قرآن بدون هادی معصوم کافی نیست).

ردیف	مفاهیم	سال اول	سال دوم	سال سوم
			۸. معنای حسادت، حسادت سرمنشاء سایر رذائل، راه‌های رفع آن ۹. مبطلات نماز و وضو، شرایط صحت وضو، کیفیت تیمم	۸. معنای حسادت، حسادت سرمنشاء سایر رذائل، راه‌های رفع آن ۹. مبطلات نماز و وضو، شرایط صحت وضو، کیفیت تیمم
۷	جامعه (امت اسلامی)	۱. برادری و اخوت مؤمنان راز پیوند جامعه اسلامی، نمونه‌هایی از همیاری مؤمنان در گذشته و حال (در صدر اسلام، در عاشورا، در کمک به فلسطین) برخی موانع همیاری و برادری ۲. دعوت پیامبر در قرآن و امامان معصوم به طلب علم برخی از دانشمندان بزرگ، نمونه‌هایی از پیشرفت علمی مسلمانان	۱. شعائر خاص مسلمانان: اذان، نمازهای جمعه و جماعت، جشن‌ها و اعیاد اسلامی، سوگواری‌ها، ماه رمضان و حج ۲. ویژگی‌های جامعه اسلامی: برادری، توجه به محرومان، طهارت و پاکیزگی، مخالفت با ظلم و طاغوت، حجاب و پوشش ۳. نقش مسجد در جامعه اسلامی	۱. نمونه‌هایی از هنرهای دوره‌ی اسلامی ۲. برخی از ثمرات انقلاب اسلامی مانند: خودباوری، ابتکار، نوآوری ۳. نقش نوجوانان در دفاع مقدس، برخی پیام‌های برگرفته از وصیت‌نامه‌های شهدای نوجوان ۴. راه‌های گوناگون دشمنان اسلام و برای دشمن با نظام اسلامی: دشمنی فرهنگی، اقتصادی، نظامی، تفرقه‌افکنی ۵. مقابله با این دشمنی‌ها، آگاه ساختن خود و دوستان، حفظ وحدت، تبعیت از رهبری
۸	دشمن: تنبلی	۱. ناکامی‌های ناشی از بی اطلاعاتی از خطرات، کمک دین به ما در شناخت موانع و خطرات، توجه فرد عاقل به خطرات احتمالی، آمادگی برای مواجهه با خطرات ۲. دوستان ناباب یک مانع بزرگ بیرونی، نمونه‌هایی از رفتار دوستان ناباب: دادن لقب ناپسند، دعوت به کارهای بدفرجام ... ۳. تنبلی مانع بزرگ درونی، خطرهای بزرگ تنبلی، عوامل ایجاد شور و نشاط	۱. شکل‌گیری عادت‌ها، عادت‌های ناپسندیده، عادت‌های ناپسند نمونه‌هایی از عادت‌های ناپسند خطرات آن‌ها، راه غلبه بر عادت‌های ناپسند ۲. بدون فکر و بی‌برنامه عمل کردن ۳. نقش برخی سرگرمی‌ها در ایجاد غفلت، آثار زیان‌بار غفلت، اعتدال در پرداختن به سرگرمی‌ها، سرگرمی‌های نامناسب	۱. دوست داشتن‌های بدون معیار (چه چیزی و چه کسی را دوست بداریم؟)، عواطف زودگذر در دوست‌داشتن‌ها، عواطف پایدار و با معیار در دوست داشتن‌ها ۲. شیطان در چه کسانی زودتر و بیش‌تر نفوذ می‌کند؟ از چه راه‌هایی؟ ویژگی‌های خواندنی‌ها، دیدنی‌ها و شنیدنی‌های مناسب ۳. پناه بردن به خدا، استعانت از او، مهم‌ترین راه مقابله با دشمن‌های بیرونی و درونی، پیروی از دستورات معصومین حافظ ما در مقابل خطرات

۱۱- روش ها و فنون یاددهی - یادگیری

هدایت اسلامی، هدایتی برای رشد و تعالی همه ی ابعاد وجودی و گرایش های فطری است و در شخصیت یکپارچه ی آدمی تحقق می یابد. تنوع موضوعات دینی که شامل موضوعات اعتقادی، اخلاقی، عرفانی، رفتار و آداب، سلوک عبادی و برنامه های اجتماعی است، از یک طرف و ساحت های وجودی انسان از طرف دیگر، تنوعی در روش ها ایجاد می کند که در آموزش های دیگر کمتر می توان سراغ آن را گرفت. نگاهی مختصر به قرآن کریم، این تنوع در شیوه را به ما نشان می دهد. به کارگیری صحیح یک روش وقتی ممکن است که درک و توازنی درست میان موضوع و ساحتی از وجود انسان که بیش تر با آن موضوع درگیر است، پدید آید. به همین جهت، انتخاب روش مناسب نیازمند شناخت دقیق موضوع و مخاطب است. اما از آن جا که هدف تعلیم و تربیت «رشد» انسان است و رشد او جز از طریق تلاش و کوشش خود او میسر نیست، رویکرد جهت دهنده به همه ی روش ها، رویکرد فعال است. در این رویکرد، مخاطب با مجموعه ی توانایی ها، استعدادها و گرایش ها، مهارت ها و ویژگی های شخصی خود حضور دارد و از همه ی آن ها در جهت کمال خود بهره می برد.

انتخاب این رویکرد تعلیمی و تربیتی با رویکرد انتخاب شده در درس یعنی رویکرد فطرت گرا، هماهنگ و متناسب است. البته انتخاب رویکرد فعال به معنی فروگاهی نقش معلم و تبدیل وی از هدایت گر و راهنما به ابزاری در کنار سایر ابزارها نیست زیرا در هدایت و تربیت، نقش الگویی معلم و تأثیرات انسانی و عاطفی وی بر یادگیرنده به مراتب عمیق تر از درس هایی دیگر است؛ بنابراین، فعال شدن دانش آموز به معنی کم شدن نقش معلم نیست بلکه این روش رسالت و مسئولیت وی را بیش تر می کند و نقش هدایت گری او را جدی تر می سازد.

با عنایت به مراتب فوق و با بهره مندی از قرآن کریم و سنت و سیره ی معصومین صلوات الله علیهم و نیز تجربیات مراکز آموزشی، کاربرد هریک از روش ها، مهارت ها و فنون در موضوعات مختلف دینی تعیین می گردد. زیرا هر روشی مناسب با آموزش موضوع خاصی است و در آن زمینه کاربرد بیشتری دارد. البته برخی از روش ها می توانند به صورت تلفیقی به کار روند. به طور مثال، کسی که در یک بحث اخلاقی، می خواهد از موعظه استفاده کند، در موعظه ی خود می تواند از پرسش و پاسخ، استدلال و یا داستان کمک بگیرد. در عین حال، این پیشنهادها معلم را برای به کارگیری این روش ها در موضوعات مختلف محدود نمی کند، بلکه دبیر می تواند با استفاده از تجربه های خود روش هایی را ابداع کند و از آن ها در کلاس بهره ببرد. برخی از این روش ها، مهارت ها و فنون عبارتند از:

۱- همیاری و مشارکت

این روش دامنه ی گسترده ای دارد و در بیش تر موضوعات دینی، به خصوص در مباحث اجتماعی قابل اجراست. اما این روش در مواردی که می خواهیم فرد به تأمل درونی دعوت شود، مثلاً محاسبه ی نفس کند یا رابطه ی معنوی با خدا برقرار کند، کاربرد کمتری دارد.

۲- پرسش و پاسخ

این روش در مباحث اعتقادی و نظری کارایی بیش تری دارد. این روش می تواند میان دو دانش آموز یا معلم و دانش آموز اتفاق بیفتد.

۳- قصه‌گویی و داستان

این روش برای بیان سیره‌ی بزرگان می‌تواند استفاده شود. هم‌چنین برای آموزش غیرمستقیم ارزش‌های اخلاقی مؤثر است. داستان می‌تواند وسیله‌ی شروع فعالیت‌ها و تمرین‌های مختلف دانش‌آموزان قرار گیرد.

۴- ایجاد فرصت تأمل با خود

گاهی یک سؤال، یک بیت شعر، یک تصویر و اموری از این قبیل آدمی را به خود برمی‌گرداند و در تأمل فرو می‌برد. در این‌گونه تأمل‌هاست که تصمیم‌های مهم و مؤثر گرفته می‌شود و قدم‌های روبه جلو برداشته می‌شود. معلم باید بتواند در لحظه‌های ناب و در فرصت‌های مناسب، زمینه‌های تأمل را فراهم کند.

۵- ایجاد فرصت عمل به دین

در این روش، معلم به‌طور عملی شرایطی را فراهم می‌کند که دانش‌آموز لذت عمل دینی را تجربه کند و از این طریق، پیوند قلبی وی با آن عمل تقویت شود. مشارکت در جشن‌ها و اعیاد مذهبی، همکاری و همیاری در رفع نیازهای دیگران و هر اقدام خیر دیگری که لذت از کار خیر را به‌طور واقع به دانش‌آموز می‌چشاند و گرایش او به کار خیر را افزایش دهد.

۶- استفاده از استدلال‌های منطقی

با توجه به عقلانی بودن مبانی دینی و ضرورت پذیرش عقلانی این آموزه‌ها، لازم است محتوای آموزشی، مبتنی بر استدلال‌های محکم و استوار باشد و دبیران محترم با بهره‌گرفتن از استدلال‌ها قدرت عقلانی دانش‌آموزان را تقویت نمایند و به معرفت دینی آنان اعتلا بخشند.

۷- انذار و تبشیر

این روش که در قرآن کریم بسیار به کار رفته، یادآوری ثمرات عمل خیر و نتایج کارهای بد است. با تبشیر، امید انسان نسبت به آینده‌ی زیبا در سایه‌ی کار خوب افزایش می‌یابد و با انذار، بیمی نسبت به آینده‌ی متفاوت و آینده ناشی از کار بد شکل می‌گیرد.

۸- تذکر

این روش در قرآن کریم برآن تأکید شده و خداوند، رسول خود را بدان دعوت می‌کند. یکی از نام‌های قرآن کریم هم «ذکر» است. تذکر، مبتنی بر انسان‌شناسی دینی و گرایش‌های فطری و پذیرش اصول اخلاقی ثابت می‌باشد. تذکر، به معنای یادآوری آن اصول و تعمیق خودآگاهی نسبت به آن گرایش‌ها است.

۹- سخنرانی

این روش بیش‌تر در تبیین اصول اعتقادی کاربرد دارد که باید یک موضوع، به نحو منسجم طرح شود و توضیح داده شود. البته انتخاب سخنرانی، به معنای استفاده از روش غیرفعال نیست. سخنرانی می‌تواند در رویکردی فعال عرضه شود به گونه‌ای که دانش‌آموزان برخوردی فعال با سخنرانی داشته باشند و براساس سخنرانی فعالیت‌های تعریف شده را انجام دهند.

۱۰- موعظه

توجه موعظه، بیش‌تر به نفس لواحه و بیدارگری وجدان و برای ایجاد انگیزه نسبت به اخلاق حسنه و کار خیر و نفرت و دوری از رذایل اخلاقی و کار بد است. این شیوه، بیش‌تر زبان نصیحت‌گرانه دارد و از ابزارهای مختلفی بهره می‌برد.

۱۱- ارائه‌ی الگو و اسوه

در این روش، از شخصیت الگویی انسان‌های مرجع و مورد قبول استفاده می‌شود. رسول خدا (ص) و معصومین بزرگوار دیگر بهترین اسوه‌هایی هستند که هم برترین معیار انسان دیندار هستند و هم مقبولیت آنان نزد نوجوان و جوان بسیار بالاست. اسوه‌های دیگر نیز به نسبت نزدیکی و قربشان با این معصومین باید به جوانان شناخته شوند، هم‌چنین باید از اسوه‌های مورداعتماد در عصر حاضر و نزدیک به زمان نوجوان امروزی بیش‌تر یاد گردد. در این میان اسوه بودن معلم و مربی که اسوه‌ی حاضر و عینی است، از اهمیت بسزائی برخوردار است. از این رو دبیران این درس باید در حد قابل قبولی معیارهای اخلاقی و رفتاری و توانایی‌های علمی و مهارتی را داشته باشد.

۱۲- تشویق و تنبیه

این روش، با انذار و تبشیر متفاوت است. در روش انذار و تبشیر، تأکید بر آثار و نتایج خود عمل است اما در روش تشویق و تنبیه، متکی بر تشویق‌ها یا تنبیه‌های جانبی است که می‌تواند با خود عمل رابطه‌ی مستقیم نداشته باشد بلکه معلم برای ایجاد انگیزه‌ی ثانوی، از برخی تشویق‌ها و تنبیه‌ها کمک می‌گیرد و دانش‌آموز به نسبت آن تشویق و یا تنبیه کاری را انجام می‌دهد یا از عملی دوری می‌کند. این روش در سنین پایین، مانند دوره دبستان و قبل از دبستان در موضوعات اخلاقی و برخی رفتارها مؤثر است اما به هیچ‌وجه نباید تبدیل به یک رویه شود که در آن صورت، دانش‌آموز همواره کارهای خوب را نه به خاطر خوب بودنشان بلکه به نیت تشویق انجام خواهد داد و خوبی آن عمل در قلب وی تثبیت نخواهد شد.

۱۳- نمایش و ایفای نقش

اجرای نمایش توسط دانش‌آموزان، هم بر مجریان نمایش تأثیر می‌گذارد و هم تماشاگر را به‌گونه‌ای زنده با داستان نمایش مواجه می‌کند. از این‌رو، به او حضوری فعال می‌دهد به‌خصوص که اگر با روش‌های فعال دیگر توأم شود و پس از اجرا، محتوای نمایش مورد نقد و بررسی قرار گیرد.

۱۴- انجام تحقیق، مطالعه و فعالیت‌های پروژه‌ای

این روش که در همه‌ی موضوعات دینی کاربرد دارد، در صورتی که همراه با مهارت‌های صحیح تحقیق و مطالعه باشد، به دانش‌آموز کمک می‌کند که به عادت پسندیده‌ی تفکر و خردورزی دست یابد و بدین‌وسیله بتواند دایره‌ی دانش خود را از محدوده‌ی کتاب‌های درسی فراتر ببرد. این روش، قدرت تجزیه و تحلیل و تفکر و استنباط را افزایش می‌دهد و به آموخته‌ها عمق می‌بخشد.

۱۵- کنفرانس دانش‌آموزی

این روش، اعتماد به نفس دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد و عمق دانش کنفرانس‌دهنده را بیش‌تر می‌کند. کنفرانس باید حول یک موضوع باشد. کنفرانس‌دهنده بهتر است از میان یک گروه برگزیده شود تا رقابت گروهی ایجاد گردد بدین معنا که گروه از او پشتیبانی کند و سایر گروه‌ها به نقد می‌پردازند.

۱۶- مشاهده و تحلیل مشاهدات

این روش، بیش‌تر در مهارت‌هایی مانند وضو گرفتن، نماز، تیمم و مانند آن و نیز در رفتارها و اعمال کاربرد دارد. افراد با دیدن یک مهارت یا یک رفتار اخلاقی، آن را تجزیه و تحلیل می‌کند، نقاط قوت یا ضعف عمل را مشخص می‌کند و به‌طور غیرمستقیم آموزش می‌بیند.

۱۷- خلق موقعیت برای داوری

در این روش با کمک روش‌های دیگر، مانند نمایش، نقل خاطره، فیلم و مانند آن به دانش‌آموز فرصت داوری و قضاوت داده شود تا درباره ی حادثه و عناصر آن اظهارنظر کند. این روش، بیش‌تر در موضوعات اخلاقی و رفتار اجتماعی کاربرد دارد.

۱۸- مناظره (بحث و گفت‌وگو)

این روش، با پرسش و پاسخ متفاوت است. مناظره، معمولاً میان دانش‌آموزان انجام می‌گیرد و بیش از دو نفر در آن شرکت دارند و افراد در نقش رقیب ظاهر می‌شوند. این روش در موضوعات اعتقادی و مسائل اجتماعی کاربرد بیش‌تری دارد.

۱۹- بدیعه‌پردازی

همان‌طور که از نام این روش آشکار است روشی است که در آن خلاقیت و ابداع وجود دارد و مبدع آن ویلیام گوردون است که جهت ایجاد خلاقیت از تشبیه چیزی به چیزی استفاده می‌شود. و با استفاده از این تشبیه خلاقیت در افراد بوجود می‌آید مثلاً اگر خورشید مثل یک توپ بودو ... اگر گلها مثل آدم‌ها حرف می‌زدند و ... اگر شیرها به جای دویدن مانند عقاب پرواز می‌کردند و ...

در این روش دو راهبرد وجود دارد یعنی مطالبی که به فراگیر آموزش داده می‌شود. یا مأنوس است یا نامأنوس، که در صورت مأنوس بودن و معنا دار بودن آن را به چیزی نامأنوس تشبیه می‌کنیم و در راهبرد دوم عکس این عمل می‌کنیم. از این روش در اغلب دروس می‌توان استفاده کرده و با تلفیق با دیگر روشها می‌توان نتیجه مطلوب تری بدست آورد.

۲۰- بارش فکری

در این روش با طراحی یک موضوع یا طرح یک مساله که سعی می‌شود موضوع بکر و نویی باشد تلاش می‌شود تا فراگیران به پاسخ فرا خواننده شده و هرکس به تناسب اندیشه خود در ارتباط با موضوع اظهار نظر نماید. نکاتی در این روش باید رعایت شود که بسیار مهم است از جمله اینکه در این روش کمیت یعنی تعداد ایده‌ها و پاسخها برای یک جواب بسیار مهم است در هر مرحله بعد از این پاسخها آنهایی را که مناسب ترند انتخاب و با یکدیگر تلفیق می‌کنیم تا جواب و پاسخ مناسب تری برای موضوع با مسأله مورد نظر بیابیم در این روش باید توجه شود که هر گونه پاسخی مورد نظر است و از انتقاد و سرزنش جداً باید پرهیز شود. چه بسا پاسخی که در ابتدا بیهوده به نظر می‌رسد با تلفیق دیگر پاسخها نتایج خوبی را عاید کند.

۲۱- گردش علمی

در این روش سعی می‌شود تا هدف آموزشی مورد نظر از طریق مشاهده عینی و یا لمس آن از نزدیک مورد توجه فراگیران قرار گیرد لذا اهداف و کارهایی را که دانش‌آموز در طول گردش علمی لازم است به آنها توجه نماید از قبل به آنها یادآوری می‌شود به همین دلیل برای تدریس چنین مفاهیمی لازم است فراگیران را به محیط طبیعی (جنگل، کوه، دریا، رودخانه، بیابان و ...) یا موزه و نمایشگاهها برده یا اینکه یک رخداد و حادثه را از نزدیک مشاهده نمایند.

نتایج مشاهدات فراگیران می‌تواند به صورت تهیه گزارش، تصویر برداری و نت برداری و ... در محل مربوطه صورت گیرد و یا اینکه در همان محل به بحث و گفت‌وگو درباره موضوع مورد نظر پرداخته شود و یا اینکه مفاهیم و مطالب بدست آمده مقدمه ای برای

بحث و گفت و گو در جلسه بعدی کلاس درس باشد که گزارش این مشاهدات می تواند در ارزشیابی ملاک عمل قرار گیرد .

توجه

با توجه به این که روش تدریس، امری تجربی است و روز به روز توسعه می یابد، ذکر این روش ها به معنی محدود کردن دبیر نیست و در صورتی که دبیر با روش های دیگری آشناست و در آن ها مهارت دارد، در صورتی که آن روش ها با اصول این برنامه منافاتی نداشته باشد، می تواند از آن ها استفاده کند.

۱۲- ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

یکی از ارکان مهم برنامه ی درسی و فرایند یادگیری ارزشیابی است. ارزشیابی به دو منظور انجام می گیرد:

تعیین میزان تحقق اهداف یاددهی و یادگیری.

بخشی از فرایند یادگیری برای تثبیت و تحکیم آموخته ها.

رابطه ی میان اهداف و ارزشیابی

همان طور که در بخش مبانی دیدیم، هدف نهایی تعلیم و تربیت دینی **دستیابی به بینشی صحیح و عقلانی از دین (صراط مستقیم) ، ایمان و باور قلبی بدان و عمل به وظایف و دستورات دینی است.** این هدف نهایی امری صلب و ثابت نیست، بلکه ذومراتب و تکاملی است. ایمان درجات متفاوتی دارد و هر ایمان بالاتر و برتر عمل برتری را به دنبال می آورد. حال اگر منظور اولیه ی ارزشیابی تعیین میزان تحقق اهداف باشد، باید ببینیم که آیا می توان ایمان و باور قلبی و رفتار دینی را ارزیابی کرد، به سنجش درآورد و با معیاری کمی درجه ی آن را تعیین نمود؟

برای داوری در این مورد، لازم است کیفیت ارزشیابی از یک طرف و ماهیت دینداری از طرف دیگر مورد تأمل و دقت قرار گیرد. ارزشیابی متداول در درس های گوناگون، در صورتی که در شکل مطلوب خود انجام گیرد، اقدامی برای تعیین میزان تحقق هدف های شناختی، نگرشی و مهارتی است. این ارزشیابی گاه در قالب توصیفی و کیفی انجام می شود و دستاوردهای کیفی تبدیل به معیارهای کمی می شود و به شکل نمره یا علائمی شبیه آن اعلام می گردد تا نشان دهند که یک دانش آموز تا چه میزان به هدف های یادگیری نائل شده است. گاهی نیز ارزشیابی از ابتدا معیاری کمی دارد و به صورت نمره به سؤالات شفاهی یا کتبی انجام می گیرد. در آسیب شناسی برنامه های درسی، یکی از آسیب های برنامه ها، ارزشیابی متکی بر آزمون کتبی است که غالباً آزمونی از شناخت های مانده در حافظه است و از اهداف مهارتی و نگرشی غافل می ماند. اما اگر این آسیب برطرف شود و ارزشیابی بتواند مجموعه ی اهداف را پوشش دهد، امری مطلوب و پسندیده است که لازمه ی آن اولویت بخشی به آزمون مستمر و کاستن از آزمون های کتبی یا شفاهی محفوظات و سنجش مهارت های مختلف و علائم نگرشی است. اما وقتی به ماهیت تعلیم و تربیت دینی می نگریم و آن را با سایر درس ها مقایسه می کنیم، تعلیم و تربیت دینی درس در عرض درس های دیگر نیست. در کلامی اجمالی، تفاوت این درس با سایر درس ها این است که **همه ی درس ها ابزارهای زندگی اند و تعلیم و تربیت دینی خود زندگی است؛** این تفاوت بسیار وسیع و عمیق که همه ی مراحل برنامه درسی را تحت الشعاع قرار می دهد در نظام فعلی آموزش و پرورش لحاظ نشده است. اما این عدم لحاظ، آن تفاوت ماهوی را نابود نمی کند و مانع آن حقیقت عیان و آشکار نمی شود. اکنون درس دینی،

درسی در عداد درس‌های دیگر است و از برنامه ریزی مشابهی تبعیت می‌کند. ساعت درسی خاصی دارد با روشی شبیه درس‌های دیگر تدریس می‌شود و مانند آن‌ها امتحان و آزمون دارد و همان‌طور که درس‌های دیگر قبولی و مردودی دارد، ممکن است دانش‌آموزی از درس دینی هم مردود شود، گرچه فردی عامل به دین و نمازخوان و روزه‌گیر و راستگو و درست‌کار باشد.

وقتی می‌گوییم تعلیم و تربیتی دینی برنامه‌ی زندگی است، بدین معنا نیست که همه باید این نگاه را خواسته یا نخواستہ بپذیرد و این‌گونه زندگی کنند. خیر، این‌جا حوزه‌ی انتخاب است و سخن از اجبار، سخنی‌گزار و ناکارآمد است. بلکه مقصود این است که اگر کسی دین را برگزید و به دین دل داد، زندگی دینی را برگزیده است و ماهیت زندگی خود را صبغۀ دینی و الهی بخشیده است.

اما درس‌های دیگر چنین موقعیتی ندارد و ماهیت زندگی را رقم نمی‌زنند، بلکه با زندگی نسبتی عارضی برقرار می‌کنند. نظام فعلی آموزش و پرورش که درس دینی را در تلقی مخاطبین به درس هم‌عرض درس‌های دیگر تبدیل کرده این نتیجه را رقم زده است که دانش‌آموز میان درس دینی و دینداری خود رابطۀ ای نبیند، و چه بسا نمره‌ای کم در درس دینی بگیرد، اما در دینداری سرآمد افراد کلاس باشد یا نمره‌ای عالی بگیرد اما در رفتار دینی از دیگران عقب‌تر باشد.

برای این که تفاوت ماهوی روشن‌تر شود و تأثیر آن در ارزشیابی ملموس گردد، ذکر این مثال شایسته است که اگر کسی در درسی مانند ریاضی به مهارت حل مسأله برسد یا در درسی مانند الکترونیک بتواند یک دستگاه الکترونیکی را بسازد یا تعمیر کند، به هدف آن درس رسیده و نمره‌ای ممتاز می‌گیرد. اما اگر کسی به مهارت خواندن صحیح نماز برسد، آیا هدف تعلیم و تربیت برآورده شده؟ خیر، زیرا این مهارت، هدف اصلی آموزش نیست، بلکه انتظار آن است که خواندن نماز به عنوان یک رفتار از وی متجلی شود و عامل به این حکم باشد. حال اگر این مهارت تبدیل به رفتار شد، آیا می‌توان از چنین رفتاری ارزشیابی کرد و به صاحب این رفتار نمره‌ای عالی داد؟

خیر، زیرا این نمره، تأثیراتی منفی به دنبال دارد. اگر دانش‌آموزان یک کلاس بدانند که معلمشان به رفتارهای مذهبی مانند نماز خواندن، روزه گرفتن، راست گفتن نمره می‌دهد، عکس‌العمل‌های متفاوتی از خود نشان خواهند داد. برخی برای گرفتن نمره‌ی بیش‌تر، بدون گرایش قلبی، آن کارها را انجام می‌دهند. این گروه در واقع، رفتار دینی را وسیله‌ی گرفتن نمره قرار می‌دهند و در چنین وضعی هدف جای وسیله را می‌گیرد و وسیله به جای هدف می‌نشیند. یعنی رفتار دینی که هدف برنامه‌ی درسی بود به وسیله‌ای در خدمت ارزشیابی تنزل پیدا می‌کند در حالی که ارزشیابی خود به عنوان وسیله‌ای برای سنجش هدف انتخاب شده بود.

برخی از دانش‌آموزان در عکس‌العمل به چنین نمره‌گذاری، میان رابطۀ قلبی خود با نماز و این نمره تنافر می‌بینند و در می‌مانند که چگونه میان این دو جمع کنند. لذا یا ناچار می‌شوند از خواندن نماز در جمع خودداری کنند و یا از خواندن چنین نمازی سرباز زنند. این تناقض میان رفتار و قلب تنها ممکن است در درس دینی ظهور کند و درس‌های دیگر فارغ از این تناقض‌اند.

آسیب دیگری که از آزمون‌های متداول، تعلیم و تربیت دینی را تهدید می‌کند، به رابطۀ میان ابعاد دینداری بر می‌گردد. معرفت به معارف دینی و صراط مستقیم لازمه‌ی ایمان و عمل صالح است و به میزانی که این معرفت به شخص متعلم نشاط علمی و معرفتی ببخشد، ایمان وی را تکمیل و تقویت می‌نماید. اما اگر کسب این

معرفت در شرایطی نامطلوب و از سر بی میلی و بی رغبتی انجام پذیرد، نه تنها به تکمیل و تقویت ایمان نمی انجامد، بلکه به معرفتی ناپایدار و سست منجر می شود و ایمان دینی را هم ضعیف می کند. چرا که دانش آموز احساس می کند مثلاً درس خداشناسی را باید بدان منظور بخواند که نمره ی بیست بگیرد و معدلش افزایش پیدا کند یا در آزمون ورودی به دانشگاه موفق شود. در واقع به طور ناخودآگاه احساس می کند که عامل بیرونی او را به سوی خداشناسی می کشاند، نه انگیزه ی درونی. و همین نوعی بی میلی مخفی نسبت به درس در وی ایجاد می کند. این بی میلی و بی رغبتی سبب می شود که دانش آموزان درس دینی را بخوانند و نمره های مناسب بگیرند، اما کم تر به تحکیم پیوند قلبی برسند.

علاوه بر این چون آن علقه ی قلبی میان فرد و آموخته ها برقرار نمی شود، خود این دانش ها نیز ناپایدار و زودگذر می گردند و عموم آموخته ها در ظرف مدت کوتاهی فراموش می شوند و دانش آموز احساس می کند که چیزی از آن آموخته ها در اختیار ندارد.

ممکن است پیشنهاد شود به علت عدم امکان ارزشیابی متداول از ایمان و باور قلبی و اعمال و رفتار دانش آموزان بهتر است درس دینی متکفل بخش بینشی و شناختی دین باشد و اهداف ایمانی و رفتاری را به برنامه های غیررسمی و بخش های دیگر آموزش و پرورش واگذار کند.

در پاسخ باید گفت که چنین تفکیکی میان اهداف امکان پذیر نیست، همان طور که ابعاد وجود انسان (عقل، قلب و جوارح و جوانح) جدایی ناپذیر و متحدند. این جدایی ناپذیری به معنای تأثیر متقابل میان این ابعاد و ضرورت رشد متوازن و متعادل آن هاست. همین امر تدوین برنامه ای متعادل را طلب می کند که ابعاد وجود آدمی را به تعادل و تناسب رشد دهد و از یک بعدی نگری مصون باشد. توجه به بعد شناختی و غفلت از ابعاد دیگر نه تنها سبب تقویت بعد شناختی اغلب دانش آموزان نمی گردد بلکه به همان بعد شناختی نیز لطمه می زند. زیرا لازمه ی رشد عقلی دانش آموزان در آموزه های دینی و به کارافتادن مهارت های تفکر و مشارکت آنان در تفکر و تعقل، جز با پیوند قلبی و وجود انگیزه ی لازم میسر نیست. متعلم باید شوق و ذوق به این آموزه ها را داشته باشد و بدان دل بسپارد.

علاوه بر این آموزه های دینی صرفاً مفاهیمی انتزاعی نیستند که به عنوان مفاهیمی مجرد از زندگی و جدای از رفتار و عمل موضوعیت داشته باشند. آموزه های دینی ذاتاً برای ارتقاء کیفی زندگی و تعالی رفتار و عمل است و هنگامی همین آموزه ها تعمیق می یابند و در عقل ماندگاری و دوام دارند که با عمل فرد تثبیت و تقویت شوند. این آموزه ی نظری که «خدا محبوب و مطلوب زندگی» است، وقتی در همان مرتبه ی اندیشه و عقل راسخ می ماند که در عمل، طعم و لذت آن چشیده شود و الا در لایه های سطحی تفکر می ماند و به اصطلاح، مورد «غفلت» قرار می گیرد. دوام این غفلت به تدریج به آن ها منتهی می شود که خواهش های نفسانی و تمایلات دنیایی، در مسیر توجیه گری خود، به اندیشه می قبولاند که محبوب های دیگری غیر خدا هم مطرحند.

در این جاست که جای عقل و این تمنیات عوض می شود و به جای این که عقل منشأ و معیار عمل باشد، توجیه گر رفتار و عمل می گردد و بر وجود محبوب های مختلفی در عرص خداوند دلیل و برهان اقامه می کند و آن امر فطری را به فراموشی سپارد. در این جاست که باید خدا کمک کند و هدایتگری در مسیر زندگی انسان قرار گیرد و بدو هشدار دهد که:

«أرباب متفرقون خیر الله الواحد القهار»

نتیجه این است که: تعلیم و تربیت دینی باید ابعاد سه گانه ی وجود انسان را پوشش دهد و برنامه های تربیتی باید به گونه ای تدوین شود که فرد را به انتخاب آگاهانه برساند. براساس تفکر به راه زندگی دل سپارد و براساس این دلدادگی عمل کند.

پس بار دیگر سؤال قبلی عود می‌کند که اگر ارزشیابی، برای تعیین میزان حصول به اهداف است، چگونه می‌توان میزان موفقیت در ابعاد سه‌گانه را تعیین کرد؟ قبل از طرح ارزشیابی پیشنهادی، ذکر این نکته ضروری است که ارزشیابی منحصر به ارزشیابی از دانش‌آموز نمی‌شود و عناصر دیگر برنامه، مانند محتوای آموزشی و معلم را نیز در بر می‌گیرد. هر برنامه‌ی درسی باید راهکار موثری برای ارزشیابی از این عناصر را پیشنهاد دهد. پیشنهاد های مربوط به این موضوع در پایان همین قسمت خواهد آمد.

حوزه های ارزشیابی

همان‌طور که گفته شد، ارزشیابی بخشی از فرایند یادگیری است که در مراحل مختلف آن حضور دارد و معلم و دانش‌آموز به‌طور مرتب با آن درگیرند و به پویایی و ارتقای کیفی آموخته‌های دانش‌آموز می‌انجامد. ارزشیابی به اهداف یادگیری توجه دارد و همان‌گونه که میزان تحقق اهداف را می‌سنجد، به تحقق آن اهداف نیز کمک می‌کند؛ یعنی دانش‌آموز را به فعالیت‌هایی سوق می‌دهد که او را در رسیدن به اهداف یاری می‌کنند و چنان‌که آمد، تعلیم و تربیت دینی سه هدف را دنبال می‌کند و می‌کوشد که دانش‌آموزان به این سه هدف دست یابند:

۱- شناختی عقلانی از مبانی و معارف و وظایف دینی

۲- ایمان به آن مبانی و معارف و وظایف

۳- عمل به وظایف و مسئولیت‌ها

این سه هدف، گرچه نوعی تقدم و تأخر دارند اما در یک‌دیگر تأثیر می‌گذارند. ایمان مطلوب و مقبول دینی ایمان مبتنی بر تفکر و اندیشه است و عمل صالح عملی است که منبعث بر ایمان دینی و انگیزه‌ای الهی باشد. از طرف دیگر، انجام هر عمل صالح به تقویت ایمان و تحکیم شناخت می‌انجامد. فعالیت‌های یادگیری که در برنامه درسی پیش‌بینی می‌شود و در صحنه آموزش جاری می‌گردد، برای تقویت یکی از این اهداف یا هر سه هدف است. در میان این سه هدف، فعالیت‌هایی که مربوط به هدف رفتاری و عمل صالح است، نمی‌تواند در دایره‌ی ارزشیابی قرار گیرد، علت عدم امکان آن قبلاً توضیح داده شد اما این به معنی نادیده گرفتن این قبیل فعالیت در محیط آموزشی نیست. مشارکت دانش‌آموزان در برگزاری نماز جماعت، فعالیت‌های خیریه و امدادی، دعوت دیگران به خوبی‌ها و منع از بدی‌ها و سایر فعالیت‌های شخصی و اجتماعی دینی می‌تواند در برنامه درسی پیش‌بینی شود و دانش‌آموزان به انجام اختیاری آن‌ها دعوت شوند اما این فعالیت‌ها و اعمال می‌تواند موضوع ارزشیابی از برنامه و عملکرد معلم واقع شود تا میزان تحقق برنامه و عملکرد معلم سنجیده شود و پیشنهادهای اصلاحی مشخص گردد. بنابراین، ارزشیابی از دانش‌آموز در تعلیم و تربیت دینی باید در حوزه‌ی فعالیت‌های زیر انجام پذیرد.

الف - ارزشیابی از فعالیت‌های رشددهنده‌ی تفکر و تعقل

یادگیری در حوزه‌ی شناختی و عقلی دارای سطوح مختلفی است که با تعمیق یادگیری تناسب دارد. یادگیری موثر نیز آن یادگیری است که از سطوح اولیه مهارت‌های تفکر بگذرد و سطوح بالاتر را دربر گیرد.

کارشناسان تعلیم و تربیت از تعداد سطوح متفاوتی سخن گفته‌اند که تعیین دقیق آن‌ها در این‌جا ضرورتی ندارد. آن‌چه اهمیت دارد، این است که یادگیری در این بخش به رشد تفکر عقلی منجر شود و توانایی تعقل را افزایش دهد. این سطوح می‌تواند شامل

درک مفاهیم، کاربرد آن‌ها، قدرت تجزیه و تحلیل، ترکیب، مقایسه، تطبیق، توانایی استدلال، استنباط و بالاخره ارزشیابی باشد.

ارزشیابی در حوزه‌ی تفکر و تعقل باید به نحوی باشد که بتواند تعادلی میان این سطوح ایجاد کند. این تعدادی به معنای دادن حق مساوی به هر یک از این سطوح نیست بلکه بدان معناست که متناسب با سنین رشد از یک طرف و موضوع خاص مطرح شده و از سوی دیگر باید برخی از این سطوح، اولویت داده شود و برخی از سطوح در مرتبه‌ی بعدی قرار گیرند. به طور مثال، خداشناسی، احکام نماز و روزه، صداقت و درستکاری سه موضوع دینی هستند که با سطوح متفاوتی از مهارت‌های تفکر درگیرند. تشخیص و انتخاب این سطوح در مراحل یادگیری و تعیین فعالیت‌های مناسب با هر یک و تمرکز ارزشیابی بر آن‌ها بسیار حائز اهمیت است.

بر این مبنا، باید گفت که انواع مختلف ارزشیابی به میزانی که در یادگیری این مهارت‌ها مدد می‌رسانند، باید به کار گرفته شوند. برخی از فعالیت‌ها و مهارت‌های قابل سنجش در قلمرو شناخت عقلی که به سطوح مختلف آن مربوط می‌شوند، به شرح زیر است:

درک رابطه‌ی عنوان با مطلب، رابطه‌ی اجزای مطلب با هم و با کل مطلب، جمع‌آوری اطلاعات درباره‌ی یک مطلب، برقراری رابطه میان آن اطلاعات، تعریف روشن یک مفهوم، توانایی استدلال درباره‌ی یک مجهول، بیان مشاهدات، مقایسه‌ی دو مفهوم یا دو عمل و ذکر تفاوت‌ها، بیان داستان، نتیجه‌گیری از داستان و یک واقعه، اعلام‌نظر درباره‌ی عوامل داستان و واقعه، درک رابطه میان چند آیه پیرامون مفهوم واحد، پاسخ‌گویی به سؤال جدید، تطبیق خود و محیط زندگی بر آموزه‌های دینی و ارزشیابی خود و محیط، بیان خاطرات، ذکر تجربه‌ها، تحقیق پیرامون یک موضوع، بیان شباهت‌ها، ذکر تفاوت‌ها، توانایی پاسخ به سؤالات دیگران، بیان نمونه‌ها و مصادیق، بیان واجبات و محرمات آموخته شده، توانایی تطبیق با مصداق‌های خارجی، ذکر فواید و نتایج یک عقیده یا عمل، بیان یا تکمیل استدلال، توصیف یک شخصیت، محیط، طبیعت و عمل، تفسیر یک عمل، یک بیان، یک شعر و تفکیک میان دو مفهوم یا صفت یا عمل با ذکر ملاک تفکیک.

ب - ارزشیابی از فعالیت‌های تقویت‌کننده ایمان و احساس دینی

باتوجه به این که تفکر عقلی و تعمیق آن ایمان و احساس دینی را تقویت می‌کند، همه فعالیت‌های قبل به تناسب ارتباط آن‌ها با سطوح بالاتر تفکر و تعقل در تقویت ایمان مؤثرند. علاوه بر این برخی از فعالیت‌ها نیز هست که رابطه‌ی بیش‌تری با تعلقات قلبی و عاطفی دارند که تشویق دانش‌آموز به این فعالیت‌ها، هم به تقویت بعد قلبی و عاطفی می‌انجامد و هم نشانگر پیوند قلبی و عاطفی اوست. برخی از این فعالیت‌ها عبارت‌اند از: ابراز همدلی با شخصیت مثبت داستان، ابراز دوری از شخصیت منفی داستان، نوشتن یا بیان علائق درونی در قالب‌هایی مانند دعا و شعر و نامه، مشارکت در گفت‌وگوها، انجام منظم فعالیت‌های پیش‌بینی شده، خلق یک اثر هنری مانند نقاشی، کاردستی، طرح، نمایش، قطعه‌ی ادبی، شعر و مناجات. زیبایی و نظم دفتر کار، سبقت و پیش‌دستی در پذیرش فعالیت‌ها، موضع‌گیری و ابراز موضع مطلوب بعد از ذکر یک واقعه یا داستان و...

□ انواع ارزشیابی در تعلیم و تربیت دینی

الف- ارزشیابی مستمر

باتوجه به نوع فعالیت‌های قابل سنجش و اندازه‌گیری که در قسمت قبل بیان گردید، ارزشیابی مناسب با این درس، ارزشیابی مستمر می‌باشد. ارزشیابی مستمر یا تدریجی و تکوینی^۱ به معنای ارزشیابی براساس آزمون‌های پایانی ولی در مقیاس کوچک‌تر و با تعداد بیش‌تر نیست. واژه‌ی «سنجش مستمر» معادل فارسی عبارت «Formative Assessment» است. کلمه «Formative» را «تکوینی»، «سازنده»، «رشددهنده» و یا «شکل‌دهنده» ترجمه کرده‌اند که چندان با لفظ مستمر سازگار نیست. این ترجمه‌ی نادرست، تصور نادرستی را نیز از آن در ذهن متبادر می‌کند اما به دلیل این که این غلط مصطلح شده است، در این‌جا نیز از همین واژه استفاده شده است. شرلی کلارک در زمینه‌ی ارزشیابی مستمر می‌گوید:

«اگر ما به دانش‌آموزان خود مانند «گیاهان» بیندیشیم، سنجش پایانی به مثابه اندازه‌گیری و بررسی این گیاهان است. این اندازه‌گیری برای مقایسه و یا تجزیه و تحلیل و ارزیابی وضعیت فعلی گیاه مناسب و معتبر است ولی در رشد گیاه تأثیر ندارد اما سنجش مستمر، سازنده و رشددهنده، فرایند جمع‌آوری اطلاعات از گیاه به هدف باغبانی کردن آن است. کود دادن، آب دادن، هرس کردن، علف‌های هرز را از آن دور کردن و انجام هرچه که باعث رشد گیاه می‌شود.»

خصلت عمده‌ی این ارزشیابی در پویایی و گستردگی آن است و از معلم انتظار اقداماتی فراتر از آزمون‌های سنتی دارد تا تصویر کلی از تمامیت شخصیت دانش‌آموز ارائه دهد. از نتایج این نوع سنجش و ارزشیابی درجهت رشد و ارتقای دانش‌آموز استفاده می‌شود و مهم‌تر از همه این که از هر دانش‌آموز توقع رشد و بالندگی را درحد توان خود او دارد. این ارزشیابی به معلم اطلاعات مستند و معتبری می‌دهد تا براساس آن اطلاعات بتواند مرحله‌ی بعدی تدریس خود را طراحی کند. این نوع سنجش، برای هر دانش‌آموز، قابلیت رشد و پیشرفت قائل است و برای آموزش هر دانش‌آموز برنامه‌ی خاصی را طراحی می‌کند. در این رویکرد، فرایند ارزشیابی با فرایند آموزش درهم تنیده، جاری و مستمر است. از نتایج به دست آمده، برای مقایسه یا نمره دادن به دانش‌آموزان استفاده نمی‌شود بلکه تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان را می‌پذیرد و به قابلیت رشد هر یک اعتقاد دارد. در فرایند چنین ارزشیابی، دانش‌آموزان نقش اساسی دارند چون آنان هستند که در مرکز یادگیری قرار دارند و نقش اصلی را در پرورش یا اصلاح یک آموخته ایفا می‌کنند. هرچه دانش‌آموزان بیش‌تر در فرایند آموزش سهیم شوند، بهتر و بیش‌تر می‌توانند آموخته‌های خود را در ابعاد مختلف گسترش دهند یا بهبود بخشند. به عبارتی، شیوه‌ی آموختن را بهتر یاد می‌گیرند.

این نوع ارزشیابی می‌تواند به شکل‌های مختلفی انجام شود و براساس اطلاعاتی که ازطریق مختلف جمع‌آوری می‌شود، مانند مشاهده‌ی رفتار و عملکرد دانش‌آموز در هنگام فعالیت‌های کلاسی یا ارائه‌ی گزارش یا پاسخ به پرسش‌های کتبی یا شفاهی مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد اما همواره به خاطر داشته باشیم که آن‌چه یک ارزشیابی را مستمر، رشددهنده و پویا می‌کند، شیوه‌ی استفاده از نتایج ارزشیابی است. ارزشیابی مستمر دارای ویژگی‌های زیر است:

۱ - از ابتدای بحث از ارزشیابی مستمر تا این قسمت، از کتاب «ارزشیابی در خدمت آموزش» گرفته شده است.

این ارزشیابی جزئی از فرایند آموزش است. به فعالیتهایی منجر می‌شود که طراحی مراحل بعدی آموزش را امکان‌پذیر می‌سازد. در تمام موضوعات درسی قابل اجرا است. دانش‌آموزان را در فرایند یادگیری خود سهیم می‌سازد و توان خودارزیابی را در آنان تقویت می‌کند. معلم را قادر می‌سازد تا به طور منظم دانش‌آموزان را در فعالیتهای گوناگون زیر نظر بگیرد و عواملی را که مانع پیشرفت آنان است، شناسایی کند. معلم را در فرایند تجربه‌اندوزی قرار می‌دهد و به او کمک می‌کند تا علایق دانش‌آموزان را شناسایی کند، سطح فعالیتهای (سادگی یا دشواری آنها) و مفاهیم را به درستی بسنجد. معلم را قادر می‌سازد تا از طریق ارزشیابی‌های متناوب و یادداشتهایی که برمی‌دارد، اطلاعات کافی برای ارزشیابی معتبر دانش‌آموز جمع‌آوری کند. ارزشیابی مستمر، دانش‌آموزان را در فعالیتهای متفاوتی می‌سنجد که شرایط سنجش آنها یکسان نیست اما نباید تصور شود این امر، اعتبار قضاوت را خدشه‌دار می‌کند. معلم باید با درجه‌بندی فعالیتهای قضاوت‌نهایی را خود انجام دهد و به تشخیص خود اعتماد کند. باتوجه به آنچه درباره‌ی ارزشیابی مستمر گفته شد، ارتقای آموزش از طریق این سنجش به عوامل اساسی زیر وابسته است: بازخورد مؤثر به دانش‌آموزان درگیر کردن مؤثر دانش‌آموزان در فرایند یادگیری استفاده از نتایج سنجش در طراحی تدریس درک و توجه به تأثیر غیرقابل تردیدی که شیوه‌ی سنجش و ارزشیابی بر ایجاد علاقه و اعتماد به نفس در دانش‌آموزان دارد. توانا کردن دانش‌آموزان در ارزیابی خود و تصمیم‌گیری برای پیشرفت و ارتقا.^۱ بنابراین، ارزشیابی مستمر بهترین ارزشیابی در این درس است که در دوره‌های تحصیلی پایین‌تر به عنوان تنها نوع ارزشیابی باید به کار گرفته شود و در دوره‌های بالاتر باید در اولویت مطلق باشد و سهم اساسی نمره‌بدان تعلق گیرد.

ب- ارزشیابی پایانی: این ارزشیابی که به ارزشیابی مجموعی یا تراکمی نیز مشهور است، در پایان هر دوره‌ی آموزشی انجام می‌شود و معلم با استفاده از آن، آموخته‌های دانش‌آموزان را ارزیابی می‌کند. این ارزشیابی معمولاً به هدف نمره دادن، تصمیم‌گیری برای ارتقا به کلاس بالاتر، رتبه‌بندی یا اعطای امتیازات معین انجام می‌گیرد. گاهی نیز ارزشیابی پایانی به معیاری برای ارزیابی کار معلم تبدیل می‌شود. این امر باعث می‌گردد تا معلمان عمدتاً به آزمون‌های پایانی بیش از حد توجه کنند و نسبت به نتایج آن حساس باشند و این حساسیت را به دانش‌آموزان نیز منتقل نمایند. در نتیجه، مجموعه‌ی فعالیتهای معلم و دانش‌آموزان تحت تأثیر این آزمون قرار گیرد و نقش ارزشیابی مستمر بسیار کم‌رنگ شود.

۱- طاهره رستگار، ارزشیابی در خدمت آموزش، ص ۱۲۳.

این امر باعث شده است تا معمولاً معلمان به جای آن که آن چه را آموزش می دهند، ارزیابی کنند. آن چیزی را که قرار است ارزشیابی کنند، آموزش می دهند؛ یعنی، آموزش در خدمت ارزشیابی قرار می گیرد.

تفاوت دیگری که این ارزشیابی با ارزشیابی مستمر دارد، محدودیت آن است که نمی تواند انواع فعالیت های آموزشی را تحت پوشش قرار دهد؛ لذا فرصت توسعه ی مهارت های مختلف یادگیری در قلمروهای آموزشی را از دانش آموز سلب می کند. هم اکنون ارزشیابی پایانی معمولاً به شکل آزمون کتبی انجام می گیرد و بیش تر بر اهداف شناختی، آن هم سطوح اولیه ی شناخت، متمرکز می شود. حتی اگر طراح سؤال های پایانی بتواند سؤال هایی طراحی کند که سطوح برتر مهارت های شناختی، مانند توانایی استدلال، مقایسه، تطبیق و قضاوت را دربر گیرد، به علت محدود بودن این گونه سؤال ها به تدریج موقعیتی پیش می آید که دانش آموزان پاسخ این گونه سؤال ها را حفظ می کنند و کارایی این گونه سؤال ها را از بین می برند. علاوه بر این، از آن جا که دانش آموزان فعالیت های یادگیری خود را با نوع آزمون هماهنگ می کنند، وقتی که این گونه ارزشیابی ها اهمیت بیش تر پیدا می کند، آنان می کوشند که فعالیت های داخل کلاس را به سمت آمادگی برای آن آزمون سوق دهند و حتی اگر معلمی بخواهد فعالیت های دیگری را در دستور کار قرار دهد، آنان با نشان دادن عدم علاقه ی خود مانع آن فعالیت ها می شوند و عملاً معلم را به سمت تدریسی می کشانند که با آزمون پایانی تناسب دارد؛ لذا، چون هدف اصلی تعلیم و تربیت دینی، تقویت ایمان و انگیزه برای عمل است، توجه بیش از اندازه به آزمون پایانی بسیار مضر و زیان آور است و مانع توجه دانش آموزان به فعالیت های مستمر می گردد که تقویت ایمان و تعمیق شناخت عقلی را به دنبال دارند.

آفت بزرگ دیگری که از ناحیه ی توجه بیش از اندازه به آزمون پایانی، گریبانگیر تعلیم و تربیت دینی می شود، تغییر مکان «وسیله» با «هدف» است. امری که کم تر در آزمون مستمر و تکوینی اتفاق می افتد، این اتفاق که بیش تر در نگاه دانش آموزان دوره ی راهنمایی و متوسطه به درس دینی پدیدار می شود، از آن جا سرچشمه می گیرد که آن ها ارزشیابی پایانی را نه وسیله ای برای سنجش میزان تحقق اهداف یادگیری بلکه وسیله ای برای ارتقای تحصیلی، بالا رفتن معدل و نظایر آن تلقی می کنند؛ لذا به طور ناخودآگاه، از آن جهت درس دینی را می خوانند و محتوای کتاب را حفظ می کنند که بتوانند آن آزمون را با موفقیت طی کنند و نمره ی مناسبی برای ارتقای تحصیلی به دست آورند، ممکن است دانش آموزان خودشان به این امر واقف نباشند و در پاسخ این سؤال که «چرا در آزمون شرکت می کنید؟» بگویند می خواهیم میزان یادگیری خود را تعیین کنیم اما شیوه ی درس خواندن آنان، توجه به جملات خاصی از کتاب و مرور چندباره ی متن و حفظ کردن عبارات گواه آن است که او دارد خود را در خدمت آزمون قرار می دهد نه آزمون را در خدمت خود.

این فرایند، گرچه بر همه ی درس های دیگر آسیب وارد می کند اما آسیب عمیق و جبران ناپذیرتر آن در تعلیم و تربیت دینی است به میزانی که انگیزه ی کسب نمره ی پایانی، قوی تر شود، رابطه ی واقعی او با محتوای درس کاهش می یابد و به رابطه ای خشک و سرد تبدیل می شود، میل و رغبت او به درس کم می شود و در نتیجه تأثیرات قلبی و رفتاری درس به حداقل خود می رسد. این آسیب در ارزشیابی مستمر کم تر ظهور می کند زیرا ارزشیابی مستمر در خدمت ارتقای یادگیری است و در همه ی

مهارت‌های آموزشی کاربرد دارد نه صرفاً در مهارت حفظ اطلاعات و آموخته‌ها. با توجه به موارد فوق، ارزشیابی این درس به صورت زیر انجام می‌گیرد:

۱- ارزشیابی درس تعلیم و تربیت دینی در دوره‌ی راهنمایی در دو قالب «ارزشیابی مستمر» و «ارزشیابی پایانی» انجام می‌گیرد و نمره‌ی نهایی از معدل نمرات این دو ارزشیابی به‌دست می‌آید.

۲- ارزشیابی مستمر ۶۰ درصد نمره و ارزشیابی پایانی ۴۰ درصد نمره را تشکیل می‌دهند و معدل هر نیم‌سال با توجه به این درصدها تعیین می‌شود.

۳- در ارزشیابی مستمر باید بیش‌تر به مهارت‌ها توجه شود و جنبه‌ی کیفی و توصیفی داشته باشد زیرا ارزشیابی مستمر یک ارزشیابی سازنده و تکوینی است و می‌تواند در خدمت ارتقای کیفی یادگیری قرار گیرد. دبیر در برگه‌ی ثبت ارزشیابی، میزان یادگیری هر دانش‌آموز و انجام فعالیت آموزشی او را می‌نویسد و نظر خود را ابراز می‌کند. علاوه بر این، متناسب با فعالیت‌های انجام شده، میزان یادگیری دانش‌آموز را تبدیل به ابزار کمی می‌کند و به صورت نمره ارائه می‌دهد.

۴- ارزشیابی پایانی دارای آزمون کتبی است. در این آزمون میزان یادگیری محتوای آموزشی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. سؤال‌های آزمون باید توزیع متناسبی از سطوح یادگیری را دربر گیرد و به سطوح بالاتر توجه بیش‌تری کند. درک مفاهیم، کاربرد آن‌ها، قدرت تجزیه و تحلیل، ترکیب، مقایسه، تطبیق، توانایی استدلال و داوری از اهم سطوحی است که باید بدان توجه شود.

خودارزیابی دانش‌آموز (محاسبه‌ی نفس)

تعلیم و تربیت دینی موفق آن است که بر زندگی روزمره‌ی دانش‌آموزان تأثیر گذارد و آنان را به سوی برنامه‌ریزی بر مبنای تعلیم دینی سوق دهد، به گونه‌ای که آنان ضمن ارتقای بینش و نگرش خود، تصمیم‌های جدید بگیرند و رفتارهای خود را اصلاح کنند و در نهایت زندگی خود را بر معیارهای دینی تعالی بخشند. این امر مهم، همان‌طور که نیازمند برنامه‌ریزی و تصمیم‌های سنجیده و حساب شده است، به ارزیابی و محاسبه‌ی عملکرد خود نیز نیاز دارد. محاسبه از عملکردها و تصمیم‌ها، ضامن بقا و دوام برنامه است. عوامل موفقیت و پیشرفت را تعیین می‌کند، موانع راه را آشکار می‌کند و مهم‌تر این که خود به عنوان بخشی از فرایند برنامه‌ی دینی سبب تنبّه و بیداری فرد می‌گردد. در واقع، خود محاسبه مانند سایر اعمال دینی تعالی‌بخش و رشددهنده است.

لذا همان‌طور که معلم پیش از آن که دانش‌آموز را ارزیابی کند، باید «خودارزیاب» باشد. دانش‌آموز نیز پیش از آن که بخواهد مورد ارزیابی دیگران قرار بگیرد، باید از جانب خودش مورد قضاوت و داوری قرار بگیرد. این دو گونه ارزیابی یعنی ارزیابی معلم از خود و ارزیابی دانش‌آموز از خود متناسب با روح کلی تعلیم و تربیت دینی و رویکردهایی است که در این برنامه اتخاذ شده است.

لذا اگر در سایر درس‌ها نگاه نقاد به پیرامون خود (جامعه، شیوه‌های زندگی، آداب و سنن و یافته‌های علمی) بیش‌تر مورد نظر است، در تربیت دینی، این نگاه باید ابتدا متوجه خود و درون خود باشد و سپس به امور دیگر معطوف گردد.

چگونگی «خودارزیابی» را باید به دانش‌آموزان آموزش داد و آن را به صورت یک عادت درآورد.

نکته‌ی مهم و درخور توجه این که این محاسبه صرفاً امری شخصی و خصوصی است و معلم به هیچ وجه نباید در آن دخالت کند اما اگر دانش‌آموز، بعد از نقد و بررسی رفتار خود بخواهد با معلم مشورت کند، امری پسندیده است که باید مورد استقبال قرار گیرد

زیرا این زیباترین اتفاقی است که باید در رابطه‌ی میان معلم و دانش‌آموز پیش آید. در این محاسبه، دانش‌آموز با ضمیر و وجدان خود کار دارد و در خلوتی که با خدای خود دارد، اعمال خود را بررسی می‌کند. او در ضمن این محاسبه درمی‌یابد که تعالی، رشد و کمال به دست خود اوست که با اعتماد و توکل بر خدا و گرفتن تصمیم‌های درست، این تعالی و رشد میسر خواهد شد.

خودارزیایی، سبب می‌گردد که فرد پیش از انتقاد از دیگران، متوجه خود باشد و اصلاح را از خود آغاز کند. همچنین سبب می‌شود که هرکس با واقعیت خود آن‌گونه که هست، مواجه شود. خود بزرگ‌بینی‌ها تعدیل گردد و مانع شکست‌های بزرگ در زندگی شود.

خطری که محاسبه‌ی نفس را تهدید می‌کند، تبدیل این عمل اختیاری و خودجوش به کار ظاهری و بی‌محتواست. انگیزه‌ی درونی شرط اصلی این محاسبه است. معلم باید از اصرار و تأکید و دادن جدول‌های کلیشه‌ای و کمی دوری جوید و از پرس‌وجو خودداری کند و صرفاً فضایی فراهم نماید که دانش‌آموز با میل و رغبت به آن روی آورد و عمل نماید.

این ارزشیابی در دوره‌ی ابتدایی کم‌تر ظهور و نمود دارد و در دوره‌ی راهنمایی و به‌خصوص دوره‌ی متوسطه کاربرد بیش‌تری خواهد داشت.

توصیه‌های ضروری برای ارزیابی از عوامل برنامه

اگر عناصر دخیل در برنامه‌ی درسی، به جز دانش‌آموز را عوامل برنامه‌ی درسی بنامیم، پیش از ارزشیابی از دانش‌آموز باید این عناصر را مورد ارزشیابی قرار دهیم و حتی نوع ارزیابی از دانش‌آموز باید به نحوی تنظیم شود که به جای نشان دادن وضع هر دانش‌آموز به خودش، میزان کارکرد عوامل ارزشیابی در برنامه را روشن کند زیرا هر دانش‌آموزی گرایش فطری و خدادادی به سوی خوبی‌ها و زیبایی‌های دینی را دارد و وظیفه‌ی عوامل تربیت، فراهم کردن زمینه‌ی رشد این گرایش‌ها و راهنمایی و هدایت دانش‌آموز به انتخاب ره توشه‌ی مناسب و شایسته است. اگر این «زمینه‌سازی» و «هدایت» به درستی انجام گیرد، انگیزه‌های درونی دانش‌آموز او را به سوی فلاح و رستگاری پرواز می‌دهد اما اگر این دو وظیفه به خوبی انجام نگیرد یا در جهت معکوس عمل کنند، به زنجیرهایی بدل می‌شوند که بال و پر پرواز را می‌بندند و مانع صعود می‌شوند. به همین جهت است که می‌گوییم ارزشیابی عوامل مقدم بر ارزشیابی از خود دانش‌آموز است. ممکن است این ارزشیابی سابقه نداشته باشد و به نظر مشکل آید اما چگونگی این ارزشیابی و شیوه‌ی اجرای آن، نیازمند به شیوه‌نامه‌ای است که باید توسط دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی تدوین شود. عمده‌ی عوامل مؤثر در آموزش عبارت‌اند از: «برنامه‌ی تعلیم و تربیت دینی»، «محتوای تعلیمی و تربیتی»، «معلم» و «فضا و امکانات آموزشی».

الف - برنامه‌ی تعلیم و تربیت دینی

این برنامه که توسط برنامه‌ریزان دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی تدوین می‌گردد، باید در دو مرحله ارزیابی گردد: مرحله‌ی پس از تدوین و مرحله‌ی اجرا. در مرحله‌ی پس از تدوین باید ارزیابی شود تا اولاً مراحل تدوین را به درستی گذرانده باشد و ثانیاً از نظر کارشناسان و متخصصین از اعتبار لازم برخوردار است.

در مرحله‌ی اجرا نیز باید ارزیابی و نقد گردد که عوامل موفقیت یا عدم آن تا چه میزان به برنامه و واقع‌نگری‌های آن مربوط می‌شود و تا چه اندازه به عوامل دیگر. یک ارزیابی مداوم در نسبت با عوامل فرهنگی و اجتماعی نیز ضروری است که عوامل مستحدثه چه

بخش‌هایی از برنامه را تحت تأثیر قرار می‌دهند و تغییر در برنامه را ضروری می‌کنند. این ارزشیابی سبب می‌شود که برنامه متناسب با نیازها و ضرورت‌ها فرایند اصلاح را همواره طی کند.

ب- محتوای تعلیمی و تربیتی

محتوای آموزشی تهیه شده هم باید منطبق بر برنامه باشد و هم بتواند در مرحله‌ی اجرا موفق باشد. به همین جهت هم نیازمند اعتباربخشی نظری است و هم باید در مراحل مختلف اجرا موفق از میدان بیرون آید.

این ارزیابی که باید از سوی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف انجام گیرد، نیازمند ایجاد فرایندی است که به طور مداوم میان آموزش در مدرسه و «برنامه» و «محتوا» در رفت و آمد باشد تا برنامه‌های تکمیلی محتواهای کمک‌آموزشی مناسب تدارک شود.

ج- معلم

مهم‌ترین بخش ارزشیابی عوامل موثر در برنامه‌ی درسی، ارزشیابی از عملکرد معلم است که رکن اصلی تعلیم و تربیت دینی محسوب می‌شود. معلم این درس علاوه بر توانمندی در تدریس و بیش از آن نقش الگویی اوست که در تربیت مؤثر واقع می‌شود. عموم دانش‌آموزان از چنین نقشی به نحو مثبت یا منفی سخن می‌گویند. آنان همواره انتظار دارند که معلم دینی و قرآن نمونه‌ای شایسته از آموزه‌های خود باشد و قبل از آن که با گفتارش دیگران را هدایت کند، اعمال و رفتارش جذب‌کننده و تأثیرگذار باشد. معلم دینی از زندگی زیبا و انسان دیندار زیبا می‌گوید و دیگران را بدان تشویق می‌کند. این تشویق، آنگاه مؤثر است که دانش‌آموزان مراتبی از آن زیبایی را در او مشاهده کنند، و الا کلامش تأثیر منفی خواهد داشت. از آن‌جا تأثیر یک معلم ناکارآمد در تعلیم و تربیت دینی بسیار سنگین است و گاه گمراهی، انحراف و بدبینی برخی دانش‌آموزان را به دنبال دارد، خالی بودن کلاس از معلم بسیار مناسب‌تر از حضور معلم ناکارآمد است.

ارزشیابی از عملکرد معلم دینی و قرآن یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است که باید توسط متخصصین و معلمین کاردان و مقبول صورت گیرد. این ارزشیابی باید متکی بر لیست مشاهده‌ی توانایی تدریس، توانایی پاسخ‌گویی به سؤالات دانش‌آموزان، شیوه رفتار معلم در کلاس درس (در سخن گفتن با دانش‌آموزان، انضباط و حضور به موقع، آراستگی ظاهر و ...) و نظرات دانش‌آموزان درباره‌ی وی، باشد. سختگیری درباره‌ی معلم دینی و قرآن، گرچه در کوتاه مدت زمینه را برای عدم استقبال آماده می‌کند اما از آثار مخرب حضور معلم ناتوان در کلاس به تدریج جلوگیری می‌کند. همان‌طور که گفته شد، دآوری درباره‌ی معلم دینی و قرآن باید توسط کسانی صورت گیرد که بسیار مجرب‌تر از معلمین متوسط باشند.

شیوه‌نامه‌ی ارزشیابی از عملکرد معلم دینی و قرآن و استانداردهای آن باید توسط دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی تدوین شود. ارزشیابی از عملکرد خود توسط معلم دینی و قرآن نیز ضروری است. در این ارزشیابی، به جای این که فقط از دانش‌آموزان انتظار بهبود رفتار داشته باشیم، امید می‌رود که مطابق داده‌های ارزشیابی شیوه‌های کار دبیر نیز ارتقا یابد. با این کار مشخص می‌شود که نقاط قوت و ضعف دبیر در کجاست، کدام روش مؤثرتر و کدام شیوه کم‌اثرتر است. نقطه‌ی قوت دیگر این ارزشیابی، آن است که دبیر می‌تواند عملکرد خود در تحقق اهداف ایمانی و رفتاری را پیگیری کند. این ارزشیابی توسط خود دبیر انجام می‌شود و نتایج آن نزد خودش محفوظ می‌ماند.

از این زاویه است که امکان ارزشیابی از تحقق اهداف ایمانی و عملی ممکن می‌شود. ارزشیابی از این دو هدف وقتی نامطلوب است که به عنوان ارزشیابی تحصیلی و عامل ارتقاء تحصیلی دانش‌آموز و دادن نمره به وی تلقی شود. از این حیث است که گفته شد ارزشیابی از اهداف ایمانی و عملی تأثیر نامطلوب بر خود دانش‌آموز باقی می‌گذارد. با همین ارزیابی‌هاست که می‌توان به عملکرد مدیریت تربیتی در بخش‌های مختلف پی برد، آسیب‌ها را شناخت و به اصلاح فرایندها کمک کرد. یک معلم و مربی برای این که شاگرد خود را از جهت رفتار و اعمال، ارتقا دهد، او را با شیوه‌های مختلف ارزشیابی می‌کند. و راه‌حلی را برای رفع کاستی می‌یابد و به کار می‌بندد. هر پدر و مادری نسبت به فرزند خود به طور دائم، این ارزشیابی را انجام می‌دهد و مطابق ارزیابی خود اقدام می‌کند و به میزانی که در ارزشیابی خود صائب باشند، تجویزهای آنان نیز مؤثرتر خواهد بود.

چند توصیه‌ی مهم:

اول- یک مرکز نظارتی برای انتخاب معلمین قرآن و دینی تأسیس شود که هم برنامه‌ی انتخاب معلم را پیگیری کند و هم بر اجرای کار وی نظارت نماید. مسئولین آموزش و پرورش اگر به حساسیت موضوع معترفند، باید هزینه‌ی یک کار جدی در این مورد را بپردازند تا از هزینه‌های اخلاقی و فرهنگی که پیش روی جوانان است، بکاهند.

دوم- انتخاب معلم دینی نیازمند برنامه‌ای مستقل و مداوم است به گونه‌ای که منجر به شناسایی معلمین با انگیزه، کاردان و دانا شود. شیوه‌ی اجرایی انتخاب معلم باید تدوین شود و بر سه شرط «دانایی» و «انگیزه» و «رفتار» تأکید گردد. انتخاب معلم نباید در زمان‌های خاص و از طرف افراد غیروارد انجام گیرد. سخت‌گیری در این‌جا بسیار ضروری است. این سخت‌گیری، انگیزه‌ی افراد بی‌انگیزه و ناوارد را کم می‌کند و به افراد توانمند و مشتاق اجازه‌ی حضور می‌دهد.

سوم- از سپردن درس تعلیم و تربیت دینی به دبیرانی که صرفاً می‌خواهند ساعات درسی خود را تکمیل کنند، جلوگیری به عمل آید و در صورتی که مدرسه با کمبود دبیر روبه‌روست، بهتر است دانش‌آموزان را تشویق به مطالعه در کتابخانه یا نمازخانه کنند یا در صورت امکان، در فضای مدرسه ورزش نمایند.

چهارم- چهار ساعت از ساعات موظف معلم دینی به تحقیق، رسیدگی به وضعیت دانش‌آموزان و پاسخگویی به سوال‌های خاص آنها اختصاص یابد و از سپردن کلاس به آنها خودداری شود.

پنجم- باتوجه به مسئولیت بسیار سنگینی که برعهده‌ی دبیران دینی و قرآن قرار می‌گیرد، باید امکانات مناسب و شایسته‌ی این وظیفه را چه در بعد علمی و چه عملی در اختیار داشته باشند. بهترین امکان، زمینه‌ی رشد و ارتقای علمی است. تأسیس دانشکده‌ی آموزش معارف اسلامی در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا، اقدامی بسیار ضروری و عاجل است. ارتقای علمی دبیران، تبعات مطلوبی به دنبال دارد که تأثیر خود را در آموزش برجای خواهد گذاشت.

د- ارزشیابی از فضا و امکانات

تعلیم و تربیت دینی نیازمند فضای ویژه و امکانات خاصی است که متناسب با تحولات فرهنگی و علمی باید فراهم شود. این فضا و امکانات، ضرورتاً امکانات پیچیده و پرهزینه‌ای نیستند. هر شیء ساده‌ای می‌تواند امکانی سازگار با این درس و تربیت دینی

باشد. به همین جهت، فضا و امکانات مربوط به این درس باید به طور مداوم مورد ارزیابی قرار گیرد و کاستی‌های مربوط به آن مرتفع شود.

۱۳- ویژگی‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان

باتوجه به نقش الگویی معلمان و تأثیر تربیتی آنان به ویژه دبیران درس دینی در فرایند تدریس و با عنایت به این نکته که این درس به زندگی مخاطبان خود جهت می‌دهد از معلمان و دبیران دینی و قرآن دوره‌ی راهنمایی انتظار می‌رود جهت تدریس و هدایت دانش‌آموزان به بهترین وجه از صلاحیت‌های سه‌گانه اخلاقی، حرفه‌ای و علمی برخوردار باشند. این ویژگی‌ها و صلاحیت‌ها عبارت‌اند از:

الف) صلاحیت‌های عمومی

منظور از صلاحیت‌های عمومی، مجموعه‌ی آگاهی‌ها، مهارت‌ها و خصائلی است که دبیران و معلمان بدان نیاز دارند و آنان را در تدریس موفق می‌سازد؛ مانند "هدایت و کنترل یادگیری"، "توانایی در غنی‌سازی محتوای یادگیری"، "توانایی برقراری ارتباط سازنده و مؤثر با دانش‌آموز"، "آگاهی از چگونگی مراحل رشد و ویژگی‌های روان‌شناختی دانش‌آموز"، "توانایی در طراحی درس و داشتن برنامه در هنگام تدریس"، "توانایی استفاده از روش‌های فعال در تدریس"، "توانایی برقراری ارتباط با محیط زندگی دانش‌آموزان و والدین آن‌ها" و "توانایی استفاده از فناوری‌های جدید و ابزارهای متنوع آموزشی".

البته در میان صلاحیت‌های عمومی، برخی صلاحیت‌ها هستند که گر چه هر دبیری باید بدان برسد اما برای دبیر تعلیم و تربیت دینی ضروری‌تر و آراستگی بدان لازم‌تر است. این صلاحیت‌ها عبارت‌اند از:

۱- شناخت انسان

بدین معنا که بداند انسان موجودی خداجوست، متفکر است، حقیقت‌طلب است، زیبایی‌طلب است، کرامت ذاتی دارد، دارای اراده و اختیار و عدالت‌خواه است و می‌تواند جان‌نشین خدا در روی زمین باشد.

۲- آگاهی از چگونگی مراحل رشد کودک از نظر اسلام

اسلام اصل رشد و مرحله‌ای بودن آن را پذیرفته و بر آن صحنه می‌گذارد همان‌گونه که در روایات مختلف آمده مراحل رشد کودک به سه مرحله تقسیم می‌شود. امام صادق علیه‌السلام فرمود: به فرزندت هفت سال آزادی بده تا بازی کند، هفت سال هم او را با اخلاق و آداب نیک تربیت کن. هفت سال هم او را ملازم و همراه خود قرار بده. پس اگر فرد صالحی شد به هدف خود رسیده‌ای؛ و الا او را به حال خود واگذار.

آگاهی از نیازها و علایق فراگیر یکی از مهم‌ترین مسایل در این زمینه است یعنی بدانند مخاطب او در ابعاد مختلف رشد (عقلی، اجتماعی، بدنی، عاطفی و اخلاقی) دارای چه ویژگی‌هایی است تا فعالیت‌های خود را بر اساس آن شکل دهد.

۳- علاقه‌مندی و رضایت خاطر از تدریس

معلم دینی نه تنها باید تدریس را به عنوان یک شغل و وظیفه‌ی رسمی خود قلمداد کند، بلکه نقش خویش را هدایت و تربیت دانش‌آموزان بداند و در این مسیر خود را تابع هدایت الهی، رسول اکرم و ائمه اطهار (صلوات الله علیهم) به شمار آورد.

۴- اسوه بودن

معلم در تربیت دینی پیش از آن که یک آموزش دهنده باشد، باید اسوه‌ای باشد که به آن چه توصیه می‌کند و می‌گوید، عمل نماید؛ زیرا کسی می‌تواند دیگران را تربیت کند که آن چه را از شاگرد می‌خواهد، خود دارا باشد.

ذات نیافته از هستی بخش
کی تواند که شود هستی بخش
به تعبیر حکما «فاقد شیء نمی‌تواند معطی شیء گردد». باید مراتبی از کمال، زیبایی، خصائل و فضائل معنوی در وجود فرد باشد تا بتواند دیگران را بدان دعوت کند. تربیت که هدایت به خیر و نیکی است، پیش از آن که از طریق کلام و آموزش مفاهیم باشد، با عمل و از طریق عمل است. «کونوا دعاء الناس الی انفسکم بغیر السننکم»^۱ زیبایی نور و روشنایی خورشید و ارزشمندی آن، صرفاً با بیان عباراتی در شب تار میسر نیست؛ باید صبح شود، خورشید عالم تاب از پس شب تیره طلوع کند و پرتوهای نور چشم را نوازش دهد تا شخص زیبایی و ارزش آن را ببیند و حس کند چه قدر تفاوت است میان توصیف زیبایی با خود زیبایی!

۵- محبت ورزیدن

معلم و مربی دینی باید لبریز از محبت باشد. زیرا او با انسانی کار دارد که بالفطره پاک و زیبا آفریده شده و می‌تواند پاک و زیبا بماند. معلم دینی پیرو کسی است که خداوند درباره‌اش فرمود: «لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیہ ماعنتم حریص علیکم بالمؤمنین رؤوف رحیم».

۶- ناصح و خیرخواه بودن

معلم دینی باید رابطه‌ی مطلوبی با دانش‌آموز خود داشته باشد تا دانش‌آموز احساس کند که معلم به او نزدیک است و می‌تواند با او درد دل کند و مشکلاتش را با او درمیان گذارد، با او صمیمی، صادق، خیرخواه، ناصح، حامی و فریادرس اوست. در عین حال نوعی خشیت همراه با احترام نیز باید در رابطه‌ی او با دانش‌آموزان حاکم باشد.

۷- داشتن سعه صدر و متانت در رفتار

معلم و مربی دینی باید اهل مدارا و سعه‌ی صدر باشد. او باید بداند که دانش‌آموز، متناسب با سن خود احساسات مختلف دارد و حالات مختلفی در او بروز می‌کند. گاهی تند می‌رود و گاهی کند. گاه پرخاشگر است و گاه انزوای طلب و گوشه‌گیر. گاه مطیع است و گاه به تندی انتقاد و اعتراض می‌کند و همه چیز را زیر سؤال می‌برد. معلم دینی با مدارا و سعه‌ی صدر، دانش‌آموز خود را از بحران‌ها عبور می‌دهد و سالم به سرمنزل مقصود می‌رساند.

۸- داشتن کرامت نفس و اقتدار

معلم و مربی دینی باید دارای کرامت، عزت نفس و اقتدار باشد. زیرا رفتار با کرامت و مقتدرانه‌ی او سبب می‌شود که نزد دانش‌آموز محترم باشد و سخنش بر او تأثیر کند. دانش‌آموزان نیز معلم مقتدر را که در مقابل ناشایستگی‌ها، رفتار عزتمند دارد، می‌پسندند.

۱ - امام صادق، کتاب کافی، ج ۲، ص ۷۸.

۹- حفظ آراستگی ظاهر

اگر چه آراستگی ظاهر همواره به تمامی معلمان توصیه می‌شود، ولی این ویژگی در تبلیغ پیام دین اثر بخشی فراوانی دارد به گونه‌ای که رسول اکرم همواره به هنگام حضور در میان مؤمنان خود را می‌آراست.

۱۰- خلوص نیت و قصد قربت

با این که دارا بودن این صلاحیت برای همه‌ی معلمان ارزشمند است و انگیزه، تلاش و خلاقیت آنان را دو چندان می‌کند، اما برای معلم تعلیم و تربیت دینی از ضروریات معلمی است. دبیری که محتوای درس او آمیخته با مفاهیمی چون توحید در عبادت، حسن فاعلی، اخلاق حسنه و مانند آن است، اگر خود مرتبه‌ای از این ویژگی‌ها را در خود نیافته باشد، در انتقال آن به دانش‌آموزان و تأثیرگذاری بر آن‌ها دچار مشکل خواهد شد و موفقیت چندان به دست نخواهد آورد.

ب) صلاحیت‌های تخصصی

۱- آشنایی با تعلیم و تربیت اسلامی و مبانی آن

از آن جا که برنامه‌ی جدید، تلفیقی از مفاهیم و معارف اسلامی و مباحث تربیتی - اخلاقی اسلام است، برای معلمان دینی آشنایی متناسب با مبانی و مراحل تعلیم و تربیت اسلامی ضروری می‌باشد.

۲- توانایی قرائت صحیح و روان قرآن کریم و فهم آیات آن

معلم دینی به علت ارتباط تنگاتنگ میان معارف دینی و آیات قرآن کریم، باید قرآن کریم را روان و صحیح بخواند و از توانایی خوبی برای درک و فهم معنای آیات قرآنی برخوردار باشد.

۳- علوم مربوط به حوزه آموزش

با توجه به گستردگی علوم اسلامی و هم چنین تلفیق کتاب‌های دینی و قرآن در این برنامه و با عنایت به اولین و مهم‌ترین اصل حاکم بر برنامه درسی که در آن قرآن کریم و سیره معصومین در تعیین اهداف کلی پایه‌های تحصیلی، تدوین محتوا و رسانه‌ها و اولویت‌های آموزشی و روش‌های تعلیمی و تربیتی معیار قرار گرفته است، آشنایی معلم با مباحث زیر (در حیطه مفاهیم ارائه شده در کتاب) و چگونگی ارتباط آن‌ها با یکدیگر ضرورت دارد :

قرآن کریم و تفسیر

اصول عقاید

فقه و احکام

اخلاق عملی

فلسفه و منطق

شباهات و مسائل جدید اقتصادی و فرهنگی

۴- علوم و دانش روز

تعلیم و تربیت به عنوان علم با تکیه بر تجربه‌های انسانی در حال پیشرفت و توسعه است. این علم با استفاده از دانش روان‌شناسی به خصوص روان‌شناسی رشد می‌تواند در خدمت تعلیم و تربیت دینی قرار گیرد. بدون تردید، مانند سایر علوم انسانی در این رشته نیز دیدگاه‌های مختلفی مطرح است و آشنایی با آن دسته از توصیه‌ها که متناسب با دیدگاه‌های تعلیمی و تربیتی اسلام است سبب ارتقای کیفی تربیت و دستیابی به شیوه‌های مطلوب‌تر می‌گردد. از این رو دبیر دینی باید در این حوزه نیز

دانش خود را افزایش دهد و توانایی لازم را کسب کند. هم چنین آشنایی نسبی با سایر درس‌های دوره، به خصوص دروس تجربی و انسانی به دبیر دینی کمک می‌کند که از ظرفیت‌های دروس دیگر بهره ببرد.

علاوه بر این، با توجه به رشد روز افزون علوم و توسعه وسایل ارتباط جمعی دبیر باید بتواند از فناوری‌های جدید برای انتقال آسان اطلاعات استفاده کند.

۵- توانایی به کارگیری روش‌های ارزشیابی گوناگون متناسب با آموزه‌های دینی

با توجه به اهمیت فرایندهای تربیتی در درس دینی و تناسب ارزشیابی مستمر با این فرایندها و تدوین نظام ارزشیابی نوین در این برنامه، معلمان دینی، باید از توانایی به کارگیری شیوه‌های ارزشیابی متناسب با برنامه برخوردار باشند.

۶- برای انتخاب دبیر تعلیم و تربیت دینی دوره‌ی راهنمایی، حداقل مدرک کارشناسی و اولویت با گرایش کلام و حکمت اسلامی از رشته‌ی الهیات و معارف اسلامی است. گرایش‌های دیگر رشته الهیات و نیز رشته‌ی فلسفه در مرتبه‌ی بعد قرار دارد. لازم به ذکر است گرایش ادیان و عرفان دارای تخصص لازم برای پذیرش دبیری دینی نمی‌باشد. فارغ‌التحصیلان حوزه‌های علمیه با مدرک معادل و با همان شرایط نیز می‌توانند برای دبیری انتخاب شوند.

تذکر: استخدام دبیر تعلیم و تربیت دینی باید از طریق گزینشی شامل آزمون کتبی، مصاحبه‌ی علمی و احراز صلاحیت‌های اخلاقی و مهارتی انجام گیرد.

۱۴- سامان‌دهی به مواد کمک آموزشی

همواره پس از تهیه و تدوین کتاب درسی رسمی آموزش و پرورش، ناشران خصوصی و مؤسسان فرهنگی مختلف اقدام به تهیه و تولید مواد کمک آموزشی مختلفی مانند کتاب، نرم‌افزار، فیلم و ... می‌نمایند که لازم است در هماهنگی با اجزای رسمی برنامه درسی باشند تا تعلیم و تربیت به ثمره مطلوب خود نائل گردد. در این زمینه اصولی برای تدوین این دسته از مواد آموزشی و کمک آموزشی پیشنهاد می‌شود:

۱- اصول کلی ناظر به تمامی مواد آموزشی

الف: مربوط به زبان و بیان

توجه به روانی و رسایی متن

استفاده از زبان مناسب با توجه به توانایی و علاقه‌های مخاطب

تقویت تفکر و اندیشه و ایجاد رضایت و نشاط در مخاطب

انتقال پیام به صورت رسا و مؤثر

رعایت تناسب با موضوع

توجه به خلاقیت در زبان و بیان

ب: مربوط به سازمان‌دهی محتوا

رعایت سیر منطقی مطالب و حرکت از ساده به مشکل

ایجاد ارتباط منطقی بین بخش‌های گوناگون (پارگراف‌ها، درس‌ها و فصل‌ها)

ایجاد تعامل و درگیری ذهنی بین خواننده و محتوا

توجه به نوآوری در شیوه‌ی ارائه‌ی موضوع

پرهیز از تکرار موضوع و سبک یکسان در بیان مطالب

ج: مربوط به جنبه‌های علمی و محتوایی

دقت در صحت مطالب با توجه به منابع معرفت دینی (کتاب خدا، سنت پیامبر و ائمه و عقل) و ذکر مستندات، منابع و مآخذ
توجه به تازگی مطالب و بیان مفاهیم به شیوه‌ای نو
رعایت تناسب متن با توانایی سنی و علمی مخاطب
توجه به پیش دانسته‌ها

ایجاد ارتباط بین مطالب و اهداف کلی برنامه‌ی درسی و مفاهیم آموزشی دینی
برخورداری از جذابیت و گیرایی
توجه به نیازهای دانش‌آموزان
ایجاد ارتباط با نیازهای جامعه
ایجاد ارتباط با زندگی حال و آینده فراگیران
فراهم کردن زمینه برای رشد تفکر
توجه به مسائل اجتماعی، اخلاقی و ورزشی

۲- ویژگی‌های مواد کمک آموزشی به تفکیک مخاطب و کارکرد

الف) مواد کمک آموزشی برای معلمان

۱- کتاب‌ها و مواد کمک آموزشی مرجع

آموزش موضوعات اساسی دین
ارائه‌ی موضوعات دینی به شیوه‌ای استدلال و با استناد به کتاب آسمانی و کلام اولیای دین
محور قراردادن کتاب آسمانی و کلام اولیای الهی (قرآن و سنت) در ارائه‌ی موضوعات
بسط مفاهیم دینی

تقویت توانایی استنباط دینی در معلمان با توجه به منابع اصلی معرفت دینی
کمک به شناخت شبهات و پاسخ‌گویی به شبهات روز
بیان سیر تاریخی موضوعات

۲- کتاب‌های دانش‌افزایی

تبیین اهداف برنامه‌های درسی دینی
کمک به رفع نیازهای علمی معلمان در حوزه‌ی دینی، مانند آگاهی درباره‌ی تاریخ اسلام و انبیاء، سیره‌ی معصومین و اولیای دین، آرای فقهی، کلامی و فلسفی و مباحث اخلاقی
عمق بخشیدن به دانش معلمان در زمینه‌ی موضوعات اساسی و بنیادی دین
بهبود بخشیدن به فرایند تدریس از طریق حل مشکلات آموزشی

۳- کتاب‌های روش تدریس در حوزه‌ی آموزش دینی

تبیین رویکردهای متفاوت در آموزش دین و اخلاق
تبیین روش‌های آموزش دینی با توجه به رویکردهای آموزش دینی
تبیین روش‌های تدریس مفاهیم بنیادی دینی
توجه به اصول علمی و تربیتی در آموزش مفاهیم دینی
سود جستن از روش‌های متناسب با موضوعات و شیوه‌های تبیین مفاهیم
کمک به پرورش خلاقیت مخاطب

۴- کتاب‌های راهنما

تبیین رویکردهای برنامه‌ی درسی در حوزه‌ی آموزش دینی
تشریح اهداف، مفاهیم اساسی، روش‌های یاددهی و یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی برنامه‌ی آموزش دینی در یک پایه یا دوره‌ی تحصیلی

تقویت مهارت‌های معلمان در تدریس مفاهیم اصلی آموزشی با توجه به یافته‌های علوم تربیتی
تقویت مهارت‌های معلمان در طراحی برنامه‌های سالانه، ماهانه و روزانه
توجه به روش‌های متنوع در تدریس مفاهیم دینی
تقویت توانایی معلمان در زمینه‌ی ارزشیابی از آموخته‌های فراگیران به شیوه‌ی علمی و عملی
تبیین مفاهیم و موضوعات به شیوه‌ی علمی و قابل فهم
ارائه‌ی نمونه‌هایی از روش تدریس یک درس
قراردادن اطلاعات تکمیلی در اختیار معلمان
معرفی وسایل دیداری و شنیداری به معلمان، به منظور تحکیم یادگیری
معرفی منابع یادگیری به معلمان در زمینه‌ی دانش‌های دینی و حرفه‌ای مرتبط با اهداف
برنامه

۵- کتاب‌های سنجش و ارزشیابی

ارائه‌ی اطلاعات اجمالی در خصوص اهمیت ارزشیابی و اصول آن
آماده کردن معلمان در زمینه‌ی طراحی آزمون‌های گوناگون پیشرفت تحصیلی
ایجاد هم بستگی بین اهداف برنامه‌ی درسی و آزمون‌ها
ارائه‌ی آزمون‌های متنوع و متناسب با اهداف برنامه‌ی درسی
ارائه‌ی آزمون‌های تشخیص مهارت‌های فرایند تفکر و استفاده از منابع یادگیری
توجه به آیین‌نامه‌ی امتحانات و شیوه‌ی ارزشیابی توصیه شده در راهنمای برنامه‌ی درسی
به کارگیری خلاقیت در طراحی آزمون‌ها

ب) کتاب‌های آموزشی برای دانش‌آموزان

۱- کتاب‌های دانش‌افزایی

افزایش اطلاعات دانش‌آموزان در حوزه‌ی مفاهیم دینی
توجه به نیازهای دانش‌آموزان
تبیین اهداف برنامه‌ی درسی آموزش دینی
پاسخ به پرسش‌های دینی دانش‌آموزان
علاقه‌مند کردن فراگیرندگان به خداوند، پیامبر، ائمه و اولیای دین
ایجاد زمینه برای تفکر در مفاهیم دینی
استفاده از روش‌ها و تکنیک‌های مناسب برای ارائه‌ی هر چه بهتر مفاهیم

۲- کتاب کار

فعال کردن فراگیرندگان در جریان یادگیری و ایجاد انگیزه در آنان
ارائه‌ی فعالیت‌ها و تمرینات متنوع
توجه به مفاهیم و نکات مهم درس
لذت بخش کردن جریان یادگیری
تسهیل و معنی‌دار کردن یادگیری
ارائه‌ی فعالیت‌ها و تمرین‌های متناسب با توانایی‌های سنی و عقلی فراگیرندگان
توجه به تفاوت‌های فردی (جنسیت) فراگیرندگان

۳- کتاب‌های تصویری و نیمه‌تصویری دینی

بهره‌گیری از تصاویر مناسب برای انتقال مفاهیم دینی
رعایت تناسب تصویر با سطح سنی فراگیر
ایجاد ارتباط با فراگیران به نحو مؤثر از طریق تصویر
رعایت تناسب سبک تصویر با موضوع درس

استفاده از رنگ‌های جذاب و شاد
استفاده از نمادهای دینی و فرهنگی در بیان تصویری
استفاده از قطع و اندازه‌ی مناسب

راهنمای برنامه‌ی درسی قرآن و تعلیمات دینی دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی

مقدمه

مهم‌ترین رسالت نظام اسلامی برنامه‌ریزی برای رشد و پرورش انسان‌هایی مؤمن و عامل به تعالیم اسلام است. انجام این رسالت هم بالندگی، دوام و استكمال نظام اسلامی را به دنبال دارد و هم بستری فراهم می‌کند تا آحاد و جامعه وظایفی را که خداوند برای آن‌ها معین فرموده، انجام دهند و به سوی فلاح و رستگاری گام بردارند.

ارکان و اجزاء نظام اسلامی به میزان نسبتی که با امر تعلیم و تربیت دارند، دایره‌ی مسئولیت آن‌ها و نقش و وظیفه‌شان معین می‌گردد. به طور مسلم، خانواده اولین و مهم‌ترین نهاد تعلیم و تربیت و والدین اولین مسؤولان این عرصه‌اند. آنان در مقابل خداوند نسبت به فرزندان خود مسؤولند و باید به انجام این وظیفه نیز همت گمارند.

بعد از خانواده، نهادها و سازمان‌های دیگر تعلیمی و تربیتی مانند روحانیت و حوزه‌های علمیه، آموزش و پرورش، صدا و سیما، بنیادهای فرهنگی و عموم رسانه‌ها نیز مسئولیت مشترک دارند. در میان این نهادها، آموزش و پرورش مسئولیتی ویژه دارد. زیرا عموم فرزندان این ملت از حدود سن ۶ تا حدود ۱۸ سالگی ساعات مهم زندگی روزانه‌ی خود را در مدارس می‌گذرانند و معلمان و مربیان به امر تربیت آنها می‌پردازند. بنابراین تعلیم و تربیت دینی، رسالت مجموعه‌ی آموزش و پرورش است و به بخش خاص یا درس خاصی محدود و منحصر نمی‌شود. برای ایفای این رسالت، نیازمند آنیم که نقش و مسئولیت خاص بخش‌های مختلف را تعیین کنیم و نحوه‌ی یاری گرفتن از مجموعه‌ی ساعات درسی را مشخص سازیم. نسبت علوم و درس‌های دیگر با تعلیم و تربیت دینی را تبیین کنیم و فرصتی مناسب برای رشد و شکوفایی استعدادهای مادی و معنوی دانش‌آموزان فراهم آوریم.

گرچه تعلیم و تربیت دینی مسئولیت مشترک مجموعه‌ی برنامه‌های درسی است، اما درس قرآن و تعلیمات دینی به عنوان یک ماده‌ی درسی، نقش محوری و مسئولیتی ویژه بر عهده دارد که باید متناسب با ظرفیت خود، این نقش محوری را به خوبی ایفا نماید. بدین منظور، گروه‌های قرآن و تعلیم و تربیت دینی اقدام به تدوین راهنمای برنامه درسی برای دوره‌های مختلف نموده است.

آنچه در پیش رو داریم، برنامه‌ی دوره‌ی متوسطه است. این برنامه، مکمل برنامه‌ی دوره‌های ابتدایی و متوسطه و پیش‌دانشگاهی است. از خداوند بزرگ می‌خواهیم

کاستی های برنامه را جبران فرموده ، به برنامه ریزان و مجریان و معلمان توفیق عنایت کند تا در تربیت نسل امروز با اخلاص عمل نموده و قدم های صحیح بردارند.

۱- ضرورت و اهمیت (فلسفه وجودی)

انسان به عنوان یکی از موجودات خلقت، برای وصول به غایت و مقصود خود، نیازمند راه و نقشه ی رسیدن به غایت است. از آن جا که خالق موجودات، غایت هر یک از آنها را در خلقت شان قرار داده، قانون مندی و مسیر وصول به غایات را نیز معین کرده است. به همین جهت قرآن کریم هدایت را لازمه ی وجودی همه ی موجودات دانسته و می فرماید: «سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى * الذی خلق فسوًی * و الذی قدر فهدی»^۱

انسان به عنوان یکی از موجودات غایت مند این جهان، می تواند با هدایت الهی، راه و روش رسیدن به غایت را بیاماید و به مقصود برسد. به این منظور خداوند پیامبران را فرستاده تا چگونگی حرکت و راه وصول را به انسان ها بیاموزند: «لقد من الله علی المومنین اذ بعث فیهم رسولاً من انفسهم یتلوا علیهم آیاته و یرزقهم و یعلمهم الکتاب و الحکمه و ان کانوا من قبل لفی ضلال مبین»^۲

در حقیقت، دین راه رسیدن انسان به مقصود و غایت است و قرآن کریم، کتاب هدایت و دین مکتوب الهی است. صراط مستقیم و سبیل الی الله در این کتاب، مکتوب است و انسان ها با تدبر و تفکر در این کتاب و پیروی از معلمان اصلی آن، می توانند مسیر زندگی خود را بیابند و با انتخاب آن، به هدف و مقصود نائل شوند.

لازمه ی پذیرش هدایت الهی و پیوستن به کاروان مؤمنان، داشتن تقوای فطری است . بدون این مرتبه ی اولی تقوا دریافت هدایت میسر نیست. تقوای فطری، همان حقیقت طلبی، تابعیت از عقل و گرایش به خوبی و کمال است که به طور طبیعی در نهاد هر انسانی هست. قرآن کریم می فرماید:

«ذلک الکتاب لا ریب فیہ هدی للمتقین»^۳

«هذا بیان للناس و هدی و موعظه للمتقین»^۴

گرچه دین الهی و کتاب قرآن و پیام پیامبر اسلام برای همه ی مردم است، اما انسان هایی از آن بهره مند می شوند که مرتبه ی اول تقوا را که حق گرایی و پذیرش حق است ، هم چنان در وجود خود داشته باشند مراتب بعدی هدایت و حرکت در مسیر صعودی زندگی نیازمند درجات بالاتری از تقواست که در قرآن کریم و روایات پیشوایان بزرگوار یادآوری شده است.

قرار گرفتن در مسیر هدایت الهی، به ایمان و عمل صالح در انسان مہتدی می انجامد. به هر میزان که ایمان و عمل صالح کامل تر شود و مراتب بالاتری از این دو محقق شود،

^۱ - نام پروردگار والارت را به پاکی بستی. آن که آفرید پس سامان بخشیدو آن که اندازه گیری کرد پس متوسطه و پیش دانشگاهی فرمود. / سوره ی اعلی، آیه ی ۱ تا ۳

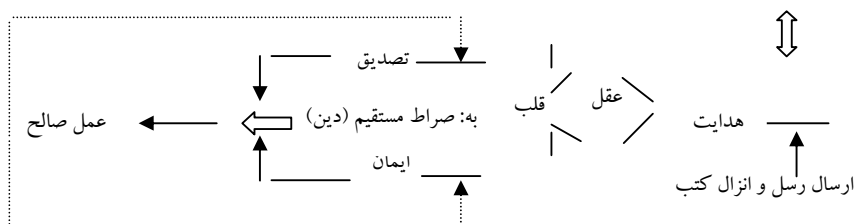
^۲ - هر آینه خدای بر مؤمنان منت نهاد که در میانشان پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آنان می خواند و پاکشان می سازد و کتاب و حکمتشان می آموزد، در حالی که پیش از آن در گمراهی آشکاری بوده اند. / سوره ی آل عمران آیه ی ۱۶۴

^۳ - این کتاب، هیچ شکی در آن نیست، راهنمای متقین است. / سوره ی بقره آیه ی ۲

^۴ - این [قرآن] برای مردم بیانی و برای پرهیزگاران رهنمود و اندرز است. / سوره آل عمران آیه ی ۱۳۸

مراتب بالاتری از کمال به دست می‌آید. پس ایمان و عمل صالح نردبان رسیدن به کمال و مقصود است.

انسان، با قوه‌ی تعقل جهان پیرامون خود را می‌شناسد، درست را از نادرست، حق را از باطل و خوب را از بد متمایز می‌کند. قلب، کنه وجود آدمی است که محل تلاقی مراتب مختلف وجود انسان است. قلب محل تصمیم‌گیری است. کانونی است که اگر گرم و روشن باشد، زندگی نیز روشن است و اگر خاموش و سرد باشد، زندگی نیز بی‌نور و بی‌حرارت خواهد بود.

عقل می‌فهمد و تصدیق می‌کند، قلب معتقد می‌شود و شوق پیدا می‌کند، جوارح و جوانح عمل می‌کنند.

همان‌طور که بزرگان فرموده‌اند، ایمان غیر از علم است. علم و ادراک، بهره‌ی عقل است و ایمان بهره‌ی دل، انسان تنها با علم پیدا کردن به خدا و ملائکه و پیامبران و روز قیامت مؤمن نمی‌شود و گر نه ابلیس از همه مؤمن‌تر بود، در حالی که خداوند او را کافر نامیده است.^۱

«ایمان در لغت به معنی وثوق و تصدیق و اطمینان و انقیاد و خضوع است و در فارسی به معنای گرویدن است و پر واضح است که گرویدن غیر از علم و ادراک است.»^۲

به همین جهت تعلیم و تربیت دینی باید به گونه‌ای انجام گیرد که تمهیدات لازم برای رسیدن انسان به درجاتی از ایمان را فراهم نماید. انسان هدایت‌گر نیز نباید تنها به دانستن حقایق دینی قناعت کند، بلکه باید بکوشد شرایطی برای خود فراهم آورد که این علم به قلب برسد و قلب تسلیم حقایق و معارف شود.

رابطه‌ی ایمان و تقوا یک رابطه‌ی دو طرفه است. مرتبه‌ی اول تقوا، مرتبه‌ی اول ایمان را به دنبال دارد. ایمان اولیه سبب حرکت می‌شود و مراتب دیگر تقوا را به دنبال می‌آورد.

ایمان که التزام، تسلیم، گرایش و حبّ قلبی به حق و راه حق است، عمل صالح را به دنبال خود دارد. بدون ایمان، عمل صالح حاصل نمی‌شود و راهی به عمل صالح نیست. رسول خدا(ص) به امیرالمؤمنین(ع) می‌فرماید:

«الایمان ما وقر فی القلوب و صدقته الاعمال»^۳

به عبارت دیگر، انبیای الهی و ائمه‌ی اطهار صلوات الله علیهم هادیان و مربیان برگزیده‌ی خداوند هستند و انسان‌ها را به سوی هدف اصلی خلقت و تعالی هدایت و تربیت می‌کنند. وظیفه‌ی اولیه و اصلی هر نظام الهی و اسلامی نیز ایجاد زمینه و فرصت برای تحقق همان هدفی است که انبیا به خاطر آن مبعوث شده و قیام کرده‌اند. بر این اساس، پرداختن به تعلیم

^۱ - شرح حدیث جنود عقل و جهل، امام خمینی، ص ۸۸

^۲ - شرح حدیث جنود عقل و جهل، امام خمینی، ص ۸۶

^۳ - ایمان آن چیزی است که در قلب‌ها استقرار می‌یابد و اعمال آن را تصدیق می‌کند. بحار الانوار، ج ۵۰، ص ۲۰۸

و تربیت دینی، در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی نه تنها اهمیت دارد، بلکه مهم‌ترین وظیفه‌ی آن است و مجموعه‌ی برنامه‌های آموزشی و تربیتی باید به سوی این وظیفه‌ی مهم جهت‌گیری کنند. از این زاویه، تعلیم و تربیت دینی اختصاص به درس خاص و برنامه‌ی خاص ندارد و هر برنامه‌ی درسی به تناسب موضوع و محتوای خود باید در رسیدن به تعلیم و تربیت دینی کمک کند و مؤثرواقع شود. اما از آن جا که معرفت به دین و ارائه تفکر منسجم در اعتقادات دینی و راه و روش زندگی نیازمند آموزش ویژه‌ای نیز هست، ضروری است، علاوه بر توجه عمومی برنامه‌ها به تعلیم و تربیت دینی، برنامه و درس خاصی نیز به آن اختصاص یابد و دانش‌آموزان به کمک معلم تخصصی خود، معرفت و دانش مورد نیاز را کسب کنند.

۲- رویکرد برنامه (رویکرد فطرت‌گرای توحیدی)

رویکردها یا رهیافت‌ها که عموماً ناظر بر دیدگاه‌ها و طرز تلقی‌های خاص‌اند، بر عناصر و اجزای یک برنامه پرتوافکنی می‌کنند و ساختار و سامان آن را جهت می‌دهند. رویکردها به تناسب گستره و وسعتی که دارند، می‌توانند در مراحل مختلف یک برنامه ظاهر شوند و هر بخش از آن را تحت تأثیر قرار دهند. برخی از رویکردها که عموماً ناظر بر مبانی آن برنامه‌اند، چنان گستره‌ای دارند که بر تمام اجزای برنامه تأثیر می‌گذارند و برخی که در درون آن رویکردهای کلی قرار می‌گیرند، ناظر بر برخی از اجزای برنامه‌اند.

رویکرد مناسب و سازگار با تعلیم و تربیت دینی، رویکرد فطرت‌گراست. این رویکرد، برخاسته از دیدگاه اسلام نسبت به انسان و انسان‌شناسی دینی است. در این دیدگاه، «فطرت» نقش محوری دارد و همان‌طور که متفکر شهید مرتضی مطهری گفته‌اند، ام المعارف محسوب می‌شود. فطرت به معنای نوع خاص خلقت انسان است. این خلقت خاص، به انسانیت انسان، اوصاف و ویژگی‌هایی ذاتی بخشیده که او را از سایر انواع موجودات متمایز می‌کند. انسان دارای استعدادها و غایات خاص، گرایش‌های خاص و توانایی‌های شناختی خاصی است که یا در موجودات دیگر مشاهده نمی‌شود و یا تا بدان حد در آن‌ها تحقق ندارد. دین که راه سعادت و کمال است، بر این فطرت بنا شده و در تناسب با آن نازل گردیده است:

«فَاقِمِ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَرِيمُ وَلَكِن كَثُرَ النَّاسُ لَا يَعْلَمُونَ»^۱

بنابر معارف دینی، هر انسانی با فطرتی پاک به دنیا می‌آید^۲ و تنها طریقی که می‌تواند انسان را به رستگاری برساند و استعدادهای واقعی‌اش را شکوفا سازد، طریق سازگار با فطرت و منطبق بر آن است.

الف. ویژگی‌های فطری انسان عبارتند از^۳:

۱- انسان مخلوقی است حقیقت جو، دانایی و آگاهی را دوست دارد و از آن لذت می‌برد. انسان طبعاً از جهل فرار می‌کند و به سوی علم می‌شتابد. بنابراین، انسان، دانش را نه تنها برای رفع نیازها و بهبود زندگی می‌خواهد، بلکه آن را فی حد نفسه مطلوب خود

^۱ - پس روی خود را به سوی دین یکتاپرستی فرادار، در حالی که از همه‌ی کیش‌ها روی برتافته و حق‌گرا باشی، به همان فطرتی که خدا مردم را بر آن آفریده است. آفرینش خدا را دگرگونی نیست. این است دین راست و استوار، ولی بیش‌تر مردم نمی‌دانند. / سوره‌ی روم، آیه ۳۰

^۲ - پیامبر اسلام (ص) فرمودند: «کل مولود یولد علی الفطره» صحیح بخاری، کتاب الجنائز، ابواب ۸۰ و ۹۳

^۳ - انسان در قرآن، استاد شهید مطهری، ص ۱۸ به بعد

می یابد و با دستیابی به علم، کامل می شود ولذت می برد. علم طلبی انسان، نامحدود است و به حدی ختم نمی شود.

۲- انسان مخلوقی است که به خیر اخلاقی گرایش دارد، آن را خوب می داند و از داشتن آن لذت می برد. بسیاری از کارها را انسان به جهت ارزش اخلاقی انجام می دهد، نه به جهت امور مادی. هر قدر پابندی به امور اخلاقی در او بیشتر شود، کامل تر می گردد و تعالی می یابد. خیر اخلاقی و ارزش اخلاقی برای حیوان، معنی و مفهومی ندارد.

۳- بعد فطری دیگر انسان، علاقه به جمال و زیبایی است. انسان، جمال و زیبایی را در همه ی شئون زندگی دخالت می دهد، هم در شئون مادی و هم معنوی. انسان دوست دارد خور و محیط زندگی و گفتار و رفتار را زیبا باشد.

۴- یکی دیگر از ابعاد اصیل و فطری وجود آدمی حس پرستش است. پرستش حقیقت مطلق خیر مطلق و زیبایی مطلق در درون هر کس هست، پرستش کمالی برتر که در او نقصی نیست و جمالی که در او زشتی وجود ندارد. عبادت و پرستش نشان دهنده ی یک «امکان» و یک «میل» در انسان است: امکان بیرون رفتن از امور مادی، و میل به پیوستن به مرتبه ی بالاتر و وسیع تر.

از آن جاکه حقیقت مطلق، خیر مطلق و زیبایی مطلق خداست، در واقع، انسان مخلوقی خداجو و خداطلب است. خلقت او به گونه ای است که قرب به خدا را می جوید و تا به او نپیوندد از پا نمی نشیند.

بنابراین، برنامه تربیتی انسان، آن برنامه ای است که بتواند حقیقت جویی، خیر طلبی، زیبایی گرایی و پرستش را که به صورت استعداد در انسان وجود دارد، به فعلیت رساند و او را در تقرب به خدایاری دهد.

۵- ویژگی دیگر انسان که او را از سایر مخلوقات جدا می کند، داشتن نیروی عقل است. این نیرو به او کمک می کند که هم حقایق را بشناسد و از باطل ها جدا کند و هم خوبی ها را تشخیص دهد و از زشتی ها جدا کند. انسان چون دارای قدرت عقل و اراده است می تواند در برابر میل های باطل مقاومت کند و خود را در مسیر سعادت قرار دهد.

۶- ویژگی دیگر انسان داشتن مرکزی به نام «قلب» است. قلب، کانون اعتقاد داشتن، تسلیم شدن، شوق ورزیدن، عشق، کین، مهر و خشم است. اگر قلب، تسلیم حقایق شود و کانون عشق به زیبایی های برتر و حقیقی گردد، انسان به سوی گرایش های فطری خود حرکت خواهد کرد و در مسیر قرب الهی گام بر خواهد داشت؛ و آلا سرایشی سقوط را خواهد پیمود. بنابراین، تربیت موفق، آن تربیتی است که عقل و اراده را در انسان رشد دهد و قلب را تابع عقل سازد و از هوی و هوس دور نماید تا شوق به زیبایی مطلق در قلب جای گیرد و انگیزه ی رفتن به سوی آن زیبایی حاصل شود.

این است که می گوئیم مهم ترین ویژگی فطری انسان، گرایش به توحید، عبودیت خدای یگانه و معرفت الله^۱ است. فطرت انسان، فطرتی توحیدی است. بدین معنا که هم خود را وابسته به خالق می یابد که منبع و سرچشمه همه خیرها و کمالات است و هم گرایشی به او- که گرایش به سوی همان خوبی ها و زیبایی ها است- در ضمیر خویش احساس می کند. دین اسلام که دین فطری است آمده تا این فطرت توحیدی را در همه ابعاد شکوفا کند و شخصیتی توحیدی از انسان بسازد. به علاوه، رسیدن به بینش توحیدی در باب جهان و

^۱- از امام باقر (ع) در مورد «حقیقت» سؤال شد، فرمودند: «هی الفطره التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله، فطرهم الله على معرفة» توحید صدوق، ص ۳۳۰، به نقل از استاد شهید مطهری. مجموعه آثار، ج ۳، ص ۴۶۲

انسان - که به تعبیر استاد شهید مطهری، به معنای درک ماهیت «ازاویی» و «به سوی اوایی» جهان و انسان است - زیربنا و محور برنامه‌ی هدایتی اسلام است که همه اجزا و مؤلفه‌های این برنامه را شکل و جهت می‌دهد: «صبغه الله و من احسن من الله صبغه»^۱ در حدیث است: «الدین الحنیف و الفطره و صبغه الله و التعریف، فی الميثاق»^۲.

فطرت‌گرایی توحیدی در تعلیم و تربیت، رهیافتی بنیادی است که ابعاد مختلف هدایت دینی را شکل می‌دهد:

الف - بنابر این رهیافت، جهان مجموعه‌ای یکپارچه، مرتبط به هم و دارای پیوندی محکم است که از خداست و به سوی او باز می‌گردد. این جهان هویتی زنده و شخصیتی واحد دارد و وحدت خود را در نسبت با خالق خود که یگانه ی حقیقی است، کسب می‌کند.

ب - علاوه بر این، این مجموعه‌ی یکپارچه‌ی واحد، بازگشتی به سوی او دارد. البته بازگشت انسان، بازگشتی ویژه‌ی خود و متناسب با شأن و منزلت وی می‌باشد. «واقعیت تکاملی انسان و واقعیت تکاملی خلقت، واقعیت «به سوی اوایی» است. هر چه روبه سوی او ندارد باطل و بر ضد مسیر تکاملی خلقت است»^۳.

ج - ثمره‌ی توجه به فطرت توحیدی در هدایت، تحقق مراتبی از توحید عملی در شخصیت تک انسان‌هاست. نفی معبودهای درونی و بیرونی، جهت‌گیری همه‌ی قوای روحی و جسمی به سمت تقرب الی الله و بالاخره، رسیدن به وحدت شخصیت^۴، حقیقت توحید عملی است. تعبیر دیگری از توحید عملی است. «تأثیر و نفوذ خداشناسی در انسان مراتب و درجات دارد و تفاوت انسان‌ها از نظر کمال انسانی و قرب به خداوند به این درجات بستگی دارد و همه‌ی این‌ها «صدق» و «اخلاص» نامیده می‌شوند؛ یعنی همه‌ی این درجات، درجات صدق و اخلاص است»^۵.

د - میوه‌ی توحید نظری و توحید عملی در افراد جامعه‌ی اسلامی، برپایی توحید اجتماعی و شکل‌گیری جامعه‌ای است که نظامات و مقررات آن، برنامه‌ها و فعالیت‌های آن به خاطر خدا و برای اطاعت از اوامر و نواهی اوست. یعنی همه‌ی فعالیت‌های اجتماعی جهت‌ی واحد دارند که همان رضایت الهی و اطاعت از اوست.

ب. موانع شکوفایی فطرت

علاوه بر گرایش‌ها و استعداد های فطری انسان، که مربوط به بعد روحی و الهی انسان است (و نفخت فیه من روحی)، تمایلات حیوانی نیز در انسان هست که اگر پاسخگویی به این تمایلات به هدف اصلی انسان تبدیل شود و همه‌ی همت انسان رسیدن به این تمایلات باشد، شکوفایی گرایش‌های متعالی مورد غفلت قرار می‌گیرد و به سقوط انسان در جهنم دنیا می‌انجامد. قرآن کریم از این بعد وجود انسان را «نفس اماره به سوء» نام نهاده است.^۶

^۱ - سوره بقره، آیه ۱۳۸. امام باقر (ع) می‌فرماید: «عروه الوثقی التوحید و صبغه الاسلام، بحار الانوار، ج ۳، ص ۲۷۹

^۲ - بحار الانوار، ج ۳، باب ۱۱، ص ۲۷۶، نقل از معانی الاخبار؛ دین حنیف، یا دین فطری و یا صبغه الله است که خدا در میثاق - یعنی در پیمانی که با روح بشر بسته است - بشر را با آن آشنا کرده است.

^۳ - استاد شهید مطهری، مجموعه آثار، ج ۲، ص ۱۳۵

^۴ - اصطلاحی که استاد شهید مطهری به کار می‌بردند و آن را نتیجه‌ی پرستش خدای یگانه و بندگی می‌دانستند.

^۵ - استاد شهید مطهری، مجموعه آثار، ج ۲، ص ۱۳۳

^۶ - ق ۱۶۰ و یوسف، ۵۳

و حضرت علی (ع) درباره ی آن فرموده است:
 «دشمن ترین دشمن تو همان نفسی است که درون توست.»^۱
 برخی از اوصاف مذمومی که قرآن کریم برای انسان دذکر کرده، مانند ناسپاسی، نادانی، طغیان، عجل بودن، حریص بودن، ظلم و ستمگری، مربوط به همین بعد وجودی انسان است.
 علاوه بر این، قرآن کریم از عامل گمراه کننده ای خبر می دهد که خود را برتر از آدمیان می پندارد و سوگند یاد کرده که فرزندان آدم را فریب دهد و از رسیدن به کمال باز دارد. این عامل، شیطان است. کار شیطان وسوسه کردن و دادن وعده های دروغین است و جز از همین طریق، راه نفوذ دیگری ندارد.^۲

ج. اصول منتج از رویکرد فطرت‌گرای توحیدی

این رویکرد که برگرفته از انسان‌شناسی اسلامی است، ما را به سمت اصولی متوسطه و پیش‌دانشگاهی می‌کند که برنامه‌ی درسی را تحت تأثیر قرار می‌دهند و الزاماتی را در اجزای برنامه به دنبال دارند.

اهم این اصول در این برنامه عبارت‌اند از:

۱- توجه به حقیقت کمال‌گرای انسان

خداوند کمال مطلق است و نوع انسان فطرتاً خداگرا و کمال‌گراست. آن‌چه از درون او را به تلاش و تکاپو وادار می‌کند، همین گرایش است. «کمال» از اوصاف الهی و «کامل» از اسماء حق تعالی است که در روایات و ادعیه‌ی ماثوره از معصومین بزرگوار صلوات‌الله علیهم، آمده است.^۳

اگر وصف کمال، در مورد انسان و سایر موجودات به کار رود، به عنوان یک وصف مقید و نسبی است. همان‌طور که وصف علم و قدرت نیز چنین‌اند. کمال مطلق، علم مطلق و قدرت مطلق ویژه‌ی خداست و انسان به میزان بهره‌مندی از کمال، علم و قدرت، کامل‌تر و عالم‌تر و قادرتر می‌شود.

هدایت الهی که در برنامه‌های انبیاء متجلی شده، مشتمل بر برنامه‌ای است که استعدادهای وجودی انسان را شکوفا می‌کند و به فعلیت می‌رساند و کمالاتی را که بالقوه لایق آن است در او محقق می‌سازد از همین‌رو در برخی آیات قرآن کریم، بعد از نسبت دادن خلق و تقدیر به خدای متعال، از هدایت الهی موجودات به سوی مقصدشان سخن به میان آمده است.^۴

بنابر این بیان، میان اوامر و نواهی الهی با رشد و کمال انسانی یک رابطه‌ی حقیقی وجود دارد. به طور مثال میان روزه‌داری و تقوا یک رابطه‌ی حقیقی است، نه این‌که تقوا را صرفاً به عنوان جایزه‌ای قراردادی به انسان دهند.

این اصل بر تبیین معارف دین بخصوص معارف اخلاقی و عملی پرتو می‌افکند و تأثیر می‌گذارد. انجام احکام دینی از حالت خشک قراردادی خارج می‌شود و ظاهرگرایی و سطحی‌نگری در برخورد با معارف و احکام دینی، جای خود را به تعمق و خردورزی می‌دهد. توجه به این اصل، هم چنین سبب می‌شود که برنامه‌ریزان درسی استعدادهای فطری را شناسایی کنند و برای شکوفایی آن‌ها برنامه‌ریزی کنند و از شیوه‌هایی که سبب سرکوبی این استعدادها می‌شود، اجتناب ورزند. غالب متفکرین اسلامی

^۱-المحجه البیضاء، ج ۵، ص ۶.

^۲- بقره، ۱۶۸ و ۱۶۹.

^۳-مفاتیح الجنان، دعای سحرماه مبارک رمضان و دعای جوشن کبیر.

^۴- سبح اسم ربک الاعلی الذی خلق فسوی و الذی قدر فهدی/ سوره ی اعلی، آیات ۱ تا ۳ و قال ربنا الذی اعطی کل شیء خلقه ثم هدی سوره طه، آیه ۵۰

بخصوص حضرت امام خمینی، مرحوم علامه طباطبایی و شهید مطهری، در تبیین معارف دینی، سلوک اخلاقی و عرفانی و جهت‌گیری‌های تربیتی از همین منظر وارد شده و همین دیدگاه را داشته‌اند.

۲- توجه به عقلانیت و تفکر

از آن جا که فطرت و استعداد های فطری با بهره‌مندی از عقل و اراده به شکوفایی می‌رسد، نقش عقل در مسیر تعلیم و تربیت دینی و هدایت انسان‌ها به سوی رستگاری، نقش بسیار مهم و بنیادی است. در بهره‌مندی از تعقل و خردورزی باید به نکات زیر توجه کرد:

الف- عقل آدمی ساختاری دارد که می‌تواند حقایق و واقعیات خارجی را بشناسد و به دانشی منطبق بر واقعیات دست یابد. هم‌چنین می‌تواند خوبی را از بدی تشخیص دهد.

لذا در خود عقل و قواعد حاکم بر تفکر عقلی خطا معنی ندارد و وجود خطا و اشتباه در میان دانش بشری ناشی از نقص ساختاری عقل نیست، بلکه امری عارضی است و دقیقاً در موردی اتفاق می‌افتد که قواعد عقلی به درستی به کار گرفته نمی‌شوند. دقیق‌ترین توصیف عقل، در کلام مبین شرع آمده که از آن به عنوان «حجت باطنی» نام می‌برد.^۱ امری که خود بذاته حجت است، نمی‌تواند نقص ساختاری داشته باشد و امکان واقع‌نمایی نداشته باشد والا نیازمند حجت دیگری خواهیم بود تا بتواند خطای آن را باز شناسد. تعبیر «حجت باطنی» از زاویه‌ای دیگر نیز حائز اهمیت است. آن حجتی که با هر فرد انسانی پیوند درونی دارد، عقل است و دین و شرع از مسیر همین حجت مورد تصدیق فرد قرار می‌گیرد و اگر این حلقه‌ی واسطه نبود، راهی برای تصدیق و پذیرش و اعتماد به دین وجود نداشت و به همین لحاظ است که در سیره‌ی اولیای دین صلوات‌الله علیهم از دو عقل: عقلی ایمانی و عقل شیطانی سخنی نیست. عقل در مقابل جهل است و عقل از جنود رحمان و جهل از جنود شیطان شمرده شده است.

یکی از یاران امام صادق(ع) از ایشان سؤال کرد: عقل چیست؟

ایشان فرمودند: «ما عبد به الرحمن واکتسب به الجنان»

وی دوباره سؤال می‌کند: پس آن چیزی که در معاویه بود، چیست؟

امام می‌فرماید: تلك النكراء تلك الشيطنة وهي شبيهة بالعقل وليست العقل.^۲

این بیان نورانی امام صادق و توضیحی که درباره‌ی معاویه می‌دهند، مبین همین نکته است که کار عقل، روشننگری و هدایت است و عقل جنبه‌ی شیطانی و منفی ندارد. شیطنت کار عقل نیست و عقل همواره امری رحمانی و نورانی است.^۳

ب- تفکر عقلی، بنابر آیات شریفه‌ی قرآن کریم حیثیات متعدد و مراتب کثیری دارد که متناسب با آن حیثیات و مراتب نام‌های مختلفی گرفته‌اند؛ ولی همه در مفهوم جامع «عقل» سامان می‌یابند. لذا وقتی از معرفت عقلی سخن می‌گوییم، منظور معرفتی است که همه‌ی آن حیثیات و مراتب در آن لحاظ شده است. مجموعه‌ی اطلاعات انباشته شده که

^۱ - امام صادق (ع) : حجة الله على العباد النبي و الحجة فيما بين العباد و بين الله العقل. کافی / ج ۱، ص ۲۹. امام کاظم علیه‌السلام به هشام فرمود: یا هشام، ما بعث الله انبياء و رسله الى عباد الله ليعقلوا عن الله فاحسنهم استجابة احسنهم معرفة. و اعلمهم بامر الله احسنهم عقلا. و اكملهم عقلا ارفعهم درجة في الدنيا و الآخرة. یا هشام، ان الله على الناس حجتين : حجة ظاهرة و حجة باطنة فاما الظاهرة فالرسل و الانبياء و الاثمة و اما الباطنة فالعقول (اصول کافی، ج ۱، ص ۱۹).

^۲ - اصول کافی، ج ۱، ص ۱۱، باب عقل و جهل.

^۳ - اصول کافی، ج ۱، ص ۱۱، باب عقل و جهل.

صرفاً ناشی از قدرت حافظه است و تعقل در آن نقش چندانی ندارد معرفت عقلی محسوب نمی‌شود. معرفت عقلی، حاصل فعالیت تعقلی انسان است و با انفعال به دست نمی‌آید. اصطلاحاتی نظیر «تفقه»، «تفکر»، «بصیرت»، «استماع»، «تدبر»، «نظر» و «توجه» که در قرآن آمده، همه حیثیاتی از تعقلند. انسان هدایت شده اهل تفقه و تفکر است، صاحب بصیرت و نظر است، چشم و گوشه باز دارد، اقوال را می‌شنود و بهترین قول را انتخاب می‌کند، در خلقت تفکر می‌کند و هدفدار بودن آن را می‌یابد.

ج- در آموزه‌های دینی، عقل حجت باطنی شمرده شده و وحی حجت ظاهری. این دو تعبیر گویای آن است که ما با دو حجت در عرض یکدیگر سروکار نداریم؛ بخشی از هدایت‌های زندگی مربوط به عقل و برخی به دین که این خود به نوعی سکولاریسم می‌انجامد. بلکه بدان معناست که عقل بنابر معیارهای کلی و مبنایی خود میزان پذیرش دین قرار می‌گیرد و صحت آن را اثبات می‌کند. از طرف دیگر، عقل به دین مراجعه می‌کند و بر اساس معیارهای دینی و هدایت‌های آن به تبیین احکام می‌پردازد. امام علی علیه‌السلام فرموده‌اند یکی از رسالت‌های انبیا آن است که گنجینه‌های پنهان عقل را بکاوند و بارور کنند.^۱ به کمال رسیدن عقل که چراغ باطنی انسان است، تنها به مدد تعلیمات انبیاء میسر می‌شود.

د- به میزانی که عقل پرورش یابد و تعقل مبنای رفتار و قضاوت‌های آدمی قرار گیرد، قدرت اختیار و انتخاب بیش‌تر می‌شود. چرا که در این صورت، افعال و رفتارهای آدمی صرفاً برخاسته از انگیزه‌های روانی، عوامل طبیعی و غریزی و شرایط محیطی و اجتماعی نخواهد بود. زمانی می‌توان یک فعل را حقیقتاً اختیاری دانست که تحت قضاوت و داوری عقل تحقق یافته باشد و انتخاب آن ناشی از تشخیص درستی و سودمندی آن از ناحیه عقل باشد. انسانی که این‌گونه تربیت شده و به تعقل و تفکر عادت کرده باشد، به طور طبیعی انسانی سنجش‌گر، توانا در داوری و ارزیابی، پرسش‌گر و نقاد خواهد بود.

ه- تفکر عقلی یک اصل مبنایی است و بر همه‌ی ابعاد برنامه تأثیر می‌گذارد. نگاه ما به دین و تبیین موضوعات دینی، نقش عقل در کسب ایمان و معرفت دینی، انتخاب اهداف آموزشی، سازمان‌دهی محتوا، شیوه‌ی کار معلم و روش تدریس همگی تحت تأثیر این اصل، جلوه خاص به خود می‌گیرند.

۳- جمع میان عقل و عرفان

عرفان اسلامی منبعث از سنت و سیره‌ی رسول خدا و ائمه اطهار صلوات‌الله علیهم که در رفتار شخصیت‌های بزرگی چون امام خمینی، علامه طباطبائی، میرزا جواد آقاملکی تبریزی، آیت‌الله شاه‌آبادی و آیت‌الله حاج سید علی قاضی‌نزد ما شناخته شده، طریقه‌ی تزکیه‌ی نفس، سلوک‌الی‌الله، تقرب به خدا و معرفت‌الله است. و وجه تمایز آن با سایر مکاتب عرفانی، التزام عملی به ظاهر شرع و احکام و تکالیف آن و تبعیت از سیره‌ی معصومین صلوات‌الله علیهم می‌باشد. کسی که به خداوند عشق می‌ورزد و حب او در قلبش منزل گزیده و دیدار او را طلب می‌کند، آهنگ او می‌کند و قدم در راه می‌گذارد تا به معرفت و تقرب به او واصل شود. لذا راه عرفان که طریقه‌ی وصول الی‌الله و معرفت‌الله است، توسط رسول خدا و ائمه اطهار صلوات‌الله علیهم تعیین و پیموده شده و ایشان آن را به دیگران تعلیم داده‌اند. کمال‌نهایی انسان در همین تقرب و لقاء است. و از همین حیث عرفان اسلامی با رویکرد کمال‌گرا هماهنگی دارد.

^۱ - نهج البلاغه، خطبه‌ی اول

عارف در لسان اهل بیت کسی است که بر مبنای عشق به خدا و حب به او و با اطاعت از اوامر و نواهی الهی و رشد استعدادهای فطری و تزکیه و تهذیب نفس طی طریق کرده و به مراتبی از معرفه الله نائل شده است. در دعای کمیل با خداوندی که غایت آمال عارفین است راز و نیاز می‌کنیم.^۱ و در مناجات‌المحبین، حضرت سجاد علیه السلام یکی از اوصاف محبین را «معرفت حق تعالی» می‌شمارد^۲ و قلب عارفان را مشتاق سبحات وجه الهی می‌داند^۳ و عامل شرح صدر محبین را رسیدن به معرفه الله معرفی می‌نماید.^۴

عرفان بدون شائبه انحراف وقتی ممکن است که از عقل سودگیرد و عقل نیز باید با استفاده از ظواهر و بواطن قرآن کریم و سنت و سیره‌ی معصومین صلوات‌الله‌علیه‌م‌طریقه‌ی سلوک و راه‌کمال و رشد را مشخص نماید.

این طرز تلقی عینی، هماهنگی تنگاتنگ میان عقل و عرفان آثار فراوانی در هدایت و تعلیم و تربیت باقی می‌گذارد که باید به خوبی از آن بهره‌برداری شود. در این شیوه تعلیم و تربیتی، در عین استفاده از عقل و استدلال، از رابطه‌ی میان بنده و خالق کمک گرفته می‌شود تا حلاوت محبت و شوق دیدار با استحکام و انسجام عقلی قرین گردد و پرکشیدن در آسمان رشد و کمال با دو بال عقل و عشق محقق شود.

این اصل در تدوین محتوا و در شیوه‌ی تعلیم و تربیتی نیز تأثیر می‌گذارد. متن تهیه شده با این اصل باید بتواند صلابت عقلی را با حلاوت ذوقی به طور متوازن همراه کند. دبیری نیز که می‌خواهد با این مبنا تدریس کند باید بتواند از روش‌هایی استفاده کند که هم تفکر و اندیشه‌ی دانش‌آموز را پرورش دهد و هم دل و قلب او را متوجه خداوند نماید، همان گونه که قرآن کریم و معصومین بزرگوار صلوات‌الله‌علیه‌م ما را به این راه دعوت کرده‌اند.

۴- توجه به بُعد زیباگرایی انسان

اصل دیگر در تعلیم و تربیت دینی، توجه به بُعد زیبایی‌گرایی انسان در تمام مراحل تعلیم و تربیت است. این اصل نیز ریشه در معارف دینی، قرآن کریم و سنت و سیره‌ی معصومین دارد. عبارت مشهور «ان الله جمیل و یحب الجمال» زیربنای این اصل است. نام‌گذاری صفات ثبوتی یا کمالی حق تعالی به صفات جمالی گویای آن است که «زیبا» بودن خداوند در همه‌ی اوصافش متجلی است و جهان خلقت که آیه‌ی اوصاف حق است، آیت زیبایی است.

این همه عکس می و نقش نگارین که نمود یک فروغ رخ ساقی است که در جام افتاد با این نگاه، به میزانی که انسان طریق کمال را بی‌یابد و به اوصاف الهی آراسته گردد برحسن و زیبایی خود می‌افزاید. انبیاء الهی و ائمه معصومین صلوات‌الله‌علیه‌م هم آیات عظمای زیبایی حق‌اند و هم مجلی و واسطه‌ی تجلی این زیبایی در خلق.

زیبایی‌گرایی در همه‌ی ابعاد قرآن کریم نیز متجلی است: فصاحت و بلاغت ظاهری و معنوی، نحوه‌ی پردازش داستان، بیان‌های انذاری و تبشیری، توصیف حق تعالی و خلقت و معاد و شیوه‌ی طرح موضوعات همه معجزه‌ی زیبایی است.

^۱ - «یا غایه آمال العارفین»

^۲ - مناجات‌المحبین: «... خصصته بمعرفتک»

^۳ - مناجات‌المحبین: «و سبحات وجهه لقلوب عارفیه شائقه»

^۴ - مناجات‌العارفین: «وانشروا بتحقیق المعرفة صدورهم»

این اصل برخاسته از گرایش فطری انسان به زیبایی‌هاست گرایشی که منشأ بسیاری از رفتارها می‌باشد.

این موضوع در تعلیم و تربیت دینی آن‌قدر حائز اهمیت است و تا آن‌جا پیش می‌رود که ساده‌ترین و کوچک‌ترین نمونه‌ها را هم در بر می‌گیرد، به گونه‌ای که یک رفتار زیبای معلم می‌تواند دانش‌آموزی را جذب کند و او را برای همیشه در طریق حق قرار دهد.

۵- توجه به رشد معتدل و همه‌جانبه‌ی انسان

توجه به فطرت انسانی، رشد هماهنگ و همه‌جانبه‌ی کمالات فطری را به دنبال دارد. انسان هدایت یافته و رشید، انسانی است که کمالات وجودی او به نحوی هماهنگ، رشد کرده و به شخصیتی معتدل دست یافته باشد.

یکی از آسیب‌های مهم تعلیم و تربیت دینی، انحراف از خط اعتدال است. گرایش‌های افراطی یا تفریطی از مبانی تعلیم و تربیت شروع می‌شود و به همه‌ی اجزای دیگر آن تسری پیدا می‌کند. مطالعه‌ی تاریخ اسلام از این حیث، دربردارنده‌ی درس‌های بزرگی است که می‌تواند فرا راه همه‌ی دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت باشد. این جمله‌ی جوادانه‌ی حضرت علی (ع) که در آستانه‌ی شکل‌گیری گروه‌ها و مکاتب مختلف اسلامی ایراد شده است، چراغ هدایت در تعلیم و تربیت است.

«شغل من الجنه والنار امامه؛ ساع سریع نجا؛ و طالب بطیء رجا؛ و مقصر فی النار هوی. الیمین و الشمال مضله و الطريق الوسطی هی الجاده، علیها باقی الکتاب و آثار النبوه و منها منفذ السنه و الیها مصیر العاقبه. هلك من ادعی و خاب من افتری.»^۲

د. رویکردهای مطرح در برنامه درسی و تناسب آن با درس قرآن و تعلیمات دینی

۱- فرایند محوری

بر مبنای این رویکرد، فعالیت‌های آموزشی بخش‌های مستقل از یک‌دیگر نیستند که به نحو اتفاقی و بی‌ارتباط کنار هم چیده شده باشند؛ بلکه شبیه مراحل رشد یک گیاه است که هر مرحله، مقدمه‌ی رسیدن به مرحله‌ی بعد است تا در نهایت نتیجه و هدف آموزش تحقق یابد. کسب یک دانش یا رسیدن به یک نگرش و توانایی در یک مهارت طی فرآیندی آموزشی و گام به گام صورت می‌گیرد و بی‌توجهی به این فرایند سبب کم‌اثری و ناکارآمدی آموزش می‌گردد.

این رویکرد از دو جهت با تربیت دینی و هدایت اسلامی هماهنگی دارد:

اولاً: هدایت اسلامی مراحل رشد و کمال انسان است که به نحو تدریجی و مرحله به مرحله شکل می‌گیرد. کسب خصلت‌های متعالی امری آنی و دفعی نیست، مجموعه‌ای از نگرش‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و اعمال دست به دست هم می‌دهند و به تدریج خصلتی را پدید می‌آورند.

^۱ - استاد شهید مطهری می‌گوید: «در انسان گرایش به جمال و زیبایی - چه به معنی زیبایی دوستی و چه به معنی زیبایی آفرینی که نامش هنر است - به معنی مطلق وجود دارد و کسی نیست که از این حس فارغ و خالی باشد انسان لباس هم که می‌پوشد کوشش می‌کند تا حدی که برایش ممکن باشد وضع زیباتری برای خودش به وجود بیاورد/ مجموعه آثار استاد مطهری ج ۳، فطرت ص ۴۹۶

^۲ - کسی را که بهشت و جهنم در پیش است، شغل شاغلی دارد رهرو شتبان نجات یابد و آن خواستاری که با کندی پیش می‌رود امیدوار است و کسی که به غفلت و تقصیر می‌گذراند، در پرتگاه آتش سرنگون شود. راست و چپ، کوره راه گمراهی است و راه استوار و میله همان جاده‌ی (کمال و فلاح) است، کتاب باقی ابدی (قرآن کریم) و آثار نبوت بر این راه پرتوافکن است و از همین راه است پیشرفت سنت و به سوی همین مقصد است بازگشت عاقبت ادعا کار دین ساز را هلاکت است و پشت هم‌انداز دروغساز را دست کوتاه است/ نهج البلاغه، خطبه ۱۶

ثانیاً: برای این که انسان تصمیم بگیرد و کاری را انجام دهد، فرایندی در مراتب سه‌گانه‌ی وجود او یعنی، اندیشه، قلب و جوارح و جوانح طی می‌شود. فرایندی بودن وقوع فعل در انسان کمک می‌کند که آموزش نیز فرایندی مناسب با آن پیدا کند. به طور مثال به جای تقسیم‌بندی محتوای آموزشی به اعتقادات، اخلاق و احکام، می‌توان هم‌پای با وقوع تحولات در انسان، مفاهیم آموزشی را تنظیم کرد. بدین‌طریق که مثلاً ابتدا راه زندگی را برای وی ترسیم کرد و هدف از آن را بیان نمود. سپس کوشش نمود تا داده‌های ذهنی در وجود وی تبدیل به معرفتی ایمانی شود و علاوه بر عقل، دل نیز به این راه دل ببندد. قدم بعدی در وجود انسان، عزم و تصمیم‌گیری است. بنابراین، متناسب با این قدم، آموزش‌های مربوط به عزم و تصمیم داده شود و در پایان مراحل مختلف راه، آموزش داده شود.

۲- تلفیق

الف - از تفاوت‌های مبنایی آموزش و پرورش نظام اسلامی با آموزش و پرورش‌های غیرمذهبی و سکولار این است که هدف غایی آموزش و پرورش نظام اسلامی، تربیت انسانی رشید، دیندار و متخلق به اخلاق و متعهد به مسئولیت‌های اسلامی است. اما هدف غایی آموزش و پرورش‌های سکولار آن است که مهارت‌های تفکر را توسعه دهد و به عقل توانایی دآوری و قضاوت ببخشد و شخص را آماده‌ی حضور سازگار با جامعه‌ای کند که در آن زندگی می‌نماید.

بر مبنای این تفاوت، توسعه‌ی مهارت‌های تفکر در آموزش و پرورش اسلامی هدف مقدسی است که وصول به هدف غایی را ممکن می‌سازد، زیرا رسیدن به ایمان دینی از معبر تفکر و انتخاب می‌گذرد. لذا همه‌ی درس‌هایی که به باروری اندیشه کمک می‌کنند، در خدمت هدف غایی آموزش و پرورش، یعنی دینداری قرار می‌گیرند.

ب- با توجه به این که تقویت دینداری هدف نهایی آموزش و پرورش است. ضروری است همه‌ی درس‌ها و آموزش‌ها در تناسب با این هدف تنظیم شوند و «مانند اندام‌های مختلف بدن که هر یک نقشی در حفظ حیات آدمی ایفا می‌کند» آن‌ها نیز نقش ویژه‌ی خود را در این جهت ایفا نمایند. در بدن انسان، چشم با ساختار ویژه، کار ویژه‌ی خود را انجام می‌دهد، قلب نیز با ساختار ویژه، وظیفه‌ای ویژه بر عهده دارد. در عین حال، میان این دو رابطه‌ای دقیق وجود دارد و هر دو در تأمین یک هدف با یکدیگر همکاری می‌کنند. طبیعت پیرامون ما نیز چنین است که با همه‌ی گوناگونی و تنوعی که در موجودات و ساختار آن‌ها وجود دارد، دست به دست هم نظام متقن خلقت را به عنوان آیت خداوندی می‌سازند. معرفی این آیت توحید، جهت‌گیری حاکم بر تمام دروس باید باشد.

ج- تأمین هدف غایی از طریق دانش‌های مختلف به معنای خروج آن‌ها از تأمین هدف‌های ویژه و کار در حوزه‌ی تخصصی‌شان نیست. این علوم هر یک جلوه‌گاه حکمت و قدرت خداوندی‌اند و این به معنای بالندگی علم در فضایی معنوی و دینی است. در این فضا، تعاملی تعالی‌بخش پدید می‌آید که هر یک از علوم از یک طرف فضای معنوی را زیباتر نمایان می‌کنند و از طرف دیگر معنویت حاکم بر آموزش دانش‌طلبی را تقویت می‌نمایند.

د- در این تعامل تعالی‌بخش، معلم نقش محوری و اساسی دارد. اوست که می‌تواند با استفاده از قانون‌مندی و نظم حاکم بر مخلوقات، نگرشی زیبایی‌شناس و زیبایی بین

به دانش‌آموزان ببخشد و معنای موجود در ورای این زیبایی‌ها را با بیان احساس آمیز خود در فضای کلاس منتشر سازد.

هـ - در صورتی این تعامل تعالی بخش شکل خواهد گرفت که میان اصول و آموزه‌های فلسفه‌ی تجربی با دانش تجربی تفکیک شود و گمان نرود که فلسفه‌ی تجربی ثمره‌ی تعمیم صحیح دانش تجربی است. فلسفه‌ی تجربی که نتیجه‌ی فروریزی ستون‌های فلسفه عقلی است، لازمه منطقی دانش‌های تجربی نیست. آن چیزی که گاه از سوی برخی برنامه‌ریزان یا مدرسین سر می‌زند و نتایج فلسفه‌ی تجربی مانند نسبیت و عدم قطعیت، را عنوان می‌کنند و یا قوانین حاکم بر ماده را به همه‌ی مراتب جهان تسری می‌دهند به هیچ‌وجه برخاسته از ویژگی‌های دانش تجربی نیست. دانش تجربی بیانگر زیبایی‌ها و شگفتی‌های موجودات، غایت‌مندی حرکات آن‌ها و حکومت شعور و تدبیر است، همان‌گونه که عموم دانشمندان بزرگ چون نیوتن، انیشتین و ماکس پلانک ابراز کرده‌اند.

و- درس‌های مربوط به ادبیات و علوم انسانی، مانند زبان و ادبیات فارسی، تاریخ و مطالعات اجتماعی نسبت‌های دیگری با درس قرآن و تعلیمات دینی دارند. برخی از این علوم با درس دینی موضوع مشترک دارند و برخی نیز ظرف مناسبی برای هدف‌های تربیتی هستند. تعامل و همکاری درس‌ها در موضوع مشترک و استفاده از ظرفیت‌های درس‌های دیگر برای تحقق هدف‌های تربیتی امکان بسیار مناسبی است که باید بدان توجه کرد. البته استفاده از این ظرفیت‌ها نباید به گونه‌ای باشد که به تکرار خسته‌کننده‌ی برخی مفاهیم دینی منجر شود و موجبات دلزدگی را فراهم کند. در واقع دنبال کردن هدف‌های دینی و تربیتی در درس‌های دیگر نباید در پیوندی صوری و ظاهری، ساختار درس را به هم زند و صورتی تصنعی به خود گیرد؛ بلکه باید در جهت‌گیری‌های آموزشی، این اهداف مدنظر قرار گیرد به نحوی که آن‌ها مکمل همدیگر باشند.^۱

ز- پیگیری هدف‌های دینی با رویکردی تلفیقی در درس‌های دیگر، به معنای بی‌نیازی از درسی تخصصی به نام درس قرآن و تعلیمات دینی نیست، زیرا کمکی که از درس‌های دیگر به درس قرآن و تعلیمات دینی می‌رسد، بیش‌تر در حوزه‌ی هدف‌های نگرشی و ترسیم فضای معنوی است و از این رهگذر به هیچ‌وجه نمی‌توان به مجموعه‌ای از تفکر سامان یافته و منسجم در اعتقادات دینی و راه و روش زندگی رسید، لذا ضروری است که درس دینی به عنوان کانون و محور تعلیم و تربیت دینی وجود داشته باشد و سایر دروس به تناسب موقعیت خود، مدرسان اهداف غایی این درس که هدف کلی آموزش و پرورش است، باشند.

ح- تعلیمات دینی، آموزه‌هایی جامع و به هم پیوسته است که میان مفاهیم آن ارتباط و همبستگی وجود دارد، تجزیه و پراکنده کردن آن در درس‌های مختلف، بخصوص که با بینش‌های متفاوت تدوین شود، مانع دست‌یابی دانش‌آموز به آن دستگاه جامع و به هم پیوسته می‌گردد. این جامعیت و پیوستگی خود، موضوعیت دارد، زیرا ثمره‌ی آن در دانش‌آموز، وحدت نظام اندیشه‌ای وی درباره‌ی نظام هستی و وحدت شخصیتی وی در سازگاری میان اندیشه و عمل می‌باشد، که این نکته‌ی اخیر بسیار حائز اهمیت است.

^۱ -تفصیل این مسئله در بخش ۲-۸ خواهد آمد.

بنا بر همین ضرورت، در برنامه‌ی جدید قرآن و تعلیمات دینی، حوزه‌های گوناگون علوم و معارف اسلامی مانند اصول عقاید، اخلاق و احکام، جزیره‌های جدا از یک‌دیگر فرض نشده‌اند. بلکه با تلفیق درونی میان این معارف، نظام اندیشه‌ای واحدی تلقی شده‌اند که یک‌دیگر را تکمیل و مساعدت می‌کنند و در مسیر آموزش دیدگاهی جامع و واحد را به دانش آموزان منتقل می‌سازد. آموزش جداگانه‌ی هر یک از این حوزه‌ها به تنهایی بخشی از شاکله‌ی وجود انسان را بنا می‌کند؛ در حالی که هدف، تربیت متعادل تمامی ابعاد وجود انسان می‌باشد.

۳- تعادل میان موضوع محوری و دانش آموز محوری

الف - اسلام دین زندگی و راه عملی تأمین کمال است. برای این که آموزش منجر به تغییر رفتار دانش آموز گردد و او را در جهت اهداف پیش ببرد، لازم است در شیوه‌ی آموزش، علاوه بر طرح موضوع و بیان مسائل پیرامون آن، راه‌هایی اتخاذ شود که دانش آموز به نحو انکشافی معارف و اخلاق دینی را به دست آورد. در حقیقت آموزش باید به این سؤال پاسخ دهد که دانش آموز به سمت فهم چه مسائلی باید سیر کند و چه اعمال و رفتاری را باید بتواند به آسانی انجام دهد که قبلاً انجام نمی‌داده یا اهتمامی در انجام آن نداشته است.

به کار گرفتن دانش آموز و دادن نقشی در آموزش به او، امکان تغییر رفتار را فراهم می‌آورد و عادت جدید موردنظر را در او شکل می‌دهد.

ب- بر این مبنا، دانش آموز باید طالب تربیت شود و بداند که چگونه و چه چیزی را در دین جست‌وجو کند تا در آینده عالم و عامل خوبی باشد، به مفاهیم دینی به عنوان مجموعه‌ای از اندوخته‌های علمی که در رقابت و تفاخر علمی قابل استفاده است نظر نکند، بلکه آن‌ها را گهرهای گرانبهایی بباید که در اقیانوس متلاطم افکار و اندیشه‌ها طلب کرده و به دست آورده است در چنین صورتی اهداف درسی، مطلوب دانش آموز واقع می‌شود و خواهان وصول بدان و حصول نتیجه است.

ج- در چنین روشی باید از انباشت اطلاعات در کتاب درسی اجتناب کرد و زمینه‌ی مناسب را برای تحقیق و ابتکار فراهم نمود و از تکیه بیش از حد روی حافظه خودداری کرد. باید فرصت و مجال جست‌وجوگری را برای دانش آموز ایجاد کرد تا با کشف هدف، فرح و شادی روانی و علاقه‌ی به ادامه‌ی کار برای او فراهم شود و دلسردی و خستگی و نظایر آن که در شیوه‌ی آموزش موضوع محوری پیش می‌آید، از بین برود.

د- در طراحی درس، بر فعالیت‌های عملی دارای جهت تأکید شود. تکیه بر کار گروهی و دسته‌جمعی و مشارکت در کسب نتیجه در تحقیقات دینی یا اعمال و آداب آن، راه را برای محور قرار گرفتن دانش آموز هموار می‌سازد. این طراحی باید فرصت فعالیت‌های فوق برنامه و خارج از چارچوب کلاس را فراهم نماید. درس دینی که درس زندگی است، مسلماً محدود به فعالیت‌های پیشنهادی در کتاب نیست. بنابراین، درس دینی می‌تواند توسعه پیدا کرده از چارچوب خارج شود و محیط زندگی دانش آموز را متأثر سازد. برای اجرای این بخش کارایی و قدرت عمل معلم بسیار مؤثر است.

ه- فراهم آوردن فرصت‌های مناسب تجربه‌ی دینی برای دانش آموز؛ یکی از ویژگی‌های تمدن و فرهنگ جدید که جامعه‌ی امروز ما به شدت از آن متأثر است وجود اشتغالات گوناگون و سرگرمی‌های متنوع دنیایی است همین امر امکان توجه به امور دینی را اندک ساخته و فرصت تجربه‌های شخصی دینی را از آن‌ها گرفته است. یکی از اهدافی که باید در آموزش بدان توجه شود، فراهم ساختن چنین فرصت‌هایی است.

و- بنا بر حرکت از موضوع محوری به دانش آموز محوری، لازم است محتوا به گونه‌ای تنظیم شود که ۵۰ تا ۶۰ درصد به شناخت و تبیین موضوعات اختصاص یابد و ۴۰ تا ۵۰ درصد زمینه‌ی فعالیت‌ها و تحقیقات و کارهای دانش آموز را فراهم نماید تا دانش آموز بتواند خلاقیت‌های خود را نشان دهد و فرصت‌های مناسب شکل‌گیری رفتار و شخصیت او حاصل گردد. مخاطب قراردادن دانش آموز، گردآوری شواهد و بحث کردن، ترغیب در استفاده از کتابخانه، مشورت با دیگران از جمله راه‌هایی است که امکان فعالیت یادگیرنده را فراهم می‌کند.

۴- خلاقیت

در برنامه‌های جدید آموزشی برنامه‌ریزان سعی داشته‌اند که سمت‌گیری برنامه‌ی درسی را در جهت بروز خلاقیت در رشته‌های هنری و علوم تجربی مورد تأکید قرار داده‌اند. این تأکید زمینه‌ی رشد دانش و هنر را فراهم می‌کند و حضور شاداب دانش‌آموزان را در پی دارد. اما باید دید که جایگاه این رهیافت در تربیت دینی چیست؟

استاد شهید مطهری ذیل گرایش‌های فطری انسان، «گرایش به خلاقیت و ابداع» را از جمله‌ی این گرایش‌ها می‌شمارد.^۱

استاد مطهری با طرح «گرایش خلاقیت» به عنوان یک گرایش فطری در ذات هر انسانی، بدون توجه به رویکرد خلاقیت در برنامه‌ی درسی و به احتمال زیاد، بدون اطلاع از آن، خلاقیت را در جایگاهی بسیار برتر و متعالی طرح می‌کند و شکوفایی این بعد از وجود آدمی را یک رسالت دینی می‌شمارد؛ زیرا تربیت دینی و به یک معنا، هدایت انسان شکوفایی گرایش‌های فطری اوست.

این رویکرد به خلاقیت بسیار عمیق‌تر است از آن‌چه در برنامه‌های درسی مدنظر است. انسان دو مرتبه‌ی مادی و معنوی یا دنیوی و اخروی دارد. اگر انسان به رشد معنوی خود توجه نداشته باشد و هنوز انسان دنیایی باشد، خلاقیت و ابتکارات وی صرفاً در خدمت بعد دنیوی قرار می‌گیرد و به توسعه‌ی فن و تکنولوژی می‌انجامد این رشد یک بعدی، الگوی منبعث از دیدگاه اسلامی نیست. اما آن کس که به رشد معنوی نیز توجه

^۱ - شهید مطهری می‌فرماید: این گرایش در انسان است که می‌خواهد خلق کند و بیافریند، چیزی را که نبوده است به وجود آورد. درست است که بشر برای رفع حوائج زندگی‌اش هم به کار صنعت و خلاقیت و ابداع پرداخته است، ولی همین‌طور که علم، هم وسیله‌ای بوده برای زندگی و هم خودش برای انسان هدف بوده است. خلاقیت نیز چنین بوده است. مسأله‌ای امروز مطرح است که آیا علم برای علم، یا علم برای زندگی، جوابش این است: هر دو؛ یعنی علم برای بشر هم «به اصطلاح طلبه‌ها» مطلوب بالذات است و هم مطلوب بالغیر، یعنی علم هم برای ذات خویش مطلوب است و هم (برای آن که) وسیله‌ای است برای حل مشکلات بشر. از آن جهت که علم و کشف حقیقت است مطلوب بالذات است و از آن جهت که در عین حال (موجب) قدرت است و توانایی و «توانا بود هر که دانا بود» وسیله‌ای است برای حل مشکلات زندگی، مطلوب بالغیر است. خلاقیت نیز همین‌طور است. شما (اشاره‌ی استاد به حضار است که عبارت از مدیران و دبیران مدرسه‌ی نیکان بوده‌اند) در دانش‌آموزان، بهتر تجربه کرده‌اید و می‌دانید یک بچه وقتی چیزی را خلق و ایجاد می‌کند، چگونه به او سرور و فرح دست می‌دهد و احساس شخصیت در خودش می‌کند. وقتی «کاردستی» به او می‌دهید که این کاردستی را بساز، می‌خواهد که یک چیز جدیدی به وجود آورده باشد. به طور کلی ابتکار در هر قسمتی، خودش خلق است. افرادی را شما می‌گویید ابتکار دارند، مثلاً می‌گویید که در کار معلمی، فلان شخص ابتکار دارد، یعنی روشی را خلق می‌کند. افراد دیگر ممکن است تابع و مقلد باشند، یعنی روش‌های دیگران را تقلید و پیروی می‌کنند، ولی بعضی از افراد این قدرت را دارند که می‌توانند روش بیافرینند. به طور کلی در طرح‌های اجتماعی، طرح‌های مملکت‌داری، طرح‌های شهرسازی، در اموری که مثلاً یک شهرداری باید طرح و ابتکار داشته باشد، در برنامه‌ریزی‌ها و تألیف کتاب‌ها (نیز برخی مبتکرند و برخی مقلد)...

داشته باشد هم محدوده‌های طبیعت را می‌شکند و در گستره‌ی طبیعت پیش می‌رود و هم حصارهای درونی را فتح می‌کند و به قله‌های رفیع انسانیت صعود می‌کند.

انسان چهار زندان دارد: طبیعت، جامعه، تاریخ و خود.^۱ خلاقیت در مفهوم علمای تعلیم و تربیت صرفاً به معنای رهایی از سه زندان اول است. اما خلاقیت دینی در مرتبه‌ی اول، رهایی از زندان خود است. کسی می‌تواند حقیقتاً از زندان طبیعت، تاریخ و جامعه رهایی یابد و آن‌ها را بسازد که ابتدا از زندان خویشتن رهایی یابد و خود را بسازد و آن یک سازندگی واقعی و خلاقیت حقیقی است والا با توسعه‌ی علم و تکنولوژی، خود را در حصاری بزرگ‌تر محصور می‌کند و زنجیرهای تکنولوژی و ماشینیزم دست و پای او را می‌بندد و قدرت پرواز و رهایی را از او سلب می‌کند. آن‌چه امروزه در آموزش به عنوان خلاقیت مطرح است، لایه‌ی اولیه‌ی خلاقیت است که نفوذ در طبیعت را توسعه می‌دهد. اما آیا انسان جدید بر طبیعت مسلط گردیده یا همین تکنولوژی، ابزار بردگی و اسارت انسان شده است.^۲

انسان جدید به «تفسیر» جهان نمی‌اندیشد، بلکه به «تغییر» آن نظر دارد. اما از منظر دینی، «تغییر» جهان، علاوه بر آن که نیاز به «تفسیر» درست آن دارد، جز با تغییر «خود» میسر نیست.

«خلاقیت دینی» به جای این‌که از بیرون آغاز شود، ابتدا در درون صورت می‌گیرد. «خودسازی» به معنای توانایی و ابتکار و تسلط بر خود برای نفی خصلت‌های ناپسند و احیای فضائل متعالی، نهایتاً به توانایی تسلط بر طبیعت می‌انجامد. خلاقیت دینی انسان را بر اعضا و جوارحش حاکم می‌کند. پا و دست و گوش و زبان و قوای درونی چون قوه‌ی غضب و شهوت را به اطاعت عقل در می‌آورد و این امر تنها با "بندگی" و "عبودیت" میسر می‌باشد: «العبودية جوهره کنهها الربوبية»^۳

در این خلاقیت و ربوبیت، انسان ابتدا خلاق و مربی درونی خود می‌شود و از حصار نفس اماره آزاد می‌گردد تا بعد بتواند بر عالم مسلط گردد.

نتیجه این‌که: مهارت خلاقیت، آن گونه که در برنامه‌های درسی مطرح است، خلاقیت در مهارت‌های ذهنی و عملی است که مشترک میان همه‌ی درس‌ها از جمله درس دینی است. با این خلاقیت، گرچه انسان بزرگ و مقتدر می‌شود، اما لزوماً «بزرگوار» و «ارزشمند» نمی‌گردد.^۴ زیرا صرفاً مجهز به ابزار قوی‌تری شده است و دامنه‌ی اقتدار و اختیارش را توسعه داده است. اما خلاقیت دینی، که خاص تعلیم و تربیت دینی است، «سازندگی» را از طریق عبودیت و تسلط بر خود از طریق بندگی و شکستن چهار حصار «طبیعت»، «تاریخ»، «جامعه» و «خویشتن» محقق می‌سازد از این زاویه «خلاقیت» یک رویکرد مبنایی و تأثیرگذار در همه‌ی ابعاد تعلیم و تربیت دینی است.

۱- مجموع آثار دکتر شریعتی، ج ۲۴ (انسان)، ص ۲۹۵

۲- در این زمینه به آثار اندیشمندانی چون هایدگر، رنه گنون، شوان و دکتر شریعتی مراجعه شود.

۳- امام صادق (ع)، مصباح الشریعه و مفتاح الحقیقه، مؤسسه الاعلمی، بیروت، ص ۷

۴- برای تفکیک دو مفهوم بزرگی و بزرگواری، ر. ک: استاد مطهری، کتاب آزادی معنوی، مقاله‌ی بزرگی و بزرگواری

۳- اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی قرآن و تعلیمات دینی دوره‌ی متوسطه و

پیش‌دانشگاهی

اصولی که حاکم بر برنامه‌ی درسی قرآن و تعلیمات دینی است، به دو دسته تقسیم می‌شوند. یک دسته از این اصول بیش‌تر به درس دینی اختصاص دارند و کاربرد اصلی آن‌ها مربوط به این درس است. دسته‌ای دیگر که عام و فراگیر هستند و به تمام درس‌ها مربوط می‌شوند و به همین جهت در درس قرآن و تعلیمات دینی باید مورد توجه قرار گیرند.

الف- اصول خاص

۱- تلفیق آموزش قرآن و دینی

قرآن کریم کتاب هدایت الهی و منبع اصلی معارف دینی است. هر فرد مسلمان باید با این کتاب آشنا باشد و از هدایت‌های آن بهره‌برد. برای رسیدن به این مرحله، دانش‌آموزان باید در طول سال‌های تحصیل از ابتدایی تا پایان پیش‌دانشگاهی، گام‌های زیر را بردارند:

الف- بتوانند قرآن کریم را به راحتی و به طور صحیح بخوانند.

ب- توانایی نسبی و اجمالی درک معنای این کتاب آسمانی را کسب کنند.

ج- به توانایی نسبی در تدبر در قرآن برسند تا بتوانند از معارف آن بهره‌مند شوند.

د- انس با قرآن پیدا کنند و تفکر و تدبر در آن را در برنامه زندگی خود قرار دهند.

گرچه این سه گام از یکدیگر جدایی ناپذیرند و به هم کمک می‌کنند، اما متناسب با سن دانش‌آموزان، در هر دوره تأکید بیش‌تری بر یکی از این گام‌هاست، جز گام چهارم که در همه دوره‌ها دنبال می‌شود. در دوره ابتدایی، تأکید بر گام اول و در دوره راهنمایی تأکید بر گام دوم می‌باشد. دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی نیز بیش‌تر به گام سوم اختصاص یافته است.

پس دوره متوسطه، دوره تدبر در قرآن و آشنایی با معارف آن است.

از طرف دیگر، در درس دینی تلاش بر آن است که قرآن کریم و سیره معصومین محور قرار گیرند و درس‌های زندگی با الهام از این دو منبع به دانش‌آموزان آموزش داده شود. اینجاست که می‌بینیم دو جویبار آموزش قرآن کریم و تعلیمات دینی که از دوره ابتدایی آغاز شده و دوره راهنمایی را طی کرده‌اند، در دوره متوسطه به یکدیگر پیوسته و هم‌هدف شده‌اند.

یکی شدن هدف این دو درس، این پیام را دارد که محتوای آموزشی، شیوه‌های تدریس و ارزشیابی آن‌ها نیز باید یکی شوند. نتایج و ثمرات این تلفیق آن است که:

الف- دانش‌آموزان با تدبر در قرآن، معارف دینی خود را به دست می‌آورند و این یک همکاری طبیعی میان آموزش قرآن و درس دینی است. این همکاری تمام مراحل آموزش، مانند تدوین محتوا، تدریس در کلاس و ارزشیابی را پوشش می‌دهد و در سهولت یادگیری دانش‌آموز و انسجام فکری وی تأثیر به سزایی دارد. به طور مثال وقتی که در آموزش قرآن به تدبر در آیات مربوط به هدف زندگی می‌پردازد، در همان جا تبیین و هدف زندگی نیز اتفاق می‌افتد و دانش‌آموزان با سیره معصومین و توضیحات ضروری دیگر در هدف زندگی آشنا می‌شوند و اگر نیازی به استدلال‌های عقلی بود، در همین جا بیان می‌گردد. یعنی با محور قرار گرفتن قرآن، از احادیث، استدلال‌ها، شواهد و مثال‌ها و شعر و مانند آن استفاده می‌شود.

در حقیقت، این مربوط به ویژگی تدبیر در قرآن است که در هر تدبیری، بحث معارفی وجود دارد و دبیر ناگزیر است که آنچه را در تدبیر به دست آورده، برای دانش‌آموزان تبیین کند.

ب- در رویکرد تلفیق، استفاده مفید از محتوای آموزشی، زمان، فضا، برنامه‌های تدریس و سایر عوامل دخیل در آموزش می‌شود. ارزشیابی و امتحان واحد نیز از آثار مفیدی است که تلفیق در بر دارد که تأثیر به سزایی در فعالیت مطالعاتی دانش‌آموزان می‌گذارد.

با تلفیق این دو درس از محتوای اضافی جلوگیری می‌شود. یعنی هم محتوای کتاب درسی و هم محتوای تدریسی معلم تقلیل می‌یابد و از زمان استفاده بهتر صورت می‌گیرد.

ج- رویکرد تلفیق، سبب می‌شود که به طور طبیعی یک معلم به تدریس این درس بپردازد. ارتباط عملی معلم دینی با آموزش قرآن و تدبیر در آن سبب می‌شود که دبیر در هر دو جنبه به توانایی عملی و مهارتی برسد. این دبیر هم می‌تواند پاسخگوی سؤال‌های معارفی دانش‌آموزان باشد و هم مهارت آموزش قرآن را به دست آورد.

د- رویکرد تلفیق انس با قرآن را نیز افزایش می‌دهد. انس با قرآن یک هدف گرایشی است که ارتباط آن با محتوا و معارف قرآن بیش از قرائت آن است. وقتی دانش‌آموز دریابد که قرآن کریم با استدلال متین و با بیانی زیبا از توحید، آخرت، پیامبران، نماز و مانند آن سخن گفته، جذب این کتاب الهی می‌شود و انس او با قرآن افزایش می‌یابد.

۲- محور قرار گرفتن قرآن کریم و سنت و سیره معصومین صلوات الله علیهم
این اصل که برگرفته از مبانی تعلیم و تربیت دینی است، بر همه‌ی اجزای برنامه بخصوص موارد زیر حاکم است:

اول: اهداف کلی و پایه‌های تحصیلی درس قرآن و تعلیمات دینی دوره ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی

دوم: تدوین محتوا و رسانه‌های آموزشی

سوم: تعیین اولویت‌های موضوعی

چهارم: ویژگی‌های معلم و روش‌های تعلیمی و تربیتی

۳- تنظیم محتوا در جهت تبیین برنامه‌ی نظری و عملی زندگی دینی در دنیای امروز:

یکی از ضرورت‌های تربیت دینی ارائه ی راه عملی و برنامه‌ی زندگی پیش روی نسل امروز است نسلی که می‌خواهد در دنیای امروز زندگی دینی داشته باشد، یک زندگی عزتمند که نه تنها احساس حقارت و کمبود شخصیت نکند، بلکه با سربلندی حضوری مؤثر در جامعه داشته باشد و به رضایت درونی برسد. این آموزش باید با زندگی دانش‌آموز پیوند بخورد و با آن در آمیزد و از طریق نمونه‌های عینی و مصادیق ملموس، جنبه‌ی عملی و کاربردی تعلیم دینی تقویت شود.

۴- توازن در پرورش روحیه تعبد، تعقل و تعلق قلبی:

قرآن کریم نسبت انسان با خدا و دستورات الهی را در سه مرتبه طرح می‌کند:

اول: انجام تکلیف و اطاعت از خداوند براساس قبول رابطه‌ی بندگی و اعتماد مطلق به خداوند و تسلیم در برابر خواست‌های او؛ توجه به اوامر و نواهی خداوند و قبول آنها براساس اعتقاد به مالکیت مطلق خداوند بر جهان و انسان.

دوم: همین انسان که عمل را از سر اطاعت مطلق انجام می‌دهد، باید در تحلیل عقلی در یابد که اوامر و نواهی الهی بنا بر مصالحی است که کمال و رشد انسان را تضمین می‌کند. این تصدیق عقلی کیفیت عمل را تعالی می‌بخشد و اعتماد شخص را افزایش می‌دهد.

سوم: همین انسان از زاویه‌ای دیگر به خدا، که جمال و کمال مطلق است، عشق می‌ورزد و او را مقصد و مقصود و محبوب خود می‌یابد و می‌کوشد رضایت خاطر دوست را فراهم کند. پس هر کاری را که محبوب دوست دارد، انجام می‌دهد و از آن چه دوست نمی‌پسندد، دوری می‌کند.

این سه بعد نه تنها با یکدیگر تنافر ندارند، بلکه مکمل و متمم یکدیگرند و به میزانی که انسانی به کمال برسد، توانایی او در جمع این سه بعد افزایش می‌یابد. تبیین دین با توجه به این سه بعد، معقولیت دین را روشن کند، زیبایی‌های آن را عیان می‌سازد و تعبد در پیشگاه خداوند را تضمین می‌کند.

بنابراین لازم است مباحث نظری، اخلاقی و عبادی به گونه‌ای طرح شوند که پیوند میان آن‌ها نشان داده شود، به طوری که دانش‌آموز مباحث اخلاقی، عرفانی و عبادی را مبتنی بر عقلانیت و نظر بیابد و در عین حال به سوی اخلاق و رفتار متعالی نیز ترغیب شود.

۵- ایجاد طلب و تشنگی در مخاطب

پیش از عرضه ی معارف، تقویت طلب و تشنگی در مخاطب ضروری است. اگر وی به این معارف احساس نیاز نکند، به سوی آن روی نخواهد آورد و شاهد و شیرینی آن را نخواهد چشید. چنین مخاطبی، به شخصی می‌ماند که با احساس سیری کاذب بر سر سفره‌ای رنگین نشسته و به هیچ یک از غذاها میل ندارد. وظیفه‌ی آموزش این است که آن طلب درونی و فطری را آشکار کند و برای دانش‌آموز شفاف سازد. نباید چنین اندیشید که باید از فرصت استفاده کرد و همه چیز را به دانش‌آموز گفت. این سیرابی، در واقع، سراب است. باید شرایطی فراهم کرد که متعلم احساس نیاز کند و با طلب درونی به سوی معارف دینی روی آورد.

آب کم جو تشنگی آور به دست تا بجوشد آبت از بالا و پست

البته ایجاد طلب و تشنگی با ایجاد تشکیک و طرح شبهه متفاوت است. طلب و تشنگی انسان را به سمت سؤال و جست و جو سوق می‌دهد. اما شبهه سبب سرد شدن و بی‌انگیزه شدن فرد می‌گردد. و احتمال ماندن و توقف را افزایش می‌دهد. در موارد ضروری و در سال‌های آخر متوسطه بهتر است به طرح برخی شبهات پرداخت و با دادن آگاهی عمیق، جامع و مستدل آن شبهات را رفع کرد. شناخت درست و صحیح معارف و تقویت ایمان و اشتیاق برای عمل به فرایض بهترین راه مهار شبهات و دفع آنهاست.

۶- فراهم کردن فرصت تجربه و تأمل با خود

تربیت دینی با میل و کششی در قلب آغاز می‌شود. این میل و کشش نیز آن‌گاه پدید می‌آید که مخاطب فرصت تأمل و درون کاوی خود را پیدا کند و گرایش‌های فطری به زیبایی‌های دینی در خود آگاه وی ظاهر شود. در این تأملات، زیبایی‌های دین لمس می‌شود و از درون وی انگیزه‌ای به سوی معارف دینی پدیدار می‌شود.

۷- ترسیم سیمای معقول و زیبای دین

ذات دین در نهایت معقولیت و زیبایی است. زیرا هم از جانب خدای حکیم و جمیل آمده و هم راه هدایتی است که نه تنها قوه‌ی نظری و عقلی انسان را به کمال می‌رساند، بلکه به او شخصیتی با زیبایی‌های معنوی می‌بخشد. گاهی این دین زیبا و معقول، با کج سلیقه‌ی‌ها و

افراط و تفریط‌هایی روبه‌رو شده و به‌گونه‌ای معرفی گردیده که برای مخاطب جاذبه‌ی چندانی نداشته است. معارف نظری دین باید همان‌گونه که هستند، در نهایت اتقان و استحکام عقلی و عملی عرضه شوند که عقل را اقناع کنند و احکام و دستورات عملی آن نیز باید به صورتی طرح گردند که یک زندگی بسیار زیبا و جذاب را برای مخاطب ترسیم نماید و به او پیشنهاد دهد. علاوه بر این دانش‌آموز باید احساس کند که تعالیم دینی نه تنها زندگی را سخت و مشکل نمی‌کند، بلکه تعالیمی کارآمد و زندگی‌ساز است و او می‌تواند به آسانی یک زندگی دینی برای خود سامان دهد.

۸- پیراستن دین از خرافه‌ها و طرد عادات و رسوم اجتماعی نادرست از ساحت دین

خرافه‌زدایی از دین و پیراستن آن از آداب و سنن غلط اجتماعی با تکیه بر معارف قرآن کریم و سیره‌ی معصومین (ع) و مشی تربیت‌یافتگان ائمه بزرگوار به نحو دقیق و ظریف انجام گردد. دقت و ظرافت از آن جهت لازم است که بسیاری از آداب و سنن اجتماعی گرچه ممکن است از دین گرفته نشده باشند، اما با دین تعارضی ندارند و حفظ آن‌ها سبب وحدت ملی و همبستگی است و موافق طبع اقوام یک سرزمین است. بنابراین اول باید آداب و سنن غلط از آداب و سنن صحیح تفکیک شوند و سپس تعارض آداب و سنن غلط با دین روشن گردد. اگر به آداب غلط اجتماعی به نام دین بها داده شود، حقیقت دین مسخ می‌شود و دیگر قابل قبول برای انسان اندیشمند و فهیم نمی‌باشد.

۹- ارائه برنامه جامع اخلاقی و سلوک فردی و اجتماعی

آموزش اخلاقی باید یکی از ارکان اصلی آموزش دین باشد. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «بعثت لاتمم مکارم الاخلاق». آن چه در این‌جا باید مدنظر قرار گیرد، ارائه‌ی یک برنامه‌ی عملی در اخلاق و سلوک فردی و اجتماعی است که غایت آن کمال فردی و به فعلیت رسیدن خصائل معنوی و کمالات نفسانی و نیز اصلاح جامعه و سیر به سوی عدالت اجتماعی است. در این صورت دانش‌آموزی که انگیزه‌ی وصول به حقیقت در او ایجاد شده، می‌داند که چگونه عمل کند تا کمال یابد.

برنامه‌ی درسی باید رشد اجتماعی دانش‌آموزان را نیز مورد توجه قرار دهد، به طوری که با ورود وی به صحنه‌ی عمل اجتماعی بتواند مصالح جامعه و نظام اسلامی جامعه‌ی خود را بر مصالح فردی ترجیح دهد و نقش خود را به عنوان یک عضو با کفایت و حافظ معیارها و ارزش‌های اسلامی به خوبی ایفا نماید. متعهد به میثاق‌ها و تعهدات اسلامی خود در قبال جامعه باشد و به اصل مهم امر به معروف و نهی از منکر عمل نماید و بدین وسیله حافظ نظام اسلامی خود باشد.

۱۰- ایجاد آمادگی در دانش‌آموز برای حفظ هویت اسلامی خود در شرایط نامناسب

برنامه‌ی درسی باید به نحوی تنظیم گردد که ناظر بر واقعیت و ابتلائات اخلاقی و فرهنگی باشد و دانش‌آموز به نحوی آموزش ببیند که آمادگی برخورد مناسب و سنجیده با شرایط نامساعد را داشته باشد و منحل در شرایط مشکل نگردد. به عبارت دیگر آموزش نباید متناسب با شرایط ایده‌آل خالی از هرگونه مشکل تنظیم شود.

۱۱- سمت‌گیری برنامه‌ی درسی در جهت وحدت اسلامی

برنامه باید در جهت تقویت وحدت اسلامی و نزدیکی پیروان مذاهب مختلف اسلامی مؤثر باشد و مودت و رحمت میان آنان را استحکام بخشد. به همین دلیل باید از تعارضات و کشمکش‌های بی مورد فکری اجتناب نمود و محور آموزش را بر تعلیمات قرآن کریم و سیره و

سنت پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت بزرگوار ایشان که محبوب قلوب مسلمین می‌باشند، قرار داد.

۱۲- حضور اندیشه‌های حضرت امام خمینی (قدس سره) در کالبد محتوای آموزش

اندیشه‌های حضرت امام خمینی که معمار بزرگ نظام اسلامی در عصر حاضر هستند، باید در تمامی مراحل آموزش و محتوای کتاب‌های درسی حضور داشته باشد. استفاده از پیام‌ها، سخنرانی‌ها و کتاب‌های ایشان و آوردن مصادیق و نمونه‌ها و شواهد از آن‌ها و نیز ارجاع دانش‌آموز به این آثار در برنامه‌های تحقیقی خود، سبب توجه دانش‌آموزان به اندیشه‌های آن بزرگوار است.

۱۳- بهره‌مندی از دستاوردهای عالمان دین

در تدوین و تبیین آموزه‌های دینی، باید از منبع غنی علوم و فرهنگ اسلامی که فرزندان علم و تقوا در طول چند قرن تمدن اسلامی با مجاهدت خود فراهم ساخته‌اند، استفاده شود و دستاوردهای علمی که دانشمندان اسلامی معاصر در جهت ارائه اسلام ناب در جهان امروز عرضه کرده‌اند، به خصوص آثار فرهنگی حضرت امام خمینی، رهبر کبیر انقلاب اسلامی، علامه طباطبائی و شهید مطهری - رحمه الله علیهم - و رهنمودهای رهبر معظم انقلاب اسلامی فرا راه حرکت‌های آموزشی قرار گیرد.

۱۴- توجه به نیازها و ویژگی‌های دختران و پسران

با توجه به این‌که در برخی از احکام دینی تفاوت‌هایی میان احکام دختران و پسران وجود دارد که باید به هر گروه به تنهایی آموزش داده شود، برنامه باید پیش‌بینی این تفاوت‌ها را بکند، هم چنین در اموری مانند سن بلوغ، معاشرت، پوشش و حجاب، نظام خانواده، نقش مرد و زن در خانه و جامعه، باید به نوع مخاطب و نحوه‌ی پیام‌رسانی به او توجه گردد. هم‌چنین جنبه‌های روان‌شناختی زن و مرد در مجموعه‌ی آموزش‌ها باید مدنظر قرار گیرد.

۱۵- تقویت احساس نیاز به دین

برنامه‌ی درسی و آموزش‌های دینی باید به گونه‌ای طراحی شود که اصل احساس نیاز به دین را برای دانش‌آموز زنده کند، به گونه‌ای که دریابد بدون تکیه بر دین و اعتقادات دینی زندگی او دارای یک خلاء بزرگ است و از معنا تهی است. او دریابد که زندگی با دین گره‌ها را می‌گشاید و از سردرگمی و بی‌تفاوتی‌ها نجات می‌دهد و به شخصی فعال در جامعه و هدفمند و مفید در زندگی تبدیل می‌کند.

۱۶- توجه به آموزش‌های خاص اهل سنت

از آن‌جا که میان مذاهب بزرگ اسلامی در بیش‌تر معارف اسلامی وحدت نظر است، این برنامه شامل آموزش‌های مربوط به دانش‌آموزان اهل سنت نیز می‌شود و فقط در موارد خاص فقهی و مانند آن که اختلاف نظر وجود دارد، باید بر اساس منابع اصیل اهل سنت، محتوای آموزشی ویژه تنظیم گردد. این محتوا در چارچوب همین برنامه و توسط دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی تنظیم می‌گردد.

۱۷- توجه به آموزش‌های خاص اقلیت‌های دینی (مسیحی، یهودی و زرتشتی)

چون تمامی ادیان الهی در اصول دین و جوهره و حقیقت دین که خداگرایی و معنویت‌گرایی و عمل برای سعادت در آخرت است، وحدت نظر دارند، چهارچوب کلی برنامه‌ی درسی آنان از همین برنامه اخذ می‌شود. اما محتوای آموزشی آنان با توجه به تعلیمات خاص آن ادیان و با استفاده از منابع مورد تأیید در آن ادیان، فراهم می‌آید. این آموزش باید هماهنگ با قانون

اساسی و قوانین عادی جمهوری اسلامی ایران باشد و به تأیید دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی برسد.

ب- اصول عام

۱- توجه به نیازها در برنامه‌ی درسی

الف - دو دسته نیاز در آموزش باید مورد توجه باشد:

اول نیازهای بنیادی و فطری؛ این نیازها همان کمالات بالقوه‌ای است که انسانی فطرتاً سعادت خود را در آن‌ها می‌یابد و آن‌ها را جست و جو می‌کند. توجه به آن‌ها در آموزش، سبب میل و رغبت درونی دانش‌آموز می‌گردد، به گونه‌ای که در مسیر آموزش در ضمیر خود احساس طمأنینه و امنیت خاطر می‌نماید، موضوع طرح شده را مسأله خود می‌یابد و با آن فعالانه برخورد می‌نماید.

دوم نیازهای منبعث از شرایط اجتماعی: این نیازها در تضارب فرهنگی و اخلاقی و تحولات اجتماعی پدیدار می‌شوند. ملاحظه‌ی نیازهای روز سبب می‌شود که تربیت دینی دانش‌آموز متناسب با زمان صورت گیرد و آموزش جنبه‌ی کاربردی داشته باشد و متعلم با دیدن این آموزش‌ها مسیر زندگی اجتماعی را به سهولت تشخیص دهد و با جریانات اجتماعی سنجیده برخورد نماید و صرفاً منفعل و تأثیرپذیر نباشد.

ب - محور قرار گرفتن نیازهای روز دانش‌آموز، سبب جزیی‌نگری و گزینش در مفاهیم دینی می‌شود و مانع ارائه دید کلی و جامع می‌گردد و آموزش را به سمت عملگرایی و دنباله روی از حوادث می‌کشاند. برای اجتناب از این امر، باید نیازهای انسانی و ثابت که از ندای درونی و فطرت آدمی سرچشمه می‌گیرند، محور قرار گیرند و نیازهای روز و فوری دانش‌آموز در چارچوب آن‌ها پاسخ داده شوند. علاوه بر این می‌توان نیازهای روز را زمینه‌ی ورود به معارف کلی و محوری دین قرار داد تا هم انگیزه‌ی لازم در دانش‌آموز ایجاد شود و هم نحوه‌ی حضور آن معارف در زندگی ملموس گردد.

۲- استفاده از علوم روز

تعلیم و تربیت به عنوان یک علم، با اتکا به تجربه‌های انسانی در حال پیشرفت و توسعه است. این پیشرفت به علت توسعه‌ای است که در دانش‌های مرتبط با آن اتفاق می‌افتد. به طور مثال دانش روان‌شناختی بخصوص روان‌شناختی رشد که در این سال‌ها پیشرفت فراوانی کرده، می‌تواند در خدمت تعلیم و تربیت دینی قرار گیرد. مسلماً در این‌جا، مانند سایر علوم انسانی، دیدگاه‌های مختلفی مطرح است و توصیه‌های مختلفی مبتنی بر تنوع دیدگاه‌ها پیشنهاد می‌گردد. آن دسته از توصیه‌ها که متناسب با دیدگاه تعلیمی و تربیتی اسلام است، سبب ارتقاء کیفی تربیت و دستیابی به شیوه‌های مطلوب‌تر می‌گردد.

۳- پرورش مهارت‌های تفکر

انسان دیندار، هم‌چنان که به وظایفی مانند نماز، روزه، صداقت در گفتار، کمک به نیازمندان عمل می‌کند. اهل تفکر، اندیشه‌ورزی، تحقیق، تجزیه و تحلیل و حقیقت‌جویی نیز هست و این را هم یک وظیفه‌ی دینی می‌شمارد. لذا برنامه‌ی درسی باید به گونه‌ای تنظیم شود که مهارت‌هایی مانند خلاقیت فکری، حقیقت‌جویی، هم‌فکری و مشورت، قدرت تحقیق و مطالعه و توانایی استدلال را در دانش‌آموز تقویت نماید.

۴- بهره‌مندی از فناوری‌های جدید در برنامه‌ی درسی

فناوری‌های جدید، نه تنها انتقال اطلاعات را آسان کرده است، بلکه سبب تسهیل در سازمان‌دهی آموزش نیز شده است. برنامه‌ی درسی باید به گونه‌ای طراحی شود که امکان

خروج تدریجی از وضع موجود و عدم تکیه‌ی مطلق بر کتاب درسی را فراهم کند و حتی الامکان از ابزارهای کمک آموزشی از قبیل فیلم و رایانه استفاده کند.

۵- رعایت پیوستگی و انسجام طولی و عرضی در برنامه‌ی درسی

این برنامه باید در تمام سطوح به نحوی تدوین گردد که یک مجموعه کامل به هم پیوسته را از دین ارائه دهد. در عین حال که تقدم و تأخر مطالب با توجه به شرایط سنی و نیازها ضروری است، اما دقت شود که ارتباط اصول با فروع و ابتناء فروع بر اصول مراعات گردد. ممکن است اصلی از اصول در پیش دانشگاهی آموزش داده شود و فرعی از آن در سال اول، اما باید توجه شود که سایه‌ی آن اصل بر این فرع گسترده باشد. بنابراین درس‌ها طوری طرح شود که یک رابطه‌ی منطقی میان همه‌ی مطالب آن‌ها برقرار باشد. همچنین این برنامه باید با برنامه‌های درسی دیگر هماهنگی داشته باشد به طوری که مجموعه‌ی برنامه‌های درسی کمک کننده‌ی به یکدیگر باشند و هم‌دیگر را تأیید و تکمیل نمایند.

۶- توجه به دانش آموزان ویژه و استعداد‌های برتر

برنامه‌های درسی که برای عموم دانش‌آموزان و در سطح متوسط توانایی‌ها تنظیم می‌شود، باید فرصتی برای ظهور استعداد‌های برتر و خلاقیت‌های فردی افراد ایجاد کند. همچنین به دانش‌آموزانی که توانایی آنان از حد متوسط پایین‌تر است، توجه خاص نموده و برای آن‌ها برنامه‌های ویژه ای تدارک ببیند.

۷- توجه به ویژگی‌های عصر جدید

برنامه‌ی درسی قرآن و تعلیمات دینی باید به ویژگی‌های عصر جدید که عصر فناوری و ارتباطات است توجه کند. این ویژگی‌ها تاثیر بسزایی بر نگرش‌ها، سلیقه‌ها و گرایش‌های دانش‌آموزان و نوع زندگی آنان دارد. فناوری سبب شده که دانش‌آموزان در هر لحظه و هر مکان در معرض بمباران اطلاعات در عموم حوزه‌های علمی و نظری باشند. زندگی در این فضا، نیازمند یک برنامه‌ی تربیتی است که توانایی عقلی و خردمندی دانش‌آموزان را افزایش دهد تا در معرض بادهای و طوفان‌های تبلیغاتی نلغزند و نیز دلبستگی و عشق و محبت آنان را به خداوند، الگوهای دینی و مظاهر مذهبی بیشتر کنند تا در شبیخون فرهنگی ایستادگی و مقاومت نمایند.

۸- ترسیم فضای مناسب مذهبی در آموزش

شیوه‌ی حاکم در ارائه درس‌ها به نحوی باشد که دانش‌آموز احساس کند در یک جامعه‌ی مذهبی حضور دارد و نسبت به جامعه‌ی خودش دارای وظیفه است و با عادات مذهبی آن جامعه آشناست.

جامعه‌ای که در محله‌ی آن مسجد است، صدای اذان به گوش می‌رسد، شب‌های جمعه آن دعاست، روز جمعه نماز است، در معاشرت سلام می‌گویند، در عزای حسینی شرکت می‌نمایند، اعیاد دینی را مهم می‌گیرند، در معامله و تجارت انصاف و جوانمردی را بر خدعه و دروغ، معنا و حقیقت را بر دنیا و ظواهر ترجیح می‌دهند، کار را برای خدا می‌کنند، نماز را در مساجد و در اول وقت می‌خوانند، با قرآن انس دارند، یار ستم‌دیده و دشمن ظالمنده، حقیقت طلب و با انصافند، به اهل بیت به عنوان محبین و محبوبین خداوند عشق می‌ورزند، رفتار خود را با آنان تطبیق می‌دهند، از دیدن منکراتی چون ظلم، تجاوز، بی‌عفتی و سایر رذائل اخلاقی متنفر می‌شوند و از دیدن امور معروفی چون عدل، پاکدامنی و سایر فضائل اخلاقی مسرور می‌گردند. در عین حال، باید آموزش به گونه‌ای باشد که دانش‌آموز بتواند این فضای آرمانی را با فضای واقعی مقایسه کند و فضای واقعی را نقد نماید. این امر سبب می‌شود که انگیزه‌ی وی برای حرکت به سمت فضای آرمانی و تغییر و اصلاح وضع موجود افزایش یابد.

۹- تقویت هویت اسلامی و ملی

دنیای امروز، دنیای ارتباطات، تداخل فرهنگ‌ها و کم رنگ شدن مرزهای هویتی است. در این شرایط، قدرت‌های استکباری حاکم بر جهان، می‌کوشند به یکسان‌سازی فرهنگ‌ها به نفع تمایلات قدرت طلبانه و مادی خود بپردازند. لذا بایسته‌گیری از فناوری‌های نو، تبلیغات، هنر، معنویت‌های دروغین و اندیشه‌های الحادی و سکولار، فرهنگ‌های ملی و مستقل را تضعیف کنند و جهان را به سود خود سامان دهند. درس دینی باید در جهت تقویت هویت اسلامی و ملی برنامه‌های خود را سامان دهند، درس دینی باید در جهت تقویت هویت اسلامی و ملی برنامه‌های خود را سامان دهد، برای تهاجمات مختلف فرهنگی راه حل ارائه نماید و در حد ظرفیت خود مانع تحقق اهداف دشمن شده و به تضعیف و نابودی فرهنگ الحادی جهان کمک نماید.

۱۰- انعطاف‌پذیری برنامه

از آنجا که درس تعلیمات دینی و قرآن یک درس عمومی برای دانش‌آموزان سراسر کشور در کلیه رشته‌هاست، باید از انعطاف لازم برخوردار باشد تا بتواند نیازهای مختلف اقلیمی، تفاوت‌های جنسیتی دختر و پسر، چالش‌های محیط‌های گوناگون اجتماعی را پوشش دهد و بر ای معلم این امکان را فراهم کند که بتواند در چارچوب برنامه و محتوای آموزشی تدوین شده به آن نیازها و چالش‌ها مناسب دهد.

۱۱- امکان توسعه و تکمیل و تجدیدنظر در برنامه

آموزش قرآن و تعلیمات دینی با دنیای متحول فکری، سیاسی، اجتماعی و اخلاقی جامعه پیوندی مستقیم و وثیق دارد و آن تحولات، اندیشه و عمل مخاطبین آموزش «دانش‌آموز» را به سرعت متأثر می‌نماید، لذا لازم است شورای برنامه ریزی درسی قرآن و تعلیمات دینی به طور مستمر تشکیل گردد و برنامه‌ی درسی را روز آمد نماید. البته تغییرات باید به نحوی انجام گیرد که آموزش را دچار تحولات روزمره نسازد و به اصل تداوم در آموزش لطمه وارد نیابد.

۴- مفاهیم اساسی آموزشی دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی

با توجه به نیازهای دوره‌ی متوسطه، برنامه‌ی درسی قرآن و تعلیمات دینی در دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی شامل مفاهیم بنیادین و اساسی زیر می‌باشد:

ردیف	مفاهیم اساسی	پایه‌ها
۱	توحید	به عنوان اساسی ترین مفهوم در تمام دوره‌ها
۲	معاد	طرح مستقیم در پایه دوم و جانبی در تمام دوره‌ها
۳	نبوت و پیامبری	طرح مستقیم در پایه سوم و جانبی در تمام پایه‌ها
۴	امامت و ولایت	اثبات امامت و ولایت در پایه سوم و طرح سنت و سیره و اسوه بودن در تمام پایه‌ها
۵	قرآن کریم	به عنوان کتاب و معجزه پیامبر در پایه سوم و به عنوان آموزش معانی و معارف قرآن در تمام پایه‌ها
۶	عدل الهی در نظام خلقت و عدالت اجتماعی	پایه دوم، سوم و پیش‌دانشگاهی
۷	انسان در اسلام	با تاکید بر عقل و فطرت، در تمام پایه‌ها
۸	راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام فردی و اجتماعی)	در تمام پایه‌ها

۹	جامعه اسلامی	پایه سوم
۱۰	دین در دنیای امروز	پایه سوم و دوره پیش دانشگاهی

۵- اهداف کلی دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی

الف. اهداف در قلمرو شناخت و بینش

مفاهیم اساسی	اهداف در قلمرو شناخت و بینش
۱- مبانی و اصول دین (توحید، معاد، نبوت، امامت و ولایت، عدل در نظام خلقت)	۱- تقویت و تعمیق شناخت توحید و نقش آن در زندگی فردی و اجتماعی و سعادت انسان. ۲- آشنایی بیش‌تر با معاد و حقیقت زندگی پس از مرگ و تأثیر آن در زندگی انسان. ۳- آشنایی بیش‌تر با عدل الهی در نظام خلقت و زندگی انسان. ۴- آشنایی بیش‌تر با برخی از ویژگی‌ها و مراتب نظام خلقت و سنت‌های حاکم بر آن. ۵- آشنایی بیش‌تر با ضرورت هدایت الهی و نقش انبیا، به‌خصوص پیامبر اسلام (ص) در تاریخ. ۶- آشنایی بیش‌تر با ضرورت تداوم امامت و هدایت پس از رسول خدا(ص). ۷- آشنایی بیش‌تر با ابعاد هدایت و ولایت امام عصر(عج). ۸- آشنایی بیش‌تر با مبانی حکومت اسلامی در عصر غیبت و ولایت فقیه. ۹- آشنایی با برخی از مشخصات اساسی دین الهی، مانند انسجام منطقی و عقلانی دین
۲- قرآن کریم	۱- تقویت درک معنای عبارات و آیات قرآن کریم. ۲- شناخت جایگاه قرآن کریم به عنوان منبع اصلی معارف اسلامی. ۳- آشنایی با برخی از شیوه‌های تفکر و تدبیر در قرآن کریم و برخی آسیب‌ها در این امر. ۴- آشنایی با برخی از اهم موضوعات علوم قرآنی مانند: وحی و نزول قرآن، اعجاز قرآن
۳- انسان در اسلام	۱- بینش صحیح نسبت به خود انسانی و مقام و منزلت انسان در نظام هستی و هدف و مقصد او ۲- آشنایی با مهم‌ترین ویژگی‌های انسان مؤمن.
۴- امامت و ولایت	۱- شناخت بیشتر سنت و سیره ی پیامبر اسلام(ص)، حضرت فاطمه زهرا(س) و ائمه اطهار(ع) به عنوان دومین مرجع کسب معارف اسلامی و اسوه بودن آنان در زندگی ما ۲- آشنایی با ضرورت معرفت به امام عصر(عج) و برکات وجود ایشان و وظیفه مسلمانان به ایستادن
۵- جامعه‌ی اسلامی	۱- آشنایی با برخی از ویژگی‌های جامعه‌ی اسلامی به ویژه قسط و عدل به عنوان اساسی‌ترین شاخصه‌ی جامعه‌ی اسلامی. ۲- آشنایی با منزلت خانواده، حقوق و روابط زن و مرد در جامعه‌ی اسلامی. ۳- آشنایی با حقوق و مسئولیت‌های جوان در جامعه‌ی اسلامی. ۴- آشنایی با اهم وظایف و حقوق متقابل حکومت و مردم در نظام اسلامی. ۵- آشنایی با نحوه و حدود روابط امت اسلامی با سایر ملل.
۶- راه زندگی (اخلاق و آداب و احکام)	۱- آشنایی با پیوستگی میان دین و ابعاد مختلف زندگی انسان. ۲- آشنایی با مسیر کلی حرکت انسان در زندگی به سوی رستگاری. ۳- آشنایی با اهم برنامه‌ها و وظایف جوان مسلمان نسبت به خدا. ۴- آشنایی با اهم برنامه‌ها و وظایف جوان مسلمان نسبت به خود. ۵- آشنایی با اهم برنامه‌ها و وظایف جوان مسلمان نسبت به جامعه.

۱- آشنایی با برخی از مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی عصر حاضر تأثیرگذار بر زندگی جوان و نوجوان.	۷- دین در دنیای امروز
۲- آشنایی با اهمیت و شیوه‌های حفظ هویت اسلامی در دنیای امروز و مسئولیت جوان مسلمان در قبال آن.	
۳- آشنایی با برخی مسئله‌ها و نیازهای نوجوان و جوان امروزی و نقش دین در پاسخ‌گویی به آن‌ها.	

ب. اهداف در قلمرو باورها و گرایش‌ها

اهداف در قلمرو باورها و گرایش‌ها	مفاهیم اساسی
۱- تقویت ایمان به خدا و معاد و توجه به آثار آن در زندگی. ۲- تقویت روحیه‌ی غیب باوری و احساس حضور و تدبیر خداوند در جهان. ۳- علاقه‌مندی به زندگی معنوی با توجه به غایت‌مندی جهان و آینده‌ی انسان در جهان آخرت. ۴- علاقه‌مندی به بهره‌گرفتن از هدایت الهی از طریق پیامبران و امامان(ع). ۵- احساس تعهد و مسئولیت در قبال حکومت اسلامی و برقراری قسط و عدل در جامعه.	۱- مبانی و اصول دین
۱- شوق و رغبت به قرائت قرآن کریم و تدبر در آن. ۲- احساس نیاز و علاقه به بهره‌مندی از قرآن کریم در پاسخ‌گویی به موضوعات مختلف دینی.	۲- قرآن کریم
۱- تقویت حب به رسول خدا(ص) و ائمه اطهار(ع) و حضرت فاطمه زهرا(س) ۲- تقویت علاقه به اسوه قرار دادن معصومین(ع) و پیروی از آنان در عقاید و اعمال ۳- تقویت علاقه به کسب معرفت بیشتر به امام عصر(عج) و شوق برای ظهور ایشان.	۳- امامت و ولایت
۱- تلقی مثبت نسبت به منزلت انسان در اسلام. ۲- گرایش به اهداف و غایات انسان از دیدگان اسلام. ۳- علاقه به داشتن خصوصیات یک انسان مؤمن	۴- انسان در اسلام
۱- علاقه‌مندی به ایفای نقش مثبت و سازنده در جامعه‌ی اسلامی. ۲- احساس خرسندی و رضایت از عضویت در جامعه‌ی اسلامی به عنوان یک زن یا مرد مسلمان. ۳- تقویت احساس تعهد نسبت به سرنوشت مسلمانان در جوامع اسلامی. ۴- علاقه‌مندی به تنظیم زندگی خانوادگی مطابق معیارهای اسلامی.	۵- جامعه‌ی اسلامی
۱- علاقه‌مندی به انجام وظایف خود نسبت به خدای متعال. ۲- احساس تعهد نسبت به جامعه. ۳- تمایل به تنظیم برنامه‌های زندگی بر معیار هدایت الهی. ۴- شوق و رغبت به سازندگی فردی و تعالی معنوی خود.	۶- راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام)
۱- احساس رضایت از مسلمان بودن خود در دنیای امروز. ۲- تلقی مثبت به توانایی دین اسلام در هدایت جامعه‌ی امروز. ۳- احساس تعهد نسبت به حفظ معیارهای اسلامی در زندگی دنیای امروز.	۷- دین در دنیای امروز

ج. اهداف در قلمرو عمل و رفتار

اهداف در قلمرو عمل و رفتار	مفاهیم اساسی
۱- تلاش برای تنظیم زندگی و عمل بر مبنای ایمان به خدا و آخرت. ۲- کوشش برای تقویت ایمان به خدا و آخرت. ۳- تلاش برای پیروی از انبیای الهی و ائمه‌ی معصومین صلوات‌الله علیهم.	۱- مبانی و اصول دین
۱- تقویت توانایی قرائت صحیح قرآن کریم و تلاش برای قرائت مستمر آن. ۲- توانایی به‌کارگیری شیوه‌های ساده‌ی تدبیر در قرآن کریم. ۳- تلاش برای بهره‌مندی از معارف قرآن کریم برای شناخت عقاید نظری و شیوه‌ی زندگی. ۴- تلاش برای تنظیم برنامه‌های زندگی بر مبنای تعالیم قرآن کریم.	۲- قرآن کریم
۱- تلاش برای پیروی از رسول خدا(ص)، حضرت فاطمه زهرا(س) و ائمه اطهار(ع) و اسوه قرار دادن آن‌ها ۲- تلاش برای کسب معرفت و محبت بیشتر نسبت به امام عصر(عج) و انجام وظایف خود نسبت به ایشان. ۳- تلاش برای بهره‌مندی از معارف معصومین(ع) برای شناخت عقاید نظری و شیوه زندگی.	۳- امامت و ولایت
۱- تلاش برای کسب بینشی اسلامی از انسان و مقام وی در هستی. ۲- کوشش در جهت انتخاب هدف و مقصد حقیقی انسان.	۴- انسان در اسلام
۱- تلاش در جهت ایفای نقش مثبت و سازنده در جامعه‌ی اسلامی و مراعات حقوق مردم و حکومت. ۲- انجام مراتبی از تعهد خود نسبت به مسلمانان در موقعیت‌های ضروری.	۵- جامعه‌ی اسلامی
۱- توجه به داشتن برنامه‌ریزی در زندگی و داشتن برنامه‌ای در این مورد. ۲- مراعات مراقبت اولیه از وظایف خود نسبت به خدا. ۳- تلاش در جهت ایفای مسئولیت‌های خود نسبت به جامعه و طبیعت و خود.	۶- راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام)
۱- تلاش در جهت مراعات مهم‌ترین ضوابط و شعائر دینی در دنیای امروز.	۷- دین در دنیای امروز

۶- اهداف پایه‌های تحصیلی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی

اهداف پایه اول				
ردیف	مفاهیم	در قلمرو شناخت و بینش	در قلمرو باورها و گرایش ها	در قلمرو عمل و رفتار
۱	تقویت	۱- تقویت آشنایی با فطرت کمال جویی و خداگرایی در انسان. ۲- شناخت خداوند به عنوان محبوب حقیقی و جامع همه کمالات. ۳- آشنایی با صفات ثبوتیه و سلبیه. ۴- آشنایی با مفهوم تسبیح و حمد خداوند. ۵- آشنایی با راه‌های تقویت ایمان به خدا.	۱- تقویت انگیزه‌های فطری خداجویی و کمال‌طلبی ۲- احساس مراتبی از شوق در انس با خدا و احساس حرمان در غفلت و دوری از خدا ۴- تقویت ایمان به خدا ۵- احساس وظیفه نسبت به حمد و تسبیح حق تعالی	۱- ظهور و بروز مراتبی از یاد خدا در اعمال روزانه ۲- تلاش برای ارتقای ایمان خود به خداوند ۳- تلاش برای شناخت بیشتر خداوند و یاد او
۲	معاد	۱- آشنایی با هدف‌های اخروی به عنوان هدف‌های اصلی و برتر زندگی انسان.	۱- ترجیح اهداف اخروی بر اهداف دنیوی ۲- تقویت اشتیاق به کمالات و زیبایی‌های اخروی و متعالی و بهره‌مندی از مواهب دنیا برای رسیدن به آن کمالات	۱- تلاش برای انتخاب هدف‌های متعالی و اخروی در زندگی
۳	عدل الهی در نظام خلقت	۱- آشنایی با مخلوقات جهان به عنوان آیات الهی	۱- گرایش به تفکر در آیات آفاقی و انفسی	۱- تلاش برای شناخت جهان خلقت و آیات الهی
۴	نبوت و پیامبری	۱- آشنایی با دین به عنوان برنامه زندگی و چگونگی تنظیم آن برنامه.	۱- علاقمندی به تنظیم برنامه زندگی بر پایه راهنمایی خداوند	۱- تلاش برای تنظیم برنامه زندگی بر اساس راهنمایی خداوند.

۵	قرآن کریم	۱-افزایش درک معنای آیات قرآن کریم و ضرورت تفکر و تدبیر در آن. ۲-آشنایی با قرآن کریم به عنوان کتاب هدایت. ۳- آشنایی با برخی از آداب بهره‌مندی از قرآن کریم. ۴-آشنایی با تعالیم قرآنی مرتبط با موضوعات طرح شده در سال اول	۱-تقویت علاقمندی به قرائت و درک معنای آیات قرآن کریم. ۲-افزایش علاقمندی به مراجعه به قرآن و تفکر در آن. ۳-علاقتمندی به رعایت آداب قرائت قرآن و تدبیر در قرآن . ۴-افزایش انس با قرآن کریم.	۱-تلاش بیش‌تر برای قرائت صحیح و درک معنای آیاتی از قرآن کریم ۲-تقویت مراجعه، تفکر و تدبیر در قرآن و بهره‌مندی از هدایت‌های آن ۳- تقویت رعایت آداب قرائت قرآن و تدبیر در آن
۶	امامت و ولایت	۱- آشنایی با سیره و سنت معصومین مرتبط با موضوعات طرح شده در سال اول	۱- گرایش و محبت به معصومین	۱- اسوه قرار دادن معصومین ۲-تلاش برای کسب معرفت بیشتر نسبت به معصومین(ع)
۷	انسان در اسلام	۱- آشنایی با هدف حقیقی انسان و مقصد نهایی او. ۲- آشنایی با برخی از امتیازات انسان بر سایر موجودات ۳-آشنایی با گرایش فطری انسان به خوبی‌ها و زیبایی‌ها	۱-علاقتمندی به انتخاب هدف‌های اصیل در زندگی ۲-تقویت گرایش به خوبی‌ها و زیبایی‌های معنوی و متعالی ۳-تقویت احساس مسئولیت نسبت، سرنوشت خویش	۱-اولویت دادن به هدف‌های اصیل در زندگی ۲-تلاش برای شکوفایی استعداد‌های مختلف وجود خود با اولویت دادن به استعداد‌های برتر ۳-انتخاب نزدیکی به خداوند به عنوان برترین مقصد زندگی
۸	جامعه اسلامی	۱-آشنایی با تاثیر کار و فعالیت انسان در پیشرفت و سربلندی جامعه	۱-علاقه به سربلندی و پیشرفت جامعه با کار و فعالیت سازنده	۱-تلاش برای پیشرفت و سربلندی جامعه از طریق کار و فعالیت

۹	راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام)	در ارتباط با خدا ۱- آشنایی با شیوه‌های تقویت ایمان به خدا و هدف زندگی. ۲- آشنایی با ضرورت یاد خدا (حمد و تسبیح). ۳- آشنایی با ضرورت دعا به درگاه خداوند. ۴- آشنایی با نماز به عنوان مصداق اتم ذکر خدا و دعا به درگاه او. ۵- آشنایی با برخی از احکام مربوط به نماز. در ارتباط با خود ۱- آشنایی با ضرورت برنامه ریزی برای زندگی. ۲- آشنایی با ضرورت تفکر در قرآن و برخی از شیوه‌های آن. ۳- آشنایی با راه‌های شناخت احکام و وظایف دینی. ۴- آشنایی با برخی از شرایط اجرای برنامه (عزم مراقبت و محاسبه). در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- آشنایی با ضرورت انتخاب دوست و معیارهای انتخاب. ۲- آشنایی با نقش دوست در زندگی انسان. ۳- آشنایی با حدود رابطه دختر و پسر نوجوان و جوان	در ارتباط با خدا ۱- تقویت ایمان به خداوند با توجه به اوصاف او. ۲- تقویت احساس وظیفه در برگزاری نمازهای واجب. در ارتباط با خود ۱- علاقه به داشتن برنامه در زندگی. ۲- احساس نیاز به مراجعه به قرآن کریم. ۳- توجه به احکام نماز، خوردن ۴- علاقه‌مندی به حفظ تصمیم‌ها و عهده‌های خود با خدا. ۵- ارزش قائل شدن برای کار و دوری از تنبلی و کسالت در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- توجه به دستورات الهی در دوستی‌ها و روابط با همسالان	در ارتباط با خدا ۱- تلاش برای تقویت ایمان به خدا و یاد او ۲- تلاش برای انجام به موقع نماز و یادگیری احکام آن در ارتباط با خود ۱- توجه به برنامه‌ریزی در زندگی و تنظیم چند برنامه ۲- انتخاب فقیه جامع شرایط و توانایی مراجعه به رساله وی ۳- تلاش برای تصمیم‌گیری درست و حفظ عهده‌ها و تصمیم‌ها ۴- دوری جستن از تنبلی و بیکاری و سربار بودن و سعی برای اهل کار و تلاش بودن در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- تلاش برای برقراری ارتباط مناسب با دیگران و انتخاب دوست مناسب ۲- حفظ حدود دوستی‌ها و انجام وظایف دوستی
----------	--	---	--	--

اهداف پایه دوم				
ردیف	مفاهیم	در قلمرو شناخت و بینش	در قلمرو باورها و گرایش ها	در قلمرو عمل و رفتار
۱	توحید	۱- آشنایی با برهان حکمت (اتقان صنع) در اثبات وجود خدا. ۲- آشنایی با آثار حکمت خداوند در جهان. ۳- آشنایی با شیوه های تقویت احساس حضور خدا در زندگی. ۴- درک صحیح از هدفداری خلقت و حقیقت به سوی اویی جهان .	۱- باور و ایمان به خدا به عنوان تکیه گاه هستی و مدبر نظام خلقت. ۲- اطمینان نسبت به حکیمانه بودن نظام خلقت و غایتمندی آن. ۳- میل به هماهنگ شدن با نظام حکیمانه جهان	۱- تلاش برای ارتقا ایمان خود به خداوند ۲- سعی در تنظیم زندگی خود مطابق با هدفداری خود و جهان ۳- تلاش بیشتر برای شناخت آیات آفاقی و انفسی در نظام خلقت.
۲	معاد	۱- آشنایی با ضرورت زندگی اخروی بر مبنای حکیمانه و عادلانه خلقت انسان. ۲- آشنایی با آینده روشن و جاوید انسان و جهان در آخرت. ۳- شناخت رابطه عمل در دنیا و آثار آن در آخرت و تفاوت های آن دو. ۴- آشنایی با حقیقت مرگ و عالم برزخ. ۶- آگاهی از مواقف و مراحل قیامت و آثار عمل در آن جهان.	۱- کاهش احساس نامطلوب نسبت به مرگ، و رغبت به حیات جاوید و سعادت اخروی ۲- تقویت ایمان به آینده روشن انسان در جهان آخرت ۳- کاهش تعلق به امور پست و دنیایی و تقویت اشتیاق به کمالات و زیبایی های اخروی ۴- گرایش به جهت دادن اعمال خویش برای رسیدن به سعادت اخروی دور شدن از عذاب جهنم. ۵- تقویت فطرت الهی و کمال گرایی انسان	۱- سعی در تنظیم برنامه های زندگی با توجه به معاد و آینده جاودان انسان ۲- سعی در عاقبت اندیشی مبتنی بر شوق به بهشت و بیم از عذاب الهی
۳	عدال الهی در نظام خلقت و عدالت اجتماعی	۱- آشنایی با این معنا که جهان حقیقتی از اویی و به سوی اویی دارد. ۲- آشنایی با فناناپذیری جهان خلقت از جهت انتساب آن به خداوند.	۱- تقویت ایمان به غایتمندی جهان و عبث نبودن خلقت . ۲- تقویت امید و رضایتمندی از جهت وابستگی جهان به خداوند.	۱- سعی در کسب معرفتی درست از نظام خلقت ۲- تلاش در همراهی با نظام خلقت در حمد و تسبیح خداوند

۴	روان‌کریج	۱- افزایش درک معنای آیات قرآن کریم ۲- آشنایی با قرآن کریم و برخی از شیوه‌های تدبیر در آن. ۳- آشنایی با تعالیم قرآنی مرتبط با موضوعات طرح شده در سال دوم.	۱- تقویت علاقمندی به قرائت درک معنای آیات قرآن کریم. ۲- افزایش علاقمندی به مراجعه به قرآن و تفکر در آن . ۳- علاقمندی به رعایت آداب قرائت قرآن و تدبیر در قرآن . ۴- افزایش انس با قرآن کریم.	۱- تلاش بیش‌تر برای قرائت صحیح و درک معنای آیاتی از قرآن کریم ۲- تقویت مراجعه، تفکر و تدبیر در قرآن و بهره‌مندی از هدایت‌های آن ۳- تقویت رعایت آداب قرائت قرآن و تدبیر در آن
۵	اعامت و ولایت	۱- آشنایی با تاثیر امر به معروف و نهی از منکر در حفظ نظام اسلامی ۲- آشنایی با سنت و سیره معصومین(ع) مرتبط با موضوعات طرح شده در سال دوم و اسوه قرار دادن آن بزرگواران	۱- توجه به حفظ نظام اسلامی از طریق انجام وظیفه امر به معروف و نهی از منکر ۲- تقویت حب به معصومین و گرایش به استفاده از سیره ایشان در عرصه های زندگی	۱- تلاش برای حفظ نظام اسلامی از طریق امر به معروف و نهی از منکر ۲- تلاش برای کسب معرفت بیشتر نسبت به معصومین(ع) ۳- سعی در سرمشق قرار دادن معصومین(ع) و پیروی از ایشان
۶	انسان در اسلام	۱- آشنایی با روح انسانی به عنوان بعد غیرمادی و جاودانه او. ۲- آشنایی با ارزش‌های وجودی انسان و کاستی‌ها و ضعف‌های او. ۳- بینش صحیح نسبت به خود انسانی و مقام و منزلت وی در هستی	۱- توجه به حقیقت غیرمادی خود و نیازهای مربوط به آن ۲- توجه به ارزش های وجودی خود و کاستی‌های خود	۱- تلاش برای حفظ ارزش‌های وجودی خود ۲- سعی در مقابله با وسوسه‌های شیطان و نفس اماره
۷	جامعه اسلامی	۱- آشنایی با شیوه‌های حفظ عفاف و حجاب در جامعه امروز	۱- تلقی مثبت از حفظ حجاب در جامعه امروز	۱- تلاش برای حفظ حجاب در جامعه امروز
۸	دین در دنیای امروز	۱- آشنایی با شیوه‌های مناسب امر به معروف و نهی از منکر با توجه به شرایط جدید فرهنگی و اجتماعی	۱- تلقی مثبت و سازنده نسبت به امر به معروف و نهی از منکر در شرایط مختلف محیطی اجتماعی	۱- تلاش برای انجام وظیفه امر به معروف و نهی از منکر در شرایط مختلف فرهنگی و اجتماعی

۹	راه‌زندگی (اخلاق، آداب و احکام)	در ارتباط با خدا ۱- آشنایی با ضرورت شکرگزاری از خداوند و مصادیق آن. ۲- آشنایی با تولی و تبری و جلوه‌های آن در زندگی. ۳- درک صحیح از جلوه‌های توکل به خداوند و اعتماد به او . ۴- آشنایی با برخی حکمت‌های نماز و آداب و مقدمات آن ۵- آشنایی با برخی حکمت‌های روزه و آثار و ثمرات آن در ارتباط با خود ۱- یادآوری ضرورت برنامه ریزی بر معیار دین. ۲- آشنایی با ضرورت آراستگی ظاهر در کنار آراستگی باطن. ۳- آشنایی با برخی شیوه‌های تدبیر در قرآن . ۴- آشنایی با احکام مربوط به موسیقی. ۵- آشنایی با ارزش کار و فعالیت سازنده و کسب در آمد. در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- آشنایی با نظارت همگانی (دعوت به خیر امر به معروف و نهی از منکر) و ابعاد آن . ۲- آشنایی با ضرورت جهاد و دفاع از جامعه اسلامی و ارزش‌های آن. ۳- آشنایی با برخی مقررات مالی و اقتصادی اسلام ۴- آشنایی با اهمیت و حکمت حجاب و آثار آن برای فرد و جامعه	در ارتباط با خدا ۱- توجه به نعمت‌های الهی و علاقه به شکرگزاری. ۲- محبت و دوستی با خداوند و دوستان او و بی‌زاری از دشمنان او ۳- علاقه‌مندی و توجه به حکمت نماز ۴- علاقه‌مندی و توجه به حکمت روزه در ارتباط با خود ۱- تقویت علاقه‌مندی به برنامه‌ریزی در زندگی ۲- توجه به عزت نفس خود در پوشش و آراستگی ۳- توجه به معیارهای دینی در پوشش و آراستگی در رابطه با خانواده و جامعه ۱- گرایش به داشتن حضور فعال و مسئولانه در جامعه ۲- علاقه‌مندی به دعوت دیگران به خیر و بازداشتن از گناه ۳- احساس رضایت مندی از داشتن کار مولد و مفید و بی‌زاری از سربار دیگران بودن ۴- توجه به حجاب اسلامی و داشتن انگیزه مثبت در رعایت آن ۵- داشتن آمادگی برای دفاع از جامعه خود در مقابل بیگانگان	در ارتباط با خدا ۱- توجه به نعمت‌های الهی و سعی در شکرگزاری از خداوند ۲- اعتماد به خداوند و سعی در توکل بر او در زندگی ۳- تلاش برای اقامه نماز با معرفت بیشتر ۴- تلاش برای روزه گرفتن با معرفت بیشتر ۵- اهتمام به دوستی با دوستان خداوند و دشمنی با دشمنان او. در ارتباط با خود ۱- سعی در داشتن برنامه زندگی و تکمیل آن ۲- حفظ آراستگی خود مطابق با دستورات دین ۳- سعی در دوری از موسیقی‌های مبتذل در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- دعوت دوستان به خوبی‌ها و سعی در بازداشتن آنان از بدی‌ها ۲- تلاش برای رعایت عفاف و حجاب در جامعه
----------	--	---	---	--

اهداف پایه سوم				
ردیف	مفاهیم	در قلمرو شناخت و بینش	در قلمرو باورها و گرایش ها	در قلمرو عمل و رفتار
۱	توحید	۱- آشنایی با هدایتگری خداوند در جهان و زندگی انسان	۱- توجه بیش تر به هدایت الهی در زندگی	۱- تلاش برای بهره‌مندی از هدایت الهی.
۲	معاد	۱- آشنایی با ضرورت بهره‌مندی از هدایت انبیاء با توجه به آینده انسان در قیامت	۱- توجه به هدایت انبیاء برای کسب سعادت‌مندی در قیامت	۱- تلاش برای بهره‌مندی از هدایت انبیاء برای سعادت در آخرت
۳	عدل الهی در نظام اخلاقی و عدالت اجتماعی	۱- آشنایی با هدایت عمومی موجودات.	۱- تلقی مثبت نسبت به نظام هستی با توجه به هدایت‌مندی جهان	
۴	نبوت و پیامبری	۱- آشنایی با ضرورت هدایت الهی نوع خاص هدایت انسان برای رسیدن به کمال و رستگاری. ۲- شناخت اهداف اصلی دعوت پیامبران و پیوستگی و ارتباط تعالیم آنان. ۳- آشنایی با علل تجدید نبوت‌ها و ختم آن در زمان پیامبر اسلام (ص). ۴- آگاهی از نقش دین در تاریخ انسان و آثار و ثمرات آن.	۱- احساس نیاز به هدایت الهی برای رسیدن به سعادت. ۲- احساس خضوع توأماً با محبت نسبت به پیامبران و برگزیدگان الهی. ۳- علاقه و رغبت به پیروی از اهداف انبیاء و برگزیدگان الهی. ۴- تقویت ایمان به حقانیت انبیای الهی و خاتمیت نبوت پیامبر اسلام. ۵- تقویت ایمان به جامعیت و کمال دین اسلام و پاسخگویی آن به نیازهای زمان.	۱- سعی در برگرفتن راه سعادت از دین ۲- احترام و خضوع در برابر پیامبران و برگزیدگان الهی ۳- تلاش برای پیروی از انبیا و الگو قرار دادن آن‌ها به ویژه پیامبر اکرم(ص) ۴- تلاش برای بهره‌مندی از دین در شرایط زندگی دنیای امروز

۵	قرآن مجید	۱-افزایش درک معنای آیات قرآن کریم ۲-آشنایی با قرآن کریم و برخی از شیوه‌های تدبیر در آن. ۳-آشنایی با وحی الهی و نحوه نزول قرآن. ۴-آشنایی با برخی از جنبه‌های اعجاز قرآن. ۵- آشنایی با تعالیم قرآنی مرتبط با موضوعات طرح شده در سال سوم.	۱-تقویت علاقمندی به قرائت و درک معنای آیات قرآن کریم. ۲-افزایش علاقمندی به مراجعه به قرآن و تفکر در آن . ۳-علاقتمندی به رعایت آداب قرائت قرآن و تدبیر در قرآن . ۴-باور بیشتر به حقانیت قرآن و توانایی آن در پاسخ‌گویی به نیازهای امروز ۵-تقویت انس با قرآن کریم.	۱-تلاش بیش‌تر برای درک معنای آیاتی از قرآن کریم ۲-تقویت مراجعه، تفکر و تدبیر در قرآن و بهره‌مندی از هدایت‌های آن ۳- تقویت رعایت آداب قرائت قرآن و تدبیر در آن
۶	امامت و ولایت	۱-آشنایی با قلمرو امامت و ولایت پیامبر اسلام (ص) و ضرورت تداوم آن بعد از رحلت آن حضرت ۲-تقویت معرفت به ائمه‌ی اطهار(ع) و فاطمه‌زهرا(س) ۳-تقویت معرفت به امام عصر(عج) ۴-آشنایی با علل غیبت امام عصر(عج) و شیوه‌های هدایتی ایشان در عصر غیبت ۵-آشنایی با ولایت فقیه به عنوان شیوه‌ی حکومتی اسلام درعصر غیبت ۶-آشنایی با وظایف متقابل حکومت و مردم در نظام اسلامی ۷-آشنایی با شیوه‌های حفظ وحدت امت اسلامی	۱-تقویت ایمان به تداوم رسالت پیامبر اکرم(ص) در قالب امامت ۲-تقویت گرایش به الگو قرار دادن امامان معصوم در عرصه‌های زندگی. ۳-تقویت محبت به معصومان (ع) و دشمنی با دشمنان آنان. ۴-تقویت ایمان به امام عصر (ع) و اشتیاق به ظهور ایشان. ۵-باور به اصل ولایت فقیه در نظام اسلامی. ۶-احساس تعهد نسبت به وظایف خود در قبال نظام اسلامی. ۷-تقویت روحیه وحدت‌گرایی در میان مذاهب مختلف اسلامی.	۱-تلاش برای درک عمیق امامت و توانایی بر رد شبهات مرتبط به آن. ۲-تلاش برای پیروی از ائمه اطهار (ع) و حضرت زهرا(س) در زندگی ، و الگو و سرمشق قرار دادن ایشان ۳-سعی در انجام وظایف خود در قبال نظام اسلامی ۴-سعی در کسب آمادگی برای ظهور حضرت ولی عصر (ع)

۷	انسان در اسلام	۱- آشنایی با نیاز ذاتی انسان به هدایت. ۲- آشنایی با ویژگی‌های زن و مرد به عنوان دو انسان مکمل و حکمت تفاوت‌های میان آن دو. ۳- آشنایی با نقش غریزه‌ی جنسی در تکامل یا انحطاط فرد ۴- آشنایی با عزتمندی و کرامت ذاتی انسان	۱- احساس نیاز به هدایت الهی ۲- نفی گرایش‌های خود بینانه یا خودباختگی به خاطر مرد یا زن بودن ۳- تقویت احساس کرامت انسانی در خود ۴- میل به هدایت صحیح غریزه‌ی جنسی	۱- سعی در حفظ کرامت و منزلت انسانی خود با دوری از گناه
۸	جامعه اسلامی	۱- آشنایی با قسط و عدل به عنوان ویژگی اصلی نظام اسلامی. ۲- آشنایی با حقوق و مسئولیت‌های جوان در جامعه اسلامی. ۳- آشنایی با اهداف تشکیل خانواده و احکام مربوط به آن. ۴- آشنایی با نقش خانواده در تربیت، تحکیم بنیادهای جامعه و سلامتی اخلاقی و روانی افراد جامعه.	۱- آشنایی با قسط و عدل به عنوان ویژگی اصلی نظام اسلامی. ۲- احساس رضایت و خرسندی نسبت به احکام اسلام در خصوص حریم زن و مرد و حقوق هر یک. ۳- تلقی مثبت نسبت به خانواده اسلامی. ۴- علاقه‌مندی به ترویج قسط و عدل در جامعه اسلامی ۵- علاقه‌مندی به پذیرش مسئولیت‌های خود به عنوان یک جوان در جامعه اسلامی	۱- تلاش برای تحقق قسط و عدل ۲- تلاش برای انجام مسئولیت‌های خود در جامعه اسلامی ۳- برنامه‌ریزی برای مطالعه و کسب آمادگی برای تشکیل خانواده ۴- تلاش برای رعایت احکام اسلام در خصوص زن و مرد و حقوق هر یک
۹	دین در دنیای امروز	۱- آشنایی با علل نیاز به دین در عصر جدید ۲- آشنایی با برخی ویژگی‌های دین، مانند اجتهاد و عقل‌گرایی، برای هدایت جامعه در عصر جدید	۱- تلقی مثبت از جایگاه دین در توانایی حل مساله‌های زمان	۱- تلاش برای بهره‌مندی دین در زندگی با توجه به نیازهای جدید

۱۰	راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام)	در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- یادآوری ضرورت برنامه ریزی بر معیار دین. در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- آشنایی با نقش اجتماعی فرد مسلمان در نظام حکومتی اسلام. ۲- آشنایی با ضرورت تقلید و مراجعه به کارشناس در مسائل دین ۳- آگاهی نسبت به نظر اسلام درباره زن و مرد و ویژگی‌های آنها. ۴- شناخت معیارها و ویژگی‌های خانواده مسلمان. ۵- آشنایی با ضرورت ازدواج و معیارهای انتخاب همسر. ۶- آشنایی با آثار حیا و عفت در زندگی فردی و اجتماعی.	در ارتباط با خود ۱- تقویت علاقمندی به برنامه ریزی در زندگی در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- احساس مسئولیت نسبت به جامعه و ایفای نقش خود در نظام اسلامی ۲- علاقمندی به ویژگی‌های خانواده اسلامی و معیارهای آن ۳- تلقی مثبت به معیارهای زن و مرد مسلمان ۴- گرایش به حیا و عفاف در روابط اجتماعی	در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- سعی در تکمیل برنامه زندگی ۲- رعایت حیا و عفاف در روابط اجتماعی ۳- انتخاب مرجع تقلید و مراجعه به کتاب توضیح المسائل برای شناخت احکام در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- تلاش برای داشتن نقش فعال و مثبت در نظام اسلامی کشور ۲- مشورت با اهل نظر در مورد خانواده و تلاش برای رسیدن به شناخت درست در این مورد از هم اکنون
-----------	--	---	---	--

اهداف دوره پیش دانشگاهی				
ردیف	مفاهیم	در قلمرو شناخت و بینش	در قلمرو باورها و گرایش ها	در قلمرو عمل و رفتار
۱	توحید	۱- آشنایی با برهان وجوب و امکان در اثبات وجود خدا. ۲- آشنایی با قضا و قدر الهی در نظام حکیمانه جهان. ۳- آشنایی با عدل الهی و نقش آن در نظام خلقت و آینده انسان. ۴- آشنایی با مراتب توحید (توحید نظری و توحید عملی). ۵- آشنایی با تقابل توحید و شرک و آثار هر یک در شخصیت انسان و رفتار فردی و اجتماعی او (به خصوص از جنبه توحید ربوبی و شرک ربوبی). ۶- شناخت رابطه صحیح توحید با شفاعت و توسل معصومین (ص)	۱- تقویت باور و ایمان به وجود خدا ۲- کسب مراتبی از تعهد در پیاده کردن آثار توحید در زندگی شخصی و جامعه خویش ۳- حصول مراتبی از احساس فقر و نیاز خود و همه موجودات به حق تعالی ۴- عدم گرایش به اندیشه های شرک آلود و اعمال مشرکانه و ریاکارانه ۵- باور صحیحی به شفاعت از معصومین و توسل به آنها ۶- تقویت امید و خوش بینی نسبت به نظام عادلانه هستی ۷- تقویت ایمان به عدالت الهی و نظام عادلانه جهان	۱- تلاش برای ارتقا ایمان خود به خداوند ۲- ظهور و بروز برخی رفتارهای مبتنی بر ایمان به غیب، خوشبینی نسبت به نظام هستی و هدایت الهی در نظام هستی ۳- تلاش برای رسیدن به رفتار موحدانه و دوری از رفتارهای شرک آلود در زندگی فردی و اجتماعی. ۴- تقاضای شفاعت از معصومین در سختی ها و گرفتاری ها برای بهره مندی از امداد الهی.
۲	عدل الهی در نظام خلقت و عدالت اجتماعی	۱- آشنایی با قضا و قدر الهی در نظام حکیمانه جهان خلقت و سنت های حاکم بر آن. ۲- سنت های حاکم بر نظام حکیمانه خلقت. ۳- آشنایی با جایگاه امدادهای غیبی در نظام حکیمانه جهان.	۱- تلاش برای داشتن رفتار صحیح و درک درست نسبت به سنت های حاکم بر نظام جهان و قضا و قدر الهی.	۱- تلاش برای انجام رفتارهای متناسب با سنت های حاکم بر نظام خلقت، اعتماد به وسائط غیبی و امدادهای الهی در زندگی
۳	نبوت و پیامبری	۱- شناخت تفاوت های تمدن های مبتنی بر تعالیم انبیاء و تمدن های دیگر	۱- گرایش به بهره مندی از تعالیم انبیاء در تمدن سازی	۱- تلاش برای پیشرفت جامعه اسلامی با استفاده از تعالیم انبیاء

۴	قرآن کریم	۱-افزایش درک معنای آیات قرآن کریم ۲-آشنایی با قرآن کریم و برخی از شیوه‌های تدبر در آن. ۳-آشنایی با تعالیم قرآنی مرتبط با موضوعات طرح شده در دوره پیش‌دانشگاهی	۱-تقویت علاقمندی به قرائت و درک معنای آیات قرآن کریم. ۲-افزایش علاقمندی به مراجعه به قرآن و تفکر در آن . ۳-علاقه‌مندی به رعایت آداب قرائت قرآن و تدبر در قرآن . ۴-تقویت انس با قرآن کریم.	۱-تلاش بیش‌تر برای قرائت صحیح و درک معنای آیاتی از قرآن کریم ۲-تقویت مراجعه، تفکر و تدبر در قرآن و بهره‌مندی از هدایت‌های آن ۳- تقویت رعایت آداب قرائت قرآن و تدبر در آن
۵	امامت و ولایت	۱-آشنایی با تأثیرات نظام اسلامی در تمدن‌سازی ۲-آشنایی با سنت و سیره معصومین(ع) مرتبط با موضوعات طرح شده در دوره پیش‌دانشگاهی و اسوه قرار دادن ایشان	۱-علاقه‌مندی به حفظ نظام اسلامی ۲-تقویت حب به معصومین(ع) و گرایش به استفاده از سیره آنان در عرصه‌های زندگی	۱-تلاش برای حفظ نظام اسلامی و ارتقای آن در جهت احیای تمدن اسلامی ۲-تلاش برای کسب معرفت بیش‌تر نسبت به معصومین(ع) ۳- سعی در سرمشق قرار دادن معصومین(ع) و پیروی از ایشان
۶	انسان در اسلام	۱-آشنایی با ابعاد اختیار انسان و مسئولیت وی در تعیین سرنوشت خود ۲- آشنایی با رابطه سازنده میان قضا و قدر و اختیار انسان	۱-احساس مسئولیت در قبال اعمال و سرنوشت خویش. ۲-تلقی مثبت از حقیقت قضا و قدر و رابطه آن با اختیار خود	۱-تلاش برای بهره‌گرفتن از توانمندی‌های خود در راستای سنت‌های الهی و نظام خلقت.
۷	جامعه اسلامی	۱- شناخت ارزش‌های توحیدی جامعه ۲- شناخت جلوه‌های جدید شرک در دنیای امروز	۱-گرایش به تحقق ارزش‌های توحیدی در جامعه ۲-گرایش به مبارزه با جلوه‌های جدید شرک در دنیای امروز	۱-تلاش برای تحقق ارزش‌های توحیدی در جامعه ۲-مبارزه با جلوه‌های جدید شرک در دنیای امروز

۸	دین در دنیای امروز	۱- آشنایی با نگرش حاکم بر تمدن جدید نسبت به انسان و نقاط اشتراک و افتراق آن با بینش اسلامی. ۲- آشنایی با ویژگی و مسئولیت‌های یک جوان مسلمان برای حضور موفق در دنیای امروز با حفظ هویت اسلامی فرد. ۳- شناخت معیارهای تمدن اسلامی و نقد تمدن جدید بر اساس آن معیارها	۱- احساس مراتبی از عزت و خودباوری در برابر تمدن جدید. ۲- احساس مسئولیت برای حضور فعال در جهانی که زندگی می‌کند. ۳- احساس هویت و اصالت و کرامت اسلامی در محیط‌های مختلف. ۴- احساس نیازمندی به دین در عصر جدید. ۵- تقویت روحیه نقادی نسبت به فرهنگ غرب	۱- توانایی نقادی فرهنگ و تمدن غرب و تمدن گذشته مسلمانان ۲- کوشش برای حفظ عزت، اصالت و هویت دینی خود ۳- دوری جســتن از جلوه‌های منفی تمدن جدید ۴- حضور فعال در جامعه و انجام برخی از مسئولیت‌های خود در دنیای امروز
---	--------------------	---	---	--

۹	راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام)	در ارتباط با خدا ۱- شناخت حقیقت عبودیت و مصادیق آن. ۲- شناخت اهمیت و ضرورت توبه و بازگشت به خدا. ۳- آگاهی از لزوم امید به رحمت الهی در همه مراحل زندگی و آثار آن. ۴- آشنایی با حقیقت اخلاص و بندگی در ارتباط با خود ۱- یادآوری ضرورت برنامه ریزی بر معیار دین. ۲- آشنایی با شیوه‌های صحیح استفاده از اوقات فراغت (تلویزیون، سینما، بازی‌های رایانه‌ای، اینترنت، ورزش و ...) در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- آشنایی با جلوه‌های توحید در جامعه ۲- آشنایی با راه‌های تحقق توحید عملی در جامعه	در ارتباط با خدا ۱- توجه به رابطه بندگی خود با خدا ۲- علاقمندی به بازگشت از کارهای ناپسند ۳- امید به رحمت الهی در مراحل زندگی، به خصوص در وقت پیشمانی ۴- داشتن مراتبی از اخلاص در ارتباط با خود ۱- تقویت علاقمندی به برنامه‌ریزی در زندگی ۲- گرایش به بهره‌مندی درست و مطابق با معیار اسلامی از امکاناتی مانند تلویزیون، اینترنت و تلقن همراه. ۳- توجه به اوقات عمر خود و فراغت‌های روزانه در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- تقویت روحیه عدالت‌خواهی، انصاف و ایثار در روابط خود با دیگران ۲- گرایش به تحقق جلوه‌های توحید در جامعه	در ارتباط با خدا ۱- داشتن حالت پیشمانی از گناه و امید به رحمت خداوند در هر حال ۲- طلب بخشش از خداوند در صورت انجام معصیت ۳- بروز نمودهایی از مراتب اولیه اخلاص در رفتار ۴- تلاش برای انجام صحیح فريضه‌ی روزه در ارتباط با خود ۱- سعی در تکمیل برنامه زندگی ۲- تلاش برای تفکر در کارها و اهل فکر و اندیشه بودن ۳- استفاده مطلوب از اوقات خود و به هدر ندادن آن ۴- سعی در بهره‌مندی درست از امکانات مانند تلویزیون، رایانه، اینترنت در ارتباط با خانواده و جامعه ۱- سعی در تحقق توحید عملی و عدالت اجتماعی در جامعه
----------	--	---	--	--

۷- اهداف دوره‌ی متوسطه مصوب شورای عالی آموزش و پرورش و نسبت آن

با برنامه درسی قرآن و تعلیمات دینی

یکی از اصلی‌ترین منابع برای تدوین راهنمای برنامه‌ی درسی و در رأس آن اهداف آموزشی، اهداف مصوب شورای عالی می‌باشد. در این بخش هم‌پوشانی و هماهنگی میان اهداف مصوب شورای عالی و اهداف برنامه درسی ارائه می‌گردد.

الف - اهداف اعتقادی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی
۱	به اصول اعتقادی و مبانی دینی و احکام اسلامی پای‌بند است.	(تمام پایه‌ها)
۲	با سیر تکاملی ادیان آشنا است و از اصول اعتقادی خود با استدلال دفاع می‌کند.	(پیامبری، اهداف ۲ و ۳ در پایه‌ی سوم)
۳	در کارها با اتکال به خداوند و با اعتماد به او عمل می‌کند.	(راه زندگی، هدف ۳ در پایه‌ی دوم)
۴	با زندگی انبیاء و ائمه معصومین (ع) آشنا است و رفتار آنان را الگو قرار می‌دهد.	(سنت و سیره در تمام پایه‌ها، سنت و سیره ؛ سنت و سیره پیامبری و امامت در پایه ی دوم)
۵	با فلسفه تولسی و تبری آشنایی دارد و نسبت به رعایت آن از خود حساسیت نشان می‌دهد.	(راه زندگی ، هدف ۲ در پایه‌ی دوم)
۶	حاکمیت ولایت فقیه را یک اصل قطعی اسلام می‌داند و قدرت تبیین و استدلال در مورد آن را دارد.	(امامت، هدف ۵ در پایه‌ی سوم)
۷	با زندگی اولیاء دین، بزرگان و شخصیت‌های اسلامی آشنا است و از تجارب آن‌ها در زندگی خود بهره می‌جوید.	(تمام پایه و به تناسب موضوع)
۸	نماز را ستون دین دانسته و آن را در اول وقت می‌خواند.	(راه زندگی، اهداف ۵ و ۶ در پایه‌ی اول)
۹	تا آن‌جا که ممکن است قرآن تلاوت می‌کند و با مفاهیم و تفاسیر برخی آیات آشنا است.	(قرآن کریم در تمام پایه‌ها)
۱۰	از رساله عملیه استفاده می‌کند.	(راه زندگی در تمام پایه‌ها؛ مخصوصاً هدف ۲ در پایه‌ی سوم)
۱۱	برای زندگی دنیوی و اخروی خود برنامه‌ریزی می‌کند.	(معاد در پایه‌ی اول، دوم؛ راه زندگی در تمام پایه‌ها)
۱۲	انجام آگاهانه تکلیف در برابر خداوند را وظیفه می‌داند.	(راه زندگی ، بخش رابطه باخدا در تمام پایه‌ها)
۱۳	امر به معروف و ناهی از منکر است.	(راه زندگی، هدف ۱ در پایه‌ی دوم)
۱۴	روحیه جهادگری دارد و شهادت را سعادت می‌داند.	(-معاد در پایه‌ی دوم و راه زندگی ، هدف ۲ در پایه دوم)
۱۵	به انجام مستحبات رغبت نشان می‌دهد و از مکروه پرهیز می‌کند.	(راه زندگی در تمام پایه‌ها)

ب- اهداف اخلاقی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی
۱	- از عوامل گناه و لغزش دوری می‌جوید.	- (راه زندگی در تمام پایه‌ها)
۲	- ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها را تشخیص می‌دهد و به پاسداری از ارزش‌ها پای‌بند است.	- (راه زندگی در تمام پایه‌ها)
۳	- از توانایی‌های خود به درستی استفاده می‌کند.	- (انسان در اسلام در تمام پایه‌ها)
۴	- در رفتار و گفتار خود به رعایت حیا و عفت پای‌بند است.	- (راه زندگی، هدف ۴ در پایه‌ی دوم و هدف ۶ در پایه‌ی سوم)
۵	- برای انجام کارهای خود برنامه‌ریزی می‌کند.	- (راه زندگی در تمام پایه‌ها)
۶	- انجام کار خیر را در راه خدا عبادت می‌شمارد.	- (راه زندگی در محور رابطه با خدا در تمام پایه‌ها)
۷	- افکار و اعمال ناپسند را در شأن خود نمی‌داند و از انجام آن خودداری می‌کند.	- راه زندگی در تمام پایه‌ها و انسان در اسلام در پایه اول و دوم
۸	- از لباس‌های مناسب اسلامی و ایرانی استفاده می‌کند.	- (راه زندگی، هدف ۴ در پایه‌ی دوم)
۹	- با دور اندیشی آینده بهتری می‌سازد.	- (معاد در پایه‌ی اول و دوم؛ راه زندگی در تمام پایه‌ها)
۱۰	- موازین دین و اجتماع را در آراستگی ظاهری رعایت می‌کند و نسبت به ترویج آن اهتمام دارد.	- (راه زندگی، هدف ۲ و ۴ در پایه‌ی دوم)
۱۱	- کمک به دیگران را بر کمک خواستن از آن‌ها ترجیح می‌دهد و در ترویج روحیه اقدام شخصی می‌کوشد.	- (راه زندگی، هدف ۳ در پایه‌ی دوم)
۱۲	- برای پیشرفت کشور و راحتی هموطنانش تلاش می‌کند و آسایش و امنیت مردم را نتیجه وحدت و یکپارچگی می‌داند.	- (راه زندگی هدف ۱ در پایه‌ی سوم و هدف ۱ و ۲ در پیش‌دانشگاهی)
۱۳	- رفتار و اعمال خود را بر پایه عقل و فکر ارزشیابی و انتخاب می‌کند.	- (رویکرد حاکم بر برنامه درسی در تمام پایه‌ها)
۱۴	- رفتاری متعادل دارد و به احساسات خود مسلط است.	- (راه زندگی در تمام پایه‌ها)
۱۵	- قوانین و مقررات را رعایت می‌کند و در ترویج آن می‌کوشد.	- (راه زندگی، هدف ۱ در پایه‌ی سوم)

ج- اهداف علمی و آموزشی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی
۱	- زبان عربی را در سطح درک معنی برخی از سور قرآن، احادیث، اذکار نماز و دعاهای متداول می‌داند و از دانش خود در زبان عربی برای فهم بهتر متون ادب فارسی استفاده می‌کند	- (در تمام پایه‌ها)
۲	- برای زندگی و کار در جامعه و تحصیل در دوره‌های بالاتر مهارت‌های لازم را دارد	- (راه زندگی در پایه‌ی دوم و سوم)
۳	- جریان یادگیری خود را هدایت می‌کند.	- (رویکرد حاکم در برنامه درسی در تمام پایه‌ها)
۴	- به تفکر و مباحثه علاقه‌مند است و با روش تحقیق آشنایی عملی دارد. اتخاذ رویکرد فعال در این برنامه کمک قابل توجهی به این هدف خواهد کرد.	- (این رویکرد در تمام پایه‌ها اتخاذ شده است.)

د- اهداف فرهنگی هنری

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی
۱	- جنبه‌هایی از هنر مورد علاقه‌ی خود را در انجام فعالیت‌ها به کار می‌بندد و زیباترین لحظه‌ها و پدیده‌ها را به کمک هنر ثبت می‌کند. این دو هدف با توجه به رویکردهای مورد نظر در بحث زیبایی‌شناسی مدنظر خواهند بود.	- (رویکرد حاکم تمام پایه‌ها)
۲	- به مطالعه تاریخ و فرهنگ و تمدن اسلام، ایران و جهان علاقه‌مند است.	- (دین در تمدن جدید در دوره‌ی پیش‌دانشگاهی)
۳	- آثار فرهنگی و هنری را ارزیابی و فرهنگ و هنر اصیل را تشخیص می‌دهد.	- (دین در تمدن جدید در دوره‌ی پیش‌دانشگاهی)

هـ- اهداف سیاسی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی
۱	- مبانی حاکمیت در نظام جمهوری اسلامی ایران را می‌داند و به آن اعتقاد دارد.	- (امامت، هدف ۵، ۶ و ۷ در پایه‌ی سوم)
۲	- نظام‌های حکومتی جهان را می‌شناسد و آن را نقد می‌کند.	- (دین در تمدن جدید، هدف ۵ در دوره‌ی پیش‌دانشگاهی)
۳	- آثار مثبت حکومت دینی و ولایت فقیه را در سعادت دنیا و آخرت می‌فهمد.	- (امامت، هدف ۵ در پایه‌ی سوم)
۴	- با جغرافیای سیاسی ایران و کشورهای اسلامی آشناست و تفاوت‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی آن‌ها را می‌داند.	- (دین در تمدن جدید، هدف ۳ و ۵ دوره‌ی پیش‌دانشگاهی)
۵	- روحیه‌ی سلحشوری دارد و برای حفظ کیان اسلام و ایران از خود گذشتگی نشان می‌دهد.	- (راه زندگی، هدف ۲ در پایه‌ی دوم)
۶	- با شیوه‌های استعمار نوین آشنا است و راه‌های مقابله با آن را می‌داند.	- (دین در تمدن جدید، هدف ۵ در دوره‌ی پیش‌دانشگاهی)
۷	- شیوه‌های تبلیغی دشمنان را می‌شناسد و در مقابل آن‌ها عکس‌العمل مناسب نشان می‌دهد.	- (دین در تمدن جدید، هدف ۵ در دوره‌ی پیش‌دانشگاهی)
۸	- برای ایجاد زمینه‌های وحدت مسلمین و رهایی مستضعفین احساس مسئولیت می‌کند.	- (امامت، هدف ۷ در سال سوم)
۹	- به‌عنوان تکلیف دینی و ملی پای‌بند است و مسایل سیاسی را تحلیل می‌کند.	- (امامت، هدف ۶ در سال سوم و دین در تمدن جدید در دوره‌ی پیش‌دانشگاهی)
۱۰	- با معنای انتظار آشنا است و وظایف مسلمین را در زمان غیبت از لحاظ مبارزات سیاسی می‌داند.	- (امامت، هدف ۳ و ۴ و ۵ در سال سوم و دین در تمدن جدید، هدف ۵ در دوره‌ی پیش‌دانشگاهی)

و- اهداف اقتصادی

ردیف	اهداف مصوب شورای عالی	نسبت با اهداف دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی
۱	- کار را عبادت می‌شمارد و از تن‌پروری و راحت‌طلبی دوری می‌جوید.	- راه زندگی، هدف ۳ در پایه‌ی دوم
۲	- حقوق مالکیت فردی و اجتماعی را می‌داند و رعایت می‌کند.	- (راه زندگی، هدف ۳ در پایه‌ی دوم)
۳	- مشاغل مولد و مشروع جامعه خود را می‌شناسد و برای دستیابی به آنها تلاش می‌کند.	- (راه زندگی، هدف ۳ در پایه‌ی دوم)
۴	- برای ارتقاء سطح اقتصادی خانواده تلاش می‌کند	- (راه زندگی، هدف ۳ در پایه‌ی دوم، جامعه اسلامی در پایه‌ی سوم)
۵	- احکام اقتصادی اسلام را می‌داند و در حد وظیفه به آنها پای‌بند است.	- (راه زندگی، هدف ۳ در پایه سوم)

۸- اهداف فرعی (کارکرد ثانویه)

ردیف	درس یا حوزه‌ی درسی	اهداف	نسبت با راهنمای برنامه درسی دوره‌ی متوسطه
۱	زبان و ادبیات فارسی و زبان عربی	۱- از دانش خود در زبان قرآن برای فهم بهتر متون ادب فارسی استفاده می‌کند. ۲- کتاب‌های نوشته شده به زبان فارسی را روان می‌خواند. ۳- آیین نگارش فارسی را می‌داند و می‌تواند به این زبان نامه، گزارش و مقاله بنویسد. ۴- از زبان عربی برای درک معنای قرآن کریم و سخنان معصومین و ادعیه بهره می‌برد.	در تمام پایه‌ها و در همه‌ی متن‌ها مورد توجه است.
۲	علوم پایه (ریاضی، فیزیک،	۱- به پژوهش و تحقیق علاقه‌مند است. ۲- به‌طورنسبی از قدرت استدلال و مشاهده‌ی علمی بهره‌مند است.	- در مباحث مربوط به خداشناسی و نظام جهانی، پایه‌ی دوم و پیش‌دانشگاهی.

	زیست‌شناسی، شیمی، زمین‌شناسی	۳- طبیعت را مخلوق خداوند و نشانه‌ی قدرت او می‌شمارد. ۴- نظم و زیبایی طبیعت را درک می‌کند.	- در مباحث مربوط به برنامه‌ریزی در پایه‌ی اول - در مجموعه‌ی مباحث استدلالی و عقلانی - با استفاده از روش‌های تحقیقی در فعالیت‌ها
۳	علوم اجتماعی	۱- دیدگاه صحیح نسبت به نظام اجتماعی جامعه‌ی خود دارد. ۲- ارزش‌های اجتماعی جامعه‌ی خود را ارج می‌نهد و برای مراعات آن‌ها تلاش می‌کند.	در پایه‌ی دوم، در بخش‌های امر به معروف و نهی از منکر، کار، دوستی با دوستان خدا و دشمنی با دشمنان خدا، در پایه‌ی سوم، در بخش‌های حکومت اسلامی در عصر پیامبر اکرم (ص)، ائمه اطهار و عصر غیبت. در پیش‌دانشگاهی در مباحث مربوط به دین و تمدن
۴	روان‌شناسی	۱- خود را به عنوان مخلوقی صاحب کرامت می‌شناسد. ۲- سرمایه‌های وجودی خود و کاستی‌های خود را می‌شناسد. ۳- برای حفظ عزت نفس خود تلاش می‌کند.	در پایه‌ی دوم در بحث انسان‌شناسی و کرامت نفس در پایه‌ی سوم در بحث خانواده
۵	هنر و زیبایی‌شناسی	به هنرهایی چون خط و نقاشی و طراحی و هنرهای سنتی و ملی توجه دارد.	در تمام پایه‌ها، در فعالیت‌ها و پیشنهادها و متون شعری و ادبی انتخاب شده. در طراحی هنری کتاب درسی
۶	ورزش و تندرستی	به برنامه‌ریزی برای ورزش و سلامت اهمیت می‌دهد.	در پایه‌ی اول: برنامه‌ریزی برای ورزش، رعایت آداب غذا و خواب

۹- انتظارات درس قرآن و تعلیمات دینی از سایر دروس

تعلیم و تربیت دینی یک تربیت همه جانبه و کامل است و تمام ابعاد وجودی انسان را در برمی‌گیرد؛ زیرا این تربیت به منظور تحقق مقصد و غایت بنیادی و اصلی انسان است، مقصد و غایتی که بر سایر مقاصد و اهداف پرتو می‌افکند و به آن‌ها جهت می‌دهد؛ زیرا این تربیت مربوط به همان هدفی است که انسان برای آن خلق شده و همه‌ی ابعاد وجودی انسان برای رسیدن به آن هدف به انسان اعطا شده است.

اهمیت این موضوع وقتی بیش‌تر می‌شود که به یکپارچگی و وحدت شخصیت انسان توجه نماییم و رشد هماهنگ، هم سو و هم جهت را دنبال کنیم بنابراین ضروری است

تربیت اجتماعی، تربیت هنری، تربیت علمی و سایر ابعاد آن در راستای این تربیت بنیادین سامان دهی و برنامه ریزی شوند.

با توجه به موارد فوق لازم است سایر برنامه های درسی در جهت یاری رساندن به تربیت دینی تدوین شوند. البته تربیت دینی مساوی با درس قرآن و تعلیمات دینی نیست، اما این درس و معلم آن می تواند کانون چنین تربیتی واقع شود و سایر برنامه ها را با خود هماهنگ و همراه نماید. از این رو انتظارات این برنامه از سایر برنامه های درسی به اجمال، به شرح زیر اعلام می گردد:

ردیف	درس	انتظارات
۱	آموزش قرآن	- هماهنگی آیات انتخابی هر سال با موضوعات درس دینی در همان سال - هماهنگی محتوایی میان موضوعات طرح شده در درس قرآن با این برنامه
۲	زبان و ادبیات فارسی و عربی	- پرداختن به مفاهیم اخلاقی در قالب داستان و حکایت های تاریخی (غیبت، دروغ گویی، ریاکاری، سخن چینی، ادب) - پرداختن به مفاهیم اجتماعی دینی در قالب داستان و حکایت های تاریخی (نفاق، ولایت مداری، رابطه بین مؤمنین، رابطه ی خانوادگی، ارتقای سطح درک دانش آموزان از مضامین اشعار، ارائه اشعار دارای مفاهیم غنی - ارتقای سطح دانش آموزان در درک ادبیات دینی و عرفانی مندرج در اشعار امثال حافظ و مولوی - استفاده از آیات و احادیث در فعالیت ها و بهره گیری از حکایت های تاریخی مربوط به سیره معصومین (علیهم السلام) در پردازش متن های عربی - استفاده از نمونه های فرهنگ و تمدن اسلامی برای تقویت هویت اسلامی - نقد فرهنگ و تمدن غرب به خصوص از جهت رابطه ی نابرابر و ظالمانه با دیگران، با ذکر مصداق ها
۳	مطالعات اجتماعی (تاریخ، جغرافیا، تعلیمات اجتماعی)	- آشنایی با رفتار شایسته با والدین و با برادر و خواهر - پرهیز از به کارگیری مبانی فکری مغایر و معارض با مبانی تعلیم و تربیت دینی - هماهنگی در طرح مفاهیم دینی مشترک هم از جهت رویکرد و نوع نگرش و هم از حیث دوره و پایه، مانند مباحث مربوط به حکومت - توجه به همبستگی تاریخی و جغرافیایی مسلمانان - تقویت هویت تاریخی و جغرافیایی مسلمانان - محور قرار گرفتن زندگی پیشوایان دین در سیر تاریخی - اهمیت دادن به نمادهای فرهنگ اسلامی در بررسی تاریخی و جغرافیایی - توجه به جامعیت دین در تربیت، به خصوص تربیت اجتماعی
۴	علوم تجربی و حرفه و فن	- معرفی طبیعت به عنوان خلقت خداوند (از خدا بودن و هدفمند بودن خلقت) - ارائه برهان نظم در ضمن آموزش های تجربی - استفاده از فرهنگ و ادبیات دینی در تهیه ی محتوا - توجه به محدودیت های علم تجربی و آسیب های بینش پوزیتیویستی - نگرش صحیح درباره ی نسبت انسان با مخلوقات

ردیف	درس	انتظارات
		- استفاده‌ی درست از تکنولوژی و صنعت در جهت ارتقای کیفیت مادی و معنوی زندگی به دور از نابودی طبیعت و اسراف کاری
۵	ورزش	- آموزش اخلاق مناسب با محیط ورزشی - تأکید بر ورزش عمومی و ورزش برای تندرستی و تفریح سالم - توجه دادن به آسیب‌های ورزش قهرمانی و رقابت‌های تخریبی
۶	هنر	- معرفی هنر اسلامی و هنرمندان مسلمان و متعهد - معرفی نقش تمدن اسلامی در تحولات هنری جامعه ایران - معرفی نقش آموزه‌ها و تربیت دینی در رفتارهای هنری هنرمندان در تاریخ اسلام - پرهیز از شعار هنر برای هنر و معرفی هنر متعهد
۷	آمادگی دفاعی	- معرفی آمادگی دفاعی به عنوان یک وظیفه و مسئولیت دینی - توجه به ویژگی‌های خاص آمادگی دفاعی در منظر دینی همانند نصرت و امدادهای الهی - تبیین مفهوم صحیح جهاد در اسلام - آموزش اخلاقیات ویژه دفاع و جهاد (صبر، پرهیز از تعدی، وفای به عهد و شجاعت، ایمان و ...)

۱۰. جدول وسعت و توالی مفاهیم جزئی در هر پایه

پایه اول		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
۱	توحید	-خودشناسی مقدمه ی خداشناسی -استعدادهای انسان و تفاوت میان آنها. -هدف‌های انسان و معیار تشخیص هدف‌های برتر زندگی -قرب به خدا، برترین هدف زندگی و گرایش فطری انسان. -راه‌های آشنایی با صفات خدا -صفات سلبیه و صفات ثبوتیه -رابطه‌ی حمد و تسبیح خداوند با صفات سلبیه و ثبوتیه -ایمان به خدا به عنوان مقصود و محبوب انسان -راه‌های تحصیل و تقویت ایمان به خدا -یاد خدا و تأثیر آن در برنامه‌های زندگی انسان
۲	معاد	- هدف‌های اخروی ، هدف‌های اصلی زندگی - ویژگی‌های هدف‌های اخروی - نسبت هدف های دنیوی و اخروی
۳	عدل الهی در نظام خلقت	-مخلوقات جهان نشانه‌های صفات خداوند
۴	نبوت و پیامبری	- دین برنامه‌ی زندگی و راه سعادت - نسبت واجبات دین با رستگاری - نسبت محرمات دین با شقاوت - شیوه‌های تنظیم برنامه‌ی زندگی
۵	قرآن کریم	- قرآن کریم کتاب هدایت - مخاطب قرآن بودن همه‌ی انسان‌ها در همه‌ی زمان‌ها و مکان‌ها - ضرورت قرائت و تدبر در قرآن کریم ، شیوه‌های تدبر در قرآن کریم - شرایط بهره مندی از قرآن کریم ؛ امام ، معلم و مبین قرآن کریم - مفاهیم قرآن کریم مرتبط با موضوعات سال اول
۶	امامت و ولایت	-پیامبر اکرم (ع) و ائمه اطهار (ع) و حضرت زهرا(ع) الگوهای از جنس خود انسان‌ها برای بشر - ضرورت اسوه قرار دادن معصومین (ع) - تأثیر امر به معروف و نهی از منکر در حفظ نظام اسلامی - سنت و سیره ی معصومین(ع) در موضوعات معین شده برای سال اول

پایه اول		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
۸	انسان در اسلام	- هدف زندگی انسان - کمالات اصلی و فرعی در زندگی انسان - انسان خواستار همه ی خوبی ها و زیبایی ها - تفکر و قدرت انتخاب وسیله ی رسیدن به خوبی ها و زیبایی ها - انسان مسئول سرنوشت خویش - مقایسه ی انسان با سایر موجودات در تنوع استعدادها - بی نهایت طلبی انسان، انسان ذاتاً طالب قرب به خداست.
۹	جامعه اسلامی	- سربلندی جامعه و کار - پیشرفت و آبادانی جامعه و کار
۱۰	دین در دنیای امروز	- شرایط جدید فرهنگی و اجتماعی و امر به معروف و نهی از منکر
۱۱	راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام)	<u>در رابطه با خدا</u> شیوه ی تقویت ایمان به خدا، ضرورت یاد خدا، حمد و تسبیح ، دعا، نماز مصدق اتم یاد خدا و دعا، برخی از احکام نماز <u>در رابطه ی با خود</u> - ضرورت داشتن برنامه در زندگی ، برنامه ریزی راه رسیدن به هدف، احکام و وظایف دینی عناصر اصلی برنامه ی زندگی - شرایط موفقیت در برنامه: تصمیم درست ، پیمان و عهد با خدا، مراقبت ، محاسبه - تفکر در قرآن از برنامه های اصلی زندگی، برخی از شیوه های تدبیر در قرآن آثار سازنده کار و تلاش، بلندهمتی، برنامه ریزی برای کار <u>در رابطه با خانواده و جامعه</u> - ضرورت انتخاب دوست، معیارهای انتخاب دوست ، وظایف دوستی، تأثیر دوست در زندگی، حدود رابطه ی دختران و پسران ، حکمت های محدود بودن رابطه ی دختران و پسران در اسلام

پایه دوم		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
۱	توحید	- جهان ، آیهی حکمت و تدبیر خداوند - نمونه‌های هدف‌داری و غایت‌مندی در طبیعت - منزّه بودن خداوند از فعل عبث و خلق بی‌هدف موجودات - ماهیت به سوی اوایی جهان - غایت‌مندی جهان و آینده‌ی آن - فطرت انسان و غایت‌گرایی و عاقبت‌اندیشی - آثار و ثمرات باور به هدف‌مندی جهان در زندگی و رفتار انسان
۲	معاد	- ضرورت معاد بر مبنای حکیمانه بودن خلقت جهان و انسان - انسان در طلب جاودانگی - وجود معاد پاسخ‌گویی به یک خواست و نیاز فطری انسان - انسان چگونه معاد خود را می‌سازد؟ - رابطه‌ی دنیا و آخرت و تفاوت‌های آن‌دو - قاعده‌ی «ضرورت دفع خطر احتمالی» و قبول معاد - آثار ایمان به معاد در زندگی انسان و رفتارهای فردی و اجتماعی - وی - حقیقت مرگ و باقی بودن وجود انسان - ویژگی‌های عالم برزخ و رابطه‌ی آن با دنیا و آخرت - تصویری از جهان بدون آخرت - آخرت و برنامه‌ی زندگی - مواقف و مراحل قیامت - ثواب و عقاب الهی در آخرت - نعمت‌های جاوید الهی در آخرت، پاسخ به نیاز درونی انسانی - غضب و عذاب الهی در آخرت و حکمت و عامل آن
۳	عدل الهی در نظام خلقت	- ماهیت از اوایی به سوی اوایی جهان خلقت - فنا ناپذیری جهان خلقت و حرکت آن به سوی هدف معین.
۴	قرآن کریم	- مفاهیم قرآن کریم مرتبط با موضوعات سال دوم، معنای برخی از آیات قرآن کریم - برخی از شرایط بهره‌مندی از قرآن کریم - دقت در ارتباط آیات با یک‌دیگر ، دقت در آیات مربوط به یک

پایه دوم		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
		موضوع
۵	امامت و ولایت	-سنت و سیره‌ی معصومین (ع) (در موضوعات معین شده برای سال دوم) - رابطه‌ی مبتنی بر محبت بین انسان و اسوه‌ی او - شخصیت متعالی و متعال معصومین (ع) .
۶	انسان در اسلام	-انسان و میل به جاودانگی (حب بقا) -روح بعد غیرمادی وجود انسان - ظرفیت نامحدود انسان برای کسب کمالات -رابطه‌ی روح و جسم و تأثیر متقابل هر یک بر دیگری -ابعاد عالی و دانی نفس -نقش شیطان در فریب انسان
۷	جامعه اسلامی	-حفظ حجاب در جامعه امروز -راه‌های حفظ حجاب در شرایط امروزی -جامعه سالم و حیا و عفاف

پایه سوم		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
۱	توحید	-هدایت‌گری خداوند-هدایت و خلقت الهی
۲	معاد	-رابطه قیامت با هدایت انبیاء -پذیرش راه انبیاء شرط سعادت در قیامت
۲	عدل الهی در نظام خلقت	-هدایت عمومی در نظام خلقت -تناسب هدایت با ویژگی مخلوقات
۳	نبوت و پیامبری	- نیاز به هدایت الهی برای کمال و رستگاری - هدایت عمومی موجودات اساس نظام حکیمانه‌ی جهان - هدایت خاص انسان در طول هدایت عمومی به عنوان مقتضای ربوبیت و رحمت خداوند - مبتنی بودن هدایت عمومی بر غایت‌مند بودن جهان - نقش پیامبران در هدایت انسان‌ها ،نقش الگویی پیامبران - هدف اصلی هدایت ، معرفت به خدا و تقرب به او، در حیات اخروی ظرف تحقق کامل قرب الهی - هدف ثانوی هدایت، برقراری عدالت اجتماعی

پایه سوم		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
		ویژگی‌های پیامبران: عصمت، اعجاز و وحی -کارنامه‌ی انبیاء: احیاء ارزش‌های اخلاقی، پرورش انسان‌های متعالی، بهبود زندگی اجتماعی، تعلیم زندگی سالم دنیایی، ارائه برترین و بهترین الگوهای زندگی، رشد فکری و عقلی بشریت -خاتمیت دین اسلام، وحدت پیام انبیاء، انبیاء معلمان سطوح مختلف یک برنامه، اکمال دین و اتمام وحی، عوامل جاودانگی دین اسلام، ثبات و تغییر در احکام و قوانین اسلام -برخی مشخصات بنیادی اسلام: متناسب بودن با نیازهای روز، فطری بودن معارف دینی، پویا بودن و اجتهادپذیری، جامعیت دین، خدا محوری، عقل‌گرا بودن
۴	قرآن کریم	- ویژگی‌های قرآن کریم به عنوان یک کتاب: جهانی و جاوید بودن، سند رسالت و معجزه‌ی الهی، منبع و سرچشمه‌ی معارف اسلامی در همه‌ی اعصار. - وحی الهی و نحوه‌ی نزول قرآن، معنای وحی، تفاوت وحی با دریافت‌ها و اندیشه‌های شخصی نوابغ، روح‌القدس واسطه‌ی نزول قرآن، نزول قرآن در شب قدر و در ۲۳ سال رسالت پیامبر - جنبه‌های اعجاز قرآن: امی بودن پیامبر اکرم (ص)، ویژگی‌های ادبی (اعجاز لفظی) محتوای قرآن (اعجاز معنوی) - رسول خدا (ص) و ائمه اطهار (ع) معلمین و تبیین کنندگان قرآن، حدیث ثقلین و همراهی قرآن و عترت، نجات از گمراهی با تمسک به قرآن و عترت. - مفاهیم قرآن کریم مرتبط با موضوعات سال سوم - شیوه‌های تدبر در آیات قرآن کریم.
۵	امامت و ولایت	-تداوم رسالت در سایه‌ی قرآن و عترت (ثقلین) -تفکیک ناپذیری قرآن و عترت -ضرورت نصب امام از جانب خدا -وظایف امام: تعلیم و تبیین معارف و احکام، زعامت، امامت جامعه اسلامی و ولایت معنوی -ضرورت معرفت به ائمه اطهار و بالآخر امام عصر(عج) -ابعاد و آثار معرفت به امام -آثار محرومیت امت از زعامت معصومین پس از رحلت پیامبر اکرم در

پایه سوم		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
		ابعاد سیاسی و فرهنگی و اقتصادی - سنت و سیره‌ی معصومین (ع) (در موضوعات معین شده برای سال سوم) - محبت و رحمت معصومین (ع) به انسان‌ها - محبوب بودن اسوه برای انسان، زیبایی زندگی معصومین (ع)، شخصیت متعالی و زیبای معصومین (ع)، جامع کمالات مختلف بودن شخصیت معصومین (ع). - اسوه بودن معصومین (ع) در عصر حاضر و ابعاد آن. - عوامل غیبت، ویژگی‌های عصر غیبت، آثار وجودی حضرت مهدی (عج)، وظایف مسلمین در عصر غیبت، انتظار و نقش سازنده‌ی آن. - چگونگی هدایت و امامت حضرت مهدی (عج) در عصر غیبت - تداوم امامت و رهبری در عصر غیبت با اجتهاد زنده، حکومت اسلامی یک ضرورت در همه‌ی اعصار، نقش مردم در ارکان حکومت اسلامی، مراقبت عمومی در حکومت اسلامی، ولایت فقیه، شرایط و مسئولیت‌های وی - سیمای حکومت جهانی حضرت مهدی (عج): تمدن متعالی، عدالت جهانی، افزایش معرفت، شکوفایی اقتصاد. - وظیفه‌ی بنیادین حکومت اسلامی: برقراری عدل - پیروی از معصومین (ع) - معصومین (ع)، معلمین و تبیین کنندگان قرآن کریم و معارف اسلامی - پرهیز از راه‌های مخالف با طریقه‌ی معصومین (ع) - حضرت زهرا (ع) اسوه‌ی جامع زن مسلمان
۶	انسان در اسلام	- نیاز ذاتی هر موجود به هدایت - انسان و نیاز به هدایت خاص. - اشتراک زن و مرد در ویژگی‌های انسانی - توانایی در کسب کمالات - تفاوت زن و مرد در برخی جنبه‌های جسمی و روانی - نقش ویژگی‌های اختصاصی زن و مرد در جذب و تکمیل یکدیگر. - غریزه‌ی جنسی و نقش دوگانه‌ی آن در تکامل یا انحطاط
۷	جامعه اسلامی	- رأفت و رحمت، اساس رابطه‌ی افراد در جامعه اسلامی - وحدت جامعه‌ی اسلامی در هدف و آرمان

پایه سوم		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
		- جوان مسلمان و مسئولیت‌هایش در جامعه اسلامی - مراقبت عمومی و احساس تعهد نسبت به اعمال و سرنوشت دیگر مسلمانان و تواضع به حق و صبر - هدف از تشکیل خانواده: آرامش زن و مرد، لذت از زندگی، پرورش نسل صالح، تکمیل مقامات معنوی و الهی - مقدس بودن ازدواج - ازدواج در شرایط سنی مناسب راه سلامتی و نشاط زندگی، صبر و استقامت در مقابل وسوسه‌ها - مقایسه‌ی زن و مرد در فرهنگ اسلامی و در فرهنگ رایج در دنیای امروز - ارزش مادری و اهمیت آن. - عوامل بقا و دوام خانواده
۸	دین در دنیای امروز	- نیاز عصر جدید به دین - دین اسلام و مسأله‌های جدید - مقتضایات زمان و اصل اجتهاد
۹	راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام)	<u>در رابطه با خدا</u> - تأکید بر داشتن برنامه زندگی بر معیار دین در رابطه با جامعه و خانواده - آشنایی با وظایف و مسؤولیتهای متقابل خود و حکومت ، آشنایی با ضرورت تقلید و مراجعه به کارشناس دین - احساس رضایت از دختر بودن یا پسر بودن ، زیبایی‌های حقیقی دختر و پسر ، زن و مرد مکمل یکدیگر و دو بخش یک زندگی، یکسانی در انسانیت و کمال‌های انسانی، تفاوت نقش خانوادگی و اجتماعی زن و مرد ، ارزش مادری و پدری، هدف اصلی از تشکیل زندگی مشترک ، معیارهای برتری در اسلام، ویژگی‌های یک زوج مسلمان، ضرورت زندگی مشترک، زن و مرد طالب همسر عقیف، معیارهای انتخاب همسر مناسب، سن ازدواج، رحمت و ایثار در خانه، ضرورت مشورت با افراد ذی‌صلاح در امر ازدواج ، مهریه هدیه‌ی مرد به زن، ازدواج ساده ، محارم سببی و نسبی ، حدود محرمیت

دوره پیش‌دانشگاهی		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
۱	توحید	- استدلال بر وجود خداوند از طریق نیازمندی ذاتی موجودات - اقسام توحید (ذاتی، صفاتی، افعالی، و عبادی) - آثار پذیرش توحید ذاتی و افعالی و عبادی - نظام واحد جهانی و پیوستگی آن - مرز میان شرک و توحید (توحید در عبادت، توحید در ربوبیت با توجه به بحث شفاعت و توسل) - حقیقت شرک - آثار بینش شرک‌آلود در زندگی انسان. - مراتب شرک، جامعه مشرک - شرک جدید در دنیای جدید - آثار فردی و اجتماعی ایمان به توحید. - قضا و قدر الهی در نظام حکیمانه جهان - قانون‌مندی جهان جلوه‌ی قضا و قدر الهی - عدل الهی در نظام خلقت، حیات انسانی و زندگی اخروی - عدل الهی و تفاوت‌های در خلقت - استواری نظام خلقت بر عدل - عدالت اجتماعی، تجلی توحید در جامعه
۲	معاد	-تأثیر معاد در تمدن‌سازی تفاوت تمدن مبتنی بر معاد و غیر آن
۳	عدل الهی در نظام خلقت	- قضا و قدر الهی در نظام حکیمانه‌ی جهان - نقش اعمال انسان‌ها در تقدیرات الهی - جایگاه امدادهای غیبی در نظام حکیمانه جهان - سنتهای حاکم بر نظام حکیمانه خلقت
۴	قرآن کریم	- مفاهیم قرآن کریم مرتبط موضوعات دوره‌ی پیش‌دانشگاهی - برخی از شیوه‌های تدبیر در آیات قرآن کریم.
۵	امامت و ولایت	-رابطه نظام سیاسی با تمدن‌سازی -نظام سیاسی در دوره تمدن اسلامی - سنت و سیره معصومین(ع) (در موضوعات معین شده برای دوره پیش‌دانشگاهی) - تمدن متعالی اسلام و نظام سیاسی مناسب آن
۶	انسان در اسلام	- جایگاه انسان در نظام هستی

دوره پیش‌دانشگاهی		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
		- اختیار انسان و نظام قضا و قدر و سنت‌های الهی
۷	جامعه اسلامی	- معیارهای جامعه توحیدی - معیارهای جامعه شرک‌آلود
۸	دین در دنیای امروز	- نگاه غالب تمدن جدید به انسان: اکتفا کردن به برخی ابعاد وجودی و هدف‌های زندگی انسان و توجه به برخی از حقوق انسان‌ها و غفلت از برخی دیگر، مقایسه‌ی آن با نگاه همه‌جانبه اسلام به انسان و هدف زندگی وی - برخی از معظلات فردی تمدن جدید؛ مانند غفلت از ساحت معنوی انسان، برنامه‌ریزی برای رفاه مادی، استفاده‌ی نامحدود از طبیعت، توجه افراطی به لذت مادی، رضایت و اطمینان به حیات دنیوی و غفلت از محدودیت آن و حیات اخروی، عدم برنامه‌ریزی برای زندگی اخروی - برخی از معظلات فردی تمدن جدید؛ مانند روابط ناعادلانه در نظام اجتماعی غرب، مناسبات نامتعادل و غیر عادلانه‌ی غرب با جهان سوم - ویژگی‌های مثبت جامعه غربی در پیشرفت علم و فناوری، در رعایت مقررات اجتماعی و برخی از حقوق مردم - نقش جوان مسلمان در اصلاح دنیای جدید، راه‌های حضور موفق در دنیای امروز، مسئولیت‌های جوان مسلمان در قبال حفظ هویت اسلامی خویش، حفظ هویت اسلامی در عین حضور در دنیای جدید، نقد صحیح جامعه‌ی خود و اصلاح نقاط ضعف آن، نقد و بررسی فرهنگ‌ها با حفظ استقلال فکری خود.
۹	راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام)	<u>در رابطه با خدا</u> - عبودیت و مصداق‌های آن در زندگی فردی و اجتماعی - عبودیت و تقرب الهی، هدف آفرینش - حقیقت توبه و توبه‌ی حقیقی، آثار توبه در زندگی، امید به رحمت و لطف الهی زمینه‌ساز بازگشت به خدا، تأثیرات منفی ناامیدی از رحمت الهی، یأس در زندگی و حرمت آن. - معنای اخلاص، نمونه‌ها و مصداق‌های اخلاص، یکرنگی و اخلاص اساس هر دوستی، اخلاص در عمل نشانه‌ی اعتقاد راسخ به وحدانیت، قدرت و دانایی ا

دوره پیش‌دانشگاهی		
ردیف	مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی
		<u>در رابطه با خود</u> - برنامه‌ریزی برای بعد از تحصیلات و انتخاب شغل مناسب <u>در رابطه با جامعه</u> - مهمترین راه‌های تحقق توحید عملی در جامعه: پرهیز از ولایت طاغوت؛ پذیرفتن ولایت الهی - حکومت عادلانه دینی، جلوه توحید در جامعه

۱۱- روش‌ها و فنون یاددهی - یادگیری

هدایت اسلامی، هدایتی برای رشد و تعالی همه ی ابعاد وجودی و گرایش‌های فطری است و در شخصیت یکپارچه‌ی آدمی تحقق می‌یابد. تنوع موضوعات دینی که شامل موضوعات اعتقادی، اخلاقی، عرفانی، رفتار و آداب، سلوک عبادی و برنامه‌های اجتماعی است، از یک طرف و ساحت‌های وجودی انسان از طرف دیگر، تنوعی در روش‌ها ایجاد می‌کند که در آموزش‌های دیگر کمتر می‌توان سراغ آن را گرفت. نگاهی مختصر به قرآن کریم، این تنوع در شیوه را به ما نشان می‌دهد. به‌کارگیری صحیح یک روش وقتی ممکن است که درک و توازن درستی میان موضوع و ساحتی از وجود انسان که بیش‌تر با آن موضوع درگیر است، پدید آید. به همین جهت، انتخاب روش مناسب نیازمند شناخت دقیق موضوع و مخاطب است. اما از آن‌جا که هدف تعلیم و تربیت «رشد» انسان است و رشد او جز از طریق تلاش و کوشش خود او میسر نیست، رویکرد جهت‌دهنده به همه‌ی روش‌ها، رویکرد فعال است. در این رویکرد، مخاطب با مجموعه‌ی توانایی‌ها، استعدادها و گرایش‌ها، مهارت‌ها و ویژگی‌های شخصی خود حضور دارد و از همه‌ی آن‌ها در جهت کمال خود بهره می‌برد.

انتخاب این رویکرد تعلیمی و تربیتی با رویکرد انتخاب شده در درس یعنی رویکرد فطرت‌گرا، هماهنگ و متناسب است. البته انتخاب رویکرد فعال به معنی فروگاهی نقش معلم و تبدیل وی از هدایت‌گر و راهنما به ابزاری در کنار سایر ابزارها نیست زیرا در هدایت و تربیت، نقش الگویی معلم و تأثیرات انسانی و عاطفی وی بر یادگیرنده به مراتب عمیق‌تر از درس‌هایی دیگر است؛ بنابراین، فعال شدن دانش‌آموز به معنی کم‌شدن نقش معلم نیست بلکه این روش رسالت و مسئولیت وی را بیش‌تر می‌کند و نقش هدایت‌گری او را جدی‌تر می‌سازد.

با عنایت به مراتب فوق و با بهره‌مندی از قرآن کریم و سنت و سیره‌ی معصومین صلوات‌الله‌علیهم و نیز تجربیات مراکز آموزشی، کاربرد هریک از روش‌ها، مهارت‌ها و فنون در موضوعات مختلف دینی تعیین می‌گردد. زیرا هر روشی مناسب با آموزش موضوع خاصی است و در آن زمینه کاربرد بیشتری دارد. البته برخی از روش‌ها می‌توانند به صورت تلفیقی به کار روند. به طور مثال، کسی که در یک بحث اخلاقی، می‌خواهد از موعظه استفاده کند، در موعظه‌ی خود می‌تواند از پرسش و پاسخ، استدلال و یا داستان کمک بگیرد. در عین حال، این پیشنهادها معلم را برای به‌کارگیری این روش‌ها در موضوعات مختلف محدود نمی‌کند، بلکه دبیر می‌تواند با استفاده از تجربه‌های خود روش‌هایی را ابداع کند و از آن‌ها در کلاس بهره‌برد. برخی از این روش‌ها، مهارت‌ها و فنون عبارتند از:

۱- همیاری و مشارکت

این روش دامنه‌ی گسترده‌ای دارد و در بیش‌تر موضوعات دینی، به خصوص در مباحث اجتماعی قابل اجراست. اما این روش در مواردی که می‌خواهیم فرد به تأمل درونی دعوت شود، مثلاً محاسبه‌ی نفس کند یا رابطه‌ی معنوی با خدا برقرار کند، کاربرد کم‌تری دارد.

۲- پرسش و پاسخ

این روش در مباحث اعتقادی و نظری کارایی بیش‌تری دارد. این روش می‌تواند میان دو دانش‌آموز یا معلم و دانش‌آموز اتفاق بیفتد.

۳- قصه‌گویی و داستان

این روش برای بیان سیره‌ی بزرگان می‌تواند استفاده شود. هم‌چنین برای آموزش غیرمستقیم ارزش‌های اخلاقی مؤثر است. داستان می‌تواند وسیله‌ی شروع فعالیت‌ها و تمرین‌های مختلف دانش‌آموزان قرار گیرد.

۴- ایجاد فرصت تأمل با خود

گاهی یک سؤال، یک بیت شعر، یک تصویر و اموری از این قبیل آدمی را به خود برمی‌گرداند و در تأمل فرو می‌برد. در این‌گونه تأمل‌هاست که تصمیم‌های مهم و مؤثر گرفته می‌شود و قدم‌های روبه جلو برداشته می‌شود. معلم باید بتواند در لحظه‌های ناب و در فرصت‌های مناسب، زمینه‌های تأمل را فراهم کند.

۵- ایجاد فرصت عمل به دین

در این روش، معلم به‌طور عملی شرایطی را فراهم می‌کند که دانش‌آموز لذت عمل دینی را تجربه کند و از این طریق، پیوند قلبی وی با آن عمل تقویت شود. مشارکت در جشن‌ها و اعیاد مذهبی، همکاری و همیاری در رفع نیازهای دیگران و هر اقدام خیر دیگری که لذت از کار خیر را به‌طور واقع به دانش‌آموز می‌چشاند و گرایش او به کار خیر را افزایش دهد.

۶- استفاده از استدلال‌های منطقی

با توجه به عقلانی بودن مبانی دینی و ضرورت پذیرش عقلانی این آموزه‌ها، لازم است محتوای آموزشی، مبتنی بر استدلال‌های محکم و استوار باشد و دبیران محترم با بهره‌گرفتن از استدلال‌ها قدرت عقلانی دانش‌آموزان را تقویت نمایند و به معرفت دینی آنان اعتلا بخشند.

۷- انذار و تبشیر

این روش که در قرآن کریم بسیار به کار رفته، یادآوری ثمرات عمل خیر و نتایج کارهای بد است. با تبشیر، امید انسان نسبت به آینده‌ی زیبا در سایه‌ی کار خوب افزایش می‌یابد و با انذار، بیمی نسبت به آینده‌ی متفاوت و آینده ناشی از کار بد شکل می‌گیرد.

۸- تذکر

این روش در قرآن کریم برآن تأکید شده و خداوند، رسول خود را بدان دعوت می‌کند. یکی از نام‌های قرآن کریم هم «ذکر» است. تذکر، مبتنی بر انسان‌شناسی دینی و گرایش‌های فطری و پذیرش اصول اخلاقی ثابت می‌باشد. تذکر، به معنای یادآوری آن اصول و تعمیق خودآگاهی نسبت به آن گرایش‌ها است.

۹- سخنرانی

این روش بیش‌تر در تبیین اصول اعتقادی کاربرد دارد که باید یک موضوع، به نحو منسجم طرح شود و توضیح داده شود. البته انتخاب سخنرانی، به معنای استفاده از روش غیرفعال

نیست. سخنرانی می‌تواند در رویکردی فعال عرضه شود به گونه‌ای که دانش‌آموزان برخوردی فعال با سخنرانی داشته باشند و براساس سخنرانی فعالیت‌های تعریف شده را انجام دهند.

۱۰- موعظه

توجه موعظه، بیش‌تر به نفس‌لواحه و بیدارگری وجدان و برای ایجاد انگیزه نسبت به اخلاق حسنه و کار خیر و نفرت و دوری از رذایل اخلاقی و کار بد است. این شیوه، بیش‌تر زبان نصیحت‌گرانه دارد و از ابزارهای مختلفی بهره می‌برد.

۱۱- ارائه‌ی الگو و اسوه

در این روش، از شخصیت‌الگویی انسان‌های مرجع و مورد قبول استفاده می‌شود. رسول خدا (ص) و معصومین بزرگوار دیگر بهترین اسوه‌هایی هستند که هم برترین معیار انسان دیندار هستند و هم مقبولیت آنان نزد نوجوان و جوان بسیار بالاست. اسوه‌های دیگر نیز به نسبت نزدیکی و قربشان با این معصومین باید به جوانان شناخته شوند، هم‌چنین باید از اسوه‌های مورداعتماد در عصر حاضر و نزدیک به زمان نوجوان امروزی بیش‌تر یاد گردد. در این میان اسوه بودن معلم و مربی که اسوه‌ی حاضر و عینی است، از اهمیت بسزایی برخوردار است. از این رو دبیران این درس باید در حد قابل قبولی معیارهای اخلاقی و رفتاری و توانایی‌های علمی و مهارتی را داشته باشد.

۱۲- تشویق و تنبیه

این روش، با انذار و تبشیر متفاوت است. در روش انذار و تبشیر، تأکید بر آثار و نتایج خود عمل است اما در روش تشویق و تنبیه، متکی بر تشویق‌ها یا تنبیه‌های جانبی است که می‌تواند با خود عمل رابطه‌ی مستقیم نداشته باشد بلکه معلم برای ایجاد انگیزه‌ی ثانوی، از برخی تشویق‌ها و تنبیه‌ها کمک می‌گیرد و دانش‌آموز به نسبت آن تشویق و یا تنبیه کاری را انجام می‌دهد یا از عملی دوری می‌کند. این روش در سنین پایین، مانند دوره دبستان و قبل از دبستان در موضوعات اخلاقی و برخی رفتارها مؤثر است اما به هیچ‌وجه نباید تبدیل به یک رویه شود که در آن صورت، دانش‌آموز همواره کارهای خوب را نه به خاطر خوب بودنشان بلکه به نیت تشویق انجام خواهد داد و خوبی آن عمل در قلب وی تثبیت نخواهد شد.

۱۳- نمایش و ایفای نقش

اجرای نمایش توسط دانش‌آموزان، هم بر مجریان نمایش تأثیر می‌گذارد و هم تماشاگر را به گونه‌ای زنده با داستان نمایش مواجه می‌کند. از این‌رو، به او حضوری فعال می‌دهد به‌خصوص که اگر با روش‌های فعال دیگر توأم شود و پس از اجرا، محتوای نمایش مورد نقد و بررسی قرار گیرد.

۱۴- انجام تحقیق، مطالعه و فعالیت‌های پروژه‌ای

این روش که در همه‌ی موضوعات دینی کاربرد دارد، در صورتی که همراه با مهارت‌های صحیح تحقیق و مطالعه باشد، به دانش‌آموز کمک می‌کند که به عادت پسندیده‌ی تفکر و خردورزی دست یابد و بدین‌وسیله بتواند دایره‌ی دانش خود را از محدوده‌ی کتاب‌های درسی فراتر ببرد. این روش، قدرت تجزیه و تحلیل و تفکر و استنباط را افزایش می‌دهد و به آموخته‌ها عمق می‌بخشد.

۱۵- کنفرانس دانش‌آموزی

این روش، اعتماد به نفس دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد و عمق دانش کنفرانس‌دهنده را بیش‌تر می‌کند. کنفرانس باید حول یک موضوع باشد. کنفرانس‌دهنده بهتر است از میان یک

گروه برگزیده شود تا رقابت گروهی ایجاد گردد بدین معنا که گروه از او پشتیبانی کند و سایر گروه‌ها به نقد می‌پردازند.

۱۶- مشاهده و تحلیل مشاهدات

این روش، بیش‌تر در مهارت‌هایی مانند وضو گرفتن، نماز، تیمم و مانند آن و نیز در رفتارها و اعمال کاربرد دارد. افراد با دیدن یک مهارت یا یک رفتار اخلاقی، آن را تجزیه و تحلیل می‌کند، نقاط قوت یا ضعف عمل را مشخص می‌کند و به‌طور غیرمستقیم آموزش می‌بیند.

۱۷- خلق موقعیت برای داوری

در این روش با کمک روش‌های دیگر، مانند نمایش، نقل خاطره، فیلم و مانند آن به دانش‌آموز فرصت داوری و قضاوت داده شود تا درباره‌ی حادثه و عناصر آن اظهارنظر کند. این روش، بیش‌تر در موضوعات اخلاقی و رفتار اجتماعی کاربرد دارد.

۱۸- مناظره (بحث و گفت‌وگو)

این روش، با پرسش و پاسخ متفاوت است. مناظره، معمولاً میان دانش‌آموزان انجام می‌گیرد و بیش از دو نفر در آن شرکت دارند و افراد در نقش رقیب ظاهر می‌شوند. این روش در موضوعات اعتقادی و مسائل اجتماعی کاربرد بیش‌تری دارد.

۱۹- بدیعه‌پردازی

همان‌طور که از نام این روش آشکار است روشی است که در آن خلاقیت و ابداع وجود دارد و مبدع آن ویلیام گوردون است که جهت ایجاد خلاقیت از تشبیه چیزی به چیزی استفاده می‌شود. و با استفاده از این تشبیه خلاقیت در افراد بوجود می‌آید مثلاً اگر خورشید مثل یک توپ بودو ... اگر گلها مثل آدم‌ها حرف می‌زدند و ... اگر شیرها به جای دویدن مانند عقاب پرواز می‌کردند و ...

در این روش دو راهبرد وجود دارد یعنی مطالبی که به فراگیر آموزش داده می‌شود. یا مأنوس است یا نامأنوس، که در صورت مأنوس بودن و معنا دار بودن آن را به چیزی نامأنوس تشبیه می‌کنیم و در راهبرد دوم عکس این عمل می‌کنیم. از این روش در اغلب دروس می‌توان استفاده کرده و با تلفیق با دیگر روشها می‌توان نتیجه مطلوب تری بدست آورد.

۲۰- بارش فکری

در این روش با طراحی یک موضوع یا طرح یک مساله که سعی می‌شود موضوع بکر و نویی باشد تلاش می‌شود تا فراگیران به پاسخ فرا خوانده شده و هرکس به تناسب اندیشه خود در ارتباط با موضوع اظهار نظر نماید. نکاتی در این روش باید رعایت شود که بسیار مهم است جمله اینکه در این روش کمیت یعنی تعداد ایده‌ها و پاسخها برای یک جواب بسیار مهم است در هر مرحله بعد از این پاسخها آنهایی را که مناسب ترند انتخاب و با یکدیگر تلفیق می‌کنیم تا جواب و پاسخ مناسب تری برای موضوع با مسأله مورد نظر بیابیم در این روش باید توجه شود که هر گونه پاسخی مورد نظر است و از انتقاد و سرزنش جداً باید پرهیز شود. چه بسا پاسخی که در ابتدا بیهوده به نظر می‌رسد با تلفیق دیگر پاسخها نتایج خوبی را عاید کند.

۲۱- گردش علمی

در این روش سعی می‌شود تا هدف آموزشی مورد نظر از طریق مشاهده عینی و یا لمس آن از نزدیک مورد توجه فراگیران قرار گیرد لذا اهداف و کارهایی را که دانش‌آموز در طول گردش علمی لازم است به آنها توجه نماید از قبل به آنها یادآوری می‌شود به همین دلیل برای

تدریس چنین مفاهیمی لازم است فراگیران را به محیط طبیعی (جنگل، کوه، دریا، رودخانه، بیابان و ...) یا موزه و نمایشگاهها برده یا اینکه یک رخداد و حادثه را از نزدیک مشاهده نمایند. نتایج مشاهدات فراگیران می تواند به صورت تهیه گزارش، تصویر برداری و نت برداری و ... در محل مربوطه صورت گیرد و یا اینکه در همان محل به بحث و گفت وگو درباره موضوع مورد نظر پرداخته شود و یا اینکه مفاهیم و مطالب بدست آمده مقدمه ای برای بحث و گفت وگو در جلسه بعدی کلاس درس باشد که گزارش این مشاهدات می تواند در ارزشیابی ملاک عمل قرار گیرد.

توجه:

با توجه به این که روش تدریس، امری تجربی است و روز به روز توسعه می یابد، ذکر این روشها به معنی محدود کردن دبیر نیست و در صورتی که دبیر با روشهای دیگری آشناست و در آنها مهارت دارد، در صورتی که آن روشها با اصول این برنامه منافاتی نداشته باشد، می تواند از آنها استفاده کند.

۱۲- ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

یکی از ارکان مهم برنامه ی درسی و فرایند یادگیری ارزشیابی است. ارزشیابی به دو منظور انجام می گیرد:

۱- تعیین میزان تحقق اهداف یاددهی و یادگیری.

۲- بخشی از فرایند یادگیری برای تثبیت و تحکیم آموخته ها.

رابطه ی میان اهداف و ارزشیابی

همان طور که در بخش مبانی دیدیم، هدف نهایی تعلیم و تربیت دینی دست یابی به بینشی صحیح و عقلانی از دین (صراط مستقیم)، ایمان و باور قلبی بدان و عمل به وظایف و دستورات دینی است. این هدف نهایی امری صلب و ثابت نیست، بلکه ذومراتب و تکاملی است. ایمان درجات متفاوتی دارد و هر ایمان بالاتر و برتر عمل برتری را به دنبال می آورد. حال اگر منظور اولیه ی ارزشیابی تعیین میزان تحقق اهداف باشد، باید ببینیم که آیا می توان ایمان و باور قلبی و رفتار دینی را ارزیابی کرد، به سنجش درآورد و با معیاری کمی درجه ی آن را تعیین نمود؟ برای داوری در این مورد، لازم است کیفیت ارزشیابی از یک طرف و ماهیت دینداری از طرف دیگر مورد تأمل و دقت قرار گیرد. ارزشیابی متداول در درس های گوناگون، در صورتی که در شکل مطلوب خود انجام گیرد، اقدامی برای تعیین میزان تحقق هدف های شناختی، نگرشی و مهارتی است. این ارزشیابی گاه در قالب توصیفی و کیفی انجام می شود و دستاوردهای کیفی تبدیل به معیارهای کمی می شود و به شکل نمره یا علائمی شبیه آن اعلام می گردد تا نشان دهند که یک دانش آموز تا چه میزان به هدف های یادگیری نائل شده است. گاهی نیز ارزشیابی از ابتدا معیاری کمی دارد و به صورت نمره به سؤالات شفاهی یا کتبی انجام می گیرد. در آسیب شناسی برنامه های درسی، یکی از آسیب های برنامه ها، ارزشیابی متکی بر آزمون کتبی است که غالباً آزمونی از شناخت های مانده در حافظه است و از اهداف مهارتی و نگرشی غافل می ماند. اما اگر این آسیب برطرف شود و ارزشیابی بتواند مجموعه ی اهداف را پوشش دهد، امری مطلوب و پسندیده است که لازمه ی آن اولویت بخشی به آزمون مستمر و کاستن از آزمون های کتبی یا شفاهی محفوظات و سنجش مهارت های مختلف و علائم نگرشی است. اما وقتی به ماهیت تعلیم و تربیت دینی می نگریم و آن را با سایر درس ها مقایسه می کنیم، قرآن و تعلیمات دینی در عرض های درس های دیگر نیست. در کلامی اجمالی، تفاوت این درس با سایر

درس‌ها این است که همه‌ی درس‌ها ابزارهای زندگی‌اند و تعلیم و تربیت دینی خودزندگی است؛ این تفاوت بسیار وسیع و عمیق که همه‌ی مراحل برنامه درسی را تحت الشعاع قرار می‌دهد در نظام فعلی آموزش و پرورش لحاظ نشده است. اما این عدم لحاظ، آن تفاوت ماهوی را نابود نمی‌کند و مانع آن حقیقت عیان و آشکار نمی‌شود. اکنون درس قرآن و تعلیمات دینی، درسی در عداد درس‌های دیگر است و از برنامه ریزی مشابهی تبعیت می‌کند. ساعت درسی خاصی دارد با روشی شبیه درس‌های دیگر تدریس می‌شود و مانند آن‌ها امتحان و آزمون دارد و همان طور که درس‌های دیگر قبولی و مردودی دارد، ممکن است دانش‌آموزی از درس قرآن و تعلیمات دینی هم مردود شود، گر چه فردی عامل به دین و نمازخوان و روزه‌گیر و راستگو و درست‌کار باشد.

وقتی می‌گوییم تعلیم و تربیتی دینی برنامه‌ی زندگی است، بدین معنا نیست که همه باید این نگاه را خواسته یا نخواستہ بپذیرد و این گونه زندگی کنند. خیر، این جا حوزه‌ی انتخاب است و سخن از اجبار، سخنی گزاف و ناکارآمد است. بلکه مقصود این است که اگر کسی دین را برگزید و به دین دل داد، زندگی دینی را برگزیده است و ماهیت زندگی خود را صبغۀ دینی و الهی بخشیده است.

اما درس‌های دیگر چنین موقعیتی ندارد و ماهیت زندگی را رقم نمی‌زنند، بلکه با زندگی نسبتی عارضی برقرار می‌کنند. نظام فعلی آموزش و پرورش که درس قرآن و تعلیمات دینی را در تلقی مخاطبین به درس هم عرض درس‌های دیگر تبدیل کرده این نتیجه را رقم زده است که دانش‌آموز میان درس قرآن و تعلیمات دینی و دینداری خود رابطه‌ای نبیند، و چه بسا نمره‌ای کم در درس دینی بگیرد، اما در دینداری سرآمد افراد کلاس باشد یا نمره‌ای عالی بگیرد اما در رفتار دینی از دیگران عقب‌تر باشد.

برای این که تفاوت ماهوی روشن‌تر شود و تأثیر آن در ارزشیابی ملموس گردد، ذکر این مثال شایسته است که اگر کسی در درسی مانند ریاضی به مهارت حل مسأله برسد یا در درسی مانند الکترونیک بتواند یک دستگاه الکترونیکی را بسازد یا تعمیر کند، به هدف آن درس رسیده و نمره‌ای ممتاز می‌گیرد. اما اگر کسی به مهارت خواندن صحیح نماز برسد، آیا هدف تعلیم و تربیت برآورده شده؟ خیر، زیرا این مهارت، هدف اصلی آموزش نیست، بلکه انتظار آن است که خواندن نماز به عنوان یک رفتار از وی متجلی شود و عامل به این حکم باشد. حال اگر این مهارت تبدیل به رفتار شد، آیا می‌توان از چنین رفتاری ارزشیابی کرد و به صاحب این رفتار نمره‌ای عالی داد؟

خیر، زیرا این نمره، تأثیراتی منفی به دنبال دارد. اگر دانش‌آموزان یک کلاس بدانند که معلمشان به رفتارهای مذهبی مانند نماز خواندن، روزه گرفتن، راست گفتن نمره می‌دهد، عکس‌العمل‌های متفاوتی از خود نشان خواهند داد. برخی برای گرفتن نمره‌ی بیش‌تر، بدون گرایش قلبی، آن کارها را انجام می‌دهند. این گروه در واقع، رفتار دینی را وسیله‌ی گرفتن نمره قرار می‌دهند و در این چنین وضعی هدف جای وسیله را می‌گیرد و وسیله به جای هدف می‌نشیند. یعنی رفتار دینی که هدف برنامه‌ی درسی بود به وسیله‌ای در خدمت ارزشیابی تنزل پیدا می‌کند در حالی که ارزشیابی خود به عنوان وسیله‌ای برای سنجش هدف انتخاب شده بود. برخی از دانش‌آموزان در عکس‌العمل به چنین نمره‌گذاری، میان رابطه‌ی قلبی خود با نماز و این نمره تنافر می‌بینند و درمی‌مانند که چگونه میان این دو جمع کنند. لذا یا ناچار می‌شوند از خواندن نماز در جمع خودداری می‌کنند و یا از خواندن چنین نمازی سرباز می‌زنند. این تناقض

میان رفتار و قلب تنها ممکن است در درس دینی ظهور کند و درس‌های دیگر فارغ از این تناقض‌اند.

آسیب دیگری که از آزمون‌های متداول، درس قرآن و تعلیمات دینی را تهدید می‌کند، به رابطه‌ی میان ابعاد دینداری بر می‌گردد. معرفت به معارف دینی و صراط مستقیم لازمه‌ی ایمان و عمل صالح است و به میزانی که این معرفت به شخص متعلم نشاط علمی و معرفتی ببخشد، ایمان وی را تکمیل و تقویت می‌نماید. اما اگر کسب این معرفت در شرایط نامطلوب و از سر بی‌میلی و بی‌رغبتی انجام پذیرد، نه تنها به تکمیل و تقویت ایمان نمی‌انجامد، بلکه به معرفتی ناپایدار و سست منجر می‌شود و ایمان دینی را هم ضعیف می‌کند. چرا که دانش‌آموز احساس می‌کند مثلاً درس خدانشناسی را باید بدان منظور بخواند که نمره‌ی بیست بگیرد و معدلش افزایش پیدا کند یا در آزمون ورودی به دانشگاه موفق شود. در واقع به طور ناخودآگاه احساس می‌کند که عامل بیرونی او را به سوی خدانشناسی می‌کشاند، نه انگیزه‌ای درونی. و همین نوعی بی‌میلی مخفی نسبت به درس در وی ایجاد می‌کند. این بی‌میلی و بی‌رغبتی سبب می‌شود که دانش‌آموزان درس دینی را بخوانند و نمره‌های مناسب بگیرند، اما کم‌تر به تحکیم پیوند قلبی برسند.

علاوه بر این چون آن علقه‌ی قلبی میان فرد و آموخته‌ها برقرار نمی‌شود، خود این دانش‌ها نیز ناپایدار و زودگذر می‌گردند و عموم آموخته‌ها در ظرف مدت کوتاهی فراموش می‌شوند و دانش‌آموز احساس می‌کند که چیزی از آن آموخته‌ها در اختیار ندارد.

ممکن است پیشنهاد شود به علت عدم امکان ارزشیابی متداوم از ایمان و باور قلبی و رفتار دانش‌آموزان، بهتر است درس قرآن و تعلیمات دینی متکفل بخش بینشی و شناختی دین باشد و اهداف ایمانی و رفتاری را به برنامه‌های غیررسمی و بخش‌های دیگر آموزش و پرورش واگذار کند.

در پاسخ باید گفت که چنین تفکیکی میان اهداف امکان‌پذیر نیست، همان طور که ابعاد وجود انسان (عقل، قلب و جوارح و جوانح) جدایی‌ناپذیر و متحدند. این جدایی‌ناپذیری به معنای تأثیر متقابل میان این ابعاد و ضرورت رشد متوازن و متعادل آن‌هاست. همین امر تدوین برنامه‌ای متعادل را طلب می‌کند که ابعاد وجود آدمی را به تعادل و تناسب رشد دهد و از یک بعدی نگری مصون باشد. توجه به بعد شناختی و غفلت از ابعاد دیگر نه تنها سبب تقویت بعد شناختی اغلب دانش‌آموزان نمی‌گردد بلکه به همان بعد شناختی نیز لطمه می‌زند. زیرا لازمه‌ی رشد عقلی دانش‌آموزان در آموزه‌های دینی و به کارافتادن مهارت‌های تفکر و مشارکت آنان در تفکر و تعقل، جز با پیوند قلبی و وجود انگیزه‌ی لازم میسر نیست. متعلم باید شوق و ذوق به این آموزه‌ها را داشته باشد و بدان دل بسپارد.

علاوه بر این آموزه‌های دینی صرفاً مفاهیمی انتزاعی نیستند که به عنوان مفاهیمی مجرد از زندگی و جدای از رفتار و عمل موضوعیت داشته باشند. آموزه‌های دینی ذاتاً برای ارتقاء کیفی زندگی و تعالی رفتار و عمل است و هنگامی همین آموزه‌ها تعمیق می‌یابند و در عقل ماندگاری و دوام دارند که با عمل فرد تثبیت و تقویت شوند. این آموزه‌ی نظری که «خدا محبوب و مطلوب زندگی» است، وقتی در همان مرتبه‌ی اندیشه و عقل راسخ می‌ماند که در عمل، طعم و لذت آن چشیده شود و الا در لایه‌های سطحی تفکر می‌ماند و به اصطلاح، مورد «غفلت» قرار می‌گیرد. دوام این غفلت به تدریج به آن‌ها منتهی می‌شود که خواش‌های نفسانی و تمایلات دنیایی، در مسیر توجیه‌گری خود، به اندیشه می‌قبولاند که محبوب‌های دیگری غیر خدا هم مطرحند.

در این جاست که جای عقل و این تمنیات عوض می‌شود و به جای این که عقل منشأ و معیار عمل باشد، توجیه‌گر رفتار و عمل می‌گردد و بر وجود محبوب‌های مختلفی در عرص خداوند دلیل و برهان اقامه می‌کند و آن امر فطری را به فراموشی سپارد. در این جاست که باید خدا کمک کند و هدایتگری در مسیر زندگی انسان قرار گیرد و بدو هشدار دهد که:

«ارباب متفرقون خیر ام الله الواحد القهار»

نتیجه این است که: آموزش قرآن و تعلیمات دینی باید ابعاد سه‌گانه‌ی وجود انسان را پوشش دهد و برنامه‌های تربیتی باید به گونه‌ای تدوین شود که فرد را به انتخاب آگاهانه برساند. براساس تفکر به راه زندگی دل سپارد و براساس این دلدادگی عمل کند.

پس بار دیگر سؤال قبلی عود می‌کند که اگر ارزشیابی، برای تعیین میزان حصول به اهداف است، چگونه می‌توان میزان موفقیت در ابعاد سه‌گانه را تعیین کرد؟

تذکر: قبل از طرح ارزشیابی پیشنهادی، ذکر این نکته ضروری است که ارزشیابی در معنای وسیع آن منحصر در ارزشیابی از دانش آموزان نمی‌شود و اجزا و عناصر دیگر برنامه را نیز در بر می‌گیرد که در پایان این برنامه بدان می‌پردازیم.

ارزشیابی از دانش‌آموزان به صورت زیر عرضه می‌گردد:

حوزه‌های ارزشیابی:

همان‌طور که گفته شد، ارزشیابی بخشی از فرایند یادگیری است که در مراحل مختلف آن جاری است و معلم و دانش‌آموز به‌طور مرتب با آن درگیرند و به پویایی و ارتقای کیفی آموخته‌های دانش‌آموز می‌انجامد. ارزشیابی به اهداف یادگیری توجه دارد و همان‌گونه که میزان تحقق اهداف را می‌سنجد، به تحقق آن اهداف نیز کمک می‌کند؛ یعنی دانش‌آموز را به فعالیت‌هایی سوق می‌دهد که او را در رسیدن به اهداف یاری می‌کنند و چنان‌که آمد، درس قرآن و تعلیمات دینی سه هدف را دنبال می‌کند و می‌کوشد که دانش‌آموزان به این سه هدف دست یابند:

۱- شناختی عقلانی از مبانی و معارف و وظایف دینی

۲- ایمان به آن مبانی و معارف و وظایف

۳- عمل به وظایف و مسئولیت‌ها

این سه هدف، گرچه نوعی تقدم و تأخر دارند اما در یک‌دیگر تأثیر می‌گذارند. ایمان مطلوب و مقبول دینی ایمان مبتنی بر تفکر و اندیشه است و عمل صالح عملی است که منبث بر ایمان دینی و انگیزه‌ای الهی باشد. از طرف دیگر، انجام هر عمل صالح به تقویت ایمان و تحکیم شناخت می‌انجامد. فعالیت‌های یادگیری نیز که در برنامه درسی پیش‌بینی می‌شود و در صحنه آموزش جاری می‌گردد، برای تقویت یکی از این اهداف یا هر سه هدف است. در میان این سه هدف، فعالیت‌هایی که مربوط به هدف رفتاری و عمل صالح است، نمی‌تواند در دایره‌ی ارزشیابی قرار گیرد، علت عدم امکان آن قبلاً توضیح داده شد اما این به معنی نادیده گرفتن این قبیل فعالیت در محیط آموزشی نیست. مشارکت دانش‌آموزان در برگزاری نماز جماعت، فعالیت‌های خیریه و امدادی، دعوت دیگران به خوبی‌ها و منع از بدی‌ها و سایر فعالیت‌های شخصی و اجتماعی دینی می‌تواند در برنامه درسی پیش‌بینی شود و دانش‌آموزان به انجام اختیاری آن‌ها دعوت شوند اما این فعالیت‌ها و اعمال می‌تواند موضوع ارزش‌یابی از برنامه و عملکرد معلم واقع شود تا میزان تحقق برنامه و عملکرد معلم سنجیده شود و پیشنهادهای اصلاحی مشخص گردد. بنابراین، ارزشیابی از دانش‌آموز در تعلیم و تربیت دینی باید در حوزه‌ی فعالیت‌های زیر انجام پذیرد:

الف- ارزشیابی از فعالیت‌های رشددهنده‌ی تفکر و تعقل

یادگیری در حوزه‌ی شناختی و عقلی دارای سطوح مختلفی است که با تعمیق یادگیری تناسب دارد. یادگیری موثر نیز آن یادگیری است که از سطوح اولیه مهارت‌های تفکر بگذرد و سطوح بالاتر را دربر گیرد.

کارشناسان تعلیم و تربیت از تعداد سطوح متفاوتی سخن گفته‌اند که تعیین دقیق آن‌ها در این‌جا ضرورتی ندارد. آن‌چه اهمیت دارد، این است که یادگیری در این بخش به رشد تفکر عقلی منجر شود و توانایی تعقل را افزایش دهد. این سطوح می‌تواند شامل درک مفاهیم، کاربرد آن‌ها، قدرت تجزیه و تحلیل، ترکیب، مقایسه، تطبیق، توانایی استدلال، استنباط و بالاخره ارزشیابی باشد.

ارزشیابی در حوزه‌ی تفکر و تعقل باید به نحوی باشد که بتواند تعادلی میان این سطوح ایجاد کند. این تعدد به معنا دادن حق مساوی به هر یک از این سطوح نیست بلکه بدان معناست که متناسب با سنین رشد از یک طرف و موضوع خاص مطرح شده و از سوی دیگر باید برخی از این سطوح، اولویت داده شود و برخی از سطوح در مرتبه‌ی بعدی قرار گیرند. به طور مثال، خداشناسی، احکام نماز و روزه، صداقت و درستکاری سه موضوع دینی هستند که با سطوح متفاوتی از مهارت‌های تفکر درگیرند. تشخیص و انتخاب این سطوح در مراحل یادگیری و تعیین فعالیت‌های مناسب با هر یک و تمرکز ارزشیابی بر آن‌ها بسیار حائز اهمیت است. بر این مبنا، باید گفت که انواع مختلف ارزشیابی به میزانی که در یادگیری این مهارت‌ها مدد می‌رسانند، باید به کار گرفته شوند. برخی از فعالیت‌ها و مهارت‌های قابل سنجش در قلمرو شناخت عقلی که به سطوح مختلف آن مربوط می‌شوند، به شرح زیر است:

درک رابطه‌ی عنوان با مطلب، رابطه‌ی اجزای مطلب با هم و با کل مطلب، جمع‌آوری اطلاعات درباره‌ی یک مطلب، برقراری رابطه میان آن اطلاعات، تعریف روشن یک مفهوم، توانایی استدلال درباره‌ی یک مجهول، بیان مشاهدات، مقایسه‌ی دو مفهوم یا دو عمل و ذکر تفاوت‌ها، بیان داستان، نتیجه‌گیری از داستان و یک واقعه، اعلام‌نظر درباره‌ی عوامل داستان و واقعه، درک رابطه میان چند آیه پیرامون مفهوم واحد، پاسخ‌گویی به سؤال جدید، تطبیق خود و محیط زندگی بر آموزه‌های دینی و ارزیابی خود و محیط، بیان خاطرات، ذکر تجربه‌ها، تحقیق پیرامون یک موضوع، بیان شباهت‌ها، ذکر تفاوت‌ها، توانایی پاسخ به سؤالات دیگران، بیان نمونه‌ها و مصادیق، بیان واجبات و محرمات آموخته شده، توانایی تطبیق با مصداق‌های خارجی، ذکر فواید و نتایج یک عقیده یا عمل، بیان یا تکمیل استدلال، توصیف یک شخصیت، محیط، طبیعت و عمل، تفسیر یک عمل، یک بیان، یک شعر و تفکیک میان دو مفهوم یا صفت یا عمل با ذکر ملاک تفکیک.

ب- ارزشیابی از فعالیت‌های تقویت‌کننده ایمان و احساس دینی

باتوجه به این که تفکر عقلی و تعمیق آن ایمان و احساس دینی را تقویت می‌کند، همه فعالیت‌های قبل به تناسب ارتباط آن‌ها با سطوح بالاتر تفکر و تعقل در تقویت ایمان مؤثرند. علاوه بر این برخی از فعالیت‌ها نیز هست که رابطه‌ی بیش‌تری با تعلقات قلبی و عاطفی دارند که تشویق دانش‌آموز به این فعالیت‌ها، هم به تقویت بعد قلبی و عاطفی می‌انجامد و هم نشانگر پیوند قلبی و عاطفی اوست. برخی از این فعالیت‌ها عبارت‌اند از:

ابراز همدلی با شخصیت مثبت داستان، ابراز دوری از شخصیت منفی داستان، نوشتن یا بیان علائق درونی در قالب‌هایی مانند دعا و شعر و نامه، مشارکت در گفت‌وگوها، انجام منظم فعالیت‌های پیش‌بینی شده، خلق یک اثر هنری مانند نقاشی، کاردستی، طرح، نمایش، قطعه‌ی ادبی، شعر و مناجات. زیبایی و نظم دفتر کار، سبقت و پیش‌دستی در پذیرش فعالیت‌ها، موضع‌گیری و ابراز موضع مطلوب بعد از ذکر یک واقعه یا داستان و...

انواع ارزشیابی در درس قرآن و تعلیمات دینی

الف- ارزشیابی مستمر

باتوجه به نوع فعالیت‌های قابل سنجش و اندازه‌گیری که در قسمت قبل بیان گردید، ارزشیابی مناسب با این درس، ارزشیابی مستمر می‌باشد. ارزشیابی مستمر یا تدریجی و تکوینی^۱ به معنای ارزشیابی براساس آزمون‌های پایانی ولی در مقیاس کوچک‌تر و با تعداد بیش‌تر نیست. واژه‌ی «سنجش مستمر» معادل فارسی عبارت «Formative Assessment» است. کلمه «Formative» را «تکوینی»، «سازنده»، «رشددهنده» و یا «شکل‌دهنده» ترجمه کرده‌اند که چندان با لفظ مستمر سازگار نیست. این ترجمه‌ی نادرست، تصور نادرستی را نیز از آن در ذهن متبادر می‌کند اما به دلیل این که این غلط مصطلح شده است، در این‌جا نیز از همین واژه استفاده شده است. شرلی کلارک در زمینه‌ی ارزشیابی مستمر می‌گوید:

«اگر ما به دانش‌آموزان خود مانند «گیاهان» بیندیشیم، سنجش پایانی به مثابه اندازه‌گیری و بررسی این گیاهان است. این اندازه‌گیری برای مقایسه و یا تجزیه و تحلیل و ارزیابی وضعیت فعلی گیاه مناسب و معتبر است ولی در رشد گیاه تأثیر ندارد اما سنجش مستمر، سازنده و رشددهنده، فرایند جمع‌آوری اطلاعات از گیاه به هدف باغبانی کردن آن است. کود دادن، آب دادن، هرس کردن، علف‌های هرز را از آن دور کردن و انجام هرچه که باعث رشد گیاه می‌شود.»

خصلت عمده‌ی این ارزشیابی در پویایی و گستردگی آن است و از معلم انتظار اقداماتی فراتر از آزمون‌های سنتی دارد تا تصویر کلی از تمامیت شخصیت دانش‌آموز ارائه دهد. از نتایج این نوع سنجش و ارزشیابی درجهت رشد و ارتقای دانش‌آموز استفاده می‌شود و مهم‌تر از همه این که از هر دانش‌آموز توقع رشد و بالندگی را درحد توان خود او دارد. این ارزشیابی به معلم اطلاعات مستند و معتبری می‌دهد تا براساس آن اطلاعات بتواند مرحله‌ی بعدی تدریس خود را طراحی کند. این نوع سنجش، برای هر دانش‌آموز، قابلیت رشد و پیشرفت قائل است و برای آموزش هر دانش‌آموز برنامه‌ی خاصی را طراحی می‌کند. در این رویکرد، فرایند ارزشیابی با فرایند آموزش درهم تنیده، جاری و مستمر است. از نتایج به دست آمده، برای مقایسه یا نمره دادن به دانش‌آموزان استفاده نمی‌شود بلکه تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان را می‌پذیرد و به قابلیت رشد هر یک اعتقاد دارد. در فرایند چنین ارزشیابی، دانش‌آموزان نقش اساسی دارند چون آنان هستند که در مرکز یادگیری قرار دارند و نقش اصلی را در پرورش یا اصلاح یک آموخته ایفا می‌کنند. هرچه دانش‌آموزان بیش‌تر در فرایند آموزش سهیم شوند، بهتر و بیش‌تر می‌توانند آموخته‌های خود را در ابعاد مختلف گسترش دهند یا بهبود بخشند. به عبارتی، شیوه‌ی آموختن را بهتر یاد می‌گیرند.

این نوع ارزشیابی می‌تواند به شکل‌های مختلفی انجام شود و براساس اطلاعاتی که ازطریق مختلف جمع‌آوری می‌شود، مانند مشاهده‌ی رفتار و عملکرد دانش‌آموز در هنگام فعالیت‌های کلاسی یا ارائه‌ی گزارش یا پاسخ به پرسش‌های کتبی یا شفاهی مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد اما همواره به خاطر داشته باشیم که آن چه یک ارزشیابی را مستمر، رشددهنده و پویا می‌کند، شیوه‌ی استفاده از نتایج ارزشیابی است. ارزشیابی مستمر دارای ویژگی‌های زیر است:

این ارزشیابی جزئی از فرایند آموزش است.

۱ - از ابتدای بحث از ارزشیابی مستمر تا این قسمت، از کتاب «ارزشیابی در خدمت آموزش» گرفته شده است.

به فعالیت‌هایی منجر می‌شود که طراحی مراحل بعدی آموزش را امکان‌پذیر می‌سازد. در تمام موضوعات درسی قابل اجرا است. دانش‌آموزان را در فرایند یادگیری خود سهیم می‌سازد و توان خودارزیابی را در آنان تقویت می‌کند. معلم را قادر می‌سازد تا به طور منظم دانش‌آموزان را در فعالیت‌های گوناگون زیرنظر بگیرد و عواملی را که مانع پیشرفت آنان است، شناسایی کند. معلم را در فرایند تجربه‌اندوزی قرار می‌دهد و به او کمک می‌کند تا علایق دانش‌آموزان را شناسایی کند، سطح فعالیت‌ها (سادگی یا دشواری آن‌ها) و مفاهیم را به درستی بسنجد. معلم را قادر می‌سازد تا از طریق ارزشیابی‌های متناوب و یادداشت‌هایی که برمی‌دارد، اطلاعات کافی برای ارزشیابی معتبر دانش‌آموز جمع‌آوری کند. ارزشیابی مستمر، دانش‌آموزان را در فعالیت‌های متفاوتی می‌سنجد که شرایط سنجش آن‌ها یکسان نیست اما نباید تصور شود این امر، اعتبار قضاوت را خدشه‌دار می‌کند. معلم باید با درجه‌بندی فعالیت‌ها قضاوت نهایی را خود انجام دهد و به تشخیص خود اعتماد کند. باتوجه به آن‌چه درباره‌ی ارزشیابی مستمر گفته شد، ارتقای آموزش از طریق این سنجش به عوامل اساسی زیر وابسته است:

بازخورد مؤثر به دانش‌آموزان
درگیر کردن مؤثر دانش‌آموزان در فرایند یادگیری
استفاده از نتایج سنجش در طراحی تدریس
درک و توجه به تأثیر غیرقابل تردیدی که شیوه‌ی سنجش و ارزشیابی بر ایجاد علاقه و اعتماد به نفس در دانش‌آموزان دارد.

توانا کردن دانش‌آموزان در ارزیابی خود و تصمیم‌گیری برای پیشرفت و ارتقا.^۱
بنابراین، ارزشیابی مستمر بهترین ارزشیابی در این درس است که در دوره‌های تحصیلی پایین‌تر به عنوان تنها نوع ارزشیابی باید به کار گرفته شود و در دوره‌های بالاتر باید در اولویت مطلق باشد و سهم اساسی نمره بدان تعلق گیرد.

ب- ارزشیابی پایانی

این ارزشیابی که به ارزشیابی مجموعی یا تراکمی نیز مشهور است، در پایان هر دوره‌ی آموزشی انجام می‌شود و معلم با استفاده از آن، آموخته‌های دانش‌آموزان را ارزیابی می‌کند. این ارزشیابی معمولاً به هدف نمره دادن، تصمیم برای ارتقا به کلاس بالاتر، رتبه‌بندی یا اعطای امتیازات معین انجام می‌گیرد. نتایج ارزشیابی، برخلاف ارزشیابی تکوینی، نقشی در مرحله‌ی بعدی دانش‌آموز ندارد و در فرایند یادگیری مؤثر واقع نمی‌شود. تفاوت دیگر این ارزشیابی با ارزشیابی مستمر، در نوع استفاده‌ی معلم از اطلاعاتی است که جمع‌آوری می‌کند. اطلاعات ارزشیابی مستمر، معلم را در ارتقای کیفی آموزش یاری می‌کند اما ارزشیابی پایانی فاقد چنین بهره‌وری است. گاهی نیز ارزشیابی پایانی به معیاری برای ارزیابی کار معلم تبدیل می‌شود. این امر باعث می‌گردد تا معلمان عمدتاً به آزمون‌های پایانی بیش از حد توجه کنند و نسبت به نتایج آن

۱- طاهره رستگار، ارزشیابی در خدمت آموزش، ص ۱۲۳.

حساس باشند و این حساسیت را به دانش‌آموزان نیز منتقل نمایند. در نتیجه، مجموعه‌ی فعالیت‌های معلم و دانش‌آموزان تحت تأثیر این آزمون قرار گیرد و نقش ارزشیابی مستمر بسیار کم‌رنگ شود.

این امر باعث شده است تا معمولاً معلمان به جای آن که آن‌چه را آموزش می‌دهند، ارزیابی کنند. آن چیزی را که قرار است ارزشیابی کنند، آموزش می‌دهند؛ یعنی، آموزش در خدمت ارزشیابی قرار می‌گیرد.

تفاوت دیگری که این ارزشیابی با ارزشیابی مستمر دارد، محدودیت آن است که نمی‌تواند انواع فعالیت‌های آموزشی تحت پوشش قرار دهد؛ لذا فرصت توسعه‌ی مهارت‌های مختلف یادگیری در قلمروهای آموزشی را از دانش‌آموز سلب می‌کند. ارزشیابی پایانی که معمولاً به شکل آزمون کتبی انجام می‌گیرد، بیش‌تر بر اهداف شناختی، آن هم سطوح اولیه‌ی شناخت، متمرکز می‌شود. حتی اگر طراح سؤال‌های پایانی بتواند سؤال‌هایی طراحی کند که سطوح برتر مهارت‌های شناختی، مانند توانایی استدلال، مقایسه، تطبیق و قضاوت را دربر گیرد، به علت محدود بودن این‌گونه سؤال‌ها به تدریج موقعیتی پیش می‌آید که دانش‌آموزان پاسخ این‌گونه سؤال‌ها را حفظ می‌کنند و کارایی این‌گونه سؤال‌ها را از بین می‌برند. علاوه بر این، از آن‌جا که دانش‌آموزان فعالیت‌های یادگیری خود را با نوع آزمون هماهنگ می‌کنند، وقتی که ارزشیابی پایانی اهمیت بیش‌تر پیدا می‌کند، آنان می‌کوشند که فعالیت‌های داخل کلاس را به سمت آمادگی برای آن آزمون سوق دهند و حتی اگر معلمی بخواهد فعالیت‌های دیگری را در دستور کار قرار دهد، آنان با نشان دادن عدم علاقه‌ی خود مانع آن فعالیت‌ها می‌شوند و عملاً معلم را به سمت تدریسی می‌کشانند که با آزمون پایانی تناسب دارد؛ لذا، چون هدف اصلی تعلیم و تربیت دینی، تقویت ایمان و انگیزه برای عمل است، توجه بیش از اندازه به آزمون پایانی بسیار مضر و زیان‌آور است و مانع توجه دانش‌آموزان به فعالیت‌های مستمر می‌گردد که تقویت ایمان و تعمیق شناخت عقلی را به دنبال دارند.

آفت بزرگ دیگری که از ناحیه‌ی توجه بیش از اندازه به آزمون پایانی، گریبانگیر درس قرآن و تعلیمات دینی می‌شود، تغییر مکان «وسیله» با «هدف» است. امری که کم‌تر در آزمون مستمر و تکوینی اتفاق می‌افتد، این اتفاق که بیش‌تر در نگاه دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی و متوسطه به درس قرآن و دینی پدیدار می‌شود، از آن‌جا سرچشمه می‌گیرد که آن‌ها ارزشیابی پایانی را نه وسیله‌ای برای سنجش میزان تحقق اهداف یادگیری بلکه وسیله‌ای برای ارتقای تحصیلی، بالا رفتن معدل و نظایر آن تلقی می‌کنند؛ لذا به‌طور ناخودآگاه، از آن جهت درس قرآن و دینی را می‌خوانند و محتوای کتاب را حفظ می‌کنند که بتواند آن آزمون را با موفقیت طی کنند و نمره‌ی مناسبی برای ارتقای تحصیلی به‌دست آورد، ممکن است دانش‌آموزان خودشان به این امر واقف نباشند و در پاسخ این سؤال که «چرا در آزمون شرکت می‌کنید؟» بگویند می‌خواهیم میزان یادگیری خود را تعیین کنیم اما شیوه‌ی درس خواند آنان، توجه به جملات خاصی از کتاب و مرور چندباره‌ی متن و حفظ کردن عبارات گواه آن است که او دارد خود را در خدمت آزمون قرار می‌دهد نه آزمون را در خدمت خود.

این فرایند، گرچه بر همه‌ی درس‌های دیگر آسیب وارد می‌کند اما آسیب عمیق و جبران‌ناپذیرتر آن درس قرآن و تعلیمات دینی است به میزانی که انگیزه‌ی کسب نمره‌ی پایانی، قوی‌تر شود، رابطه‌ی واقعی او با محتوای درس کاهش می‌یابد و به رابطه‌ای خشک و سرد تبدیل می‌شود، میل و رغبت او به درس کم می‌شود و در نتیجه تأثیرات قلبی و رفتاری درس به حداقل خود می‌رسد. این آسیب در ارزشیابی مستمر کم‌تر ظهور می‌کند زیرا ارزشیابی

مستمر در خدمت ارتقای یادگیری است و در همه‌ی مهارت‌های آموزشی کاربرد دارد نه صرفاً در مهارت حفظ اطلاعات و آموخته‌ها. بر این مبنا، پیشنهاد می‌گردد:

۱- ارزشیابی درس دینی و قرآن در دوره‌ی متوسطه و پیش دانشگاهی در دو قالب «ارزشیابی مستمر» و «ارزشیابی پایانی» انجام می‌گیرد و نمره‌ی نهایی از معدل نمرات این دو ارزشیابی به‌دست می‌آید.

۲- ارزشیابی مستمر دارای ضریب سه و ارزشیابی پایانی دارای ضریب دو است و معدل هر نیم‌سال با توجه به این ضرایب تعیین می‌شود.

۳- در ارزشیابی مستمر باید بیش‌تر به مهارت‌ها توجه شود و جنبه‌ی کیفی و توصیفی داشته باشد زیرا ارزشیابی مستمر یک ارزشیابی سازنده و تکوینی است و می‌تواند در خدمت ارتقای کیفی یادگیری قرار گیرد. دبیر در برگه‌ی ثبت ارزشیابی، میزان یادگیری هر دانش‌آموز و انجام فعالیت آموزشی او را می‌نویسد و نظر خود را ابراز می‌کند. علاوه بر این، متناسب با فعالیت‌های انجام شده، میزان یادگیری دانش‌آموز را تبدیل به ابزار کمی می‌کند و به صورت نمره ارائه می‌دهد.

۴- ارزشیابی پایانی مرکب از آزمون کتبی و آزمون شفاهی است. در آزمون شفاهی، توانایی دانش‌آموز در قرائت قرآن کریم ارزیابی می‌شود و در آزمون کتبی، میزان یادگیری محتوای آموزشی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. سؤال‌های آزمون کتبی باید توزیع متناسبی از سطوح یادگیری را دربر گیرد و به سطوح بالاتر توجه بیش‌تری کند. درک مفاهیم، کاربرد آن‌ها، قدرت تجزیه و تحلیل، ترکیب، مقایسه، تطبیق، توانایی استدلال و داوری از اهم سطوحی است که باید بدان توجه شود. بخش کتبی این ارزشیابی ۱۶ نمره و قرائت آن ۴ نمره دارد.

خود ارزیابی دانش‌آموز (محاسبه‌ی نفس)

تعلیم و تربیت دینی موفق آن است که بر زندگی روزمره‌ی دانش‌آموزان تأثیر گذارد و آنان را به سوی برنامه‌ریزی بر مبنای تعلیم دینی سوق دهد، به گونه‌ای که آنان ضمن ارتقای بینش و نگرش خود، تصمیم‌های جدید بگیرند و رفتارهای خود را اصلاح کنند و در نهایت زندگی خود را بر معیارهای دینی تعالی بخشند. این امر مهم، همان‌طور که نیازمند برنامه‌ریزی و تصمیم‌های سنجیده و حساب شده است، به ارزیابی و محاسبه‌ی عملکرد خود نیز نیاز دارد. محاسبه از عملکردها و تصمیم‌ها، ضامن بقا و دوام برنامه است. عوامل موفقیت و پیشرفت را تعیین می‌کند، موانع راه را آشکار می‌کند و مهم‌تر این که خود به عنوان بخشی از فرایند برنامه‌ی دینی سبب تنبّه و بیداری فرد می‌گردد. در واقع، خود محاسبه مانند سایر اعمال دینی تعالی بخش و رشددهنده است.

لذا همان‌طور که معلم پیش از آن که دانش‌آموز را ارزیابی کند، باید «خودارزیاب» باشد. دانش‌آموز نیز پیش از آن که بخواهد مورد ارزیابی دیگران قرار بگیرد، باید از جانب خودش مورد قضاوت و داوری قرار بگیرد. این دو گونه ارزیابی یعنی ارزیابی معلم از خود و ارزیابی دانش‌آموز از خود متناسب با روح کلی تعلیم و تربیت دینی و رویکردهایی است که در این برنامه اتخاذ شده است.

لذا اگر در سایر درس‌ها نگاه نقاد به پیرامون خود (جامعه، شیوه‌های زندگی، آداب و سنن و یافته‌های علمی) بیش‌تر مورد نظر است، در تربیت دینی، این نگاه باید ابتدا متوجه خود و درون خود باشد و سپس به امور دیگر معطوف گردد.

چگونگی «خودارزیابی» را باید به دانش‌آموزان آموزش داد و آن را به صورت یک عادت درآورد.

نکته‌ی مهم و درخورد توجه این که این محاسبه صرفاً امری شخصی و خصوصی است و معلم به هیچ وجه نباید در آن دخالت کند اما اگر دانش‌آموز، بعد از نقد و بررسی رفتار خود بخواهد با معلم مشورت کند، امری پسندیده است که باید مورد استقبال قرار گیرد زیرا این زیباترین اتفاقی است که باید در رابطه‌ی میان معلم و دانش‌آموز پیش آید. در این محاسبه، دانش‌آموز با ضمیر و وجدان خود کار دارد و در خلوتی که با خدای خود دارد، اعمال خود را بررسی می‌کند. او در ضمن این محاسبه درمی‌یابد که تعالی، رشد و کمال به دست خود اوست که با اعتماد و توکل بر خدا و گرفتن تصمیم‌های درست، این تعالی و رشد میسر خواهد شد. خودارزیابی، سبب می‌گردد که فرد پیش از انتقاد از دیگران، متوجه خود باشد و اصلاح را از خود آغاز کند. هم‌چنین سبب می‌شود که هر کس با واقعیت خود آن‌گونه که هست، مواجه شود. خود بزرگ‌بینی‌ها تعدیل گردد و مانع شکست‌های بزرگ در زندگی شود. خطری که محاسبه‌ی نفس را تهدید می‌کند، تبدیل این عمل اختیاری و خودجوش به کار، ظاهری و بی‌محتواست. انگیزه‌ی درونی شرط اصلی این محاسبه است. معلم باید از اصرار و تأکید و دادن جدول‌های کلیشه‌ای و کمی دوری جوید و از پرس‌وجو خودداری کند و صرفاً فضایی فراهم نماید که دانش‌آموز با میل و رغبت به آن روی آورد و عمل نماید. این ارزشیابی در دوره‌ی ابتدایی کم‌تر ظهور و نمود دارد و در دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی و به‌خصوص دوره‌ی متوسطه کاربرد بیش‌تری خواهد داشت.

توصیه‌های ضروری برای ارزیابی از عوامل برنامه

اگر عناصر دخیل در برنامه‌ی درسی، به جز دانش‌آموز را عوامل خارجی برنامه‌ی درسی بنامیم، پیش از ارزشیابی از دانش‌آموز باید این عناصر را مورد ارزشیابی قرار دهیم و حتی نوع ارزیابی از دانش‌آموز باید به نحوی تنظیم شود که به جای نشان دادن وضع هر دانش‌آموز به خودش، میزان کارکرد عوامل ارزشیابی در برنامه را روشن کند زیرا هر دانش‌آموزی گرایش فطری و خدادادی به سوی خوبی‌ها و زیبایی‌های دینی را دارد و وظیفه‌ی عوامل تربیت، فراهم کردن زمینه‌ی رشد این گرایش‌ها و متوسطه و پیش‌دانشگاهی و هدایت دانش‌آموز به انتخاب ره توشه‌ی مناسب و شایسته است. اگر این «زمینه‌سازی» و «هدایت» به درستی انجام گیرد، انگیزه‌های درونی دانش‌آموز او را به سوی فلاح و رستگاری پرواز می‌دهد اما اگر این دو وظیفه به خوبی انجام نگیرد یا در جهت معکوس عمل کنند، به زنجیره‌هایی بدل می‌شوند که بال و پر پرواز را می‌بندند و مانع صعود می‌شوند. به همین جهت است که می‌گوییم ارزشیابی عوامل خارجی مقدم بر ارزشیابی از خود دانش‌آموز است. ممکن است این ارزشیابی سابقه نداشته باشد و به نظر مشکل آید اما چگونگی این ارزشیابی و شیوه‌ی اجرای آن، نیازمند به شیوه‌نامه‌ای است که باید توسط دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی تدوین شود. عمده‌ی عوامل خارجی مؤثر در آموزش عبارت‌اند از: «تعلیمی و تربیتی»، «محتوای تعلیمی و تربیتی»، «معلم» و «فضا و امکانات آموزشی».

الف- برنامه‌ی تعلیمی و تربیتی

این برنامه که توسط برنامه‌ریزان دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی تدوین می‌گردد، باید در دو مرحله ارزیابی گردد: مرحله‌ی پس از تدوین و مرحله‌ی اجرا. در مرحله‌ی پس از تدوین باید ارزیابی شود تا اولاً مراحل تدوین را به درستی گذرانده باشد و ثانیاً از نظر کارشناسان و متخصصین از اعتبار لازم برخوردار است. در مرحله‌ی اجرا نیز باید ارزیابی و نقد گردد که عوامل موفقیت یا عدم آن تا چه میزان به برنامه و واقع‌نگرهای آن مربوط می‌شود و تا چه اندازه به عوامل دیگر. یک ارزیابی مداوم در

نسبت با عوامل فرهنگی و اجتماعی نیز ضروری است که عوامل مستحده چه بخش‌هایی از برنامه را تحت تأثیر قرار می‌دهند و تغییر در برنامه را ضروری می‌کنند. این ارزشیابی سبب می‌شود که برنامه متناسب با نیازها و ضرورت‌ها فرایند اصلاح را همواره طی کند.

ب- محتوای تعلیمی و تربیتی

محتوای آموزشی تهیه شده هم باید منطبق بر برنامه باشد و هم بتواند در مرحله‌ی اجرا موفق باشد. به همین جهت هم نیازمند اعتباربخشی نظری است و هم باید در مراحل مختلف اجرا موفق از میدان بیرون آید.

این ارزیابی که باید از سوی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف انجام گیرد، نیازمند ایجاد فرایندی است که به طور مداوم میان آموزش در مدرسه و «برنامه» و «محتوا» در رفت و آمد باشد تا برنامه‌های تکمیلی محتواهای کمک‌آموزشی مناسب تدارک شود.

ج- معلم

مهم‌ترین بخش ارزشیابی عوامل بیرونی، ارزشیابی از عملکرد معلم است که رکن اصلی تعلیم و تربیت دینی محسوب می‌شود. معلم این درس علاوه بر توانمندی در تدریس و بیش از آن نقش الگویی اوست که در تربیت مؤثر واقع می‌شود. عموم دانش‌آموزان از چنین نقشی به نحو مثبت یا منفی سخن می‌گویند. آنان همواره انتظار دارند که معلم دینی و قرآن نمونه‌ای شایسته از آموزه‌های خود باشد و قبل از آن که با گفتارش دیگران را هدایت کند، اعمال و رفتارش جذب‌کننده و تأثیرگذار باشد. معلم دینی از زندگی زیبا و انسان دیندار زیبا می‌گوید و دیگران را بدان تشویق می‌کند. این تشویق، آنگاه مؤثر است که دانش‌آموزان مراتبی از آن زیبایی را در او مشاهده کنند، و الا کلامش تأثیر منفی خواهد داشت. از آنجا تأثیر یک معلم ناکارآمد در تعلیم و تربیت دینی بسیار سنگین است و گاه گمراهی، انحراف و بدبینی برخی دانش‌آموزان را به دنبال دارد، خالی بودن کلاس از معلم بسیار مناسب‌تر از حضور معلم ناکارآمد است.

ارزشیابی از عملکرد معلم دینی و قرآن یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است که باید توسط متخصصین و معلمان کاردان و مقبول صورت گیرد. این ارزشیابی باید متکی بر لیست مشاهده‌ی توانایی تدریس، توانایی پاسخ‌گویی به سؤالات دانش‌آموزان و نظرات دانش‌آموزان درباره‌ی وی باشد. سختگیری درباره‌ی معلم دینی و قرآن، گرچه در کوتاه مدت زمینه را برای عدم استقبال آماده می‌کند اما از آثار مخرب حضور معلم ناتوان در کلاس به تدریج جلوگیری می‌کند. همان‌طور که گفته شد، داوری درباره‌ی معلم دینی و قرآن باید توسط کسانی صورت گیرد که بسیار مجرب‌تر از معلمان متوسط باشند.

شیوه‌نامه‌ی ارزشیابی از عملکرد معلم دینی و قرآن و استانداردهای آن باید توسط دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی تدوین شود. ارزشیابی از عملکرد خود توسط معلم دینی و قرآن نیز ضروری است. در این ارزشیابی، به جای این که فقط از دانش‌آموزان انتظار بهبود رفتار داشته باشیم، امید می‌رود که مطابق داده‌های ارزشیابی شیوه‌های کار دبیر نیز ارتقا یابد. با این کار مشخص می‌شود که نقاط قوت و ضعف دبیر در کجاست، کدام روش مؤثرتر و کدام شیوه کم‌اثرتر است. نقطه‌ی قوت دیگر این ارزشیابی، آن است که دبیر می‌تواند عملکرد خود در تحقق اهداف ایمانی و رفتاری را پیگیری کند. این ارزشیابی توسط خود دبیر انجام می‌شود و نتایج آن نزد خودش محفوظ می‌ماند.

از این زاویه است که امکان ارزشیابی از تحقق اهداف ایمانی و عملی ممکن می‌شود. ارزشیابی از این دو هدف وقتی نامطلوب است که به عنوان ارزشیابی تحصیلی و عامل ارتقاء تحصیلی دانش‌آموز و دادن نمره به وی تلقی شود. از این حیث است که گفته شد ارزشیابی از اهداف

ایمانی و عملی تأثیر نامطلوب بر خود دانش آموز باقی می گذارد. با همین ارزیابی هاست که می توان به عملکرد مدیریت تربیتی در بخش های مختلف پی برد، آسیب ها را شناخت و به اصلاح فرایندها کمک کرد. یک معلم و مربی برای این که شاگرد خود را از جهت رفتار و اعمال، ارتقا دهد، او را با شیوه های مختلف ارزیابی می کند. و راه حل هایی را برای رفع کاستی می یابد و به کار می بندد. هر پدر و مادری نسبت به فرزند خود به طور دائم، این ارزیابی را انجام می دهد و مطابق ارزیابی خود اقدام می کند و به میزانی که در ارزیابی خود صائب باشند، تجویزهای آنان نیز مؤثرتر خواهد بود.

چند توصیه ی مهم:

اول- یک مرکز نظارتی برای انتخاب معلم قرآن و دینی تأسیس شود که هم برنامه ی انتخاب معلم را پیگیری کند و هم بر اجرای کار وی نظارت نماید. مسئولین آموزش و پرورش اگر به حساسیت موضوع معترفند، باید هزینه ی یک کار جدی در این مورد را بپردازند تا از هزینه های اخلاقی و فرهنگی که پیش روی جوانان است، بکاهند.

دوم- انتخاب معلم قرآن و دینی نیازمند برنامه ای مستقل و مداوم است به گونه ای که منجر به شناسایی معلمین با انگیزه، کاردان و دانا شود. شیوه ی اجرایی انتخاب معلم باید تدوین شود و بر دو شرط «دانایی» و «انگیزه» تأکید گردد. انتخاب معلم نباید در زمان های خاص و از طرف افراد غیروارد انجام گیرد. سخت گیری در این جا بسیار ضروری است. این سخت گیری، انگیزه ی افراد بی انگیزه و ناوارد را کم می کند و به افراد توانمند و مشتاق اجازه ی حضور می دهد.

سوم- از سپردن درس دینی و قرآن به دبیرانی که صرفاً می خواهند ساعات درسی خود را تکمیل کنند، جلوگیری به عمل آید و در صورتی که مدرسه با کمبود دبیر روبه روست، بهتر است دانش آموزان را تشویق به مطالعه در کتابخانه یا نمازخانه کنند یا در صورت امکان، در فضای مدرسه ورزش نمایند.

چهارم- چهار ساعت از ساعات موظف معلم دینی به تحقیق، رسیدگی به وضعیت دانش آموزان و پاسخگویی به سوال های خاص آنها اختصاص یابد و از سپردن کلاس به آنها خودداری شود.

پنجم- باتوجه به مسئولیت بسیار سنگینی که برعهده ی دبیران دینی و قرآن قرار می گیرد، باید امکانات مناسب و شایسته ی این وظیفه را چه در بعد علمی و چه عملی در اختیار داشته باشند. بهترین امکان، زمینه ی رشد و ارتقای علمی است. تأسیس دانشکده ی آموزش معارف اسلامی در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا، اقدامی بسیار ضروری و عاجل است. ارتقای علمی دبیران، تبعات مطلوبی به دنبال دارد که تأثیر خود را در آموزش برجای خواهد گذاشت.

د- ارزشیابی از فضا و امکانات

تعلیم و تربیت دینی نیازمند فضای ویژه و امکانات خاصی است که متناسب با تحولات فرهنگی و علمی باید فراهم شود. این فضا و امکانات، ضرورتاً امکانات پیچیده و پرهزینه ای نیستند. هر شیء ساده ای می تواند امکانی سازگار باقرآن و تعلیمات دینی باشد. به همین جهت، فضا و امکانات مربوط به این درس باید به طور مداوم مورد ارزیابی قرار گیرد و کاستی های مربوط به آن مرتفع شود.

۱۳- ویژگی‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان

باتوجه به نقش الگویی معلمان و تأثیر تربیتی آنان به ویژه دبیران درس دینی در فرایند تدریس و با عنایت به این نکته که این درس به زندگی مخاطبان خود جهت می‌دهد از معلمان و دبیران دینی و قرآن دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی انتظار می‌رود جهت تدریس و هدایت دانش‌آموزان به بهترین وجه از صلاحیت‌های سه‌گانه اخلاقی، حرفه‌ای و علمی برخوردار باشند. این ویژگی‌ها و صلاحیت‌ها عبارت‌اند از:

الف) صلاحیت‌های عمومی

منظور از صلاحیت‌های عمومی، مجموعه‌ی آگاهی‌ها، مهارت‌ها و خصائلی است که دبیران و معلمان بدان نیاز دارند و آنان را در تدریس موفق می‌سازد؛ مانند "هدایت و کنترل یادگیری"، "توانایی در غنی‌سازی محتوای یادگیری"، "توانایی برقراری ارتباط سازنده و مؤثر با دانش‌آموز"، "آگاهی از چگونگی مراحل رشد و ویژگی‌های روان‌شناختی دانش‌آموز"، "توانایی در طراحی درس و داشتن برنامه در هنگام تدریس"، "توانایی استفاده از روش‌های فعال در تدریس"، "توانایی برقراری ارتباط با محیط زندگی دانش‌آموزان و والدین آن‌ها" و "توانایی استفاده از فناوری‌های جدید و ابزارهای متنوع آموزشی".

البته در میان صلاحیت‌های عمومی، برخی صلاحیت‌ها هستند که گرچه هر دبیری باید بدان برسد اما برای دبیر تعلیم و تربیت دینی ضروری‌تر و آراستگی بدان لازم‌تر است. این صلاحیت‌ها عبارت‌اند از:

۱- شناخت انسان

بدین معنا که بداند انسان موجودی خداجوست، متفکر است، حقیقت‌طلب است، زیبایی‌طلب است، کرامت ذاتی دارد، دارای اراده و اختیار و عدالت خواه است و می‌تواند جانشین خدا در روی زمین باشد.

۲- آگاهی از چگونگی مراحل رشد کودک از نظر اسلام

اسلام اصل رشد و مرحله‌ای بودن آن را پذیرفته و بر آن صحنه می‌گذارد همان‌گونه که در روایات مختلف آمده مراحل رشد کودک به سه مرحله تقسیم می‌شود. امام صادق علیه‌السلام فرمود: به فرزندت هفت سال آزادی بده تا بازی کند، هفت سال هم او را با اخلاق و آداب نیک تربیت کن. هفت سال هم او را ملازم و همراه خود قرار بده. پس اگر فرد صالحی شد به هدف خود رسیده‌ای؛ و الا او را به حال خود واگذار.

آگاهی از نیازها و علایق فراگیر یکی از مهم‌ترین مسایل در این زمینه است یعنی بداند مخاطب او در ابعاد مختلف رشد (عقلی، اجتماعی، بدنی، عاطفی و اخلاقی) دارای چه ویژگی‌هایی است تا فعالیت‌های خود را بر اساس آن شکل دهد.

۳- علاقه‌مندی و رضایت خاطر از تدریس

معلم دینی نه تنها باید تدریس را به عنوان یک شغل و وظیفه‌ی رسمی خود قلمداد کند، بلکه نقش خویش را هدایت و تربیت دانش‌آموزان بداند و در این مسیر خود را تابع هدایت الهی، رسول اکرم و ائمه اطهار (صلوات الله علیهم) به شمار آورد.

۴- اسوه بودن

معلم در تربیت دینی پیش از آن که یک آموزش دهنده باشد، باید اسوه‌ای باشد که به آن چه توصیه می‌کند و می‌گوید، عمل نماید؛ زیرا کسی می‌تواند دیگران را تربیت کند که آن چه را از شاگرد می‌خواهد، خود دارا باشد.

ذات نایافته از هستی بخش کی تواند که شود هستی بخش

به تعبیر حکما «فاقد شیء نمی تواند معطی شیء گردد». باید مراتبی از کمال، زیبایی، خصائل و فضائل معنوی در وجود فرد باشد تا بتواند دیگران را بدان دعوت کند. تربیت که هدایت به خیر و نیکی است، پیش از آن که از طریق کلام و آموزش مفاهیم باشد، با عمل و از طریق عمل است. «کونوا دعاة الناس الی انفسکم بغیر السنتکم»^۱ زیبایی نور و روشنائی خورشید و ارزشمندی آن، صرفاً با بیان عباراتی در شب تار میسر نیست؛ باید صبح شود، خورشید عالم تاب از پس شب تیره طلوع کند و پرتوهای نور چشم را نوازش دهد تا شخص زیبایی و ارزش آن را ببیند و حس کند چه قدر تفاوت است میان توصیف زیبایی با خود زیبایی!

۵- محبت ورزیدن

معلم و مربی دینی باید لبریز از محبت باشد. زیرا او با انسانی کار دارد که بالفطره پاک و زیبا آفریده شده و می تواند پاک و زیبا بماند. معلم دینی پیرو کسی است که خداوند درباره اش فرمود: «لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیہ ما عنتم حریص علیکم بالمؤمنین رؤوف رحیم».

۶- ناصح و خیر خواه بودن

معلم دینی باید رابطه‌ی مطلوبی با دانش آموز خود داشته باشد تا دانش آموز احساس کند که معلم به او نزدیک است و می تواند با او درد دل کند و مشکلاتش را با او در میان گذارد، با او صمیمی، صادق، خیر خواه، ناصح، حامی و فریادرس اوست. در عین حال نوعی خشیت همراه با احترام نیز باید در رابطه‌ی او با دانش آموزان حاکم باشد.

۷- داشتن سعه صدر و متانت در رفتار

معلم و مربی دینی باید اهل مدارا و سعه‌ی صدر باشد. او باید بداند که دانش آموز، متناسب با سن خود احساسات مختلف دارد و حالات مختلفی در او بروز می کند. گاهی تند می رود و گاهی کند. گاه پرخاشگر است و گاه انزواطلب و گوشه گیر. گاه مطیع است و گاه به تنندی انتقاد و اعتراض می کند و همه چیز را زیر سؤال می برد. معلم دینی با مدارا و سعه‌ی صدر، دانش آموز خود را از بحران ها عبور می دهد و سالم به سر منزل مقصود می رساند.

۸- داشتن کرامت نفس و اقتدار

معلم و مربی دینی باید دارای کرامت، عزت نفس و اقتدار باشد. زیرا رفتار با کرامت و مقتدرانه‌ی او سبب می شود که نزد دانش آموز محترم باشد و سخنش بر او تأثیر کند. دانش آموزان نیز معلم مقتدر را که در مقابل ناشایستگی ها، رفتار عزتمند دارد، می پسندند.

۹- حفظ آراستگی ظاهر

اگر چه آراستگی ظاهر همواره به تمامی معلمان توصیه می شود، ولی این ویژگی در تبلیغ پیام دین اثر بخشی فراوانی دارد به گونه‌ای که رسول اکرم همواره به هنگام حضور در میان مؤمنان خود را می آراست.

۱۰- خلوص نیت و قصد قربت

با این که دارا بودن این صلاحیت برای همه‌ی معلمان ارزشمند است و انگیزه، تلاش و خلاقیت آنان را دو چندان می کند، اما برای معلم تعلیم و تربیت دینی از ضروریات معلمی است. دبیری که محتوای درس او آمیخته با مفاهیمی چون توحید در عبادت، حسن فاعلی، اخلاق حسنه و

^۱ - امام صادق، کتاب کافی، ج ۲، ص ۷۸.

مانند آن است، اگر خود مرتبه‌ای از این ویژگی‌ها را در خود نیافته باشد، در انتقال آن به دانش‌آموزان و تأثیرگذاری بر آن‌ها دچار مشکل خواهد شد و موفقیت چندان‌ی به دست نخواهد آورد.

ب) صلاحیت‌های تخصصی

۱- آشنایی با تعلیم و تربیت اسلامی و مبانی آن

از آن جا که برنامه‌ی جدید، تلفیقی از مفاهیم و معارف اسلامی و مباحث تربیتی - اخلاقی اسلام است، برای معلمان دینی آشنایی متناسب با مبانی و مراحل تعلیم و تربیت اسلامی ضروری می‌باشد.

۲- توانایی قرائت صحیح و روان قرآن کریم و فهم آیات آن

معلم دینی به علت ارتباط تنگاتنگ میان معارف دینی و آیات قرآن کریم، باید قرآن کریم را روان و صحیح بخواند و از توانایی خوبی برای درک و فهم معنای آیات قرآنی برخوردار باشد.

۳- علوم مربوط به حوزه آموزش

با توجه به گستردگی علوم اسلامی و هم چنین تلفیق کتاب‌های دینی و قرآن در این برنامه و با عنایت به اولین و مهم‌ترین اصل حاکم بر برنامه درسی که در آن قرآن کریم و سیره معصومین در تعیین اهداف کلی پایه‌های تحصیلی، تدوین محتوا و رسانه‌ها و اولویت‌های آموزشی و روش‌های تعلیمی و تربیتی معیار قرار گرفته است، آشنایی معلم با مباحث زیر(در حیطه مفاهیم رایج شده در کتاب) و چگونگی ارتباط آن‌ها با یک‌دیگر ضرورت دارد :

قرآن کریم و تفسیر

اصول عقاید

فقه و احکام

اخلاق عملی

فلسفه و منطق

شباهت و مسائل جدید اقتصادی و فرهنگی

۴- علوم و دانش روز

تعلیم و تربیت به عنوان علم با تکیه بر تجربه‌های انسانی در حال پیشرفت و توسعه است. این علم با استفاده از دانش روان‌شناسی به خصوص روان‌شناسی رشد می‌تواند در خدمت تعلیم و تربیت دینی قرار گیرد. بدون تردید، مانند سایر علوم انسانی در این رشته نیز دیدگاه‌های مختلفی مطرح است و آشنایی با آن دسته از توصیه‌ها که متناسب با دیدگاه‌های تعلیمی و تربیتی اسلام است سبب ارتقای کیفی تربیت و دستیابی به شیوه‌های مطلوب‌تر می‌گردد. از این رو دبیر دینی باید در این حوزه نیز دانش خود را افزایش دهد و توانایی لازم را کسب کند. هم چنین آشنایی نسبی با سایر درس‌های دوره، به خصوص دروس تجربی و انسانی به دبیر دینی کمک می‌کند که از ظرفیت‌های دروس دیگر بهره ببرد.

علاوه بر این، با توجه به رشد روز افزون علوم و توسعه وسایل ارتباط جمعی دبیر باید بتواند از فناوری‌های جدید برای انتقال آسان اطلاعات استفاده کند.

۵- توانایی به کارگیری روش‌های ارزشیابی گوناگون متناسب با آموزه‌های دینی

با توجه به اهمیت فرایندهای تربیتی در درس دینی و تناسب ارزشیابی مستمر با این فرایندها و تدوین نظام ارزشیابی نوین در این برنامه، معلمان دینی، باید از توانایی به کارگیری شیوه‌های ارزشیابی متناسب با برنامه برخوردار باشند.

۶- برای انتخاب دبیر تعلیم و تربیت دینی دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی، حداقل مدرک کارشناسی و اولویت با گرایش کلام و حکمت اسلامی از رشته‌ی الهیات و معارف اسلامی است. گرایش‌های دیگر رشته الهیات و نیز رشته‌ی فلسفه در مرتبه‌ی بعد قرار دارد. لازم به ذکر است گرایش ادیان و عرفان دارای تخصص لازم برای پذیرش دبیری دینی نمی‌باشد. فارغ‌التحصیلان حوزه‌های علمیه با مدرک معادل و با همان شرایط نیز می‌توانند برای دبیری انتخاب شوند. تذکر: استخدام دبیر تعلیم و تربیت دینی باید از طریق گزینشی شامل آزمون کتبی، مصاحبه‌ی علمی و احراز صلاحیت‌های اخلاقی و مهارتی انجام گیرد.

۱۴- سامان دهی به مواد کمک آموزشی

همواره پس از تهیه و تدوین کتاب درسی رسمی آموزش و پرورش، ناشران خصوصی و مؤسسان فرهنگی مختلف اقدام به تهیه و تولید مواد کمک آموزشی مختلفی مانند کتاب، نرم‌افزار، فیلم و می‌نمایند که لازم است در هماهنگی با اجزای رسمی برنامه درسی باشند تا تعلیم و تربیت به ثمره مطلوب خود نائل گردد. در این زمینه اصولی برای تدوین این دسته از مواد آموزشی و کمک آموزشی پیشنهاد می‌شود:

۱- اصول کلی ناظر به تمامی مواد آموزشی

الف: مربوط به زبان و بیان

توجه به روانی و رسایی متن
استفاده از زبان مناسب با توجه به توانایی و علاقه‌های مخاطب
تقویت تفکر و اندیشه و ایجاد رضایت و نشاط در مخاطب
انتقال پیام به صورت رسا و مؤثر
رعایت تناسب با موضوع
توجه به خلاقیت در زبان و بیان

ب: مربوط به سازمان‌دهی محتوا

رعایت سیر منطقی مطالب و حرکت از ساده به مشکل
ایجاد ارتباط منطقی بین بخش‌های گوناگون (پارگراف‌ها، درس‌ها و فصل‌ها)
ایجاد تعامل و درگیری ذهنی بین خواننده و محتوا
توجه به نوآوری در شیوه‌ی ارائه‌ی موضوع
پرهیز از تکرار موضوع و سبک یکسان در بیان مطالب

ج: مربوط به جنبه‌های علمی و محتوایی

دقت در صحت مطالب با توجه به منابع معرفت دینی (کتاب خدا، سنت پیامبر و ائمه و عقل) و ذکر مستندات، منابع و مآخذ
توجه به تازگی مطالب و بیان مفاهیم به شیوه‌ای نو
رعایت تناسب متن با توانایی سنی و علمی مخاطب
توجه به پیش‌دانسته‌ها
ایجاد ارتباط بین مطالب و اهداف کلی برنامه‌ی درسی و مفاهیم آموزشی دینی
برخورداری از جذابیت و گیرایی
توجه به نیازهای دانش‌آموزان
ایجاد ارتباط با نیازهای جامعه

ایجاد ارتباط با زندگی حال و آینده فراگیران

فراهم کردن زمینه برای رشد تفکر

توجه به مسائل اجتماعی، اخلاقی و ورزشی

۲- ویژگی‌های مواد کمک آموزشی به تفکیک مخاطب و کارکرد

الف) مواد کمک آموزشی برای معلمان

۱- کتاب‌ها و مواد کمک آموزشی مرجع

آموزش موضوعات اساسی دین

ارائه‌ی موضوعات دینی به شیوه‌ای استدلال و با استناد به کتاب آسمانی و کلام اولیای دین

محور قراردادن کتاب آسمانی و کلام اولیای الهی (قرآن و سنت) در ارائه‌ی موضوعات

بسط مفاهیم دینی

تقویت توانایی استنباط دینی در معلمان با توجه به منابع اصلی معرفت دینی

کمک به شناخت شبهات و پاسخ‌گویی به شبهات روز

بیان سیر تاریخی موضوعات

۲- کتاب‌های دانش‌افزایی

تبیین اهداف برنامه‌های درسی دینی

کمک به رفع نیازهای علمی معلمان در حوزه‌ی دینی، مانند آگاهی درباره‌ی تاریخ اسلام و انبیاء،

سیره‌ی معصومین و اولیای دین، آرای فقهی، کلامی و فلسفی و مباحث اخلاقی

عمق بخشیدن به دانش معلمان در زمینه‌ی موضوعات اساسی و بنیادی دین

بهبود بخشیدن به فرایند تدریس از طریق حل مشکلات آموزشی

۳- کتاب‌های روش تدریس در حوزه‌ی آموزش دینی

تبیین رویکردهای متفاوت در آموزش دین و اخلاق

تبیین روش‌های آموزش دینی با توجه به رویکردهای آموزش دینی

تبیین روش‌های تدریس مفاهیم بنیادی دینی

توجه به اصول علمی و تربیتی در آموزش مفاهیم دینی

سود جستن از روش‌های متناسب با موضوعات و شیوه‌های تبیین مفاهیم

کمک به پرورش خلاقیت مخاطب

۴- کتاب‌های راهنما

تبیین رویکردهای برنامه‌ی درسی در حوزه‌ی آموزش دینی

تشریح اهداف، مفاهیم اساسی، روش‌های یاددهی و یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی برنامه‌ی آموزش

دینی در یک پایه یا دوره‌ی تحصیلی

تقویت مهارت‌های معلمان در تدریس مفاهیم اصلی آموزشی با توجه به یافته‌های علوم تربیتی

تقویت مهارت‌های معلمان در طراحی برنامه‌های سالانه، ماهانه و روزانه

توجه به روش‌های متنوع در تدریس مفاهیم دینی

تقویت توانایی معلمان در زمینه‌ی ارزشیابی از آموخته‌های فراگیران به شیوه‌ی علمی و عملی

تبیین مفاهیم و موضوعات به شیوه‌ی علمی و قابل فهم

ارائه‌ی نمونه‌هایی از روش تدریس یک درس

قراردادن اطلاعات تکمیلی در اختیار معلمان

معرفی وسایل دیداری و شنیداری به معلمان، به منظور تحکیم یادگیری

معرفی منابع یادگیری به معلمان در زمینه‌ی دانش‌های دینی و حرفه‌ای مرتبط با اهداف برنامه

۵- کتاب‌های سنجش و ارزشیابی

ارائه‌ی اطلاعات اجمالی در خصوص اهمیت ارزشیابی و اصول آن
آماده کردن معلمان در زمینه‌ی طراحی آزمون‌های گوناگون پیشرفت تحصیلی
ایجاد هم بستگی بین اهداف برنامه‌ی درسی و آزمون‌ها
ارائه‌ی آزمون‌های متنوع و متناسب با اهداف برنامه‌ی درسی
ارائه‌ی آزمون‌های تشخیص مهارت‌های فرایند تفکر و استفاده از منابع یادگیری
توجه به آیین‌نامه‌ی امتحانات و شیوه‌ی ارزشیابی توصیه شده در راهنمای برنامه‌ی درسی
به کارگیری خلاقیت در طراحی آزمون‌ها

ب) کتاب‌های آموزشی برای دانش آموزان

۱- کتاب‌های دانش‌افزایی

افزایش اطلاعات دانش آموزان در حوزه‌ی مفاهیم دینی
توجه به نیازهای دانش آموزان
تبیین اهداف برنامه‌ی درسی آموزش دینی
پاسخ به پرسش‌های دینی دانش آموزان
علاقه‌مند کردن فراگیرندگان به خداوند، پیامبر، ائمه و اولیای دین
ایجاد زمینه برای تفکر در مفاهیم دینی
استفاده از روش‌ها و تکنیک‌های مناسب برای ارائه‌ی هر چه بهتر مفاهیم

۲- کتاب کار

فعال کردن فراگیرندگان در جریان یادگیری و ایجاد انگیزه در آنان
ارائه‌ی فعالیت‌ها و تمرینات متنوع
توجه به مفاهیم و نکات مهم درس
لذت بخش کردن جریان یادگیری
تسهیل و معنی‌دار کردن یادگیری
ارائه‌ی فعالیت‌ها و تمرین‌های متناسب با توانایی‌های سنی و عقلی فراگیرندگان
توجه به تفاوت‌های فردی (جنسیت) فراگیرندگان

۳- کتاب‌های تصویری و نیمه تصویری دینی

بهره‌گیری از تصاویر مناسب برای انتقال مفاهیم دینی
رعایت تناسب تصویر با سطح سنی فراگیر
ایجاد ارتباط با فراگیران به نحو مؤثر از طریق تصویر
رعایت تناسب سبک تصویر با موضوع درس
استفاده از رنگ‌های جذاب و شاد
استفاده از نمادهای دینی و فرهنگی در بیان تصویری
استفاده از قطع و اندازه‌ی مناسب

پیوست ها

لایحه قانونی راجع به تشکیل شورای عالی آموزش و پرورش

مصوب جلسات تاریخ ۱۳۵۸/۱۱/۲۷ و ۱۳۵۹/۲/۱۰ شورای انقلاب اسلامی ایران و قانون اصلاح موادی از قانون تشکیل شورای عالی آموزش و پرورش و الحاق یک ماده به آن مصوب ۱۳۶۵/۹/۲۵ و اصلاحیه تاریخ ۱۳۸۱/۷/۲۹ مجلس شورای اسلامی

مقدمه

نظر به ضرورت انقلاب فرهنگی در راه استقرار نظام جمهوری اسلامی و نظر به رسالتی که آموزش و پرورش کشور در راه رشد و خودکفائی و بهسازی جامعه دارد و نظر به لزوم برقراری ضوابط تعلیماتی برابر توسعه علوم و فنون و اصلاحات تربیتی بر مبنای اعتقادات دینی و تأمین استقلال و آزادی و بنا به ضرورت مشارکت عمومی فرهنگیان، مربیان و صاحبان نظران در امر تعلیم و تربیت کشور شورای عالی آموزش و پرورش بر اساس این قانون تشکیل می‌گردد.

ماده ۱ - شورای عالی آموزش و پرورش مرجع سیاستگذاری در حوزه وظایف آموزش عمومی و متوسطه در چهارچوب سیاستهای کلی نظام و قوانین و مقررات موضوعه است و سازمان اداری آن با بودجه و تشکیلات مستقل زیر نظر شورای عالی آموزش و پرورش فعالیت می‌کند. وظیفه دبیرخانه شورا، پشتیبانی علمی، پژوهشی و خدماتی متناسب با وظایف و مسئولیت شورا، نظارت بر حسن اجرای مصوبات و توسعه ارتباطات با مجریان و مردم می‌باشد که در آیین نامه داخلی شورا تنظیم و توسط هیأت دولت به تصویب می‌رسد.

ماده ۲ - ریاست شورای عالی آموزش و پرورش با رئیس جمهور است در غیاب وی وزیر آموزش و پرورش ریاست جلسه را بر عهده خواهد داشت. نایب رئیس شورا از بین اعضاء برای مدت دو سال تعیین می‌شود.

ماده ۳ - سازمان اداری شورای عالی آموزش و پرورش دارای دبیرکل خواهد بود که هم‌ردیف معاون وزیر بوده و به پیشنهاد وزیر آموزش و پرورش و با موافقت شورای عالی آموزش و پرورش منصوب می‌شود و سمت دبیری شورا را نیز خواهد داشت. سازمان و وظایف آن در آیین نامه داخلی شورا منظور خواهد شد.

ماده ۴ - هیچ یک از مقررات آموزشی و پرورشی کشور که با وظایف شورای عالی آموزش و پرورش مربوط است قبل از تصویب در شورا رسمیت نخواهد یافت.

ماده ۵ - مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش در حدود اختیارات قانونی شورا برای مؤسسات ذیربط لازم الاجراء است. این مصوبات پس از تأیید رئیس شورا توسط دبیرکل به مؤسسات مربوط ابلاغ خواهد شد.

ماده ۶ - وظایف و اختیارات شورا به شرح زیر است:

۱- تعیین خط مشی آموزشی وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران با رعایت قوانین موضوعه کشور.

۲- بررسی و تصویب هدفها و نظام آموزشی وزارت آموزش و پرورش جهت ارائه به مجلس شورای اسلامی.

۳- بررسی و تصویب برنامه‌های درسی و تربیتی کلیه مؤسسات آموزشی کشور که در حوزه وزارت آموزش و پرورش قرار دارد.

- ۴- بررسی طرحها و لوایح قانونی مربوط به آموزش و پرورش قبل از طرح در مجلس شورای اسلامی.
- ۵- تأیید انطباق مطالب کتابهای درسی با برنامه‌های مصوب شورا.
- ۶- بررسی و تصویب اساسنامه هرنوع مؤسسه تعلیماتی جدید.
- ۷- بررسی و تصویب مقررات اجرائی و انضباطی مدارس.
- ۸- تصویب آئین‌نامه‌ها و مقررات امتحانات مدارس.
- ۹- بررسی و تصویب ضوابط ارزشیابی نظام آموزشی وزارت آموزش و پرورش.
- ۱۰- تصویب آئین‌نامه رسیدگی و ارزشیابی مدارک تحصیلی صادره از مدارس کشورهای خارجی تا پایان دوره متوسطه.
- ۱۱- بررسی و تصویب مقررات و اصول لازم برای گزینش تخصصی و تربیت و استخدام معلمان به تناسب احتیاجات در مراحل تحصیلی با رعایت ضوابط عمومی گزینش در کل کشور.
- ۱۲- بررسی و تصویب طرحهای توسعه در مراحل و رشته‌های مختلف تحصیلی بر اساس احتیاجات نیروی انسانی و با توجه به امکانات کشور.
- ۱۳- تهیه و بررسی و تصویب طرحهای لازم برای بسیج و مشارکت مردم در امر آموزش و پرورش.
- ۱۴- پیشنهاد اعطای نشان و مدال و تصویب آئین‌نامه مربوط.
- ۱۵- تصویب آئین‌نامه داخلی شورای عالی و آئین‌نامه‌های مربوط به شوراهای منطقه‌ای آموزش و پرورش و شوراهای فرهنگی محلی و شوراهای مدارس.
- ماده ۷-** اعضای شورای عالی آموزش و پرورش باید دارای شرایط ذیل باشند:
 - ۱- مسلمان و معتقد به ولایت فقیه بوده و التزام عملی به احکام اسلامی داشته باشد (در مسائل خاص مربوط به اقلیتهای رسمی کشور از صاحب نظران آنان استفاده می‌شود).
 - ۲- حداقل سی سال داشته باشند.
 - ۳- دارای مدارج عالی در یکی از رشته‌های معارف اسلامی یا علمی یا ادبی یا فنی باشند و در این زمینه‌ها دارای تجربه و بصیرت بوده و با مسائل تعلیم و تربیت آشنا و دارای بینش سیاسی و اجتماعی لازم باشند.
 - ۴- دارای حسن شهرت فضیلت اخلاقی باشند.
- ماده ۸-** اعضاء شورای عالی آموزش و پرورش بر دو قسم‌اند:
 - الف-** اعضای رسمی و پیوسته که برای مدت چهار سال تعیین و منصوب می‌شوند.
 - ب-** اعضای وابسته که برای مدت دو سال از طرف شورا انتخاب می‌شوند ، تجدیدانتخاب آنها بلامانع است.
- ماده ۹-** تعداد اعضای رسمی یا پیوسته ۲۲ نفر به شرح زیر خواهد بود:
 - ۱- رئیس جمهور
 - ۲- وزیر آموزش و پرورش.
 - ۳- وزیر علوم ،تحقیقات و فناوری ودر غیاب وی معاون آموزشی به عنوان نماینده ثابت.
 - ۴- وزیر فرهنگ وارشاد اسلامی ودر غیاب وی یکی ازمعاونین به عنوان نماینده ثابت.
 - ۵- وزیر بهداشت ، درمان و آموزش پزشکی ودر غیاب وی معاون آموزشی به عنوان نماینده ثابت.
 - ۶- وزیر جهاد کشاورزی ودر غیاب وی یکی ازمعاونین به عنوان نماینده ثابت.

- ۷- وزیر صنایع و معادن و در غیاب وی یکی از معاونین به عنوان نماینده ثابت.
- ۸- معاون رئیس جمهور و رئیس سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور و در غیاب وی یکی از معاونین به عنوان نماینده ثابت.
- ۹- دبیر کل شورای عالی آموزش و پرورش
- ۱۰- یک نفر مجتهد آشنا به مسائل تعلیم و تربیت به انتخاب شورای عالی حوزه علمیه قم .
- ۱۱- رئیس سازمان آموزش فنی و حرفه ای کشور .
- ۱۲- سه نفر مطلع و صاحب نظر در هریک از رشته های علوم پایه ، فنی و مهندسی و علوم انسانی به انتخاب شورای رؤسای فرهنگستانهای کشور (حداقل یک نفر از آنان از بین زنان انتخاب شود).
- ۱۳- سه نفر از اعضای هیأت علمی گروه های تخصصی دانشگاهها و پژوهشگاهها در رشته های مدیریت آموزشی ، برنامه ریزی درسی و روانشناسی تربیتی به انتخاب مشترک وزرای آموزش و پرورش و علوم، تحقیقات و فناوری (حداقل یک نفر از آنان از بین زنان انتخاب شود).
- ۱۴- سه نفر صاحب نظر از نمایندگان معلمان یا مدیران مدارس از هریک از دوره های تحصیلی به انتخاب شورای معاونان وزارت آموزش و پرورش (حداقل یک نفر از آنان از بین زنان انتخاب شود).
- ۱۵- رئیس پژوهشکده تعلیم و تربیت
- ۱۶- یکی از مدیران کل آموزش و پرورش استان ها به انتخاب مدیران کل استانها
- تبصره ۱-** دو نفر از اعضاء کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس شورای اسلامی به انتخاب کمیسیون و تصویب مجلس به عنوان ناظر در جلسات شورای عالی آموزش و پرورش شرکت خواهند کرد.
- تبصره ۲-** افرادی که حسب رشته شغلی و بر حسب سمت ، عضو شورا هستند در زمان عضویت باید در رشته شغلی و سمت مورد نظر اشتغال داشته باشند.
- ماده ۱۰-** اعضای وابسته در موارد لزوم برای شرکت در جلسات شورا دعوت می شوند و حق شرکت در مذاکرات را بدون مشارکت در رأی گیری خواهند داشت.
- تبصره -** اعضای وابسته که در دوره عضویت خود در شورا نظارت و خدمات ارزنده ای را عرضه کرده باشند در تجدید انتخاب اعضای پیوسته حق تقدم خواهند داشت.
- ماده ۱۱-** اعضاء شورای عالی آموزش و پرورش با حکم رئیس جمهور منصوب می شوند.
- ماده ۱۲-** رئیس شوراموظف است بعد از پایان مدت عضویت هریک از اعضاء ترتیب انتخاب جانشین او را بدهد بنحوی که حداکثر یک ماه قبل از پایان دوره عضویت هر فرد، جانشین اوتعیین شده باشد.
- ماده ۱۳-** در صورت استعفاء یا فوت هر یک از اعضای شورای عالی آموزش و پرورش انتخاب جانشین به ترتیب مقرر در این قانون به عمل خواهد آمد.
- ماده ۱۴-** شورای عالی آموزش و پرورش می تواند در حدود وظایف خود کمیسیون هایی تشکیل دهد و اعضای آنها را از بین استادان و متخصصان و دبیران و آموزگاران انتخاب نماید. حدود وظایف و نحوه و مدت کار و میزان حق الزحمه اعضای کمیسیون ها بر طبق آیین نامه ای که به تصویب شورا خواهد رسید تعیین می گردد.
- ماده ۱۵-** هرگونه اصلاح یا تغییر در این لایحه قانونی با موافقت دوموسوم اعضاء و تصویب نهائی مجلس شورای اسلامی امکان پذیر است.

ماده ۱۶- از تاریخ تصویب این قانون کلیه قوانین مغایرملغی است.

آیین نامه داخلی شورای عالی آموزش پرورش

(تصویب نامه هیئت وزیران)

هیأت وزیران در جلسه تاریخ ۸۲/۱۱/۲۷ بنابه پیشنهاد شماره ۱۴۰۷۳۰۳۲۲ تاریخ ۱۳۸۱/۱۱/۱۵ وزارت آموزش و پرورش به استناد ماده ۱ قانون اصلاح لایحه قانونی راجع به تشکیل شورای عالی آموزش و پرورش مصوب ۱۳۸۱ آیین نامه داخلی شورای یاده شده را به شرح زیر تصویب نمود.

ماده ۱ - جلسات شورا به ریاست رئیس جمهور محترم و در غیاب وی وزیر آموزش و پرورش و با حضور حداقل ۱۵ نفر از اعضاء رسمی شورا رسمیت می یابد و برای تصویب هر موضوع رأی موافق حداقل ۱۲ نفر از اعضاء ضروری است.

تبصره ۱ - در صورت عدم حضور رئیس جمهور و وزیر آموزش و پرورش نایب رئیس شورا که از بین اعضاء برای مدت دو سال تعیین می شود جلسه را اداره خواهد کرد.

ماده ۲ - جلسات شورا هر دو هفته یکبار در محل دفتر رئیس جمهور یا دفتر وزیر آموزش و پرورش و با دعوت کتبی که توسط دبیر کل شورا انجام می شود، تشکیل می گردد.

تبصره ۲ - جلسه فوق العاده با تشخیص رئیس جمهور، وزیر آموزش و پرورش و یا تقاضای حداقل ۸ نفر از اعضاء تشکیل خواهد شد.

ماده ۳ - اعضاء موظفند در تمام جلسات حضور یابند ودر مواردی که به دلیل موجه امکان حضور در جلسه را ندارند موضوع را حداقل ۴۸ ساعت قبل از موعد جلسه به اطلاع دبیرخانه شورا برسانند.

ماده ۴ - موضوعاتی در دستور کار شورا قرار می گیرند که از سوی رئیس جمهور یا وزیر آموزش و پرورش به دبیرخانه شورا ارجاع شوند و یا حداقل ۸ نفر از اعضاء متقاضی طرح آن در شورا باشند.

تبصره ۱ - دستور هر جلسه توسط دبیر شورا و با هماهنگی رئیس جمهور یا وزیر آموزش و پرورش تنظیم و به همراه دعوت نامه به اطلاع اعضاء می رسد.

تبصره ۲ - اخذ نظر کارشناسی وزارت آموزش و پرورش در خصوص کلیه موضوعاتی که در دستور کار شورای عالی آموزش و پرورش قرار می گیرد الزامی است.

ماده ۵ - در زمان طرح موضوعات در شورا حداکثر ۴ نفر از اعضاء (دو نفر به عنوان موافق و دونفر به عنوان مخالف) نظرات ودلائل خود را ارائه می نمایند و سپس رئیس کمیسیون مربوط و مرجع پیشنهاد دهنده نیز نظرات خود را ابراز می نمایند و پس از آن موضوع به رأی گذاشته می شود.

تبصره ۳ - بر حسب اهمیت موضوع با تشخیص رئیس جلسه ادامه بحث امکان خواهد داشت.

ماده ۶ - رئیس جمهور یا وزیر آموزش و پرورش می‌توانند متناسب با موضوع افراد ذیربط و صاحب‌نظر را برای شرکت در جلسات تعیین نمایند. مشارکت این افراد در مباحث حد نصاب موضوع ماده ۵ منظور نمی‌شود و حضور آنها بدون حق رأی خواهد بود.

ماده ۷ - دبیر کل شورا با رعایت ماده ۳ قانون اصلاح لایحه قانونی راجع به تشکیل شورای عالی آموزش و پرورش - مصوب ۱۳۸۱ - تعیین و با حکم رئیس جمهور منصوب می‌شود.

ماده ۸ - وظایف و اختیارات دبیر کل شورا به شرح ذیل است:

- ۱- تنظیم دستور کار جلسات و دعوت از اعضا
 - ۲- ابلاغ مصوبات شورای عالی
 - ۳- اداره امور دبیرخانه اعم از اداری، اجرایی و مالی
 - ۴- تهیه گزارش‌های مورد نیاز شورای عالی و کمیسیون‌های آن
 - ۵- انعقاد قراردادهای پژوهشی، اداری، اجرایی، مالی و مبادله موافقتنامه‌های بودجه
 - ۶- استخدام، نصب، عزل، ارتقاء و اعطای پاداش به کارکنان بر اساس قوانین و مقررات موضوعه
 - ۷- انجام سایر امور محوله از سوی شورای عالی
- ماده ۹ -** دبیر کل سخنگوی شورای عالی خواهد بود و موظف به اطلاع رسانی از مصوبات و مباحث شورای عالی و کمیسیون‌های آن خواهد بود.
- ماده ۱۰ -** دبیرخانه شورای عالی زیر نظر دبیر کل اداره می‌شود و وظایف زیر را بر عهده خواهد داشت:

- ۱- انجام کارشناسی‌های موضوع وظایف دبیر کل
 - ۲- تنظیم برنامه و برگزاری جلسات شورا و کمیسیون‌های مربوط و تنظیم و نگهداری صورت جلسات آرای شورا و کمیسیون‌ها و سایر اسناد و مدارک مربوط
 - ۳- ارتباط با رسانه‌ها برای اطلاع رسانی به مردم و مجریان در مورد تصمیمات شورای عالی
 - ۴- بررسی طرح‌ها و پیشنهادهای واصله از مراکز علمی، پژوهشی، آموزشی و صاحب‌نظران و انعکاس نتایج به شورا
 - ۵- تهیه پیش نویس طرح‌های مربوط به نظارت کلی بر حسن اجرای مصوبات شورای عالی جهت ارائه به شورا
 - ۶- انجام امور مربوط به فعالیت‌های پشتیبانی، رفاهی و خدماتی شورای عالی، کمیسیون‌ها، گروههای تخصصی و کارکنان دبیرخانه
 - ۷- انجام سایر اموری که در محدوده قانون توسط دبیر کل ارجاع می‌گردد.
- تبصره -** ساختار تشکیلاتی دبیرخانه با پیشنهاد دبیر کل به تصویب سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور می‌رسد.

ماده ۱۱ - وزارت آموزش و پرورش در صورت درخواست دبیرخانه شورای عالی نسبت به تأمین نیروی انسانی مورد نیاز به صورت انتقال و یا مأموریت اقدام خواهد کرد و کادرهای آموزشی که به دبیرخانه مأمور می‌شوند مشمول طبقه بندی معلمان می‌باشند.

پایان